Mehmet Azimli

Siyeri Farklı Okumak

ANKARA OKULU

Doç. Dr. Mehmet AZİMLİ

1968 yılında Sille'de (Konya) doğdu. İlköğrenimini Sille İlkokulu'nda, orta öğrenimini Konya İHL'de tamamladı. 1991'de Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1991-1998 yılları arasında Ordu-Ulubey İHL'de ve Konya-Karapınar İHL'de çalıştı. Selçuk Üniversitesi'nde 1994'te yüksek lisansını, 1999'da doktorasını tamamladı. 2005 yılında doçent oldu. Halen, 1998'de araştırma görevlisi olarak girdiği Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam tarihi Anabilim Dalı'nda çalışmakta olan Azimli, evli ve üç çocuk sahibi olup Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Yayınlanan elliden fazla makale ve uluslararası sempozyum bildirisi yanında basılan eserleri şunlardır:

1. *Abbasiler Dönemi Babek İsyanı*, Ankara 2004.
2. *Halifelik Tarihine Giriş*, Konya 2005.
3. *X. Yüzyıla Kadar Şii Karakterli Hareketler*. Konya 2006.
4. *Hz. Safvan b. Muattal*, İstanbul 2008.
5. *Son Müderris, "Musa Kazım Efendi"*, Konya 2008.
6. *Diyarbakır ve Çevresinin Müslümanlaşma Süreci*, Konya 2010.
7. *Siyeri Farklı Okumak* Ankara 2010.

Ankara Okulu Yayınları: 111

© Ankara Okulu Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Dizgi ve kapak: Ankara Dizgi Evi
Baskı, kapak baskısı, cilt: Özkan Matbaacılık
Birinci basım: Ekim 2008
İkinci basım: Eylül 2009
Üçüncü basım: Eylül 2010

ISBN 978 - 9944 - 162 - 11 - 1

Ankara Okulu Yayınları
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/81 Ulus/Ankara
Tel/Faks: (0312) 341 06 90
web: www.ankaraokulu.com
e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com

Siyeri Farklı Okumak

Doç. Dr. Mehmet AZİMLİ

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2010

Bu kitabı, içimi yakan CEMRE'nin
özlemini hafifletip ASUDE'liğe
çıkaran kızıma ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ **11**
GİRİŞ **13**

I. BÖLÜM: MEKKE YILLARI

-A-

PEYGAMBERLİK ÖNCESİ HAYATI **37**
AİLESİ **37**
Soyu ve Asillik 43
Atalarının Alnındaki Nur 45
Dede ve Ebeveynin Müslümanlığı 47
FİL HADİSESİ **49**
Fil Suresi 50
Allah'ın Tarihe Müdahalesi Konusu 53
DOĞUMU ve ÇOCUKLUĞU **60**
Doğum Esnasında Meydana Gelen Olağanüstü Olaylar 60
İsmi 66
Sünnetli Olarak Doğması 67
Sütanneye Verilmesi 69
Şakku's-Sadr Olayı 72
Mekke'ye Dönüş 76
Medine Yolculuğu 77
Abdulmuttalib'in Himayesi 78
Ebû Talib'in Himayesi 80
Bahira Olayı 81
Ficar Harplerine Katılması 90
Hilfu'l-Fudul'a Katılması 92
HZ. HATİCE İLE EVLİLİĞİ ve TİCARET HAYATI **94**
HZ. ALİ'YE VASİLİK ve
HZ. ZEYD'İN EVLATLIK EDİNİLMESİ **97**
KÂBE'NİN KUREYŞLİLER TARAFINDAN YENİDEN İNŞASI **98**
YAŞANTISI **101**
DİNÎ HAYATI **103**

-B-

PEYGAMBERLİK DÖNEMİ **107**
İLK VAHİY **107**
İlk Vahiy Sonrası Hz. Hatice'nin Tepkileri 108

İntihar Olayı 109
Gizli Davet Dönemi 110
Daru'l-Erkam 112
İlk Müslüman 112
HZ. ÖMER'İN MÜSLÜMAN OLUŞU 114
Rivayetlerin Değerlendirilmesi 116
Geleneksel Kabul Gören Rivayetin Metin Tahlili 118
Rivayetin Tarihsel Bağlamda Değerlendirilmesi 121
Önerilen Rivayet ve Tercih Nedenleri 124
GARANİK MESELESİ 127
BOYKOT OLAYI 133
Toplumsal Baskının Zirvesi 134
Boykot Yılları 136
Boykotun Sona Ermesi 138
Hz. Peygamber'in Vefası 143
ŞAKKU'L-KAMER OLAYI 145
Rivayetlerde Şakku'l-Kamer 145
Kur'an'da Şakku'l-Kamer 147
Bilginlerin Şakku'l-Kamer Konusundaki Tavrı 149
Tarihsel Bağlam ve Kaynak Değerlendirmesi 155
İSRA ve MİRAÇ 159
İsra Olayının Zamanı ve Miraç ile İlgisi 159
Mescid-i Aksa 160
Miraç Olayı 172
HÜZÜN YILI 177
TAİF ZİYARETİ 179

-C-

HZ. PEYGAMBER'İN HİCRETİ 183
Akabe Bey'atları Sırasında Şeytanın Rolü 183
Necidli Şeyh Olayı 185
Hz. Peygamber'e Suikast Girişimi 187
Evden Ayrılış 190
Sevr Mağarasına Gidiş 193
Mağaradaki Olağanüstü Olaylar 194
Hicret Yolcularının Bir Çobandan Süt İstemeleri 198
Ümmü Mabed Olayı 199
Bir "Cin"in Haber Getirmesi 200
Suraka'nın Takibi 202
Suraka'ya Eman Verilmesi 204
Bureyde b. Husayb'ın Müslüman Olması 205

II. BÖLÜM: MEDİNE YILLARI

-A-

HUDEYBİYE ANTLAŞMASINA KADAR MEDİNE YILLARI.....211
HİCRET SONRASI MEDİNE 211
Peygamber Beklentisi.....211
Medine'de Karşılanış.....215
Kusvâ'nın Emrolunması.....217
Talea'l-Bedru Aleyna.....218
Mescid-i Nebevi.....219
Kardeşlik Antlaşması.....222
Alternatif Pazarın Kurulması.....224
Medine Sözleşmesi.....225
Kıble Değişikliği ve İlk Ezan 228
Medine'de İlk Faaliyetler 230
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ SAVAŞ MANTIĞI 232
BEDİR SAVAŞI 236
İlk Seriyyeler 236
Batnı Nahle Olayı 238
Kervana mı Orduya mı?.....241
Savaş Öncesi 244
Bedir Savaşı 245
Ganimet Paylaşımı ve Esirler 248
Ümeyr b. Vehb'in Suikast Girişimi 251
SAVAŞLARDA MELEKLERİN YARDIMI 252
Bedir Savaşı ile İlgili Rivayetler 254
Hendek Savaşı ile İlgili Rivayetler.....260
Konu ile ilgili Ayetler.....263
Değerlendirme 270
BEN-İ KAYNUKA SAVAŞI.....275
Ben-i Kaynukalıların Ahitlerini Bozmaları 275
Baş Örtüsü Meselesi.....276
Rivayetlerin Tahlili.....277
Antlaşmayı Kim Bozdu?.....281
UHUT SAVAŞI 285
Savaş Öncesi 285
Okçuların Görev Yeri 286
Savaş Ortamında Bazı Enstantaneler.....287
Mağlubiyet Sebeplerinden Biri: İçki.....289
Uhut Savaşı Sonrası 291
BİR'RU MAUNE OLAYI.....292
RECİ OLAYI.....294

BEN-İ NADİRLİLERCE HZ. PEYGAMBER'E SUİKAST 297
Kılıç ile Suikast Olayı.....301
Kur'an'dan Delil (Maide, 67).....303
HENDEK SAVAŞI 308
Hendek Kazma Fikrini Kim Teklif Etti? 309
Sert Kayanın Parçalanması.....311
Bereketli Yemek.....313
Hendek Savaşı'nın Sonu 315
BEN-İ KUREYZA KUŞATMASI 316
Kureyza Kuşatması.....317
Verilen Cezanın Durumu 319
BEN-İ MUSTALİK GAZVESİ.....325
Ensar-Muhacir Arası Problem.....325
İFK (İFTİRA) OLAYI 327
Hasur (İktidarsızlık) Meselesi 337

-B-

HUDEYBİYE SONRASI MEDİNE YILLARI.....339
HUDEYBİYE ANTLAŞMASI: TARİHİN KIRILMA NOKTASI 339
Hudeybiye Antlaşması Öncesi 339
Mekke'ye Yürüyüş 341
Antlaşma Maddeleri.....343
DAVET MEKTUPLARI.....351
Dihye b. Halife'nin Bizans'a Elçi Olarak Gönderilmesi 353
Ebu Sufyan ile Heraklius Görüşmesi 359
Heraklius'un Tavrı 364
HAYBER'İN FETHİ 370
Hayber'e Hareket 373
Hayber'de Hz. Ali 375
Ganimet ve İşkence.....377
Zehirli Koyun ile Suikast 378
MUTE SAVAŞI 380
Mute Savaşı'nın Sebebi.....380
Orduya Hitap.....381
Ordunun Sayısı 383
Galibiyet mi? Mağlubiyet mi?.....384
Hz. Peygamber'in Savaşı Naklen Haber Vermesi (!) 385
Ebu Amir Adlı Sahabinin Savaşın Sonucunu Ulaştırması.....387
Savaş Sonrası.....387
MEKKE FETHİ 389
Ebu Sufyan'ın Medine Ziyareti 389

Hatıb b. Ebi Belta'nın Mektubu 390
Medine'den Çıkış 392
Mekke'ye Giriş 392
Ben-i Cezimeler 396
Huneyn Savaşı 397
Taif Seferi 398
Cirane'de Ganimet Dağıtımı 399
TEBUK SAVAŞI 400
Bereket Olayları 401
Heyetler Yılı 403
VEDA HUTBESİ 404
HZ. PEYGAMBER'İN VEFATI 405
Üsame Ordusu 405
Hz. Peygamber'in Hastalığı 406
Kırtas Hadisesi 406
Ev Halkına İlaç İçirilmesi 408
Hz. Peygamber Kimin Kucağında Vefat Etti? 409
Hastaya Dua 409
Peygamberlik Mührünün Kaldırılması 410
Hz. Ömer'in Tutumu 412
Cenazenin Yıkanması 415

-C-

HZ. PEYGAMBER, KADIN VE EVLİLİK 417
HZ. PEYGAMBER'İN EVLENDİĞİ KADINLAR 417
Hz. Peygamber Dört Kadınla Evli İdi 420
Hz. Peygamber'in Eşleriyle Evliliklerinin Sebepleri 423
Eşleri 426
Cariyeleri 431
HZ. PEYGAMBER'İN ZEVCELERİNDEN AYRILIŞI 432
Rivayetlerin Değerlendirilmesi 432
Mariye'nin Durumu 438
Hz. Peygamber'in Verdiği Sır 439
HZ. AİŞE'NİN EVLİLİK YAŞI 441
Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Konusundaki Görüşlerin Tahlili 444

-D-

SİYASETİN SİYERE İZ DÜŞÜMÜ 459
SİYERDEKİ ABBAS PORTRESİ (ABBASÎ İZ DÜŞÜMÜ) 459
İslam Öncesi Mekke Dönemi 459
İslam Sonrası Mekke Dönemi 461

Medine Dönemi 463
Mekke'nin Fethi 467
Dört Halife Dönemi 472
Hükümdarlığın Abbasilere Ait Oluşu 475
TOPRAĞIN KABULLENMEDİĞİ CESET (HARİCİ İZ DÜŞÜMÜ) 478
Ölüsü Topraktan Dışarı Atılan Mürted 478
Haricilere Karşı Kullanılan Rivayet 481
KADINLARIN DEVLET BAŞKANLIĞI (ŞİÎ İZ DÜŞÜMÜ) 484
"Devlet İşlerini Kadının Eline Veren Millet İflah Olmaz" 486
Ravi Ebu Bekre 486
Rivayet Üzerine Yapılan Yorumlar 488
Rivayetin Tarihsel Bağlamı 490

EK-1: ORYANTALİSTLERE BAKIŞ: ASIM KÖKSAL ÖRNEĞİ 495
Oryantalist Çalışmaların Kısa Tarihçesi 495
Oryantalizmin İslami İlimlere Katkısı 496
Oryantalistlere Karşı Ön Yargı 497
Köksal'ın Eleştirilerinin Değerlendirilmesi 498
Üslup Problemi 499
Bilgi Eksikliği 500
Batı Karşıtlığı 503
Subjektiflik Problemi 503

SON SÖZ YERİNE 505
BİBLİYOGRAFYA 509
DİZİN 521

ÖN SÖZ

Bu kitap, Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik olarak anlatmak amacıyla kaleme alınan bir bu kitap değildir. Bu kitap, siyeri akademik seviyede bilenler ve bu konuda belli bir seviyesi olan kimseler için yazılmış olup, siyeri bilinenden farklı bir şekilde okuma ve anlamaya yönelik öneriler sunma amacını güden bir kitaptır.

Hz. Peygamber'in hayatı konusunda, gerek telif gerek tercüme binlerce eserin olduğu bilinen bir gerçektir. Genelde birbirinin tekrarı olan, mecburen aynı bilgi ve fikirler etrafında dönen eserler enflasyonu mevcuttur. Böyle bir ortamda Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik olarak anlatan bir çalışmaya esasen ihtiyaç da yoktur. Bu görevi yerine getiren yığınla eser bulunmaktadır. Ancak gerek telif gerek tercüme olarak piyasada bulunan bu eserlerdeki Hz. Peygamber'in hayatının gerçeğe uygun olarak ele alındığını söylemek gerçekten zordur.

Bu sebepten dolayı kitabımızda Hz. Peygamber'in örnek hayatının aktarılması bağlamında anlatılan kimi abartılı olayların kısa değerlendirmelerinde bulunacağız. Hz. Peygamber'in hayatının anlaşılmasında en büyük engellerden olduğunu düşündüğümüz bu tür bazı olay ve aktarımların tahlilini yapacağız. Böylece siyer yazarlarının Hz. Peygamber'in hayatı konusundaki çalışmalarına yardımcı olmayı ve onlara bir ufuk açmayı hedefliyoruz.

Kitabımız esasen usul ve kritik yönünden siyerin nasıl incelenebileceği konusunda bir deneme ve teklif sunma çalışmasıdır. Yaptığımız değerlendirmelerde insan olmamız hasebiyle mutlaka hatalar ve eksiklikler olabilecektir. Bunlar, kitabın yazılış amacı olan insanlığın önderi Hz. Peygamber'i doğru anlama konusundaki arzumuzu ve Hz. Peygamber'e olan sevgimizdeki samimiyetimizi gölgelememelidir.

Bir Avrupalı yazarın "Asya'nın o güne kadar çıkardığı en büyük sima ve dünyanın gördüğü en büyük adamlardan biriydi."[1] dediği Hz. Peygamber, aslında daha çok onun getirdiği din üzerinde yoğun çalışmalar yapan Avrupalının ilgi alanındadır. Dünyanın en fazla ilgilendiği insan olma vasfını kazanmış olan Hz. Peygamber'in hayat hikâyesindeki muğlaklıkların giderilmesi bu anlamda ehemmiyet arz etmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber'e mensubiyeti olan bizlerin, onun tanıtımını doğru bir şekilde yapması gerekmektedir.

Kitabın 3. baskısı öncesi katkı sunan Van'dan Mehmet Ali Yıldız, Konya'dan Doğan, Adana'dan Ümit, Sivas'tan Şahabettin beylere teşekkür ederim.

Doç. Dr. Mehmet Azimli
Diyarbakır - 2010

1 August Bebel. *Hz. Muhammed ve Arap-İslam Kültür Dönemi*. çev. Veysel Atayman. İstanbul 2004. 47.

GİRİŞ

"Dinlere en büyük düşmanlığı kendi mensupları yapmıştır." dersek herhalde yanlış söylemiş olmayız. Bütün dinler için geçerli olan bu kaideye İslam dini mensupları da dâhildir. Ehl-i Kitap kendilerine gelen hak dini nasıl tahrif ettiyse, son dinin mensubu olan Müslümanlar da kendilerine gelen dinin kitabını tahrif etmeseler de kitabın örnek uygulayıcısı olan Hz. Peygamber'in hayatını örneklik zemininden, örnek alınamayacak bir noktaya taşıyarak bu tahrifi bir ölçüde gerçekleştirmişlerdir.

Bu bağlamda, İslam'ın doğru bir şekilde anlaşılmasında en büyük problemlerden biri, -dinin iki kaynağından biri olarak telakki edilen- Hz. Peygamber'in hayatının yanlış anlaşılması veya abartılı olarak anlatılmasıdır. Böylece İslam'ın doğru anlaşılmasının önündeki en büyük engellerden biri, Müslümanların Hz. Peygamber'i yüceltmek amacıyla, yaşadığının ötesinde mucize temelli bir anlatımı benimsemeleridir.

Dinin bize aktarılmasında en önemli kaynak olan Hz. Peygamber'in hayatının, olduğunun çok ötesinde arz edilmesi, insanların gerçekte olanı değil de kafalarında oluşturmak istedikleri peygamber modelini, olmuş gibi sonraki nesillere aktarmaları ve bunun asırlar boyunca katmerleşerek devam etmesi, önümüze yaşanamayan, ulaşılamayan, her anı mucizelerle dolu, insanüstü ve âdeta insani özellikleri olmayan bir peygamber inancı ve anlatımı ortaya çıkarmıştır. Bundaki hedef, en masum okumayla Hz. Peygamber'i yüceltmektir. Ancak gelinen nokta bunun tersini göstermektedir. Hz. Peygamber, insanlara örnek olma seviyesinden, örnek olamayacağı insanüstü noktalara taşınmış, böylece örnekliği söz konusu olamayacak noktaya getirilmiştir.

Hz. Peygamber, İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren hakkında yığınla eser yazılan bir şahıstır. Şu anda bile, dünyada hiç kimse bu şansa sahip değildir. Hatta dünya tarihinde hayatı onun kadar geniş anlatılan ve bu kadar genişçe araştırılan başka

bir insan yoktur dersek yanlış söylemiş olmayız. O, hayatı örnek alınabilecek lider bir insanın bütün özelliklerine sahiptir. Tarihi bir şahsiyettir; hayatı derli toplu çeşitli yönlerden tam ve kesintisiz olarak bilinmektedir.[2] Ayrıca Hz. Peygamber'in, dünyada gelmiş geçmiş en önemli ve en fazla etki bırakan şahıs olduğu artık reddedilemez bir gerçektir. Bu, onun getirdiği dinin o günün bilinen dünyasında doğudan batıya çok kısa sürede yayılabilmesinden kaynaklanmaktadır. İlginç olan bu yayılma kılıç zoru ile de olmamıştır ve şaşırtıcı olmakla beraber İslam'ın yayıldığı yerlerde kalıcı olmasını da sağlamıştır.[3]

O günden bu güne tarihin dominant belirleyicisi olan din, İslam olmuştur. Bu dinin peygamberinin hayat hikâyesi, bu anlamda çok önem arz etmektedir. Gerek halk dilinde gerek akademik seviyede onun hayat hikâyesi konusunda binlerce eserin yazılması da normaldir. Bu eserlerin yazımına, onun vefatını müteakip daha ilk asır içinde başlanmış ve günümüze kadar da genişleyerek devam edegelmiştir.

Ancak, onun hayatını anlatan eserler yazılırken, yukarıda işaret ettiğimiz tehlike belirmiş ve üretilen inşâî hayat kurgusu, bu eserlere yansımıştır. Bunun sebebi, insanoğlunun fıtratında bulunan, lider ittihaz ettiği ve sevdiği insanı yüceltmek duygusunun çok güçlü olmasıdır. İnsanoğlu, önder olarak gördüğü kişiyi, kendinden üstün görmeye meyillidir. Ancak bu sayede onu lider kabul edebilir. Hz. Peygamber'in aktarılan hayat hikâyesinde de bu anlamda abartılar bol miktarda mevcuttur.

Siyerdeki anlatımlara göre, nübüvvet âdeta ona doğumundan itibaren hatta "Âdem ceset ile ruh arasındayken"[4] verilmiştir ve hayatı, doğumundan itibaren mucizeler ile doludur. Daha o doğmadan mucizeleri başlamakta ve peygamber olmadan da mucizeler göstermektedir. Buna göre; babasının alnından gelen bir nurun nesiller boyu devam ettiği[5], doğumu sırasında evden çıkan bir nurun Şam bölgesini aydınlattığı[6] veya o gece onun doğumu-

2 Süleyman Nedvi, *Hz. Peygamber Hakkında Konferanslar*. çev. Osman Keskioğlu, Ankara trz. 51.
3 İsmail Fenni, *Kitabu İzale-i Şükûk*, İstanbul 1928. 178.
4 Zehebî, Tarihu'l-İslam, *es-Siret'u-Nebeviyye*, Beyrut 1994. I. 41.
5 İbn Hişâm *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut 1994. II. 91.
6 İbn İshak, *Sirat u İbn İshak*, Konya 1981. 28.

nu haber veren bir yıldız doğduğu[7], sütannesinin yanındayken göğsünün yarılarak kalbinin çıkarılıp içindeki günahların temizlenip tekrar yerine konduğu,[8] çocukken birçok kâhin ve rahibin onun peygamber olacağını müjdelediği[9] gibi olağanüstü olaylar anlatılarak mesele izah edilmeye çalışılmaktadır.

Bunlar, peygamberliğinden önceki dönem ile ilgili aktarımlardır. Onun peygamberliğinden sonraki dönemle ilgili de birçok abartılı aktarıma rastlayabiliriz. Klasik ve çağdaş birçok siyerci onun peygamberliğinden sonraki dönemle ilgili bize ulaşan rivayetlerden özellikle mucizevî türde olanlarını seçmeyi ve tercih edip kitaplarına almayı âdet edinmişlerdir. Meseleyi biraz daha gizemli hale getirmek için bu tür rivayetler öncelenmiştir

Bu tür rivayetler, belki onu önder ittihaz eden biz Müslümanlar açısından hoş ve ruhu okşayıcıdır. Ancak, Hz. Peygamber'i, daha kolay örnek alınabilecek insani boyuttan çıkarıp, örnek alınamaz noktaya götüren bu türde rivayetlerle ortaya çıkan Hz. Peygamber portresinde, Cebrail tarafından durmadan kollanan, suikastlardan korunan, tedbir almaya ihtiyaç duymayan, dolayısıyla dinin anlaşılmasında örnekliği olamayan veya yanlış örnekliği olan bir peygamber portresi çizilmektedir. Sonuçta bu rivayetler Hz. Peygamber'in olduğu gibi resmedilmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Bu tür anlatımların oluşumunda; o dönem Müslümanlarının Ehl-i Kitap ile tartışıp Hz. Musa, Hz. Yahya ve Hz. İsa'nın hayatlarında meydana geldiği ileri sürülen olaylara karşı, kendi peygamberleri için bir savunma psikolojisi içerisinde olağanüstülükleri üretmelerinin payı büyüktür. Üretilen bu mucizeler, asırlar geçtikçe kar topunun yüksekten aşağıya yuvarlanırken katlanarak büyümesi gibi çoğalmış ve onun hayatının gerçekleri, âdeta geri plana itilmiştir.[10]

Doğrusu bizim için bir anlam ifade etmeyen, bize bir şey kazandırmayan, örnek olamayan bir peygamber hayatı ile karşı

7 İbn Hişâm, II, 92; İbn Sa'd. *et-Tabakatu'l-Kübra*. Beyrut 1985, I, 160.
8 İbn İshak, 32.
9 Belazurî. *Ensabu'l-Eşraf*. Dımeşk 1997, 110.
10 Bünyamin Erul. "Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım". *Diyanet İlmi Dergi. Peygamberimiz Özel Sayısı*. Ankara 2003, 58.

karşıyayız. Miraç anlatımlarında uçarak yolculuk eden bir peygamberin hayatı, böyle bir yolculuk kabiliyeti olmayan bizler için ifade edeceği anlam, sadece hikâye dinleyip, eğlenceli vakit geçiren bir insanın durumundan farksızdır. İnsanüstü demesek de insanın ötesinde melek gibi, işlerini olağanüstü yardımlarla yürüten bir peygamber hayatı, bizim için çok anlamsızdır ve bize örnek olamaz. Böyle bir anlatım ancak tatlı efsanevi hikâyelerle vakit geçirmeye yarayacaktır.

Hz. Peygamber, hayatı boyunca mucizevî olayları kendini ispat için müşriklere karşı ilzam edici bir delil olarak sunmamıştır.[11] Doğrusu, hangi sahabînin mucize sayesinde Müslüman olduğu sorusunu kendimize sormamız gereklidir. Hz. Peygamber'in hayatı ve sahabenin Müslümanlığı tercih edişleri[12] tetkik edilirse, gösterilen bir mucize ile Müslüman olan birine rastlanmayacaktır. Üstelik mucize gösterildiği halde, müşriklerin inkâr etmeye devam ettikleri şeklindeki anlatımları da bol miktarda bulmak mümkündür.[13] Şu ayet, durumu çok güzel izah etmektedir *"Ona Rabbinden mucizeler indirilmesi gerekmez miydi?" derler. De ki "Mucizeler ancak Rabbimin katındadır. Doğrusu ben, sadece apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine okunan bir kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu? Bunda, inanan topluluk için rahmet ve ibret vardır."*[14]

Bu türde mübalağalı anlatımların, esasen Müslümanların hoşuna gitmesi ve böyle bir peygambere sahip olmanın hazzını duymalarının ardında, belki de dile getirilemeyen ancak içlerinde gizli olarak kalan Hz. Peygamber'in örnek hayatına[15] uymama isteği de olabilir. Bu bağlamda onun ne kadar yüce bir peygamber olduğunu belirtip, anlatılan türde mucizevî bir hayat tarzı yaşayan peygamberin hayatının örnek alınamayacağı gerçeğinden ha-

11 Adem Apak, *İslam Tarihi*. İstanbul 2006. 109.

12 Mevlana Şiblî, *Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1978. II, 255 (Eserin ilk iki cildi Mevlana Şiblî'ye diğer ciltler ise Nedvî'ye ait olmasına rağmen, latinize edilirken sehven ikiden sonraki ciltlere de müellifi Şiblî şeklinde yazılmıştır. Eserin 1928'deki Osmanlıca baskısında bu yanlışlık görülmemektedir).

13 Muhammed Hüseyin Heykel, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Vahdettin İnce, İstanbul 2000. I, 99; örnek olması açısından Rukane olayı verilebilir. İbn Hişâm, III, 238.

14 Ankebût 50-51.

15 *"Andolsun ki sizin için Rasulullah'ta güzel bir örnek vardır."* Ahzab, 21. Kur'an'da bize bildirilen bu ayet gereği onun insanlar için örnekliği söz konusudur.

reketle, peygamberin örnekliğini de ortadan kaldırabilmektedirler ve bu düşünce, şu sözlerle ifade edilebilmektedir "O, peygamberdir, biz onu nasıl örnek alalım, nasıl onun gibi olalım?" Aslında bu sözlerdeki mazeret doğrudur. Hayatının her anı mucizelerle dolu olan bir peygamber örnek alınamaz. Çünkü insanlar böyle mucizevî bir hayat yaşayamazlar.

Esasen bu mazeretin benzerini o dönemdeki müşrikler de farklı bir şekilde yapmışlardır. Onlar da Hz. Peygamber'e itirazlarının başında Kur'an'ın anlattığı şekilde "*Onlar şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber (bizler gibi), yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı!* " şeklinde itiraz ederler.[16] Onların itirazı peygamberin insan gibi yaşamasınadır. Hz. Peygamber, insan gibi olmasa, insanüstü bir varlık örnek alınamayacağı için hayatlarına karışmayan, müdahale edemeyen bir peygamberi onlar da kabullenebilirlerdi. Onların Hz. Peygamber'e en büyük tepkileri hayat standartlarında değişiklik talep etmesiydi. Bununla ilgili yine Kur'an'da şu ifadelere rastlıyoruz: "*Zaten, kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, 'Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?' demeleri engellemiştir.*"[17] "*Biz onları (peygamberleri), yemek yemez birer (cansız) ceset olarak yaratmadık. Onlar (bu dünyada) ebedî de değillerdir.*"[18] Bu anlayış ile günümüzde Hz. Peygamber'in normal insan gibi değil de insanüstü olduğu tezini ileri süren ilk anlayışın, aynı kategoride yani Hz. Peygamber'i insanüstü görme noktasında buluştuklarını görebiliyoruz. İki anlayışın da geliştirdiği tavır, onun normal bir insan olmaması gerektiğidir. Müslümanlar "O, çok yüce, insanüstü, biz ona uyamayız." diyerek peygamberin örnekliğini devre dışı bırakırken, müşrikler "Onun çok yüce biri olması, insan gibi olmaması gerekir." diyerek reddediyorlardı.

Hâlbuki, Kur'an, bize Hz. Peygamber'in olağanüstülüklerle donatılmış biri olmadığını, öncelikle insan olduğunu, sonra peygamber olduğunu telkin eder: "*Onlar: "Sen, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir*

16 Furkan, 7.
17 İsra, 94.
18 Enbiya, 8.

hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın. Yahut iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut da altından bir evin olmalı ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız." Bütün bu taleplere karşı tek bir cevap verilmiştir: *"De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece insan olan bir elçiden başka neyim ki?"*[19] Yine İbn İshak'taki bir rivayete göre Mekkelilerin Hz. Peygamber'den: *"Mekke'nin dağlarını düzleyip ova yapsın, içinde sular akıtsın, atamız Kusay dirilsin de ona senin durumunu bir soralım."* türündeki isteklerine *"Ben bunları getirmekle emrolunmadım,"* diyerek cevap vermiştir.[20] Bu konuda Yunus suresinde *"Rabbinden ona (Muhammed'e) bir mucize indirilse ne olur!" derler. Onlara de ki: "Gaybı bilmek Allah'a mahsustur; bekleyin, doğrusu ben de sizinle birlikte beklemekteyim."*[21]

Yani aslında onun elinde bir şey yoktur. O, mucizeler yağdıran biri değildir. Müşriklerin mucize istekleri de Kur'an tarafından devamlı reddedilmiştir. Bu konuda ondan bela getirmesini isteyenlere karşı verdiği cevapta bunun mümkün olmadığını, istediği zaman mucize getiremeyeceğini, her istediğini yapamayacağını şöyle ifade eder: *"De ki: Acele istediğiniz şey benim elimde olsaydı, elbette benimle sizin aranızda iş bitirilmişti."*[22] Konuyla ilgili olarak İsra suresi 59. ayetin tefsiri mahiyetinde Taberî şöyle demektedir:

> Ey Muhammed, kavminin senden istediği mucizeleri göndermeyişimizin sebebi, senden önceki ümmetlerin, iman etmemeleri ve helâk edilmeleridir. Dolayısıyla biz senin kavmin olan Mekkelilere mucizeler göndermedik.[23]

19 İsra, 90-93.
20 İbn İshak, 254.
21 Yunus, 20.
22 Enam, 58.
23 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, İsra, 59 tefsiri. Bu ayette dile getirilen "ayet" kelimesi mucize olarak çevrilmektedir. Oysaki burada işaret anlamında olmalıdır. Bütün peygamberlerin geliş hikmeti olarak kavimlerinin toplumsal kurallara uymalarını sağladıkları gibi Salih de deveyi vesile edinip "Yağmacılık yapmayın, örneğin şu deveyi öldürmeyin." demesine karşılık bu işaret ettiği deveyi (ayeti), öldürmüşlerdir. Yine Talut kavmini denemek için "Nehirden su içmeyin." demiştir. Talut nehri delil (ayet) olarak kullanmış, ancak kavmi nehirden su içmiştir.

Bu anlamda o, elinden mucize türü şeylerin gelmediği beşerdir ve peygamberdir. O, bu beşeri özelliklerini sahabenin gözü önünde yaşıyordu. Zaman zaman kızıyor, seviniyor, aç kalıyor, kazanıyor, mağlup oluyor, bazen unutarak abdestsiz olduğunu hatırlıyor, bazen namazını geçiriyordu. O, bir insandı.[24] Zaten bizi ilgilendiren tarafı da bu yönleri olması değil mi? Onun beşeriliği aşan türdeki davranışları -eğer varsa- bizi ne kadar ilgilendirir? Ne kadar örnek alınabilir? Örnek alınamayan bu yönler bizimle ne kadar ilgili olacaktır? Onbeş asırlık zaman aşımı nedeniyle şu anda göremediğimiz mucizeler, bizim için ne oranda mucize olabilecektir? Bizim için ne anlam ifade edecektir? Aslında mucize arayan ve mucize heveslisi insanların en az ilgilendikleri mucize de Kur'an'dır.

Hz. Peygamber, Kur'an'da beşer üstü özelliklerinden ve yüceliklerinden bahsedilmeyen bir peygamberdir.[25] Kur'an onu bize böyle anlatmaktadır. Kendisi de kendini şöyle vasfetmektedir: "*Ben Abdullah oğlu Muhammed'im. Allah'ın kulu ve peygamberiyim. Beni yüceltmenizi sevmiyorum.*"[26] Muhtemelen yukarıda saydığımız övgülü anlatımları hisseden ve bu tehlikeyi tahmin eden Hz. Peygamber "*Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'ya yaptıkları gibi, siz de bana mübalağalı medihlerde bulunmayın.*" diyerek bunu önlemeye çalışmıştır.[27]

Aslında o, toplum içinde bakılınca hemen tanınamayacak şekilde mütevazı, toplum içinde kaybolmuş, kendini ön plana çıkarıp özelleştirmeyen biridir. Nitekim dışarıdan gelen bir elçi, sahabe içinde onu tanıyamamıştı ve sahabe topluluğuna şöyle sormuştu: "*İçinizde Abdulmuttalib'in torunu hangisidir?*"[28] O, insanlardan kendisini ayrı tutmamaya çalışıyor, buna azami özen gösteriyordu. Kendisinden korkan bir bedeviye "*Mekke'de kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum.*"[29] diyordu. Yine hicret sonrası Medine'ye ulaştıkları sırada Hz. Peygamber, sükut edip, bir kenara oturmuştu. Ensar, Hz. Peygamber'i tanıyama-

24 Buhari, Gusul, 17.
25 Mehmed Said Hatipoğlu, *Müslüman Kültürü Üzerine*, Ankara 2004, 145.
26 İbn Hanbel, *Musned*, III, 241.
27 Buhari, Enbiya, 48.
28 Müslim, İman, 10; Darimi, Taharet, 1.
29 İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kübra*, Beyrut 1985, I, 23.

mış ve Hz. Ebubekir'i peygamber zannetmişti. Biraz sonra Hz. Ebubekir'in, Hz. Peygamber'e hürmet ve hizmetini görünce onu tanıyabilmişlerdi.[30]

Hz. Peygamber'in hayatını anlatan eserler iyi tetkik edilirse genel olarak abartılı anlatımların ve mucize türü olayların en fazla anlatıldığı dönem peygamberlikten önceki hayatıdır. İkinci sırada Mekke dönemi, üçüncü sırada ise Medine dönemi gelmektedir. Bu durum şunu gösteriyor ki: en fazla gözlemlenen Medine döneminde bu tür anlatımların azalması ve en az gözlemlenen peygamberlik öncesi dönemde zirveye çıkması, bu tür rivayetlerin sonradan boşluk doldurmaya yönelik uydurulduğunu göstermektedir.

ÜSLUP ve METODOLOJİ

Hz. Peygamber'in hayatını anlatan siyer malzemesinde birçok problem bulunmaktadır. İlk siyer yazarlarının bin bir sıkıntı içinde edindikleri malzemeyi, kaybolma endişesiyle kitaplarına derc etmelerini normal karşılamak mümkündür. Onlar, bize ulaştırmak için yaptıkları bu çabanın mahsulü olan malzemenin, sonraki yıllarda değişmez kabullere ve Hz. Peygamber'i yanlış tanıtmalara sebep olabileceğini bilemezlerdi. Muahhar kaynaklar, -Taberi'nin de belirttiği gibi[31]- bu malzemedeki yanlışlıkları ve eksiklikleri tetkik ederek, Hz. Peygamber'in siyerini ortaya koymaları gerekirken, bunun tersine elde ettikleri malzemeyi ilavelerle olabildiğince genişleterek olduğundan farklı bir hayat hikâyesi ortaya çıkarmışlardır.[32] Bu da kendisiyle beraber birçok problemi doğurmuştur.

Burada, elimizde bulunan siyer malzemesinin sorunlu yönlerini ortaya koyup öncelikle problemleri tespit etmeye çalışacağız. Bunu yaparken bu sorunlara ilk kaynakları temel alarak, örneklemeler üzerinden konuya yaklaşmayı düşünüyoruz. Çünkü muahhar kaynaklar buradaki malzeme üzerine, ilaveler yapmak su-

30 Buhari, Menakıbu'l-Ensar, 44.

31 Taberi, tarih kitabının önsözünde "kitabındaki aktardığı malzemenin hepsinin doğru olmayabileceğini, kendisinin bunu -muhtemelen ilmin kaybolmaması amacıyla- ravilerden olduğu gibi aktardığını" anlatır. Bkz. Taberi, *Tarihu'l Ümem ve'l-Mulûk*, Beyrut 1995, 1, 13.

32 Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal*, C. 4, s. 3, 2007, 134.

retiyle konuyu anlatmaya çalışmıştır. Bundan dolayı öncelikle ilk kaynaklardaki problemler halledilebilirse, meselenin anlaşılması daha kolaylaşacaktır. Sorunun tespitinden sonra da bu sorunların asmanın nasıl olacağına dair bazı çözüm ve teklifler sunmak istiyoruz. Bundan amacımız siyeri doğru okuma ve anlamaya katkı sunmaktır. Kaynaklardaki siyer malzemesinin problemlerini tek bir madde etrafında izah mümkün değildir. Bu sebeple tespit edebildiğimiz problemleri başlıklar halinde aktarmak istiyoruz.

Seçilmiş ve Tercih Edilmiş Malzeme

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ilk siyer müellifleri, ellerine geçen malzemeyi kaybolma endişesiyle bize olduğu gibi aktarmaya çalışmışlardır. Bazen aynı konuda farklı rivayetlerin gelmesi de mümkün olmuştur. İşte bu noktada bu kaynakları kullanan müellifler, bu rivayetlerden hangisinin Hz. Peygamber'in hayatına uygun olup olmadığı kriterinden çok, Hz. Peygamber'i öven ve onu yücelten rivayetleri seçip tercih etmişlerdir. Bu durumda bazen gerçek olan rivayet değil de tercih edilen rivayet popüler olmuş ve yaygınlık kazanmıştır. Bu seçkici siyer anlayışı da Hz. Peygamber'i gereği gibi anlamaya engel olmuştur. Bu duruma bir örnek verirsek: hicretin 4. yılında gerçekleşen Ben-i Nadirlilerin sürgünü ile sonuçlanan olayın sebebi olarak anlatılan iki rivayet bulunmaktadır.[33] İlk rivayete göre, Nadiroğulları mahallesine diyet talebi için giden Hz. Peygamber'i, öldürmeyi düşünen Yahudilerin bu düşüncesi, Hz. Peygamber'e Cebrail tarafından bildirilmiş ve o da derhal oradan ayrılıp Yahudilere savaş açmıştır.[34] İkinci rivayette ise: Yahudiler, Hz. Peygamber'den münazara için üç bilgin getirmesini, kendilerinin de üç bilgin çıkarıp tartışacaklarını söylemesi üzerine, Hz. Peygamber onların mahallesine giderken, planı duyan Yahudilerden biriyle evli Medineli bir kadın, durumu kardeşine bildirmiş, o da yolda Hz. Peygamber'e yetişip onu geri çevirmiştir.[35] Bu rivayette Cebrail'in bir müdahalesi yok-

33 Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Azimli, "Allah'ın Hz. Peygamber'i Suikastlerden Koruması Çerçevesinde Siyerdeki Bazı Olayların Tahlilleri", *İslami Araştırmalar*, Ankara 2007, C. 20, s. 1.

34 Vakıdî, *Kitabu'l-Meğazi*, Beyrut 1984, 365; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Beyrut 1994, VI, 159.

35 Abdurrezzak, *el-Musannef*, Beyrut 1972, V, 359; biraz farklı bir rivayet için bkz. Ebu Davut, *Harac ve'l-İmare ve'l-Fey*, 22-23.

tur. Ancak siyer kaynakları ve onlara tabi olan muahhar bilginler, eserlerinde devamlı bir şekilde ilk rivayeti ön plana almayı yeğlemişlerdir. Bu konuya temas eden İbn Hacer el-Askalanî şöyle der: "II. rivayet I. rivayete göre sıhhat yönünden daha sağlam olmasına rağmen (maalesef) siyerciler ve meğazi yazarları, I. rivayeti tercih etmişlerdir."[36] Mevlana Şiblî de I. rivayetin yaygın olması konusundaki şaşkınlığını şu sözlerle dile getirir: "Siyercilerin II. rivayetten haberdar olmamaları şaşılacak şeydir."[37]

Seçilmiş malzemeye diğer ilginç bir örnek verirsek: Mute Savaşı'nı Hz. Peygamber'in sahabeye mucizevî bir şekilde nakleden aktardığı yaygınken, İbn Sa'd'da geçen bir rivayette ise, bu haberi bir sahabinin Hz. Peygamber'e getirdiği uzunca anlatılmaktadır. Ancak siyercilerimiz bu rivayeti gündemlerine almayı nedense hiç düşünmemişlerdir.[38]

Konuyla ilgili detaylara girmeksizin şunu belirtelim ki: bu durum, Hz. Peygamber'in hayat hikâyesi etrafında gizemli rivayetlerin şekillenmesine ve bu tür rivayetlerin genişletilerek farklı bir peygamber portresi ortaya çıkarılmasına neden olmuştur.

Aşırılmış ve Adapte Edilmiş Malzeme

Siyer malzemesi içindeki bazı bilgiler, esasen Hz. Peygamber'in hayatında gerçekleşmeyip sonraki dönemlerde farklı kimselerin hayat hikâyesinden alınıp Hz. Peygamber'in hayatında olmuşçasına siyere adapte edilmiştir. Hz. İsa'nın doğumunda yıldızın doğması anlatılırken, Zerdüşt ve Ümeyye b. Salt'ın kalbinin yarılması hadislerinin Hz. Peygamber'e uyarlanması gibi olaylar bunlardandır.

Biz burada başka bir ilginç örnek vermek istiyoruz. İlk kaynakların bazısında Beni Kaynuka olayının sebebi olarak anlatılan ve sonraki kitaplarda çokça meşhur olan bir olaydan bahsedilmektedir. Buna göre; Beni Kaynukalıların çarşısına giden bir Müslüman kadının örtüsü açılmak istenmiş, reddeden kadının

36 İbn Hacer, olayın I. rivayetteki gibi olmadığı konusunda aklî delillerle konuyu anlamaya çalışır. Bkz. İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-Bari*, Beyrut trz., VII 332.

37 Şiblî, I. 281

eteği, haberi olmadan omzuna iliklenmiş, kadın kalkınca bacakları açılmış ve sonuçta da kadın bağırınca, onu kurtarmak isteyen bir Müslüman, kadına bunu yapan Yahudi'yi, Yahudiler de o Müslüman'ı öldürmüşler ve nihayet Yahudilere savaş açılmıştır.[39]

Kaynukalılar ile ilgili siyer kaynaklarında anlatılan başka bir savaş sebebi olmasına rağmen, siyer kitapları bu aktardığımız rivayeti öncelemekte, hatta bazen sloganik sonuçlara dahi varılabilmektedir. Örneğin "Hicri ikinci senenin Şevval ayında yapılan bu savaş, Hz. Peygamber'in resmen ilan ettiği ilk savaştı ve sebebi, Müslüman kadının baş örtüsüne karışılmasıydı"[40] şeklinde ifadelere rastlanabilmektedir. Bu tür ifadelerin çağdaş söylem ve çalışmalarda sıkça yer almasının, günümüz değer ve popülaritesi bakımından, siyaset-tarih yazımı ilişkisi içerisinde görülmesi gerektiğini de vurgulamak istiyoruz.

Esasen anlatılan olay, kanaatimizce bir bilgi aşırımı ve bunun Hz. Peygamber'in hayatına adaptasyonundan başka bir şey değildir. Nitekim bu olayın gerçekleştiği varsayılan Ben-i Kaynukalılar ile yapılan savaştan yaklaşık 40 yıl önce de benzerinin vuku bulduğu aktarılmaktadır. Bu düşüncemizi İbnü'l-Esir'den nakledeceğimiz Birinci Ficar Harbi'ne sebep olarak anlatılan bir alıntı ile desteklemek istiyoruz:

> Bir grup Kureyşli genç, Ben-i Amir kabilesinden, üzerinde peçe bulunan bir kadının yanına oturarak: "Örtünü aç da yüzüne bakalım," derler. Kadın aldırış etmez. Bu gençlerden biri kalkıp kadının elbisesinin eteğini sırtına kadar yırtar. Kadın bunun farkına varmaz. Ayağa kalkınca dübürü açılır ve gençler "Yüzüne bakmamıza müsaade etmedin, biz de dübürüne baktık," diyerek gülerler. Kadın "Ey Amiroğulları ayıp yerim açığa çıkarıldı," diye bağırır. Bir grup insan gelir, neredeyse savaşa sebep olacak şekilde kavgaya tutuşurlar. İşin büyüyeceğini anlayınca aralarındaki anlaşmazlığa son verirler.[41]

Sonuç olarak bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu tür olayların, alınıp siyerdeki gerekli olduğu düşünülen yerlere adapte edilmesi suretiyle, Hz. Peygamber'in hayat hikâyesine yeni an-

39 Vakıdî, 176; İbn Hişâm, V, 277; Belazuri, *Ensabu'l-Eşraf*, Dımeşk 1997, I, 363.
40 İhsan Süreyya Sırma, *İslami Tebliğin Medine Dönemi ve Cihat*, İstanbul 1996, 47.
41 Bkz. İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut 1995, I, 589.

lamlar kazandırılmaya çalışılmış ise de onu örnek alan insanlara verilen bu tür aşırılmış bilgiler, çok farklı söylemlere gidilmesine sebep olmuştur.[42] Siyer malzemesindeki "kopyala yapıştır" şeklinde ifade edebileceğimiz bu probleme dikkat etmek ve olayları buradan hareketle tahlil ederek çözmek zorunludur.

Üretilmiş (İnşaî) Malzeme

Siyer malzemesinin bir kısmı ise tamamen kurgusal bir çabanın ürünüdür. Gerçekte olmayan ve Hz. Peygamber'in hayatında hiç yaşanmamış olayların bezenerek yaşanmış olaylar gibi sunulması çok ilginçtir. Bu tür olayların bir kısmı Ehl-i Kitap ile yapılan peygamber yarıştırması sonucu ortaya çıktığı gibi, bazen de hiç sebep yokken Hz. Peygamber'i övgü amaçlı uydurulmuştur. Söz gelimi boykot anlaşmasını yazan şahsın elinin kurıması[43] veya hicret sırasında Hz. Peygamber'e su vermeyen kadının Hz. Peygamber tarafından taşlaştırıldığı ve hâlâ bu halde kaldığı[44] gibi, en büyük düşmanlarına bile merhamet gösteren Hz. Peygamber'e yakıştırılamayacak rivayetler bu kabildendir.

Bunlar dışında meşhur bir örnek vermek istiyoruz: Hz. Peygamber'in Mekke dönemindeki Boykot Yıllarında bir işaretiyle ayı yardığı ve bu mucizeyi Mekkelilere seyrettirdiği anlatılmaktadır. Ancak bu olayı anlatması gereken ilk klasik İslam tarihi kaynaklarından hiçbiri, bu konuda bize bilgi vermemektedir. Hz. Peygamber'in en büyük mucizelerinden biri olması gereken bu olay hakkında İbn İshak (v. 151), İbn Hişâm (v. 213), İbn Sa'd (v. 230), Belazurî (v. 279) ve Taberî (v. 310)'de tek bir bilgi yoktur. Bu konuyla ilgili olarak bize bilgi veren ilk kaynaklar genelde muahhar kaynaklardır ve "Delâil", "Hasâis" ve "Şemâil" türü eserlerdir.

Bu durum, esasen bize olayın gerçek bir olay olmadığını gösteren en önemli amildir. Konu biraz daha detaylıca incelendiğinde anlaşılmaktadır ki: Mekke'de o dönemde gerçekleşen bir ay tutulması olayının,[45] sonraki yıllardaki kitaplara ay yarılması ola-

42 Bu konuda yaptığımız çalışma için bkz. Mehmet Azimli, "Siyer Yazıcılığının Problemlerine Bir Örnek: Beni Kaynuka Savaşının Sebebi", *İslami İlimler Dergisi*, Sayı: 7, Çorum 2009.

43 Taberi, I. 552.

44 Suheyli, *er-Ravzu'l-Unf*, Beyrut 2000, IV. 149.

45 İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 2005, II. 483.

rak aktarılması ve rivayetlerin bu şekildeki oluşumu, ayrıca bunun da Kamer suresindeki ilgili ayetlerle ilintilendirilmesi sonucu, Şakku'l-Kamer mucizesi (!) ortaya konulmuştur. Yani bu olay, anlatıldığı şekilde değil, üretilmiş, Hz. Peygamber'e yakıştırılmış, kurgulanmış, insâi bir mucizedir. Bu rivayetin, bu şekilde oluşum safhası bile, siyer malzemesinin nasıl genişlediğini ve etrafının nasıl örüldüğünü gösteren en güzel örnektir.

Değiştirilip Kurgulanmış Malzeme

Kaynaklarda, gerçek bir olay bazen ilavelerle farklı bir konuda anlatılarak Hz. Peygamber'in yaşamadığı bir olay haline dönüştürülüvermektedir. Buna şöyle bir örnek verebiliriz:

Kaynaklarda bir vahiy kâtibinin mürtet olduktan sonra Kur'an'ı istediği gibi yazdığını söylediği ve ölümünden sonra da onu toprağın kabul etmediği, defalarca gömdükleri halde yerin onu dışarı attığı anlatılır. Bu kadar bilinen sahsın ismi de rivayetlerin hiçbirinde verilmemektedir.[46] Tarihte yaşamış nice zalimleri ve Hz. Peygamber döneminde yaşamış Ebu Cehil, Ebu Leheb gibi zorbaları toprak kabul ederken, bu sahsı kabul etmemesi de çelişkili bir durumdur.

Esasen olay tetkik edildiğinde farklı bir durumun ortaya çıktığı hemen anlaşılabilir. Hz. Peygamber döneminde böyle bir olay mevcuttur. Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh isimli bir vahiy kâtibi, mürtet olduktan sonra bu tür sözler sarf etmiş, bunun karşılığı olarak da Mekke'nin fethi sırasında öldürülecekler listesine alınmıştır.[47]

İşte bu rivayet alınıp toprağın onu kabullenmediği şeklinde bir ilave ile yeni bir formatta sunulmuştur. Toprağın bu şahsı her dışarı attığında devamlı bir şekilde kefeninin de kaybolmasından[48] anlıyoruz ki; kefen soyucuların bir sahsın kefenini birkaç defa soyması olayı ile yukarıdaki rivayet birleştirilip böyle bir kurgulama meydana getirilmiştir. Bu gayretin sonraki yıllarda Kur'an'ı lafzen korumaya yönelik bir çaba sebebiyle olması muhtemeldir.

46 İbn Hanbel, *Müsned*, Beyrut trz. III, 121-122.
47 Vakıdi, 856.
48 Buhari, Menakıb, 25.

Mesele bununla da kalmamış, aynı olay başka bir rivayetle birleştirilerek rakip grup olan Haricilere karşı kullanılmıştır. Buna göre; bir savaş esnasında kelime-i şehadet getirdiği halde, bu şahsı öldüren Müslümanı da toprağın kabul etmediği aktarılmaktadır. Hz. Peygamber döneminde Hz. Üsame b. Zeyd'in başından geçen bu olay, daha sonra siyasi rakipleri susturmak için rivayetin sonuna ekleme yapılarak aktarılmıştır.[49]

Bu durum bize bir rivayetin iki türlü olayda farklı amaçlar için farklı şekilde kurgulanarak kullanıldığını göstermektedir. Gerçek olaylar kullanılarak bunlara yapılan ilavelerle olmadık sonuçlara ulaşılabilmektedir. Ancak bu olayların ilavelerle farklı bir formata dönüştürülmesi ve siyasi rakipler aleyhinde kullanılması, uydurma furyasının nerelere ulaştığını gösteren örneklerdir.[50]

Telif Edilmiş Malzeme

Siyer müellifleri, ellerindeki malzemede çelişkiye düştüklerinde bazen ilk maddede ifade ettiğimiz gibi rivayetin tarihsel tutarlılığına bakmaksızın seçkide bulunup bir rivayeti ön plana almayı tercih etmişlerdir. Bazen de -malzemeyi boşa götürmemek arzusuyla mı nedir? bilemiyoruz- aynı konuda gelen iki farklı rivayet arasında bir telif gayreti içinde olmuşlardır. Buna meşhur bir olayı örnek vermek istiyoruz:

Siyer kaynakları, Hz. Ömer'in Müslüman oluşu hakkında birbiriyle telif edilemeyen iki rivayet aktarırlar; bunlardan ilki, Hz. Ömer'in kılıcını alıp güpegündüz Hz. Peygamber'i öldürmeye giderken, kardeşinin evine yönelip neticede Müslüman olmasıdır.[51] Diğeri ise Hz. Ömer'in bir gece Kâbe'de namaz kılan Hz. Peygamber'i Kur'an okurken, gizli bir şekilde dinleyip etkilenerek Müslüman olmasıdır.[52]

Rivayetleri bize aktaran siyerciler bile iki rivayetin telifinin mümkün olmadığını görerek: "Hangisinin doğru olduğunu Allah bilir." demek zorunda kalmasına rağmen,[53] kimi müellifler, bu iki

49 İbn Mâce, Fiten, 1.
50 Bu konuda bkz. Mehmet Azimli, "Toprağın Kabullenmediği Cesed", *İslam Araştırmaları*, Yıl: 2, Sayı: 3, Rotterdam 2009.
51 İbn Hişâm, III, 166; İbn Sa'd, III, 270.
52 İbn Hanbel, I, 17; İbn Hişâm, III, 166.
53 İbn Hişâm, III, 170.

rivayeti telif etmeye çalışmış ve sonunda "önce gece Kur'an dinlediği, sonra sabah öldürmeye giderken Müslüman olduğu"[54] gibi tuhaf bir telif anlayışı ortaya koymuşlardır.

Mekkelilerin Hz. Peygamber'in en zayıf ve korumasız olduğu hicret öncesinde bile onu tek başına öldürmeye cesaretleri yokken ve bunu her kabileden bir kişi seçerek topluca denemeye kalkışıp Haşimoğullarını diyete zorlamaya çalıştıkları açıkken, Hz. Ömer'in tek başına Hz. Peygamber'i öldürmeye kalkışması muhaldir.[55] Esasen bu sebeple bile burada rivayetler arası bir telif gayretine gerek yoktur. Ancak olayın bu boyutları düşünülmeksizin Hz. Peygamber adına gelen her bilgi, bir süzgeçten geçirilmediği gibi, bu tür telif çabalarına da girişilmektedir. Bu da siyer yazıcılığının en büyük sorunlarından biridir.

Yüceltme Temelli Abartılmış Malzeme

İlk maddede belirttiğimiz gibi, bazen övgü temelli olarak rivayetler arası seçkiler yapılırken, bazen de Hz. Peygamber'in başından geçmiş bazı olaylar yine övgü temelli olarak abartılarak aktarılmaktadır. Bunlardan biri de Bahira olayıdır. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in, amcası ile Şam tarafına yaptığı bir seyahatte Rahip Bahira ile görüştüğü, Bahira'nın onun peygamber olacağını söylediği, bu sebeple Ebu Talib'in Hz. Peygamber'i Hz. Ebubekir ve Hz. Bilal ile geri gönderdiği anlatılır.[56]

Bu olaya en esaslı tenkitleri, attığı başlığın yanına "in sahha" (eğer doğruysa) ifadesini koyarak işe başlayan Zehebî yapmıştır ve rivayetin cidden münker bir hadis olduğu belirttikten sonra tenkitlerini şu şekilde sıralamıştır:

> Ebu Talib Peygamber'i Ebubekir ve Bilal ile nasıl geri gönderebilir? Ebubekir, Hz. Peygamber'den iki yaş küçüktür, Bilal ise henüz doğmamıştır.[57] Sonra bulutların gölgelediği bu şahsa doğru ağaç-

54 Sibti, III, 86; Ahmet Çelebi, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Hasan Fehmi Ulus, İstanbul 1997, 207; Muhammed Gazali, *Fıkhu's Sire*, çev. Resul Tosun, İstanbul 1987, 117.

55 Bu konudaki detaylı makalemiz için bkz. Mehmet Azimli, "Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu ile İlgili Rivayetin Tarihsel Bağlamda Farklı Bir Şekilde Okunuşu", *İslamiyat*, Ankara 2003, C. 6, s. 1.

56 Taberi, I, 520; Tirmizi, Menakıb, 5.

57 Bazı araştırmacılar, bu iki sahabenin yaşlarını hesaplayıp bu olay sırasında burada bulunmalarının mümkün olmadığı ortaya koymuşlardır. Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, İstanbul 2001, 209.

ların gölgeleri nasıl sünebilir, uzanabilir? Bulutun gölgelemesi sebebiyle ağacın gölgesinin olması mümkün değildir. Ayrıca peygamberlik geldikten sonra bu olaydan ne Ebu Talib ne Kureyşliler ne de Hz. Peygamber bahsetmişlerdir. (Bu olay gerçek olsaydı mutlaka bahsederlerdi. Yine diğer bir nokta da bu olay gerçekse, bundan Hz. Peygamber'in peygamber olmadan önce peygamber olacağını bildiği anlaşılır. Bu durumda Hz. Peygamber, Hira mağarasında ilk vahiy geldiğinde niye çok korkmuştur. Hatta ilk vahiy sonrası saskınlıktan intihar etmeyi bile düşünmüştür. Bir diğer problem de şayet Rahip Bahira'nın dediği gibi bu çocuğun Şam bölgesindeki Yahudiler tarafından öldürülmesi tehlikesi varsa, onun üzerine çok titreyen ve bu konuda çok hassas olan Ebu Talib, yirmili yaşlarında iken Hz. Peygamber'i Hatice'nin kervanının başında ikinci kere Şam bölgesine neden gönderebilmiştir?"[58]

Bu tenkide ilave edecek bazı şeyler söylenebilir. Ancak bunu gerek duymuyoruz ve siyer malzemesine övgü temelli yaplan ilavelerin durumunu gösteren bu güzel örneği ve buna yapılan bu klasik tenkidi sunmakla yetiniyoruz.

Muğlâk ve Karıştırılmış Malzeme

Bazen Hz. Peygamber'in hayatının farklı bir döneminde gerçekleşen bir olay, farkında olunsun olunmasın, biraz da övgü maksatlı olarak farklı bir dönemdeki bir olaya adapte edilmiştir. Buna ilginç bir örnek vermek istiyoruz.

Bazı kaynaklar, İfk olayına Hz. Aişe ile birlikte adı karışan Hz. Safvan b. Muattal'ın hasur olduğunu yani erkekliğinin[59] olmadığını belirtirler. Bunun da İfk olayında, Allah'ın Hz. Peygamber'in zevcesini mucizevi bir şekilde nasıl temizlediğinin gerçek bir kanıtı olduğunu belirtirler. Bu görüşlerine delil olarak da Hz. Safvan b. Muattal'ın İfk olayını duyması üzerine sarf ettiği *"Vallahi haram yere hiçbir dişinin eteğini kaldırmadım."* sözünü gösterirler.[60]

Bu iddia, daha çok tahmine dayalı bir yorum olarak gözükmektedir. Çünkü böyle bir durum olsaydı, Medine'de bulunan ve bu konuyu bilen insanlar tarafından ortaya konur. İfk olayı tartışmalarının yaşandığı bir ay boyunca bu durum gündeme ta

58 Zehebi, *Tarihu'l-İslam, es-Siretu'n-Nebeviyye* Beyrut 1994, i, 57.
59 Buhari, Meğazi, 36.
60 Taberi, II, 115.

sınırdı. Ancak hiçbir zaman böyle bir durum olmamıştır. Ayrıca Hz. Safvan b. Muattal evli bir sahabedir. Hadis kaynaklarında kendisinden aktarılan bir rivayette, "eşinin çok ibadetten dolayı kendisine karşı kadınlık görevini tam olarak yapmadığından dolayı genç bir erkek olarak sabredemediğini" açıkça bizzat Hz. Peygamber'e şikayet eden birisidir. Bu rivayetler onun hasur (iktidarsız) olduğu iddiasını çürütmektedir.[61]

Esasen, bu olayın o dönemde meydana gelen başka bir olayla karıştırıldığını tahmin ediyoruz. Hz. Peygamber'in Mısırlı cariyesi olup oğlu İbrahim'in annesi olan Mariye'nin yanına, yine Mısırlı zenci bir köle olan birisi gelip gidiyordu. İnsanlar dedikodu yapmaya başlayınca meseleyi öğrenmek için Hz. Ali görevlendirildi. Hz. Ali bu köleyi sıkıştırınca, onun iktidarsız (hadım edilmiş) olduğunu gördü ve mesele böylece kapanmış oldu.[62]

Anlaşılan Mariye konusunda Hz. Peygamber'in ailesinin bu şekilde temizlenmesi olayı, muhtemelen İfk olayı ile karıştırılmış ve kitaplara sanki bu şekilde olmuş gibi aktarılmıştır.[63]

Kur'an Kaynaklı Malzeme

Siyer içindeki bir kısım malzeme Kur'an'daki bazı ayetleri delil alarak kurgulanmış malzemelerdir.[64] Bunun bir örneğini 3. Maddede Şakku'l-Kamer olayını aktararak vermiştik. Bunun dışında miraç örneğini de verebiliriz. Kur'an'da bu konuda net bir ayet olmamasına rağmen, belki de siyerin en fazla üretilmiş rivayetlerinin Miraç olayına odaklanması dikkat çekicidir. Bu rivayetlerin bir kısmı Ehl-i Kitab'ın kitaplarından aşırılmış ve ilavelerle nakledilmiştir.

Siyerdeki bir kısım malzemeye delil olarak kullanılan diğer bir sure de Şakku's-Sadr olayı ile ilişkilendirilen İnşirah suresidir. Bu surede Şerhu's-Sadr olayı anlatılmasına rağmen, Şakku's-Sadr ile ilişkilendirilebilmiştir. Küçük yaştaki çocuklarda günah

61 Ebu Davud, Siyam, 74

62 Zehebi, II, 550.

63 Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Azimli, *Hz. Safvan b. Muattal*, İstanbul 2008, 55.

64 Bkz. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müelliferi*, İstanbul 2008, 112, 220, 263, 264; Özdemir, 137.

olması fikri gibi İslam'ın net olarak reddettiği ve daha çok Hıristiyanlığın kabullendiği bir fikri sembolize eden bu olay, maalesef Hz. Peygamber adına uydurulmuş, onun hayat hikâyesine idrâc edilivermiş, üstelik Kur'an'dan da delil alınmıştır (!)

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Aktardığımız 8 başlıktaki örneklerden de anlaşılmaktadır ki: bize ulaşan siyer malzemesi değişik yönleriyle problemlidir. İlk kaynaklardaki küçük problemler, yüzyılların ilave ve yorumlarıyla çok başka bir hale dönüşmüştür. Bu anlamda günümüz siyercisi için önünde halledilmesi gereken devasa bir problem durmaktadır. Önümüzdeki devasa yığının içinde, doğrular yanlışlarla, gerçekler ilavelerle karışmış bir haldedir. Bunu halletmek de kolay değildir. Biz bu problemleri aşabilmek için birkaç öneri sunmak istiyoruz. Bu sunacağımız öneriler, meseleyi tamamen çözümler diye bir iddiamız yoktur. Ancak belki meselenin hal yoluna girmesine yardımcı olabilir diye düşünüyoruz.

Tarihsel Bağlam

Siyerdeki problemleri aşmanın en önemli kriteri, bizce rivayetleri tarihsel bağlamı içinde değerlendirmektir. Tarihsel bağlam ile şunu kastediyoruz: Bir olayı, tarihî ve gerçek bir vakıa olarak kabul edebilmemiz için, o olayın isnat edildiği tarihte var olan sosyal çevre, kültür ve olayın aklîliği/imkânı gibi hususlara göre ortaya çıkabilmesinin mümkün olması gerekmektedir. Bu şartlara uygun olduğu zaman bir olay tarihî bir vakıa olur.

Bize ulaşan siyer malzemesini de bu açıdan dikkatle incelememiz önemlidir. Bu anlamda, bir rivayet tarihsel bağlama oturuyor mu oturmuyor mu? Yani incelenen olayda, aktarılan verilerin, o tarih dilimi içerisinde olması ve gerçekleşmesi mümkün müdür, değil midir? O dönemin insanlarının, aktarılan olaya tepkileri ne olabilir? Acaba anlatıldığı gibi mi davranırlar, yoksa farklı bir tepki mi vermeleri gerekirdi? şeklindeki sorular çok önemlidir.

Elimizdeki siyer malzemesindeki her tarihi olay için bu sorular sorulmalı ve bu sorulara pozitif cevaplar alabiliyorsak o za-

man bu olaya tarihî ve gerçek bir olaydır diyebiliriz. Bu sorular meselenin aydınlanması için çok önemlidir. Eğer bir rivayetin, tarihsel bağlam yönünden gerçekleşmesi mümkün görülmüyorsa veya mümkün değilse ne kadar sahih olduğu belirtilse de o malzemenin kabulünde ihtiyatlı olunmalıdır.

Esasen, bir olayın tarihsel bağlamda değerlendirilmesi, dönemsel olaylarla kıyaslanması, o dönemin şahitleriyle birlikte değerlendirilmesi meselenin önemli ölçüde halledilmesine sebep olacaktır. Mesela eğer siyerciler yukarıda ifade ettiğimiz gibi Mekke ortamında hiç kimsenin kılıç çekerek Hz. Peygamber'i öldüremeyeceği gibi bir tarihsel bağlamı, Hz. Ömer'in Müslüman olması olayına tatbik etseydi, o meşhur rivayet, bu kadar şüyu bulmaz ve Hz. Ömer'in Kur'an'ın icazıyla Kâbe'de gizli bir şekilde Müslüman olduğu net olarak ortaya çıkardı. Bu örnek de göstermektedir ki: tarihsel bağlam, siyer malzemesinin sıkıntılarını çözmede en önemli kriterlerin başında gelmektedir.

Bu sebeple Hz. Peygamber'in örnek hayatı aktarılırken, siyer ve hadis kaynaklarından bize ulaşan tüm malzemeler toplanmalı, malzemedeki verilerin arasında kıyaslar yapılıp rivayetler arası açmazlara dikkat edilip dönemsel faktörler çerçevesinde tutarlı tercihler yapılmalıdır.[65]

Bu kitapta ağırlıklı olarak bu metot takip edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen olaylara dönemsel faktörlerin ışığında bakılmaya ve değerlendirilmeye gayret edilmiştir. Bu olayları anlamada Kur'an'daki ilgili bölümler de tarihi bir okuma ile dönemin algılanan din dili çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmıştır.

İnsani Boyut

Siyer malzemesi içinde en fazla sıkıntı çekilen konulardan birisi; Hz. Peygamber'in beşerî yönünün ön plana çıkarılmamasıdır. Dahası onun hayatındaki normal olaylar, olabildiğince insanüstü anlatımlarla değiştirilmiştir. Bu türdeki anlatımların,

65 Konunun hassasiyeti üzerinde duran ve bu konuda bir emek mahsulü olarak yazılmış, bu alanda çalışanların görmeleri gereken, benim de faydalandığım bazı eserlerin hakkını burada teslim etmemiz gerekir. Örnek verecek olursak Mustafa İslamoğlu, *Üç Muhammed*, İstanbul 2000; İbrahim Sarmış, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, Konya 2005.

onun peygamberliğinden önceki dönemde yoğun olması da dikkat çekicidir ve bu tür rivayetlerin sonradan boşluk doldurmaya yönelik olarak uydurulduğunu göstermektedir.

Esasen Hz. Peygamber'in hayatının doğru olarak aktarılması çabası içinde olanların yapması gereken en önemli şey, bu dinin bize aktarıcısı olan Hz. Peygamber'i doğru aktarma zorunluluğudur. Bu bağlamda Hz. Peygamber, efsanevi anlatımlardan kurtarılıp günümüz insanının önüne sade ve gerçekliği olan bir şekilde sunulması gerekmektedir. Bu da onun hayatını anlatan kitaplarımızın İslam rivayet kültüründen gelen rivayetleri iyi tahlil edip, tercih edilen bu rivayetlerden öte, Hz. Peygamber'in insanî boyutta örnekliğini ortaya çıkaracak rivayetler aktarılmalı ve onu insanüstü gösterip örneklikten yoksun bırakan rivayetler iyi tahlil edilmelidir. Bu işlemler yapılırken, Hz. Peygamber, insani platformlar çerçevesinde bir yere oturtulup bu yönü vurgulanmalı, gelen rivayetler sıkı bir süzgeçten geçirilip olayın olabilirliği değerlendirilmelidir.

Akıl-Mantık Süzgeci

Siyer malzemesi olarak bize ulaşan haberleri tahlil edebileceğiniz en önemli kriterlerimizden biri de akıl ve mantık süzgeci olmalıdır. Hz. Peygamber'in hayatı olarak bize aktarılan olaylar, insanî hayattan kopuk, akla ve mantığa uygun olmayan türde olmamalıdır. Rivayetlerin kullanımında ravilerin cerh ve tadil edilmeleri yeterli değildir. Rivayet edilen metnin de tenkidi yapılmalıdır. Bu noktada senetleri sağlam bile olsa metin tenkidi ön plana alınmalıdır. Çünkü kimi rivayet aktarıcıları, uydurdukları birçok olaya sağlam senetler ekleyerek olayları nakletmişlerdir. Zaten senet olayı da kendi zaman diliminde çok önemli işler görse de şu anda bizim açımızdan sadece, "O rivayet, o tarihte nasıl değerlendiriliyordu?" şeklinde bilgi vermekten başka bir anlam ifade etmemektedir.

Dönemsel Siyasi Olayların Bilgisi

Siyer malzemesini kullanan birisi, İslam tarihi sürecindeki en azından iki asırlık siyasi olaylara hakim olmalıdır. Çünkü bize ulaşan bilgilerin bazısı, siyasi rakipleri susturmaya yönelik Hz. Peygamber'in ağzından uydurulmuş rivayetlerdir. Örnek verecek

olursak: "*Bu din toplam on iki halife gelinceye kadar aziz olacak. Bunların hepsi de Kureyş'ten olacak.*"[66] şeklindeki bir hadis, en sahih kaynaklardan gelse bile, Şia'nın 12 İmam anlayışına karşı ve Kureyş'in hilafetteki hakkını övmeye yönelik bir uydurma olduğu kesindir.[67]

Şunu ifade edelim ki; İslam tarihindeki siyasi olayları iyi bilen bir İslam tarihçisi bir hadisçiye göre bu tür uydurmaları tespit etmede daha yetkin olacaktır. Rivayetin kimleri hedef aldığını, ravinin durumunu, hangi milleti ve yeri övmeye veya yermeye yönelik olduğunu, hangi siyasi olaya dini kisve geçirmek için uydurulduğunu daha iyi tespit edebilecektir. Bu sebeple siyasi uydurmaları tarih kitaplarımızdan çok hadis kitaplarımızda bulmamız önemli bir ipucudur.

Savaş Endeksli Anlatım Tarzı

Hz. Peygamber'in tanıtılmasındaki yanlış aktarımlardan bir diğer nokta ise, özellikle Medine dönemindeki anlatımların sadece savaşlara endeksli olarak sunulmasıdır. Bunun belki de en önemli sebebi, siyer adına öncelikle kitabu'l-meğazilerin oluşturulmasıdır. Buna göre I. yıl Bedir, II. yıl Uhut şeklinde devam eden bir öğretim tarzı, sanki hep savaşla, kanla uğraşan bir peygamber portresi sunmaktadır ve siyer malzemesi içinde onun örnek alınabilecek birçok yönünün arka plana itilmesine sebep olmaktadır.

Hayatının özellikle Medine yılları çok detaylı olarak bilinebilen bu örnek insanın tarihsel olmuş ve kılık-kıyafeti gibi örnek almamızı gerektirmeyen yönlerinin yerine, mazluma yardım etmesi, açları doyurması, fakirleri himaye etmesi, af, hoşgörü ve misafirperverliği, yemek adabı, ticaret ahlakı, adaleti, insani yönü ve tavırları, evliliği, toplumsal ilişkileri, zahitçe bir hayat yaşamayı tercih etmemesi, savaş ve barış ilişkileri bizim için daha önemlidir ve onun hayatına komple bakılmasını gerektiren bu aktarımlar, çağdaş anlatımlarda bile maalesef önceleninmemektedir.[68]

66 Buhari, Ahkâm, 52; Müslim, İmâre, 7.
67 Mehmet Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, Konya 2006, 39.
68 Süleyman Nedvi, *Hz. Peygamber Hakkında Konferanslar*, çev. Osman Keskioğlu, Ankara 1971, 51.

Sonuç olarak İslam dinini çağa sunmayı amaçlayan bu dinin mensuplarının önüne yaşanabilen, örnek alınabilen, anlatılabilen bir peygamber portresi sunmak için bu tür tahliller gereklidir. Bunlar hem Kur'an'ın hem de Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu davetin gayesine en uygun peygamber portresini ortaya çıkaracaktır. Bu yapılmazsa klasik peygamber algısı, Yeni Çağ'ın insanının zihninde efsanevi türde ve ancak masal türü bir algı olarak kalacaktır ve devamlı sorgulanma halinden kurtulamayacaktır. Çünkü anlatılan portreyi hiçbir insan örnek alamayacağı için bu türde bir hayat hikâyesi yani siyerin hiç de örnekliği olmayacaktır.

Kitabımızda incelediğimiz konuyla ilgili İslam tarihi kaynaklarımızda aktarılan rivayetler konusundaki üslubumuz, öncelikle ilk klasik İslam tarihi eserleri olan İbn İshak (v. 151), Vakıdi (v. 207), İbn Hişâm (v. 213), İbn Sa'd (v. 230), Belazurî (v. 279), Taberî (v. 310) gibi klasik dönem müelliflerinin eserlerindeki rivayetleri ön plana alarak incelemek şeklinde olacaktır. İsmini zikrettiğimiz bu eserlerden sonra yazılan İslam tarihi eserleri, daha çok bunların tekrarı mahiyetinde olduğu için bu bilgileri tekrar etmeyi zait buluyoruz. Ancak yeri geldikçe bazı noktalarda buralardaki bilgi ve yorumlara da temas edeceğiz.

Şunu hemen ifade edelim ki: biz bu kitapta meydana geldiği iddia edilen olaylar çerçevesinde mucize konusunun gerçekliğinin olup olmadığını tartışmayacağız. Bu tartışma konusu, öteden beri kelamcıların tartıştığı kelamî bir problemdir.[69] Bu sebeple bu tartışmayı onlara bırakıp Hz. Peygamber'in hayatı boyunca meydana gelen olaylar etrafında örülmüş kimi abartılı anlatımların tarihi veriler açısından gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda değerlendirmelerde bulunmak ve bu konudaki kanaatlerimizi aktarmak istiyoruz. Bunu yaparken kullandığımız kaynaklar ilim âlemince içinde bol miktarda hurafelerin olduğu eserler olarak kabul edilen kimi muahhar eserler değil, İslam tarihçileri tara-

69 Bu konudaki tartışmalar için bkz. Nedvi, III, 400 vd.; İbrahim Coşkun, "Din-Bilim Uzlaşı ve Kur'an'ın Akli Mucizeliği", *Akademik Araştırma*, Konya 2001, Sayı: 1, s. 201; Ahmet Sırkaloğlu, "Hz. Peygamber'in Mucizesi Meselesi ve Nübüvvetin İspatında İnşikak-ı Kamer (Ayın Yarılması) Hadisesi ile İlgili Bir Değerlendirme", *DÜİFD*, Diyarbakır 1999, C. 1, s. 292; Osman Karadeniz, *İlim ve Din Açısından Mucize*, İstanbul 1998.

fından ilk siyer ve İslam tarihi kaynakları olarak genel kabul gör müş kaynak eserleri ve hadis kitaplarını esas alıp bu eserlerdek konuyla ilgili problemli rivayetleri değerlendireceğiz.

Kitapta dipnotların verilişi konusunda alışılagelen üslubun dışında, kaynakların bazılarının veriliş tarzı değiştirilmiştir. İbn İshak'ın siyeri ve Hamidullah'ın İslam Peygamberi adlı eseri, pa ragraf sistemine göre düzenlendiği için referanslarımızı, parag raf numarasına göre verdik. Hadisler Concordance'a uygun ola rak kitap ve bab (Müslim, Muvatta hadis no, Müsned, cilt, say fa no), şeklinde verildi. Tefsirlerden yapılan alıntılarda ise genel de sadece tefsiri yapılan ayetin numarası gösterilmiştir. Ayetle sure ismi ve ayet numarası şeklinde verilmiştir. Kullandığımız ik İslam Ansiklopedisinden, sadece yazar ve madde adı verilmiştir Kaynak kullanımında bu tür alışılagelen farklı üsluptan amacı mız, ilgili kitabın hangi baskısı olursa olsun ilgili referansı bul ma kolaylığı sağlamaktır. Böylece bu tür bir kullanım, araştırıcı lar açısından da ilgili kitabın kullandığımız baskısını aramaları na gerek bırakmayacaktır.

I. BÖLÜM
MEKKE YILLARI

-A-
PEYGAMBERLİK ÖNCESİ HAYATI

İslam dininin peygamberi olan Hz. Muhammed'in 63 yıllık hayatından ilk 40 yılı peygamberlik öncesine tekabül etmektedir. Onun hayatının üçte ikilik önemli bir kısmını oluşturan bu dönem, son üçte birlik kısmı kadar bilinmemektedir. Bu 40 yıllık dönem konusunda bize gelen rivayetlerin genelinde sonradan oluşturulmuş ve abartı içeren bilgiler ağırlıktadır. Onun peygamberlik döneminden özellikle Medine dönemi detaylı bilinebilirken, peygamberlik öncesi dönem birkaç olay dışında geneli boşluk doldurmak için üretilmiş bilgi malzemesi ile doludur.

Elimizdeki bu malzemeyi kullanarak hayata, çağına, gerçeğe, tarihsel bağlamına uygun bir şekilde Hz. Peygamber'in hayatını anlatmak ve aktarmak gerçekten zor bir durumdur. Kaynaklarımızdan elde ettiğimiz malzemeyi, gerek tarihsel bağlama, gerek kıyaslamalara, gerek ortaya çıkarılmamış bazı rivayet ve bilgilere dayanarak Hz. Peygamber'in peygamberliğinden önceki hayatından bahsedeceğiz. Öncelikle Hz. Peygamber'in doğumunun hemen öncesinde vuku bulan olaylar ile konuya başlamak istiyoruz.

AİLESİ

Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in neslinden gelen Hz. Peygamber'in atalarının şeceresini, kaynaklar şu şekilde verirler: Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalib b. Haşim b. Abdi Menaf b. Kusay b. Kilab, b. Mürre b. Kab b. Lüey b. Galib b. Fihr b. Malik b. Nadr b. Kinane b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyas b. Mudar b. Nizar b. Maadd b. Adnan. Genel olarak bütün kaynaklar Hz. Peygamber'in Adnan'a kadar olan atalarını bu şekilde sıralayıp Adnan'ın da Hz. İsmail'in soyundan geldiğini belirtirler.[1]

1 İbn Sa'd, I, 56.

Hz. Peygamber'in nesebini Hz. İbrahim'e kadar ulaştırdıktan sonra oradan da Hz. Âdem'e kadar götürenler de mevcuttur.[2] Ancak Adnan'ın atalarıyla ilgili şecerelerde ihtilaflar bulunmaktadır[3] ve bunlar genelde uydurma şecerelerdir.[4] Bu sebeple bu tür şecereler, ihtiyatla karşılanmalıdır.[5] Onun Adnan'dan Hz. İsmail'e kadarki atalarıyla ilgili şecerenin uydurma olduğunu bildiren bizzat Hz. Peygamber'den gelen ifadeler bulunmaktadır.[6] Bu tür şecerelerin sahih olmadığı ve bu bilgilerin nesep bilginlerinin yalanları olduğu, bizzat ilk nesilden sahabilerden de teyit edilmesi sebebiyle bu konu üzerinde fazla söz söylemeye gerek olmadığını düşünüyoruz.[7]

Hz. Peygamber'in ataları hakkında aktarılan birçok gereksiz ve uydurma bilgiyi de burada vermek istemiyoruz.[8] Özellikle Hz. Peygamber ile Adnan arasındaki atalarının ne kadar akıllı, zeki ve yetenekli oldukları konusunda onları aşırı vasıflarla öven birçok bilgi bulunmaktadır.[9] Ancak bu bilgilerin nasıl olup da bu kadar detaylı aktarılabildiği konusu dikkat çekicidir. Ayrıca başkaları için anlatılan hikâye ve efsanelerin, ataları adına aktarılması onların eskiden beri övgüye layık olduğunu belirtme adına uydurulması muhtemeldir. Bu sebeple bu konudaki detaylara girmeksizin Hz. Peygamber'in yakın atalarından bahsetmek istiyoruz.

Hz. Peygamber'in atalarından Adnan'dan sonra en fazla bilinen şahıs Kusay'dır.[10] Kusay, dağınık olarak yaşayan Kureyşlileri Mekke'ye toplayıp Mekke'nin hâkimiyetini onlara verdiği için "*Mucemmi*" lakabını almıştır.[11] O, aynı zamanda Mekke'de teşkilatlanmayı oturtan bir şahıstır. Daru'n-Nedve'yi kurup Mekke'nin

2 İbn İshak, I.
3 Suheylî, *er-Ravzu'l-Unf*, Beyrut 2000, I. 42; bu ihtilafların, onun nesebi konusunda dedikoduların başlaması ve her kabilenin Hz. Peygamber ile ata birlikteliği içinde olduklarını söylemeye başladıklarından dolayı muhtemelen Hz. Peygamber, zaman zaman bu konuda açıklamalarda bulunmak zorunda kalmıştır. Bkz. İbn Sa'd, I. 22.
4 Zehebî, I. 17.
5 İbn Hazm, *Cemheratu Ensabi'l-Arab*, Beyrut 1983, 7.
6 Belazurî, I. 14; Zehebî, I. 18, her ne kadar bu şecerelerde problem varsa da Hz. Peygamber'in soyunun Hz. İsmail'e kadar uzandığı konusu genel kabul görmektedir. Bu konuda bkz. Şiblî, I. 120.
7 Bkz. Zehebî, I. 19.
8 Belazurî, I. 19 vd.
9 Detaylı bilgiler için bkz. Belazurî, I. 26-54; Halebî, *İnsanu'l-Uyun*, Mısır trz., I. 19 vd.; M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, İstanbul 1987, 30-80.
10 İbn Hişâm, I. 260.
11 Taberî, I. 506.

buradan yönetilmesini sağlamış[12] ve daha önce Huzâîlların yaptığı bir kısım Hac ve Kâbe'ye ait görevleri geliştirip[13] teşkilatlandırarak Mekke'yi teşkilatlı bir yapılanmaya sokmuştur.[14] Bu sebeple Kureyşlilerin ona büyük bir saygısı vardır.[15]

Kusay'dan sonra oğlu Abdumenaf'tan olan torunu Haşim, Mekke'de önemli işler yapmış vizyon sahibi bir şahıstır.[16] Dört kardeşiyle beraber amcaoğullarından ısrarla talep edip aldıkları Kâbe'ye ait görevlerden Rifade ve Sikaye görevini çok güzel bir şekilde yapmışlar ve aynı zamanda Mekkelilerin uluslararası ticarete katılmasını sağlamışlardır. Haşim'in organizesiyle dört kardeş, çevredeki devletlerin liderleriyle görüşüp Mekkelilerin kervanlarına kolaylıklar ve özel statüler[17] sağlanmasını talep etmişler ve bunu elde etmişlerdir.[18] Bu sayede Mekkeliler, uluslararası kuzey-güney ticaretinde önemli bir gelir elde etmeye başlamış ve aynı zamanda kervanları da güvence altına alınmıştır. Onların kervanları artık Gazze, Şam hatta Ankara'ya kadar gidiyordu.[19] Abdumenaf'ın bu şekilde tüccar olan dört oğlundan üçü Mekke dışında ölürken, bunlardan Haşim ticaret için gittiği bir seferde Gazze'de ölmüştür.[20]

Haşim, seferleri sırasında Medine'ye uğrardı. Bu esnada burada bir kadınla evlenmiş ve bu kadından Şeybe adında bir oğlu olmuştu.[21] Haşim'in ölmesi üzerine, Mekke'de onun konumuna geçen kardeşi Muttalib, 7 yaşına gelen bu çocuğu Mekke'ye getirmiş[22] ve adı Şeybe olmasına rağmen halk onu Muttalib'in kö-

12 Belazuri, I. 59; Halebi, I. 14.
13 İbn Hişâm, I. 263.
14 Belazuri, I. 59.
15 Caetani, Kusay'ın Kureyşli olmadığını ispata çalışsa da bu konuda gerek Mekkelilerden gerek diğer kabilelerden böyle bir aktarımın olmaması, ayrıca Hz. Ömer dönemindeki neseb cetvellerinin bunun tersini söylemesi bu iddianın yanlışlığı için yeterli olmalıdır. Bkz. Caetani, *İslam Tarihi*, çev. H. Cahit Yalçın, İstanbul 1924, I. 172; Neset Çağatay, "Hz. Muhammed'in Soyu, Çocukluğu ve Gençliği" *AÜİFD*, Ankara 1961, 31.
16 Mehmet Mahfuz Söylemez, "Fil Hadisesinin Arap Yarımadasındaki Etkileri Üzerine Bir İnceleme", *İslami İlimler Dergisi*, C. 1, Sayı: 2, Ankara 2006, 116.
17 Taberi I, 504.
18 İbn Hişâm, II, 56.
19 İbn Sa'd, I, 75.
20 Taberi, I, 505.
21 Haşim, muhtemelen Araplarda âdet olan mut'a yapmıştı ve Abdulmuttalib'in annesi Selma bu sebeple hamile kalmıştı. Ancak bu olay kaynaklara evlilik şeklinde yansımış olmalıdır.
22 Halebi, I, 7.

lesi zannederek "Abdulmuttalib" diye hitap etmiş ve ismi böyle kalmıştı.[23] Abdulmuttalib büyüyünce babasının Mekke'deki konumunu elde etmeye çalışmış ve bu konuda kendisine karşı gelenlere direnmiştir.[24]

Rifade ve Sikaye görevlerini üstlenen Abdulmuttalib,[25] artık Mekke'nin doğal lideri konumundaydı. Liderlik konusunda kendisiyle yarışan en yakın rakibi Harb b. Ümeyye'nin bir Yahudi tüccarı öldürmesi üzerine gidip ondan maktulün diyetini alıp tüccarın akrabalarına vermiş ve bu tavır Mekke'deki konumunu güçlendirmişti.[26] Onun Mekke'deki saygınlığını asıl güçlendiren konu ise yeri kaybolmuş olan Zemzem kuyusunu bulup hacıların hizmetine sunmasıdır. Sikaye işinde büyük bir rahatlık sağlayan bu kuyunun bulunuşu sırasında ona ilahî işaretler verildiği şeklindeki rivayetler, biraz sonra aktaracağımız şekilde putların önünde kura çeken bu şahsın sırf Hz. Peygamber'in dedesi olması hasebiyle yüceltilmesine yönelik uydurmalardan başka bir şey değildir.[27] Aslında, Sikaye görevinin gereği olarak hacılara su yetiştirmeye çalışan bu insanın, Huzâlılar tarafından kaybedilmiş olan Zemzem kuyusunun nerede olduğunu merak etmesi ve bu konunun onun gündemini oluşturması olağan bir durumdur. Bu sebeple bununla ilgili birtakım şeyleri rüyasında görmesi veya gördüğü bir rüyayı buna yormuş olması normaldir. Ancak onun Allah tarafından Zemzem'i bulması için ilahî işaretlerle emrolunduğu gibi ifadeler uydurmadır.[28]

23 İbn Hişâm, II. 58.

24 Rivayetlere göre, babası Haşim'in konumu olan Mekke liderliğini ele geçirmeye çalışan Abdulmuttalib'in karşısına çıkan amcası Nevfel'in onu ezmeye çalışması üzerine Abdulmuttalib, Medine'deki dayılarını yardım için çağırmıştı. Onlar da 80 kişi silahlanıp gelerek, onun hakkını almasını silah zoru ile sağlamışlardı. Belazuri, I. 80; ancak Taberi'de geçen bir rivayette bu tür bilgilerin Ensar grubunun o dönemde devlete (Abbasilere) yakınlaşması için uydurulan bir rivayet olduğu belirtilir. Taberi, I. 502. Esasen 80 kişilik şehir dışından bir grubun gelip de Mekke'deki bir kabile şefini tehdit etmesi pek de uygun gözükmemektedir.

25 İbn İshak, 5; İbn Hişâm, II. 66; Belazuri, I. 90.

26 Belazuri, I. 84.

27 İbn Hişâm, II. 66.

28 Zemzem'in ilk ortaya çıkışı hakkında da abartılı aktarımlar mevcuttur. Buna göre Zemzem Hz. İsmail'in çocukken topuklarını yere vurması sonucu fışkırmıştır. Hz. İsmail, Hz. İshak'tan on dört yaş büyük olduğundan dolayı, Mekke'ye getirildiğinde, yaşı asgari on dört olmalıdır. Ayrıca Zemzem'in kırk metreden daha derinde çıkması, rivayet hakkında şüpheleri artıran bir durumdur. Bkz. Çağatay, 20.

Zemzem kuyusunun kazımı sırasında Kureyşliler bu kuyuda kendilerinin de hakları olduğu şeklinde problem çıkarınca, Abdulmuttalib, 'kendisine yardım edecek on çocuğu olursa birini kurban edeceğine' dair yemin etmiş[29] ve nihayet on oğlu olunca bu yeminini yerine getirmek için Hübel'in önünde kura çekerek, çıkan kura gereği en küçük oğlu Abdullah'ı[30] kurban etmeye teşebbüs etmiştir.[31] Ancak Mekkelilerin bu işin âdet olacağı endişesiyle kurban edilmesine karşı çıkması ve nihayet bir Arrafe'ye[32] (o dönemin örfe vakıf bilge kadın kişisi, müzekkeri Arraf) danışılması sonucunda bir insan diyeti olan on deve ile Abdullah arasında kura çekilmesi ve kura Abdullah'a çıktıkça develerin on artırılması kararlaştırılmıştır.[33] Nihayet on kere kura sonunda kura develere çıkınca Abdullah kurtulmuş ve develer kesilip halka dağıtılmıştır.[34] Bu kurban olayı genel olarak kabullenilebilse de bu olayın detaylarında abartılara rastlanabilir.[35]

Bu olaydan hemen sonra Abdulmuttalib oğlu Abdullah'ı Zühreoğullarından Âmine b. Vehb ile evlendirdi. Hz. Peygamber'in annesinin soyu, Âmine binti Vehb, b. Abdi Menaf, b. Zühre, b. Kilab, b. Mürre'dir ve böylece hem annesi hem de babası tarafından soyu Mürre'de birleşmektedir.[36]

Soyu ve Asillik

Hz. Peygamber'in soyunun tarih boyunca hep asil ve şerefli olduğu, insanoğulları içinden seçilerek en asil soydan, en ha-

29 İbn İshak, 16.

30 Taberî I, 497; aslında Abdullah, Abdulmuttalib'in en küçük çocuğu değildir. Çünkü kesin olarak bildiğimiz şekilde Hz. Hamza, Hz. Peygamber ile sütkardeşidir. Hz. Abbas ise Hz. Peygamber'den üç yaş büyüktür. Buradaki en küçük sözü ile muhtemelen kura çekildiği sıradaki en küçük oğlu kastedilmiş veya o sıradaki çocukları arasında bu olay vuku bulmuş olmalıdır. Bkz. Çağatay, 28; ayrıca konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Hikmet Zeyveli, *Kur'an ve Sünnet Üzerine*, Ankara 1996, 82.

31 İbn Hişâm, II, 84.

32 İbn Sa'd'da olay Abdülmuttalib'in kızlarından birinin teklifi ile oldu. İbn Sad, I, 89.

33 Taberî II, 498. Bundan sonra Araplarda bir insan diyeti 100 deve olarak kabul edilmiştir. Bu usül İslam hukukuna da tesir etmiş ve insan diyeti 100 deve olarak kabul edilmiştir. Bkz. İbn Rüşt, *Bidayetü'l-Müctehit*, Diyet Bahsi, byy. trsz.

34 İbn İshak, 19.

35 Bkz. Zeyveli, 83.

36 İbn Hişâm, II, 90.

yırlı, en temiz olanlarından,[37] aileden aileye geçe geçe nihayet, doğduğu ailesine kadar getirildiği,[38] Hz. Âdem'den kendi ailesine ulaşıncaya kadar, hep nikâh mahsulü olarak gelip asla zinadan meydana gelmediği,[39] hatta Cebrail'in bütün dünyanın doğusunu batısını dolaştığı ve Haşimoğullarından daha üstün bir sülale bulamadığı[40] şeklinde birçok bilgi aktarılmaktadır.[41]

Bu abartılı aktarımlarda iş o noktaya kadar götürülür ki İbn Sa'd; Hz. Peygamber'in beş yüzüncü nenesinin tespit ve kaydedildiğini ve hiçbirinde, zinaya ve Cahiliyye çağında işlenegelen kötü işlerden hiçbir şeye rastlanmadığını nakleder.[42] Hâlbuki Hz. Peygamber'in yirminci atası kabul edilen Adnan'dan önceki atalarıyla ilgili bilgilerin yalan olduğunu aktaran bizzat kendisidir.[43] Bu noktada nasıl oluyor da beş yüz annenin durumunu tespit ve tahlil edip onların ahlaki durumları hakkında karar vermek mümkün olabilecektir? Kaldı ki fazla uzağa gitmeden Hz. Peygamber'in babasının durumu, gereğince tahlil edilirse, evlendikten sonra evlilik öncesi kendisini beraber olmaya davet eden kadınlarla birlikte olmak arzu ve isteği ile bu kadınlara gittiği ve birlikte olma arzusuna neden cevap vermediklerini sorduğu sabittir.[44]

Bu tür kabile üstünlüğü ile ilgili rivayetlerin zayıflıklarına[45] değinmeksizin kanaatimiz şudur ki: bunlar, onu yüceltmeye yönelik uydurulan sözlerdir. Biz yüceliğin soy ve sopla değil, insanî değerlerle olduğunu bildiren bir dinin mensubuyuz. Bu dinin

37 İbn Sa'd, I. 20.
38 İbn Hişâm, I. 270.
39 İbn Sa'd, I. 61
40 İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 2005, II. 212.
41 Bunların dışında iş daha da ileri götürülerek, Kureyş sevgisinin imandan olduğu gibi ırk temeline dayalı nice rivayetler bulunmaktadır. Bu tür rivayetlerin değişik örnekleri için bkz. Halebi, I. 30.
42 İbn Sa'd, I. 60; ayrıca bkz. Halebi, I. 47.
43 İbn Sa'd, I. 56.
44 Abdullah'ın bu kadınlara fuhuş yapmak maksadıyla gittiği rivayetlerde açık bir şekilde sabittir. Ancak İbn İshak'tan gelen farklı bir aktarımda muhtemelen Abdullah'ın fuhuş yapmadığını ispatlamak adına onun iki evli olup gittiği kadının diğer karısı olduğunu belirtilerek mesele kurtarılmaya çalışılır. Rivayetlerin tamamına bakarsak, bu şekilde adı geçen kadınların sayısı birden çok fazladır. Ayrıca Abdullah'ın tek evli olduğu da bilinen bir şeydir. İbn İshak, 24-26; Taberî I. 500; Belazuri, I. 92; fakat her türlü zayıf rivayeti eserlerine dolduran müelliflerimiz, onun fuhuş maksadıyla kadınlara gittiği şeklindeki rivayetin sahih olmadığını ispat adına birçok uğraş içine girerler. Bunlar da Hz. Peygamber'in, hayatına önyargılı bakışı gösteren örneklerdendir. Bkz. Beyhaki, *Delailu'n-Nubuvve*, Beyrut 1980, I. 105, 167, dipnot.
45 Zehebi, I. 41.

peygamberi "*Ameli geri bırakanı nesebi ileri götüremez.*"[46] ve "*Hiçbir ırkın diğerine üstünlüğü yoktur. Üstünlük takva iledir.*"[47] diyerek meseleyi güzelce izah etmiştir. Kaldı ki Kur'an'da anlatılan peygamberlerden kimisinin babası,[48] kimisinin çocuğu[49] Allah nezdinde çok aşağılık insanlar olabilmektedirler. Kur'an, Hz. İbrahim'in neslinin kurtuluşu için dua ettiğini ancak duasının zalim olmayanlar için geçerli olduğunu bildirir.[50] Ayrıca Kur'an'da ebediyyen lanetlenen Ebû Leheb de Hz. Peygamber'in amcasıdır ve Haşimoğullarındandır.[51]

Bu anlamda herkes için olduğu gibi Hz. Peygamber için de bu tür soy, nesil, şeref ve asaletten söz etmek beyhudedir ve bunlara gerek de yoktur. Doğrusu onun için Mekke'de yaşayan, şehirli, tanınan bir sülaledendir diyebiliriz. Sahabe de onun Kureyş içinde orta bir nesebe mensup olduğunu bildirmiştir.[52]

Bunları, dünyaya gelmiş geçmiş en yüce insanlardan kabul ettiğimiz o yüce insana tan etmek için değil, sadece İslam'ın evrensel kaidelerini soy, sop ve ırka dayalı değil, insani değerler ve ilkeler sistemine göre kurduğunu belirtmek için söylüyoruz. Değilse onun en asil soydan olup olmadığını ve hatta hiçbir suçu olmadığına inandığımız zina çocuğu olup olmadığını da çok önemsemiyoruz. Onun bu türden yüceliklere (!) ihtiyacı da yoktur. O, getirdiği ve uyguladığı yüce değerlerle kendini kanıtlamış çağlarüstü bir önderdir.

Atalarının Alnındaki Nur

Hz. Peygamber'in babasının evliliği sadedinde kaynaklarda eskiden beri atalarının alnlarında tevarüs edegelen bir nur taşıdıkları,[53]

46 İbn Mace, *Sünen*, Mukaddime, 17.
47 İbn Hanbel, *Musned*, V, 411.
48 Hz. İbrahim'in babasının put yapıcısı olduğu hakkında bilgi için bkz. Yakubi, *Tarihu'l-Yakubi*, Beyrut 1995, I, 48; Taberi, I, 143.
49 Kur'an'ın Hz. Nuh'un oğlu hakkındaki sözü için bkz. Hud, 46.
50 Bkz. Bakara, 124.
51 Leheb, 1-5.
52 İbn Sa'd, I, 24.
53 Nur-u Muhammedi denilen bu nurun, Hz. Adem'den bu tarafa nesilden nesile aktarıldığı belirtilir. Geniş bilgi için bkz. Gülgün Uyar, *Hz. Muhammed'in Risalet Öncesi Hayatına Dair Bazı Rivayet Farklılıklarının Tespiti* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, İstanbul 1993, 8; ayrıca Nur-u Muhammedi hakkında bilgi için bkz. Musa Bağcı, *Hz. Peygamber'in Beşeri Yönü* (Basılmamış Doktora Tezi), AÜSBF, Ankara 1996, 387 vd.

bu nurun böylece Abdulmuttalib'e[54] geçtiği, hatta bu nurun etkisinde kalan Ebrehe'nin elçisinin bayıldığı, Ebrehe'nin yanına gelen Abdulmuttalib'e, ordudaki meşhur Fil'in secde edip dile gelerek "Sırtındaki nurdan dolayı selam olsun." dediği belirtilir.[55] Yine bu nurun Abdulmuttalib'ten Abdullah'a geçtiğini, böylece Hz. Peygamber'in babasının alnında peygamberliği temsil eden, atın alnındaki beyazlık gibi olan[56] nuru taşıdığını, bu yüzden kadınların onunla beraber olmak için birçok teklifte bulunduklarını,[57] teklifi bulunanların sayısının 200'e kadar çıktığını,[58] hatta bir kadının onunla beraber olmak şartıyla Abdullah'a yüz deve[59] verme teklifinde bulunduğunu,[60] bütün bunları son peygambere hamile kalabilmek için yaptıklarını.[61] Abdullah, Âmine ile beraber olduktan sonra ise bu nurun Âmine'ye geçmesi sebebiyle Abdullah kendilerine tekrar gelip beraber olmak istediği halde[62] beraber olmaktan[63] vazgeçtiklerini anlatırlar.[64]

Bu noktada öncelikle nur meselesine kısaca temas etmek istiyoruz. Bu konudaki rivayetlerin zayıflıklarına[65] değinmeksizin şunu belirtmek istiyoruz ki; bu nasıl ve ne-menem bir nurdur ki kavmin, sadece kadınları bu nuru görüyor ve nübüvvet nuru ol-

54 Bu konudaki rivayet tahlilleri için bkz. Süleyman Nedvi, *Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1978, III, 167.

55 Bazen alında olduğu anlatılan bu nur, nedense burada sırtta olduğu anlatılmıştır, Halebî, I, 71.

56 İbn İshak, 23; İbn Hişâm, II, 91.

57 İbn Hisâm, II, 90; o kadınlardan birinin de Varaka b. Nevfel'in kız kardeşi olduğu ve eski kitaplardan bilgisi bulunduğundan bu birlikteliği istediği gibi rivayetler için bkz. Belazurî, I, 93.

58 Nedvi, III, 168.

59 İbn Hişâm, I, 89.

60 Taberî I, 499.

61 İbn Hişâm, II, 89.

62 Taberî I, 500.

63 Belazurî, I, 92.

64 Taberî I, 499; bazı kaynaklar, bu konudaki abartıları o kadar ileri noktaya götürürler ki, güya Abdulmuttalib Yemen'de iken bir Yahudi bilgin onun burun deliklerine bakarak evli olup olmadığını sorar, bekar olduğu cevabını alınca (Abdulmuttalib'in o tarihte bekar olması mümkün değildir), hemen gidip Zühreoğullarından bir kadınla evlenmesini, çünkü peygamberliğin onlardan çıkacağını söyler (Bunun üzerine bilen birinin neden gelip kendisinin evlenmemesi de ayrı bir sorudur). Bunun üzerine Abdulmuttalib gelir ve Hamza'nın annesi olacak olan Hale ile evlenir. Oğlu Abdullah'ı da Hale'nin kız kardeşi Âmine ile evlendirir (Bu iki evliliğin aynı mecliste olduğu sabittir, Taberî, I, 500). Ancak Hz. Peygamber, Âmine'den doğar. Bunun için Kureyşliler "*Abdullah baba sını yendi.*" derler, İbn Kesîr, II, 203.

duğunu[66] anlıyor da erkekleri göremiyor? veya bu nur o zamana kadar hiç fark edilemiyor? Esasen Hz. Peygamber'in müşrik olan atalarının da alnında olduğu belirtilen bu nur (!) soy yoluyla gelen bir özellik olmadığı gibi, yüzde görülen parlaklık da olamaz. Bunlar övgü adına yapılan bir uydurmadan başka bir şey değildir.[67]

Ancak kadınların böyle bir nura bağlı olmaksızın Abdullah ile evlenme istekleri ve teklifleri normaldir. Çünkü Abdullah yirmi beş yaşlarında çekici ve yakışıklı bir genç[68] olmakla birlikte Mekke'de lider kabul edilen birinin de oğluydu. Tüccar bir aileden geliyordu ve kendisine çok değer verilmekteydi. Onun uğruna Araplar için çok değerli olan yüz deve kurban edilmişti.[69] Bütün bunlar onu çekici kılıyordu. Bu sebeplerle kadınların onunla evlenmek için çaba harcamaları normalken, Abdullah evlendikten sonra ise onunla evlenmeyi uman aynı kadınların ona eskisi gibi yüz vermemeleri de gayet normaldir. Ancak bu isteksizlikleri, nur sebebiyle değil, Abdullah'ın artık evli olması sebebiyle olsa gerektir.

Dede ve Ebeveynin Müslümanlığı

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in ebeveyninin ve özellikle de dedesi Abdulmuttalib'in bir Hanif gibi yaşadığı, hatta zaman zaman rüyasında ilahi emirler aldığı,[70] putlara tapmayı reddettiği, Allah'ı birlediği,[71] babası Abdullah'ın da Abdulmuttalib'in yolunda olduğu, annesinin ise doğum öncesi rüyasında meleklerden emirler aldığı aktarılır.[72]

Bunlar son peygamberin ecdadının küfürden, dolayısıyla ateşten kurtulmasını talep eden temennilerin ve duyulan sevginin bir yansımasıdır. Esasen anne ve babasının toplumda zararlı olmayan insanlardan olduğu bellidir. Dedesi hakkında bir-

66 İbn Sa'd, I. 96.
67 İbn Kesir. *Büyük İslam Tarihi*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul 1994. II. 397. 1 nolu dipnot.
68 Taberi. I. 500.
69 Muhammed Hüseyin Heykel. *Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Vahdettin İnce. İstanbul 2000. I. 163.
70 İbn Hişâm. II. 66.
71 Yakubi. I. 331. bazı rivayetlerde iş o noktaya götürülür ki Hz. Peygamber, dedesinin kıyamet günü peygamberler içinde tek başına bir ümmet olarak diriltileceğini bile söylemiştir. Yakubi. I. 335.

çok erdemden bahsedilmektedir.[73] Ancak bunlar onların Hanif olmasını gerektirmemektedir. Abdulmuttalib'in bir müşrik olduğu sabittir. Bu durum, oğlu Abdullah'ın kurban edileceği sırada Hübel'in önünde ok çekmesinden ve Hz. Peygamber doğduğunda onu Hübel'in önüne götürmesinden bellidir.[74] Hz. Peygamber'in babası hakkında soru soran bir kimseye söylediği "*Babam ve baban ateştedir.*"[75] sözü meseleyi izah için yeterlidir. Peygamberliğinden sonra annesinin kabri başında istiğfar isteğine de Allah tarafından izin verilmemesini de dikkatle düşünmek gerekir.[76]

Bütün bunlar meseleyi yeterince izah etmektedir. Bu konuda fazla söze ihtiyaç da yoktur kanaatindeyiz. Zaten Kur'an'da geçen Hz. İbrahim'in babası, Hz. Nuh'un oğlu gibi örneklerin bize meseleyi yeterince izah ettiğini aktarmıştık. Sonuç olarak vurgulamak istediğimiz konu bir kimsenin peygamberin yakını olması hasebiyle kurtulamayacağını belirtmektir. Babasının ateşte olduğunu bildiren rivayeti ise puta tapmanın sonucunu bildirmek olarak anlıyoruz. Değilse peygamber gönderilmeyen bir toplumda nötr yaşayan kimseler herhalde bir Müslüman gibi değil kolektif aklın maruf kabul ettiği doğrularla sorgulanacaktır kanaatindeyiz.

Hz. Peygamber'in babası Abdullah, Âmine ile evlendikten kısa bir müddet sonra Kureyşlilerin ticaret mallarıyla yüklü kervanlarından bir kafileye katılarak Şam'a ve Gazze'ye gitmişti. Satacaklarını satıp, alacaklarını aldıktan sonra, oradan geri dönüldüğü sırada yolda hastalandı. Medine'ye gelince babasının dayıları olan Neccaroğullarının yanında hasta olarak bir ay kaldıktan sonra 25 yaşında iken vefat etti.[77] Abdullah öldüğünde Hz. Peygamber daha doğmamıştı.[78] Bazı rivayetlerde onun, babasının ölümü sırasında 7, 20 veya 28 aylık olduğu, Abdullah'ın da 28 ya-

73 Yakubi, I. 332; ayrıca detaylar için bkz. Köksal, I. 77.
74 İbn İshak, 28.
75 Müslim, *Sahih*, İman, 88; İbn Kesir, II. 239.
76 İbn Kesir, II. 239.
77 İbn Sa'd, I. 99; Fil olayında helak haberini Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın getirdiği gibi haberler mevcutsa da Abdullah'ın çok önce Medine'de vefat ettiği kesindir. Yakubi, I. 305.

şındayken vefat ettiği gibi farklılıklar mevcut ise de en meşhuru, onun anne karnındayken, 25 yaşındaki babasını kaybettiğidir.[79] Kur'an da onun yetim olduğunu bildirmektedir.[80] Abdullah'tan kalan mirasın Ümmü Eymen (Bereke) adında bir köle kadın, beş adet deve ve birkaç davar olduğu bildirilir.[81]

FİL HADİSESİ

Hz. Peygamber'in ailesinden bahsettikten sonra, onun doğumunu anlatmaya geçmeden doğumunun hemen arefesinde meydana gelen Fil olayına değinmek gerekir. Genelde İslam tarihçileri bu olayı -Kur'an'ın anlatımını da delil alarak- bir topyekûn helak örneği olarak anlatırlar.[82]

Bu aktarımlara göre olay özetle şu şekildedir: Habeşistanlıların işgal ettiği Yemen'de görevli Habeş valisi Ebrehe, burada Hıristiyanlığı yaymaya çalışırken, bu dini Orta Arabistan'a da yaymak, müttefiki olan Bizans'ın düşmanı olan Sasanileri güneyden kuşatmak ve büyük bir turizm ve ticaret gelirine sahip olan Mekke'yi ele geçirip buraya gelen insanları güneye yönlendirmek amacıyla[83] Yemen'de büyük bir kilise inşa eder.[84] İnsanları kiliseye çekebilmek için de kilisenin yapımında çok değerli malzemeler kullanmayı ihmal etmez.[85] Kilise yapılınca Arapları Kâbe'yi bırakıp, bu kiliseye ibadete davet eder. Ancak Araplar açısından Kâbe'nin değeri çok büyük olduğundan bu çağrıya kulak vermezler, hatta kiliseyi tahkir amacıyla bazı girişimlerde bulunurlar. Bunun üzerine Ebrehe fillerle desteklenen yaklaşık 60 bin kişilik ordusu ile Kâbe'yi yıkmak üzere Mekke'ye doğru hareket eder. Ordu, Mekke yakınlarında bir vadide Kur'an'da isimleri "Ebabil Kuşları" olarak bahsedilen kuşların attığı taşlarla helak edilir. Ordunun bir kısmı Ebrehe ile beraber Yemen'e döner ve Ebrehe Yemen'de ölür. Onun yakalandığı hastalıktan ötürü kuş kadar

79 Belazurî, I, 105; İbn Kesir, II, 219; detaylar için bkz. Uyar, 16.
80 Duha, 6.
81 İbn Sa'd, I, 100.
82 Bkz. Ahmet Lütfi Kazancı, "Ebrehe", *DİA*.
83 Philip K. Hitti, *İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989, I, 98.
84 Belazurî, I, 77.
85 Misal verecek olursak, kilisenin kubbeleri altın işlemelerden inşa edilmişti. İbn İshak, 40.

küçüldüğü, göğsünün yarılıp su ve irin topladığı, yarasından kan sızdığı, etlerinin döküldüğü aktarılır.[86] Gelen rivayetlerde birçok çelişki ve abartı mevcutsa da biz birkaçına değinip geçmek istiyoruz. Bu bağlamda kuşların, filin hortumuna benzer hortumlara sahip olduğu, ayak uzuvlarının köpek eli gibi olduğu, atılan taşların en küçüğünün insan kafası kadar, en büyüğünün deve kafası kadar olduğu her attıklarını isabet ettirip mutlak surette öldürdükleri belirtilir.[87]

İslam tarihçilerinin bu şekilde anlattığı olayı tefsirciler de genel olarak toptan bir helak ve Kâbe'yi Allah'ın koruması çerçevesinde anlatırlar[88] ve bu olaydan Allah'ın gönderdiği bir azap olarak bahsetmek suretiyle meseleyi izah ederler.[89] Bu konudaki görüşler genel olarak bilindiğinden ve genelde aynı şekilde anlatıldığından izahların hepsini burada tekrarlamayı gerekli görmüyoruz.

Fil Suresi

Fil olayını ve bu olayı anlatan Fil suresini anlamak için değişik çabalar olmuştur. Hz. Peygamber'in bu kadar önemli bir konuda bir iki ima dışında önemli bir açıklama ve yorumunun olmaması dikkat çekicidir.[90] Hz. Peygamber'in hayatını anlatan gerek klasik, gerek modern bazı çalışmalarda da bu konuya hiç değinilmemesi veya sadece ilgili surenin mealinin aktarımı dışında yorumlarda bulunulmaması da dikkate değer bir durumdur ve meselenin zihinlerde aslında tam olarak halledilemediğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.[91]

86 İbn Hişâm, I. 154. Kur'an olayı şöyle anlatır: "*Haberin yok mu Rabbin Fil Ordusu'na ne yaptı? Onların kurnazca planlarını tamamen bozmadı mı? Üzerlerine kalabalık sürüler halinde uçan varlıklar saldı, onlara önceden tespit edilmiş taş gibi sert azap darbeler vurdular ve onları yalnız sap dipleri kalasıya yenmiş bir ekin tarlasına benzettiler.*" Fil suresi, 1-5 (Esed çevirisi).

87 İbn İshak, 42-43; İbn Kesîr, II, 106.

88 Bkz. Taberi, *Camiu'l-Beyan*, Beyrut 1990, Fil suresi tefsiri.

89 Razi, *Tefsir-i Kebir*, çev. Heyet, Ankara 1990, Fil suresi tefsiri.

90 Mikail Bayram, *Fil Olayı'nın Mahiyeti ve Fil suresi*, Konya trz., 30.

91 Klasik tarihlerin bir kısmı konuyu anlatma sadedinde sadece Kur'an'da geçen ifadelere işaret yapmakla yetinirken (Dineveri, *el-Ahbaru't-Tıval*, Tahran 1960, 63), çağdaş bazı araştırmalar ise Cahiliyye dönemini uzunca anlatmalarına rağmen bu olaya detaylı olarak değinmezler. Örnek için bkz. Mahmut Esad Seydişehri, *İslam Tarihi*,sad. A. Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, İstanbul 1983, 296; Adem Apak, *İslam Tarihi*, İstanbul 2006.

Bu anlamda meseleyi anlama çabasına giren bir kısım müfessirlerse, meydana gelen olayın toptan bir helak olmadığını belirtip, Ebrehe ordusunun salgın bir hastalıkla kırılıp yok olduğundan bahsederler ve delil olarak da İslam tarihinde o sene ilk defa Mekke'de görülen çiçek hastalığı ve lekeli humma gibi salgın hastalıklardan bahseden rivayetleri[92] ve bu rivayetleri destekleyen, tâbiînden İkrime gibi bazı bilginlerin "Kime bir taş isabet ettiyse onu çiçek hastası yaptı. Bu ortaya çıkan ilk çiçek hastalığıdır." şeklindeki sözlerini[93] aktarırlar.[94] Bunun sonucu olarak Fil ordusunun salgın bir tifüs gibi hastalıkla yok olduğunu belirtirler.[95] Bu bağlamda Ebabil'in de bir kuş türü değil, "kuşlar" anlamında olduğunu belirtip[96] meseleyi insandan insana uçuşan hastalık taşıyan sinek ve mikroplar veya rüzgârlar aracılığıyla yayılan hastalıklar[97] olduğu şeklinde izah ederler.[98] Yine Kur'an'da nekre (belirsizlik ifade eden) olarak geçen "tayren" kelimesinin bu kuşların sivrisinek ve karasinek cinsinden olduğunu, bu sineklerin birtakım bulaşıcı, öldürücü hastalık doğuran mikrop ve parazitler taşıdığını ve Ebrehe ordusuna bu mikropları bulaştırdıklarını; çok geçmeden ordunun bu bulaşıcı, öldürücü mikropların tesiriyle helak olduğu yorumunu yaparlar.[99] Kur'an'daki bazı tabirler de bu görüşü destekler niteliktedir. İlgili surenin son ayetindeki "yenmiş ekinler" tabirinin kullanılıp, mesela "delik deşik oldular" gibi bir tabir kullanılmaması, burada yok olan ordunun taşların darbeleriyle yok olmaktan öte, vücudu yiyip bitiren kurtçuklar gibi mikroplarla yendiğini gösteren verilerden sayılabilir.

Bu konu üzerinde çalışan kimi araştırmacılar ise, volkanik bir patlamanın arkasından bunun sonucu olarak oluşan yanık ve deri hastalıkları sonucu helakin gerçekleştiğini savunan görüş-

92 İbn İshak, 45; İbn Hişâm, I 154.
93 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1993, Fil suresi tefsiri.
94 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an Tefsiri*, İstanbul 1989, Fil suresi tefsiri.
95 Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Aktürk, İstanbul 1999, Fil suresi tefsiri.
96 *Kuran Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı, haz. Heyet, Ankara 2004; Fil suresi tefsiri; Bayram, 18.
97 Heykel, I, 160.
98 Esed, Fil suresi Tefsiri; Ali Himmet Berki, Osman Keskioğlu, *Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara 1978, 32.
99 Bkz. Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, byy trz, Fil suresi tefsiri; F. Buhl, "Ebrehe" *İA*.

ler sunmuşlardır.[100] Bazı araştırmacılar ise bu ayetteki "*termîhimatıyorlar*" ifadesindeki failin, "*elem tera-gördünüz mü?*" ifadesindeki muhatap alınan Mekke ehli ve diğer Araplar olduğunu yani Arapların Ebrehe ordusuna taş attıklarını söylemişlerdir. Kuşlar hakkında ise, onların taş atmadıklarını, aslında Ashab-ı Fil'in cesetlerini yemek için geldiklerini belirtmişlerdir.[101] Bazı araştırmacılar ise "*Termîhim bi hicâretin min siccîl*" ifadesinin "Kuşlar, onları taşlar üzerine fırlattı." anlamında olduğunu belirtirler ki bu yorum metnin gramerine uygun düşmektedir.[102]

Rivayet içindeki bir kısım işaret ve nüanslara dikkat edilerek bakılırsa, ordunun kuşların helakiyle değil, yayılan bir hastalık sonucu helak olduğu şeklindeki görüşün daha doğru ve tutarlı olduğuna dair veriler bulunabilecektir. Örnek verecek olursak; rivayetlere göre kuşların attığı taşlar, askerlerin tepesinden girip alt tarafından çıkıyor[103] ve askerleri yere gömüyordu.[104] Askerleri vuran bu taşlar isabet ettiği yeri deliyor, kemiğe isabet edince çatlatıyor ve organları düşürüyordu.[105] Rivayetlere göre o taşlardan hiç kimsenin kurtulamadığı,[106] daha da ötesi, atılan her taşın üzerine, hangi askeri vuracağı ve kime ait olduğunun da yazıldığı belirtilir.[107]

Bu verilere göre yukarıda aktardığımız, taşların aşırı büyüklüklerini anlatan ifadeleri bir kenara bıraksak bile, genel olarak nohut büyüklüğünde olduğu belirtilen[108] taşların, askerlere isa-

100 Mikail Bayram'ın ileri sürdüğü bu görüş, bazı tarihi olaylardan hareketle olayı izaha ağırlık vermektedir. Siccil gibi kelimelerden hareketle burada volkanik bir patlamanın olduğu ve ordunun helak edildiği sonucuna ulaşmaktadır. Ancak bu görüş, olayı anlatan hiçbir kaynağa dayanmadığı gibi çok da afaki kalmaktadır. Sonraki dönemlerde volkanik olayların olmasından hareketle olabileceği ileri sürülen böyle bir varsayımdır. Volkanik olayların gerçekleştiği bölgelerdeki patlamanın ardından meydana gelen durumları gösteren bir ifadenin, Fil olayı ile ilgili tarihi anlatımlarda geçmemesi de bunun göstergelerindendir. Bu yorum, tarihi geriye doğru okumanın ilginç bir örneğidir. Bu bölgede yapılacak bir kazı çalışması, konunun daha detaylı anlaşılmasına sebep olabilecektir. Bkz. Bayram, 16; Siccil konusunda detaylı bilgi için bkz. İbn Hişâm, I, 153.

101 Bkz. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kuran*, Fil suresi tefsiri; Bayram, 23.

102 Mevlana Muhammed Ali, *Kur'an Meali*, çev. Ender Gürol, İstanbul 2008, 1234.

103 İbn Kesir, II, 106.

104 Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kuran*, Beyrut 1993, Fil suresi tefsiri.

105 İbn İshak, 41.

106 Belazuri, I, 77.

107 Razi, Fil suresi tefsiri.

108 İbn Hisâm, I, 153.

bet etmesiyle bir mermi gibi insanı baştan sona delmesi ve o askerin kısa sürede ölmesi gerekirdi. Ancak rivayetlerde gelen bilgilere göre; başta ilk helak olması gereken Ebrehe ve veziri gibi önde gelenler olmak üzere böyle bir ölüm durumu yoktur. Hatta hem Ebrehe'ye hem de vezirine bu taşlardan da isabet ettiği halde[109] onlar, uzun bir yolculukla tekrar Yemen'e kadar dönebilmişlerdir. Taşların bunlara isabet etmediğini farz etsek bile, Ebrehe'nin Yemen'deki durumu ve vücudunun dökülüp kanlar sızarak ölmesi,[110] onların taşlarla ve toplu bir şekilde helakinin mümkün olmadığının en önemli göstergesidir. Ayrıca atılan taşlar, Yemen'e geri dönenlere isabet etmediyse bunların ölmemeleri gerekirdi. Yok, bu taşlar Yemen'e geri dönenlere isabet ettiyse, zaten orada ölmeleri gerekirdi. Bu taşların vurması sonucu, Yemen'de ölmelerinin anlamı olmazdı. Çünkü bu durum, taşların nasıl vurduğu konusunda yukarıda aktardığımız rivayetlere terstir.[111]

Rivayetlerin genelinden, Ebrehe'nin Mekke'de hastalandığı ve bu hastalıktan dolayı Yemen'de öldüğü anlaşılmaktadır. Bu da ordunun salgın bir hastalıkla helak olduğu tezini destekleyen en önemli delillerden biridir. Ayrıca bu ordudan arta kalan bazı askerlerin daha sonraki dönemde Mekke'de yaşıyor olması da bu ordunun toplu bir helakle karşılaşmadığı, ancak orduda yayılan bir hastalıkla bir kısmının orada öldüğü, bir kısmının Yemen'e döndüğü, bir kısmının da Mekkelilere sığındığı şeklindeki bir anlayışın doğruluğunu destekler niteliktedir. Hz. Aişe'den şöyle rivayet edilmiştir: "*Ben, filin bakıcısını, kör-kötürüm olmuş, dilenir oldukları bir vaziyette Mekke'de gördüm...*"[112]

Allah'ın Tarihe Müdahalesi Konusu

Meseleye bu veriler ışığında bakılınca ayetlerin bu şekilde yorumlanması mümkündür. Ayrıca biz meseleyi bir de Allah'ın tarihe müdahalesi açısından sorgulamak istiyoruz. Bu olay genel-

109 İbn İshak, 41.

110 İbn Hişam, I, 154.

111 Bu meseledeki problemi aşmak için bir kuşun, Yemen'e kadar Ebrehe'yi takip edip orada taş attığı bile aktarılmıştır. Bu tür rivayet farkları için bkz. Bayram, 12 (Bu kuşun neden Mekke'de veya yolda Ebrehe'yi yakalayıp taşı atamadığı da ayrı bir sorundur).

112 İbn İshak, 44; İbn Hişam, I, 145.

de Allah'ın Kâbe'yi korumak için Ebrehe ve ordusuna verdiği ceza olarak algılanmıştır.[113] Tarihçi ve tefsircilerimiz olayı anlatırlarken helak sebebi olarak Kâbe'nin korunması ve Allah'ın buna izin vermeyeceği şeklinde sebepler bildirirler. Bu anlatım tarzı da genelde çok kabul gören neredeyse, istisnasının bile olmadığını söyleyebileceğimiz bir görüş tarzıdır. Ancak buna rağmen problemli bir iddiadır. Çünkü meseleyi bu temelden kabul ettiğimizde aşağıda sunacağımız bazı tarihi olayları izah etmek çok güç olacaktır. Şimdi öncelikle bu olayları sunalım, sonra meseleyi bu bağlamda tekrar düşünmeye çalışalım:

1- İslam'dan önce Yemen hükümdarlarından bazıları Kâbe'yi yıkmak için girişimde bulunmuşlar, buna karşı Mekke'ye hâkim olan Huzâîlar, bu uğurda savaşarak Kâbe'nin yıkılmasını önlemişlerdir ve o dönemde Fîl olayında anlatıldığı şekilde bir ilahî müdahale olmamıştır.[114]

2- Emevî halifesi Yezîd'in gönderdiği ordu 64/684 yılında Mekke'yi kuşatmış Mekke'yi savunan Abdullah b. Zübeyr'i ele geçirmek için kurdukları mancınıklarla Kâbe'yi taşlayıp ateşe verip yakmışlardır. Dahası bu mancınıklarla Kâbe'yi döverlerken ve attıkları ateşlerle Kâbe'yi yakarken şu şiiri okumuşlardır:

Ağzı köpük saçan deve gibi atıyor, onunla mescidin direklerini vuruyoruz.[115]

Bu olayda Kâbe'nin yakılıp yıkılması üzerine Mekke hâkimi İbn Zübeyr, Kâbe'yi tekrar inşa etmek zorunda kalmıştı.[116]

3- Emevî halifesi Abdulmelik'in gönderdiği Haccac komutasındaki ordu, 73/693 yılında yine Mekke'yi savunan Abdullah b. Zübeyr'i oradan çıkarmak için Kâbe'ye karşı etraftaki tepelere ve Kâbe'ye hakim bir dağ olan Ebû Kubeys dağına kurduğu mancınıklarla Kâbe'ye taş yağdırmıştır. Hac dönemi olduğu için mancınıklardan atılan taşlar sebebiyle hacıların ölmesi üzerine sahabeden Abdullah b. Ömer'in ricasıyla Haccac, hac döneminde bu yıkımı durdurmuş, hac dönemi bitince, İbn Zübeyr'i öldürünce-

113 İbn Kesir, II, 107.
114 Ezraki, *Ahbaru Mekke*, Mekke, 1996, I, 132.
115 Taberî III, 361; İbnü'l-Esir, IV, 124.
116 İbnü'l-Esir, IV, 207.

ye kadar bu eyleme devam etmiştir. Hatta askerleri teşvik için ilk taşı mancınıkla kendisi atmıştır.[117] Ancak son iki olayda da Ebrehe'nin ordusuna gönderilen cezanın yine gelebileceği, gerek askerler gerekse o dönemdeki sahabe arasında gündeme gelmemişti. Anlaşılan mesele böyle anlaşılmıyordu.

4- İslam dışı heretik (sapkın) gruplardan sayılan Karmatîlerin lideri Ebû Tahir, 318/930'da kimseye hissettirmeden adamlarıyla gizlice Mekke'ye gitti, Terviye günü ortaya çıkarak[118] Kâbe'nin etrafındaki herkesi katletti, mallarını gasp etti, bu katliamdan Kâbe'nin örtüsüne sığınanlar bile kurtulamadı. Kâbe'nin örtüsünü çıkararak parçalattı,[119] Haceru'l-Esved'i yerinden söktürttü ve Hecer'e götürdü. Mekke emirini ve hacıları öldürüp kimilerini Zemzem kuyusuna kimilerini de Harem'in avlusuna gömdürttü.[120] Haceru'l-Esved yirmi iki yıl kadar Karmatîlerin elinde kaldı.[121] Daha sonra Fatimîlerin girişimiyle 339/950'de yerine götürüldü. Kâbe'den gasp ettikleri diğer şeyler ise yanlarında kaldı.[122] Adamları "Nerede Ebabil Kuşları? Nerede çamurdan taşlar? Hani Kâbe emin olacaktı? Tanrınız göktedir. Yeryüzüne ev yapmaz. Hadi onun evini yağma edin ve yıkın." diyorlardı.[123] Sonra Mekkeli kadın ve çocukları esir ve köle ettiler.[124] Ebû Tahir Ahsa'ya gelince daha da ileri giderek, Tevrat, İncil ve Kur'an'ı sokağa fırlatıp üstlerini kirletmiş ve "İnsanları üç kişi serseme çevirmiştir. Çoban (Musa), Tabip (İsa) ve Deveci (Muhammed). Kimim diğerlerinden daha hilekâr, daha üçkâğıtçı ve daha göz bağcı olan deveciyedir." demişti.[125]

5- Mekke'yi koruyan Osmanlı askerlerine karşı 1081/1670 tarihinde, binlerce askerleriyle saldıran ve hac yapmak isteyen hacı başına yüz altın haraç kesen şerifler, Ebû Kubeys dağı üzerinden hacılara kurşun yağdırmışlardı. Bu saldırıda 200 hacı ölmüş,

117 Taberî III, 538; İbnü'l-Esir, IV, 350.
118 Ebü'l-Fida, *el Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer*, Beyrut 1997, II, 55.
119 Halebi, I, 203.
120 İbnü'l-Esir, VII, 207.
121 M.A. Shaban, *Islamic History A New Interpretation*, New York 1976, 167.
122 Haceru'l-Esved taşını Ahsa'da tuvalet taşı olarak kullandıkları veya Kufe'de sakladıkları belirtilir. İbn Kesir, VII, 621;Nizamülmülk, *Siyasetname*, çev. Nurettin Bayburtlugil, İst. 1987, 312.
123 Bkz. Mehmet Azimli, *X. yy'a Kadar Şii Karakterli Hareketler*, Konya 2006, 91.
124 İbn Kesir, VII, 552.
125 Nizamülmülk, 312.

700'ü de yaralanmıştı. Harem-i Şerif, hacıların naaşlarıyla dolmuştu. Bütün hacıların ve askerlerin eşyası yağma edilmişti.[126]

Bu verdiğimiz beş örnek çerçevesinde şu sorulara cevap verilmelidir. Ebrehe'ye karşı Kâbe'yi korumak için kuşlar gönderen Allah, Kâbe'yi yakıp yıkan ve "Nerede Ebabil Kuşları?" diye bağıran bu ordulara karşı neden bir şey yapmamıştır? Aslında Ebrehe ve ordusu bu ordular ile karşılaştırılırsa Kâbe'ye henüz hiçbir şey yapmamışlardı. Özellikle iki, üç ve dördüncü örnekte verdiğimiz ordular ise Kâbe'yi bizzat yakıp yıkmış, dördüncüsü ayrıca Allah'a meydan okumuş, ancak helak olmamışlardır. Eğer mesele Kâbe'yi korumak ise, aynı sebepler daha ileri seviyede gerçekleşmiş ve en azından aynı cezanın bunlara da gelmesi gerekmektedir. Eğer Allah, Kâbe'nin yıkılmasını önlemek için böyle ilahî müdahalede bulunuyorsa, başka dönemlerde de müdahale etmesi gerekmez miydi? Bir dönem yıkılmasına izin vermezken, başka dönemler neden izin vermiştir? Niye Yezid'in ordusuna. Haccac'a ve Karmatîlere karşı ilahî bir müdahale gelmemiştir? Sünnetullahın icrası gereği bunlara da helak gelmesi gerekmez miydi?[127]

Bir tarih diliminde uygulanan bir cezanın diğer bir tarih diliminde uygulanmaması, bu meselenin anlatıldığı şekilde olmadığı hakkındaki şüpheleri artıracak niteliktedir ve bu sorular, İslam tarihi boyunca da cevaplandırılamamıştır.[128] Razi: mucize inkârcılarının Kur'an'daki her olayı tevil etseler de bu olayı tevil edemediklerini belirttikten sonra, meseleyi irhas türü bir olay olarak değerlendirerek yukarıdaki soruya net bir cevap verememiş ve olayı konuyla pek de ilgisi olmayan, meseleyi izah etmekten uzak ve tatmin edici olmayan bir şekilde Hz. Peygamber'in peygamberliği ile ilişkilendirerek, bunun peygamberliğe hazırlık

126 Evliya Celebi. *Seyahatname*. İstanbul 2006. 622-623.

127 Rad suresi. 11. Bu konuda sadece bu ayetin açıklaması sadedinde bkz. Cevdet Said. *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*. İstanbul 1991.

128 Bu ordular için "Müslüman olmasından dolayı cezalandırılmadı." şeklinde bir cevap verilebilir. Ancak helaklerin herkese şamil olduğu ayetle (Enfal suresi 25) sabit olması bir yana, Müslümanlık yarışına girseler İbn Kayyım'ın deyimi ile: "o günlerde hak din olan Hıristiyanlığa mensup olan Fil Ordusu'nun Karmatilere göre daha makbul olduğu" ortadadır. İbn Kayyım el-Cevziyye, Zadü'l-Mead, trc. ve tahk. Muzaffer Can. İstanbul 1990. I. 101; zaten Ebrehe ile birlikte gelenlerin bir kısmı istekli değildi, bir kısmı ordudan kaçtı ve kılıçlarını kırdı. Bkz. İbn İshak. 41.

mahiyetinde olduğunu belirtmek adına[129] şu sözlerle izaha çalışmıştır:

> Bu hadisenin, Hz. Peygamber'in, peygamber olarak gönderileceğinin bir işareti olduğunu daha önce anlatmıştık. Çünkü böylesi bir hadiseye, o gelmeden önce gerek vardır. Fakat Hz. Peygamber'in bizzat peygamber olarak gönderilip, peygamberliği kesin delillerle pekiştikten sonra artık böylesi bir şeye ihtiyaç kalmamıştır. Allah Teâlâ en iyi bilen ve en iyi hükmedendir.[130]

Nedvi de "Bu helak Mekke müşriklerinin kurtulması için değil, fakat Kâbe'nin en hakiki muhafızı olan Hz. Muhammed'in geleceğini göstermek içindi."[131] şeklinde izah etmeye çalışsa da bu izah da soruya tatmin edici bir cevap durumunda değildir. Sonuçta bu izahlar, putperest Mekkelilere karşı o günlerde halen son peygamber gelmediği için hak din olarak kabul edilen Hıristiyanlığı kabul etmiş bir ordu olan[132] Ebrehe Ordusu'nun helakini izah için yeterli bir cevap olamamaktadır. Yani İslam gelmediğinden, Ebrehe ordusu hak dini (son din olan Hıristiyanlığı) temsil eden bir ordu idi. Kâbe ise putperest mabedi idi. Bu durumda Allah'ın putperest mabedini korumak için hak dini savunan Ebrehe ordusunu yok etmesi mümkün müdür? sorusu cevaplanmalıdır.

Sonuç olarak anlattığımız problemler sebebiyle Fil olayının toplu bir helak olarak değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Olay, tedbirsizce Kâbe'ye saldıran orduda zuhur eden ve o yıl Mekke civarında da etkisi görülen bir salgın hastalığın, ordunun bir kısmını Mekke civarında, bir kısmını da rehberleri kaçtığı[133] için rehbersiz bir şekilde geri dönmeleri sonucu dönüş yollarında ve devamında Yemen'e ulaştığında yok etmesidir. Mekkeliler, daha sonra Abdulmuttalib başkanlığında ordunun karargâhına geldiklerinde muhtemelen yaralar içerisinde kıvranan, kimisi ölmüş kimisi yaralı birçok cesetle karşılaşmışlardır.[134] Ayrıca muh-

129 Söylemez, 129.
130 Razi, Fil suresi tefsiri.
131 Nedvi, III, 46.
132 İbn Kayyım, Fil ordusunun dininin Mekkelilerden hayırlı olduğunu, buna rağmen Allah'ın müşriklere yardım edip kitap ehlini mağlup etmesinin, Hz. Peygamber'e bir hediye olduğunu söyler. İbn Kayyım, I, 101.
133 İbn Hişâm, I, 45.
134 İbn Sa'd, I, 92; İbnü'l-Esir, I, 446.

temelen leş kargaları da bir taraftan leşleri yemeye başlamıştır.[135] Tabii ki olayı çözmeye çalışan Mekkeliler tarafından, bunun toptan bir helak olduğu şeklindeki şiir ve edebiyatla da gelişen bir söylem, yıllar ilerledikçe, gerçek gibi algılanmıştır. Kur'an ise onların bu algısı üzerinden Allah'ın hâkimiyetine vurgu yapıp Mekkelilerin nankörlüklerine değinmektedir.

Ancak bu olay Kâbe'yi korumak için hiçbir kuvvet toplayamadığı halde bir kısım Araplar ve özellikle de Kureyş açısından müthiş bir tefahur vesilesi olmuş ve bununla Ehl-i Kitap'a karşı Allah'ın kendilerini desteklediği gibi gururlanmalar içine girmişlerdir.[136] Kureyşliler olay sonrası ordudan kalan ganimeti almaları, bununla rahatlığa kavuşmaları[137] dışında, gerek şiirlerle gerek vesile edindikleri birçok sebeple olayı iyi bir ranta çevirmeyi bilmişlerdir. Hatta Kureyşliler bunu vesile edinip Hac dönemindeki -Kâbe'yi çıplak tavaf, kendilerinin Hums ehli olduklarını belirtip Arafat'tan başka bir yoldan dönmek gibi- kimi gayrimeşru uygulamalarına zemin bulup bunları uygulamaya başlamışlardır.[138] olayın da kendileri açısından efsanevi olarak yansıtılması için meseleyi olanca güçleriyle abartıp olayın İslam tarih kaynaklarına toptan bir helak olarak yansımasına neden olmuşlardır. Böylece Kâbe'yi putla dolduranlara azabın gelmeyip yıkmaya yönelenlere gelmesinin getireceği sorgulamayı da örtmüşlerdir. Ayrıca o günlerde bir putperest mabedi olan yüzlerce putun olduğu Kâbe'yi Allah'ın niçin korumak istediği de düşünülmelidir. Esasen Allah için buranın yıkılması daha iyi olmalıdır.

Şunu belirtmek mümkündür ki; işgalci orduyu teslim alan belanın mahiyeti ne olursa olsun bu durum, Kureyşliler açısından kelimenin gerçek anlamıyla tam bir mucizedir. Çünkü bu yok oluş, baskı altındaki Mekke halkına hiç beklenmeyen bir kurtuluş imkânı sunmuş ve onları bir anda Araplar nezdinde çok önemli bir yere çıkarmıştı.[139] Mekke'nin durumu, görül-

135 Cesetlerin sel ile denize sürüklendiği ve döküldüğü gibi rivayetler muhtemelen bölgede denizin olmadığını bilmeyen raviler tarafından uydurulmuştur. İbn Sa'd, I. 92.

136 İbn Habib, *el-Muhabber*, byy. trz., 178.

137 Abdulmuttalib'in buradan edindiği altın ve ganimetlerle ömür boyu rahat bir yaşama kavuştuğu belirtilir. İbnü'l-Esir, I. 446.

138 Bkz. Halebi, I. 29; Caetani, I. 345; Söylemez, 119.

139 Esed, Fil sûresi tefsiri, Heykel, 1. 161.

memiş bir şekilde parlamıştı. Onlar, bu parlayışı ticaretle perçinleyip zenginleşmişlerdir.[140] Ayrıca Kureyşliler bu önemli olayı takvim başlangıcı kabul ettiler.[141] Bir müddet putlara tapmayı bıraktıkları söylense de,[142] sonuç tam tersi olmuş ve bu olayla birlikte zannedildiği gibi putperestliğin beli kırılmamış, tersine putperestlik çoğalmış ve zemin bulmuştur. Onlar bu olayı, putlar üzerinden kazanılan korkunç bir ranta çevirmeyi bilmişler ve Hz. Peygamber, peygamber olarak geldikten sonra da putlar üzerinden kurmuş oldukları bu rant düzenini terk etmeye kesinlikle yanaşmamışlardır. Çünkü Kâbe'nin etrafına diktikleri putlar, birçok kabilenin buraya ibadete gelmesine ve dolayısıyla onlara maddi katkı sağlamasına sebep olan gelir kaynaklarıydı.

Bu olay, aslında sadece Fil Ordusu'nun helaki cephesinden konuşulup meselenin diğer boyutları unutulmaktadır. Ebrehe'nin bu kadar kalabalık bir ordu ile Hicaz'a girmesinde Kâbe'nin yıkımından başka diğer esas amaçlarını aramak gerekir. Olay, esasen iki büyük devletin bölge üzerinde kapışmasının ve birbirine üstün gelmek için yaptıkları saldırıların bir sonucudur. Bu durumda Ebrehe'nin esas amacının Hicaz üzerinden İran'a saldırmak veya en azından Hicaz'daki ekonomik yolları ele geçirip İran'a baskı kurmak olduğu ortaya çıkmaktadır.[143] O, muhtemelen bu bölgeleri ele geçirip aynı zamanda İran'dan gelecek tehlikelere ve gerekirse İran'a karşı bir sefer için bu kadar kalabalık ve teçhizatlı bir ordu ile yola çıkmıştı. Değilse Kâbe'yi yıkabilmek için binlerce kişilik bir orduyu çöle sokmaya gerek var mıydı?

Ayrıca Arapların Ebrehe'ye karşı kalabalık bir ordu çıkaramayacakları belliydi. Birbirine düşman ve dağınık yaşayan Arapların o tarih diliminde en fazla çıkarabildikleri ordu, Hendek Savaşı sırasında oldu ve sayısı ancak on bini bulabiliyordu. Buna göre Kâbe'yi yıkmak için en fazla yirmi bin kişilik bir ordu fazlasıyla yetebilirdi. Yine Arapların hepsi de Kâbe'nin yıkılmasına karşı değildi. Özellikle diğer put mabetlerinin bulunduğu merkezlerin halkları, ticari ve dini rekabet nedeniyle Kâbe'ye karşı asker sev-

140 Heykel, 161.
141 Ezraki, 118.
142 Bkz. Söylemez, 121.
143 Bayram, 8.

kiyatından dolayı memnun idiler, hatta yol gösteren kılavuzlarla Ebrehe ordusuna destek vermişlerdi.[144]

Sonuçta Bizans-Sasani kapışmasının Hicaz ayağında gerçekleşen bu olayda, Bizans ve müttefiki Habeşliler kaybetmiş ve bir müddet sonra da Yemen'den geri çekilmişler. Sasaniler ise hiç beklemedikleri bir şekilde Yemen bölgesini ele geçirip Hz. Peygamber, burayı ele geçirinceye kadarki yarım asır boyunca ellerinde tutmuşlardır.

DOĞUMU ve ÇOCUKLUĞU

Hz. Muhammed'in, Fil olayından[145] 55 gün sonra[146] Rebiu'l-evvel ayının 12. günü olan Pazartesi gecesi[147] doğduğu belirtilmektedir.[148] Bu tarihin Milâdî 571 yılı 20 Nisan Pazartesi gününe denk düştüğü hesaplanmıştır.[149] Doğum tarihinin yılı konusunda genelde görüş birliği var iken doğum ayı, günü ve yeri konusunda bazı farklı rivayetler bulunmaktadır.[150] Ay olarak Ramazan ayından bahsedilirken, yer olarak da Şi'b semtindeki ev ve Safa tepesinin yanındaki evde doğduğu rivayetleri vardır.[151]

Doğum Esnasında Meydana Gelen Olağanüstü Olaylar

Hz. Peygamber'in doğumu sırasında meydana geldiği belirtilen birtakım olağanüstü olaylardan bahsedilmektedir. Bu olayların aktarımı genellikle onu yüceltme amaçlı olup son peygamberin doğduğunda bile mucizeler gösterdiğini anlatmaya yöneliktir.[152] Özellikle mevlit edebiyatında çok abartılı bir şekilde kullanılan bu türden anlatımlar, olayın anlaşılmasını, gerçeğinin çok ötesi-

144 Seydişehri, 282.
145 İbn İshak, 29.
146 İbn Sa'd, I, 101;bu konudaki çok farklı rivayetler için bkz. Uyar, 25
147 İbn Hişâm, II, 92.
148 Belazuri, I, 105.
149 Bu konudaki bilgiler için bkz. Suheyli, II, 98; Köksal, II, 5.
150 Misal verecek olursak, Fil yılından 40 yıl sonra doğduğu şeklinde rivayetler bile bulunmaktadır. Bkz. Halife b. Hayyat, *Tarih u Halife b. Hayyat*, çev. Abdülhalık Bakır, Ankara 2001, 77.
151 Suheyli, II, 99.
152 Hamidullah "Bir peygamberden, doğumundan itibaren mucizeler göstermesi beklenir." sözüyle bunların beklenti sonucu olarak ortaya konan rivayetler olduğuna vurgu yapar. Bkz. Hamidullah, 72.

ne sürüklemiştir. Burada bu tür rivayetlerin hepsini tahlil etmek mümkün değildir. Biz genel olarak ilk klasik kaynaklarda yeralan rivayetleri tahlil edip; delail, hasais, menakıb ve mevlit türü eserlerdeki rivayetlere değinmeyeceğiz.

Rivayetlere göre: Âmine hamileliği sırasında ve onu dünyaya getirirken hiçbir zahmet çekmemiş,[153] diğer kadınların göremeyecekleri şeyleri görmüş,[154] hamile iken kendisine "Sen ümmetin efendisine hamilesin." şeklinde müjdelenmiş,[155] doğu ile batı arasını aydınlatan bir nurun kendisinden çıkıp Busra[156] ve Şam topraklarını doldurduğunu, saray ve köşklerini aydınlattığını görmüştür.[157] Hz. Peygamber tertemiz, doğmuş ve doğarken çocukların yere düştükleri gibi düşmeyip ellerini yere dayamış, başını semaya kaldırmıştır.[158] Şeytan, hayatında koparacağı dört çığlıktan birisini, bu kutlu doğum gecesinde koparmış, o doğarken yıldızlar sarkmış, Abdulmuttalib rüyasında karnından çıkan bir ağacın bütün doğu ve batıyı kuşattığını görmüştür.[159] Yine İran başhakimi ve din adamı Mubezan, rüyasında serkeş develerin yürük atları önlerine katarak Dicle ırmağını geçtiklerini, İran topraklarına yayıldıklarını görmüştür. Ayrıca o gece Sava Gölü'nün suyu çekilmiş, Semave vadisini su basmış, Kisra'nın Sarayı'ndan 14 şerefe yıkılmış, İranlıların bin yıldan beri hiç sönmeden yanan ateşgedeleri sönüvermiştir.[160] Hz. Peygamber, doğunca konuşması dışında[161] beşikteyken ay ile konuşmuş, ağlamaması için elini nereye hareket ettirirse ay o tarafa giderek

153 İbn Sa'd'da geçen bir rivayette Âmine, bu çocuğun doğumunun kolay olduğunu övmek için daha önce yaptığı doğumlarıyla kıyas yapmaktadır. Ancak bu evlilik Âmine'nin ilk evliliğidir ve bu çocuk da ilk çocuğudur, kıyas yapması mümkün değildir. İbn Sa'd, I, 98; Halebi, I, 61; bu tür rivayetlerin ravilerinin yalancı ve uydurmakla meşhur oldukları hakkında bilgiler için bkz. Nedvi, III, 171.

154 Yakubi, II, 330.

155 İbn Sa'd, I, 98.

156 Mustafa Fayda, "Busra" *DİA*.

157 İbn İshak, 28.

158 İbn Sa'd, I, 102

159 Suheyli, II, 93. Bu tür rüyalar, genelde bütün devlet kurucuları için aktarılan bir durumdur. Osmanlı devletinin kurucusu ve diğer birtakım devlet kurucuları hakkında da anlatılan bu tür rüyalar konusunda kıymetli değerlendirmeler ve tenkitler için bkz. M. Fuat Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1994, 7.

160 Dünyadaki diğer mabetlerin ve putların yıkıldığını belirten başka rivayet farklılıkları için bkz. Yakubi, I, 328; Zehebi, I, 35; İbn Kesîr, II, 226; Köksal, II, 10.

161 Doğunca konuştuğuna dair bkz. Halebi, I, 67.

onu avutmuştur.[162] Ayrıca doğum sırasında uzun boylu meleklerin yanı sıra Firavun'un hanımı Asiye, İsa'nın annesi Meryem ve Musa'nın kardeşi Gülsüm'ün de bulunduğu belirtilir.[163]

Bu tür rivayetlerin abartılı veya uydurulmuş[164] birçok varyantı aktarılmaktadır.[165] Bunların detaylarına girmeyi ve tartışmayı zait görüyoruz. Ancak bu konuda ilk kaynaklarda anlatılan bazı rivayetlere kısaca temas etmek istiyoruz.

Hz. Peygamber'in doğum gecesi meydana geldiği belirtilen bu türden olaylardan özellikle Âmine'nin anlattıklarını öncelikle Mekke'deki tarihi bağlamda düşünürsek, eğer bu türden olaylar o gün meydana geldiyse, en azından Mekkelilerin bunların bazılarından haberleri olması gerekirdi. Sözgelimi Hz. Peygamber'in doğduğu evden çıkan nur, Şam yakınlarındaki Busra'yı aydınlatıyorsa, Mekke'yi de aydınlatması ve Mekkelilerin de bu olağanüstü olaydan haberleri olması gerekirdi.[166] Ancak böyle bir durum söz konusu değildir. Bırakalım Mekkelileri, Hz. Peygamber'in dedesi Abdulmuttalib'in bile doğumdan haberi olmamıştır da bir cariye gelerek ona müjdelemiştir.[167] Sonraki yıllarda Mekke dönemi mücadelesi sırasında da o dönemi yaşamış birçok insan mevcuttu. Bunların hiçbirinden "Zaten bu şahsın doğduğu gün, şu harikulade olaylar olmuştu." gibi bir söze veya aktarıma da rastlamıyoruz.[168] Kaldı ki bu doğum, ateşgedelerin sönmesine vesile oluyorsa, kanaatimizce öncelikle Mekke'deki Allah'ın evinin etrafındaki putları yı-

162 Bizzat peygamberden gelen, beşikte üç kişinin konuştuğu (Buharî, Enbiya, 48) rivayeti eksik görülerek (!) âdeta bu rivayete dördüncü olarak Hz. Peygamber de ilave edilivermiştir. İbn Kesîr II, 222.

163 Dahası bu üç hanımla Hz. Peygamber'in cennette evlendirileceği anlatılır. Anlaşılan dünyanın gelmiş geçmiş en önemli kadın şahsiyetleri ancak Hz. Peygamber'e layık görülmektedir (!) Halebî, I, 77-78.

164 Doğum sırasında içinde beyitler yazılı altın sahife verildiği, bütün kara ve deniz hayvanlarının bu müjdeyi birbirine verdiği gibi rivayet detayları için, bkz. Uyar, 19.

165 Bunların dışında doğum sırasında Âmine'nin yanına birçok meleğin gelip doğumda hazır olduğu gibi birçok hikâye ve anlatımların detayları ve bu rivayetlerin ravi ve senetlerinin zayıflık ve uydurma oldukları konusunda detaylı bilgiler için, bkz. Nedvi, III, 169-172.

166 Bu tür rivayetlerin metinsel tenkidi bağlamında yapılan değerlendirme için, bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, İstanbul 2001, 127, 467, dipnot.

167 İbn İshak, 28.

168 Ancak, bu nurun Medine'de görüldüğü gibi tuhaf rivayetler için bkz. Suheyli, II, 115.

kılması daha uygun olurdu.[169] Bu türden problemlerden dolayı bu olayların gerçekliğini tartışmayı zait görüyoruz.[170]

Konu iyi tetkik edilirse, Âmine'nin yaşadıkları aslında hamile kadınlarda görülen rüyaların abartılıp gerçekmiş gibi anlatılmasından başka bir şey değildir. İbn İshak, İbn Hişâm ve Belazurî, Âmine'den anlatılanların rüya olduğunu açıkça haber vermektedirler.[171] Ancak anlaşılan odur ki bu rüyalar katlanarak ilaveler yapılarak anlatılmış ve kaynaklara gerçek olaylarmış gibi yansımıştır.

İlk siyer kaynaklarında rüya olayı dışında Hz. Peygamber'in doğduğu gece ne olduğuna dair başka bir anlatım bulunmamaktadır.[172] Ancak İbn İshak ve İbn Hişâm'da gece olayları sadedinde anlatılan sadece bir olaydan bahsedilir ki bu rivayete değinmek istiyoruz: Hz. Peygamber'in doğduğu gece olduğu belirtilen ve önemle aktarılan bu olay Hassan b. Sabit'ten aktarılmaktadır: Hassan yedi yaşlarındayken bir gün bir Yahudi Medine'de "Bu gün Ahmed'in yıldızı doğdu." demiştir.[173] Benzer bir rivayete göre; Mekke'de, ticaretle uğraşan bir Yahudi, Hz. Peygamber'in doğduğu gece, onun doğuşuna alâmet olan yıldızın doğduğunu görmüş ve katıldığı bir Kureyş meclisinde "Bugün Ahmed'in yıldızı doğdu." demiş ve ertesi gün doğan çocukları görmek üzere gezerken, Hz. Peygamber'i görünce bayılmış ve ayılınca "Bugün İsrailoğullarından peygamberlik alındı." demiştir.[174]

Bu rivayetlerin açmazlarını, o dönemi yaşayan gerek Mekkelilerin gerek Ensar'dan sahabenin bu meseleyi teyit etmemesini bir kenara bırakıp bu rivayetler konusunda Ahmed Önkal'ın yaptığı tespitleri aktarmayı yeterli görüyoruz:

169 Gerçi "ne ararsan bulunur" mantığıyla bu türden rivayetler de yok değildir. Bu bağlamda Mekke'deki bütün putların yere kapandığı tekrar kaldırılsalar da tekrar tekrar yere düştükleri, hâtiften bir ses geldiği, Kâbe'nin üç gün boyunca zelzele ile sallandığı anlatılır. Halebî, I, 83.

170 Ebû Zehra, doğum olayları konusunda bir abartı olmadığını, bunların mümkün olabileceğini, yalnız buna inanmanın iman edilmesi gereken şeylerden olmadığından dolayı imanın ön koşulu olarak sayılmayacağını belirtir (!) Ebû Zehra, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul Trz, 189.

171 İbn İshak, 32; İbn Hişâm, II, 92.

172 Bkz. Belazurî, I, 92, Taberî, I, 519.

173 İbn İshak, 63; İbn Hişâm, II, 92. İbn Sa'd, I, 160.

174 İbn Sa'd, I, 162. Bu rivayeti İbn İshak'ın almaması ve ravilerin zayıflığı hakkında bkz. Nedvi, III, 176.

Şüphesiz Hz. Peygamber'in doğumunun ve peygamberliğinin gökte görülen bir yıldızla tespit ve teşhis edildiğini kabul etmek ne aklen ne de naklen mümkündür. Çünkü bu ne-menem yıldızdır ki sadece bir peygamber doğduğu veya zuhur ettiği zaman doğacak ve binlercesi arasından hemen tanınıp bilinecektir. Kaldı ki o günün imkânlarıyla belli zaman aralıklarıyla muntazaman doğan yıldızları bile tespit mümkün değildi. Naklen de mümkün değildir. İslam, müneccimleri ve sözlerine inanmayı kesinlikle reddetmiştir. Hz. Peygamber "Yıldızlarla uğraşanlarla oturup kalkma."[175] buyurarak Hz. Ali'nin şahsında tüm Müslümanlara müneccimlerle irtibatı yasaklamıştır.[176]

Bu açıklama, meseleyi yeterince izah etmektedir. Bu anlamda hem yıldızdan haber getirenlerle irtibatı yasaklayan bir dinin mensubu olup hem de bu dinin peygamberini övmek adına ve onun yüceliğini anlatmak üzere onun doğumundaki bu tür haberleri delil getirmek pek uygun görünmemektedir.

Ayrıca bu tür rivayetlerin Ehl-i Kitap'la yapılan tartışmalar sonucu ortaya atılmış olması da muhtemeldir. İncil'de Hz. İsa'nın doğumu ile ilgili "*Kral Hirodes devrinde İsa'nın doğmasından sonra bazı yıldız bilimciler doğudan gelip, Onun yıldızını gördük, ona tapınmaya geldik.*"[177] ifadesi yer almaktadır. Yıldızların bile Hz. İsa'nın doğuşunu haber verdiği şeklindeki bu teze karşılık, Müslümanlar da Hz. Peygamber'in daha üstün olduğu şeklindeki bir antitezden hareketle bu tür rivayetleri uydurup bir peygamber yarıştırma işine girmiş olmaları ihtimali de mevcuttur.[178]

Meseledeki bu problemleri aşmak için Şiblî şu şekilde bir izah çabasına girmiştir:

175 İbn Hanbel, I, 78.

176 Ahmet, Önkal, "İslâm Tarihçiliğinde Tarafsızlık Problemi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 6, Sayı: 3, 1992, 189.

177 Kitab-ı Mukaddes, Matta, 2.

178 Hz. Peygamber'in diğer bütün peygamberlerden üstün olduğunu ispat adına diğer peygamberlerin gösterdiği bütün mucizeler; Hz. Peygamber için de üretilmiştir. Sözgelimi: Salih'in konuşan devesi karşılığı, ona da deve dile gelmiş konuşmuştur. Hz. Musa'nın kayadan su fışkırtmasına ve asa mucizesine karşılık, onun da parmaklarından su akmış ve hurma kütüğü ağlamış, hurma dalı kılıca dönüşmüştür. İsa, beşikte konuşup ölüleri diriltirken; o da beşikte konuşmuş, annesini diriltmiş ve Müslümanlığa girdikten sonra kabre döndürmüştür. (!) İbn Sa'd, I, 178-188; Nedvi, III, 161-162.

> Hz. Peygamber'in doğumu sebebiyle yıkılan Kisraların sarayı değil, Sasanilerin ihtişamı ve Bizans'ın satveti idi. Sönen ateş, Mecusilerin mabetlerindeki parlayan alevler değil, bütün dünyadaki küfür ve dinsizlik ateşi idi ve kuruyan şey Sava gölü değil, putperestliğin zulmü, Zerdüştlüğün kuvveti, Hıristiyanlığın tahakkümü idi.[179]

Yani onun doğumu için anlatılan bu türden sözler, soyut ifadelerden somuta dönüştürülmüştür. Gerçekten de bu doğum sonrasında olacak vakalar, o an olmuş gibi anlatılmıştır. Vaizler, hikâyeciler, mevlithanlar bu konuya şairane bir renk vermek istemişler ve onları takip edenler de bu beyanatları hakikatın kendisi zannetmişler ve hakiki bir rivayet mevkisine yükseltmişlerdir.[180] Aslında bu rivayetler doğru bir düşüncenin ve geleceği ifadenin ters bir şekilde izahından başka bir şey değildir.[181]

Sonuçta bu izahlardan sonra ortaya çıkmaktadır ki; Hz. Peygamber, kimsenin haberinin olmadığı bir şekilde normal bir doğumla dünyaya gelmiştir. Onun doğumunda hiçbir fevkaladelik yoktur. Olsa idi, o dönemde ve sonrasında gündeme gelirdi. Doğumdan sonra Abdulmuttalib'e haber verilmiş, o da torununu alıp Kâbe'deki büyük put olan Hübel'in yanına götürmüş ve dua etmiştir.[182]

Ancak belki o günün insanlarının haberi olmasa da bu çocuğun doğumu ile dünya tarihi yeni bir dönemece girmiştir. Hatta kimi bilginler bu doğumla yeni bir çağın başladığını belirtmişlerdir.[183] Bu anlamda bu doğum, o gün bilinen dünyanın kısa sürede farklı bir din ve medeniyetle karşılaşması sonucunu doğuracaktır. Dünya tarihi bu kadar kısa sürede bu kadar geniş bir coğrafyaya kalıcı bir şekilde yayılabilen başka bir din ve ideoloji tanımayacaktır.

179 Şibli, I. 125.
180 Nedvi, bu konudaki uydurma rivayetlerin çokluğu dolayısıyla hepsini tartışamadığını ve bazılarını da istemeyerek kitabına aldığını belirtir. Nedvi, III. 163-172.
181 Muhammed Gazali. *Fıkhu's-Sire*, çev. Resul Tosun. İstanbul 1987, 69.
182 İbn İshak, 28.
183 Bkz. Yazır, Kasas 43, Taha 50, Fatır 23, ayetleri tefsiri.

İsmi

Hz. Peygamber'in isminin annesi Âmine'ye melekler tarafında söylendiği şeklinde birtakım rivayetler mevcuttur.[184] Ancak bu tür rivayetlerin tersine, onun ilk isminin Kusem[185] olduğu sonradan dedesinin Muhammed ismini koyduğunu belirten rivayetler ve görüşler de mevcuttur.[186] Buna göre onun ismini doğumunun yedinci günü, babasının ölümünden sonra hamiliğini üstlenen dedesi Abdulmuttalib vermiştir. Esasen, âdet olduğu üzere Kureyşlilere verdiği davette çocuğa ne isim verdiği sorulunca, dedesi Abdulmuttalib "Muhammed ismini taktım." der. Kureyşliler sebebini sorunca Abdulmuttalib "Gökte Allah'ın, yerde de halkın onu övmelerini istedim." diye cevap verir.[187] Tarihçiler Arabistan'da bu ismi kullanan yaklaşık on kadar kişiden bahsederler.[188]

Hz. Peygamber'in Kur'an'da birkaç yerde zikredilen Muhammed isminden başka[189] Kur'an'da, önceki kitaplarda geçtiği belirtilen Ahmed ismi de bulunmaktadır.[190] Ayrıca o, kendisine ait daha farklı isimlerden de bahsetmiştir.[191] Ancak hayatı boyunca ve resmi yazışmalarında devamlı Muhammed ismini kullanmıştır.[192]

184 İbn Hişâm. II, 92; Bu noktada Hz. Musa'nın annesinin vahiy aldığı şeklinde bir itirazla bu mesele izah edilmeye çalışılabilir (Kasas suresi, 7). Ancak, bu ayet bu şekilde anlaşılmamalıdır kanaatindeyiz. Hz. Musa'nın annesi böyle bir ortamdaki her annenin yapacağını yapmış olmalıdır. İsrailoğullarının çoğalmasını istemeyen Firavun'un çocukları öldürmesine karşılık, çocuğunu saklayacak yer bulamayan anne son çare olarak belki kurtulabilir diyerek çocuğunu suya bırakmıştır. Tabi ki bütün duygu ve düşünceleri insan fıtratına potansiyel olarak veren Allah'tır ve nihayet o anne de Allah'ın verdiği bu duyguyla bu hareketi yapmıştır. Kur'an bu ifade ile muhtemelen insanlara verdiği potansiyel kabiliyetlere vurgu yapmaktadır.

185 Bazı eserlerde muhtemelen okunuş hatası olarak bu isim Kotan şeklinde verilmiştir. R.V.C. Bodley, *Hazreti Muhammed*, çev. Osman Nebioğlu, İstanbul 1958, 41.

186 Halebî, I, 95; Caetani, I. 303.

187 İbn Kesîr, II, 222; geniş rivayet farkları için bkz. Köksal II, 19.

188 Suheyli, II, 96.

189 İbn İshak, 28.

190 Suheyli, II, 97.

191 İbn Sa'd, I, 105.

192 Onun gerçek isminin Kusem olduğu ve Muhammed ismini sonradan verildiği konusunda oryantalistler tarafından yapılan birtakım görüşler ve tartışmalar için bkz. Heykel, 58; Ali Osman Ateş, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber Hakkındaki İddialarına Cevaplar*, İstanbul 1996, 21.

Sünnetli Olarak Doğması

Hz. Peygamber'in sünnetli doğup doğmadığı tartışılmıştır. Rivayetlere göre; Hz. Peygamber avretini kimsenin görmemesi için normal insanlar gibi doğmamış, göbeği kesik ve sünnetli olarak doğmuştur.[193] Kaynaklarda benzer bir şekilde bazı peygamberlerin de sünnetli olarak doğduğu belirtilerek bunların listeleri verilmektedir.[194] Bazı rivayetlere göre oldukça garip bir şekilde sütannesi Halime'nin yanında iken melekler tarafından sünnet edildiği aktarılır.[195] Bazı rivayetlerde ise Araplarda âdet olduğu üzere doğumunun yedinci günü dedesi Abdulmuttalib tarafından Mekkelilere ziyafet verilmiş, adı konulmuş ve sünnet ettirilmiştir.[196]

Bu rivayetler arasında kıyas yapan Zehebî,[197] ikinci rivayetin münker olup son rivayetin daha sahih olduğunu belirtmiştir.[198] İbn Kayyım, sünnetli doğduğu rivayetini eleştirir ve bunun sahih olmadığını, ayrıca sünnetli doğan birçok kişi mevcut bulunduğundan dolayı bunun önemli bir ayrıcalık sayılamayacağını belirtir.[199] İbn Kesîr de ilk iki rivayetin tartışmalı olduğunu, ikinci rivayetin ise oldukça garip olarak değerlendirilip tercihini son rivayetten yana kullanmıştır.[200] Bazı araştırmacılarımız üç gruptaki rivayetlerin de zayıf olduğundan hareketle, bu konuda bir söz söylemenin zait olduğunu belirtirler.[201]

Esasen Araplar arasındaki örf gereği çocuğun doğumunun yedinci günü sünnet yapılır, çocuğa isim koyulur ve akika kesilirdi.[202] Bu âdetin İslam'dan önce kalan[203] İbrahimî bir gelenek olduğunu görüyoruz. Bu gelenekten gelen peygamberler arasında da bu âdet mevcuttur.[204] Söz gelimi aynı gelenekten gelen Hz. İsa da bu şekilde sünnet olmuştur.[205]

193 İbn Sa'd, I. 102; ayrıca bkz. Erul, 37.
194 İbn Habib,131.
195 İbn Kesîr, II, 221.
196 İbn Kayyım, I, 108; İbn Kesîr, II, 221.
197 Ayrıca ilk rivayeti eleştiri mahiyetinde bilgiler aktarılmaktadır. Bkz. Halebî, I, 63.
198 Zehebî, I, 27-28.
199 İbn Kayyım, I, 107.
200 İbn Kesîr, II, 221.
201 Bağcı, 206.
202 Seydişehri, 376.
203 İbn Kayyım, 108.
204 Halebî, I, 64.
205 Luka İncili No: 2.

Bir de meseleye erdem yönünden bakmak gerekir. Acaba sünnetli doğmak erdem midir ki Hz. Peygamber'in sünnetli doğmasından övgüyle bahsedilmektedir? Aslında bu çok da doğru değildir. Hatta İslam kültüründeki kötü ögelerden ve kıyamet alametlerinden sayılan Deccal de rivayetlere göre sünnetli ve göbeği kesiktir.[206]

Bu tür rivayetlerin onu övme adına ortaya koyulduğu bellidir. Ancak burada olduğu gibi bu övgüler, bazen onu övmekten öte, tam tersi bir duruma da düşürmektedir. Bu övgüleri yapanların Hz. Peygamber'i övme adına[207] aslında onun arızalı bir vücuda sahip olduğunu ortaya koyduklarının farkında değillerdir. Çünkü tıbben de bu durum yani sünnetli doğmak vücutsal bir erdem değil bir arızadır, eksikliktir.[208] Bu durum, övünülecek bir şey değildir ve tamamen sünnetsiz olan da yoktur. Bu anlamda olmayan bir şeyle Hz. Peygamber'i övmeye çalışmak, aslında farkında olmadan onu bulunduğu konumdan daha aşağı bir konuma düşürmektir. Sonuçta onun sünnetli ve göbeği kesik doğduğu şeklindeki rivayetlerin, problemli olması bir yana, bir erdem olarak anlatılması uygun değildir. Doğrusu onun yedinci gün sünnet edildiğidir.

Esasen Hz. Peygamber'in üstünlüğü, kendi yetkisi ve gücünde olmayan bir özelliğe dayandırılmamalıdır. Bir şeyin bir insan için övünç kaynağı olabilmesi için bizzat iradesiyle o vücutsal özelliği kazanmış olması gerekir. Oysaki sünnetli doğma veya doğmama insanın elinde olan bir durum değildir. Dolayısıyla bunun övgüyle ilgisi yoktur. Hz. Peygamber'in değeri, fiziki yaratılışında değil, getirdiği mesajda aranmalıdır.[209]

Bu noktada şu konuyu da belirtelim ki; Kur'an, diğer bazı peygamberlerin (İsa ve Musa gibi) çocukluğundan bahsettiği halde Hz. Peygamber'in ailesinden ve çocukluğundan bahsetmez.

206 İbn Hanbel, V, 51-52.
207 Suheyli, II, 94.
208 Tıp literatüründe sünnetli olmak, "Hipospadiah" olarak nitelendirilen bir vücutsal arızadır. Cahit Tanyel, "Çocuklarda Sık Görülen Cerrahi Hastalıklar", *Kalka Dergisi*, Ankara 1997, Sayı: XVIII (2-3), sh. 246; İhsan Numanoğlu, *Çocuk Cerrahisi*, İzmir, 1991, C. 2, s. 1506.
209 Bağcı, 210.

Kur'an'daki "*Seni öksüz bulup da barındırmadı mı?*"[210] ayeti onun yetimliğine "*De ki: içinizde bu kadar ömür sürdüm. Hiç düşünmüyor musunuz?*" ayeti[211] ile de Kureyş'in içinde yaşadığı ve onu eskiden beri tanıdıklarına vurgu yapılmaktadır. Bu durum onun normal bir çocukluk dönemi geçirdiğinin göstergelerindendir.[212]

Sütanneye Verilmesi

Hz. Peygamber'i, önce annesi Âmine üç gün veya yedi gün emzirdi. Bundan sonra, amcası Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe Hatun, oğlu Mesruh ile birlikte günlerce emzirdi. Süveybe Hatun, daha önce Hz. Peygamber'in amcası Hamza'yı, sonra da Hz. Peygamber ile birlikte, Ebû Seleme b. Abdulesed'i de emzirmişti.[213]

Arabistan'da yeni doğan çocukları sütannelerine vermek, Kureyş ve diğer Arap eşrafının âdetlerindendi. Bunun sebebi kadınların kocalarıyla daha rahat meşgul olmalarını ve çocukların da kırda yaşayan Araplar içinde özellikle havasının güzelliği, rutubetinin azlığı ve suyunun tatlılığı ile tanınan yerlerde yaşayan kabileler arasında sağlam vücutlu, sıkı etli, cesaretli yetişmelerini ve düzgün, pürüzsüz, konuşmayı öğrenmelerini sağlamak içindi. Bu sebeple Mekke çevresinde ve Harem içinde oturan kabilelerden sütannesi olmak isteyenler, her yıl iki kez -yaz ve güz mevsimlerinde- Mekke'ye gelerek, yeni doğan çocukları ücretle emzirmek üzere alıp yurtlarına götürürlerdi.[214]

Hz. Peygamber'i de âdet üzere sütanneye vermek istediler. İşte bu dönemde süt çocuğu almak için Mekke'ye gelen kadınlar bahşiş alabilmek için babası olan çocukları daha çok tercih ederlerdi. Ben-i Sa'd kabilesinden süt çocuk almak için Mekke'ye gelmekte geç kalan Halime, Hz. Peygamber'in babası olmamasına rağmen onu almak zorunda kaldı.[215]

210 Duha 6.
211 Yunus 16.
212 Erul, 36.
213 Belazuri, I, 107; Hz. Peygamber, vefa borcu olarak Süveybe'ye hürmet ederdi. Hz. Hatice onu satın alıp azat etmek istedi ise de Ebû Leheb kabul etmedi. Hz. Peygamber, Süveybe Hatun'a Medine'den de harçlık ve elbise gönderirdi, Belazuri, I, 109; yine Hayber Savaşı dönüşü onun durumunu sormuş ve öldüğünü duyunca üzülüp, oğlu ve akrabalarının durumlarını soruşturmuştu. İbn Sa'd, I, 109.
214 Algül, I, 133.
215 İbn Sa'd, I, 111; Heykel, I, 171.

Böylece, Hz. Peygamber, Ben-i Sa'd kabilesinden gelen Halime isimli kadına verildi. Halime Hatun, Kays b. Aylan'dan Ebû Züeyb Abdullah b. Hâris'in kızı ve Hevâzin'den Haris b. Abduluzza'nın da zevcesi idi. Hz. Peygamber'in sütkardeşleri de Abdullah b. Haris, Üneyse bt. Haris ve Şeyma bt. Haris idi.[216] Hz. Peygamber, arada bir Mekke'ye getirilmesi dışında yaklaşık beş yıl kadar burada kaldı. Kardeşleriyle oynar, özellikle süt ablası Şeyma onunla ilgilenir, sırtında taşırdı. Yıllar sonra Huneyn Savaşı'nda Şeyma Müslümanlara esir düştüğünde kendini ispat için sırtındaki, Hz. Peygamber'in küçükken ısırdığı yeri göstermişti.[217] Hz. Peygamber, burada çöl hayatını ve fasih Arapçayı öğrendi. Kendisi bu konudaki bir konuşmalarında "fasih konuşmasının sebebinin Ben-i Sa'd yurdunda büyümesi" olduğunu belirtmiştir.[218] Nihayet zamanı gelince annesine teslim edildi.

Hz. Peygamber'in Ben-i Sa'd yurduna gidip gelmesine kadarki dönemle ilgili anlatılan birçok abartılı rivayet bulunmaktadır. Bu bağlamda kısaca aktarırsak; rivayetler o, daha Halime'nin yurduna gitmeden başlamaktadır. Buna göre Âmine'ye üç gece "Oğlunu, Benî Sa'd b. Bekr'de Ebû Züeyb ailesi içinde emzireceksin." denildiği anlatılır.[219] Halime'nin hayvanının[220] Mekke'ye gelirken geç geldiği halde, giderken hızlı gittiği, Halime'nin göğüsleri boş iken, onu emzirince ikisinin de sütle dolduğu, Hz. Peygamber'in sadece tek göğsünü emip diğerini kardeşine bıraktığı,[221] evlerinde kıtlık hakim iken bir anda boliuğa kavuştukları, Hz. Peygamber üç aylıkken ayağa kalkıp durduğu, beş aylık olunca bir yere tutunmadan yürüyebildiği, yedi aylık iken konuştuğu, her tarafa gidip geldiği, on aylık iken çocuklarla ok atabildiği, çocuklar arasında oynarken güneşten yanmaması için bulutların[222]sadece onu gölgelediği[223] gibi birçok abartı mevcuttur.[224]

216 İbn İshak, 32.
217 Belazurî, I. 106-107.
218 İbn Hişâm, II. 116; İbn Sa'd, I. 113.
219 İbn Sa'd, I. 111.
220 Dahası Halime'nin eşeğinin, Kâbe'ye karşı üç kere secde ettiği ve dile gelip "peygamberlerin efendisini taşıdığını" söylediği gibi rivayet farklılıkları için bkz. Halebi, I. 107; Uyar, 38.
221 Suheyli, II. 104.
222 Ayrıca onun buluta muhtaç olmadığı, aslında bulutun onun ruhaniyetinden faydalandığı şeklindeki yorumlar için bkz. Uyar, 42.
223 İbn Sa'd, I. 113.
224 Farklı rivayet detayları için bkz. İbn Kesîr, II. 232; ayrıca uzun tahliller için bkz. Nedvi, III. 179.

Şu nokta kesindir ki yeryüzündeki kıtlıklar ve bolluklar, bir kişinin doğumu veya ölümü nedeniyle değil, Allah'ın koyduğu yasalar çerçevesinde meydana gelir ve bu yasalar gereği, her kıtlıktan sonra bolluk yılı gelir.[225] Nitekim Mekke'ye bundan önce de sonra da kıtlık ve bolluk yılları gelmişti. Zaman zaman meydana gelen bu kıtlık senelerinden birinde sütannesi Halime, Mekke'yi ziyaret etmişti de Hz. Peygamber, sütannesine bu dönemde önemli yardımlarda bulunmuştu.[226] Hz. Peygamber'in doğduğu sene olan Fil Yılı, zaten kıtlık ve hastalık yılıydı ve Fil Yılı'ndaki kıtlık ve hastalık sonrası gelen bolluk senelerine de "Senetu'l-Feh ve'l-İbtihac" yani "bolluk ve sevinç yılı" denmişti.[227] Gerek Mekke'de gerek civardaki kabilelerde hissedilen bu durum, sonraki yıllarda Hz. Peygamber'in doğumuna izafe edilmiş olmalıdır.

Bu tür bereket ile ilgili rivayetlerin zayıf ve ravilerinin ne kadar problemli oluşları bir tarafa,[228] Mekke'de meydana gelen kıtlıktan sonra, sütannesinin yanındaki rahat ortamın Hz. Peygamber'e iyi gelmesi de bu tür rivayetlerin uydurulmasına sebep olmuş olabilir. Eğer bu çocuğun bulunduğu yere bereket geliyorsa, o Mekke'de iken neden kıtlık olmaktadır? Yine bu bereket belirtildiği gibi iki yıl değil de Halime'nin yanında kaldığı müddetçe olması gerekmez miydi?[229]

Esasen binek hayvanının zaten zayıf, yorgun ve yaşlı olması nedeniyle,[230] Halime'nin ailesi Mekke'ye diğerlerinden geç gelmişti.[231] Yanındaki hayvana yedirecekleri bir şey olmayan bu fakir ailenin Mekke'ye gelip hayvanlarına yiyecek bulmaları sonucu, karnı doyan hayvanlarının dönüşlerinin daha hızlı bir şekilde olmasından makul bir şey olamaz.[232] Yine fakirliğin ve zorlukların getirdiği kötü psikoloji ile sütü gelmeyen bir kadının iyi bir aileden bir çocuk alıp dönmesi sonucu psikolojisinin iyileşmesi ile moral bulunca sütünün gelmesi de herkesin malumu olan

225 Her zorluktan sonra kolaylığın geldiği gibi, bkz. İnşirah, 5.
226 Belazurî, I, 109.
227 Bkz. Halebî, I, 57; Algül, I, 123; Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, Ankara 1999, 201.
228 Nedvi, III, 177.
229 İbn Hişâm, II, 106.
230 Hamidullah, 71.
231 İbn Hişâm, II, 103.
232 Bkz. İbn İshak, 32.

normal bir vakıadır. Ancak bunların bu küçük çocuğun sayesinde olduğu şeklinde yorumlanıp abartılarak anlatılmıştır.

Bütün bunların Hz. Peygamber'in doğumundan itibaren çocukluğunda bile birçok mucizevî olayla büyüdüğünü gösterme sadedinde uydurulduğu açıktır.[233] Bunlar övgü adına söylenmiş onu yüceltmeye yönelik abartılardır. O, bu tür şeylere ihtiyacı olmayacak kadar yüce olan ve gelmiş geçmiş en önemli insandır. Bunlarla yücelmez, bunlar olmadan da alçalmaz.

Şakku's-Sadr Olayı

Siyer kaynakları, "Hz. Peygamber'in sütannesi Halime'nin yanında bulunduğu dönemde arkadaşlarıyla oynarken, çölden gelen beyaz elbiseli iki kişi[234] tarafından yere yatırılıp karnının yarıldığını ve kalbinin çıkarılıp içinden bir parça kan pıhtısının atılarak[235] bunun ondaki şeytanın nasibi olduğunu" söylediklerini aktarırlar.[236] Kaynaklar, daha sonra kalbinin karla yıkanıp[237] ümmetinden sırayla on, yüz ve bin kişiyle tartıldığını, hepsinden ağır gelince, bütün ümmetten de ağır geleceği[238] kanaatine varılarak kalbinin yerine konduğunu, sırtındaki nübüvvet mührünün de bu sırada vurulduğunu,[239] olayı izleyen kardeşlerinin annelerine haber vermeleri üzerine, Halime'nin çocuğu alıp bir an önce Mekke'deki annesine götürdüğünü yazarlar.[240]

İlk siyer müelliflerinden Belazurî, bu olaya temas etmemektedir. Rivayetin çok farklı varyantları mevcuttur.[241] Bazı araştırmacılar, bu varyantları toplayıp Miraç ve ilk vahiydeki de dâhil toplam olarak beş defa kalbinin yarıldığından bahseder.[242] Bazıları ise bunların çoğaltıldığını, aslında iki defa vuku bulduğunu

233 Bu tür abartılar bunlarla sınırlı değildir. Bu bağlamda onun Halime'nin yanındayken Hz. Peygamber'in ilk sözünün "*La ilahe illallah*" olduğu, her şeye "Besmele" çekerek dokunduğu, onun girdiği yerin misk koktuğu gibi uydurmalar mevcuttur. Detaylar için bkz. Halebî, I, 110; Algül, I, 140.

234 İbn İshak'ta turna kuşu gibi iki melekten birinin karnını yardığını, diğerinin ise gagasıyla su püskürterek yıkadığı aktarılır. İbn İshak, 34; İbn Hişâm, II, 109.

235 İbn İshak, 32.

236 Zehebî, I, 48.

237 İbn Sa'd, I, 150.

238 İbn İshak, 32.

239 Mührün ne zaman konulduğu hakkındaki tartışmalar için bkz. Suheyli II, 110.

240 İbn İshak, 33; İbn Hişâm, II, 107.

241 İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj*, Ankara 2003, 63; Erul, 41.

242 Şibli, II, 462-472.

nakleder.[243] Bazı müellifler ise Miraç öncesi olan olayın, raviler tarafından karıştırılarak bu dönemde de olduğunun zannedildiğini, aslında sütannesi yanında böyle bir olayın olmadığını belirtir.[244] olayı şüphe ile karşılayan kimi müellifler, bu olayın hemen akabinde Hz. Peygamber'in Mekke'ye dönmemesi sebebiyle onun annesine teslim edilmesinin sebebini başka bir olaya bağlarlar.[245]

Şimdi olayın anlatıldığı şekilde vuku bulmasının mümkün olup olamayacağını birkaç maddede incelemek istiyoruz.

1- Bazı kaynaklar, Şakku's-Sadr olayı bağlamında İnşirah suresindeki ayetlerle ilgi kurmaya çalışmışlardır[246] ve olayın gerçekliği ispat için bu sureyi delil getirmişlerdir.[247] Kimi tefsircilerimiz de bu surenin tefsiri mahiyetinde Şakku's-Sadr olayını anlatıp bu surenin bu olaydan bahsettiğini belirtmişlerdir.[248] Ancak Kur'an'da anlatılan olay *Şerhu's-Sadr* iken, burada incelediğimiz olay *Şakku's-Sadr*'dır ve ikisinin birbiriyle ilintisi yoktur. Ayeti bu bağlamda yorumlamak da yanlıştır.[249] Kur'an'da; Hz. Peygamber'in maruz kaldığı sıkıntılara karşı Allah'ın onun kalbini ferahlatması ve güven telkin etmesi mahiyetinde soyut bir olaydan bahsedilmektedir. Yine onu sıkıntılarından ve (ayetin siyakında gelen ayette belirttiği gibi) belini büken manevi yüklerden kurtarılması anlatılmaktadır.[250] Oysa incelediğimiz rivayetlerde somut ve maddi bir operasyondan bahsedilmektedir. Bu anlamda bu olayı, İnşirah suresi ile ilintilendirmek mümkün değildir.[251]

243 Zehebî, I, 49.
244 Nedvi, III, 178.
245 İbn Hişâm, II, 107; Heykel, 172.
246 Uyar, 39.
247 Tirmizi, *Sünen*, Tefsir, 83; Beyhaki, I, 136, 321, dipnot.
248 Razi, İnşirah Suresi Tefsiri.
249 Mevdudi, İnşirah Suresi Tefsiri; Erul, 42.
250 İbni Abbas'ın da görüşü olan bu görüş için bkz. Buharî, Sahih, Tefsir, 94; ayrıca göğsün ferahlatılması ile ilgili benzer anlamda ayetler bulunmaktadır. Bkz. Zümer suresi 22. ayet: "*Allah kimin gönlünü İslam'a açmışsa, o, Rabbi katından bir nur üzere olmaz mı? Kalpleri Allah'ı anmak hususunda katılaşmış olanlara yazıklar olsun; işte bunlar apaçık sapıklıktadırlar.*" Yine Enam suresi, 125. ayet: "*Allah kimi doğru yola koymak isterse onun kalbini İslamiyet'e açar, kimi de saptırmak isterse, göğe yükseliyormuş gibi, kalbini dar ve sıkıntılı kılar. Allah böylece, inanmayanları küfür bataklığında bırakır.*" Hz. Ebubekir'in Kur'an'ın toplanması sırasında önce itiraz ettiği sonra ise kabullendiği anlamında söylediği "*Allah kalbimi Ömer'in kalbini açtığı gibi açtı.*" şeklindeki sözü dikkat çekicidir. Buharî, Ahkam, 37.
251 Gazali, 75.

2- Rivayetlerde iki kişinin gelip; (meleğin) Hz. Peygamber'in karnını yararak içinden kan pıhtısı çıkarıp atmaları ve tekrar kapatmaları gibi bir maddi ameliyattan bahsedilmektedir. Hatta bu ameliyatın izinin sonraki zamanlarda Enes gibi bazı sahabe tarafından da görüldüğü aktarılmaktadır.[252] Öncelikle şunu söylemeliyiz ki; günah veya şeytanın pisliği gibi manevi olarak algılanabilen şeylerin temizlenmesi, cerrahî ameliyat gibi maddi bir temizlikle mümkün değildir. Kötülük gibi kavramlar, elle tutulan maddi şeyler olsaydı bu mümkün olabilirdi.[253] Manevi arınma ve temizlik, rivayetlerdeki gibi maddi operasyonla değil, manevi yolla[254] olmalıdır.[255] Ruhani olan olaylar, cismani şeylerle temizlenemeyeceği[256] için böyle bir olayın vuku mümkün görünmemektedir. Ayrıca bu operasyonun izlerini Enes gibi sahabe görüyorsa, onun vücudunu daha rahat gözlemleyen eşleri neden görmemiş ve nakletmemişlerdir? Burası da ayrı bir problemdir.[257]

3- Bir diğer problem şudur: Rivayetlerden henüz büluğ çağında olmayan bu çocuğun kalbinde günah ve kötülük olduğu anlaşılmaktadır.[258] Hâlbuki biz çocukların masumiyetine inanan bir dinin mensubuyuz ve bizim dinimizde, Hıristiyanlık gibi doğuştan gelen asli günah fikri yoktur ve bu görüş reddedilmektedir.[259] Bizim inancımıza göre, çocuklar ergenlik çağına erinceye kadar onlara günah yazılmaz.[260] Bu da rivayetin bir diğer açmazıdır.

Bu noktada olayla ilgili olarak müellif Muhammed Ebû Zehra'nın görüşlerini aktarmak istiyoruz:

> Bu haberde anlatıldığına göre Cebrail, peygamber efendimizin kalbini Zemzem suyu ile yıkamıştır. Bu haber doğru ise, olay Zemzem suyundan uzak bir yer olan çölde cereyan etmiştir. Eğer Cebrail, beraberinde getirdiği bir su ile kalbini yıkamışsa bu suyun, Zemzem olduğu yargısına nasıl varılmaktadır? Enes'in anlattığı-

252 Zehebî, I, 49.
253 Gazali, 74.
254 Said Ramazan El-Buti, *Fıkhu's-Sire*, çev. Heyet, İstanbul 1987, 63.
255 Sarıçam, 64.
256 Şibli, II, 469.
257 Erul, 40.
258 Sarmış, I, 22.
259 Bkz. Hayri Kırbaşoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Ankara 2002, 205.
260 Buhari, Cenaiz, 80.

na göre o, peygamber efendimizin göğsündeki yarık izini görmüş. Eğer bu rivayet doğru ise, aklın da kabul ettiği gibi mezkûr ameliyat işini bir melek (Cebrail) yapmıştır. Meleğin yaptığı ameliyatınsa maddi izi görülmez.[261]

Son olarak bazı müelliflerin dediği gibi; eğer Hz. Peygamber'in peygamberliği için halkın gözleri önünde ilahî bir ilan[262] veya nübüvvet alameti olması[263] için böyle bir ameliyat gerekiyorsa, bu ameliyat neden gizli bir şekilde yapılmıştır? Bu ameliyattan maksat toplumun peygamberliğe hazırlanması ise, herkesin görebileceği şekilde yapılması daha uygundur.

Olayın şahidinin iki küçük çocuktan (üvey kardeşleri) başka birilerinin olmaması,[264] bu yaştaki (3-4) bir çocuk tarafından olayın nasıl anlatıldığı ve ravi problemleri olayın gerçekliğine gölge düşüren konulardır. Esasen olayın muhtemelen Arabistan'a yakın bölgede yaşayan Zerdüşt ve Arabistan'da yaşayıp kendisine peygamberlik bekleyen Ümeyye b. Salt hakkında anlatılan kalp yarılması olaylarının Hz. Peygamber'e uyarlanması olduğunu düşünüyoruz.[265] Zerdüşt hakkında anlatılan bilgilere göre onun kalbini melekler yarıp içindekileri çıkarıp temizlemişler ve yerli yerine koymuşlardır.[266] Bu konuda aktaracağımız ikinci olay ise Ümeyye b. Salt hakkında aktarılanlardır. Bu anlatımlara göre özetle; Ümeyye uyurken iki beyaz kuş, tavanı yarıp, gelerek kalbini açmış ve arındırıp tekrar yerine yerleştirmiştir.[267] Bu iki örnek de göstermektedir ki; Hz. Peygamber hakkında anlatılan bu türden rivayetler, mitolojik hikâyelerin Hz. Peygamber'e uyarlanması ve olayın daha iyi kabul görebilmesi için de bir kısım ayetlerle desteklenmesinden başka bir şey değildir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; Şakku's-Sadr olayı sembolik bir anlatımın somut hale dönüştürülmesidir. Diğer bir kısım din mensuplarında bulunan inanç figürlerinin, bir yarış dü-

261 Ebû Zehra. 199; bazı müellifler ise kalp ameliyatının izlerinin sonradan kaldırıldığı şeklinde bir yorumla, bu problemi aşmaya çalışır. Bkz. Şah Veliyullah Dihlevi, *İslam Düşünce Rehberi*, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul 2003, II. 511.
262 Buti, 63.
263 Said Havva, *el-Esas fi's-Sunne*, çev. Heyet, İstanbul 1989, I, 193.
264 Erul, 39.
265 Sarıçam, 64.
266 Erul, 44.
267 İbn Kesir, II, 172.

şüncesi içerisinde, Hz. Peygamber'in hayatına uyarlanarak, ruhani değişimlerin cismani değişimmiş gibi algılanmasından ibarettir. Bu bağlamda Kur'an'da ifade edilen Şerhu's-Sadr ile ilgili bir anlatım da somut bir şekilde anlaşılarak, Şakku's-Sadr olayı bağlamında izah edilmiştir. olayı bu şekilde ruhi ve sembolik olarak yorumlamanın iman zayıflığı olarak lanse edilmesi[268] ise kelimenin en hafifiyle, illetli bir zihniyetin açık bir göstergesinin ortaya çıkmasından başka bir şey değildir.

Mekke'ye Dönüş

Hz. Peygamber'in Halime'nin yanında olduğu dönemde meydana geldiği belirtilen diğer bazı harikulade olaylardan da bahsedilmektedir. Buna göre Mekke'ye dönüş sırasında Habeş Hıristiyanlarının Hz. Peygamber'in son peygamber olduğunu tahmin ederek onu Halime hatunun elinden almaya kalkışıp kral-larına götürmek istemeleri,[269] ayrıca Yahudilerin de buna benzer bir teşebbüslerinin olduğu,[270] her iki grubun da Hz. Peygamber'in babasının sağ olduğunu öğrenince, bu çocuğun aradıkları şahıs olmadığını düşünerek vazgeçtikleri anlatılır. Yine bu dönemde Halime'nin Hz. Peygamber'i Ukaz panayırında bir Arraf'a götürmesi ve onu gören Arraf'ın "Bu çocuk peygamber olacak." demesi sonucu, Halime'nin Hz. Peygamber'i kaçırması, ayrıca Hz. Peygamber'in Mekke'ye getirilmesi sırasında Mekke'de kaybolması, bütün aramalara rağmen bulunamaması, ardından gökten bir seslenicinin onun Tihame vadisinde olduğunu söylemesi üzerine aranıp bulunması gibi olaylardan bahsedilir.[271]

Bazı araştırmacıların bu tür rivayetler için yaptıkları isnat tahlillerine girmeksizin aynı müelliflerin rivayetlerin uydurma olduğu şeklindeki kanaatlerini aktarmayı yeterli buluyoruz.[272] Bu rivayetlere göre Ehl-i Kitap'ın her ikisi de kötüleniyor ve âdeta çocukken harikuladelikler ortaya koyan bir peygamber imajı verilmiş oluyor. Ayrıca onun kayboluşunu gökten gelen bir ses ile Tihame vadisinde olduğunu öğrenmeleri gibi bütün Mekkelilerin gözü önünde olan bir olayın Mekkeliler tarafından hem o zaman

268 Buti, 64.
269 İbn Hişâm, II, 117.
270 İbn Sa'd, I, 113.
271 Halebi, I, 112-114; Köksal, II, 36.
272 Nedvi, III, 179.

hem peygamberlikten sonra neden dillendirilmediğini sorgulayıp tartışmaya bile gerek duymaksızın olayın uydurma olduğunu belirtmek istiyoruz.

Hz. Peygamber, beş yıl kadar kaldığı Ben-i Sa'd yurdundan döndükten sonra da hiçbir zaman onları unutmamıştır. O meşhur vefasını her zaman onlara göstermiştir. Zaman zaman ziyarete gelen sütannesini "Annem, annem!" sözleriyle karşılamış, kendisine candan sevgi ve saygı göstermiş, omuz atkısını yere serip oturtmuş,[273] bir dileği varsa hemen yerine getirmiş, kıtlık yıllarında Mekke'ye geldiği zaman ona yardımda bulunmuştur.[274] Ziyarete gelen sütkardeşine elbise giydirilmesini, bir deveye bindirilmesini, ayrıca 200 dirhem gümüş para verilmesini emretmiştir.[275] Huneyn Savaşı sonunda Ben-i Sa'd'dan esir olanlar gelip kendisine "Halime ve memelerinden süt emdiği Ben-i Sa'd kadınları için" af dileyip şiir söylediklerinde, esirleri serbest bırakmıştır.[276]

Medine Yolculuğu

Hz. Peygamber, sütanneden geldikten sonra altı yaşlarında iken annesi ile birlikte dayıları olan Neccaroğullarını ve babasının kabrini ziyaret etmek üzere annesi tarafından Medine'ye götürüldü.[277] Hz. Peygamber ve annesi yaklaşık bir ay burada kaldılar. Bu arada Hz. Peygamber, Medine'deki babasının kabrini ziyaret etmiş, yüzmeyi öğrenmiştir. Dönüşte ise Medine'ye 190 km uzaktaki Ebva köyünde annesi hastalanıp vefat etmiştir. Hz. Peygamber, dadısı Ümmü Eymen ile birlikte Mekke'ye dönmek zorunda kalmıştır. O, dadısı Ümmü Eymen'e *"Ey anne!"* diye hitap edip: *"Annemden sonra, annem!"* diyerek sevgi ve saygı gösterir, ona baktıkça *"Bu, benim ev halkımdan sağ kalanıdır."* derdi.[278]

Hz. Peygamber ve annesi Medine'de kaldıkları sırada Yahudilerin onun sırtındaki peygamberlik mührünü inceledikleri ve ona ismini sordukları, onun da isminin Ahmed olduğunu söylediği,[279]

273 İbn Sa'd, I, 112; Zehebi, I, 48.
274 İbn Sa'd, I, 114.
275 Belazuri, I, 109.
276 İbn Kesir, II, 236.
277 Bazı rivayetlerde bu yolculuğa Abdulmuttalib'in de katıldığı belirtilir. Belazuri, I, 107.
278 İbn Sa'd, VIII, 223.
279 İbn Kesir, II, 237.

bunun üzerine Yahudilerin "Bu, peygamber olacak ve Medine'ye hicret edecektir." demeleri üzerine annesi Âmine'nin onu kaçırdığı ve Medine'den ayrıldığı belirtilir.[280] Bu noktada kendini hiçbir yerde Ahmed ismiyle ifade etmeyen bu insanın, neden burada böyle dediğini düşünmek gerekir. Ayrıca kendisinin peygamber olacağını daha çocukluğundan bildiği belirtilen bu tür rivayetlerin, Kur'an'daki ayetlere ters düştüğü de açık olduğundan dolayı kabul etmek mümkün değildir.[281]

Medine dönüşü, Âmine'nin Ebva köyünde ölümü sırasında söylediği sözler[282] ise sanki vahiy terbiyesinden geçmiş bir Müslümanın sözleri gibi gözükmektedir ve yakıştırma olduğu apaçıktır. Müşrikler sonraki yıllarda Âmine'nin kabrini eşmek istemişlerdir.[283] Hz. Peygamber, peygamberliğinden sonraki yıllarda annesinin kabrine uğramış, Allah'tan onun için istiğfar istediği halde izin verilmediğini belirttikten sonra kabrin üzerini eliyle düzlemiş ve rikkate gelerek ağlamıştır.[284]

Abdulmuttalib'in Himayesi

Hz. Peygamber, annesinin ölümünden sonra dedesinin yanında kaldı. Abdulmuttalib'in ona olan düşkünlüğü çok ileri derecedeydi. Hiç kimsenin çıkıp oturmaya cesaret edemediği Kâbe gölgesindeki minderine, Hz. Peygamber zaman zaman otururdu. Bu duruma kızan amcalarına karşı Abdulmuttalib "Bırakınız oğlumu!"[285] diyerek, onu minderinin üzerinde yanına oturtup sırtını eliyle sıvazlar, o ne yapsa hoşnutlukla karşılardı. Hz. Peygamber sekiz yaşına yani Abdulmuttalib'in vefatına kadar dedesinin yanında kaldı.[286]

Hz. Peygamber, Abdulmuttalib'in yanında iken anlatılan bazı olaylardan bahsedilir. Buna göre Mekke'ye gelen bir kâhin, Hz. Peygamber'i görünce ona dikkatli dikkatli bakıp "Şu çocuğu öldürünüz. Çünkü o sizi bölecek, öldürecek." demesi üzerine Hz.

280 İbn Sa'd, I, 116.
281 Bkz.Kasas, 86; Şura, 52.
282 Detaylar için bkz. Köksal, II, 53.
283 Belazurî, I, 108.
284 İbn Sa'd, I, 116.
285 Belazurî, I, 93.
286 İbn İshak, 47; İbn Hişâm, II, 120.

Peygamber, oradan uzaklaştırılmıştır.[287] Ayrıca Yemen Hükümdarı Seyf b. Zî Yezen'in yanında sakladığı bir kitapta, Hz. Peygamber hakkındaki yazılı haberleri Abdulmuttalib'e açıklaması,[288] Müdlicoğullarının ve Necran Uskufu'nun Hz. Peygamber hakkındaki teşhisleri,[289] Abdulmuttalib'in Hz. Peygamber'in hayatının tehlikede olduğu konusunda Ümmü Eymen'i uyarışı,[290] Hz. Peygamber'in kimsenin bulamadığı kaybolan develeri bulup getirişi,[291] bir rahibin Abdulmuttalib'e "Bu çocuk bu ümmetin peygamberi olacak." demesi,[292] Abdulmuttalib'in yağmur duası için Hz. Peygamber'i götürmesi gibi birçok olaydan bahsedilir.[293]

Bütün bunlar Hz. Peygamber'i övmek adına uydurulmuş rivayetlerdir. Hz. Peygamber'in kendisinin 40 yaşına kadarki haya-

287 Halebî, I, 119.

288 Bu şahsın Abdulmuttalib'e verdiği bilgiler insanı hayrete düşürecek kadar detaylı ve artık pes dedirtecek cinsten olduğu için bu bilgileri burada aynen aktarmak istiyoruz: Bu hükümdar Abdulmuttalib'e hitaben yanında bulunan bir gizli kitaptan ileride gelecek olan Hz. Peygamber'i şöyle tarif eder: "Onun ismi Muhammed'dir. Babası ve annesi ölmüş olacak. Kendisinin bakımını, dedesi ve amcası üzerlerine alacak. Allah, onu apaçık tebligat yapan peygamber gönderecek. Bizden, ona Ensar (yardımcılar) yapacak. Dostlarını onlarla aziz, düşmanlarını da onlarla zelil kılacak. O, arzın en kıymetli yerlerini fethedecek. Onun doğumu ile ateşgede sönecek. Bir olan Rahmân'a ibadet edilecek. Küfür ve taşkınlıklar yasaklanacak. Putlar kırılacak. Şeytan, taşlanacak. Onun sözü hak ile bâtıl arasını ayırıcı, hükmü sırf adalet, tam ve dosdoğru hüküm olacak. O daima iyiliği buyuracak ve işleyecek, kötülükten de sakındıracak ve onları ortadan kaldıracaktır." Bunun üzerine Abdulmuttalib: "Evet ey hükümdar! Benim çok sevgili, üzerine titrediğim bir oğlum vardı. Onu kavminin şereflilerinden birinin kızı olan Âmine b. Vehb b. Abdi Menaf ile evlendirmiştim. Âmine, dünyaya bir çocuk getirdi. Onun ismini Muhammed koydum. İki küreğinin arasında da bir ben vardır. Anlattığın alâmetlerin hepsi de kendisinde mevcuttur. Onun babası ve annesi de vefat etmiştir. Kendisinin bakımını, ben ve amcası, üzerimize almış bulunuyoruz" dedi. Bunun üzerine, hükümdar Seyf: "Onun hakkında sana söylediklerim, senin söylediğin gibidir. Oğlunu iyi koru. Onun hakkında Yahudilerden sakın. Çünkü Yahudiler ona düşmandırlar. Eğer onun peygamber olarak gönderileceğinden önce ölmeyeceğimi bilseydim, süvarilerim ve piyadelerimle birlikte gider, Yesrib'i (Medine'yi) -hicret yurdunu- devletime başkent yapardım "Bir yıl geçince, onun (Peygamberimiz (as) in) işinden neler vukua geldiğinin haberini bana getir!" dedi. Bkz. Yakubi, I, 333; Ebû Naim, *Delailü'n-Nübüvve*, Beyrut 1988, 55; rivayetin değişik varyant ve detayları için bkz. İbn Kesîr, II, 226; Zehebî, I, 40'da benzeri aktarılan rivayetin değişik ve geniş varyant ve detayları için ayrıca bkz. Köksal, II, 62.

289 Ebû Naim, 107.

290 İbn Sa'd, I, 118.

291 Belazurî, I, 144; Hamidullah, bu olayı onun zekiliği ve dikkatli oluşu ile izah eder. Hamidullah, 83.

292 Halebî, I, 133.

293 Yakubi, I, 334.

tı hakkında anlatılan olayları bize detaylı bir şekilde aktarmaması bir yana, yukarıda bahsettiğimiz yağmur duası gibi rivayetlerin sadece bir rüya olduğunu belirten rivayetler bulunmaktadır.[294] Ayrıca onun peygamber olacağı hususunda kehanet türü anlatılan rivayetler için de Hz. Peygamber'in "Bir kâhine başvuran kişi, Muhammed'e indirilene küfretmiş olur." hadisini aktarmakla yetiniyoruz.[295]

Abdulmuttalib 82 yaşında[296] vefat etmeden önce onu himayesine alması için Ebû Talib'e vasiyette bulunmuştur.[297] Mekke çarşısı onun ölümünden dolayı günlerce açılmamış, kapalı tutulmuştur. Mekkeliler, oğlunu kurban etmeye davrandığı için "İkinci İbrahim" dedikleri[298] Abdulmuttalib'in ölümünü tarih başlangıcı edinmişlerdir. Onun birçok erdemlerinden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber, Abdulmuttalib'in vefatına en fazla ağlayanlardandı. Abdulmuttalib ölünce Mekke'de liderliğe Ümeyyeoğullarından Harb b. Ümeyye geçmiştir.[299]

Ebû Talib'in Himayesi

Hz. Peygamber, Abdulmuttalib'in vasiyeti gereği[300] hayatının bundan sonraki dönemini -babası Abdullah'ın anne bir kardeşi olan- öz amcası Ebû Talib'in yanında geçirdi. Ebû Talib, dar gelirli ve kalabalık bir aile sahibi olmasına rağmen, onun evinde Hz. Peygamber'e devamlı itina ile davranılmıştır. Ebû Talib, evinde kurulan sofraya Hz. Peygamber gelmeden önce kendi çocuklarını yemeğe başlatmaz,[301] öncelikle kendisine emanet edilen bu yetimin karnının doyurulmasına çalışırdı.[302] Hz. Peygamber, burada gördüğü saygı ve sevgiyi devamlı anmış ve özellikle Ebû Talib'in eşi Fâtıma Hatunun "annesinden sonra anne" olduğunu belirtip, ona karşı derin sevgi ve saygı beslemiştir.[303]

294 Belazuri. I. 95.
295 Ebû Davut, Sünen. Tıb. 21; Tirmizi. Taharet. 102.
296 Bazı rivayetler, onun 120 hatta 140 yaşına kadar yaşadığını bildirir. Bkz. Yakubi. I. 335.
297 İbn Sa'd. I. 118.
298 Yakubi. I. 332.
299 İbn İshak. 51-52.
300 İbn Hişâm. II. 139.
301 İbn İshak. 52.
302 Belazuri. I. 110.
303 İbn Sa'd. I. 119.

Bu noktada Hz. Peygamber'in sabahleyin biraz Zemzem suyu içip kendisine yiyecek teklif edildiği zaman, tok olduğunu söylediği,[304] Ebû Talib'in çocukları sabahleyin yataklarından gözleri çapaklı, yüzleri asık halde kalktıkları halde onun parlak yüzlü, sürme gözlü olarak kalktığı,[305] gibi insan doğasını aşan ve peygamberliğinde bile açlık çeken bu insanı peygamberlik öncesi açlık çekmediği şeklinde abartılı ifadeler bulunmaktadır. Yine bu dönemde bir falcının Hz. Peygamber hakkında "Onun büyük adam olacağını söylemesi" ve bunun üzerine Ebû Talib'in Hz. Peygamber'i bu şahıstan kaçırması[306] hatta Ebû Talib'in "Bu peygamber olacak, babam Abdulmuttalib demişti."[307] şeklindeki sözü, iki meleğin onu takip edip koruması,[308] Ebû Talib'in onunla yağmur duasına çıkıp yağmurun yağması,[309] gibi daha önce anlattığımız olayların benzeri birçok olay aktarılmaktadır. Nedense bu tür olaylarda genel olarak onun peygamberliğinin teşhisi ve bu sebeple öldürüleceği endişesiyle kaçırılması ana tema olarak işlenmiştir. Aslında Hz. Peygamber'in küçükken öldürülmek istenmesi ile ilgili hikâyeler, Kitab-ı Mukaddes'te geçen Hz. İsa ve Hz. Musa'nın çocukken öldürülme kıssalarından ilham alınarak Ehl-i Kitap'a karşı uydurulmuş olan hikâyelerden başka bir şey değildir. Benzer anlatımlar Budizm'in kurucusu olan Buda'nın, doğduktan sonra putperestler tarafından öldürülmek üzere arandığı şeklinde de anlatılmaktadır.[310] Bu konulara daha önce yeterince temas ettiğimiz için geçiyoruz.

Bahira Olayı

Hz. Peygamber, 9-12 yaşlarındayken[311] amcası Ebû Talib'e rica ederek[312] Şam yönüne yapılacak ticari kervanda amcasıyla

304 Belazurî. I.110.
305 İbn Sa'd. I. 120. hayatı boyunda temizliğe. tertibe ve düzene önem vermiş bir insan için temizliğe dikkat etmesi normal olmalıdır. ancak bunlar abartılmıştır.
306 İbn Hişâm. II. 139.
307 Yakubi. I. 336.
308 Bazı rivayetlerde bu tür olayların Hz. Peygamber'in rüyası olduğu açıkça bildirilir. Bkz. Yakubi. I. 336.
309 Halebî. I. 138.
310 Gazali. 79.
311 9 veya 12 yaşında olduğuna dair farklı rivayet tahlilleri için bkz. Ahmet Turan Yüksel. "Bir Tacir Olarak Hz. Peygamber". *Diyanet Hz. Peygamber Özel Sayısı*. Ankara 2003. 138.
312 İbn İshak. 53.

birlikte yolculuğa katılmıştır.[313] Şam'a doğru yola çıkan bu kervanın yolculuğu sırasında meydana geldiğinden bahsedilen Bahira olayı hakkında kitaplarda verilen bilgiler özet olarak şu şekildedir: Kervan yolundaki bir manastırda oturan ve eski kitapların bütün bilgilerine sahip olan Rahip Bahira,[314] Kureyş kervanı gelirken bir bulutun[315] sadece bir kişiyi gölgelediğini,[316] ağaç dallarının ve taşların ona doğru uzandığını görür[317] ve hiç yapmadığı halde kervandakileri yemeğe çağırır. Gelenler içinde aradığını bulamayınca sorar ve kervanı beklemek üzere bırakılan Hz. Peygamber'i de getirtir. Bahira, çocuğun vücudunu inceleyip sırtındaki peygamberlik mührüne baktıktan sonra,[318] bu çocuğa Lat ve Uzza adına yemin vererek bazı sorular sorunca Hz. Peygamber bu putlara karşı tepkisini koyar ve sorulara ciddi bir şekilde cevaplar verir.[319] Sonuçta Bahira, çocuğun babası olup olmadığı-

313 Belazurî, I, 110.
314 Ibn Sa'd, I, 153.
315 Belazurî, I, 110.
316 İbn İshak, 53; İbn Hişâm, II, 143.
317 Taberî I, 519.
318 Bu mühür hakkında değişik bilgiler anlatılır. Bunun güvercin yumurtası veya küçük bir elma gibi sol omzunda, kıllı, ten renginde kan alma aletinin izi gibi olduğu bildirilir. İbn Hişâm, II, 142; Beyhakî, I, 259; Zehebî, I, 432; Halebî, I, 116; kimi müellifler bu konuda sahih bir rivayet olmadığını belirtirler. Bkz. Yıldırım, 128; ne Hz. Peygamber'den ne de onu devamlı gören eşlerinden bu konuda bir aktarım söz konusudur. Muhtemelen Hz. Peygamber'in sırtında bulunan bir et beni, insanlar tarafından böyle algılanmış ve en iyi ihtimalle Hz. Peygamber de kendisi hiç bahsetmediği halde, belki de gerek duymadığından bu anlayışa ses çıkarmamıştır veya bu tür rivayetler "daha önceki peygamberlerin sırtındaki nübüvvet mührü (!) gibi son peygamberin de sırtında bu mühürden vardır" şeklinde israiliyata dayalı bilgilere göre uydurulmuş bir rivayet olsa gerektir. Bkz. Sarmış, I, 34-36. Hamidullah şu ilginç bilgiyi aktarır: İslam'ı kabul etmek üzere Medine'ye gelen Ebû Rimse et-Teymî, hekim olması dolayısıyla duyduğu merak, kendisini, Allah Resulünü ayırt etmede işaret olarak bilinen ve Resulullah'ın omzunda bulunan güvercin yumurtası büyüklüğündeki mührü, bir tür tümör olabileceği düşüncesiyle incelemeye ve ameliyatla onu bulunduğu yerden çıkarmaya sevk etmişti. İbn Hanbel (II, s. 227, 228 vs.) ve İbn Sa'd (I/II, s. 132-133), Ebû Rimse'nin Resulullah'a şöyle söylediğini nakledeler: "Ben tabipler ailesine mensup bir doktorum; benim babam da çok ünlü bir hekimdi. Vallahi insan vücudundaki hiçbir kan damarı ve kemik bizim için meçhul değildir. Omzundaki şu hastalığı bana bir göster. Eğer çıkıntılı bir yumru (sal'a) söz konusu ise onu kesip yerinden çıkarır ve ilaçla tedavi ederim" Ancak Resulullah bu ameliyata razı olmamıştır. Ayrıca Benû Âmir kabilesine mensup ve *Etabbu'l-Arab* (Araplar nezdinde en büyük doktor), lakabıyla anılan bir başka tabip de aynı "tümör" ile ilgilenmiştir (bk. Taberî, Târîh, I, 1146). Hamidullah, 1318.
319 Bahira'nın Hz. Peygamber'e uykusu, bahşiş kabul edip etmemesi gibi hal ve tavırlarından sorduğu bildirilir. İbn İshak, 53.

nı sorduktan sonra, olmadığını öğrenince,[320] çocuğun elinden tutarak Ebû Talib'e[321] "Onu Şam bölgesine götürmemesini, büyük biri[322] yani peygamber olacağını[323] anlayan Yahudilerin[324] onu öldüreceklerini" söyler. Bunun üzerine Ebû Talib geri döner veya Hz. Peygamber'i Bilal ve Ebubekir'in yanına katarak Mekke'ye gönderir.[325] Başka bir rivayette ise Zubeyr, Derris, Temam isimli üç kişi, Hz. Peygamber'in peygamber olduğunu öğrenip öldürmek üzere gelmişlerdir. Bahira ise onu öldürmelerinin mümkün olmadığı konusunda onları ikna edip geri göndermiştir.[326]

Genelde bu şekilde aktarılan olaya, özellikle oryantalistler sahip çıkmış,[327] spekülatif değerlendirmelere tabi tutmuş,[328] özetle Hz. Peygamber'in bilgilerini Bahira'dan alıp[329] her şeyi ondan öğrendiği[330] ve sonra da peygamberliğini ilan edip yaydığı gibi komik iddialarda bulunmuşlardır.[331] Bu rivayeti kullanarak Hz. Peygamber'in hocası seviyesine çıkardıkları Bahira için "Kuran yazarı Bahira" demeye kadar işi ileri götürmüşlerdir.[332] Teslis'in hâkim olduğu bir dinin din adamından, tevhidi en önemli bir ilke olarak belirleyen öğretilerin nasıl ortaya çıktığı bir yana,[333] 12 yaşında bir çocuğun birkaç saatlik bir beraberlikten sonra, hiçbir açık vermeden 28 yıl bekleyip[334] bu birkaç saatlik öğretiden öğrendiği tükenmez irfanı (!) 23 yıl boyunca aktarması nasıl mümkün olabilecektir?[335] (Üstelik kervana katılan ve olayı gözlemleyen birçok Mekkeli mevcutken Bahira'nın Hz. Peygamber'e öğretisi nasıl mümkün olmuştur?) Bu konuyu Muhammed Hamidullah şöyle ifade eder:

320 İbn Hişâm, II, 141.
321 Taberî I, 520.
322 İbn İshak, 53.
323 Belazurî, I, 110, dahası Ebû Talib'in Hz. Peygamber'e dönüp rahibin onun peygamber olacağını söylediği gibi tekitli ifadeler de bulunmaktadır. Halebî, I, 140.
324 Bazı rivayetlerde bunların Rumlar olduğu bildirilir. Taberî. I, 520.
325 Taberî, I, 520; Tirmizi. Menakıb, 5.
326 Belazurî, I, 110.
327 Keskioğlu, 43.
328 Karen Armstrong, *Muhammed*, çev. Selim Yeniçeri, İstanbul 2005, 106.
329 Bodley, 49, 66.
330 Bu iddia sahipleri için bkz. Caetani, I, 378.
331 Şiblî, I, 132.
332 Sarıçam, 66.
333 Seydişehri, 376.
334 Algül, I, 160.
335 Filipeli Ahmet Hilmi. *İslam Tarihi*, Edisyon; Cem Zorlu, İstanbul 2005, 141.

> Rahip Bahira, muhtemelen kendi dinini telkin etme gibi kutsal bir gaye ile onları yemeğe davet etti. Rahip Bahira, konuklarına, diğer konuların yanı sıra bu inanıştan da bahsetmiş olabilir. Ne var ki Hıristiyan bir rahibin, özellikle o dönemde hor görülen bedeviler arasında bulunan dokuz yaşındaki bir çocuğun yüz ifadelerinden, Allah'ın müstakbel elçisini tanıyabileceğini sanmak safdillik olurdu. Aynı şekilde, rahibin sözlerinin dokuz yaşındaki bir çocuğun ruhunda, bu niteliği taşıyacağı ümit ve tutkusunu filizlendirebilmiş olduğunu düşünmek de anlamsız olacaktır.[336]

İşin diğer bir tarafı 13 yıllık Mekke dönemi boyunca Hz. Peygamber hakkında olmadık şeyler söyleyen Mekkelilerin bu bilgileri Bahira'dan öğrendiğine dair hiçbir söz etmemeleri de tuhaf değil midir? Hz. Peygamber'e vahiy diye aktardığı şeylerin bazı Hıristiyan kölelerden aldığı bilgiler olduğunu söyleyen[337] Mekkeliler, onun Rahip Bahira'dan da bir şeyler öğrendiği şeklinde bir ifadeyi neden söylememişlerdir?[338]

Oryantalistler, Bahira olayına bu şekilde sahip çıkarken, olayın gerçekliği konusunda gerek klasik İslam bilginlerinden, gerek çağdaş bilginlerden ciddi tenkitler gelmiştir. Bu konuda birçok yorum bulunabilir. Bu yorumlar, bir kısım araştırıcıları da kararsız bırakmıştır.[339] Şimdi bunları değerlendirmeye çalışalım. Bahira rivayetine karşı yapılan ravilerinin zayıflığı ve senedinin zayıflığı dolayısıyla rivayetin uydurma olduğu ile ilgili[340] ayrıca yine ravi Ebû Musa hakkındaki [341] tenkitleri bir kenara bırakıp[342] olaya tarihi gerçekliği açısından yapılan tenkitlerden birkaçını aktarmak istiyoruz.

Bu rivayete en esaslı tenkitleri Zehebî yapmıştır. Zehebî, olayı anlatmak için attığı başlığın yanına -in sahha- (eğer doğruysa)

336 Hamidullah, 93.

337 Mekkeliler, Hz. Peygamber'in kendilerinden bilgi öğrenip tabiilerine aktardığını iddia ettikleri kimselerin adları olarak Addas (Huveytib bin Abdu'l-Uzza'nın azadlısı), Yesar (Alâ bin el-Hadrami'nin azadlısı), Cebr (Amir bin Rabia'nın azadlısı) gibi bazı Hıristiyan kölelerden bahsediyorlardı. Bkz. Belazuri, I, 140; Mevdudi, Nahl suresi 103. ayet 107. not. Ancak bunların içinde hiçbir zaman oryantalistlerin iddia ettiği gibi Rahip Bahira'yı bu listeye koymak müşriklerin akıllarına nedense gelmemişti (!)

338 Sarıçam, 66.

339 Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, İstanbul 1997, I, 161.

340 Şibli, I, 134; Nedvi, III, 181.

341 Mustafa Fayda, "Bahira", *DİA*; Apak, 11.

342 Algül, I, 157.

ifadesini koyarak işe başlamış ve rivayetin cidden münker bir hadis olduğunu belirttikten sonra tenkitlerini şu şekilde sıralamıştır:

> Ebû Talib, Peygamber'i Ebubekir ve Bilal ile nasıl geri gönderebilir?[343] Ebubekir, Hz. Peygamber'den iki yaş küçüktür, Bilal ise henüz doğmamıştır.[344] Sonra bulutların gölgelediği bu şahsa doğru ağaçların gölgeleri nasıl sünebilir, uzanabilir? Bulutun gölgelemesi sebebiyle ağacın gölgesinin olması mümkün değildir. Ayrıca peygamberlik geldikten sonra bu olaydan ne Ebû Talib ne Kureyşliler ne de Hz. Peygamber bahsetmişlerdir. (Bu olay) Gerçek olsaydı muhakkak bahsederlerdi. Yine diğer bir nokta da bu olay gerçekse, bundan Hz. Peygamber'in peygamber olmadan önce peygamber olacağını bildiği anlaşılır. Bu durumda Hz. Peygamber, Hira mağarasında ilk vahiy geldiğinde niye çok korkmuştur? Hatta ilk vahiy sonrası şaşkınlıktan intihar etmeyi bile düşünmüştür. Bir diğer problem de şayet Rahip Bahira'nın dediği gibi bu çocuğun Şam bölgesindeki Yahudiler tarafından öldürülmesi tehlikesi varsa, onun üzerine çok titreyen ve bu konuda çok hassas olan Ebû Talib, yirmili yaşlarında iken Hz. Peygamber'i Hatice'nin kervanının başında ikinci kere Şam bölgesine neden gönderebilmiştir?[345]

Mevdudi uzun izahlar yaptığı Bahira kıssası konusunda şu değerlendirmeleri yapar:

> Bu rivayetin doğru olduğunu kabul edersek, Hz. Peygamber henüz 12 yaşında iken hem kendisi hem Kureyşliler ve hatta Bizanslılara kadar herkesin onun peygamber olacağını bildikleri sonucu ortaya çıkar. Bazı rivayetlere göre, Hz. Peygamber'in bu olaydan 13 yıl sonra, 25 yaşında iken bir ticaret yolculuğu daha yaptığını, bu yolculuk sırasında Rahip Bahira ile buluştuğunu, Bahira'nın kelime-i şehâdet getirdiğini, bundan dolayı bazı âlimlerin onu sahabeler arasında saydığını, Hz. Peygamber'in peygamberliğe fiilen tayin edilmesinden 15 sene önce bir kez daha kendisinin peygamber olacağını öğrendiğini, hatta sadece Hz. Peygamber'in kendisi değil, Meysere, Hz. Hatice, onun yanındaki hanımlar, Hz. Peygamber'in Suriye'ye kadar beraber yolculuk ettiği kafilenin diğer fertleri ve Mekke'deki diğer bazı kimselerin de bunu öğrendiklerini ...

bildirir ve bu değerlendirmeden sonra şöyle devam eder:

343 İbn Kayyım, I, 102.

344 Bazı araştırmacılar, bu iki sahabenin yaşlarını hesaplayıp bu olay sırasında burada bulunmalarının mümkün olmadığı ortaya koymuşlardır. Yıldırım, 200.

345 Zehebi, I, 57.

Gerçi yukarıda naklettiğimiz rivayet ve hadisler dürüst, hatırı sayılır, muteber ve ilmi dehaları tartışılmaz pek muhterem zevata aittir. Fakat bunlar pek çok yönden nazar-ı dikkate alınamaz ve doğru sayılamaz. Bir kere, bu rivayet ve hadisler Kur'an-ı Kerim'in talimatına ve ruhuna aykırıdır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de Resul-ü Ekrem (as)'e şöyle hitap edilmiştir:

Sen, bu kitabın sana vahyolunacağını ummuyordun (Kasas 86).

Sen Kitap nedir, iman nedir bilmezdin (Şura 52).

Bu ayet-i kerimeler gösteriyor ki peygamberlik payesine yükselmeden önce Hz. Muhammed Mustafa (as) kendisinin peygamber olacağını bilmiyordu. Ve bunu başka kimse değil, bizzat Cenab-ı Hak söylemektedir. Şayet Hz. Peygamber (as) henüz 12 yaşında iken peygamber olacağını öğrenmiş ve 25 yaşında iken bu bilgisi yenilenmiş olsaydı, kendisine bir Kitab'ın geleceğini ve insanların iman edeceğini de umabilirdi. Böyle bir durumda hem kitaptan hem imandan habersiz olması söz konusu olamazdı.

Yukarıdaki rivayetler, Hz. Muhammed (as)'e ilk defa vahyin gelmesi ve bundan sonra kendisi ve Hz. Hatice arasında geçen konuşma ile ilgili muteber hadis kitaplarında yer alan doğru hadislerle de ters düşüyor. Eğer Hz. Muhammed 28 yıldan beri kendisinin peygamber olacağını ve vahiy geleceğini bilmiş olsaydı, Hira mağarasında ve daha sonra evde onca şaşkın ve sarsılmış olabilir miydi?...[346]

Bahira olayını değerlendiren Ahmed Önkal ise kısaca olayı aktardıktan sonra meseleye farklı bir yönden yaklaşır:

Ehl-i Kitap'tan Yahudiler veya Hıristiyanlardan bir müfrezenin Hz. Peygamber'in Busra'ya gelişini, günü gününe bilerek onu yakalayıp öldürmek üzere geldiklerinin kabule imkân var mıdır? Hele hele künyeleri veya lakapları ile maruf olmuş bazı meşhur sahabenin dahi asıl isimlerinin tam tespit edilememiş olduğundan İslam tarihçileri bu sahabenin adları üzerinde ihtilaf ederken, Hz. Peygamber'in hayatının pek de öyle önem taşımadığı ve dikkat çekmediği bir devresinde sadece bir olayda görünüp kayboldukları iddia olunan bu yabancı insanların adlarının tespit edilmiş olması şaşılacak bir husus değil midir? Öte yandan Bahira'nın Hz. Peygamber'in bizzat şahsında onun peygamber olacağını teşhis ettiğini ve bunu Kureyş reislerinin merakını celp edecek şekilde

346 Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, çev. Ahmet Asrar, Ankara 1983, II, 82.

> ilan ettiğini kabul etmek de mümkün değildir (...). Bizzat peygamber efendimiz kendisinin peygamber olacağını bilmediği gibi ayrıca çevresindeki insanlar da bunu bilmiyordu. Çünkü Hz. Peygamber gerek Ebû Talib gibi yakınlarını, gerekse muarızlarını Müslüman olmaya çağırırken "Bakın şu hadiselere daha önceden şahit olmuştunuz; falanca falanca kimseler de vaktiyle size benim peygamber olacağımı bildirmişti. Artık şimdi inkâr etmeyin." kabilinden delillere başvurduğuna delalet eden ne bir hadise, ne de bir rivayet vardır. Şayet Hz. Muhammed'in ileride peygamber olacağını çevredeki insanlara ilan eden bir vaka olsaydı, herhalde Hz. Peygamber bunu kuvvetli bir delil ve ilzam edici bir hüccet olarak kullanırdı.[347]

Aktarmış olduğumuz bu değerlendirmeler, aslında meseleyi yeterince izah için yeterlidir. Konuya son vermeden, birkaç noktaya temas etmek istiyoruz. Eğer bunca anlatılan mucizeler olduysa, bunu kervandaki herkesin görmesi ve Mekkelilere aktarmasından tabii bir şey olamaz. Ancak bunu anlatan bir rivayet ve Hz. Peygamber'den de risalet döneminde olayı teyit eden bir anlatım yoktur.[348] Rahibin sorduğu sorulara Hz. Peygamber'in ciddi, yaşlı başlı adamlar gibi cevaplar vermesi de problemlidir. Onun bu olaydan çok sonra evlendiğinde çocuklarından birinin adını Abdu'l-Uzza koyduğu rivayet edilirken,[349] bu kadar Mekkeli önünde onların ünlü putlarını kötülemesi de ayrı bir muammadır.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber, kendisine nübüvvet verilmeden (yaklaşık 28 yıl önce) peygamber olacağını bilmiyordu. Bilseydi Hira'da gelen vahye karşı bocalamaz ve tepki vermezdi. Aktardığımız ayetler de onun peygamber olmadan önce peygamber olacağını bilmediğini gösteren ve başka bir delile ihtiyaç bırakmayan en kesin delillerdir. Bu rivayetler Hz. Peygamber'in geleceğinin müneccimler, kâhinler, rahipler ve Yahudi hahamlar tarafından dahi bilindiğini ve ilan edildiğini belirterek Rasulullah'ın şanını yüceltmek ve onu reddedenleri ilzam etmek maksadına bağlı olarak sonradan uydurulmuştur. Bu tür uydurmalar, o kadar ileridir ki bazı rivayetlerde Bahira bizzat Hz. Peygamber'in yüzüne

347 Önkal, 193.
348 Apak, 111.
349 İbn Hazm, 16.

karşı "Sen peygamber olacaksın." gibi sözler söylemektedir.[350] Bu rivayetler, doğal olarak Bahira'nın sahabe olarak da sayılması sonucuna varacaktır.[351] Bahira olayını anlatan ve Ebû Talib'e ait olduğu belirtilen şiirlerin ise, bu bağlamda uydurma olduğu açıktır ve bunlar mümin olmadığı kesin olan bir adamın ağzından dökülmesi mümkün olmayan dizelerdir.[352] Yine Hz. Peygamber'in yirmi beş yaşından sonra Şam'a yaptığı seferde Rahip Nestura, onun altına oturacağı ağacı bile bilirken, onun Yahudiler tarafından öldürüleceğine dair sözler söylememesi de ayrı bir uydurmadır.[353]

Ayrıca Müslümanların, Ehl-i Kitap'ın kitaplarında yazan bilgilerden dolayı, rahiplerin Hz. Peygamber'i tanımasını kabullenmenin de -şu andaki Ehl-i Kitap'ın elindeki kitaplarda bu tür açık anlatımların olmaması da ayrı bir problemdir- pek tutarlı davranış olduğu söylenemez. Bunlar, hayal gücü ve İsrailî anlatımların desteğiyle uydurulmuş ve peygamber yarıştırma bağlamında İslam peygamberinin de Ehl-i Kitap'ın peygamberleri gibi doğuşundan itibaren bu tür olayları yaşadığını göstermek amaçlı anlatımlardan ibarettir.

Bir de Hz. Peygamber'in öldürülmek istenmesi meselesine temas etmek istiyoruz. Bahira'nın Ebû Talib'e hem "Onu Şam'a götürme öldürürler." demesi hem de Hz. Peygamber'i öldürmeye gelenlere onun Allah'ın korumasında olduğu sebebiyle öldüremeyeceklerini söylemesi[354] şeklindeki rivayetteki açmazı bir kenara bırakıp bütün bunların ötesinde şimdiye kadar birçok olayda da aktardığımız üzere Yahudi ve Hıristiyanların bu çocuğu niçin öldürmek istedikleri de tam net değildir. Eğer bu çocuk Allah'ın gönderdiği bir peygamber olacaksa neden öldürsünler? Onların sırf kendilerinden gelmedi diye gerçek olduğuna inandıkları bir peygambere engel olabileceklerini ve öldürebileceklerini düşünmeleri pek makul gözükmemektedir.

Esasen Hz. Peygamber'i çocukken öldürmeye teşebbüsle ilgili bu tür rivayetler, Ehl-i Kitap'ın peygamberleri olan Hz. Musa

350 Zehebî, I, 83.
351 Fayda, "Bahira". *DİA*.
352 İbn İshak, 53; İbn Hişâm, bu şiiri almaz, bkz. II, 144.
353 Bu konuda detaylı bilgi ve tenkitler için bkz. Musa Mert, *Ebû Mûsâ el-Eşarî Kökenli Hadisler*, Konya 1999, 238 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
354 İbn Sa'd, I, 155.

ve Hz. İsa'nın doğumunda öldürülmeye çalışılması ve mucizevî kurtuluşu rivayetlerine paralel olarak uydurulup Müslümanların da peygamberlerinin öldürülmeye çalışıldığı, üstelik bunun da Ehl-i Kitap tarafından yapıldığı şeklindeki bir zihniyetin ürünü olsa gerektir.[355] Şimdi bununla ilgili iki örnek verip konuyu bitirmek istiyoruz.

Kuran, Hz. Musa'nın doğduktan sonra beşikte iken ve genç iken Firavun'un öldürmesinden nasıl kurtulduğunu bize detaylıca aktarır.[356] Bazı rivayetlerde Hz. İbrahim'in çocukken Nemrut tarafında öldürüleceği ve onun Nemrut'tan nasıl kurtarıldığı şeklindeki bilgiler aktarılmaktadır.[357] Bu konular yeterince bilindiğinden biz burada Hz. İsa'nın doğduğu sırada ölümden kurtuluşunu anlatan Kitab-ı Mukaddes'teki bir pasajı aktarmak istiyoruz:

> *Yıldızbilimciler gittikten sonra Rabbin bir meleği Yusuf'a rüyada görünerek "Kalk!" dedi, "Çocukla annesini al, Mısır'a kaç. Ben sana haber verinceye dek orada kal. Çünkü Hirodes öldürmek için çocuğu aratacak." Hirodes, yıldızbilimciler tarafından aldatıldığını anlayınca çok öfkelendi. Onlardan öğrendiği vakti göz önüne alarak Beytlehem ve bütün yöresinde bulunan iki ve iki yaşından küçük erkek çocukların hepsini öldürttü.*[358]

Hz. Peygamber 12-20 yaşları arasında amcalarıyla beraber bazı ticari yolculuklar daha yapmıştır. Bu bağlamda 14 yaşındayken amcası Zübeyr vefat etmeden önce onunla birlikte Yemen'e, Bahreyn'e gittiği belirtilir.[359] Yemen yolculukları sırasında anlatılan sel ile dolu bir vadinin suyunu kurutması,[360] önlerine gerilen puğur (azgın) bir devenin onu görünce secdeye varması ve deveyi uysallaştırması, gelirken de kafilenin önüne düşerek onları sel sularıyla dolup taşan geçitsiz vadiden selametle geçirmek gibi hallerinin görüldüğünden bahsedilir.[361] Doğrusu onun, develeri

355 Gazali, 79.
356 Bkz. Kasas 11 vd.
357 Yakubi, I, 47.
358 Matta, 2: 13 Matta, 2: 16.
359 Onun Bahreyn'e de gittiği peygamberliğinden sonraki yıllarda oradan gelen bir heyetle oranın şivesiyle konuşmasından anlaşılmıştır. İbn Hanbel, IV, 206; Hamidullah, 94. Ebû Talib'in Şam yolculuğundan sonra muhtemelen çok kârlı geçmediği için, bir daha sefere çıkmadığı anlaşılmaktadır. Heykel, I, 178.
360 Halebî, I, 139.
361 İbn Kesîr, II, 235.

uysallaştırmak için yapılan bir işlemi uygulayarak devenin ayaklarının altını ve kemiklerini eliyle ovuşturduktan sonra sakinleştirmesi ve ayrıca sel olan bir vadiye rastladıklarında kervanı en uygun bir yerden geçirmesi olayı, abartılarak aktarılsa gerektir.

Ayrıca bu dönemde amcasına yardım amaçlı olarak deve sürülerini otlatmıştır.[362] Kendisi bu durumu "*Her peygamber gibi ben de çobanlık yaptım.*" diyerek anlatmıştır.[363] İbn Hacer, çobanlığın ona kazandırdığı şeyleri anlatma sadedinde aşağıdaki yorumu yapar. Bu yorum Hz. Peygamber'in başarılarının beşeriliğini göstermesi açısından önemlidir.

> Çobanlık olayı ona idare ve nübüvvet vazifesi konusunda bir alışma sağlamıştır. Çünkü hayvanlarla bir arada bulunma, ona hilm ve şefkat kazandırmıştır. Koyunları idare etmesi, merada dağıldıkları zaman toplaması, bir otlaktan diğerine taşıması, yırtıcı hayvanlar ve hırsızlar gibi düşmanlara karşı müdafaa etmesi, az çok değişik olmakla beraber tabiatlarının farklılığını bilmesi, merhamete muhtaç olduklarını anlaması ona bütün bunlardan ümmetine gelecek eziyetlere karşı sabretme alışkanlığı kazandırmış, insanların tabiatlarının değişik ve akıllarının birbirinden farklı olduğunu anlamış, böylece onların bozulan yönlerini tamir etmiş, zaaflarına karşı merhamet etmiş, onlarla güzel anlaşıp bunun meşakkatine katlanmıştır. Onun hayvanları idare etmesi, ona bu hususta tedrici bir tecrübe kazandırmıştır. Yine koyun, diğer hayvanlardan daha munis, fıtraten daha zayıf ve meradaki hayatı itibarıyla deve ve sığırdan daha ziyade dağılmaya meyyaldir. Deve ve sığır bağlanabilirken, koyun için böyle bir şey düşünülemez. Diğer taraftan koyunlar dağınık yaşamaya meyyalken, diğer hayvanlardan daha çabuk teslim olur itaat ederler.[364]

Ficar Harplerine Katılması

Hz. Peygamber, Mekke'de meydana gelen bazı sosyal faaliyetlere katılmaktan geri durmamıştır. Onu toplumdan kopuk, kendi başına yaşayan biri olarak değil, her sosyal olaya gücü yettiğince dâhil olan toplumsal bir şahsiyet olarak görüyoruz. Bunlardan biri de yirmi yaşlarında iken[365] meydana gelen Ficar harpleridir.

362 İbn Hişâm, II, 116.
363 Buharî, İcare, 2; Zehebî, I, 55.
364 İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bari*, Beyrut trz., IV, 441.
365 İbn İshak, 103.

Arapların birbirlerine karşı haramı helal kabul ettikleri için[366] veya savaşın haram addedildiği Haram aylarda yapıldığı için[367] bu adı alan Ficar harplerinin o zamana kadar beş defa yapıldığı Hz. Peygamber'in bu harplerden sonuncusuna katıldığı aktarılır.[368] Bu harpte Kureyş ile Hevâzin birbirleriyle savaşmışlar ve Utbe b. Rabia'nın gayretleriyle savaş sona erdirilmiştir.[369] Bu savaşların neden başladığı, nasıl geliştiği, ne kadar sürdüğü ve nasıl bittiği hakkında kitaplarda uzun anlatımlar mevcuttur. Ancak bu detaylı anlatımları burada aktarmayı zait görüyoruz ve İbn Hişâm'ın "Bu savaşlar konusunda anlatılan bilgiler çoktur. Ancak bunları anlatma konusunda Hz. Peygamber'in, bu konudan fazla bahsetmemesinden dolayı ben de bu detayları anlatmaktan vazgeçiyorum." şeklindeki izahına[370] tabi oluyoruz ve uzun detayları tarih kitaplarına bırakıyoruz.

Ficar harplerinin bireysel birçok sebebinden bahsedilse de asıl sebebinin Bizans ile Sasaniler arasında devam eden kadim mücadelenin Arabistan'a yansıması olarak da telakki edilebilir. Bu mücadele kuzey-güney ticaretine tam bir hâkimiyet kurma ve Baharat yoluna önemli oranda katkı sunan Arabistan'daki ticari rantı ele geçirme hedefinin bir yansımasıdır denilebilir.[371] Bizans, bu rantı bir dönem Ebrehe ile de ele geçirmeye çalışmıştır. Bizans'ın bu ataklarına karşı Sasaniler, Kuzey Arabistan'daki kendilerine tabi Hirelileri devreye sokarak, bu tür savaşlar ile rakibini devre dışı bırakmaya çalışmıştır.[372]

Hz. Peygamber, bu savaşlara katılan amcası Zübeyr başkanlığındaki Haşimoğulları yanında savaşlara katılmış ve bazen savaş meydanından ok toplayıp amcalarına vermiş[373] bazen de savaşmıştır.[374] Hatta onun bu savaşlarda, mızrağıyla karşı ordu komutanını yaraladığı bile anlatılmaktadır.[375] Nitekim sonraki

366 İbn Hişâm, II, 149.
367 Mesudi, *Murucu'z-Zehep* Beyrut 2007, II, 441; Suheyli, II, 147.
368 Hüseyin Algül, "Ficar", *DİA*.
369 İbn Kesîr, II, 252.
370 İbn Hişâm, II, 149.
371 Montgomery Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı: Hz. Peygamber*, çev. Ünal Çağlar, İstanbul 2001, 19.
372 Algül, "Ficar", XIII, 52.
373 İbn Hişâm, I, 149.
374 Heykel, 181.
375 Hamidullah, 98.

yıllarda bizzat kendisi; ok attığını söylemiş ve bu durumu "Yaptığıma pişman değilim." diyerek ifade etmiştir.[376]

Ancak bazı müellifler, onun bizzat savaşmadığını, Allah'ın bu durumdan onu engellediğini,[377] bunun onun şanına uygun olmadığını, hatta Allah'ın sadece kâfirlere karşı savaşa izin verdiğini, müminin de ancak Allah için savaşabileceğini, burada ise Allah için bir savaş olmadığından dolayı Hz. Peygamber'in savaşmasının mümkün olmadığını söylemişlerdir.[378] Hâlbuki eğer bu suç ise kötülüğe bulaşan amcalarına yardım etmek de suçtur ve kötülüğe ortak olmaktır.[379] Bu tür yorumlar, onun peygamberlikten önce de korunduğunu ve Cahiliyye işlerine karışmadığını söyleyebilmek için zorlama yorumlardan başka bir şey değildir. Bu uydurma ve abartılar bununla da kalmaz. Güya Hz. Peygamber'in katıldığı birliklerin savaşta devamlı galip geldiği gözlemlenmiştir.[380] Ancak biz onun peygamberken bile mağlup olduğunu biliyoruz. Bu rivayetten rahatlıkla şu sonuç çıkarılabilir ki; Allah sırf cahili değerlerle birbiriyle savaşan müşrik toplumlardan birini, diğerine karşı kollamaktadır. Övgü adına yapılan bu uydurmaların gelip dayanacağı nokta maalesef burasıdır.

Hilfu'l-Fudul'a Katılması

Ficar harpleri, Mekke'deki düzeni bozmuştu.[381] Karizmatik bir liderin de olmaması Mekke asayişini iyiden iyiye düzensiz hale getirmişti. Biraz kendinde güç bulan zayıfı eziyor, Mekke'ye dışardan gelen yolcuların mallarına, kadın ve kızlarına saldırılıyordu. Bu duruma müdahale edebilecek ve kavgayı göze alabilecek Abdulmuttalib gibi güçlü bir liderin de olmaması tam bir otorite boşluğu doğurmuştu. Aslında bu boşluk Abdulmuttalib'in ölümüyle başlamıştı. Bu otoritesizlik ve kargaşa Mekke'nin ticari yapısına da zarar veriyordu. Çünkü tüccarlar güvenliği kalmamış

376 İbn Sa'd, I. 128.
377 Algül, I. 169.
378 Suheyli, II. 147.
379 Apak, 122; belki de bu duygulardan dolayı Hz. Peygamber'in ve Ebû Talib'in bu savaşlara katılmayı zulüm ve kötülük olarak gördüğü şeklinde, muhtemelen Şii tandanslı aktarımlar da mevcuttur. Yakubi, I. 337.
380 Yakubi, I. 337.
381 İmaduddin Halil, *Muhammed Aleyhisselam*, çev. İsmail Hakkı Sezer, Konya 2003, 48.

bu kente, zorunlu olmadıkça gelmeyeceklerdi. İşte bu duruma karşı Mekke'deki bir kısım tüccar çare düşünüyorlardı.

Bu dönemde Mekke'ye gelen bir şahıs, Mekke'nin önde gelen liderlerinden Âs b. Vâil'e bir mal satmıştı ve ne kadar uğraşsa da parasını alamamıştı.[382] Bunun üzerine Ebû Kubeys dağına çıkıp Mekkelilerden yardım istemiş, Mekke'de güvenin kalmadığına işaret eden ve onların onuruna dokunan bir konuşma ile derdini bütün Mekke'ye duyurmuştu.[383]

Adamın bu çığlığına ilk tepkiyi Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr verdi[384] ve bu işin böyle gitmeyeceğini belirtti. Bunun üzerine bir kısım erdemli insanlar, Abdullah b. Cud'ân'ın evinde toplandılar ve "Mekkelilerden ve Mekkeliler dışında Mekke'ye girecek olan sair insanlardan, Mekke'de zulme ve haksızlığa uğramış bir kimse bırakmamak, mazlumun hakkı geri alınıncaya kadar zalime karşı mazlumla birlikte hareket etmek üzere denizlerin bir kıl parçasını ıslatacak kadar suyu bulundukça, Hira ve Sebîr dağı yerlerinde durduğu ve üzerlerinde dağ tekeleri yayıldığı müddetçe, ahit ve akitlerine bağlı kalacaklarına" dair ahitleştiler.[385]

Akabinde derhal As b. Vail'e giderek adamın parasını aldılar. Aynı şekilde Mekke'ye hacca gelmiş bir adamın kızını zorla alıkoyup bir gece yanında kalması için ısrar eden Nebih b. Haccac'dan da adamın kızını kurtardılar.[386]

Tarihte bu türden faaliyet yapmak için yeminleşen üç tane Fadl isimli adamdan dolayı "Fadılların Yemini" anlamında bu antlaşmaya "Hılfu'l-Fudûl" dendi. İbn Sa'd'ın tabiriyle bu şerefli antlaşma,[387] aynı zamanda Mekke'deki faziletli, erdemli insanların da beraberce yaptıkları bir anlaşma olduğundan bu isimle güzel bir uyuşma arz ediyordu.[388]

382 As b. Vail, Mekke'de cimriliği ile meşhur bir şahıstı. İslam geldikten sonra da Habbab b. Eret'e bir kılıç yaptırmış ancak "*Muhammed'i inkar etmedikçe ödemem.*" demişti veya "*Ahiret varsa orada öderim.*" demişti de Meryem suresi 77-80. ayetler inmişti. Kurtubi, ilgili ayetlerin tefsiri.
383 Mesudi, II. 441; İbn Kesir, II. 253.
384 Süheyli, II. 47.
385 Belazuri, I. 64; İbn Habib, 167.
386 İbn Kesir, II. 254.
387 İbn Sa'd, I. 128.
388 Yakubi, I. 339.

Hz. Peygamber, bu antlaşmayı devamlı hayırla yâd etmiş[389] ve

Ben, Abdullah bin Cud'ân'ın evinde öyle bir anlaşmaya katıldım ki bunun yerine bana kırmızı deve bile verilseydi, bu anlaşmadan vazgeçmeyecektim. Ve bugün İslam üzerinde olduğumuz sırada da böyle bir anlaşma imzalamaya davet edilirsem, bunu derhal kabul ederim.

buyurmuştur.[390]

Bu birliktelik Kureyş'teki eski bir kabileler arası bölünme olan Mutayyebûn[391] bölünmesini derinleştirdi. Ancak çok da başarıya ulaştı.[392] Bu başarısı sadece o dönemle de kalmadı.[393] Bu anlaşmanın gücüyle[394] İslam geldikten sonra Hz. Peygamber bir hacının malını gasp eden Ebû Cehil'den bu malı zorla aldı ve adama geri verdi.[395]

Bu olaydan yaklaşık yarım asır sonra bile bu antlaşmanın etkisinin devam ettiğini görüyoruz. Emevîler döneminde Hz. Hüseyin, Ehl-i Beyt'e zulmeden Emevî valisini, bu kurumu tekrar toplamakla tehdit etmişti. İbn Zubeyr gibi dönemin önemli simaları da buna destek verince, Medine'deki Emevî valisi ısrarından vazgeçmek zorunda kalmıştı.[396] Bu olaydan sonra da bu kurum, Emevî halifesi Abdulmelik'in gündemine girmişti.[397]

HZ. HATİCE İLE EVLİLİĞİ ve TİCARET HAYATI

Hz. Peygamber, gençliğinde amcası Ebû Talib'in kızı ile evlenmek istese de amcasının istememesi ve belki de maddi imkânsızlıktan ötürü bu arzu gerçekleşmedi.[398] Bu isteği bilen ve sonraları dul kalan Atike, peygamberlikten sonra bu evliliğin gerçekleşmesini istese de bu sefer Hz. Peygamber, yanaşmamıştı.[399] Hz. Peygamber, 25 yaşlarında iken Mekke'nin zengin kadınların-

389 İbn Hişâm, II, 46.
390 İbn Sa'd, I, 129.
391 Belazurî, I, 64.
392 Yüksel, 139; Apak, 114.
393 Caetani, I, 387.
394 Hamidullah, "Hılfu'l-Fudul", *DİA*; Algül, I. 172.
395 Belazurî, I, 128.
396 İbn Kesîr, II, 254.
397 İbn Hişâm, II, 46.
398 İbn Sa'd, VIII, 152.
399 Bkz. Maxime Rodinson, *Muhammed*, çev. Atilla Tokatlı, İstanbul 1998, 63.

dan Hz. Hatice ile evlendi. Hz. Hatice, zengin bir kadın olup ticaret için gönderdiği kervanların başına ücretle adamlar tutardı. İşte bu dönemde onun güvenilir bir adam aradığını duyan Ebû Talib,[400] Hz. Peygamber ile görüştükten sonra durumu Hz. Hatice'ye bildirdi. Neticede Hz. Peygamber, Hz. Hatice'nin mallarını satmak üzere Şam bölgesine gitti. Yanında ise Hz. Hatice'nin kölesi Meysere bulunuyordu.

Hz. Peygamber, evlenmeden önce aileden gelen tüccarlık yetenekleri ile kendisine Hz. Hatice tarafından verilen malları iyi bir şekilde yönetmiş ve bu bağlamda Yemen ile Mekke arasında bulunan Tihame'deki Hubaşe[401] ve iki defa da Şam'da bulunan Ceraş pazarına gitmiştir.[402] Hz. Hatice hesabına yaptığı bu seferlerde her sefer için, ücret olarak bir genç erkek deve almıştır. Evlendikten sonra ise o artık Mekke'de saygın ve dürüst bir tüccar haline gelecektir. Nitekim bu dönemde ortak olduğu bazı arkadaşlarından bahsedilir.[403]

Mekke'deki birçok kişi özellikle mallarını elde etmek için evlenmek niyetiyle peşinde koştuğu[404] Hz. Hatice, kervanın kârını ikiye katlayarak getiren Hz. Peygamber'e aracılar vasıtasıyla evlenme teklifinde[405] bulununca, Hz. Peygamber bu teklifi kabul etti[406] ve böylece evlilik gerçekleşti. Hz. Hatice'nin babasının, Hz. Peygamber'in zengin ve önde gelen biri olmamasından dolayı bu evliliğe razı olmadığı bunun üzerine Hz. Hatice'nin onu içki ile sarhoş[407] edip bu halde iken evlilik iznini aldığı belirtilir.[408] Ayıldıktan sonra evlendiklerini anlayan babası "Ben senin Kureyş

400 İbn İshak, 58.
401 Taberî I, 522.
402 Ürdün'ün başkenti Amman'a 20 km uzaklıkta bir semt. Havva, I, 203.
403 Ortağı Saib bir keresinde söz verdiği halde gelmemiş ve Hz. Peygamber, uzun müddet onu beklemek zorunda kalmıştı, Zehebî, I, 82.
404 İbn İshak, 58.
405 İbn Hişâm, II, 153.
406 Taberî I, 521.
407 Bazı müellifler belki de bu rivayetteki Hz. Peygamber'e yönelik aşağılayıcı sözleri kabullenmemek için, Hz. Hatice'nin babasının Ficar Savaşlarında öldüğünü belirterek, bunun mümkün olmadığını belirtmeye çalışsalar da Hz. Hatice bu hareketi bazı rivayetlerdeki amcası veya abisi gibi velisi olan kişiye yapmış olabilir. Her iki durumda da olayın olması mümkündür. İbn Sa'd, I, 132.
408 Yakubi, I, 341.

ulusları ile bile evlenmene izin vermemiştim." dese de[409] verdiği sözden cayamamıştır.[410]

Hz. Hatice daha önce iki evlilik yapmıştı ve bu evliliklerden çocukları vardı.[411] Evlendiği sırada Hz. Peygamber 25 yaşında idi. 23 yaşında olduğunu belirten rivayetler de bulunmaktadır.[412] Kaynaklar, Hz. Hatice'nin evlendiği sırada yaşının genelde yuvarlak bir rakam olarak[413] 40 olduğunu bildirirler. Bu durumda Hz. Peygamber ile evliyken iki erkek dört kız doğurmuş olan Hatice, son çocuğunu 55 yaşlarında[414] iken doğurmuş olmaktadır. Bu yaştan sonra menopoza girmiş bir kadının çocuk doğurmasının biyolojik olarak pek mümkün olmaması[415] sebebiyle 28 yaşında evlendiği şeklindeki rivayet[416] daha makul gözükmektedir.[417]

Bu evlilikten Zeynep Rukayye, Ümmü Gülsüm, Fatıma isminde 4 kız,[418] Kasım[419] ve Abdullah isminde iki oğlu olmuştur. Tahir ve Tayyib isimli oğulları olduğunu bildiren rivayetler ise bunların Abdullah'ın lakapları olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.[420] Hz. Peygamber, Hz. Hatice'yi hep hayırla anmış ve onunla evli iken başka biriyle de evlenmemiştir.[421]

Hz. Hatice ile Hz. Peygamber'in evliliği öncesi Hz. Peygamber'in görevli olarak gittiği sefer sırasında meydana geldiği belirtilen bazı olaylar aktarılmaktadır. Bunlar özetle şu şekildedir; bu sefer sırasında konakladıkları bir manastır yanında Hz. Peygamber'in bir ağacın altına oturması üzerine manastırın rahibi Nastura, Hz. Hatice'nin hizmetlisi Meysere'ye "Bu ağacın altına ancak peygam-

409 Hamidullah da olayın vukuunu reddetmeye çalışan iddialara karşı, olayı reddetmeye bir gerekçenin olamayacağını bildirir. Hamidullah, 125.
410 Taberî I. 521.
411 İbn Hişâm. II. 153; bazı rivayetlerde Hz. Hatice'nin başka kocasından doğup bebekken ölenlerin cehennemlik, Peygamber'le evlendikten sonra bebekken ölenlerin ise cennetlik olduğu şeklinde garip aktarımlar mevcuttur. Yakubi, I. 351.
412 Belazurî. I. 112.
413 Watt. 21.
414 Suheyli. II. 156.
415 Sarıçam. 70.
416 Belazurî. I. 112; İbn Sa'd. VIII. 17.
417 Bkz. Mevdudi. II. 88.
418 Eşleri konusunda geniş bilgi için bkz İbn Kuteybe. *el-Mearif*. Beyrut 1970. 58.
419 (Bundan dolayı Hz. Peygamber'e Ebü'l-Kasım deniliyordu) İbn İshak. 59.
420 İbn Habib. 79.
421 İbn Hişâm. II. 157.

berler oturur. Bu şahıs da son peygamberdir." demiştir.[422] Aynı zamanda Hz. Peygamber'in gözündeki kırmızılığın da peygamberliğe işaret ettiğini belirtmiştir.[423] Ayrıca Meysere'nin yolculuk sırasında onu gölgeleyen iki meleği[424] gördüğü,[425] dönüşte Mekke'ye girerken de aynı melekleri Hz. Hatice'nin gördüğü ve eve geldiklerinde ikram ettiği tabaktaki hurmadan doyasıya yedikleri halde, ondan hiçbir şey eksilmediği görünce evlilik teklifinde bulunduğu belirtilir.[426] Yine gittikleri Busra pazarında satılan mal üzerinde Hz. Peygamber ile bir Yahudi arasında anlaşmazlık sırasında, Hz. Peygamber'in Allah adına yemin etmesi üzerine Yahudi "Muhakkak bu şahıs, âlimlerimizin kitaplarında sıfatlarını buldukları peygamberdir!" dediği anlatılır.[427]

Bu rivayetlerin senetlerindeki ve ravilerindeki zayıflıklar[428] ne olursa olsun, hatta sahih senetlerle gelse bile kabul edilebilmesi mümkün görünmemektedir.[429] Bu nasıl bir ağaçmış ki peygamberler dışında kimse altına oturamıyormuş? Ayrıca gözlerinde kırmızılık olan ve Allah adına yemin eden herkes peygamber mi oluyor? Bir diğer nokta Müslümanların bile göremediği melekleri, o sırada Müslüman olmayan Meysere ve Hatice nasıl görebiliyor? Bu sorular çoğaltılabilir. Biz sadece bu soruları sormakla iktifa edeceğiz ve bir kez daha, bütün bu rivayetlerin uydurma olduğunu belirtip Hz. Peygamber'in bu tür şeylerle yücelmeye ihtiyacı olmadığını söylemekle yetineceğiz.

HZ. ALİ'YE VASİLİK ve HZ. ZEYD'İN EVLATLIK EDİNİLMESİ

Hz. Peygamber'in, evlilikten sonraki yani 25 yaşından 35 yaşına kadarki dönemiyle ilgili olarak aktarılan bir bilgi bulamamaktayız. Ancak onun bu dönemde eşinin malları üzerinde koruyucu

422 Mesudi, II, 442.
423 İbn Sa'd, I, 130.
424 İbn İshak, 126.
425 İbn Hişâm, II, 153.
426 İbn İshak, 58.
427 İbn Sa'd, I, 156.
428 Nedvi, III, 182.
429 Bu seferdeki olayları reddetmemiz, Caetani'nin değindiği gibi Hz. Peygamber'in Şam bölgesine seyahat etmediğini düşündüğümüz anlamına gelmemelidir. Bkz. Caetani, i, 394 -396.

ve usta bir tüccar olarak çalıştığını kendisinin de yoksul bir hayattan daha müreffeh bir hayata geçtiğini tahmin edebiliyoruz.[430] İşte bu dönem kendisinde bulunan vefa duygusunu yerine getirme zamanının geldiğini düşünerek zor durumdaki amcası Ebû Talib'e yardım amaçlı olarak oğullarından Ali'nin vesayetini üstlenmiştir. Ali, artık onun yanında kalacak maddi ihtiyaçlarını Hz. Peygamber karşılayacaktır.[431] Ayrıca bu yıllarda kıtlık sebebiyle zor durumda olan sütannesine de zaman zaman yardımlar yapacaktır.[432] Hz. Peygamber, bu dönemde Hatice vasıtasıyla yanında bulunan Zeyd b. Harise'yi de kölelikten azat edecektir. Zeyd'in babası onu para karşılığı almaya geldiğinde, Zeyd'in kendi isteği ile babasının yanına dönmemesi üzerine Hz. Peygamber, onu o dönemin âdetleri üzerine evlat edinecek ve ona Zeyd b. Muhammed denilecektir. Bu durum, Medine döneminde gelen ayetlerle kaldırılıncaya kadar devam edecektir.[433]

KÂBE'NİN KUREYŞLİLER TARAFINDAN YENİDEN İNŞASI

Kâbe, Hz. Peygamber, 35 yaşlarında iken zemine kadar yıkılıp tekrar inşa edildi. Kaynaklar, Hz. İbrahim'in inşa ettiği Kâbe'nin ilk yapılışını Hz. Âdem'e kadar götürürler.[434]

Bir kadın Kâbe hareminde buhurdanlıkta öd ağacı yaktığı sırada buhurdanlıktan sıçrayan bir kıvılcımdan dolayı Kâbe yangın geçirmiş, yine o dönemde meydana gelen sellerden dolayı tahrip olmuştu. Harap olduğundan dolayı insanların buraya hediye ettiği altın ve zinet eşyaları zaman zaman çalınıyordu. Bunun üzerine Mekkeliler birleşerek Kâbe'yi yeniden bina etmek istediler.[435]

Ancak yeniden inşa ederken gereken malzemeyi Mekke'de bulmak imkânsızdı. İşte bu dönemde, Mısır'dan Yemen bölgesine kilise yapılmak üzere malzeme götüren bir geminin Cidde sahillerinde alabora olup karaya vurması üzerine, Mekke liderleri gidip bu ge-

430 Duha, 8.
431 İbn İshak, 173.
432 İbn Sa'd, I, 114.
433 İbn Sa'd, III, 41.
434 Kâbe'nin dünya yaratılmadan 70 bin yıl önce yaratıldığı, hâlâ devamlı bir şekilde 70 bin meleğin her gece tavaf ettiği şeklindeki garip rivayetler için bkz. İbn İshak, 73-86.
435 İbn İshak, 103-105.

minin eşyalarını satın aldılar ve Rum bir marangoz ustası[436] ile birlikte Mekke'ye getirdiler.[437] Bu arada muhtemelen sıcakların tesiri ve Kâbe'ye adanan kurban etlerini yemek için Kâbe'nin içindeki kuyuya sığınan ve zaman zaman çıkan büyük bir yılan bulunuyordu. Mekkeliler bu sebeple Kâbe'yi yıkmaya yanaşamamışlardı. Ancak vahşi bir kuşun bu yılanı kapıp götürmesi sonucu işe başladılar.[438]

Mekkeliler, Kâbe'nin kutsallığı sebebiyle ilk başta onu yıkmaktan korksalar da Velid b. Muğire ilk kazmayı vurdu. Ertesi gün ona bir şey olmayınca, herkes bu işe yardım etmeye başladı.[439] Kâbe'yi zemine kadar yıktılar, temelden tekrar yaptılar. Ancak malzemeleri eksik olunca Hatem denilen yeri dışarıda bıraktılar.[440] Kâbe'ye ilk kez tavan yaptılar.[441] Yapım sırasında herkes çalışıyordu. Mekkeliler tarafından kutsal sayılan, Müslümanlar tarafından da tavaf başlangıcı kabul edilecek olan Haceru'l-Esved'in[442] yerleştirilmesi sırasında, hangi kabilenin bunu yerleştireceği konusunda anlaşmazlık çıktı.[443] Her kabile lideri, bu şerefe kendisi nail olmak istiyordu. Bu sebeple neredeyse kan dökülecekti.[444] Bunu çözmek için, o anda Harem kapılarından olan Safa kapısından ilk girenin hakem olması konusunda anlaştılar. Bu sırada bu kapıdan Hz. Peygamber'in girmesi ile onu hakem olarak tayin ettiler.[445] Hz. Peygamber de bir sergi getirterek veya kendi ridasını yayarak[446] ortasına Haceru'l-Esved'i

436 Ezraki, I, 160.
437 Taberî I, 525.
438 İbn Hişâm, II, 171; İbn Sa'd, I, 146.
439 İbn İshak, 103-105.
440 Kâbe, şu anda da Kureyşlilerin yaptığı şekilde eksik bir yapı olarak durmaktadır. Yapılmayan bölüme ise Hatim denmekte ve farz namaz sırasında halen bu bölüm boşaltılmaktadır.
441 İbn İshak, 116.
442 Tavaf başlangıç işareti olan bu taş hakkında cennet yakutlarından bir taş olup, bembeyazken ona el süren insanların günahları yüzünden simsiyah olduğu gibi uydurma aktarımlar mevcuttur. İbn İshak, 85-86.
443 İbn İshak, 113.
444 Caetani, bu tür olayların aslının olmadığını belirtir, ancak niye reddettiğini net olarak ortaya koyamaz. Kâbe'nin Hz. Ömer zamanında etrafına duvar yapıldığından yola çıkarak, Hz. Peygamber'in Kâbe'ye bir kapıdan girmesinin mümkün olmadığını, çünkü Harem'de o zaman kapı olmadığını belirtir. Ancak Kâbe'nin etrafında bulunan evlerin aralarından sokaklar vasıtasıyla Kâbe'ye girildiği düşünülürse, bu durumda Kâbe'den bu sokaklara girişlerin kapı olarak addedilmesi gayet makuldür. Bkz. Caetani, II, 13.
445 Bu inşa sırasında Abdulmuttalib'in de çalıştığı şeklindeki rivayetler, ravilerin karıştırması olmalıdır. Çünkü o tarihte öleli 27 sene olmuştur. İbn İshak, 113.
446 Bu sergi veya elbisenin Velit b. Muğire'nin olduğu da belirtilir. Belazurî, I, 114.

koydu ve dört tarafından liderlere tutturup taşıttı ve taşı kendisi yerine yerleştirdi. Bu tavır, kan dökülmesini engellediği için Mekkeliler tarafından çok beğenildi.[447]

Konuyla ilgili olarak kaynaklarda bazı abartılar mevcuttur. Bu bağlamda Kâbe'nin yıkımı sırasında bir taşı söken Ebû Vehb b. Amr'ın söktüğü taş elinden fırlamış yerine konmuş,[448] bunun üzerine Ebû Vehb "Burayı ancak helal rızkla inşa edelim, haramdan edindiğimiz paralarla yapmayalım." demiştir.[449] Yine zemindeki bir taşı oynatınca Mekke sarsılmaya[450] ve taşın altından şimşekler çıkmaya başlamış.[451] Bu tür rivayetler, muhtemelen müşrik Mekkeliler tarafından uydurulan bilgilerin aktarılmasıdır. Ayrıca yapım sırasında elbisesini çıkararak taş taşıyan Hz. Peygamber'in yere düşüp elbisesini istemesi gibi rivayetler,[452] 35 yaşlarında saygın bir tüccar için söylenecek sözler olmasa gerektir. Bunlar ancak çocukluğu için anlatılan abartılı ve uydurma rivayetlerin[453] karıştırılmasından başka bir şey değildir.[454] Yine Necidli birisi kılığına giren şeytanın Haceru'l-Esved'in taşınması sırasında Mekke büyüklerini tahrik için "Bu taşı en küçüğünüze mi taşıttırıyorsunuz?" gibi sözler sarf ettiği şeklindeki rivayetler de muhtemelen Necidliler aleyhine uydurulmuş rivayetlerdir.[455]

Hz. Peygamber'in Kâbe'nin tamiri sırasında yaptığı hakemlik olayından, onun Araplar arasında genel kabul gören bir hakem olduğu gibi bir görüş de çıkarılmamalıdır.[456] Kâbe hakemliği olayı elimizdeki tek örnektir ve o sırada Hz. Peygamber Safa kapısından girdiği için bu durum gerçekleşmiştir. Mekkeliler onu kabileler arası meseleleri çözen biri olarak da kabul etmemişlerdir.[457] Bu konuda İbn Sa'd'da yer alan "Cahiliye döneminde halkın başvur-

447 Belazurî, I, 113.
448 Taberî I, 78.
449 İbn İshak, 103.
450 İbn İshak, 106.
451 Ezraki, I, 163.
452 İbn Hişâm, II, 145; Zehebî, I, 61.
453 Bazı bilginler, çocukluğunda da benzer bir şey olduğundan dolayı, tekrarının olamayacağını belirterek bu rivayeti reddederler. Bkz. Halebî, I, 168.
454 Erul, 52.
455 Belazurî, I, 114. Bu konu ile ilgili olarak kitabımızın "Hz. Peygamber'in Hicreti" bölümündeki Necidli Şeyh Olayı başlığına bkz.
456 Erul, 53.
457 Apak, 120.

duğu bir hakem olduğu" şeklindeki bir rivayet[458] onun Mekke'deki genel yaşantısına uymamaktadır. O, Mekke toplumunda genel olarak başvurulan bir hakem konumunda değildi. Toplumsal anlaşmazlıklar için ona başvurulduğuna dair başka bir örnek de bulunmamaktadır. O, toplum tarafından kabullenilen bir önder, ayrıca kendini kabul ettirecek kadar zengin biri değildi. Yine o toplumdaki önemli bir yeri olan şairlerden değildi. Zaten onun peygamberliğine bu sebeple karşı çıkmışlardı.[459]

Kâbe yapıldıktan sonra, içi ve çevresi yine putlarla doldurulduğu, iç duvarlarına değişik resimler çizildi. Bu durum Mekke fethine kadar devam etti. Hz. Peygamber, fetihten sonra bütün putları temizletmiş, Kâbe'nin iç duvarlarına çizilen bütün resimleri de sildirmiş iken, sadece Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'nın resimleri üzerine elini koyarak[460] onları sildirmemiştir.[461]

YAŞANTISI

Hz. Peygamber'in 40 yaşına kadarki hayat hikâyesindeki 20-25, 25-35, 35-40 yaşları arasındaki dönemler konusunda elimizde bilgiler bulunmamaktadır. Zaten şimdiye kadar anlattıklarımızdan da belli olmuştur ki bu 40 yıllık dönem içinde anlatılan bazı olaylar, boşluk doldurmak veya onu yüceltmek için uydurulmuş tutarsız bilgilerdir. Bunlara rağmen bu dönemler arasında bazen on yıllık boşluklar bulunabilmektedir.[462]

Onun Mekke'deki bu dönemini genel bir değerlendirmeye tabi tutarsak, Mekke'de Kur'an'da belirtildiği şekilde yetim olarak bü-

458 İbn Sa'd, I, 157.

459 Zuhruf, 31, "*Bu Kur'an, iki şehrin* (Mekke'den Velit b. Muğire, Taif'ten Urve b. Mesut) *birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?*" *dediler.*

460 Ezraki, I, 165.

461 Zehebî, I, 74; 2000'li yıllarda hiçbir Budist'in bulunmadığı Afganistan'da, Taliban yönetiminin yüzyıllardır İslam ulemasının yıkıtırmadığı Buda heykellerini yıkıp sonra da "putlardan temizledik" diye hamdetmesi olayını hatırlatmak istiyoruz. Başka bir örnek verirsek; Mehmet Metiner, bin yıldan fazladır İslam'ın hâkim olduğu bölgede bulunan ancak dokunulmayan, Adıyaman Nemrut dağındaki heykelleri aynı duygularla dinamitlemeyi düşündüklerini anlatır. Bkz. Mehmet Metiner, *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi*, İstanbul 2004, 82-84. Oysa Hz. Peygamber, Mekke'de tapınılma tehlikesi olan putları temizledikten sonra, o günlerde Mekke'de tapınılma tehlikesi olmayan Hz. Meryem ve oğlu İsa'nın resimlerini yerinde bırakmış ve dokunmamıştır.

462 Caetani, I, 405.

yüyen, genelde Mekke insanları gibi okuryazarlığı olmayan ümmi bir insandır.[463] Hiçbir eğitim almayan bu şahıs, dünyanın en büyük medeniyetini de kuracaktır. Mekke ortamının gereği olarak çobanlık yapmış, biraz büyüyünce de amcasıyla başladığı tüccarlığı evlendikten sonra ilerletmiş ve Mekke'de önde gelen tüccarlardan olmasa da durumunu hayli düzeltmiş orta halli bir tüccar olmuştur.[464] Bu arada tüccarlığın gerektirdiği uyanıklık, cesaret, dürüstlük gibi sıfatları kazanmıştır. Toplum onu ahlakı dürüst ve en önemlisi de "Emin" sıfatı ile tanımaktadır.[465] İçkinin oldukça yaygın olduğu bu toplumda, bu çirkin âdeti yapmıyordu.[466]

Doğrusu o, tam olarak tanınmayan, toplumda kaybolmuş birisi idi.[467] Onda Arap toplumuna göre bir liderde olması gereken özellikler yoktu. Askeri yönü yoktu. Aristokrat çocuğu değildi. Ayrıca Arapların önemsedikleri şekilde edebiyatla ve şiirle de ilgisi yoktu. Toplumun önemsediği erkek çocuğa sahip değildi. Bu yüzden Mekkeliler, peygamberliği ona yakıştıramamışlardı. Hatta Hz. Hatice'nin babası bile, onu Hz. Hatice'ye denk görmeyip izdivacına engel olmak istemişti.[468] Ondaki diğer özellikleri İbn İshak aynen şu şekilde anlatır:

> Resulullah (as); mertlik ve insanlıkça, kavminin en üstünü; ahlâkça en güzeli; soy sop itibarıyla en şereflisi; komşuluk haklarını en çok gözeteni; akıl ve uslulukça en büyüğü; doğruluk ve doğru sözlülükte en başta geleni; eminlik ve güvenilirlikte en büyüğü; kötülükten, insanları alçaltan huylardan da insanların en uzak bulunanı idi. Yüce Allah, bütün iyi haslet ve meziyetleri onda toplamıştı. Bunun için kendisi, kavmi arasında 'el-Emîn' adıyla anılırdı.[469]

Toplumun erdemli biri olarak tanıdığı bu insana vahiy geldikten sonra bile, 40 yıllık yaşantısı gündeme gelmiş ve Mekkeli liderler o günleri hayırla yad etmişlerdi. Nitekim Mekke müşriklerinden Nadr b. Haris, Mekkelilere hitaben "Onun eski yaşantısını bildiklerini ve onu iyi tanıdıklarını, şimdi ona kötü davranmanın

463 Sarıçam, 74.
464 Ünal Kılıç, "Peygamberimizin Risâlet Öncesi Geçim Durumu", *İstem*, Sayı: 1, 2003, Konya 1989.
465 Mehmet Ali Kapar, "Hz. Peygamber'in Güvenilirliği", *İstem*, Sayı: 1, Konya 2003, 41.
466 İçkinin Mekke'deki kullanımı konusunda bkz. Köksal, III, 82.
467 Taberi, I, 561.
468 İbn Sa'd, I, 132.
469 İbn İshak, 54.

mantığının olmadığını, güvenilir bilinen bir insana şimdi yalancı denilemeyeceğini" belirtmişti. [470]

DİNÎ HAYATI

Kitaplar onun peygamberlik öncesi hayatını sanki peygamberlik gelmiş gibi bir hayat yaşadığı şeklinde bir anlatım tarzıyla anlatırlar.[471] Ayrıca onun doğumundan ölümüne kadar örnekliğinden bahsederler.[472] Bu bağlamda putlara tapmadığı, onu bunlara tapmaktan Allah'ın koruduğu, onlar adına kesilen etleri yemediği, onları lanetle andığı veya izarını açtığı zaman uyarılıp[473] kötülük işletilmediği gibi anlatımlar da bulunmaktadırlar. Bu çerçevede anlatılan, gençliğinde Mekke'de gerçekleşen düğün eğlencelerine iki defa gitmek[474] istediği ancak uyuyakaldığı için gidemediği, bunu Allah'ın onu uyutarak buraya katılmaktan menettiği[475] veya putlara tapmak isteyince uzun boylu bazı adamların yani meleklerin onu engellediği belirtilir. Bazı bilginler, bu tür rivayetleri değerlendirirken bunların münker[476] ve zayıf olduğunu belirtirler.[477] Hamidullah, düğüne giderken uyuması ile ilgili rivayeti, geç başlayan şölen yüzünden uyuyakaldığı şeklinde yorumlamıştır.[478]

Esasen bu tür rivayetler, onun dini bütün bir insan olduğunu ispata yöneliktir. Hâlbuki Duha suresindeki ayet gereği o, toplumda dini yönü net olarak ortaya çıkmayan biriydi. Üstelik eğer bu tür şeyler o dönem için kötü ise o, bundan daha kötü kabul edilebilecek olan kabile taassubuyla insan öldürmenin vuku bulduğu Ficar harplerine katılmış ve burada yaptığı savaştan dolayı peygamberlikten sonra da pişmanlık duymamıştır.[479]

470 İbn Hişâm, III, 68.
471 Bu tür anlatımların getirdiği en önemli sonuçlardan biri, Hz. Peygamber'in peygamberlikten önceki hayatında masum olduğu ve hata işlemediği, doğumundan ölümüne kadar korunduğu şeklinde itikat kitaplarındaki görüşlerin serdedilmesidir. Bkz. Taftazani, *Şerhu'l-Akaid*, İstanbul trz., 282.
472 Erul, 63.
473 İbn İshak, 53-55.
474 Taberî, I, 520.
475 İbn İshak, 57.
476 Zehebî, I, 81.
477 Erul, 45.
478 Hamidullah, 90.
479 İbn Sa'd, I, 128.

Bu tür rivayetlerin problemleri bir yana,[480] bu durum sadece Hz. Peygamber'e has bir durum değildir. Onu çok mükemmel olarak tanıtan bu tür rivayetler, peygamberlik öncesi nübüvvete yönelik delil arama amaçlıdır. O dönemdeki haniflere baktığımız zaman bu tür hareketleri onlarda da görmek pekâlâ mümkündür. Hz. Ebubekir[481] ve özellikle Zeyd b. Amr gibi kişilerde Hz. Peygamber'den daha ileri seviyede mazbut bir yaşam mevcuttur.[482]

Kaldı ki Hz. Peygamber'in 40 yaşına kadarki dini hayatı iyi tetkik edilirse hiç de anlatıldığı gibi abartılı bir hayat önümüze çıkmamaktadır. Başta Kur'an, rivayetlerin anlattığının tersine onun bu dönemdeki anlatılan hayatını "*dall*" kelimesiyle ifade eder.[483] Kelbi gibi bilginler bu ayete "Sen sapık kavmin içinde bir kâfir idin de O Allah seni tevhide iletti." manasını verirken, Süddî "Hz. Peygamber'in kırk yıl, kavminin dini üzere olduğu" anlamında olduğunu söylemiştir. Mücâhid ise bu ayete "Sen hidayetten uzak iken, Allah seni dinine iletmedi mi?" manasını vermiştir.[484]

Bu kelimeyi en iyi yorumla "*şaşkınlık içindeydin*" şeklinde çevirebiliriz. Yani o, Mekke toplumunda yolunu şaşırmış bir vaziyette idi. Yine Kur'an "onun hiçbir uyarı ile karşılaşmadığını; iman nedir, kitap nedir, bilmediğini" yani mümin olmadığını açıkça ifade eder.[485] Değilse kitaplarda anlatıldığı gibi Haniflik üzere bir hayat yaşasaydı, bu tür ayetleri anlamlandırmak mümkün olamazdı. Nitekim o, vahyin gelişine yakın dönemde bile, Cahiliyye döneminde kimi Kureyşlilerin[486] yaptığı gibi inziva hayatı yaşıyor ve sonunda Kâbe'de tavafını yapıp evine gidiyordu.[487] Aslında o, kaynakların da belirttiği gibi "kavminin dini üzere" [488] yaşayan birisiydi.[489]

480 Zehebî bu rivayete münker demektedir. Zehebî, I, 81.
481 Hz. Ebubekir'in hiç putlara tapmadığı bildirilir. Ancak, İbn İshak'ta daha önce onun da putlara taptığı hatta İslam'ı ilk duyduğunda bir müddet tereddüt ettiği aktarılır. İbn İshak, 177. Halebî, I, 305
482 İbn İshak, 133-134.
483 Duha, 7.
484 Razi, Duha suresi tefsiri; Seydişehri, 399.
485 Şura, 52, Ankebût, 48.
486 Erul, 56.
487 İbn Hişâm, II, 253.
488 İbn Kesîr, II, 246.
489 İbn İshak, 92.

Ayrıca onun putlardan kesin olarak nefret ettiği veya onlara karşı eskiden beri mücadele ettiği de söylenemez. Örnek verecek olursak,onun putlar adına kesilmiş etlerden yediği sabittir.[490] Nitekim kölesi Zeyd ile birlikte putlar adına kesilmiş etlerden yerken, o dönemin meşhur haniflerinden olan Zeyd b. Amr yanlarına uğradığında yedikleri[491] bu etten ona sunmuş, o ise putlar adına kesilmiş etleri yemediğini belirtmiştir. Siyerciler, Hz. Peygamber'in, ancak bu olaydan sonra putlar adına kesilmiş etlerden yemediğini belirtirler.[492] Buradaki ifadelere göre bu olay genç bir delikanlı iken meydana geldiğine göre, o güne değin bu etleri yediğini göstermektedir.[493] Onun putlara karşı anlatıldığı şekilde düşmanca bir tavrı olmadığını bu dönemde putlar adına kurban kesmesinden,[494] kendi ifadesiyle "Uzza adlı puta boz bir koyun kurban edip sunmasından"[495] ve oğluna verdiği "Abduluzza" isminden anlıyoruz. Onun ikinci erkek çocuğu olan Abdullah'ın asıl adının Abdumenaf[496] veya Abduluzza[497] olduğu, daha sonra bunun Abdullah'a dönüştürüldüğü ifade edilir. Çocuğuna bu isimleri verebilen bir şahsın rivayetlerde anlatıldığı gibi putlara düşmanca tavırlar içinde olduğu şeklindeki ifadelerini, ihtiyatla karşılamamızı gerektirmektedir. Bu tür fikirler peygamberlik sonrası fikirlerin bu döneme yansımasından başka bir şey değildir.[498]

Bütün bunların ötesinde biz bu örnekleri Hz. Peygamber'in bir açığını arama duygusu içinde aktarmıyoruz. Biz onun doğru tanıtılması çabası içindeyiz. Tarihi kaynaklar içinde olduğu halde, bize sadece belli yönleri anlatılan, belli yönleri saklanan bir şahsın gerçekliğini tanıtma çabasındayız. Biz onun bu 40 yıllık dö-

490 İbn İshak, 133-134.
491 İbn Kesîr, II, 190.
492 İbn İshak, 134; Zehebî, I, 90.
493 Bu konuyu izah eden Suheyli, Hz. Peygamber bu etlerden yediyse, o dönemde bir yasak olmadığı için bunun bir suç olarak telakki edilemeyeceğini belirtir. Suheyli, II, 233. Bu konuda objektif değerlendirmelerden çok, savunma amaçlı subjektif ve ön kabul eksenli çalışmalar bulunmaktadır. Bkz. Ateş, 41 vd.
494 Zehebî, I, 87.
495 İbn Kelbi, *Putlar Kitabı*, çev. Beyza Bilgin, İstanbul 2003, 48.
496 İbn Kesîr, II, 297; Afzalurrahman, Siret *Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, II, 234; Rodinson, 66; Bu konuda çocuğuna verilen ismin Abdumenaf veya Abduluzza olduğu konusundaki rivayetlerin tartışmaları için bkz. Ateş, 32.
497 İbn Hazm, 16.
498 Caetani, I, 390, yazar Abdullah'a verilen Tahir ve Tayyib gibi isimlerin eski isimleri unutturmaya yönelik bir hareket olduğunu belirtir, bkz. I, 404.

nemi boyunca hep müşrik biri olduğunu söylemiyoruz. Kaldı ki bu dönemde, onun bir müşrik olması da onun için bir kusur değildir. Çünkü Kur'an bize Hz. İbrahim'in bir dönem aya, güneşe taptığını, sonra gerçeği bulduğunu anlatmaktadır.[499]

Peygamberlik geldikten sonra bile intihar gibi[500] dinin yasakladığı şeyleri yapmaya tevessül eden bu insanın, o dönemdeki Cahiliyye âdetlerine göre davranması gayet normaldir. Nitekim bu âdetler gereği, azatlısı Zeyd'i evlat edinmiş ve yaptığı bu Cahiliyye âdeti sonra Kur'an'da yasaklanmıştır. Bunlar onun korunmadığını ve toplumda kaybolmuş (dall) olduğunun en açık göstergeleridir. O, 40 yıl boyunca topluma mesaj vermekten uzak, dini-siyasi fikirleri olmayan, lider özelliği görülmeyen, kendine yetecek kadar ticari faaliyetle yaşamaya çalışan, Kureyş içinde öne çıkmayan mütevazı biridir. O, eski dinlerle[501] de putlarla da ne ilgilenmiş, ne de kötülemiştir. O, Ficar harplerine katılmış, panayırlarda kaside ve şiir dinlemiş, toplumda temiz, iffetli bir hayat süren emin, mert, haksever, sözünün eri, sıradan biridir.[502] Müşriklerle sosyal ilişkilerinde hiçbir zaman sorun yaşamamıştır. Bu sebeple onların inançlarıyla da sorun yaşamamıştır. 40 yaşına gelince de vahiy almaya başlamıştır.[503]

Hz. Peygamber'in vahiy öncesi yani 35 ile 40 yaş arasındaki durumu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu dönemin onun hayatında genelde rutin olarak geçtiği anlaşılıyor. Ancak yine de bu dönemle ilgili sanki vahiy almış bir peygamber gibi varsayarak anlatan rivayetler yok değildir. Buna bir örnek verirsek; vahiy öncesi ona, taşların ve ağaçların selam verdiği,[504] haceti için çıkınca evlerin kaybolup vadilerine ve çukurlara girdiği ve onu kapatmak için etrafının ağaçlar ve taşlarla dolduğu aktarılır.[505] Bütün bunlar doğruysa bu insanın gelen vahye hiç şaşırmaması gerekirdi diyoruz ve başka bir söze gerek olmadığını düşünüyoruz.

499 Enam, 76 vd.
500 İbn İshak, 140.
501 Ankebût, 48.
502 Apak, 123.
503 Bazı rivayetlerde 43 (Taberi, I, 528) veya 45 yaşında iken vahiy geldiği belirtilir, Hayyat, 78.
504 İbn İshak, 140.
505 İbn Hişâm, II, 253.

-B-
PEYGAMBERLİK DÖNEMİ

Hz. Peygamber, 40 yaşlarına geldiği sırada inziva için ideal bir yer olan Mekke yakınlarındaki Hira mağarasına gidiyor ve orada uzun süre tefekküre dalıyordu. Burası hem Mekke'nin sıkıntılarından uzak bir yer idi hem de gerektiğinde kısa sürede Mekke'ye ulaşabileceği yakınlıkta idi. Ayrıca gerekirse ailesinden birisi onu arasa, burada bulabilirdi. Yine bu dağda kalan biri için yaz ve kış mevsimi boyunca kullanabileceği insan için hayat kaynağı olan su bulunuyordu.[1]

İşte Hz. Peygamber'in burada inzivaya çekildiği sırada kendisine peygamberlik geldi. Ona gelen ilk vahiy sırasında Hz. Peygamber'in uykuda[2] bulunduğunu, bu anlamda ilk vahyin ona rüya şeklinde geldiğini anlıyoruz.[3] Hz. Peygamber, ilk vahyi aldıktan sonra uyanmıştır.[4] Benzer bir ifade, Kur'an'da Hz. İbrahim'in vahiy alışı konusunda da kullanılmaktadır.[5]

İLK VAHİY

İslam bilginleri ve rivayet kültürü Hz. Peygamber'e gelen son ayetin ne olduğu konusunda değişik görüşlere sahipken,[6] ilk vahiy konusunda ise genelde Kur'an'ın 96. suresi olan Alak suresinin ilk beş ayeti olduğu konusunda genelde hemfikirdirler. Ancak bu konuda farklı birtakım rivayetlere de rastlıyoruz. Bazı rivayetlerde ilk inen ayetlerin Müddessir suresinin ayetleri olduğu,[7] ba-

1 Çelebi, 24.
2 İbn Hişâm, II, 251.
3 Hamidullah, 257.
4 İbn İshak, 140.
5 *"Çocuk kendisinin yanı sıra yürümeye başlayınca: "Ey oğulcuğum! Doğrusu ben uykuda iken seni boğazladığımı görüyorum, bir düşün, ne dersin?" dedi. "Ey babacığım! Ne ile emrolundunsa yap Allah dilerse, sabredenlerden olduğumu göreceksin" dedi."* Saffat, 102.
6 Bkz. ez-Zerkani, *Menahilu'l-İrfan*, Beyrut 1988, I, 97 vd.
7 Belazurî, I, 124.

zılarında ise ilk inen ayetlerin Fatiha suresi olduğunu belirtilir.[8] Sonuçta bu konuda bir netlik olmasa da genel olarak kabul edilen görüş, ilk inen ayetlerin Alak suresinin ilk ayetleri olduğudur.

İlk Vahiy Sonrası Hz. Hatice'nin Tepkileri

İlk vahiy geldikten sonra şaşkınlık içinde eve gelen Hz. Peygamber'e en büyük desteği eşi Hatice'nin verdiği belirtilir. Onun olgun bir kadın olarak kocasına moral aşılamaya çalışıp onu bu sıkıntılı döneminde "Sen akrabaya iyilik eder, doğru söyler, emaneti yerine getirir, güzel ahlak sahibisin, korkma."[9] gibi güzel, teselli edici sözlerle desteklemesi kadar doğal bir şey olamaz. Ancak bazı rivayetlerde, Hz. Hatice'nin olayı dinledikten sonra vahiy konularında uzman bir bilgin gibi Hz. Peygamber'e peygamber olacağını müjdelediği aktarılmaktadır. Üstelik bu sözleri amcaoğlu Varaka b. Nevfel'e danışmadan önce söylemektedir.[10]

Esasen bu rivayetlerde, Hz. Peygamber'in bile ne yapacağını bilmediği bir ortamda Hz. Hatice'nin vahye muhatap olmanın nasıllığını bilen tecrübeli biri gibi anlatılması oldukça gariptir. Hz. Peygamber'e "Sen peygamber olacaksın." şeklindeki bir sözü nasıl söyleyebildiği düşündürücüdür.[11]

Kaynaklarımızda ilk vahiy geldiği dönemde gerçekleştiği bildirilen başka bir ilginç olaydan bahsedilmektedir. Hz. Peygamber'e ilk vahyin geldiği sırada kendisine gelen şeyin vahiy mi, yoksa şeytanın bir oynaması mı olduğu konusunda birtakım tereddütleri olduğu bilinmektedir. Bir bunalım içerisindedir. Bu sebeple onun şaşkınlığını ve intihar teşebbüslerini kaynaklar aktarmaktadırlar. Bu bağlamda kaynaklarda Hz. Peygamber'in tereddütlerini giderme için Hz. Hatice'nin bir deneme yaparak onu rahatlattığı anlatılır.[12] Buna göre meleğin Hz. Peygamber'e geldiği bir sırada[13] Hz. Hatice başını açmış[14] veya Hz. Peygamber'i kucaklamış ve sonucunda melek kaybolmuştur. Hz. Hatice de bu dene-

8 İbn İshak, 157; Belazuri, I, 122.
9 İbn Sa'd, I, 195.
10 İbn İshak, 140; İbn Kesir, II, 346.
11 İbn Hişâm, II, 263.
12 Beyhaki, I, 24.
13 İbn Hişâm, II, 266.
14 Taberi, I, 533.

meden yola çıkarak, bunun melek olduğunu, şeytan olsaydı saçını açtığında kaçmayacağı sonucuna varıp bu deneme ile Hz. Peygamber'i rahatlatmıştır.[15]

Bu tür rivayetler, melekleri insan gibi düşünme anlayışı sonucu ortaya çıkmış birer algılamadır. İslam kültürü, bize hesap meleklerinin devamlı yanımızda olduğunu bildirmektedir. Eğer melekler böyle bir kadının saçını görmeleri veya kadının erkeği kucaklaması gibi durumlarda ayrılıyorsa, o zaman insanların zina gibi günahları işlemeleri sırasında melekler yanlarında bulunamayacak ve günahları yazamayacaktır (!)

İntihar Olayı

İlk vahiy geldikten sonra bir ara, vahyin kesilmesi üzerine Hz. Peygamber'in dağlardan kendini atarak intihar etmeyi düşündüğünden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber kendisi ile şeytanların oynadığından şüphelenmiş ve bu tür düşünceler içerisine dalmıştır. Ancak her teşebbüsünde, Cebrail'in ona bir insan suretinde görünmesi[16] üzerine bu eylemden vazgeçmiştir.[17] İlk kaynaklarımız, Cebrail'in kendi şekliyle değil de bir insan suretinde göründüğü[18] üzerinde dururlar. Bu durumdan dolayı Hz. Peygamber de çok korktuğunu belirtirler.[19]

Bazı müelliflerimiz intihar düşüncesinin Hz. Peygamber için uygun olmadığı fikrinden hareketle peygamberlikten önce Hz. Peygamber'e selam veren taşlar olduğunu, ayrıca göğüs yarılması gibi olaylardan dolayı Hz. Peygamber'in vahye hazırlıklı olduğundan, dolayı böyle bir teşebbüse girmeyeceği sonucuna varmışlardır.[20] Ancak böyle bir savunma, Hz. Peygamber'in peygamber olmadan önce peygamberlik konusunda detaylı bilgi sahibi olup peygamberlik beklediği gibi sonuçlara götürür ki bu da müsteşriklerin en fazla üzerinde durup savundukları konulardan biridir. Esasen Hz. Peygamber'in insanî bir tepkiyle bu tür teşebbüslere girmesinden doğal bir şey olamaz kanaatinde-

15 İbn İshak, 159-160
16 Belazurî, I, 126.
17 İbn İshak, 140.
18 İbn Sa'd, bunun melek olduğunu belirtmekle yetinir. I, 194.
19 İbn Hişâm, II, 261.
20 Şibli, I, 152.

yiz. Kur'an bize Hz. Musa'nın da ilk vahiy sırasındaki korkularını anlatmaktadır.[21]

Gizli Davet Dönemi

İslam Tarihi kaynakları, vahyin gelişinden sonraki ilk üç veya dört[22] yılın "gizli davet dönemi" olduğunu kesin bir dille belirtirler.[23] Bu anlatımlara göre Hz. Peygamber, ilk vahiyden itibaren bu dönemde, dini gizlice yaymış, aleni davete ise "*Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir.*"[24] ayetinin gelişiyle başlamıştır.

Ancak bu anlatımı kesin olarak kabul etmeye engel olabilecek, gizli davet döneminin kabullenildiği şekilde olmadığını gösteren ve meselenin bu yönüne pek de dikkat edilmeyen başka rivayetler görüyoruz. Şimdi bunların bir kısmını aktarıp meseleyi izah etmeye çalışalım. İlk olarak kendisini beşinci Müslüman olarak anlatan [25] Ebû Zer rivayetini vermek istiyoruz.

Ebû Zer, Mekke yakınlarında bir köyde yerleşik idi.[26] Mekke'de bir şahsın gökten haber aldığı ve peygamberlik ilan ettiği haberi kendisine ulaşınca tahkik etmesi için kardeşi Üneys'i göndermişti. Kardeşi Mekke'ye gidip döndükten sonra bu şahsın kendisini Allah'ın gönderdiğini söylediğini, halkın ona "şair, kâhin, sihirbaz" dediklerini aktardı. Bu cevaptan tam tatmin olmayan Ebû Zer, bizzat yola düşüp Mekke'ye geldi ve nihayetinde Müslüman olduktan sonra Müslümanlığını Kâbe'de ilan etti.[27] Bunun sonucu olarak da dayak yedi ve Hz. Peygamber'in arzusu ile beldesine döndü. Rivayette kendisinin beşinci Müslüman olduğunu belirtmektedir.[28]

21 Bkz. Taha, 19-23.
22 Belazurî, I, 132.
23 İbn İshak, 188.
24 Hicr, 94.
25 Beyhakî, I, 25.
26 Hamidullah, 171.
27 Ebû Zer'in Zemzem kuyusu yanında günlerce, peygamberi bulabilmek için beklemesi hayli düşündürücüdür. Çünkü bu kuyu ile Hz. Peygamber'in bulunduğu yer olan Erkam'ın Evi'nin arası 30 adımdır. Ayrıca kendi evi de çok uzak değildir. Bkz. Talha Uğurluel, *Mekke-Medine*, İstanbul 2007, 141.
28 Ebû Zer, Mekke'de Hz. Peygamber'i kimseye soramayıp daha sonra Hz. Ali'nin onu evinde misafir etmesi ve üçüncü gün Mekke'ye niçin geldiğini söylediği şeklindeki rivayetin bu bölümü problemlidir. Çünkü Hz. Ali, Hz. Peygamber ile aynı evde kalıyorlardı. Bu durumda Ebû Zer'in durumu fark etmesi gerekirdi. Bu bölüm muhtemelen Şiî tandanslı ravilerin ilavesi olsa gerektir.

Bu rivayete göre Ebû Zer, beşinci Müslüman ise (Ebû Zer'in o sırada Müslüman olup da kendini gizleyen birtakım Müslümanlar olduğunu bilmediğini farz etsek bile), gizli davet döneminde Mekke dışında Müslümanlıktan haberi olup da Mekke'ye kadar gelip nasıl beşinci Müslüman olabilmiştir? Kardeşi, Mekkelilerin Hz. Peygamber'e şair, kâhin gibi sözler dediğini nasıl bilmektedir? Dışardan gelen birisi bile bunları bilebiliyorsa, Mekkelilerin bu olaydan haberdar olmamaları düşünülebilir mi? Kaldı ki beşinci Müslüman olan Ebû Zer'in Kâbe'de Müslümanlığını ilan ettikten sonra İslam'ın varlığını herkesin duymuş olması gerekir. Zaten 10 bin kişilik Mekke'de bu olayı gizlemek mümkün değildir.

Konuyu izah eden bir diğer rivayet ise Yemenli bir tüccar olan Ufeyfü'l-Kindî'den gelmektedir. Bu şahıs, Mekke'deki dostu olan Abbas'ın evine inmişti. Kâbe kenarında bulundukları sırada bir erkek, bir kadın ve bir çocuk gelip Kâbe'ye doğru ibadet ediyorlardı. Tüccar, arkadaşı olan Abbas'a bunların kim olduklarını sorduğunda Abbas; bu erkeğin kardeşinin oğlu olup peygamberlik ilan ettiğini şu anda üç kişi olduklarını söyler.[29] Ufeyfü'l-Kindî daha sonraları hayıflanarak "Keşke dördüncüleri olaydım." der.[30] Yemen'den gelen bir tüccarın bile bildiği bu dinin Mekkelilere gizli kalması mümkün değildir.

Bunun gibi bazı misaller daha aktarılabilir. Buradan şu sonuç çıkmaktadır ki gizli davet dönemi demek; davetten kimsenin haberinin olmaması değildir. Belki Müslümanların ibadetlerini gizlice yapmaları ve İslam'ı herkesin ortasında tebliğ etmemeleri anlamında olabilir. Nitekim Hz. Peygamber'in bu dönemde bile namazını çekinmeden açıkça kıldığını, müşriklerin de bir şey demediklerini görüyoruz.[31]

İlk zamanlar bu durumu Mekkelilerin de önemsemedikleri anlaşılmaktadır. Onlar, Hz. Peygamber'in muhtemelen eskiden yaşayan Ebû Kebşe gibi bir müddet sonra davası kaybolacak biri olacağını bekliyorlardı.[32] Bu dönemde Hz. Peygamber de davasını Kureyş'e açmadı. Bireysel faaliyetlerde bulundu.[33] Bir anlamda

29 Taberî, I, 537.
30 İbn İshak'ta "Keşke ikincileri olsaydım" şeklinde geçmektedir, 175.
31 Belazurî, I, 129.
32 Belazurî, I, 104; İbnü'l-Esir, *en-Nihaye*, Beyrut trz. IV, 144.
33 İbn İshak, 188.

bu dönemdeki onun davet yöntemine Taberî ve İbn Sa'd'ın deyimi ile hem gizli hem de açık bir yöntemdi denilebilir.[34]

Daru'l-Erkam

Siyer kitapları; Hz. Peygamber'in gizli davet döneminde gerek ibadet gerek toplantı yeri olarak kullandığı Daru'l-Erkam'ı sanki gizli bir örgüt evi olarak anlatma ve tanıtma alışkanlığında olmuşlardır.[35] Ashab-ı Kiramdan Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın Mekke Safa tepeciğinin yanında ve halen Kâbe'nin arsası içine dâhil edilmiş olan bu evin Mekkelilerden nasıl gizlenebildiği, izah edilmesi gereken bir sorudur. Üstelik burası İslam'a en fazla düşmanlık yapan Ebû Cehil'in kabilesi Mahzumoğullarından birisinin eviyken bundan haberdar olmamaları mümkün değildir.

İlk kaynakların bu evden çok detaylıca bahsetmemeleri[36] bu evin çok da önemli olmayıp, belki zaman zaman Hz. Peygamber'in uğradığı bir yer olarak çok da işlevsel olmadığının göstergelerinden olsa gerektir. [37] Müslümanlar bu dönemde gerek gizli yerlerde, kapalı evlerde ve boş vadilerde namazlarını kılıyorlardı. Müşriklerin de bundan haberleri vardı.[38]

İlk Müslüman

Hz. Peygamber'e ilk inananın kim olduğu konusu, İslam tarihinin siyasi olaylarının etkisiyle hakkında birçok rivayetin uydurulduğu bir meseledir.[39] Bu mesele Ehl-i Sünnet ve Şia arasında tartışma konusu yapılarak ilk Müslümanın ve ilk namaz kılanın Hz. Ebubekir mi yoksa Hz. Ali mi olduğu konusu gündeme gelmiştir. Bu bağlamda bazı rivayetler, ilk Müslüman'ın Hz. Ebubekir [40] olduğunu, onun Şam'da bazı kimselerden Hz. Peygamber konusunda bilgiler aldığını bildirirken,[41] Hz. Ali'nin Hz. Ebubekir'den bir yıl sonra iman ettiğini de ilave ederler.[42]

34 İbn Sa'd, I, 199. tab 1, 547.
35 Münir Muhammed Gadban, bu ev için "gizli örgütlenme yeri" tabirini kullanır, *Nebevi Hareket Metodu*, çev. Tarık Akarsu, İstanbul 1998, I, 65.
36 İbn İshak, İbn Hişâm ve Belazurî, bu evden bahsetmez.
37 Watt, 65.
38 Belazurî, I, 133.
39 Rodinson, 109.
40 İbn Kesîr, II, 364.
41 Halebî, I, 443.
42 Taberî, I, 539.

Diğer bazı rivayetler ise ilk Müslüman'ın Hz. Ali olup onun her zaman Hz. Peygamber'in yanında olduğunu, akrabaları bile Hz. Peygamber'i reddederken[43] onun inandığını, [44] ilk namazı onun kıldığını[45] söylerler.[46] Yine Hz. Ebubekir'den önce 50 kişinin iman ettiğini de ilave ederler.[47] Bazen bu tür sözleri bizzat Hz. Ali'nin ağzından aktarırlar.[48] Ayrıca Hz. Peygamber'in akrabalarını çağırdığı ve İslam'ı anlattığı yemekte sadece Hz. Ali'nin ona destek olduğunu,[49] gerek toplantı sırasında gerek daha sonra babasına söylediği sözlerle 12 yaşlarındaki[50] bir çocuğun yapamayacağı tavırları aktarırlar.[51] Bütün bunların Şiî gayretle ortaya konulan rivayetler olması muhtemeldir.

Sonuç olarak Şia'nın Hz. Ali'yi yüceltme ve olduğundan büyük gösterip diğer sahabilerin fevkine çıkarma gayreti ile Hz. Ali lehine birçok rivayet uydurmasına karşılık, Ehl-i Sünnet de Hz. Ebubekir'i ön plana çıkarma gayreti içerisinde bulunmuş ve onun hakkında birçok abartının oluşmasına sebep olmuştur. Bunlar siyasi rekabet içinde uydurulan rivayetlerdir ve gerçeği göstermemektedir. Ancak ev halkından biri olan Hz. Ali'nin olayı daha erken duyup iman etmesinden doğal bir şey de olmamalıdır kanaatindeyiz.[52] Bu durum Hz. Ebubekir'in yüceliğinden, İslam'da önceliğinden ve hizmetlerinden de bir şey eksiltmeyecektir. Ancak ne gariptir ki o günlerde özgür bir Müslüman olan Zeyd b. Harise'nin ilk Müslüman olma gerçeği kaynaklarda gözardı edilmiştir.[53]

43 Bu tür rivayetlerin Şiî ravilerden geldiği konusunda bkz. Şiblî, *Hz. Muhammed*, çev. Yusuf Karaca, İstanbul 2003, 149.
44 Belazurî, I, 128.
45 İbn Kesîr, II, 366.
46 İbn Sa'd, III, 171.
47 Taberî, I, 540.
48 İbnü'l-Esir, I, 57.
49 İbn Hişâm, II, 326.
50 Belazurî, I, 130.
51 İbn İshak, 173.
52 Hz. Ebubekir'in Müslüman oluşuyla ilgili hemen duyar duymaz kabullendiği şeklinde rivayetlerle birlikte İbn İshak'ta geçen şu rivayet ilginçtir: "...Hz. Ebubekir Hz. Peygamber'in durumunu duyunca Hz. Peygamber'e gelip sordu. Hz. Peygamber de peygamber olarak gönderildiğini anlatınca *ne kabul etti, ne inkar etti* ve nihayet Müslüman olup putları reddetti..." Bkz. İbn İshak, 177.
53 İbni İshak bu gerçeği şöyle ifade eder: Erkeklerden ilk inanan Ali, sonra sırasıyla Zeyd b. Harise ve Ebubekir'dir. İbni İshak, 179; bkz. Belâzurî, 128.

HZ. ÖMER'İN MÜSLÜMAN OLUŞU[54]

İlk dönem İslam tarihi açısından Hz. Ömer çok önemli bir şahsiyettir. Onun hayatı boyunca gerçekleştirdiği tavırlar çok tartışılmıştır. Hz. Ömer'i tanıtan kitaplarımız onun gerek Cahiliyye dönemine ait gerek İslamî döneme ait hayatını, genelde elinde kılıç, hep kızgın ve birilerini öldürmeyi düşünen, akli melekeleri ön planda olmayan bir tiplemeyle anlatmışlardır. Hâlbuki onun hayatı bir bütün olarak iyice tetkik edildiğinde, onun gerek halifeliği döneminde, gerekse daha önceki hayatında zeki, akılla iş gören, uygununu bilen, toplumsal gerekleri gözeten yapıda bir kişilik arzettiği görülür. Hz. Peygamber hayattayken ortaya çıkan birtakım konularda öne sürdüğü görüşler ve benimsemiş olduğu tavırlar, gelen ayetlerle desteklenmiştir. Hicab ile ilgili ayet inmeden bu emrin uygulanmasını talep etmesi bu kabildendir. Halifeliği sırasında birçok konuda, sahabenin muhalefetine rağmen verdiği kararların ne kadar isabetli olduğu daha sonraları anlaşılmıştır. Sevad arazisini gazilere dağıtmaması, Muellefe-i Kulûb'a zekât vermemesi gibi kararlar buna örnek olarak gösterilebilir. Hz. Ömer'in kişiliğinin tespitinde olduğu gibi, İslam'a giriş olayında da yanlış değerlendirmeler olduğu kanaatindeyiz.

Konu ile ilgili olarak hadis ve tarih kaynaklarında iki farklı rivayet bulunmaktadır. Bunlardan meşhur olanı özetle şu şekildedir:

> Mekke'deki baskılardan ötürü Müslümanların bir kısmı Habeşistan'a sığınırlar. Akabinde Mekkelilerin Müslümanları geri getirmek için yaptıkları girişimler başarısızlıkla sonuçlanır. Bu sırada, Hz. Hamza'nın da Müslüman olması üzerine, İslam'ın yayılışını kökten durdurmayı düşünen Mekke liderleri, Ebû Cehil başkanlığında toplanırlar. Peygamberlik iddiasında bulunan Hz. Muhammed'in artık çok aşırı gittiğini, putlarına ağır ithamlarda bulunduğunu, atalarını kötülediğini, bundan dolayı ortadan kaldırılması gerektiğini, onu öldürene 100 kızıl deve,1000 okiyye gümüş vs. verileceğini ilan ederler. Bunun üzerine, onlarla anlaşa-

54 Bu kısım, *İslamiyat* 2002, I. sayısında yayınlanan "Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu ile İlgili Rivayete Tarihsel Bağlamda Eleştirel Bir Yaklaşım" adlı makalenin düzenlenmiş halidir.

rak bu öldürme işine talip olan Hz. Ömer,[55] Hz. Peygamber'i ve bir kısım ashabını öldürmek üzere yalın kılıç yola düşer.[56] Yolda Nuaym b. Abdullah'a rastlayarak eniştesi ve kız kardeşinin de Müslüman olduğunu öğrenir ve yön değiştirir.[57] Kız kardeşi ve eniştesi, Habbab b. Eret'ten Kur'an öğrenmektedirler. Hz. Ömer eve gelince okudukları Kur'an'ı saklarlar. Ancak Hz. Ömer onların okudukları Kur'an'ı ister ve vermemeleri üzerine ikisini de döver. Kız kardeşinin İslam'a girdiğini Hz. Ömer'in yüzüne cesaretle açıklaması üzerine Hz. Ömer yumuşar ve Müslüman olur. Daha sonra Habbab'a sorarak ondan Hz. Peygamber'in yerini öğrenip Daru'l-Erkam'a gider. Onun kılıç ile gelmesinden endişelenen Müslümanları, Hamza teskin ederek "*Kötülük yapmak için geldiyse kendi kılıcıyla onu öldüreceğini*" belirtir. Hz. Ömer de gelip Müslümanlığını ilan eder.[58]

Hadis kitaplarında geçmeyen bu rivayet, tarih kitaplarımızda bu şekilde aktarılmaktadır.

Bu konuda aktarılan ikinci rivayet bizzat Hz. Ömer'in kendisinden gelmektedir. Özetle şöyledir:

Bir gece içki içmek için dışarı çıktım. İçki içecek bir yer bulamayınca, Kâbe'ye gidip tavaf yapmaya karar verdim. Kâbe'ye geldiğimde Peygamber'in namaz kıldığını görünce, namazda okuduğu Kur'an'ı dinlemek üzere, ona da görünmemek için Kâbe'nin örtüsü altına girerek yavaş yavaş tam önüne kadar geldim. O beni fark etmedi. Namazda okuduğu Hakka suresini dinlemeye başladım. İçimden "Bunun okudukları Kureyşlilerin dediği gibi şair sözüdür." diye geçirdiğimde "*O, şair sözü değildir.*" (Hakka, 41) ayetini okudu. Kendi kendime "Şair sözü değilse kâhin sözüdür." dediğimde "*O, kâhin sözü de değildir.*" (Hakka, 42) ayetini okudu. Bunun üzerine "Kâhin ve şair sözü değilse o zaman Muhammed'in uydurmasıdır." dediğimde "*Eğer bize karşı uydursaydı onu yakalar ve şah damarını koparırdık.*" (Hakka, 45, 46) ayetlerini okudu. Her söylediğim cevaplanıyordu. Kalbim yumuşadı, gözlerim yaşardı, Kur'an İslam'a girmemi sağladı, İslam kalbime tamamen yerleşti. Nihayet namazını bitirdi ve evine doğru gitti. Arkasından gittim. Evinin sokağında beni hissetti ve tanıdı. Eziyet edeceğimi

55 Suyuti, *Hasaisu'l-Kübra*, Beyrut 1985, I, 221.
56 İbn İshak, 223; İbn Hişâm, III,163 vd.
57 İbn Sa'd, III, 270.
58 İbn Hişâm, III, 166; İbn Sa'd, III, 270; İbn Kesîr, II, 432; Beyhaki, II, 219; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, Kahire 1970, IV, 147.

zannetti ve "Ne var ey Ömer?" deyince "Allah'a, Resulüne ve getirdiği şeylere iman etmeye geldim." dedim. Kalbimi sıvazladı ve dua etti. Sonra "Allah sana hidayet etti ey Ömer." dedi ve evine gitti.[59]

Hadis kitaplarından sadece İbn Hanbel'in Müsned'inde geçen bu rivayet tarih kitaplarımızda bu şekilde aktarılmaktadır.

Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Her iki rivayet dikkatlice okunduğunda iki rivayetin birbiriyle çeliştiğini görüyoruz. Bazı bilginler, bu zıtlığı gidermek için, iki rivayet arasını bulmaya çalışmışlar, ancak Hz. Ömer'in Müslüman oluşu konusundaki bu rivayetleri tam bir değerlendirmeye tabi tutamamışlar ve bir sonuca varamayarak, tutarlı, net bir açıklama yapamamışlardır. Tarihçilerin genel tavırları, rivayetleri olduğu gibi aktarıp yorum yapmamak şeklinde olmuştur. Mesela İbn İshak, bu zıt rivayetleri aktardıktan sonra, aralarını telif edemediğinden "Hangisinin doğru olduğunu Allah bilir.", demek zorunda kalmıştır.[60] İbn Sa'd gibi bazı bilginlerimiz sadece ilk rivayeti alarak ikinci rivayete temas etmemişlerdir.[61] Gördüğü her rivayeti aktarmakla meşhur olan Taberî ise Hz. Ömer'in İslam'a girişi ile ilgili rivayetleri aktarmamış, sadece Mekke dönemi olaylarını anlatırken, Hz. Ömer'in de İslam'a girdiğini söylemekle yetinmiştir.[62] İbn Hacer ve İbn Kesîr de her iki rivayeti aktarıp herhangi bir tercih yapmamışlardır.[63] İbnü'l-Esir gibi bazı bilginlerse, ilk rivayeti aktardıktan sonra "Bu konuda başka rivayetler de mevcuttur." demesine rağmen, bu rivayetlere değinmemiştir.[64]

Çağdaş bazı yazarlar da olayı tahlil etmeksizin her iki rivayeti sadece olduğu gibi aktarmakla[65] yetinip aralarındaki çelişkiye değinmezken, bazıları telif edilmesi zor bir şekilde iki rivayetin arasını bulmaya çalışmışlardır. Bunlardan Nedvî, Hz. Ömer'in

59 İbn Hanbel, *Müsned*, Beyrut trz, I, 17; İbn Hişâm, III, 166; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, IV, 147; İbn Kesîr, II, 432.
60 İbn Hişâm, III. 170.
61 İbn Sa'd, III, 270.
62 Taberî, I, 549.
63 İbn Hacer, *el-İsabe*, Beyrut 1328, II, 519;İbn Kesîr, II, 435.
64 İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, II, 87.
65 Mevdudi, II, 514; Sadık Erarslan, *Sosyal ve Politik Sonuçları İtibariyle Hz. Ömer Devri Fetih Hareketleri*, Ankara 1997, 22.

önce Kâbe'de Kur'an dinleyip kalbinin yumuşadığını, sonra da kız kardeşi ile kavga ederken İslam'a girdiğini, böylece her iki rivayetin de gerçek olabileceğini belirtmektedir.[66] Ahmed Çelebi de bu görüşe katılmaktadır.[67] Watt, her iki durumda da Hz. Ömer'in İslam'a girişinin Kur'an'dan etkilenme suretinde olduğunu söyleyerek izah etmeye çalışmaktadır.[68] Muhammed Gazali, söz konusu rivayetlerdeki çelişkiyi Hz. Ömer'in zıt kişilikler taşıdığı teziyle izah ederek,

> Hz. Ömer'in şiddetinin arkasında rikkatin olduğunu, onun çelişik duygular yaşadığını, yaptığı işkenceler yanında Müslümanların direncine hayran kaldığını, İslam konusunda şüpheleri olduğunu, duygularının sürekli değiştiğini, yükselip alçalan duygular arasında peygamberi öldürmeye gittiğini, yolda ise bir kelime ile kardeşinin evine yöneldiğini, kardeşini döverken onun haykırmasıyla tekrar yükselen duyguları sebebiyle, İslam'a girdiğini

belirterek birbirine zıt rivayetleri yorumlamaya çalışır.[69] Ali Murat Daryal da benzer şekilde rivayeti farklı düşünerek; Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'i öldürmeye giderken şuur altındaki İslam'a girme temayülünün onu Müslüman olmaya ittiği yaklaşımıyla rivayeti çözümlemeye çalışmıştır.[70] Bu iki yaklaşım da Hz. Ömer'in öldürmeye gitmesi durumunu tam olarak izah edememektedir. Bir fikre karşı çıkarken onun etkisine girmek mümkün olabilir, fakat kendini sıkıntıya sokan bir durumdan rahatlamaya giderken, şuur altının dürtüsüyle vazgeçmesi şeklindeki yorumla rivayeti izah etmek bir varsayım olarak kabul edilse bile, bunun tarihi olayları açıklayıcı nitelikte delil olarak kabul edilmesi zordur. Bu durum onun şuursuzca böyle şeylere girmesini varsaymaktır ki zaten problemli olan rivayeti, daha da problemli hale sürükler.

Rivayetlerdeki bu çelişkiyle ilgili olarak Davella, Hz. Ömer'in kılıç çekip yola düşmesinin ve aniden tavır değiştirmesinin mübalağa olabileceğini belirtmiştir.[71] Dozy, Hz. Ömer'in daha önce-

66 Nedvî, III, 86.
67 Çelebi, 207.
68 Montgomery Watt, *Hz.Muhammed Mekke'de*, çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel, Ankara 1986,105.
69 Gazali, 117.
70 Ali Murat, Daryal, *İslam'ın Doğuşu ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açıdan Tahlili*, İstanbul 1989. 58.
71 Davella, "Hz. Ömer", *İA*.

de Kur'an dinlemiş olabileceğinden hareketle, bu olayın çok şairane uydurulmuş bir hurafe olduğunu belirtir.[72]

Bu görüşler konuyu anlaşılabilir kılmamakta, şu sorular izah edilememektedir. Eğer Hz. Ömer önce Kâbe'de Kur'an dinledi, kalbi yumuşadı ve kalbi İslam'a ısındı ise, nasıl oluyor da kalbini sıvazlayıp ona dua eden ve kalbinin ısındığı dinin peygamberini, kılıcını çekip öldürmeye gidebiliyor? "Allah'a ve Resülüne iman ettim." diyen bir insan, nasıl oluyor da kılıçla peygamber öldürmek için yollara düşebiliyor? Bu sorular muğlâk kalmaktadır.

Geleneksel Kabul Gören Rivayetin Metin Tahlili

Bu iki rivayetin arasını te'lif etmenin zorluğuna işaret ettikten sonra şu noktanın da üzerinde durmamız gerekir. Hz. Peygamber'in hayatını öğrenen insanlar, onun hayatının Mekke safhasını okur veya öğrenirlerken, onlara en ilginç gelen ve en çok hoşlarına giden olay, herhalde Hz. Ömer'in Müslüman oluşuyla ilgili anlatılan birinci rivayettir.[73] Bu rivayet, okuyanlara büyük bir zevk vermektedir. Rivayetlerin çizdiği portreye göre Mekke'deki bir zorbanın Hz. Peygamber'i öldürmeye giderken İslam'ın karşısında teslim olması hadisesi, çok meşhur olmuş ve dilden dile hep anlatılagelmiştir. Hz. Ömer'in Müslüman oluşuyla ilgili yukarıda aktardığımız başka rivayet olsa da gerek bilginler, gerek halk Hz. Ömer'in bu şekilde Müslüman olmasını âdeta tercih ederek bu rivayeti meşhurlaştırmışlardır.[74]

Şimdi geleneksel olarak kabul gören Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'i öldürmeye gidişi ile ilgili bu meşhur rivayetin metin tahlilini yapmak istiyoruz. Bu konudaki rivayetle ilintili olarak aktarılan diğer rivayetler arasında birçok tezat bulunmaktadır. Bunları şöyle aktarabiliriz:

72 Bkz. Dozy'den naklen Filipeli Ahmet Hilmi, 169.

73 İbn İshak, 223.

74 Klasik siyer müellifleri dışında İslam tarihini kıssacı bir üslupla aktarmadıklarına inandığımız çağdaş bilginler de bu rivayeti tercih ederek eserlerinde naklet-mişlerdir. Bunlardan birkaçını saymak istiyoruz; Hamidullah, 193; Süleyman Nedvi, *Asrı Saadet*, çev. Ali Genceli, İstanbul 1984, I, 298; Şiblî Numani, *Hz. Ömer* çev. T. Yaşar Alp İst. 1986, 53; Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, İstanbul 1996, III, 101; Mevdudi, II, 513; Heykel, I, 253; Rodinson, 124; Abdurrahman Şarkavi, *Özgürlük Peygamberi*, çev. Muharrem Tan, İstanbul 1993, 99; Martin Lings , *Hz. Muhammed*, çev. Nazife Şişman, İstanbul 1990, 127 vb.

Hz. Ömer'in Müslüman oluşu ile ilgili olarak aktarılan başka bir rivayette Hz. Ömer, İslam'a girişinden bir gün sonra, içinden gelen bir coşku ve Müslüman olduğunu duyurmak arzusu ile Mekke liderlerinden Ebû Cehil ve Velid b. Muğire'ye gitmektedir. Onlar da kapıyı açıp Müslümanlığından haberleri yokmuş gibi davranmaktadırlar. Hz. Ömer, onlara İslam'a girdiğini açıklayınca onlar Hz. Ömer'e lanet okuyarak, kapıyı yüzüne kapatmaktadırlar.[75]

Bu noktada olayı iyi tetkik edersek şu sorular akla gelmektedir: Mekkeliler zaten, Hz. Ömer'i, Hz. Peygamber'i öldürsün diye kendileri göndermişlerdi. Niye sonucundan haberleri olmasın ki? Niçin sonucunu merak edip araştırmadılar? Çünkü sonuçta ya bu peygamberden kurtulacaklar veya Hz. Ömer gibi Mekkeliler için çok önemli bir kişi, Haşimoğulları tarafından öldürülecekti. Hz. Ömer'i Hz. Peygamber'i öldürmeye gönderen bu insanlar, Mekke için önemli bir olayın sonucunu niçin bilmiyorlar!? Üstelik incelediğimiz meşhur rivayette, Daru'l-Erkam'da bulunan Müslümanların, Hz. Ömer'in İslam'a girmesi üzerine sevinçle tekbir getirdikleri, bunun da Mekkeliler tarafından duyulduğu belirtilmektedir.[76] Bu durumda Ebû Cehil gibi birinin neden bu olaydan haberi yoktur? Neden bu küçük kentte, bu kadar önemli bir olaydan Mekke liderlerinin haberleri olmuyor (!)

Buhari'de de yer alan başka bir rivayette şu aktarılmaktadır:

> Hz. Ömer Müslüman olunca içindeki coşkuyla Müslümanlığını bütün Mekkelilere duyurmak için, Mekke'de en fazla söz yayan şahıs olan Cemil b. Mamer el-Cumahi isimli adama gidip durumu bildirir. Cemil de derhal Mekke liderlerine haber götürür. Hz. Ömer de arkasından gelerek İslam'a girdiğini yüzlerine karşı haykırır. Bunun üzerine Mekkeliler ile Hz. Ömer kavga ederken gelen, Mekke liderlerinden As b. Vail, durumun ne olduğunu sorması üzerine Mekkeliler, Ömer'in Müslüman olduğunu, bundan dolayı Ömer'le kavga ettiklerini anlatırlar. Bunun üzerine As b. Vail "Ona dokunmayın, bırakın adamı ne yaparsa yapsın." der.[77]

Bu rivayetin metni üzerinde de bazı tahliller yapmamız gerekmektedir. İncelediğimiz meşhur rivayet gereği Hz. Ömer'in

75 İbn Hişâm, III, 173; İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, II, 87.
76 İbn İshak, 223; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, IV, 147; Beyhaki, II, 219.
77 İbn Hişâm, I, 296; Buhari, Menakıbu,34; Beyhaki, II, 219; Heysemi, IX, 62.

Müslüman olduğunu bütün Mekke'nin bilmesi gerekirken, Hz. Ömer buradaki rivayete göre Mekkelilere Müslümanlığını duyurmak üzere özel birini, Cemil'i buluyor. Ayrıca As b. Vail gibi meşhur bir liderin de olaydan haberi yok. Müslüman olduğunu bilmemektedir. Bu problemler, incelediğimiz rivayetin birçok çelişki barındırdığını göstermektedir. Mekke liderlerinin ve diğer Mekkelilerin onun Müslüman olduğundan haberlerinin olmaması bize Hz. Ömer'in İslam'a girişinin başka bir şekilde yani kimsenin haberinin olmadığı bir şekilde meydana geldiği hissini vermektedir.

Aktardığımız rivayetlerin dışında da bir kısım rivayetler nakledilmiştir. Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'i öldürmeye giderken bir kuyudan ses işitmesi ve bu sesin kendisini uyarması, yine bir dana ölüsü görmesi ve bu dana ölüsünden Hz. Peygamber'e gitmemesi için uyarı gelmesi gibi rivayetler bulunmaktadır.[78] Bütün bu rivayetleri tartışmaya gerek görmeden şunu kısaca belirtelim ki; eğer bu rivayetler doğru kabul edilirse, Hz. Ömer neden yoluna devam etmiştir? Bu olağanüstü olaylardan etkilenmesi ve uyarılardan dolayı öldürme işinden vazgeçmesi gerekmez miydi?

Ayrıca Hz. Ömer'in Müslüman oluşu ile ilgili tahlil ettiğimiz birinci rivayetin kendi içerisinde de açmazları bulunmaktadır. Rivayetin başında Hz. Ömer Hz. Peygamber'in Mekke'deki yerini bilir gibi öldürmeye giderken yolda Nuaym'a rastlayıp yol değiştirdikten[79] ve kız kardeşinin evinde Müslüman olduktan sonra, Kur'an öğretmek üzere orada bulunan Habbab b. Eret'e Hz. Peygamber'e gitmek istediğini, kendisine yol göstermesini istemektedir. Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'in yerini bilirken, Müslüman olduktan sonra neden bilmemektedir? Bu da rivayetin kendi içerisindeki bir açmazıdır.

Yapmış olduğumuz tahliller göstermektedir ki söz konusu rivayetlerde bildirilen şekliyle Hz. Ömer'in Müslüman olması, tarihi gerçekliği olan bir olay olarak kabul edilmesi zordur. Çünkü incelediğimiz birinci rivayete göre Hz. Ömer'in Müslüman olmasından Mekke liderlerinin haberleri olması ve Hz. Ömer'in de Mekke'de

78 Suyuti, I. 87; Hindi, No: 35744.
79 İbn Hişâm, III, 163; İbn Sa'd, III, 270.

Müslümanlığını duyurmaya çalışmaması gerekirdi. Bu anlamda Hz. Ömer'in İslam'a girişi ile ilgili aktarılan birinci rivayetin, rivayet çelişkileri açısından pek muteber olamayacağı görülmektedir. Ayrıca rivayetin ihtiva ettiği anlamlara uygun davranışlar sergileyen bir kişinin normal biri olduğu söylenemez. Hz. Ömer'in ise akıllı, tutarlı, yapılan istişari toplantılarda görüşüne başvurulan kişiliği dikkate alındığında, rivayetlerde belirtildiği gibi çelişkili davranışlarda bulunması kabul edilebilir bir durum değildir.

Rivayetin Tarihsel Bağlamda Değerlendirilmesi

İslam tarihi kaynaklarında aktarılan bu meşhur rivayet, eskiden beri tarihçiler tarafından hep nakledilegelmiş, fakat tarihsel bağlamı hiç incelenmeden olayın bu şekilde gerçekleştiği genel olarak kabul görmüştür. Şimdi Hz. Ömer'in Müslüman olması ile ilgili aktarılan rivayetlerin olabilirliğini/imkânını test etmeye çalışacağız. Önce Hz. Ömer'in yaşamış olduğu Mekke toplumunu ve bu toplumun sosyal yapısını kısaca belirlememiz gerekmektedir.

İslam tarihini iyice tetkik ettiğimizde Mekke sosyal yapısında kabile asabiyetinin geçerli olduğunu görüyoruz. O dönemde kabile kendi içindeki ferdi korumak ve kollamak, diyetini ödemek, onu kimseye terketmemek zorundaydı. Bu o dönemin vazgeçilemeyen geçerli bir örfüydü. Bu örfe uymayan ayıplanırdı. Nitekim kabileler kendi içlerindeki fertleri korumak için uzun süreli savaşları bile göze alıyorlardı. Daha sonra hadis olarak Hz. Peygamber'in de bildirdiği meşhur bir Arap atasözü olan "Kardeşin zalim de olsa mazlum da olsa yardım et."[80] atasözü, o dönemde kabile içindeki ferdin yanlış şeyler yapsa da korunacağını, yardım göreceğini göstermesi açısından önemlidir.

Hz. Peygamber'in sülalesi olan Haşimoğullarını incelediğimizde Mekke'nin en itibarlı, en güçlü, gerek Mekke'nin içinde gerek Mekke'nin dışında en fazla müttefiki bulunan kabilelerinden birisi olduğunu görüyoruz. Abdumenaf'tan sonra sırası ile Haşim ve Abdulmuttalib, Mekke sosyal yapısı içerisinde sivrilerek Mekke'de öncülük yapmışlardı.[81] Mekke'deki bütün kabilelerin

80 Buharî, Mezalim, 4.

81 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbrahim Sarıçam. *Emevî- Haşimi İlişkileri*. Ankara 1997. 68 vd.

onlardaki üstünlüğü, gücü ve hayırseverliği kıskanarak; onlarla bir yarış içinde bulunduğu bilinen bir gerçektir.[82]

Haşimoğulları ile ilgili bu bilgilerden sonra şu sorulara cevap vermek gerekiyor: Böyle nüfuzlu bir kabilenin en önemli ferdini kolayca güpegündüz kılıcı çekip öldürmeye gitmek mümkün müydü? Bu kadar kabile taassubunu bilen Mekkelilerin, ne kadar güçlü ve cesaretli olursa olsun kendisi itibarlı olsa da sülalesi Mekke'de güç açısından pek de itibarlı olmayan[83] Hz. Ömer'i hem kabilesi hem de kendine inanan insanlar tarafından korunan Hz. Peygamber'i ashabından bir grupla beraber öldürmek üzere göndermeleri -rivayete göre- akla ve o günkü toplumsal yapıya uygun muydu? Hz. Ömer'e onların 40 kişi oldukları söylenmiştir.[84] Bu kadar kişiyle nasıl baş edecekti? Eğer öldürmeyi düşünüyorsa böyle güpegündüz[85] gideceğine daha müsait bir zaman kollaması gerekmez miydi? Bırakınız öldürmeyi Hz. Peygamber'e yapılan hakareti bile en sert biçimde cevaplayan Haşimiler buna izin verirler miydi? Ayrıca o günlerde Mekke'nin yönetim yeri olan Daru'n-Nedve'de önemli bir görev olan sefaret[86] görevini[87] yürüten Hz. Ömer, Haşimilerin buna izin vermeyeceğini bilmeyecek kadar saf, Mekke sosyal yapısını tanımayacak kadar cahil biri miydi?

Şimdi aktaracağımız olaylar, Hz. Ömer'in Müslüman olması konusunda aktarılan ilk rivayetin gerçekte pek muteber olamayacağını göstermesi açısından önemlidir:

> Mekke döneminde bir gün Ebû Talib Hz. Peygamber'in kaybolduğu haberini alır. Mekkelilerin ona bir zarar vermesinden endişelenerek onu arattırır. Hz. Peygamber'in bulunmasından sonra elin-

82 İbn İshak, 232.

83 Hz. Ömer'in sülalesi Mekke'de pek itibarlı ve güçlü olmayan Adiyoğullarıydı. Nitekim Hudeybiye Antlaşması sırasında, Cahiliyye döneminde Mekke'de üstlendiği sefaret görevinden dolayı Hz. Peygamber Hz. Ömer'i Mekkelilere antlaşma yapmak üzere göndermek isterse de Hz. Ömer, Adiyoğullarının zayıf bir kabile olduğundan dolayı kimsenin kendisini koruyamayacağını, Ümeyyeoğullarının güçlü olduğundan dolayı, Hz. Osman'ın gitmesinin daha uygun olacağını belirtmişti. İbn Kesîr, III, 336.

84 İbn Hişâm, III, 163.

85 İbn İshak, 223.

86 Mekke'nin dış işleri ile ilgili görevlendirilen yetkili kişisine verilen ad.

87 Suyuti, *Tarihu'l-Hulefa*, Mısır, 1952, 109; İbn Abdülber el-Kurtubi, *el-İstiab*, Beyrut 1328, II, 459.

> den tutarak ve bütün Haşim ve Muttaliboğullarını silahlandırarak, Kâbe'ye gelir ve orada oturan Mekke liderlerine hitaben (kılıçları göstererek) der ki: "Vallahi ona bir şey olursa sizden hiç kimse sağ kalmayacaktır. Bizim hepimizi teker teker yok etmedikçe de ona ulaşamayacaksınız."[88]

Öldürmeye henüz bir teşebbüs olmadığı halde Ebû Talib Mekkelilere bu şekilde meydan okumuştu.

Mekkeliler Hz. Peygamber'in en büyük koruyucusu Ebû Talib öldükten sonra bile onu öldürmeye teşebbüs edemediler. Kur'an-ı Kerim'de hicret sırasında Mekkelilerin onu hapsetmek, öldürmek veya Mekke'den çıkarmak gibi alternatifleri konuştukları toplantıdan bahsedilmektedir.[89] İşte bu toplantıda Hz. Peygamber'i Mekke'den çıkmadan öldürmeye karar veren Mekkeliler, değil bir kabilenin birkaç kabilenin bile Haşimoğulları ile baş edemeyeceğini düşünerek şu karara varmışlardı:

> Her kabileden güçlü birer delikanlı seçilsin, hepsi birleşip kılıçlarıyla bir kişinin vuruşu gibi Muhammed'e vursunlar. Böylece Haşimoğulları bütün kabilelerle savaşı göze alamaz ve diyete razı olur. Biz de diyeti öderiz. Böylece Muhammed'den kurtulmuş oluruz.[90]

Bütün bunlar gösteriyor ki; Mekkeliler, Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs edemezlerdi. Bu pratik olarak mümkün değildi. Bir kişinin hem de tek başına yalın kılıç bu işi yapması ise hiç mümkün değildi. Hiç kimse buna cesaret edemezdi. Boykot yıllarında bile Ebû Talib'in bizzat kendisi, onu sıkı bir şekilde koruyor ve başında nöbet tutuyordu.[91] Taberî bu konuda şöyle demektedir:

> Allah onu Ebû Talib ve aşireti sayesinde Kureyş'in tecavüzünden korudu da Kureyş onu ele geçirmenin imkânsızlığını anlayınca; sihirbaz, şair, deli demeye başladılar.[92]

Böyle olunca Hz. Peygamber'i öldürmek için cesaretin ötesinde güçlü bir kabileye sahip olmak bile yetmiyordu. Mekkeliler,

88 İbn Sa'd, I, 203; Taberî, I, 545.
89 Enfal suresi, 30.
90 İbn Hişâm, IV, 125.
91 İbn İshak, 207.
92 Taberî, I, 547; ayrıca Şuayb (as), kavminin söylediği "*Ey Şuayb eğer kavmin olmasaydı seni taşlayarak öldürürdük*" sözü ile Mekke dönemindeki yapı arasında güzel bir benzerlik görülmektedir. Hud suresi, 91.

Ebû Talib gibi bir hamisi yokken Hz. Peygamber'i öldürebilmek için hicret sırasında bütün kabileleri birleştirip böyle bir işe teşebbüs ederken, Hz. Ömer nasıl oluyor da Hz. Peygamber tam bir koruma altındayken güpegündüz onu öldürmeye gidebiliyor? Hz. Ömer gibi Daru'n-Nedve'de sefaret görevine kadar yükselmiş birisi hangi akılla bu işi yapmaya cesaret edecektir? Mekke adına, Mekke dışındaki kabilelerle görüşmeler yapan bu insanın,[93] böyle bir suikaste teşebbüs etmesinin, tarihi bağlam itibarıyla mümkün gözükmediği ve o dönem toplumsal yapısının böyle bir olaya izin vermediği kanısındayız.

Hz. Ömer'in hicreti sırasında Mekkelilere hitaben "Cesareti olan bana engel olsun." şeklindeki çağrısı gündeme getirilip,[94] Hz. Ömer'in bu cesaretle Hz. Peygamber'i öldürmeye gidebileceği düşünülebilir. Fakat hicret sırasındaki olayda, Hz. Ömer'in Mekkelilere karşı meydan okuması söz konusudur. İncelediğimiz rivayet ise her yönüyle korunan birisinin üzerine onu öldürmek üzere saldırılması olayıdır. İki olay aynı düzlemde, aynı şekilde değerlendirilemez.

Önerilen Rivayet ve Tercih Nedenleri

Buraya kadar ifade ettiklerimizle; birinci rivayette nakledilen durumların, o günkü tarihsel şartlar çerçevesinde gerçekleşmesinin imkânsızlığı nedeniyle ve rivayetin ihtiva ettiği çelişkilerden hareketle kabul edilemeyeceğini belirtmiş olduk.

Klasik kaynaklarımızda bu rivayetin aktarılmasının hemen akabinde, yorumsuz olarak aktarılan, bizim de ikinci rivayet olarak aktardığımız ve birinci rivayetle zıt olmasına rağmen onun kadar meşhur olmayan, Hz. Ömer'in Kâbe'de Kur'an dinleyerek Müslüman oluşu ile ilgili rivayetin, Hz. Ömer'in durumuna ve o dönemin toplumsal yapısına daha uygun düşeceğini düşünüyoruz.

Hz. Ömer'in İslam'a giriş olayının Kâbe'de Kur'an dinleyerek gerçekleştiğini hem bizzat kendisi hem de Mekkeli raviler aktarırken, buna karşın, Hz. Peygamber'i öldürmeye giderken Müslüman olması şeklindeki meşhur rivayeti ise Medineli raviler

93 Suyuti, *Tarihu'l-Hulefa*, 109.
94 İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, IV, 147.

yani olayı başkasından dinleyip aktaran raviler tarafından aktarılmaktadır. Bu da Kâbe'de Kur'an dinleyerek Müslüman olması şeklindeki rivayetin, Hz. Ömer gibi birisinin kişiliğine daha uygun olduğu şeklindeki kanaatimizi desteklemektedir.[95]

Ayrıca tercih etmiş olduğumuz ikinci rivayet, daha önce aktardığımız, Hz. Ömer'in Mekke'de Müslümanlığını duyurmak için Cemil isimli bir adamı tuttuğu rivayetine ve Ebû Cehil gibi Mekke liderlerine İslam'a girişini duyurma girişimlerini anlatan rivayete de uygun düşmektedir. Çünkü bu rivayetler gereği, Kâbe'de Kur'an dinleyerek Müslüman olan Hz. Ömer'in, Müslümanlığını kimse duymadığından dolayı bunu Mekkelilere duyurmak için girişimlerde bulunması kadar doğal bir şey olamaz.

Tercih ettiğimiz rivayeti destekleyen ve o dönemde meydana gelen bir olayı da burada aktarmak istiyoruz:

> Ümmü Abdullah b. Ebi Hasme isimli kadın sahabi, kocasıyla birlikte Habeşistan'a gitmek üzere hazırlanırken, Mekke'de Müslümanlara işkenceler yapan Hz. Ömer oraya uğrar. Ümmü Abdullah'ın kocası kısa bir süre için bir yere ayrılmıştır. Hz. Ömer'in nereye gittiklerini sorması üzerine bu kadın durumu anlatarak, kendilerine Müslümanlıklarından dolayı yapılan işkenceler sonucu ibadetlerini daha iyi yapacakları bir ülkeye, daha hür memleketlere gideceklerini anlatır. Hz. Ömer'e hitaben de 'Bize Mekke'yi dar ettiniz, bize zulüm ettiniz' der. Bunun üzerine Hz. Ömer gayet yumuşak bir şekilde 'Allah yardımcınız olsun.' der ve hiçbir şey yapmadan gider. Onun bu sakin haline şaşıran kadın, biraz sonra yanına gelen kocasına anlatarak, Hz. Ömer için 'Sanki Müslüman olmuş gibiydi.' der. Kocası ise 'Bunun hayal olduğunu, Hattab'ın eşeğinin Müslüman olabileceğini, ama oğlu Hz. Ömer'in asla Müslüman olamayacağını.' söyler.[96]

Bu rivayet, Habeşistan hicreti öncesi yani Hz. Ömer'in Müslüman olmasından önce gerçekleşen bir olayı anlatmaktadır. Bu rivayette Hz. Ömer'in Müslümanlara karşı bir yumuşaması sezilmektedir. Hz. Ömer'in ifadeleri sanki Müslüman olmuş da gizliyormuş gibi bir ruh halini yansıtıyor. Bunu kadına karşı olan tavrından anlıyoruz. Değilse onun eski halini, nasıl bir işken-

95 Bkz. Seydişehri, 480.
96 İbn Hişâm, III, 162.

ceci olduğunu[97] bu aileye ne gibi işkenceler yapabileceğini tahmin edebiliyoruz. Hz. Ömer'in, Müslüman oluşunun Habeşistan hicretinden sonra olduğu rivayetlerde kesin bir şekilde ifade ediliyor.[98] Bu rivayette ise Habeşistan'a hicret için hazırlık yapan bir aileye Hz. Ömer'in uğradığı anlatılıyor. Bu rivayette ifade edildiği gibi Müslümanlara karşı bu kadar yumuşak davranan Hz. Ömer'in daha sonra kılıcını çekip Müslümanların liderini öldürmeye gitmesi nasıl söz konusu olabilir? Bu çelişki de Hz. Ömer'in İslam'ı kabul etmesi konusundaki meşhur birinci rivayet hakkındaki şüphelerimizi desteklemektedir. Habeşistan'a gitmek üzere olan Ümmü Abdullah'a karşı Hz. Ömer'in yumuşak tavrını da ikinci rivayet sayesinde izah edebiliyoruz. Bir gece yarısı Hz. Peygamber'den Kur'an dinleyerek Müslüman olan Hz. Ömer'in tavrı olarak değerlendiriyoruz.

Sonuç olarak Hz. Ömer'in Müslüman oluşu hakkında nakledilen iki farklı rivayet üzerinde yaptığımız tahlillerden şu sonuçlara ulaşıyoruz; incelediğimiz konu ile ilgili iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki çok yaygın olmasına rağmen hem diğer rivayetle çelişmekte hem de o dönemin sosyal yapısı gereği tarihsel bir vakıa olarak değerlendirmemiz mümkün gözükmemektedir.

Bu çelişkilerden dolayı biz, iki rivayetten birinin tercih edilmesi gerektiğini belirterek, Hz. Ömer'in Müslüman oluşu ile ilgili aktarılan birinci rivayetin gerçeği yansıtmadığını, onun Müslüman oluşunun Kâbe'de Kur'an dinleyerek olduğunu, ikinci rivayetin hem tarihsel ortam açısından hem de rivayetlere uyum açısından daha uygun olduğunu belirterek ikinci rivayeti tercih ediyoruz.

Meşhur rivayetin genel kabul görmesinde, çizilen Hz. Ömer imajının da önemli rolü olduğunu düşünüyoruz. Yerinde ifade edildiği gibi; biz, kaynaklarımızda ortaya konulan Hz. Ömer imajının doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü hem Cahiliyye hem de İslam döneminde ortaya koyduğu kişilik, toplumsal konulardaki fikir/görüş sahibi olma ve etkinliği itibarıyla, kaynaklarımızda resmedilenden çok farklı, hatta zıt bir şahsiyet olduğuna ina-

97 İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğabe*, IV, 147.
98 İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, II, 84.

nıyoruz. Tercih ettiğimiz rivayet ise Hz. Ömer'in kişiliğine, o günkü sosyo-politik ortama uygun tarihi bir olgu olarak, elinde kılıç şuursuzca oraya buraya saldıran biri olarak değil, aklı başında, taraf olduğu görüşe ağırlık kazandıran, dengelerde ağırlıklı bir yeri bulunan kişi olarak, aklıyla hareket edip iradesiyle tercih ederek Müslüman olmasını, daha gerçekçi ve tarihi olabilirliği yüksek bir olay olarak değerlendiriyoruz. Ayrıca, tercih ettiğimiz rivayet Hz. Ömer'in Müslüman oluşuna, Kur'an'ın insanlar üzerindeki tartışılmaz tesirine, daha uygun görünmektedir.

Meşhur olan rivayet, tarihsel bağlam açısından okunduğunda olabilir ve kabul edilebilir bir rivayet değildir. Meşhur olmayan ama bizim tercih ettiğimiz rivayet ise tarihi tenkit kriterleriyle de olabilirliği yüksek ve makul bir rivayettir. Sonuç olarak Hz. Ömer'in İslam'a girişinin Kâbe'de Kur'an dinlemesi sonucunda, Kur'an'ın etkisi ile olduğu kanaatindeyiz.

GARANİK MESELESİ

Mekkeliler, Müslümanlara her türlü akıl almaz yöntemlerle işkenceler ediyorlardı. Onların Müslümanlara yönelik farklı işkence yöntemlerini İbn İshak şöyle aktarır:

> Soylu ve kudret sahibi bir kimsenin İslam'ı kabul ettiğinden söz edildiğini duyunca gidip ona hakaret ve küfürler savurur ve şöyle derlerdi: "Senden çok daha iyi biri olan babanın dinini terk ediyorsun..." Eğer bu kişi bir tüccar ise ona da şöyle derlerdi: "Vallahi sana öyle bir şey yapacağız ki hiç müşterin kalmayacak ve servetin yok olup gidecek." Eğer Müslüman olan kimse zayıf ve savunmasız biri ise onu döver, başkalarını da bunu yapmaya zorlarlardı.[99]

Dünya tarihine yön verecek insanlar, işte bu işkence surecinde yetişti ve olgunlaştı. Bu yüzden Hz. Peygamber, Müslümanlara dinlerini daha iyi yaşayacakları bir yer olan Habeşistan'a göç etmelerini önermişti. İlk kafile gittikten bir müddet sonra Hz. Ömer'in Müslüman oluşu ve Garanik olayı sonucu Mekkelilerin Müslüman oldukları duyumunu alınca geri dönmüşlerdi.[100] Şimdi bu Garanik konusunu izah etmeye çalışalım.

99 Hamidullah, 202.
100 Belazurî, I, 261.

İlk müelliflerden İbn İshak, Taberî ve İbn Sa'd tarafından olay özetle şöyle aktarılmaktadır:

> Hz. Peygamber, Kâbe'de Necm suresini okurken, putlardan bahseden ayetlere gelince, Mekkelilerin putları öven bir beyiti okumaları sonucu[101] gürültüler arasında bu okudukları şey ayet zannedilmiştir.[102] Bu arada surenin sonunda secdeye varan Hz. Peygamber ile birlikte surenin icazına kapılıp kendilerini tutamayarak secdeye varan müşrikler, kendilerini temize çıkarmak için Hz. Peygamber'in putları övdüğünü" söylemişlerdir.[103]

Rivayetlerin genelinden bu aktarımı çıkarmak mümkündür.

Oryantalistler genel olarak bu türdeki rivayetleri hararetle kabul edip bunlardan hareketle; Hz. Peygamber'in müşriklerle uzlaşmak için bu ayetleri uydurduğunu, ancak bu uzlaşma bir müddet sonra bozulunca onların putlarına saldırdığını söylerler. Hatta uzun süren bu anlaşma sayesinde Habeşistan'daki Müslümanların geri döndüğünden bahsederler.[104] Hz. Peygamber'in anlaşmaya çalışmasına rağmen anlaşma yürümeyince Kafirun suresinin geldiğini söylerler. İşi daha ileriye götürüp onun tevhidin dışında bir durumu kabullenmeye hazır olduğundan bahsederler. Habeş hicretinin sebebi olarak da Fil hadisesinden sonra hâlâ Mekke'de gözü olan Habeşlilere sığınmak değil, Mekke'ye düşman olan bu insanların arzusunu kullanmak, ayrıca Bizans-İran mücadelesinde İran tarafını tutan müşriklere karşı Bizans'ın yardımını almak ve daha da ötesi Müslümanlar arasında başlayan özellikle Hz. Ebubekir ile Osman b. Mazun arasındaki ikiliği sona erdirmek için bir kısmını Mekke'den uzaklaştırarak meseleyi halletmek olarak verirler.[105]

101 İbn Sa'd, bu sözleri şeytanın peygamberin diline koyması sonucu bilemeden okuduğunu Cebrail'in akşam gelip durumu haber vermesi ile Hz. Peygamber'in durumdan haberdar olması üzerine "*Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için nerdeyse, sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi.*" ayeti nazil olduğunu belirtir. İsra, 73; İbn Sa'd, I, 205.

102 İbn İshak, 219.

103 İbn Sa'd, I, 205.

104 Heykel, Habeşistan'dan dönüş sebebinin Garanik olayının olmadığını uzun uzun anlatır. Bkz. I, 244.

105 Bkz. Watt, 73-79.

Müslüman bilginler Garanik olayı konusunda değişik tavırlar almışlardır.[106] Yukarıda aktardığımız ilk siyer müellifleri, olayın doğru olabileceğini, bunun bir anlamda şeytanın Kur'an'a bir şey katamayacağını, onun korunmuşluğunu göstermesi açısından değerlendirmişlerdir.[107] Görüşlerini desteklemek için de Hac suresindeki ilgili ayeti aktarmışlardır:[108]

Senden önce gönderdiğimiz hiçbir resul ve nebi yoktur ki bir şeyi arzuladığı zaman, şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Fakat Allah, şeytanın attığını derhal iptal eder, sonra kendi ayetlerini sağlamlaştırır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.[109]

Kimi bilginler ise bazı rivayetlerin zayıflığından ve Hz. Peygamber hakkındaki yanlış anlaşılmalara sebebiyet vereceğinden dolayı Garanik olayının üzerinde durmak istemezler.[110] Bunlardan İbn Hişâm, İkinci Habeş hicretinden bahsettiği halde Garanik olayından hiç bahsetmez ve bu konuyu aktarmaz.[111] Hâlbuki bu konu, kendinden önceki müellif İbn İshak'ın kitabında vardır.[112] Belazurî de bu konuda Habeşistan'a giden muhacirlerin, Mekkelilerin secdesini duyunca döndüklerini söyler ve başka bir ilavede bulunmaz.[113] İbn Kesîr ise halkın zihninin karışacağı endişesiyle açıkça "Meseleyi, bilmeyenler duymasın (kafaları karışmasın) diye anlatmıyoruz." demektedir.[114]

Özellikle çağdaş siyer yazarları Garanik olayı konusunda bu konunun uydurma olduğunu söylemekle beraber rivayetlerin zayıflığını savunanlara karşı ağır ifadelerde bulunurlar. Bunlardan Mevdudi şöyle der:

Bu hikâyeyi kabul etmiş olanlar için bir şey diyemeyeceğiz; çünkü onlar bunun zaten doğru olduğuna inanıyorlar. Fakat burada şu hikâyenin muhaliflerine bir çift sözümüz olacaktır. Gerçek

106 İsmail Cerrahoğlu, "Garanik", *DİA*.
107 Sarıçam, 103.
108 Taberî, I, 551.
109 Hac, 52.
110 Bazı bilginler ise hadis kitaplarında olayın anlatılmamasını gerekçe göstererek olayı reddederler. Bkz. Akseki, 93.
111 İbn Hişâm, III, 120.
112 Alfred Guillaume, "Garpte İslam Tetkikleri", *İslam Tetkikleri Enstitüsü*, İstanbul 1954, ed. Zeki Velidi Togan, C. I, Cüz, 1-4, 127.
113 Belazurî, I, 261.
114 İbn Kesîr, II, 446.

şu ki muhalifler de bunu hakkıyla eleştirmemişlerdir. Muhaliflerin bir grubu bu olayı redderken rivayetlerin senetlerinin zayıf olduğunu söylüyor. Demek ki bu zevat, senetlerin kuvvetli olması halinde bu hikâyeyi aynen kabul edeceklerdi. Diğer grup ise bu olayı reddediyor, zira böyle bir hikâye bütünüyle dinimize gölge düşürüyor ve dinle ilgili her şey şaibe ve şüphe altında kalmış oluyor. Böyle bir durumda Şeytan'ın müdahalesinin haddi hesabı olmaz. Onun nerede ne yaptığını kestirmek güç olur. Aynı şekilde Resulullah (as)'ın şahsi ve nefsani söz ve hareketlerinin nerede başlayıp nerede bittiğini hesaplayamayız. Bu tür düşünce ve deliller belki de iman etmeye azimli olanları tatmin edebilir, ama başka kimseleri değil. Meselâ zaten her şeye şüphe ile bakan ve titiz bir incelemeden sonra iman edip etmemeye karar verecek kimseler için böyle bir düşünce hiç de yararlı olamaz. Bu gibi şüpheci ve kararsız kimseler, şüphelendikleri her şeyi dinden çıkarma yoluna gitmeyeceklerdir. Onlar kolayı düşünecekler ve diyecekler ki en az bir tane meşhur sahabî ve birçok tabii ve tebe'ut-tabi'in ve çeşitli güvenilir ravilerden naklolunan bir hikâye, sadece din şaibe altında kalıyor diye niçin reddedilsin? Bu hikâyenin şüpheli olduğunu düşünmektense dinin tümünün şüpheli olduğunu düşünecekler ve bunu tümden reddedeceklerdir.[115]

Şiblî, bu rivayetlerin hepsinin uydurma olduğunu belirttikten sonra İbn Hacer gibi bilginlerin bu tür rivayetlere nasıl sahih dediği konusunda hayıflanır ve müşriklerin bu sözü uydurduğunu söyler.[116] Heykel, oryantalistlerin görüşlerine ağır eleştirilerde bulunur ve şöyle der:

Bunun uydurulma sebebi Peygamber'in mesajı konusunda zihinlerde kuşku uyandırmaktır. Zındıklar, iğrenç emelleri için bu tür rivayetler uydurdular, her şeyi kabule teşne adamlar da bu yalanı doğruladılar. Bunlar aklen malul ve cüretkâr adamlardır.[117]

Hamidullah, olayın gerçek olabileceğini belirtmekle birlikte meseleyi biraz da farklı bir biçimde yorumlar:

115 Mevdudi, II, 479.

116 Şibli, I, 178. Kimileri ise bunun tamamen icaz sonucu gerçekleşen bir durum olduğunu, bunu kapatmak için müşriklerin böyle söylediğini ve uydurduğunu söylerler. Bu görüşe Seyyit Kutup, Mevdudi, Hasan Elik de katılır. Bkz. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kuran*, Necm suresi Tefsiri, Seyyit Kutub. *Fizilali'l-Kuran*, Necm suresi Tefsiri, Hasan Elik, *Kur'an'ın Korunması Üzerine*, çev. Heyet, İstanbul trz. 133.

117 Heykel, 248-251.

> Öyle görünüyor ki bu ayetler zaten biliniyordu ve rivayete göre halktan biri, son iki ayeti, metinde özel bir soru zarfı olmamakla birlikte, doğru biçimi olan soru kipinde değil de şeytanî bir düşünce ile olumlu kipte okumuştu. Oradaki müşrikler Muhammed (as)'in kendi putları lehine bir ödün verdiği zannına kapıldılar. Buna öyle çok sevindiler ki Muhammed (as) o sırada kıldığı namazda secdeye vardığında, onlar da Kâbe karşısında secdeye kapandılar. Muhammed (as) ne olup bittiğinden habersizdi.[118]

Fazlurrahman da oryantalistlerin görüşüne benzer bir görüşle şöyle demektedir:

> Mekke'de bir müddet putlarla ilgili taviz verilmiş, daha sonra ise bu tür şeytani ayetler Kur'an tarafından reddedilerek şu andaki ayetler bunların yerini almıştır. Bu durum Hz. Peygamber'in insan olması, hatadan muaf olmaması ve şeytanının iğvasından kurtulamaması açısından mümkündür.[119]

Garanik konusunu bu aktarımlarla birlikte Mekke ortamı açısından da düşünmek gerekmektedir. Hz. Peygamber'in Mekke döneminde müşriklere yakınlaşmak, onları İslam konusunda ikna etmek gibi düşüncelerinin bulunduğunu biliyoruz. Bu sebeple müşriklerin; aşağı tabakadan köle Müslümanları yanından uzaklaştırmasını istemeleri gibi bazı isteklerine karşı olumlu düşünceler içerisindeydi. Onlarla geçinmek için bu tür eylemler aklından geçiyordu. Onun bu tür düşüncelerinin yanlışlığı konusunda Kur'an şu uyarıda bulunmuştu:

> *Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki onları kovup da zalimlerden olasın.*[120]

Ancak bu tür düşünceler Kur'an tarafından eyleme dönüşmeden düzeltilmiş ve sonuç olarak müsteşriklerin iddia ettiği gibi Hz. Peygamber'in yanlış bir şey yapmasına izin verilmemiştir.

Necm suresinin akışı içerisinde Hz. Peygamber'in bu Garanik Ayeti denilen putları övücü beyitleri söylemesi ise mümkün görünmemektedir. Zaten ayetlerin siyak ve sibakı içerisinde önce

118 Hamidullah, 198.
119 Fazlurrahman, *İslami Yenilenme*, çev. Adil Çiftçi, Ankara 2000, 43.
120 Enam 52.

putları övüp sonra yermesi uygun değildir. Ayrıca Kur'an'daki ayetler onun böyle bir uydurma işine girmesinin mümkün olmadığını açıkça belirtir:

> *Eğer o (Muhammed), bize karşı, ona bazı sözler katmış olsaydı, Biz onu kuvvetle yakalardık, sonra onun şah damarını koparırdık.*[121]

Garanik olayı konusunda bizim kanaatimiz şudur: Mekke'de böyle bir ortam yaşanırken Hz. Peygamber bir gün Mekkelilere Necm suresini okumuş ve Mekkeliler de her zaman yaptıkları üzere onu susturmak için gürültüler yapmaya başlamışlardı. Kur'an bunu şöyle ifade eder: "*Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın, belki bastırırsınız.*" *dediler.*"[122] Mekkeliler, Hz. Peygamber'i susturmak ve davetini engellemek için bu şekilde gürültü yaparken[123] muhtemelen putlarını övücü sözler de söylüyorlardı. Onların eskiden beri putlarını övücü sözlerinden biri de rivayetlerdeki ayetlere karıştırıldığı söylenen içinde putları övücü sözlerin olduğu "*Garanik Ayeti*" diye bilinen metindir.[124] İbn Kelbi, bu sözlerin tavafta Mekkeliler tarafından eskiden beri devamlı söylenegeldiğini belirtir.[125] İşte "şeytanın araya sokuşturduğu söz" diye bilinen sözün söylenişi bu şekilde olsa gerektir. Ancak daha sonra yanlış bir algılama ile bunun Peygamber tarafından söylendiği gibi düşüncelere gidilmiştir.[126] Sonunda müşrikler, gerek Kur'an'ın icazından,[127] gerekse de gürültüler arasında okunan Garanik kelimesinin geçtiği sözlerden dolayı secdeye gitmişlerdir. Akabinde yaptıklarından utanarak bunu kapatmak için bu sözleri Hz. Peygamber'in söylediğini belirtip kendilerini birbirleri nezdinde temizlemek için böyle bir iftirayı atmaları büyük bir olasılıktır.[128] Sonraki yıllarda olayın aktarıcıları ve müellifler

121 Hakka, 44-46.
122 Fussilet 26.
123 Hizmetli, 269.
124 Hasan Elik, ayetler okunurken müşriklerin bu sözü karşı görüş olarak söylediğini, bu sözü peygamber söylese bile bunun 'şöyle diyorsunuz esasen böyledir' şeklinde bir ifade olabileceğini belirtir. Bkz. s. 118.
125 İbn Kelbi, 48; Abduh ve Akseki gibi bilginlerin, bu sözün o dönemde kullanılmadığı gibi düşünceleri olsa da İbn Kelbi bunun kullanıldığını açıkça ifade etmektedir. Bkz. Ahmet Hamdi Akseki, *Garanîq Safsatası*, sad. Ertuğrul Özalp İstanbul 2003, 28; Heykel, I, 249.
126 İbn İshak, 219.
127 Akseki, 100.
128 Gazali, 126.

muhtemelen Hz. Peygamber'in Allah'ın korumasında olduğunu ispat sadedinde, yukarıda aktardığımız Hac 52. ayetindeki anlatılan konuyu da bu konu ile birleştirerek yeni bir olay inşa (kurgu) etmişlerdir. olayın serencamı bu şekilde gelişmiş olmalıdır.

Çağımızda bu olay çerçevesinde Hz. Peygamber'e iftira atma veya bu tür saldırılara karşı savunma tarzında yazılar çoğalmıştır.[129] Bu karşılıklı yazışmalar sonucu, önemli bir literatür de oluşmuştur.[130]

BOYKOT OLAYI[131]

Nübüvvetin yedinci yılında başlayan ve onuncu yılında sona eren Boykot olayı, Mekkelilerin Hz. Peygamber ve onu savunan akrabaları Haşimoğullarına uyguladıkları ilginç bir baskı yöntemi olarak dikkat çekmektedir. Boykot yılları süresince meydana gelen bazı olayları anlatmaya geçmeden önce, buna sebep olan gelişmeleri özetlemek istiyoruz.

Bilindiği üzere İslam'ın gelişini müteakiben Mekke'de üç yıl boyunca davet alenen ilan edilmemiş, nübüvvetin üçüncü yılından itibaren alenî davet başlamıştı.[132] Davetin başarılı bir şekilde sürmesi, Müslümanların sayılarının artması, Mekkeli müşriklerin bu gelişmeyi önlemek için uyguladıkları alay ve hakaret metotlarından istedikleri sonucu alamamaları, bunun ardından müşriklerin Hz. Peygamber ve onun hamisi Haşimoğullarının lideri Ebû Talib ile anlaşma girişimlerinin sonuçlanmaması üzerine,[133] alenî davetten yaklaşık iki yıl sonra yani nübüvvetin beşinci yılında işkence dönemi başlamıştı. Gittikçe şiddeti artan işkenceye rağmen İslamiyet gelişmeye devam etmiş, Mekke'nin önemli şahsiyetlerinden Hz. Hamza ve Hz. Ömer İslam'a girmişti.[134] Öte yandan işkenceler sonucu Habeşistan'a giden muhacirleri getirmek

129 1988 yılında Selman Rüştü isimli şahsın *Şeytan Ayetleri* adlı kitabını çıkarması ile konu tekrar gündeme gelmiş olup konu üzerinde değişik eserler yazılmıştır.
130 Cerrahoğlu, "Garanik", *DİA*.
131 Bu kısım, *İstem* dergisinin 6. sayısında (2006) yayınlanan "Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülahazalar" isimli makalenin düzenlenmiş şeklidir.
132 İbn İshak, 188.
133 Taberî, I, 545.
134 Geniş bilgi için bkz. Mevdudi, II. 519.

üzere oraya gönderilen müşrik heyetinin başarısız bir şekilde geri dönmesi, müşrikleri iyice çileden çıkarmıştı.[135] İslam davetinin Mekke sınırlarını aşıp deniz ötesinde uluslararası bir boyut kazanmaya başlaması ve orada Müslümanlara saygı duyulup ikramlar yapılmasını kabullenemeyen Mekkeliler; işi kökten halletmek üzere toplandılar ve Haşimoğullarından, Hz. Peygamber'in öldürülmek üzere kendilerine teslim edilmesini istediler.[136] Fakat onların bu isteklerine Haşimîler tepki gösterince,[137] farklı bir baskı metodu denemeye karar verdiler. Bu metot, Hz. Peygamber'i kendilerine teslim etmeyen Haşimoğullarına toplumsal baskı oluşturmak için uygulanacak olan boykot (toplumsal ambargo) kararı idi.

Toplumsal Baskının Zirvesi

Boykot olayı öncesi Ebû Talib Mekkelilerin Hz. Peygamber'i öldürmeye yönelik kararlılıklarını anlayınca, Haşimoğullarını atalarından kalan ve Şi'bu Ebi Talib[138] denilen mahallede toplayarak, Hz. Peygamber'i koruma konusunda onlardan söz aldı.[139] Onların bu kararının akabinde Mekkeli liderler bir araya gelerek "Hz. Peygamber'i kendilerine teslim edinceye kadar Haşimoğullarının barış teklifini kabul etmemek, onlara acımamak, onlardan kız alıp vermemek, mal alıp satmamak, onlarla konuşmamak, görüşmemek, onların evlerine girmemek" üzere anlaştılar ve bu sözleşmeyi bir sahifeye yazarak mühürlediler. Sözlerinden caymamak için de sahifeyi Kâbe duvarına astılar.[140] Mekke çevresindeki Araplardan oluşan geleneksel müttefikleri olan Ehabiş kabileleri de bu anlaşmaya katarak işi büyüttüler.[141]

Mekkelilerin Müslümanlara karşı uyguladıkları alay, hakaret ve işkence metotlarının hiçbiri, bu şekilde yazılı bir karara dayanmıyordu. Mekkelilerin ilk defa yazılı bir belge halinde meseleyi belgelendirmelerinin arkasında şu gerekçe yatıyordu: Bu

135 İbn Sa'd, I, 208.
136 Belazurî, I, 264.
137 Ebû Talib bu isteklere karşı söylediği şiirle karşılık vermiş ve kanlı savaşlar yapma pahasına Hz. Peygamber'i teslim etmeyeceğini bildirmiştir. Bkz. İbn Hişâm, III, 177.
138 Yakut, el-Hamevî, *Mucemu'l-Buldan*, Beyrut 1990, III, 393.
139 Belazurî, I, 265.
140 İbn Hişâm, III, 174.
141 Hamidullah, 204.

belgeye bir kısım Hılfu'l-Fudûl cemiyetinin üyeleri de imza atmıştı. Böylece onları da bu belge ile kendilerine bağlamış oluyorlardı. Çünkü bu cemiyet üyelerinin kendilerinin tarafını bırakarak, eski müttefikleri olan Haşimîlerin safına geçmesinden korkuyorlardı.[142]

Haşimoğulları ve Muttalipoğulları[143] ise, Mekkelilerin Hz. Peygamber'e zarar vereceği endişesi ve akrabalık gayreti ile Müslüman olsun olmasın Ebû Leheb dışında[144] hepsi, Şi'bu Ebi Talib mahallesinde toplandılar ve Hz. Peygamber'i koruma altına aldılar. Ebû Leheb ise bu noktada; hem Arap örfündeki aşirete yardım etme geleneğini bir kenara bıraktı hem de Hz. Peygamber'e düşmanlıkta ön sıralarda yer aldı.[145]

Burada dikkati çeken önemli bir husus da Hz. Peygamber'i teslim alabilmek ve öldürebilmek[146] için uygulanan boykotun, Mekke'de bulunan Müslümanlardan çok Haşimîlere uygulandığını görüyoruz. Bu husus, konuyla ilgili rivayetlerde özellikle belirtilmektedir.[147] Haşimîlerin içinde ise sadece Müslümanlar değil, müşrikler de bulunuyordu. Yani boykot Müslüman olmayan Haşimîleri de kapsıyordu. Diğer Müslümanlar ise kendi kabilelerinin işkence, tariz ve eziyetlerine maruz kalıyorlardı.

Bu noktada boykot ile ilgili aktarılan bir rivayete temas etmek istiyoruz. Bazı rivayetlerde,[148] Mekkeliler adına boykot sahifesini yazan Mansur b. İkrime'nin sahifeyi yazdığı gün, Hz. Peygamber'in beddua etmesi üzerine[149] elinin çolak olduğu aktarılmaktadır.[150]

142 İmadüddin Halil, *Muhammed Aleyhisselam*, çev. İsmail Hakkı Sezer, Konya 2003, 91.

143 Haşimoğulları ve Muttaliboğullarının birliktelikleri eskilere dayanmaktaydı ve sonra da aynı şekilde devam etmişti. Hatta Hz. Peygamber, Hayber ganimetlerinin dağıtımı esnasında Haşimoğulları ve Muttalipoğullarını birlikte addetip "*Zevi'l-Erham*" hissesinden onlara pay ayırınca, Haşim ve Muttalib'in diğer iki kardeşi Ümeyye ve Nevfeloğulları "*Biz de kardeş çocukları değil miyiz? bizi de "Zevi'l-Erham"dan sayasın.*" dediklerinde Hz. Peygamber parmaklarını birbirine geçirerek "*İkisi bir soydur. Şi'bu Ebû Talib'le birlikte idik.*" demiştir. Buharî, Meğazi, 40; Belazurî, I, 609; geniş bilgi için bkz. Sarıçam, *Emevî-Haşimî İlişkileri*, 137.

144 Taberî, I, 545.

145 İbn Hişâm, III.175.

146 Belazurî, I, 265.

147 İbn İshak, 205.

148 İbn Sa'd, I, 209.

149 Belazurî, I, 270.

150 Taberî, I, 552.

Ancak bu rivayette izaha muhtaç birtakım problemler olduğunu düşünüyoruz.

Sahifeyi yazan Mansur'un eli, Hz. Peygamber'e yapılan kötülüğe *dolaylı sebep* olduğu için çolak oldu ise, o zaman bu zulüm sahifesini yazdırmak için toplanan ve sahifedeki kararları alıp yazdırarak Kâbe duvarına astırıp üç yıl boyunca ısrarla uygulatarak, Haşimoğullarının çocuklarının açlıktan feryat edip[151] ölmesine[152] sebep olanlara neden bir şey olmuyor da İslam tarihi kaynaklarında bu sahifeyi yazmaktan başka bir suçuna rastlamadığımız kâtip Mansur'un eli kuruyor? Mansur'un eli kurumuş ise, Kur'an'da bizzat kendisi hakkında "*Elleri kurusun.*"[153] şeklinde ilahî tel'in bulunan ve boykot uygulanan bölgeye gelen kervanları durdurarak, buradaki aç insanlar bir şey almasınlar diye kervanın mallarını satın alarak, Haşimîleri açlığa mahkûm edip, onların ölmelerine neden olan Ebû Leheb'in eli neden kurumuyor? Eğer sebep Hz. Peygamber'e yapılan bir kötülük idiyse, daha önce bu kötülükten daha ağırını yapan ve Kâbe'de, Hz. Peygamber'e hakaretler edip yüzüne tüküren, boğmaya çalışan, ona işkenceler yapan[154] Ukbe b. Ebi Muayt ve Ubey b. Halef gibi azılı müşriklerin ellerinin kuruması gerekmez miydi?

Bütün bunlardan yola çıkarak, boykot kararını içeren sahifeyi yazdığı için Mansur b. İkrime'nin elinin çolak olduğunu anlatan rivayetin makul ve kabul edilebilir bir yönünün olmadığını, olayın belki *bir temenniyi ifade ettiğini* belirterek, boykot süresince meydana gelen olayların tahliline başlamak istiyoruz.

Boykot Yılları

Mekkeliler ve özellikle Ebû Leheb, Ebû Cehil gibi liderler boykotu öngören kararın Kâbe'de ilan edilmesinden sonra, Haşimoğullarının toplandığı mahalleye gönderilen yiyecekleri kontrol altında tutmaya başladılar. Bunu kendilerine bir görev addediyorlardı. Bu mahalleye yapılabilecek yiyecek sevkiyatını kontrol altına alıp engellemeye başlamışlardı. Buraya dışarıdan gelen kervan sahipleriyle konuşup Haşimîlere mal satmamaları-

151 İbn İshak, 206; İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, II,87.
152 Belazurî, I, 269.
153 Bkz. Kur'an; Leheb suresi.
154 İbn Hişâm, III, 198.

nı, mallarını daha yüksek bir fiyatla kendilerinin satın alacağını belirtiyorlardı.[155] Araplar açısından savaşın yasak olduğu Haram aylarda gerçekleşen hac günlerinde çıkmalarına izin verilen[156] Şi'bu Ebi Talib sakinlerinden biri alışveriş yapacağı zaman Mekkeli müşrikler, hemen satıcıya gelerek kazanacağı paradan daha fazla para verip, Haşimîlerin mal almasına engel oluyor ve satıcının zararını telafi ediyorlardı.[157] Hz. Peygamber, Hz. Hatice ve Ebû Talib'in bütün malları bu dönemde açlık çeken bu insanlara harcandı. Haşimîler, o kadar sıkıntılara uğradılar ki açlıktan dolayı ağlayan çocukların çığlıkları mahallenin arka taraflarında duyuluyor, hatta açlıktan ölen insanlar oluyordu.[158] İşin hangi boyutlarda olduğunu Sa'd b. Ebi Vakkas'tan gelen şu rivayet ortaya koymaktadır:

> Boykot günlerinde açlıktan dolayı bir gece dışarı çıkmıştım. Ayağım yaş bir şeye değdi. Hemen onu ağzıma attım ve hâlâ ne olduğunu bilmiyorum.[159]

Mekkeli müşrikler arasında uygulamayı kabul etmeyen, ancak güçsüzlüğünden ses çıkaramayan çok sayıda insan bulunuyordu. Bu zulüm sahifesi yüzünden vicdanları harekete geçenler oluyordu. Haşimoğulları ile akraba olanların kabilevî arzuları[160] boykotun tam olarak uygulanmasına mani oluyor ve boykot kararı zaman zaman deliniyordu. Örneğin Hz. Hatice'nin amcazadesi Hakim b. Hizam, bir gece bir deve yükü yiyeceği, Şi'bu Ebi Talib'e götürüp devenin böğrüne vurarak Müslümanların mahallesine gönderdi.[161] Yine aynı şahıs bir gün kölesinin sırtına buğday yükleyip Haşimoğullarının mahallesine götürürken, önüne Ebû Cehil çıktı ve onu sorgulamaya başladı. Hatta hakaret edip dövmeye çalıştı. Bu sırada yoldan geçen müşriklerden Ebu'l-Buhteri b. Hişâm, olaya müdahale etti ve Ebû Cehil'e "Hakim'in akrabalarına yardıma gittiğini, onu bırakmasını" söyledi. Ebû Cehil'in bunu kabul etmemesi üzerine Ebu'l-Buhteri, Hakim b. Hizam'ı engellemekte ısrar eden Ebû Cehil ile kavgaya

155 İbn İshak, 205.
156 İbn Sa'd, I, 208.
157 Süheyli, III, 217.
158 Belazurî, I, 269.
159 Süheyli, III, 216.
160 Cabirî, *İslam'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul 1997, 164.
161 İbn İshak, 208.

girip eline geçirdiği bir deve kemiği ile Ebû Cehil'in başını yardı, onu yere yıktı ve tepeledi.[162]

Ayrıca bir defasında müşriklerden Hişâm b. Amr, bir gece bir deve yükü erzağı Haşimîlerin mahallesine gönderdi. Aynı şahıs başka bir gece üç deve yükü erzak daha gönderdi. Mekkeliler, Hişâm'ın bu yardımlarını tespit edip onu sorguladılar ve bir daha yapmamasını tembihlediler. Fakat Hişâm yine yardımlarına devam etti.[163] Aynı şahıs ileride anlatılacağı üzere boykotun kaldırılmasında da anahtar rol oynayacaktır.[164]

Boykotun Sona Ermesi

Mekkeli müşriklerin Haşimoğullarına karşı uyguladıkları ve üç yıl süren boykotun sona ermesi hakkında bize iki farklı rivayet ulaşmıştır. Birinci rivayet şu şekildedir: Allah'ın gönderdiği bir güve, boykot sahifesinin sadece "*Bismikallahümme=Allahım senin isminle başlarım.*" cümlesi hariç diğer bütün bölümlerini yedi ve bu durumu Allah, Hz. Peygamber'e bildirdi. O da durumu Ebû Talib'e söyleyince, Ebû Talib müşriklere giderek "Kardeşinin oğlu Muhammed'in sahifeyi bir güvenin yediğini söylediğini, eğer bu haber doğru ise Mekkelilerin boykotu kaldırmasını, değilse Muhammed'i onlara teslim edeceğini, isterlerse onu öldürebileceklerini, isterlerse sağ bırakmakta özgür olduklarını." söyledi. Onlar da sevinç ile sahifeye bakmaya gittiler. Ancak söz konusu sahifeyi güvenin yemiş olduğunu görünce "Bu bir sihirdir." dediler ve işlerine devam ettiler.[165]

Boykotun kaldırılması konusunda aktardığımız bu rivayet ile birlikte nakledilen diğer bir rivayet ise tarih kitaplarımızda şu şekilde geçmektedir: Mekke'nin önde gelenlerinden birkaç kişi, Haşimoğullarına yapılan boykot kararını kabullenemeyerek boykotun kaldırılması için harekete geçtiler. Bu şahıslardan Şi'bu Ebi Talib mahallesine yiyecek götürürken yakalanıp sorgulanan ve Haşimoğulları ile akrabalığı olan[166] Hişâm b. Amır anahtar

162 Taberî, I, 550.
163 İbn İshak, 210.
164 İbn Hişâm, III, 217.
165 İbn İshak, 209; İbn Sa'd, I, 209; Belazurî, I, 270.
166 Hişâm b. Amr, Nadle b. Hişâm b. Abdimenaf'ın ana bir kardeşinin oğlu olduğu için Haşimoğullarına yakın bir kişi oluyordu. İbn İshak, 210.

rolü oynamıştı. Hişâm, Mekke'nin ileri gelenlerinden Züheyr b. Ümeyye'ye[167] giderek ona "Dayıların alışverişten, evlilikten mahrum, yoksulluk içinde kıvranırken sen nasıl yeyip içip evlenip yaşayabiliyorsun? Eğer Ebû Cehil, seni dayılarının aleyhine çağırdığı gibi, sen onu kendi dayıları aleyhine çağırsaydın, o yanaşmazdı." dedi. Züheyr, kendi başına bir şey yapamayacağını belirtince, birlikte hareket etmeye karar vererek, üçüncü bir kişi aradılar. Hişâm, daha sonra yine Mekke'nin ileri gelenlerinden Mutim b. Adiy'e[168] giderek "Haşimoğullarından iki batın aile yok olurken bunu içine nasıl sindirebildiğini" sordu ve onun da desteğini aldı. Sonra Ebu'l-Buhteri b. Hişâm'a gitti. Benzer sözleri ona da tekrarlayarak zaten boykot sırasında Haşimîlere gereken desteği esirgemeyen, Ebu'l-Buhteri'den de destek aldı. Hişâm, daha sonra Zema b. Esved'e gitti ve ondan da destek sözü aldı. Sonra bu beş kişi geceleyin Hacun mevkiinde[169] toplanıp ne yapacaklarını, nasıl bir yol izleyeceklerini aralarında konuştular ve bir plan yaptılar.

Ertesi gün birbirinden habersizmiş gibi müşriklerin toplandığı Harem'e geldiler, Züheyr b. Ümeyye tavaf yaptıktan sonra söz alıp "Ey Mekkeliler! Biz istediğimiz gibi yiyelim, içelim. giyinelim, Haşimîler açlıktan helak olsunlar yakışır mı? Vallahi akrabalık bağlarını kesen şu sahifeyi yırtıncaya kadar yerime oturmayacağım." dedi. Ebû Cehil "Yalancı! Yapamazsın." diye karşı çıkınca, Zema b. Evsed "Asıl sen yalancısın. Biz zaten sahifenin yazılmasına razı değildik." diyerek Züheyr'e destek çıktı. Ebu'l-Buhteri, Mutim ve Hişâm da benzer sözlerle ona destek verdiler ve karşı çıkanları sindirdiler. Sonra Mutim b. Adiy gitti, sahifeyi aldı ve yırttı.[170] Akabinde bu beş kişi, silahlarını yanlarına aldılar ve gidip Haşimîleri boykottan kurtardılar.[171]

Klasik İslam tarihi kaynaklarımız, iki rivayeti bu şekilde biraz da birleştirerek önce sahifeyi güvenin yediğini, sonra ise ikinci rivayette adları geçen bu beş kişinin boykotu kaldırma girişiminde bulunduklarını, sahifeyi yırtmak için bakınca da güve yemiş ola-

167 Annesi Atike b. Abdülmüttalib Hz. Peygamber'in halası idi.
168 Hz. Peygamber'in büyük dedesi Haşim'in kardeşi Nevfel'in torunu idi.
169 Yakut, II, 260.
170 Taberî, I, 552
171 Bkz. Beyhakî, II, 262.

rak bulduklarını anlatırlar.[172] Bir kısım çağdaş araştırmalar iki rivayeti birlikte verirken,[173] bazıları da sadece ikinci rivayeti esas alarak olayı aktarmayı yeterli görmektedirler.[174]

Şimdi bu olayı tahlil etmeye çalışalım. Öncelikle olayı rivayetlerdeki Ebû Talib portresi açısından kısaca değerlendirmek istiyoruz. İlk rivayetteki, Ebû Talib'in müşriklere hitaben kullandığı "Eğer yeğenimin dediği çıkmazsa, onu size öldürmeniz için teslim edeceğim." şeklindeki ifadesi tarih kitaplarında anlatılan Ebû Talib portresi ile uyum arz etmemektedir. Onun yeğenini teslim etmek için müşriklerle pazarlığa girmesi, pek makul gözükmemektedir. Sanki bir mümin edasıyla Hz. Peygamber'in dediklerinin kesin doğru çıkacağına duyduğu güvenle, kendisinin asla yapmayacağını düşündüğümüz bir şeyi müşriklere teklif edebiliyor. Bütün Haşimîlerin yok olması pahasına, Hz. Peygamber'i teslim etmeye yanaşmayan Ebû Talib gibi birisinin, böyle bir kumara girişmesinin pek mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Ayrıca boykot olayını anlatan rivayetlerde, Ebû Talib'in putlara tapmayıp Allah'a dua eden bir kişilik olarak gösterilmesi ve resmedilmesi de izah edilemeyecek türden rivayetlerdendir. Öte yandan rivayetlerde anlatıldığı şekilde sahifeyi güvenin yediğine bu kadar inanıp yeğenini teslim edecek[175] boyutta ileri giden Ebû Talib boykotun kalkmasından sonra söylediği şiirlerde güve yemesi konusuna hiç temas etmemekte, daha çok boykotu bozan beş kişinin kahramanlığına değinmektedir.[176] Yine güve yemesi rivayetlerine göre Ebû Talib, Mekkelilere zafer elde etmiş bir kimsenin edası ile ağır laflar söylemişti.[177] Bu şiirlerinde ve konuşmalarında, çok önemli olan bu güve yemesi olayına değinmesi gerekirdi diye düşünüyoruz.

Ayrıca ilk rivayet gereği, eğer sahifeyi güve yediyse, zaten bu sahifenin resmî bir fonksiyonunun kalmaması ve yazılı olmayan bir belgenin hükmünün kalkması gerekmektedir. Boykot kararını

172 İbn Hişâm, III, 218.
173 Hamidullah, 205; Martin Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İstanbul 1994, 135; Gazali, 138; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 107.
174 Bkz. Şiblî, I,181; Halil, 91; Şarkavi, 115; Heykel, I, 223; Algül, I, 240.
175 İbn Sa'd, I, 210.
176 İbn Hişâm, III, 219.
177 Belazurî, I, 270.

resmî hale getirip üzerine üç adet mühür[178] vurarak kesinleştiren Mekkelilerin elinde, güve yediği için bir belge kalmadığına göre, boykotun bitmesi gerekmez miydi? Veya yeni bir belge hazırlama girişimine girmeleri gerekmez miydi? Boykota iki kelime dışında her tarafı yenmiş bir sahife ile devam ettikleri nasıl düşünülebilir?

Bu noktada güvenin sahifeyi yemesine rağmen boykot kararlarının sözlü bir şekilde uygulandığını farzedersek, şu sorulara cevap bulmak gerekmektedir. Eğer sahife güve tarafından yendiyse, ikinci rivayette anlatılan boykotu bozan beş kişi neden "Biz bu sahifeyi yırtmadan oturmayacağız." gibi sözler sarf etmişlerdir? Eğer sahifenin güve tarafından yendiği bilgisi kesin olsaydı, bu sözleri sarf etmelerine gerek yoktu. Yine ilk rivayette anlatıldığı gibi bütün müşriklerin bilmesi gereken güve yemesi olayını, sahifeyi yırtmaya giden Mutim b. Adiy'in de bilmesi ve sonuçta ikinci rivayette bahsedildiği üzere sahifeyi yırtmaya gitmemesi gerekirdi. Eğer sahifeyi güvenin yediği kesin olsaydı, bu beş kişi bunu kesin olarak ifade ederlerdi. Görülüyor ki iki rivayet birbirleriyle uzlaştırılamayacak unsurlar taşımaktadır.

Aktarılan iki rivayetten birincisi, zaten boykotun bittiğini değil de tam tersine Müşriklerin zulme devam ettiklerini bildirmektedir.[179] Kaynaklar, boykotun bitişinin ancak beş kişinin müdahalesi ile olduğunu aktarmaktadırlar. Bu anlamda boykotun bitişi açısından ikinci rivayetin her halükârda bizim için gerekli olduğunu ve yine iki rivayetin birbiriyle uzlaştırılamadığını esas alarak, ikinci rivayeti tercih ettiğimizi belirtmek istiyoruz.

Özetle, aktardığımız rivayetlerin ilki tarihsel bağlamda çelişkiler barındırdığı gibi, ikinci rivayet ile de çelişmektedir. Ayrıca rivayet zinciri açısından problemler taşıdığını bilginler aktarmaktadır.[180] Bu sebeple ilk rivayette anlatılanların kabul edilebilir olmadığını, ikinci rivayetin ise daha makul, gerçekçi ve olabilirliğinin yüksek olduğunu düşünüyoruz. Sonuç olarak boykot, Mekke'deki insaf sahibi kişilerin vicdanlarının harekete geçmesi ve olaya müdahale etmeleri sonucu kaldırılmış ve Haşimîler üç yıldır çektikleri eziyetlerden kurtulmuşlardır diyebiliriz.

178 İbn Sa'd, I, 209.
179 İbn Sa'd, I. 210.
180 Şiblî. III. 183.

Haşimîler, boykot kararına karşı pasif direnişe geçerek, zorlukları göğüslemişler, açlıkla mücadele etmişler, ruhlara hitap edip vicdanları harekete geçirmişlerdi. Sonuçta Ebû Cehil gibi birkaç kişi dışında boykotun kaldırılmasına karşı direnen olmamıştı. Mekke'deki mevcut sosyal yapıyı yıkmak çok kolay değildi. Belki insanların çoğunluğu bu boykotun kalkmasını isteyebilirdi. Ancak bunu göğüslemek zordu. İşte bunu da Mekke'de Hz. Peygamber'in devamlı hayırla yâd ettiği kişiler yapabilmişti.

Sonuç olarak boykot, İslamiyet'in gelişinin yedinci ve onuncu yılları arasında Mekke'de Haşimoğulları üzerine uygulanan bir sosyal baskı yöntemiydi. Mekke sosyal dokusu içerisinde kabile örfünü kullanarak, farklı düşünen bir kesimi, onları savunan kabilesiyle birlikte cezalandırma uygulamasıydı.

Boykot yılları birbirinden ilginç olayların meydana geldiği yıllar olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemlerdeki acıların büyüklüğü sebebiyle, dönemi aktaran tarih kitaplarımıza bazı mübalağalı anlatımların da karışmasına neden olmuştur. Boykot sahifesini yazan kişinin elinin kuruması, sahifeyi güve yemesi gibi rivayetler bunlardandır. Bu anlatımların bazıları birbiriyle çelişkiler barındırmakta, tarihsel ortam itibarıyla olması mümkün görünmeyen bazı olayları içermektedirler.

Mekkelilerin aldığı boykot kararı; alay, hakaret ve işkenceden sonra toplumsal baskının zirvesi oldu. Ancak müşrikler, bu baskılar karşısında ilginç bir pasif direnişle karşılaştılar ve nihayetinde bu direnişe teslim olmak zorunda kaldılar. Boykotla uygulanan baskıya karşı gerçekleşen bu tarihi direniş, Mekke'deki bazı insanların vicdanlarını harekete geçirmiş ve nihayet bu baskı uygulamasının sonlandırılmasına vesile olmuştur. Baskı ve zulmün son safhası diyebileceğimiz bu uygulama sonucu insanların açlıktan ölüme kadar gitmesi, temiz şahsiyetlerin ruhlarında yankı bulmuş ve bu baskıyı bir belge haline getirerek vazgeçilemez şekle sokmak isteyen Mekke zorbalarının gözü önünde bu belgenin yırtılmasını sağlayarak, bu zulmün son perdesinin de sona erdiğini ilan etmiştir.

Mekke'de işkence metotlarının dozajını gittikçe yükselten Mekkeliler, artık bu pasif direniş sonucunda bir ileri safhaya ge-

çip farklı bir işkence metodu geliştiremediler. Böylece boykottan sonra artık her türlü baskı metotlarını tüketen Mekkeliler, ne yapacaklarını ve hangi metot ile yollarına devam edeceklerini bilemediler. Hatta Hz. Peygamber'in Ebû Talib gibi bir hamisinin ölmesine rağmen Mekkelilerdeki tavır belirsizliği devam etti ve yeni bir baskı yöntemi denemeye girişemediler.

Müslümanlar ise artık bu topraklarda yaşayamayacaklarını anlayıp yeni bir yurt arama girişiminde bulunacaklardı. Bir anlamda iki taraf içinde yapılacak fazla bir şey kalmamış, bu son uygulama iki taraf arasında kesin olarak birbirlerinden kopmalarının başlangıcını teşkil etmişti. Hz. Peygamber, boykot olayından sonra kendine yurt arayışı amacıyla, Taif'e sığınmaya çalışacak ve yine Mekke'deki son üç yılını Mekke'ye gelen kabilelerin çadırları arasında gezerken kendine sığınacağı yeni bir yurt arayışı içerisinde olacaktı. Artık davet üslubunu da değiştirmiş, kendisini ve davetini sahiplenecek bir merkez arıyordu. Çünkü boykotla birlikte Mekkelilerden ümidini kesmişti. Sonuç olarak boykotun Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinin de önemli faktörlerinden olduğunu söylememiz mümkündür.

Hz. Peygamber'in Vefası

Bu noktada Mekke'nin ileri gelenlerinden olup, boykot kararının kaldırılmasına vesile olan bu kişiler hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz. Hz. Peygamber, boykot kararının kaldırılması için harekete geçen ve bu konuda gelebilecek baskıları göğüslemeyi göze alan kişilere karşı devamlı saygı ifadeleri kullanmış, onların bu iyiliklerini unutmamış, övmüş ve onları her zaman hayırla yâd etmiştir. Bunlardan biri, söz konusu sahifeyi yırtan ve daha sonra Hz. Peygamber Taif'ten döndüğünde kimse himaye etmediğinden dolayı Mekke'ye giremediği zaman, silahlanarak gelip Hz. Peygamber'i himayesine alan[181] Mutim b. Adiy'dir. Bedir Savaşı sonunda Kureyşli esirlerin fidyesini vermek için gelen Cubeyr b. Mutim'e "Eğer senin yerine baban Mutim, bu kokuşmuş leşleri benden aracılık ederek isteseydi, ona bunları fidyesiz verirdim."[182] diyerek bir vefa örneği sergilemiştir.

181 Taberî. I, 555.
182 Belazurî, I, 176; Buhari, Humus, 16.

Yine Bedir Savaşı sırasında Hz. Peygamber, boykotun kaldırılması için çalışan Zema b. Esved'in öldürülmemesini sahabeden istemiş, ancak savaş sırasında yanlışlıkla öldürülmüştür.[183] Züheyr b. Ümeyye'yi Mekke Fethi sonrası amca kızı Ümmü Hani'nin aracılığı ile affetmiş,[184] Hişâm b. Amr'a Cirane'de 50 deve hediye etmişti.[185]

Boykotun kaldırılmasına ön ayak olanlardan bir diğer şahıs olan Ebu'l-Buhteri b. Hişâm'ın, boykot sırasında Hakim b. Hizam'ın Haşimîlere yardım götürmesine engel olmaya çalışan Ebû Cehil'le kavga edip ona dayak attığını aktarmıştık.[186] O, yine bir seferinde Hz. Peygamber'e hakaret eden Ebû Cehil'i Kâbe'de dövmüş ve başını yarmıştı.[187] Bundan dolayı Hz. Peygamber Bedir Savaşı'nda sahabeye hitaben "*Kim Ebu'l-Buhteri'ye rastlarsa onu öldürmesin, bana yaptığı iyilikten dolayı ona minnettarım.*"[188] diyerek ona eman verdiğini ilan etmiş ve öldürülmemesi ve esir alınması konusunda onları tembihlemişti.

Savaş sırasında yanında bir arkadaşı ile Ebu'l-Buhteri'yi yakalayan Muhazzir b. Ziyad, Hz. Peygamber'in emanını ona bildirmiştir. Ebu'l-Buhteri de Hz. Peygamber'in isteği ile öldürülmeyeceğini öğrenince, bir vefa örneği sergileyerek, kendisini yakalayanlara yanındaki arkadaşı Cünad b. Müleyhe'yi gösterip arkadaşının da canının bağışlanmasını rica etmiştir. Ancak bu teklifinin kabul edilmeyip, arkadaşının öldürüleceğini öğrenince "Ben hür ve şerefli biriyim. Ben vefasız biri değilim. Arkadaşımı ölüme terk edip kendimi kurtaramam, hiç kimse böyle bir vefasızlık yapamaz." demiş[189] ve büyük bir vefakârlık örneği sergileyip arkadaşını savunmak için savaşmış ve öldürülmüştür. Onu öldüren Muhazzir "Benim soyumu sopumu biliyor musun? Bilmiyorsan ispat edeyim. Ben Yemen hükümdarlarının neslindenim." şeklinde şiir okuyarak bir Arap asabiyet ve gururu ile meseleye yaklaşmış ve Ebu'l-Buhteri'yi öldürerek Hz. Peygamber'in

183 Bkz. Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 161.
184 Vakıdi, II, 829.
185 Vakıdi, II, 946.
186 Taberî, I, 550.
187 Belazurî, I, 142.
188 İbn Sa'd, I, 210.
189 Belazurî, I, 168.

emrini yerine getirmemiştir. Ebu'l-Buhteri'yi öldüren Muhazzir, Hz. Peygamber'e gelerek "Ya Rasulallah! Ebu'l-Buhteri teslim olmadı. Ben de öldürdüm." şeklinde durumu anlatmıştır. Hâlbuki Ebu'l-Buhteri teslim olmuş, sadece arkadaşının da esir edilmesini, öldürülmemesini istemektedir. O, arkadaşına karşı vefalı davranmak istemiştir. Zaten Hz. Peygamber "*Her yakalanan öldürülecek.*" diye bir kural da ilan etmemiştir. Ancak, neticede Ebu'l-Buhteri, kabilevî Arap örfünün kurbanı olmuş ve Hz. Peygamber'in ona olan vefa borcu yerine getirilememiştir.[190]

ŞAKKU'L-KAMER OLAYI

Muahhar İslam tarihi kitaplarında Hz. Peygamber'in, Mekke dönemi olayları sadedinde aktarılan ve Hz. Peygamber'in mucizelerinin en büyüğü olarak aktarılan konu Şakku'l-Kamer olayıdır. Burada meseleyi daha çok İslam tarihinin ilk kaynaklarında geçip geçmediği ve o günkü Mekke ortamında böyle bir olayın olabilirliği bağlamında değerlendirmek istiyoruz. Bu konuda Kur'an'dan delil getirildiği için ilgili ayetlere de değinmek istiyoruz.

Şakku'l-Kamer olayının meydana geldiği dönem, İslam tarihinde boykot yılları olarak bilinir. Verilen bilgilere göre Mekke döneminin 8. yılında gerçekleştiği kabul edilen[191] bu olay hakkında rivayet kültüründeki bilgiler yanında, Kur'an'da da Şakku'l-Kamer'den bahsedildiği görüşü, konuya daha da önem kazandırmıştır. Bu sebeple, öncelikle ilgili rivayetleri, daha sonra da alakalı olduğu iddia edilen ayetleri değerlendirmek istiyoruz.

Rivayetlerde Şakku'l-Kamer

Şakku'l-Kamer olayını rivayetlerin genelinde anlatılan şekliyle aktarırsak; Haram aylarda boykot uygulanmadığından, Şi'bu Ebi Talib denilen bölgeye sığınan Haşimoğulları bu aylarda dışarı çıkabiliyorlardı. İşte böyle bir zamanda Hz. Peygamber, Mina'da iken Mekkeli müşriklerin mucize isteği üzerine, bir işareti ile ay

190 İbn Sa'd, II, 23.
191 Diyarbekri, *el-Hamis*, Beyrut trz., I, 298.

yarılmış,[192] yarısı bir dağın üzerine, diğer yarısı da diğer bir dağın üzerine ayrılmış veya Hz. Peygamber'in önünde durmuş[193] sonra tekrar birleşmiş, olayı izleyen Mekkeliler bunun sihirden ibaret olduğunu belirtmişlerdir.[194]

Gelen rivayetlerin hepsine topluca bakarsak, genel olarak bu şekilde anlatılan Şakku'l-Kamer olayının detaylarında birçok tezat mevcuttur. Bazı rivayetlere göre mucizeyi müşrikler değil, Yahudi âlimler istemiştir. Bilindiği gibi Mekke'de o dönemde Yahudi tüccarlar dışında Yahudi bulunmamaktadır.[195] Yahudi bilginlerin Hz. Peygamber'le muhatap olması daha çok Medine dönemindedir. Bu anlamda böyle bir mucize talebinin olması pek uygun gözükmemektedir. Ayrıca müşriklerin bir mucize isteği konusunda da problemler mevcuttur. İbn Hacer *Fethu'l-Bari* adlı eserinde "Enes'in (olayı gözlemlemesi mümkün olmayan Medineli bir sahabe) dışında hiçbir sahabeden Resulullah'ın bu mucizeyi kâfirlerin isteği üzerine gösterdiği şeklinde bir rivayete rastlamadım." demektedir.[196] Zaten böyle bir isteğe olumlu cevap verilmeyeceği Kur'an'daki ayetlerde ifade edilmiş[197] ve bu durumun insanlara hidayet etme sünnetine muvafık olmadığı izah edilmiştir.[198]

Olayın bir kere mi yoksa iki kere mi cereyan ettiği hakkında da ihtilaflar mevcuttur.[199] Bazı rivayetlerde geçen ayın iki defa yarıldığı şeklindeki bilgiler, bilginler arasında tartışmalara neden olmuştur. Bilginler rivayetlerdeki ayın iki defa yarıldığı şeklindeki tezatları, ayın ikiye ayrılması şeklinde tevillerle izah etme yoluna gitmişlerdir.[200]

Bazı rivayetlerde konu ile ilgili olarak daha birçok uydurma içeren unsurlar bulunmaktadır. Buna göre ayın Hz. Peygamber'in emriyle ikiye ayrıldığı, iki parçasının göğsünden girip kollarından çıktığı veya bir parçasının Safa tepesine, bir parçasının da Merve tepesine indiği, Mekkelilerin bunu ikindi ve akşam vakitleri ara-

192 Buhari, Tefsir, 290.
193 Müslim, Sıfatü'l-Münafikin, 45.
194 Bkz. İbn Kesir, II, 483.
195 Bkz. Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke*, Ankara 2003, 141.
196 İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bari*, Beyrut trz., VII, 182.
197 Bkz. İsra, 59.
198 Bkz. Afzalurrahman, III, 196.
199 Taberi, *Tefsiru't-Taberi*, XIII, 111.
200 İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, II, 483.

sındaki bir sürede izledikleri aktarılır. Şakku'l-Kamer olayını hararetle savunan bilginler bile bu haberleri, uydurma ve iftira olarak nitelemektedirler.[201]

Genelde İslam tarihi kitapları yerine hadis kaynaklarında aktarılan bu rivayetlerin ravilerine göz attığımızda sınırlı sayıdaki şu yedi ismi görüyoruz; Enes b. Malik, Huzeyfe b. Yeman, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr, Cubeyr b. Mutim, Abdullah b. Mesud.[202] Bu ravilerden Enes ve Huzeyfe Medine'de Müslüman olmuşlardır ve onların olayı görmeleri mümkün değildir. Ravilerden Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Amr'a gelince kimisi olay meydana geldiği sırada daha doğmamış, kimisi de bu olayı gözleyecek yaşta ve durumda değildir.[203] Cubeyr b. Mutim ise bu olay olduğunda Müslüman değildir, üstelik Şakku'l-Kamer ile ilgili aktardığı hadisi müşrik olan ve müşrik olarak ölen babası Mutim'den aktarmaktadır.[204] Mekke dönemini yaşamış, olayları tam olarak müşahede etmiş sahabe toplumu varken, olayı bize aktaranların çoğunlukla olayları görmeyen insanlardan meydana gelmesi tesadüf müdür?

Bu türden sebeplerle rivayetlerin ve ravilerin tartışmalı durumu, ayrıca konuyla ilgili hiçbir rivayetin mütevâtir haber derecesine ulaşmaması,[205] Cubeyr rivayeti gibi bazı rivayet kanallarının munkatı olması,[206] bu olayın geçmişte vuku bulduğu iddiasının kesin bir kanıta dayanmadığının göstergelerindendir.[207]

Kur'an'da Şakku'l-Kamer

Şakku'l-Kamer olayı ile ilgili olarak rivayetlere destek sadedinde en fazla ön plana çıkarılan ve ileri sürülen delil, Kamer suresinin girişinde anlatılan ayetlerdir. Biz burada ayetlerin anlamını verdikten sonra müfessirlerin bu konudaki görüşlerini aktarıp bu konuda bazı tahlillerde bulunmak istiyoruz;

201 İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye* , II. 483.
202 Rivayet farkları ve raviler için bkz. Köksal, V, 36; İlyas Çelebi, *İtikadi Açıdan Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, İstanbul 1996. 161.
203 Geniş bilgi için bkz. Sun'atullah Bikbulat, "İnşikak-ı Kamer Meselesi", *İslamiyat*, Bünyamin, Erul, Ankara 2004. C. 7, Sayı: 3, s. 188; Mevdudi, II. 521.
204 İbn. Hanbel. IV. 81.
205 Bikbulat. 187.
206 İlyas Çelebi, "İnşikaku'l-Kamer", *DİA*.
207 *Kuran Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Haz; Heyet, Ankara 2004, V, 123.

Son saat (Kıyamet) yaklaşacak (yaklaştı) *ve ay yarılacak* (yarıldı) *Ama eğer onlar (Son Saat düşüncesini tamamen reddedenler, onun yaklaştığının) işaretini görselerdi, sırtlarını dönerler ve "(bu.) hep olagelen bir göz yanılmasıdır" derler* (Kamer, 1-2).

Müfessirlerin bazıları, rivayetlerin tesiri[208] ile bu iki ayette anlatılan ay yarılmasının Mekke döneminde gerçekleştiğini belirtirler.[209] Bu konuda gelen rivayetlerin de[210] bunu anlattığını ifade ederler.[211] Uzun izahlarla bu mucizenin gerçekleştiğini belirtirler.[212] Bu müfessirlerin görüşlerini oluşturmada etkilendikleri ve dayandıkları temel dayanaklar, ağırlıklı olarak yukarıda zikrettiğimiz rivayetlerdir.[213] Bu rivayetler eşliğinde bunu reddedilemez bir gerçek olarak değerlendirirler.[214]

Bazı müfessirler ise bu konudaki rivayetleri kabullenmeyerek ayetlerdeki ifadenin kıyamet günü gerçekleşmesi beklenen bir olay olduğunu, bu manada henüz ay yarılmasının gerçekleşmediğini, bunun kıyamet günü olacağını belirtirler.[215] Ayrıca, tâbiînden Hasan Basrî, Ata b. Rabah'ın ayetteki ifadenin kıyamet günü gerçekleşeceğini savunduğunu bildirirler.[216] Sa'lebi gibi bazı müfessirler de bu görüştedir.[217] Kurtubî, Kuşeyrî ve Maverdî'nin de bu görüşte olduğunu, ayrıca bunun cumhurun düşüncesi olduğunu aktarıp bu görüşü destekleme sadedinde bu ayetin "İş açıklık kazandı ve ortaya çıktı." anlamına geldiğini, Arapların açık ve seçik olan hususlara örnek göstermek için kameri misal verdiklerini, burada da "gerçeğin ortaya çıkışı" için bu ifadenin kullanıldığını belirtir.[218] Bu görüşlere katılan Muhammed Esed. bu suredeki ayetlerin tefsiri mahiyetinde aktarılan rivayetlerin gerçekliğinden şüphe etmekle beraber, bunları ayın yarılması olarak değil de muhtemel kısmi bir ay tutulması olarak yorumlamayı ter-

208 Bikbulat, 187
209 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kurani'l-Azim*. İstanbul 1998. VII, 450.
210 Taberî, *Tefsiru't-Taberi*, XIII, 111.
211 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul 1993, VII, 333.
212 Mevdudi, *Tefhimu'l-Kurarı*, çev. Heyet, İstanbul 1990, VI, 45.
213 Bikbulat, 188; Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Munir*, çev. Heyet, İstanbul 2005, XIV, 125.
214 Fahrettin Razi, *Tefsir-i Kebir*, çev. Heyet, Ankara 1990, XX, 590.
215 Zeki Duman, *Beyanu'l-Hak*, Ankara 2005. I. 227
216 Bikbulat, 187; Çelebi, "İnşikaku'l-Kamer", *DİA*.
217 İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Veciz*, Beyrut 1993, V, 211.
218 Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kuran*, Beyrut 1993. XVII, 83.

cih etmiştir.[219] Rivayetlerde de bunu destekleyen ve o gece ay tutulduğunu belirten bilgiler vardır.[220]

Bu bağlamda bazı araştırmacılar, Kamer suresinde bulunan ayetlerdeki ifadelerden geçmişteki bir olayın değil, gelecekteki kıyametin anlatıldığını, bu tür bir kullanımın Arapçada yaygın olduğunu ve olayın kesinliğini vurgulamak için kullanıldığını bildirirler.[221] Bu bağlamda Kur'an'da bu tip mazi sığası ile gelecekteki kıyameti anlatan birçok örneğin bulunduğunu,[222] ayrıca ilgili ayetlerde geçen "*ayeten*" kelimesinin Şakku'l-Kamer'i gösterecekse, bilinen bir olayı gösterdiğinden marife olması gerektiğini, ancak nekre gelmesinden dolayı, bu ayetlerdeki kastın Şakku'l-Kamer olmadığını belirtirler.[223] Bazı araştırmacılar ise söz konusu ayetlerin iniş zamanı ile Şakku'l-Kamer olayının anlatılış tarihinin çok farklı zamanlarda gerçekleştiğini, aralarında dört veya beş yıllık bir süre olduğunu belirterek, olayın vukuunun mümkün olmadığına, ayrıca bu sure öncesi ve sonrası inen surelerde Mekke'de gündem oluşturması gereken bu önemli konuya değinilmediğine, bu durumun Kur'an'ın üslubuna uymadığına değinmişlerdir.[224]

Bilginlerin Şakku'l-Kamer Konusundaki Tavrı

Rivayetlerden ve Kur'an'dan aktardığımız "Şakku'l-Kamer" meselesi, bilginler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bu konuda çok çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Ancak bu konudaki görüşlerin ekserisi, "Şakku'l-Kamer" olayının vukuunu kabul edenler ve etmeyenler olarak ikiye ayrılmaktadır.

Bunlardan "Şakku'l-Kamer" olayının Mekke'de vuku bulmadığını ve kıyamette gerçekleşeceğini savunanlar, rivayetleri ret ve

219 Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Heyet, İstanbul 1999, 1087.

220 İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, II, 483; bu konuda detaylı bilgiler ve bilginlerin görüşleri için bkz. Çelebi, 158.

221 Esed, 1087; *Kur'an Yolu*, V, 123.

222 Bkz. Bazı surelerdeki kıyamette olacağı bildirilen olaylar geçmiş kipiyle verilmiştir, ancak geleceği kastetmektedir. Bkz. "*Venufiha Fi's-Sur*" Kehf, 99; "*Kalu Ya veylena men Beasena*" Yasin, 51; ayrıca Bkz., İnşikak; 1, İnfitar;1, Fecr, 23 vs..

223 Bikbulat, 187.

224 İzzet Derveze, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Muhammed*, çev. Mehmet Yolcu, İstanbul 1989, II, 225; Erkol, 292.

ayetleri tevil ederek özetle;[225] "yukarıda aktardığımız gibi ayetlerdeki ifadenin kıyameti göstermeye müsait olduğunu, Kur'an'da bu tür örneklerin mevcudiyetini, konuya ilişkin gelen rivayetlerdeki ravilerin olay sırasında yaşlarının küçüklüğü ve rivayetler hakkındaki tartışmaların mevcudiyetinin olmasının bu olayın geçmişte vuku bulduğu iddiasının kesin bir kanıta dayanmadığını gösterdiğini, herkesin dikkatini çekmesi gereken bir olayın, dünyanın başka yerlerinde görülmediği, tarih ve astronomi literatürüne intikal etmediği,[226] sonuçta eğer böyle bir mucize olduysa ve Mekkeliler de buna inanmadılarsa, Kur'an'daki tehdit ifade eden ayetler gereği azabın neden gelmediğini öne sürerek, bu hadisenin meydana gelmesinin mümkün olmadığını" belirtmişlerdir.[227]

Bu bağlamda Kur'an'daki "*Bizi, ayetler (işaretler) göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu ayetleri yalanlamış olmasıdır.*"[228] ayetinin olması, ayrıca Kur'an'da "*Ona Rabbinden (başkaca) mucizeler indirilmeli değil miydi?" derler. De ki: Mucizeler ancak Allah'ın katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi? Elbette iman eden bir kavim için onda rahmet ve ibret vardır.*"[229] ayetiyle müşriklerin mucize isteklerinin hiçbir zaman yanıtlanmadığını ve Kur'an'ın onlara yeterli olduğunun hatırlatıldığını, Kur'an'da müşriklerin birçok mucize isteği, açık bir şekilde verilirken, Şakku'l-Kamer ile ilgili bir istekten bahsedilmemesi ve mucize isteklerine karşı Hz. Peygamber'in "*Ben ancak bir resul ve insanım.*"[230] ifadesini kullanması aktarılır.[231] Ayrıca

225 Çelebi, "İnşikaku'l-Kamer". *DİA.*
226 *Kuran Yolu*, V, 123.
227 Bikbulat, 188; benzer görüşleri Mısır'da Ahmet Zeki Paşa ve Reşit Rıza da dile getirmiştir. Bkz. Çelebi, 155.
228 Bkz. İsra 59.
229 Ankebût 51.
230 Bu konuda gelen mucize isteklerinin açıklığı konusunda bir örnek vermek istiyoruz: "*Onlar 'Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız.' 'Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı öyle ki içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın.' 'Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin.' 'Yahut da altından bir evin olmalı ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğe) çıktığına da asla inanmayız.' De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim.*" İsra 90-93.
231 Bikbulat, 187.

ayetler ışığında bu olayın Kur'anî verilere ters olduğu belirtilir.[232] Hadislerde de Hz. Peygamber'e verilen mucizenin sadece Kur'an olduğunu destekler mahiyette veriler vardır.[233]

Bu görüşlerin sahiplerinin tersine bazı bilginler, rivayetlere[234] ve Kur'an'da geçen verilere dayanarak Şakku'l-Kamer olayının mütevatir rivayetlerle aktarıldığını,[235] bunun bir mucize olduğunu,[236] gerçekliğinin inkâr olunamayacağını hararetle[237] savunmuşlardır.[238] Bu mucizenin Hz. Peygamber'e verilip hiçbir peygambere nasip olmamış en büyük mucize olduğunu, bunu kabullenmemenin veya kıyamette olacağını söylemenin bir nevi kibirlilik olduğunu belirtmişlerdir.[239]

Şakku'l-Kamer olayını kabul eden bilginler, bu olayın kıyamette olacağını savunup yıldız ilmiyle uğraşan insanların kitaplarında bu olayın aktarılmaması ve birçok insanın görmesi gereken bir olayı sadece Mekke'de birkaç kişinin görmesinin sorgulamasına bazı cevaplar vermişlerdir. Bu bağlamda; "olayın gece vaki olduğunu ve az sayıda insan tarafından izlendiğini, insanların gökyüzünü sürekli takip etmediklerinden ve uykuda olabileceklerinden dolayı bu mucizeyi göremeyebileceklerini, gören insanların olayı kaydetmemiş olabileceklerini, çünkü Arapların çoğunlukla okuryazar olmadıklarını, kaydedilenlerin de kaybolmuş olabileceğini" belirtirler.[240] Ayrıca astrologların, böyle bir şeyin olmadığını belirtmediklerini, böyle olunca "yok diyenin değil var diyenin delilinin kabul edilmesinin daha uygun olduğu" gibi savunmalar yapmışlardır.[241]

Ancak bu tür savunmalar meseleyi tam izah edememektedir. Bunlar, biraz da rakibe üstün gelmek için üretilen sözlere ben-

232 Sarmış, II, 31.
233 Bkz. "*Bana verilen mucize ancak bana gönderilen vahiydir. Onun için kıyamet gününde ümmeti en fazla olanın ben olacağımı umuyorum.*" Buharî, Fedailü'l Kur'an. 1; Müslim, Kitabu'l-İman, Hadis No. 239.
234 Kastalani, *İrşadu's-Sari*, Beyrut trz., IV, 195.
235 İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, II, 483.
236 Mevdudi, II, 521; Kasım Şulul, *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul 2003, 147.
237 İbn Hacer el-Askalani, VII, 182.
238 Bkz. İbn Kesîr, *Mucizatu'n-Nebi*. Riyad trz. 31.
239 Zebidi, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, çev. Kamil Miras, Ankara 1986, IX. 319.
240 Nedvî, III, 40.
241 İbn Hacer el-Askalani, VII, 182-186.

zemektedir. En basitinden son cümleyi ele alırsak, bu olayı kabul etmeyenlerin delil olarak getirdikleri görüş "Astrologların kitaplarında bu tespitin olmadığı, eğer gerçekleşseydi yıldız ilmiyle ilgili kitaplarda kaydının bulunacağı" şeklindedir. Değilse olmayan bir şey konusunda astrologların çıkıp "Falan tarihte ay ikiye ayrılmamıştır." gibi ilgisiz bir sözü söylemeleri veya kaydetmeleri herhalde beklenemez. Ayrıca Mekkelilerin gök cisimleri ile yoğun olarak ilgilenen, yolculuklarını gök cisimlerinin işaretlerine göre ayarlayan ve Kur'an ifadesiyle gök cisimlerine tapan Sabîlerin bölgeye yakın yerlerde yoğun olarak bulunduğu bir coğrafyadaydı, dünya tarihinde ilk ve tek olarak gerçekleşmiş (!) böyle önemli bir olaydan Mekkelilerin haberdar olmamaları düşünülemez kanaatindeyiz.

Burada insanı düşündüren bir diğer mesele de şudur: Bu mesele bilginler arasında bu kadar tartışılıyorken, Şakku'l-Kamer meselesini kabul eden bazı müellifler bu olayın kıyamet günü vuku bulacağını söyleyenleri çok ağır ithamlarla suçlayabilmişlerdir. Bunlardan biri olan Said Havva, kendi açısından en büyük mucize olarak kabullendiği bu meseleyi kabul etmeyenler konusunda; onların en azından küfürle itham edilmeyeceğini (!), sahih rivayetleri reddettikleri için fasıklıkla ve sapıklıkla nitelendirilebileceğini ve bunun kalp hastalığına duçar olduklarının işareti olduğunu belirtir.[242] Bu anlayışa göre başta Hasan Basrî olmak üzere birçok müfessir ve bilgin, sapıklık ve fasıklık ile suçlanabilecektir.

Bazı bilginler, tartışmaların çokluğundan ve belki de rivayet problemlerini izah edemediklerinden dolayı Şakku'l-Kamer olayının gerçek olduğunu, ancak uzun süre seyredilen bir olay olmadığını, göz açıp kapayıncaya kadar süren anlık bir şey olduğunu, Kur'an'da Kamer suresindeki ilk ayetlerin de buna delalet ettiğini belirterek konuyu izah etme yoluna gitmişlerdir.[243] Ancak, bu durumda göz açıp kapayıncaya kadar süren bir şeyin nasıl bir mucize olacağı? sorusu akla gelmektedir. Bir saniye süren bir şey mucize olur mu? Üstelik bu görüş, Mekkelilerin Hz. Peygamber

242 Said Havva, *el-Esas fi's-Sunne*, çev. Heyet, İstanbul 1989, I, 352.
243 Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer el-Askalani, VII, 185; Nedvî, III, 40; Mevdudi, *Tefhimu'l-Kuran*, VI, 45.

için söyledikleri "Sihirbaz" sözünü haklı çıkaracak şekilde tehlikelidir. Bu kadar kısa bir zaman süren bir mucize neyi ispat edebilir ve müşrikler buna itiraz edip neden dile getirmemişlerdir? Hâlbuki rivayetlerde ay yarılmasının ikindi ile akşam arası kadar geniş bir zamanda olduğu açıkça belirtilmektedir.[244]

Yine meselenin bu kadar karışıklığından dolayı belki de orta bir yolu bulma adına bazı bilginler, Buharî'de geçen ve Enes b. Malik'ten gelen rivayetteki "*Mekkeliler mucize göstermesini istediler, o da ayı ikiye ayrılmış halde gösterdi ve Hira dağını ayın iki parçası arasında gördüler.*"[245] şeklindeki rivayetten yola çıkarak, yukarıda dediğimiz gibi aslında ayın ikiye ayrılmadığını, müşriklere öyle gösterildiğini[246] söylemişlerdir.[247] Ancak bu durumda olmayan şeyi olmuş gibi göstermek, bir nevi Mekkelilerin dediği gibi sihir yapmış gibi bir şey ortaya çıkarmaktadır ki mesele izah edilmekten öte daha kötü bir tarafa çekilmiş olacaktır.[248]

Bazı çağdaş İslam tarihçileri eserlerinde Şakku'l-Kamer olayına temas etmemişlerdir. Bunun sebebi ya meselenin karışıklığından veya mucize diye anlatılan bu olayın sahihliğini kabullenmemelerinden olmalıdır. Muhtemelen kimi müelliflerimizin değindiği gibi bu olayın Hz. Peygamber'in en büyük mucizelerinden olduğunu kabullenseydiler yazmış oldukları siyer kitaplarında bu konudan bahsederlerdi şeklinde düşünüyoruz.[249] Kimi bilginlerimiz de bunun maddi bir mucize değil, manevi bir temsil olduğunu, Hz. Peygamber'in bu tür mucizelerinin hiç önemli olmadığını, asıl mucizenin Kur'an olduğunu açıkça belirtirler.[250]

244 İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, II, 483.
245 Buharî, Menakıbu'l-Ensar, 35.
246 Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, XIII, 115.
247 "Olayın gerçek olmadığı, ancak Mekkelilere ayın yarılmış gibi göründüğü" fikrinin bazı kelamcılarla birlikte İbn Arabi, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî ve İmam-ı Gazali tarafından da benimsediğini aktarılır. Bkz. Nedvî, III, 40 Zebidi, IX, 320; Çelebi, "İnşikaku'l-Kamer", *DİA*.
248 Yazır, VII, 333; Zebidi, IX, 320.
249 Bu eserlerden birkaç tanesini sıralamak istiyoruz: Mahmut Esad Seydişehri, *İslam Tarihi*, sad. A. Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, İstanbul 1983; Şiblî, III, 430; Heykel, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Vahdettin İnce, İstanbul 2000; Ali Himmet Berki, Osman Keskioğlu, *Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara 1978; Muhammed Gazali, *Fıkhu's-Sire*, çev. Resul Tosun, İstanbul 1987; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj*; Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, İstanbul 1997; Adem Apak, *İslam Tarihi*, İstanbul 2006.
250 Filipeli Ahmet Hilmi, *İslam Tarihi*, Edisyon: Cem Zorlu, İstanbul 2005, 169.

Muhammed Hamidullah'ın bu mesele sadedinde söylediği sözleri önemlidir:

> İslam'a göre, bir kimsenin vahiy alan bir peygamber olabilmesi için hiç de mucize göstermesi gerekmez, zira bir kimse peygamber bile olsa, her şey insana değil Allah'a bağlıdır ve onun emriyle meydana gelmektedir. Bununla birlikte, bütün insanlık tarihi içerisinde zühd ve takva sahibi insanlara mucize ya da kerametler yakıştırılmıştır. Bu durumda Muhammed (as)'in hayatında da bu tür şeylerin olması bizi şaşırtmamalıdır. Tarihçilerin bize söylediklerine bakılırsa...

şeklinde devam eden sözlerinde Şakku'l-Kamer olayının gerçekliği konusunda kuşkusunu ortaya koyar.[251]

Şakku'l-Kamer olayını kabullenen bazı müellifler, olayın gerçekliğini ve dünyanın birçok yerinde göründüğünü ispat sadedinde Güneydoğu Asya'daki memleketlerden Mala-bar'ın (Endonezya'da) tarihlerinde böyle bir vak'aya rastlandığı ve Malabar Mihracesi'nin o gece bu manzarayı gördüğü[252] veya o gece bir bina yapılıp "ayın ikiye yarılması gecesi yapıldı" diye tarih düşüldüğü[253] şeklinde bilgiler aktarılmaktadır.

251 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, 188. Bu noktada Hamidullah'ın mucize konusundaki bazı görüşlerini aktarmak istiyoruz: "Mucizenin ne olduğu, doğal olayların tesadüfünün mucizeyi oluşturabileceği konusunda şayet yeraltındaki bir su kaynağı sığ bir toprak katmanı ile örtülü olsa ve toprak kazılıp burada yeni bir su kaynağı bulunacak olsa, bunda şaşılacak bir şey yoktur. Ama bu olay, Resulullah (as)'ın ve arkadaşları susadığında meydana geliyorsa, biz bunu mucize olarak değerlendiririz." (219). Hamidullah ayrıca şu ifadelere de yer verir: "Şerhu'l-Mevâkif fi'l-Akâ'id gibi bir eserin, bir peygamber tarafından sebep-sonuç ilişkisi dışında gösterilmiş mucizelerin, o peygambere inanan kişilerce teknik imkânlara başvurarak yapılmış olabileceğini de kabul etmekten çekinmediğini belirtmeden geçemeyeceğim. Mucizeler bize bir şeyi kerhen kabul ettirmeye çalışan olaylardır; bir tür zorlamadır. Baskı altında itaatin ise bir değeri yoktur. Kur'an'ın bu konudaki ifadesi çok açıktır." Bu aktarımdan sonra görüşünü şu şekilde bitirir: "Bir öğretinin akla uygun ve mantıklı oluşunun, mucizelerle değil de bizzat kendisiyle kanıtlanabileceğine inanmaktayım." Hamidullah, 219, 221, 224, 228.
Mucize konusunda iki durumla karşı karşıya kalınılmaktadır.
1- Ya insanı aciz bırakıp mecburen iman ettirmektedir ki bu durumda sırr-ı imtihanın anlamı kalmamaktadır.
2- Ya da reddedilmektedir ki bu durumda aciz bırakamayan bir şeyin mucize olması söz konusu olamaz. Söz gelimi Semut kavmi tarafından kesilen bir şey mucize olabilir mi? Mucize aciz bırakan bir şey ise niye aciz bırakılıp boğazlanıyor?

252 İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, II, 483; Mevdudi, I, 328.

253 İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n Nihaye*. II, 483.

Ancak bu türden bilgilerin o bölge insanının kendilerini övmeye yönelik uydurmaları olduğunu Muhammed Hamidullah şu şekilde anlatır:

> Kendilerine bir öğünme ve iftihar payı çıkartmak için, İslam'ı kabul eden toplulukların, Resulullah (as) ile ilişki kurmaya çalışmalarını anlayışla karşılamak gerekir. Aynı şekilde Çinliler de Resulullah (as)'ın kendilerine akrabalarından birini gönderdiğini ve Çin imparatorunun da İslam'a girdiğini bildirmek üzere Medine'ye bir elçi gönderdiğini öne sürerler. Halk arasında dolaşan, efsane niteliğindeki bu bilgilerin bizi yolumuzdan alıkoymasına izin vermek istemiyoruz. Ayrıca, Hindistan ve Türkistan gibi ülkelerde de Resulullah (as)'ın vefatından birkaç yüzyıl sonra birtakım macera-perestler ortaya çıkmışlar ve kendilerinin Resulullah (as)'ın sahabesi olduklarını iddia etmişlerdir. Ve ne gariptir ki bu kimseler asırlar boyunca, peşlerinden sürükleyecekleri kitleler bulma şansına sahip olmuşlardır.[254]

Günümüzde de Şakku'l-Kamer olayının ne kadar büyük bir mucize olduğunu ispatlama sadedinde aydaki birçok kraterden birini seçip "İşte mucize ile yarılan yer burasıdır." demek ne kadar doğrudur?[255] Hangi delille ispatlanacağı belli olmayan bu tür mucizeleri (!) ispatlama gayretlerinin ileride teknolojinin gelişmesiyle fiyaskoya dönüşmesi daha önce acı bir şekilde tecrübe ettiğimiz gibi her zaman mümkündür.[256]

Tarihsel Bağlam ve Kaynak Değerlendirmesi

Şimdiye kadar Şakku'l-Kamer meselesinin rivayetlerdeki durumunu ve Kur'an'da bu konu üzerine indiği iddia edilen Kamer suresindeki ilgili ayetler konusunda birbirinden farklı görüşleri aktardık. Burada ise konuyla ilgili iki meseleye temas etmek istiyoruz.

Öncelikle İslam tarihinde bir konunun gerçekliği konusunda en önemli kriterlerimizden biri, tarihsel bağlam olmalıdır. Yani

254 Hamidullah 1067.

255 Hamidullah, 234.

256 80'li yıllardaki bazı aylık İslami dergilerin "her ay bir mucize" sloganı ile ortaya attığı, "petekte Allah ismi" gibi çarpıcı olayların aslında peteğin yazıya uygun olarak bazı bölümlerini oksit ile doldurup arıların mecburen Allah yazısını yazmalarına sebep olacak kimi mucizelerin (!), sonradan suni mucizeler olduğu ortaya çıkmıştı.

anlatılan konunun, o tarih diliminde olabilirliği ve yaşanılan olayların kareleri içine oturup oturmadığını iyi tahlil etmek gerekmektedir. Bir hayat hikâyesi içerisindeki olayları birbirinden bağımsız olarak düşünemeyiz. O hayat hikâyesinin kronolojisi, tarihi, dönemi, örfü, geleneği, ortamı içinde olayların olabilirliği iyi tahlil edilmeden mesele anlaşılamaz.

Şakku'l-Kamer olayını da tarihsel bağlam formatında incelediğimiz zaman ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber'e verilen en büyük mucize olarak anlatılan bu olay, Mekkelilerin gündemini oluşturmamaktadır. Önemli olayları takvim başlangıcı yapan Arapların ve Mekkelilerin bu kadar önemli bir olay hakkında olumlu ve olumsuz hiçbir tepkide bulunmamaları dikkat çekicidir. Arapların ve Mekkelilerin uzun süre gündemini oluşturması gereken bir olay hakkında bırakın gündem oluşturmasını, önemli olaylar hakkında yığınlarca şiirler yazan Arapların ve Mekkelilerin bu konuda suskun kalmaları şaşırtıcıdır. Mekke ortamı açısından ve tarihsel bağlamda düşündüğümüzde, Hz. Peygamber'in en büyük mucizelerinden biri olması gereken Şakku'l-Kamer olayının Mekkeliler üzerinde hiçbir tesir bırakmaması ve onlar arasında gündem oluşturmamasını önemsediğimizi belirtmek istiyoruz.

Yine, aktarıldığına göre Hindistan'da bile görülen (!) bu olayın, bu kadar gökyüzüyle ilgilenen, yolculuklarını yıldızlara göre yapan, ilgisinden dolayı takvimlerini Ay'a göre hazırlayan bu bölge ve şehir insanı tarafından görülmemesi mümkün değildir. Bütün bu tür durumlar, olayın olabilirliğini gölgelemekte, tarihsel bağlamda olayın oturabileceği bir zemininin olmadığını göstermektedir.

Meseleyle ilgili temas edeceğimiz ve en fazla önemsediğimiz konu da Şakku'l-Kamer meselesi ile ilgili kaynak değerlendirmesi olacaktır. İlk Klasik İslam tarihi kaynakları Şakku'l-Kamer meselesi ile ilgili olarak bize bilgi vermemektedirler. Bu konuyla ilgili olarak bize bilgi veren ilk kaynaklar genelde muahhar kaynaklar, "*Delâilü'n-Nübüvve*" "*Hasâis*" ve "*Şemâil*" türü eserlerdir. Hz. Peygamber'in siretiyle ilgili bize ilk bilgileri ulaştıran kaynaklar olan İbn İshak (v. 151), İbn Hişâm (v. 213), İbn Sa'd (v. 230),

Belazurî (v. 279) ve Taberî (v.310) gibi klasik dönem müelliflerinin bu olaydan kitaplarında bahsetmemeleri oldukça dikkat çekici bir durumdur. Hatta Taberî gibi, kitabının önsözünde her türlü rivayeti kitabına aldığını belirten[257] bir müellif bile bu olaydan neden bahsetmemiştir, düşünmek gerekir.

Bu sorunun net bir cevabını bulmak oldukça güçtür. Burada iki ihtimal akla gelmektedir: Birincisi zaten gerçekte olmayan bu olay onlara ulaşmamıştır. Ancak bu durum kanaatimizce zayıf bir ihtimaldir. Çünkü olayı tarih kitabında aktarmayan Taberî, tefsirinde aktarmaktadır. Bu durumda olaydan haberlerinin olmaması mümkün gözükmemektedir.

İkinci bir ihtimal ise, siyercilerin olayın gerçekliğini kabullenmeyip kitaplarına almadıkları yönündedir. Bu durumda hadisçilerin aldıkları bu olayı, aynı çağın insanları olan bu klasik tarihçilerimiz ve siyercilerimiz kitaplarına neden almamıştır? Bunun cevabı olarak şöyle bir ihtimal akla gelmektedir. Hadisçiler, kendilerine aktarılan olayları kitaplarında birbirinden bağımsız olarak konularına göre tasnif edip aktarmışlardır. Onlar kendilerine ulaşan bilgileri konularına göre tasnif etmişler ve olayın tarihsel bağlamını düşünmemişlerdir. Onlar için önemli olan kendilerine ulaşan rivayettir. O rivayeti, bazı cerh tadil metotlarıyla alırlar veya reddederler. olayı, bir kişinin hayatının ve tarihsel konumunun içerisinde oturduğu bağlamda düşünmezler. Tefsirciler için de benzer bir durum geçerlidir. Onlar önlerindeki ayetleri tefsir edebilmek için ellerine geçen malzemeyi aktarmak zorunda kalmışlardır. Tefsir tarihinde Kur'an'ı baştan sona ilk tefsir edenlerden kabul edilen Taberî'nin tefsirinde gösterdiği farklı tavır da bu şekilde açıklanabilir.

257 Taberî, Kamer suresi tefsirinde ayın yarılması ile ilgili bu rivayetleri verse de İsra, 59'daki yorumlarında bu rivayetleri nakzeder gibi sözler sarf ederek, âdeta tarih kitabındaki metodunun daha doğru olduğunu ispatlar gibi hareket etmektedir. Şöyleki: "*Ey Muhammed, kavminin senden istediği mucizeleri göndermeyişimizin sebebi, senden önceki ümmetlerin, Peygamberlerinden mucize isteyip mucize gönderildikten sonra da iman etmemeleri ve helâk edilmeleridir. Dolayısıyla biz senin kavmine mucizeler göndermedik. Zira eğer onu göndersek ve onlar da yalanlasa, tıpkı önceki ümmetlere yaptığımız gibi derhal azabı gönderirdik.*" Taberî, *Tefsiru'l-Taberî*, IX, 134; benzer çelişkiye Beyzavi de düşmüştür. Bkz. İsra, 59 Beyzavi, *Tefsiru'l-Beyzavi*, Beyrut 1988, I, 575.

İslam tarihçilerine gelince, onların durumu farklılık arzetmektedir. Onlar eserlerini hazırlarken, Hz. Peygamber'in doğuşundan itibaren anlattıkları bir hayat nehri içerisinde kendilerine gelen bilgilere bir yer bulmaları gerekmektedir. Onlar için kendilerine gelen bilgilerin, anlattıkları hayatın bütünüyle örtüşmesi ve tezat arz etmemesi gerekmektedir. Bu sebeple olayları, bu bağlamda bir kareye oturtmaya çalışırlar.

Muhtemelen Şakku'l-Kamer olayında da böyle bir durum olabilir. Siyer yazarları, Hz. Peygamber'in siretinin akışı içerisinde Mekke ortamında gündem oluşturmayan bu olayın vukuunu uygun görmemiş, Hz. Peygamber'in sireti içinde böyle bir olayın olmasının mümkün olmadığını düşünmüş olabilirler. İlk İslam tarihçilerinin temas etmediği bu olaydan muahhar İslam tarihçilerinin bahsetmesinin sebebi, bu olayı hadis kaynaklarından almalarından kaynaklanmış olmalıdır.

Hadisçiler ve bazı muahhar tarihçiler tarafından bu kadar önemle aktarılan, hatta Mekke'de Hz. Peygamber'in en büyük mucizelerinden olması gereken Şakku'l-Kamer olayının Kur'an'da kesin bir dille anlatılmaması bir yana, Hz. Peygamber'in hayatını anlatan ilk klasik siyer ve tarih kitaplarımızda bu konuda herhangi bir bilginin bulunmaması düşündürücüdür. Bu kadar önemle aktarılan bir olayın Mekke'de ses getirmesi ve bu olaydan İbn İshak, İbn Hişâm, İbn Sa'd, Taberî ve Belazurî gibi ilk siyer kaynaklarımızda bahsedilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu konuyu kitaplarına almayan ilk siyer yazarlarının bu tavrını ve meselenin bu yönünü çok önemsiyor ve buna özellikle dikkat çekmek istiyoruz.

Sonuç olarak bu aktardığımız veriler çerçevesinde, Şakku'l-Kamer meselesinin olabilirliğinin mümkün olmadığını, bu olayın en iyimser yorum ve ihtimalle rivayetlerde de değinildiği şekilde o gün gerçekleşen ay tutulması olayının, ay yarılması olarak aktarılması ve rivayetlere bu şekilde girmesi, bunun da Kamer suresindeki ilgili ayetlerle ilişkilendirilmesi sonucu, Şakku'l-Kamer mucizesi (!) ortaya çıkmıştır. Yani bu olay anlatıldığı şekilde bir mucize değil, üretilmiş, Hz. Peygamber'e yakıştırılmış, kurgulanmış (inşâi) bir hikâyedir kanaatindeyiz. Doğrusu o gün, rivayetler gereği ay tutulmuş olmalıdır.

İSRA ve MİRAÇ

İslam tarihinin ve özelde siyerin en tartışmalı konusu hangisidir? şeklinde bir soru sorulsa, bu soruya hiç tereddütsüz İsra ve Miraç olayıdır denilebilir. Bu konuda yapılan meşhur tartışmaların yanı sıra birbiriyle çelişkili olarak aktarılan yığınlarca rivayet kültürü, bunun en basit göstergesidir. Biz burada bu rivayetlerin içine dalarak konuyu uzatıp iyice sıkıcı ve anlaşılmaz hale getirmek istemiyoruz. Ancak, öncelikle İsra ve Miraç olayını ayrı ayrı değerlendirmek istiyoruz. Bu bağlamda Kur'an'da geçen İsra olayının ne olduğunu Mescid-i Aksa meselesini, devamında ise İsra olayını bazı verilerden hareketle izah edip kanaatimizi belirtmek istiyoruz. Bunun ardından Miraç konusundaki rivayetlerden hareketle bir değerlendirme yapmak istiyoruz.

İsra Olayının Zamanı ve Miraç ile İlgisi

İsra veya Miraç konusu anlatılırken ilk olarak getirilen delil İsra suresinin şu ayetidir; "*Kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan kendisine bir kısım ayetlerimizi göstermek için, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Doğrusu O, işitir ve görür.*"[258] Bu ayetin aktarımı ardından izah sadedinde genelde bir gece Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e oradan da göklere götürüldüğü belirtilir. Buna göre Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e gidişine İsra, Kudüs'ten göklere çıkışına da Miraç denilir. Bilginler genel olarak İsra ve Miraç olayını birbirinden ayırarak birinin dünyadaki Mekke-Kudüs arası yolculuk olup Kur'an'da bahsedildiğini, diğerinin ise Kudüs'ten göklere olan yolculuk olup hadislerde anlatıldığını, dolayısıyla İsra'yı inkârın küfrü gerektirdiğini, Miraç'ın inkârının ise küfrü gerektirmediğini belirtirler.[259]

Olayın vukuu zamanı da oldukça ihtilaflıdır.[260] Rivayetlerin genelinde olayın Mekke döneminde olduğu belirtilirse de bazıları vahyin ilk günlerinde olduğunu[261] bazıları 5. yılda veya 10. yıldaki Ebû Talib'in ölümünden sonra olduğunu belirtirlerken,[262] ba-

258 İsra, 1.
259 Havva, I, 388.
260 Bkz. Hatipoğlu, *Müslüman Kültürü Üzerine*. 215.
261 Taberî, I, 537.
262 İbn Kesîr. II. 470.

zıları da birkaç kere vuku bulduğundan bahsederler.[263] Belazurî, olayın hicretten bir yıl önce gerçekleştiğini aktarır.[264] Bu konuda gelen rivayetlerdeki bilgiler o kadar farklıdır ki Buharî Miraç olayının peygamberlikten önce olduğunu bile belirtmektedir.[265]

Bilginler arasında İsra ve Miraç olayının aynı gecede mi yoksa farklı gecelerde mi olduğuna dair ihtilaflar bulunmaktadır. Müelliflerin bir kısmı İsra ve Miraç olayını ayrı ayrı değerlendirmişlerdir. Buharî, Miraç olayını anlattığı hadiste İsra olayına ve o gece Kudüs'e uğradığı gibi konulara değinmemekte, İsra olayını ayrı bir olay olarak değerlendirip ayrı bir babta işlemektedir ve onun ifadelerinde Hz. Peygamber'in Kudüs'e gitmesinden,[266] oradaki namazdan ve Mescid-i Aksa'dan[267] bahsedilmemektedir.[268] Tarihçimiz İbn Sa'd da iki olayı ayrı başlıklar halinde farklı olaylarmış gibi inceler.[269] Bu da iki olayın vukuunun ayrı zamanlarda olduğunun bir işaretidir. Bu noktada biz de iki olayı ayrı ayrı değerlendirmek ve izah etmek istiyoruz.

Bu doğrultuda önce İsra konusunu incelemek gerekir. Bu konunun incelenmesinde önemli nokta, Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülmesidir. Bu konu izaha muhtaçtır. Bu sebeple şimdi izah etmeye çalışalım.

Mescid-i Aksa

İslam Tarihi boyunca genelde Mescid-i Aksa denildiği zaman Kudüs'teki Müslümanların ilk kıblesi olarak bilinen mescit akla gelir. Müslümanlar, yüzyıllardır ilk kıbleleri olduğu için buraya doğal ve haklı olarak saygı gösterirler. Özellikle son yüzyılda burada gerçekleşen Yahudi işgalinden sonra konunun hassasiyeti üzerinde daha fazla durulmuştur.

Esasen Kudüs'ün Müslümanların ilk kıblesi olduğu inkâr olunamaz bir gerçektir. Bakara suresinde yer alan ayetler, kıbleyi Kâbe olarak belirlemeden önce genelde Hz. Peygamber'in yaptığı üzere, hakkında ayet olmayan konularda Ehl-i Kitap'a tabi olunduğun-

263 Şibli, III, 423.
264 Belazurî, I, 295.
265 Buharî, Menakıb, 24; Tevhid, 38.
266 Şibli, II, 433-434.
267 İbn Kesîr, III, 176.
268 Buharî, Bedi'l-Halk, 6.
269 İbn Sa'd, I, 213.

dan dolayı Müslümanlar kıble olarak Kudüs'e yönelmişlerdi.[270] Medine döneminde gelen ayetler, Hz. Peygamber'in bu konudaki arzusuna da uygun olarak Kâbe'ye dönülmesini istemiş ve bundan sonra bu uygulanagelmiştir.[271]

Kur'an'da İsra suresinde Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülmesi konusundan bahsedilmektedir. Mescid-i Haram'ın Mekke'deki Kâbe'nin bulunduğu yer olduğu belli olunca, onun buradan alındığı bellidir. Ancak götürüldüğü yer konusunda bazı problemler mevcuttur.[272] Götürülen yer acaba Kudüs'te midir? Bu noktada Kudüs'teki yerin Mescid-i Aksa olup olmadığı konusunu incelemek istiyoruz.

Kur'an'da, Mescid-i Aksa tabiri konusunda tek bir kullanım bulunmaktadır. İsra suresindeki ayette geçen Mescid-i Aksa tabirini bilginler genelde Kudüs'teki mescit olarak yorumlarlar. Ancak bunu kesin olarak bildiren bir karine bulunmamaktadır. Ayrıca ayette geçen Mescid-i Aksa için "En Uzak Mescit" olarak bir niteleme yapılırken, Rum suresindeki bir ayette ise Kudüs'ten bahsedilirken, "yakın yer" diye nitelendirilmesi, üzerinde düşünülmesi gereken ilginç bir kullanımdır: "*Rumlar en yakın bir yerde yenildiler.*"[273] Sonuç olarak Kur'an'dan Mescid-i Aksa'nın yeri konusunda net bir bilgi öğrenemiyoruz.

Yahudilerin Mescid-i Ulya dedikleri buraya Araplar genel olarak Beytu'l-Makdis derlerdi. Arap şiirinde de bu şekilde kullanılıyordu.[274] Hadislere bakıldığı zaman ise bu konuda bir netlik oluşmamaktadır. Hz. Peygamber'den gelen hadislerde Kudüs'teki mescit, genelde Mescid-i Aksa olarak değil, Beytu'l-Makdis olarak kullanılmaktadır. Mescid-i Aksa olarak kullanımı çok azdır.[275] O kadar ilginçtir ki Miraç anlatımları aktarılan ha-

270 Hz. Peygamber'in Kur'an dışında da vahiy alıp almadığı konusunda izahlar için bkz. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kuran*, IV, 391; ayrıca değişik örnekler için bkz. Hayri Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2000, 234-235.

271 Bakara, 144.

272 Bkz. Abdallah El-Khatıb, "Jerusalem in the Quran", *British Journal of Middle Eastern Studies* (2001), 28 (1), 25–53.

273 Rum, 2.

274 Mikail Bayram, "Kur'an'da Adı Geçen Mescid-i Aksa Neresidir?" *İktibas*, Sayı: 274, Ankara 2001, sh. 46.

275 Mescid-i Aksa ve Beytü'l-Makdis kelimelerinin hadislerdeki kullanımları için Bkz. Wensick, *Concordance*, C. VIII, sh. 305 ve 333.

dislerde[276] ve rivayetlerde[277] bile burası Mescid-i Aksa[278] olarak değil de,[279] Beytu'l-Makdis olarak nitelendirilmektedir.[280]

Mescid-i Aksa tabirinin geçtiği az sayıdaki hadis rivayetlerinden Buharî'de iki adet kullanım geçmektedir ki sadece buna değinip meseleyi izah etmek istiyoruz. Buharî de geçen rivayette "*(Namaz ve ibâdet için) hiçbir mescide sefer edilmesi doğru değildir. (Ziyâde sevâb umarak) Yalnız üç mescide sefer edilir Mescid-i Harâm. Mescid-i Resûl ve Mescid-i Aksâ.*"[281] Buharî'de aynı kitabın iki yerinde geçen bu hadisin ikisi de "*Kazae b. Haruş*" adlı bir raviden gelmektedir. Bu şahsın kim olduğu, bizzat Buharî'deki ikinci rivayetin senedinde verilmiştir. Senette geçtiğine göre; bu şahıs, Emevîlerin ünlü Kûfe valisi Ziyad b. Ebih'in (veya Ebi Süfyan da denilir) kölesidir.

Bilindiği gibi Ziyad ve ailesi Emevî taraftarı bir ailedir. Nitekim Ziyad Emevîler adına Kûfe ve Basra'da önemli görevler yaparken, oğlu Ubeydullah ise Kerbela'da Hz. Hüseyin'in katledilmesini emreden Kûfe valisidir. Buharî'nin rivayetini aktardığı ravi "*Kazae*" işte bu aileye bağlı olup mevaliden bir şahıstır. Ravi Kazae'nin hakkında Abdulmelik b. Mervan'ın kölesi olduğuna[282] dair bilgiler de vardır.[283] Zehebî, onun "Sağlam olmadığını ve kendisine güvenilmeyen biri olduğunu" söyler.[284] Her ne olursa olsun sonuç olarak bu rivayetin ravisi bir Emevî sempatizanıdır ve Buharî'deki iki rivayetin de bu şahıstan aktarılması ihmal edilemeyecek kadar önemli bir detaydır.

Yine bu rivayeti aktaran İbn Şihab ez-Zuhri'nin bir Emevî sempatizanı[285] olup, Emevîlerden yardım almak üzere[286] Şam'a

276 İbn Sa'd, I, 215.
277 Belazurî, I, 296.
278 İbn Sa'd, I, 215.
279 İbn Hişâm, III, 252 vd.
280 İbn İshak, 463.
281 Buharî, Fadlu's-Salah, 1, 6.
282 Ayni, *Umdetu'l-Kari*, Beyrut 2005, V, 578.
283 İbn Asakir, *Tarih-i Dımeşk*, Beyrut 1998, C. 49, sh. 321.
284 Zehebî, *Mizanu'l-İtidal*, Beyrut 1995, V, 472.
285 Bayram, 47.
286 Josef Horovitz, *İslami Tarihçiliğin Doğuşu*, çev. Ramazan Altınay, Ramazan Özmen, Ankara 2002, 58.

gittiği belirtilmektedir.[287] Yakubi; Emevî halifesi Abdulmelik'in Kâbe'yi elinde tutan rakibi Abdullah b. Zübeyr ile mücadele ettiği sırada Şam bölgesi hacıları için Kâbe'nin yerine Mescid-i Aksa'yı ikame ettiğini, Haccı yasakladığını ve Şam halkını Kâbe'de tavaf yapar gibi Kudüs'te tavaf yapmaya zorladığını, bunun üzerine halkın Abdulmelik'e; "Allah'ın farzı olan haccı niye yasaklıyorsun?" şeklindeki itirazına, Abdulmelik'in; Zuhrî'den rivayet ettiği ve yukarıda aktardığımız üç mescit hadisini naklederek cevap verdiğini aktarır.[288]

Bunlar Abdullah b. Zübeyr'e karşı mücadele eden Emevîlerin, Mekke ve Medine gibi iki önemli şehri ve bu şehirlerdeki iki önemli mescidi ellerinde bulundurmasından dolayı, İbn Zubeyr'e karşı Kudüs'ü ön plana çıkarma gayretleri sonucu bu tür rivayetlerin ortaya konulduğunu ve Beytu'l-Makdis kullanımlarının Mescid-i Aksa kullanımına dönüştürüldüğünün göstergelerindendir. Ayrıca o dönemin müelliflerinin kitaplarında bu rivayetteki Mescid-i Aksa tabirinin Beytu'l-Makdis veya Mescid-i İlya olarak geçmesi de ayrı bir göstergedir.[289] Buharî'nin de bab başlığını Beytu'l-Makdis olarak kullandığı halde, rivayette Mescid-i Aksa şeklinde kullanılması da ayrı bir anekdottur.

Muhammed Hamidullah da bu görüşe katılarak aktardığımız üç mescitten bahseden hadis konusunda şu değerlendirmeyi yapar:

> Buhârî'nin hocasının hocası Ebu'l-Yemân, sağlığında bu hadisi naklederken, hadisin o sıradaki metni şöyleydi: "Mescid-i Haram, şu karşınızda duran sizin mescidiniz ve İlya" (Mescid-i Aksâ ifadesi yoktur). (Bk. M. M. Azami, Studies in Early Hadits Literature, Arapça Ek, s. 154, Ebû'l-Yemân'ın elyazması nüshası). Yine titiz bir hadis ravisi olan Müslim de aynı hadisin metninde İlya sözcüğünü kullanmıştır. Kudüs için kullanılan ilya teriminin, Buharî tarafından, Ebû Sufyan'ın Herakliyus'la olan karşılaşmasının anlatıldığı meşhur hadiste (Buharî, 1/1/6) de kullanıldığını hatırlatalım. Hulefâ-i Râşidîn döneminde, aynı İlya terimi, Hz. Ömer Kudüs'ü fethettiği zaman şehrin sakinlerine verilen himaye ferman ve imtiyaznamelerinde kullanılmıştır. Bu belgelerde İlya teri-

287 Bkz. Zehebi, *Tezkiretu'l-Huffaz*, Beyrut trz. I, 110; İbn Sa'd, VII, 157; İbn Kuteybe, *el-Mearif*, Beyrut 1970, 208.
288 Yakubi, II, 178.
289 Ezraki, *Ahbaru Mekke*, Mekke 1996, II, 64.

mi beş kez geçmektedir Bk. Tarih, I. 2405-6; benim yazmış olduğum Documents, II, Nº 261, ve el-Vesâ'ik, Nº 357; Lanepole, "The First Mohammedan Treaties with Christians", Proceedings of Royal Irish Academy, 1904, s. 232 vd).[290]

Hadis kaynaklarındaki Mescid-i Aksa kullanımı ile ilgili rivayetlerin bir kısmının zayıflığı ve kendi içindeki çelişkiler dolayısıyla hepsini söz konusu etmeyip sadece Buharî'deki rivayetin tahlili ile yetinmek istiyoruz.[291] Belki de bu problemlerden dolayı İslam rivayet kültüründe, Mescid-i Aksa'nın dünyada olmadığı, gökte bir mescit olduğu ve Hz. Peygamber'in de orada peygamberlere namaz kıldırdığı şeklinde ifadeler de bulunmaktadır.[292]

Esasen Hz. Peygamber döneminde burada (Kudüs'te) mescit olmadığı[293] ve hicretten yaklaşık yarım asırdan fazla süre sonra burada mescit oluşturulduğu ortadadır. Konunun daha net bir izahı için öncelikle sahabe döneminde bu konunun nasıl algılandığına bakmak gerekir.

O günkü Arap toplumu Mescid-i Aksa denilince nereyi anlamaktaydılar? sorusu iyi izah edilirse konu daha net olarak ortaya çıkabilecektir. Bu noktada sahabenin o dönemdeki kanaatlerini ve Kudüs'ü fethettikten sonra Mescid-i Aksa konusundaki tavırlarını da gözlemlemek gerekir.

Kudüs'ün, Hz. Ömer döneminde sulh antlaşması imzalanarak teslim edildiği belirtilir. Bazı rivayetlerde bu antlaşmayı halifenin Kudüs'e bizzat gelerek imzaladığı, bazılarında ise Kudüs'e gelmediği ve Kudüs'e yakın Cabiye denilen yerde imzaladığı belirtilir. Onun Kudüs'e gittiğini anlatan rivayetlerde ise çok etraflıca anlatımlar bulamamaktayız. Kudüs'ün fethi ve anlaşma konusunda bir netlik olmayıp ihtilafların olduğundan bahseden Yakubî, halifenin şehri sulhen teslim aldığından bahsetse de Mescid-i Aksa ile ilgili hiçbir bilgi vermemektedir.[294] Tersine halifenin yerli halka

290 Bkz. Hamidullah, 270 nolu dipnot.

291 Bu aktardığımız hadis dışında bazı hadis kitaplarında Mescid-i Aksa ile ilgili bu tür kullanımlar, Buharî, Enbiya, 41; İbn Mace, Mesacid, 7, İkame, 198; Ebû Davut, Menasik, 8, gibi yerlerde görülebilir. Bu hadislerin de bizzat aktaranlar tarafından zayıf oldukları ve metin problemleri taşıdıkları belirtilir.

292 Hamidullah, 241 vd.; Wensick, Mescid-i Aksa, *İA*.

293 Ateş, XIII, 274.

294 Bkz. Buhl, "Kudüs", *İA*.

verdiği ahitnamede onların kiliselerine (Mescid-i Aksa denilen yer o sıralar kilise idi) dokunulmayacağı ve işgal edilmeyeceği (camiye çevrilmeyeceği) sözü verilmektedir.[295] Belazurî ise, fetih olayından bahsettiği halde Mescid-i Aksa'dan hiç bahsetmemektedir.[296] Taberî'de geçen ve onun da tam yerini bilemediği anlaşılan bir rivayette Hz. Ömer'in bir yeri temizletip orada namaz kıldığından bahsedilse de[297] buranın Mescid-i Aksa olduğu hakkında bilgi verilmemektedir. Üstelik nerede namaz kıldığına dair net olarak bir ifade bulunmamaktadır.[298] Hâlbuki eğer Kur'an'da böyle bir mescitten bahsedildiyse halife ve sahabenin büyük bir arzu ile oraya ulaştığından söz edilmeliydi. İbnü'l-Esir, fetih konusunu "Beytu'l-Makdis (ki orası İlya'dır)" fethi başlığı altında anlatır, ancak Mescid-i Aksa ile ilgili konuya hiç temas etmez.[299] İbn Kesîr, Taberî'de aktarılan konuyu tekrar eder, ancak onda da net bir bilgi bulamamaktayız.[300] Hatta tam tersine o dönemde buraya Mescid-i Aksa değil, Beytu'l-Makdis dendiğini söylemektedir. [301]

Sonuç olarak; sahabenin de gerek fetih gerek fetih sonrası "Mescid-i Aksa burasıdır, ilk kıblemiz burasıdır." diyerek tazim ettikleri, önem verdiklerine veya Mescid-i Aksa'yı bulmak ve yerini tespit etmek için bir araştırma, bir gayret içerisinde bulunduklarına dair bir bilgi kaynaklarda aktarılmamaktadır. Meselenin bu yönü ilginçtir. Nitekim Hz. Ömer'in bir kiliseye gittiği, namaz vakti olunca Müslümanlar kiliseyi mescide çevirir korkusuyla oradan çıkıp onun karşısında bir yerde namaz kıldığı, onların kiliselerine dokunmadığı ve namaz kıldığı yerin halen mescit olarak kullanıldığı bildirilir.[302] Ancak halifenin neden Mescid-i Aksa'yı bulma konusunda bir gayretinin olmadığını düşünmek gerekir.

Doğrusu Kudüs'teki Mescit hakkında Kudüs'ün fethinden sonraki ilk bilgi, yaklaşık 50 yıl sonra bir Hıristiyan gezginin Müslümanların oradaki kilisenin bir tarafında namaz kıldıkları

295 Yakubi, II, 36-37.
296 Bu konuda çok farklı rivayetlere rastlıyoruz. Belazurî, *Fütuhu'l-Buldan*, Beyrut 1991, 144.
297 Taberî, II, 450.
298 Ateş, XIII, 271.
299 İbnü'l-Esir, II, 499.
300 İbn Kesîr, II, V, 124.
301 İbn Kesîr, II, VI, 145.
302 Makrizî, *el-Hitat*, Beyrut 1998, IV, 408.

şeklindeki aktarımdır.[303] Esasen bu bilgi zaten Taberî'de kısmen bulunmaktadır. Ancak buranın neresi olduğuna dair net bir bilgi verilmemektedir.

Burada şu soruyu sormak gerekiyor: Müslümanlar fethettikleri bu şehirde, Kur'an'da bahsedilen, Hz. Peygamber'in Miraç'a yükseldiği ve peygamberlere namaz kıldırdığı Mescid-i Aksa'yı araştırma çabası içine neden girmediler? Burayı neden merak etmediler? Neden bu mescitte namaz kılma gayreti içine düşmediler veya Abdulmelik dönemine kadar burada Mescid-i Aksa'yı kurma ve inşa etme düşüncesine neden girmediler?

Sahabenin Kudüs'te böyle bir girişimde bulunmamalarının sebebi, muhtemelen onların buradaki kiliseyi Mescid-i Aksa olarak algılamamalarından kaynaklanıyordu. Nitekim bu konuda sahabeden Hz. Peygamber'in Kudüs'e geldiğine dair bilgileri reddettikleri şeklinde bilgiler de mevcuttur.[304] Onlarda böyle bir algı olsaydı, derhal burayı eski haline çevirir ve mescit yaparlar, en azından gidip ziyaret ederlerdi.

Esasen Kudüs'teki yapının Mescid-i Aksa olarak algılanması ve böyle bir mescidin ortaya çıkması, Kudüs'ün fethinden yaklaşık 50 yıl sonraki siyasi mücadeleler sonucudur. O zamana kadar da böyle bir yapı Kudüs'te mevcut değildi. Hicaz'daki Mekke ve Medine gibi iki kutsal şehri ve buralardaki mescitleri elinde bulundurup Şam'daki Emevî halifeliğine karşı mücadele eden sahabeden Abdullah b. Zübeyr'e karşı, Emevî halifesi Abdulmelik, kendi bölgesindeki insanların hac için gittikleri Mekke'de siyasi rakibi tarafına geçmelerinden endişe ederek bir diğer kutsal yer olarak Kudüs'ün öne çıkarılmasını sağlamıştır. Bunun için oradaki kilisenin yerine Mescid-i Aksa'yı inşa etmiş,[305] böylece hac merkezini değiştirmeye gayret ederek bir müddet burada tavaf yapılmasını sağlamıştır.[306] Ayrıca yukarıda incelediğimiz hadisler de bu gaye için uydurulmuş ve Kudüs'ün kutsallığını ispat etmek üzere Emevîlerce kullanılmıştır.

303 Nebi Bozkurt, "Mescid-i Aksa", *DİA*.
304 Misal verecek olursak Hz. Huzeyfe böyle bir düşünceye inanmıyordu. İbn Kesîr, II, 474.
305 İrfan Aycan, İbrahim Sarıçam, *Emeviler*, Ankara 1993, 145.
306 Bkz. Casim Avcı, "Kudüs", *DİA*.

Bugün Mescid-i Aksa olarak bilinen yapının ilk yapılış tarihi bu anlamda bizim için önemlidir ve bize bu konuda önemli sonuçlar sağlayacaktır. Konuyu fazla uzatmadan, bugünkü Kudüs'te Mescid-i Aksa olarak bilinen yapının niçin, ne zaman ve hangi gaye ile yapıldığını İbn Kesîr'in tarihinden uzun bir alıntı ile aktarmak istiyoruz:

> Bu sene Abdülmelik b. Mervan, Kudüs'te Mescid-i Aksa'daki kayanın (Kubbetu's-Sahra) üzerine bina yaptırmaya ve Mescid-i Aksa'yı onarmaya başladı. Bu onarım işi hicretin yetmiş üçüncü senesinde tamamlandı. Bunun sebebi de şu idi: Abdullah b. Zübeyr. Mekke'yi istila ettiği zaman Mina ve arefe günlerinde insanların Mekke'de ikamet ettiği günlerde hutbe irad ediyor, hutbesinde Abdülmelik'in aleyhinde konuşuyor ve Mervanoğullarının kötülüklerini anlatıp şöyle diyordu: 'Peygamber (sav), Hakem'e (Abdülmelik'in dedesi) ve onun nesline lanet etti. Peygamber (sav) onu kovdu ve lanetledi.'
>
> Abdullah b. Zübeyr, insanları kendisine bey'ata davet ediyor, çok fasih konuşuyordu. Şamlıların büyük çoğunluğu ona meylettiler. Abdülmelik, bunu duyunca insanları haccdan menetti. Hacca gitmelerine müsaade etmeyince insanlar ona kızdılar. Bundan sıkıntı duymaya başladılar.[307] O da Mescid-i Aksa'daki kayanın üzerine kubbe yapmaya ve Aksa mescidini inşa etmeye başladı ki bu sayede insanları hacca gitmekten alıkoysun ve gönüllerini Kudüs'e yöneltsin. Nihayet insanlar inşaatın tamamlanmasından sonra Kudüs'e gidip kayanın etrafında, tıpkı Kâbe etrafında tavaf eder gibi dönüp tavaf etmeye başladılar. Bayram gününde orada kurban kesiyor, saçlarını traş ediyorlardı...
>
> Abdülmelik, Beyt-i Makdis'i tamir etmek istediği zaman oraya bol miktarda para ve işçi gönderdi. Onarım işini de Reca b. Hayve ile Yezid b. Selam adındaki azatlısına tevdi etti. Memleketin çeşitli yerlerinden sanatkarları toplayıp Beyt-i Makdis'e gönderdi. Ayrıca bol miktarda da para gönderdi. Reca b. Hayve ile Yezid'e, bu iş için tereddütsüz olarak bol masraf yapmalarını emretti. Onlar da bu iş için büyük miktarda para harcadılar. Kubbeyi inşa ettiler, çok güzel bir yapı meydana geldi. Orayı renkli mermerlerle döşediler. Kubbenin üzerine de biri kış mevsimine mahsus olmak üzere kırmızı maden filizinden, diğeri de yaz mevsimine mahsus ol-

307 Kubbetu's-Sahra'nın tavaf yapılabilecek şekilde sekizgen yapılması da ilginçtir.

mak üzere deriden iki örtü yaptılar. Kubbeyi çeşitli perdelerle çevrelediler. Oraya hizmetçiler tahsis ettiler, çeşitli kokular, misk-i amber ve safranları oraya saçtılar. Çok masraf yapıyorlar, geceleyin kubbeyi ve mescidi buhurlarla tütsülüyorlardı. Altın ve gümüşten kandiller, altın ve gümüşten zincirler asarak orayı süslediler. Miskle kaplı, ay parçasını andıran dallarla süslediler. Mescide ve kayanın (Kubbetu's-Sahra) üzerine yapılan kubbenin üstüne renkli sergiler serdiler. Buhurları tütsüledikleri zaman kokusu uzak mesafeden hissediliyordu. Orayı ziyaret eden bir kimse dönüp memleketine vardığında kendisinden günlerce misk, tütsü ve güzel kokular saçılıyordu ve onun Mescid-i Aksa'daki kayalığa gittiği ve Kudüs'ten geldiği anlaşılıyordu. Mescid-i Aksa'da çok sayıda hizmetçi ve kayyum vardı. O gün yeryüzünde ondan daha güzel bir bina ve kayalığın üzerindeki kubbeden daha göz alıcı bir kubbe yoktu. Öyleki insanlar, Kâbe'ye haccetmeye gitmeyip oraya gelmeye başladılar. Hac mevsiminde ve diğer zamanlarda Mescid-i Aksa'dan başka bir yere gitmez oldular. İnsanlar böylece büyük bir fitneye düştüler. Her taraftan insanlar Mescid-i Aksa'ya geldiler.

Abdülmelik ve adamları, Mescid-i Aksa'da ve kayalığın kubbesinde ahiretteki manzaraları andıran yalancı işaretler ve alametler koydular. Sırat köprüsünün, Cennet kapısının, Resulullah (sav)'ın mübarek ayağının ve Cehennem vadisinin tasvir ve resimlerini Mescid-i Aksa'nın kapılarına ve birçok yerine yaptılar. Böylece insanlar aldandılar. Bu aldanış zamanımıza kadar sürmüştür. Kısaca diyeceğimiz şudur ki Beyt-i Makdis'teki kayalığın üzerine yapılan kubbenin inşaatı tamamlandığında, yeryüzünde o kubbe kadar güzel ve göz alıcı başka bir kubbe yoktu. Oraya birçok taş, mücevher ve mozaik yerleştirdiler. Göz alıcı birçok şeyleri taktılar.[308]

Muhammed Hamidullah da Mescid-i Aksa'nın Kudüs'teki mescit olmadığı şeklindeki kanaatini şu şekilde aktarır:

Kanaatimizce, Buharî'nin yaşadığı dönemde Halife Abdülmelik tarafından Kudüs'te yaptırılan Kaya mescide verilen ad, o denli yaygın hale gelmişti ki eski adı olan İlya Capitolina çok geçmeden unutulmuştu. Kendi aralarında anlaşmak isteyen kimi yazarlar ise, artık kullanılmaz hale gelen bu ismin yerine, daha yaygın olan Mescid-i Aksa'yı kullanır oldular. Kuşkusuz Kur'an bir ayette (İsra 17/7) kısaca el-mescid terimini, yeryüzündeki bir mescit için, bel-

308 İbn Kesîr, VI, 35-36.

ki de Kudüs mescidi için (belki de bir önceden haber veriş bağlamında) kullanmaktadır. Ben şahsen, burada kastedilenin, ilk ayette geçen "mescidu'l-aksâ" ile aynı olduğunu sanmıyorum. Surenin ilk ayetinde Muhammed (as)'in miracı söz konusu edilmektedir. 2-8. ayetlerde ise, benzer bir olaya değinilerek, Musa (as)'nın Miraç'ından ve Yahudileri İslam'ı kabul etmeye ikna etmek için İsrailoğulları arasında ilahî emre karşı gelen kimselerin akıbetinden bahsedilmektedir. Bir yandan Muhammed'in gökyüzüne uruc ettiğini söyleyip bir yandan da Kur'an'ın sadece Kudüs'ten söz ettiğini söylemek pek mantıklı görünmemektedir. Muhammed (as)'in gökyüzünden dönüşü sırasında önceki peygamberlerle birlikte kılınan namaza imamlık etmek üzere Kudüs'e uğradığı doğrudur, ancak bu, Miraç gibi büyük çaplı bir yolculuk içerisinde fazla önem taşımayan bir olaydır. Biz, Kudüs'ün de Miraç olayı içerisinde yer aldığını, ancak Kur'an'ın bundan bahsetmediğini söylemek istiyoruz.[309]

Yukarıda İbn Kesîr'in bahsettiği Mescid-i Aksa ve onunla birlikte kutsal özellik kazandırılmak üzere inşa edilen Kubbet'u-Sahra'nın[310] durumu konusunda İbn Teymiyye'nin ise kanaati şu şekildedir:

İlk zamanlar bu kutsal taşın (Peygamber'in Miraç'a çıktığı söylenilen) üstü açıktı. Buna rağmen ne sahabilerden biri, ne başlarındaki komutanlar ve ne de aralarında bulunan alimler buraya özel bir saygı göstermişlerdir. Bu taşın üstü gerek Ömer'in (ra), Osman'ın (ra), Ali'nin (ra) halifelikleri sırasında ve gerekse Muaviye'nin, oğlunun ve torununun hükümdarlıkları döneminde hep açık kaldı. Fakat Abdülmelik döneminde taşın üzerine kubbe yapıldı. Söylendiğine göre o da şöyle oldu. Bilindiği gibi Abdülmelik ile Medine'de oturan Abdullah b. Zübeyr arasında çatışma vardı. Bu arada hacca giden Müslümanlar bu fırsattan yararlanarak Abdullah b. Zubeyr ile görüşüyorlar veya haccı bahane ederek onunla buluşmaya gidiyorlardı.

İşte bunu önlemek isteyen Abdülmelik, Beytü'l-Mukaddes'teki kutsal taşın önemini arttırabilmek için üzerine kubbe yaptırmış ve onu

309 Hamidullah, 270. dipnot

310 Hz. Ömer'in Kudüs'ü ziyareti sırasında Kabü'l-Ahbar'ın miraç kayasına tevecüh etmesi teklifine karşı "Senin dimağında Yahudiliğin izleri var ki Sahra'ya (Kayaya) teveccüh etmeyi tavsiye ediyorsun" diyerek bugünkü Kubbetü's-Sahra'nın durumu hakkındaki kanaatini ortaya koymuştur. Geniş bilgi için bkz. Şiblî, IV, 287.

yaz kış değiştirilen örtülere büründürmüştür. Böyle yapmaktaki amacı halkı Beytü'l-Mukaddes'i ziyaret etmeye özendirerek hacc vesilesi ile Abdullah b. Zübeyr'in yanına gideceklerin sayısını azaltmaktı. Bilindiği gibi 'İnsanlar hükümdarlarının dinindendirler' diye meşhur bir söz vardır. İşte bu deyimin pratik bir tezahürü olarak Müslümanlar o günden sonra daha önce hiç eşi görülmemiş biçimde bu kutsal taşa ve Beytü'l-Mukaddes'e saygı göstermeye başladılar. Bu arada halkın bu ilgisini daha da arttırmak için bu konudaki Yahudi masallarını anlatıp yayan kimseler türedi.[311]

Buraya kadar anlattıklarımızdan sonra gerek peygamber dönemindeki kullanımlar, gerek sahabe dönemindeki uygulamalardan ortaya çıkıyor ki; Mescid-i Aksa ile Kudüs'teki bir yapı kastedilmemektedir. Hz. Peygamber de o gün olmayan bu mescide gitmemiştir. Miraç gecesi bu mescide uğrayıp peygamberlere namaz kıldırdığı şeklindeki anlayış, Emevî döneminde oluşturulmuştur.[312] Genelde o dönemde Beytu'l-Makdis olarak adlandırılan bu yere Mescid-i Aksa denmesi, esasen hicretten yaklaşık yarım asır sonraki dönemde yani Abdulmelik döneminde verildiği ortaya çıkmaktadır. Siyasi rakipleri İbn Zübeyr'in hâkimiyetinde Mekke'ye karşılık Kudüs'ü yüceltmek isteyen Emevîlerin çabası sonucu olmuştur.[313] Sonuçta Kudüs'e uğrama meselesi, Miraç olayına Emevîlerce sokulmuş bir hikâye olarak karşımıza çıkmaktadır.[314]

Bu durumda şu soru akla gelmektedir. Eğer Hz. Peygamber, Kudüs'teki mescide götürülmedi ise nereye götürülmüştür? Kur'an'ın onun bir gece götürüldüğüne dair ifadesi kesindir. Bu durumda onun bir gece götürüldüğü mescidi tespit etmek gerekmektedir.

Bu sorunun cevabını ilk kaynaklarda bulabiliyoruz. İlk siyer kaynaklarımızdan *Meğazi* yazarı Vakidî (H. 207);

Hz. Peygamber'in Mekke civarındaki Cirane'ye Zî'l-Ka'de'nin son beş gününde, perşembe günü gelip orada on üç gece kaldıktan sonra, karşı yakada bulunan Mescid-i Aksâ'ya geçip orada ihrama

311 İbn Teymiyye, *Sırat-ı Mustakim*, çev. Salih Uçan, İstanbul 1991, II, 337.
312 Bkz. Ateş, XIII, 270; Alfred Guillaume, " Garpte İslam Tetkikleri", İslam Tetkikleri Enstitüsü, İstanbul 1954, ed. Zeki Velidi Togan, C. I, Cüz, 1-4, 125-126.
313 Wensick, "Mescid-i Aksa", *İA*.
314 Guillaume, 125-126.

> girdiğini, Hz. Peygamber'in namazgahının Ci'râne'deki Mescid-i Aksa olduğunu; Mescid-i Ednâ (Yakın Mescid) adını taşıyan mescidi ise, Kureyşli bir adamın yaptığını; Resulullah'ın, Ci'râne vadisini ihramsız geçmediğini

aktarır.[315]

Klasik kaynaklarımızdan *Ahbar-u Mekke*'nin yazarı Ezraki ise (H. 212) mescit listeleri verdiği yerde;

> Mücâhid'le birlikte Ci'râne'de vadinin arka tarafından ihrama girmiş olan Muhammed ibn Târik, Hz. Peygamber'in de buradan ihrama girdiğini söylemiş ve demiştir ki: 'Ben Ci'râne'de birlikte ihrama girdiğim Mücâhid bana dedi ki: Mescid-i Aksa, vâdinin öte yakasında, Peygamber'in namaz kıldığı yerdir. Bu Mescid-i Ednâ (Yakın Mescid) ise Kureyşli bir adamın bir duvar çevirerek yaptığı namazgahtır'.[316]

Bu ifadelerden ortaya çıkıyor ki; Hz. Peygamber ve Müslümanlar Mekke döneminde yasaklı yıllarda gizlice ibadet edebilmek için dağ başlarına, vadilere gidiyorlardı. Bazen de uzaklaşıp uzun süre gelmiyorlardı. Bu dönemde değişik yerlerde namaz kılmayı âdet haline getirdikleri mescit yerleri oluşmuştu. Kaynaklarda bu mescitlerden bahsedilmektedir.[317] İşte bu mescitlerden en uzakta bulunanına da "*en uzak mescit*" anlamında Mescid-i Aksa denildi. Sahabenin uzaklaşarak namaz kıldıkları bu mescitlerin çoğu hicretten sonra ihtiyaç kalmadığı için terk edildi. Mescid-i Aksa da bu şekilde terk edilip ancak teberrüken ziyaret edildi. İşte Hz. Peygamber, H. 8 yılda Mekke yakınlarındaki bu yerde ihrama girdi.[318]

İsra olayı da Kur'an'ın nekre bir ifade ile belirttiği şekilde ne zaman olduğu belli olmayan ve Mekke dönemi yıllarında bir gece Mescid-i Haram'dan Cirane'deki Mescid-i Aksa'ya götürülmesi olayıdır. "*Götürme*" tabiri Kur'an'da zaman zaman kullanılan, işlerin Allah'a izafesi anlamında Kur'an'ın benimsediği bir üsluptur.[319] Nitekim buna benzer bir ifade, Hz. Peygamber'in Be-

315 Vakidi, *Meğazi*, III, 958.
316 Ezraki, II, 207.
317 Bu mescitlerin listeleri ve isimleri için bkz. Ezraki, II, 64 vd.
318 Bayram, 47.
319 Ateş, XIII, 274.

dir Savaşı'na çıkması ile irtibatlı olarak kullanılmıştır: "*Nitekim Rabbin seni hak uğrunda evinden savaş için çıkarmıştı.*"[320]

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in bir gece Mekke yakınlarındaki Mescid-i Aksa adı verdikleri mescide gitmesi olayı mucizevi rivayetlerle bezenerek abartılı anlatımlara dönüştürüldü ve esasen birbirinden ayrı olan Miraç olayı ile birleştirildi. Kur'an'da İsra suresi ilk ayetteki anlatım, Miraçla alakası olmadığı gibi, İsra olayının da maddi bir yürüyüş olup Mekke'de olduğunu düşünüyoruz. Ayetteki etrafı mübarek kılınan yerin ise Mekke olduğu ortaya çıkmaktadır.[321]

Miraç Olayı

İslam rivayet kültürünün en problemli ve ihtilaflı rivayetleri, Miraç rivayetleri olsa gerektir. Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili bütün meselelerde bu konu kadar girift ve birbirine muarız rivayetlerin olduğu başka bir konu yoktur.[322] Birçok Müslüman bilgin, bu konuda bize ulaşan rivayetleri bir araya getirip uzlaştırmak için gayret sarf etse de İslam tarihi boyunca bu olay neredeyse mümkün olamamıştır. Biz bu konuda bir telifin mümkün olamayacağını göstermek adına birkaç örnek vererek meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlamak istiyoruz.

Buharî, Miraç olayının İslam'ın gelişinden ve peygamberlikten önce olduğunu aktarır.[323] Bu durumda Miraç sırasında emrolunduğu söylenen[324] beş vakit namazın İslam gelmeden önce farz olmuş olması gerekir. Bu örnekteki karışıklık bir türlü uzlaştırılamayan konulardan sadece birisidir.[325] Bu türden çelişkilerin birçoğu da rivayetlerin satır aralarında gizlidir. Örnek verecek olursak Hz. Peygamber'in, Miraç'a çıkmadan evvel amcasının kızı Ümmü Hani'nin evinde yatsı namazını kıldıktan sonra uyuduğu ve sonra kalkıp Miraç'a gittiğini Ümmü Hani anlatır.[326] Her-

320 Enfal, 5.
321 Ateş, XIII, 272.
322 Zurkânî'ye göre, birbirinden az ya da çok farklı rivayette bulunan en az 45 sahabe, bize Miraç olayı hakkında bilgi vermiştir. Hamidullah, 252.
323 Buharî, Menakıb, 24; Tevhid, 38.
324 İbn Kesîr, II, 471.
325 Süleyman Ateş, beş vakit namazın Kur'an'da bulunmadığını, bu yüzden delil bulma adına Miraç sırasındaki Hz. Musa ile Hz. Peygamber arasındaki diyaloğun uydurulduğunu söyler. Ateş, X, 309.
326 İbn Hişâm, III, 268.

kesin malumudur ki o dönemde yatsı namazı yoktur. Bizzat Miraç rivayetlerinde beş vakit namazın, Miraç'tan sonra farzolunduğu bildirilmektedir. Bu da apaçık bir çelişki arz etmektedir.[327]

Miraç olayı, hakkındaki rivayetler baştan sona takip edildiğinde Miraç olayının her safhasında bu türden ihtilaf ve çelişkiler bulunduğu gözlenmektedir.[328] Bu çelişkiler o kadar telifi imkânsızdır ki özellikle İbn İshak'tan gelen rivayetler arasında tercihler yapıp bazılarını seçip bazılarını aktarmayan[329] İbn Hişâm bile, bu kadar çetrefilli rivayetler karşısında muhtemelen işin içinden çıkamadığından ve kararsız kaldığından dolayı tasarrufta bulunmayıp kendisine ulaşan bütün rivayetleri ayrı ayrı aktarmak zorunda kalmıştır. Biz de bu sebeple bir araya getirilip düzene sokulamayan rivayetler arasında gezinmek ve bocalamak istemiyoruz. Sadece Miraç ile ilgili bazı meşhur ihtilaflı konulara temas etmek ve bazı tespitler yaptıktan sonra bir değerlendirmeye varmak istiyoruz.

Miraç olayının İsra olayından zaman bakımından ayrı bir olay olduğu konusunu yukarıda anlatmıştık. Genel olarak tarihçiler tarafından daha çok Mekke döneminde meydana geldiği düşünülen bu olayın, en meşhur tartışması Miraç'ın bedensel olarak gerçekleşip gerçekleşmediği konusudur. Kimi bilginler Hz. Peygamber'in maddi olarak bedeniyle Miraç'a çıktığını savunmaktadırlar.[330] Kimileri de Hz. Peygamber'in bedensel olarak Miraç'a çıkmadığını,[331] Miraç'ın bir rüya gibi gerçekleştiğini belirtirler.[332] Miraç'ın bedensel olarak ancak Mekke'de gerçekleştiğini belirtenler de bulunmaktadır.[333] Bu görüş sahiplerinin konuyla ilgili görüş ve düşüncelerinin izahı ciltler dolusu tartışmanın sebebi olmuştur.[334]

327 Nedvi, III, 430.
328 Bkz. İbn Kesîr, II, 471vd.
329 Guillaume, 125.
330 İbn Kesîr, II, 477.
331 Hamidullah, 241vd.
332 Filibeli Ahmet Hilmi, 175.
333 Sarmış, Miraçla ilintilendirilen Necm suresinin Miraçtan çok önce indiğini bu sebeple Miraçla ilgisinin olamayacağını belirtir. Ayrıca Necm suresindeki Sidretu'l-münteha'nın göklerde değil Mekke civarında olduğunu uzun uzun tartışarak anlatır. Bkz. Sarmış, 370.
334 Emile Dermenghem, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Reşat Nuri Güntekin, İstanbul 2006, 137.

İlk Siyer kaynakları Miraç olayını rüya sırasında olan bir şey veya uykudayken gerçekleşen bir hadise olarak değerlendirirler.[335] Kur'an'da İsra suresindeki "*Sana gösterdiğimiz rüya ile ve Kur'an'da lanetlenmiş ağaçla, sadece insanları denedik.*"[336] ayetinde bahsedilen rüyanın Miraç olayı olduğunu belirtirler.[337] Bu bağlamda İbn İshak "*Rasulullah'ın bedeni kaybolmadı. Fakat Allah onun ruhunu yürüttü.*" şeklinde görüş bildirir.[338] İbn Hişâm da aynı kanaati, Hz. Aişe'den aktardığı "*Onun cesedi kaybolmadı, onun yalnız ruhu götürüldü.*" rivayeti ve Muaviye'nin Miraç hakkında "*O, Allah Teâlâ'dan sadık bir rüya idi.*" şeklindeki rivayetini aktararak paylaşır. Ayrıca bu görüşü Miraç'ın Hz. Peygamber, Hicr'de uyurken olduğuna dair rivayetle de destekler.[339] Belazurî de Hz. Peygamber'in ancak ruhunun gittiğini belirtir.[340] Bu konudaki uzun ve tafsilatlı rivayet ve görüşlerin[341] hepsini aktarmayı zait görüyoruz[342] ve ilk siyercilerin aktarımları çerçevesinde biz de Miraç'ın rüya olarak gerçekleştiği kanaatinde olduğumuzu bildirmek istiyoruz.

Miraç konusundaki en meşhur tartışmaların biri de Hz. Peygam-ber'in Miraç'ta Allah'ı görüp görmediği meselesidir ki; biz bu konuda Hz. Aişe'nin kendisine bu soruyu soranlara; kendisini ürperten bir soru sorduklarını söyleyip "*Gözler O'nu görmez, O bütün gözleri görür. O Latif'tir, haberdardır.*"[343] ayetini hatırlatmasını aktarıp onun tepkisinin bu konunun anlaşılmasında yeterli olacağını belirtmek istiyoruz.[344]

Miraç konusundaki detaylarla ilgili olarak, beş vakit namazdan önce elli vakit namazın emrolunduğu, ancak bunun böyle olmasına Hz. Musa'nın, Hz. Peygamber'i yönlendirmesi ile engel olunduğu şeklindeki rivayet detaylarına[345] güçlü tenkitler bulunmaktadır. Bu olayda Hz. Musa'nın ön plana çıkarıldığı, onun âdeta bir mu-

335 Ateş, XIII, 274.
336 İsra, 60.
337 Bkz. Esed, ilgili ayetin tefsiri; Guillaume, 125.
338 İbn İshak, bu konuda değişik rivayetler de aktarır. İbn İshak, 462.
339 İbn Hişâm, III, 253.
340 Belazurî, I, 296.
341 Heykel, I, 286.
342 Bkz. Nedvi, III, 446.
343 Enam, 103.
344 İbn Kesîr, II, 478.
345 İbn Hişâm, III, 282.

allim gibi Hz. Peygamber'i yönlendirmesinin Yahudilerin tesiriyle uydurulmuş bilgiler olduğu şeklinde itirazlar bulunmaktadır.[346] Yine Buharî'nin bu konudan bahsetmediği tezinden yola çıkılarak Miraç'ta cennet ve cehennemin gösterilmesinin mümkün olamayacağı, yolculuk sırasında kervana uğraması, Miraç sonrası Hz. Ebubekir'in tavrı ve ona Sıddık lakabının verilmesi ile ilgili olarak aktarılanların Ehl-i Sünnet uydurması[347] olduğu şeklinde itirazlar bulunduğu gibi yine Miraç sırasında gösterilen temsillerle[348] ilgili olarak da değişik itirazlar bulunmaktadır.[349]

Konuyu uzatmadan Miraç konusunun özellikle başka din mensuplarıyla bir yarış içerisinde birçok abartılar içerdiğini de belirtelim. Bu konuda diğer inançlarda da Miraç'a benzer birçok anlatım mevcuttur. Eski Hint ve İran'daki Zerdüşt ve benzeri inanç mensuplarında bu türden Miraç düşüncesi mevcuttur. Yahudi mitolojisinde, İbrahim, Musa, İdris ve İşaya peygamberler hakkında bu türden anlatımlar bulunabilir.[350] Tevrat'tan da bu türden birçok alıntı yapılabilir.[351] Benzeri türde Pavlos'un Miraç'ı gibi konuları İslam öncesi Hıristiyanlık'ta da bulmak mümkündür.[352]

İslam öncesi Arabistan'ın haniflerinden sayılan Ümeyye b. Salt'ın da başından böyle şeylerin geçtiği belirtilir. Hatta Miraç konusundaki geçen rivayete baktığımızda, Hz. Peygamber'in yattığı evin damı yarılarak meleklerin geldiği ve onun kalbini yıkayıp Miraç'a götürdükleri şeklindeki anlatımlar,[353] Ümeyye b. Salt hakkında da aynen anlatılmaktadır. Buna göre; dam yarılmış ve melekler gelip Ümeyye'nin kalbini yıkamışlar ve Miraç'a çıkarmışlardır.[354]

Konuyu Muhammed Hamidullah'tan uzun bir alıntı ile tamamlamak ve son olarak kanaatimizi belirtmek istiyoruz. Hamidullah'ın bu konuda görüşü şu şekildedir;

346 Çelebi, 59; Sarmış, 376.
347 Nedvi, III, 449; Heykel, I, 99.
348 İbn Hişâm, III, 274.
349 Nedvi, III, 434.
350 Salih Sabri Yavuz, "Miraç", *DİA*.
351 Bodley, 138.
352 Ateş, X, 322.
353 İbn Kesîr, II, 172.
354 Nedvi, III, 430.

Kendisinden önceki peygamberler Allah katından bu şerefe erişirlerken, peygamberlerin peygamberi, Hâtemü'l-Enbiyâ olan Muhammed (as) nasıl olur da benzer alâmetlere sahip olmazdı? İslam tarihi de kendisine bu konuda çok sayıda mucize atfetmiştir.[355]

Mirac ile ilgili gerçek ve aslına uygun anlatımları asla eğlendirici turistik bir öykü gibi değil de irşat edici ve bilgilendirici olaylar (vaaz türü anlatımlar) olarak okumak gerekir. Kişisel anlayış ve yorumlar çok farklı olabilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim ve güvenilir hadislerde verilen ayrıntılı bilgilere dayanan Mirac ile ilgili çeşitli eserlerin iyiler ve daha az iyiler biçiminde derecelendirilmesi de buradan kaynaklanmaktadır. Daha önceki dönemlerde yaşamış olan ve Mirac'ın fiilî bir yer değiştirme olduğunda ısrar eden bilginlere sonsuz saygı duymakla birlikte, ben kendi kendime, bu yer değiştirme olayının Allah'ın her yerde hâzır ve nâzır olma sıfatına ters düşüp düşmediğini sorarım. Kur'an'da Allah bizzat şöyle açıklamaktadır: "*Biz ona şah damarından daha yakınız*" (Kaf, 50/16). Bir başka ayette ise " *(Can boğaza geldiği zaman, hastaya) biz sizden daha yakınızdır*" (Vâkı'a, 83-85). "*Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir.*" (Mücâdele, 58/7). *Kısaca, biz nerede isek O da oradadır* (Hadid, 57/4; Mücâdele, 58/7). Aynı mealde daha birçok ayet vardır. Şayet Allah'ın bizimle ve bize çok yakın olmadığı ve O'nu gökyüzündeki Arş'ı üzerinde aramak gerektiği öne sürülürse, bu anlayış Allah'ın Arş'tan, Arş'ın göklerden, göklerin de bu kâinattan daha küçük olduğu anlamına gelir ki Allah böyle düşünmekten bizi korusun. Resulullah (as) da bu konuyla (Miraç) ilgili olarak hiçbir açıklamada bulunmadığı, dahası, Resulullah (as)'ın ashabının da bu konuda farklı görüşlere sahip olmaları nedeniyle, söz konusu ihtilaflar burada herhangi bir kimse ya da grubu sapıklık ya da Ehl-i Sünnet yolundan sapma gibi ithamlara yol açmamalıdır. Herkes Allah'ın kendisine nasip ettiği bilgi ve hikmet yolunu izlemekte ve kendisini tatmin eden âlimin delillerini benimsemekte özgürdür.[356]

Sonuç olarak ciltler tutan tartışmalarla dolu olan İsra ve Miraç olayı konusunda bazı hatırlatmalar ve değinmelerle meseleye temas etmeye çalıştık. Bizim bu iki konudaki kanaatimiz şu şekildedir; Hem İsra hem Miraç olayı, inkâr olunamayan gerçekleş-

355 Hamidullah, 218.
356 Hamidullah, 259-260.

miş olaylardır. Yalnız ikisine de ayrı ayrı temas edersek, İsra olayı aktarılageldiği şeklinde değil, Mekke'de olmuştur. Ayette belirtildiği üzere Hz. Peygamber, bir gece Mekke yakınlarındaki Mescid-i Aksa adıyla o günlerde Müslümanların namaz kılmak için kullandıkları mescide yürümüştür. İsra olayı bundan ibarettir. Ayette etrafı mübarek olan belde ifadesi Mekke'de gerçekleşen bu olaya temas etmektedir.

Miraç olayına gelince Miraç olayı da gerçek bir olaydır. Yalnız bilinegeldiği üzere bedensel bir olay değil, Hz. Peygamber'in bir rüyasıdır. Hz. Peygamber, rüyasında gördüklerinin sahabeye aktarılması ve birçok ilave ve abartılarla yeniden bir senaryo ile işin büyütülmesi sonucu konu aslından çok ötelere götürülmüştür. Bu abartılar ise daha çok Ehl-i Kitap'la yapılan peygamber yarıştırması sonucu diğer dinlerde anlatılan Miraç anlatımlarının transferi ile oluşturulmuştur. Netice olarak hem İsra hem Miraç olayı gerçekse de bize ulaşan anlatımlar genel olarak gerçeği yansıtmamaktadır.

HÜZÜN YILI

Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hatice ve amcası Ebû Talib'in vefatı sebebiyle gerek psikolojik gerek fiziki işkencelerin artması sonucu, Müslümanlar arasında bu yıla "*Hüzün Yılı*" denmiştir. İslam tarihçileri de bu sebeple bu isimlendirmeyi kullanırlar. Böyle bir isimlendirmenin verilmesi de esasen çok isabetlidir. Çünkü Hz. Peygamber'in maddi ve daha da önemlisi en büyük manevi destekçisi, 6 çocuğunun anası, herkes Hz. Peygamber'i yalanlarken onu destekleyip moral veren, yaklaşık 25 yıl beraber olduğu kıymetli eşi Hz. Hatice vefat etmiştir. Yine Mekke müşriklerinin amansız saldırılarına karşı canı pahasına yeğenini savunan, geceleri onun yanında nöbet tutan, bütün baskılara direnip bu uğurda birçok maddi ve manevi kayba uğrayan amcası Ebû Talib de üç gün sonra vefat etmiştir. O, müşriklerin bile onun hakkında "Ebû Talib ölmeden görüşelim. Değilse öldükten sonra Muhammed'e eziyet ettiğimizde "Ebû Talib ölünceye kadar Muhammed'e dokunamadılar." dedikleri bir şahıs idi.[357]

357 Taberî, I, 544.

Bu iki vefat, bir insan olarak Hz. Peygamber'i çok derinden yaralamıştır. Bu iki kayba çok üzülmüştür. Onun bu hüznü o yıla "Hüzün Yılı" denmesine sebep olmuştur. Ancak bazı müellifler, onun insan olduğunu ve bu kayıplara üzülmesini kabullenemeyerek Hüzün Yılı hakkında şu yorumlarda bulunmaktadırlar:

> Resulullah'ın siretinin bu kesiti ile ilgili diğer bir yönü de vardır ki o da bir kısım insanların şu zanna kapılmalarıdır. Onlar, Peygamberimizin bu yılı «Hüzün Yılı» olarak isimlendirmesini, onun amcası Ebû Tâlib'i ve hanımı Hz. Hatice'yi kaybetmesinden dolayı zannediyorlar. Gerçek şudur ki bu bir anlayış ve değerlendirme hatasıdır. Çünkü Resulullah (sav) bu şiddetli üzüntüsünü, amcasının ve hanımının ayrılışından dolayı göstermedi. Ve yine bir kısım akrabalarını kaybedip onların kaybından dolayı, yalnız kaldığı için bu seneye; "Hüzün Yılı" adını vermemiştir. Bunun asıl sebebi, onların vefatlarının ardından İslam davetine yol veren bazı imkânların ortadan kalkmasıydı. Amcasının onu himaye etmesi, davet için birçok imkân, irşat, talim ve yönlendirme içinde birçok yol sağlıyordu. Bu himayede o, Rabbinin kendisine emrettiği faaliyette bazı başarılar görüyordu. Ama amcasının vefatından sonra bu imkân kapıları yüzüne kapatıldı. Ne kadar uğraştıysa, düşmanlık ve engelleme gördü. Nereye gittiyse, bütün yolları kapalı gördü. Davetini, götürdüğü gibi, geri getirdi. Anlattığı şeylere ne bir kulak tutan, ne de bir inanan vardı. Bilakis herkes zulüm, istihza ve hakir görme arasında bir tavır takınıyordu. Allah'ın kendisine yüklediği vazifeyi bir neticeye götürememiş olarak geri dönmesi onu üzüyordu. İşte bundan dolayı bu yıla, "Hüzün Yılı" adı verildi.[358]

Bu ifadeler, yukarıda belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber'i insanî özelliklerinden soyutlayıp insanüstü bir konuma getirme çabasından başka bir şey değildir. Bu mantığa göre; Hz. Peygamber ölen eşinin arkasından üzülemez, yıllardır kendisi için her türlü fedakârlığa giren amcasından ayrılmaya hüzünlenemez, hüzünlenmemelidir. O, âdeta taş kalpli bir insan gibi her konuda ancak insanüstü hislerle hareket etmelidir (!)

Hâlbuki biz Hz. Peygamber'in, oğlu İbrahim öldüğünde gözyaşı döktüğünü biliyoruz. Niçin ağladığını soranlara insan olarak nasıl hisler taşıdığını şöyle anlatmıştır: "Kalp mahzun olur, göz yaşarır, biz ancak hayr diliyoruz, ey İbrahim! Senden dolayı

358 Buti, 141.

mahzunuz." demiştir.[359] Sadece aktardığımız bu rivayet bile onun diğer insanlar gibi duygular taşıyıp onlar gibi yaşadığını, insani özelliklerini saklamaktan çekinmediğini apaçık göstermektedir. İşte onun bu hali bize en güzel örnek olacaktır. Yoksa abartılmış ilavelerle gerçek durumunun dışına çıkarılmış hali değil.

TAİF ZİYARETİ

Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hatice ve amcası Ebû Talib'in vefatından sonra kendisine eziyetlerin artması ve İslam'ın artık Mekke'de yaygınlaşamayacağının belli olmasından sonra Hz. Peygamber, Mekke'ye yaklaşık 90 km. uzaklıkta bulunan ve Arabistan'ın en önemli kentlerinden biri olan Taif halkına İslam'ı anlatmak ve Taiflilerin kendisine sahip çıkmalarını sağlamak üzere Taif'e gitmiştir. O, bu günlerde çok zor durumdadır. İki önemli desteği olan eşini ve amcasını kaybetmiştir. Muhtemelen malı tükendiği için Taif'e kadar binebileceği bir hayvanı bile yoktur ve bu şehre yürüyerek gelmek zorunda kalmıştır. Ayrıca bütün bunların üstüne Taifliler, onun teklifini reddettikleri gibi onu dövmüşler, sokaklarda kortejler oluşturup türlü hakaretler altında taşlamışlar, düştükçe kaldırıp tekrar taşlamışlar[360] ve tebliğden başka bir suçu olmayan bu yüce insan, Mekkeli bir müşrikin bahçesine sığınmak zorunda kalmıştı.[361]

İşte bu zor gününde elini açıp şöyle dua etmişti:

Ya Rabbi, güç ve kuvvetimin zayıflığıyla, çare ve imkânlarımın kısıtlılığıyla, insanların gözünde ifade ettiğim kişiliğimin önemsizliğiyle sana sığınıyorum, Ey merhametlilerin en merhametlisi! Sen sıkıntıya ve zulme uğrayanların Rabbisin. Sen benim Rabbimsin. Beni kimlere emanet ediyorsun? Bana sert ve kaba davranan bir yabancıya mı? Yoksa davamda bana üstün kılacağın bir düşmana mı? Senin katından bana bir gazap ve öfke olmadığı sürece, ben bu başıma gelenlere hiç aldırmayıp katlanırım. Ama senin katından gelecek bir himaye her zaman çok daha hoştur. Senin cemal-i ilahînin nurundan himaye talep ediyorum. O öyle bir nur-

359 İbn Sa'd. I, 139.
360 Belazurî, I, 273.
361 O zaten Mekke'ye dönünce de bir müşriğin himayesinde Mekke'ye girebilecekti.

dur ki inecek gazabın ya da benim başıma gelebilecek öfkene karşı karanlıkları aydınlığa boğar ve hem bu fani dünyadaki hem de Ahiretteki işleri nizama sokar. Sen hoşnut oluncaya dek (benim tarafımdan) yapılacak tevbelere lâyıksın. Kuvvet ve kudret ancak Sen'dendir.[362]

Hz. Peygamber, Taif'teki çok zor durumda kalışında, Medine dönemindeki acılı olaylardan olan Uhud Savaşı münasebeti ile bahsetmiştir. Uhud Savaşı'nda Müslümanlar yenilmişler, 70 kadar şehit bir o kadar yaralı vermişlerdi. Hz. Peygamber'in zırhı yüzüne batmış, dişi kırılmış, bir sahabenin sırtında savaş meydanını terk ederek bir mağaraya sığınmak zorunda kalmıştı. Bu durumu hatırlatan Hz. Aişe'nin; en zor gününün Uhud olduğundan bahsetmesi üzerine, Hz. Peygamber; Taif'teki durumunun daha şiddetli olduğunu söylemiştir.[363]

Taif olayı ile ilgili olarak şöyle bir rivayetten bahsedilir. Buna göre: Taif dönüşü Cebrail yanında dağlar meleği olduğu halde gelip; isterse bu duruma sebep olan Mekkelileri cezalandırmak üzere Mekke'nin iki dağını birleştirip hepsini helak edebileceğini söylemesi üzerine, Hz. Peygamber'in; onların nesillerinden iyi insanlar çıkacağını dileyerek helaki istemediği belirtilir.[364] İbn İshak, bu olayın Mekke'de olduğunu, Hz. Peygamber'in de kendisine yapılan teklife: "*Tehir ediyorum belki tövbe ederler.*" dediğini aktarır.[365]

Böyle bir tavır, Hz. Peygamber'in anlatılan yapısına uymadığı gibi, Kur'an'da verilen ifadelere de uygun değildir. Taif'ten daha az şiddetli olduğunu, bizzat Hz. Peygamber'in söylediği Uhud Savaşı'ndan sonra, Müslüman şehitlere yapılan müsle muamelesini gören Hz. Peygamber "*Eğer eline geçirirse aynısını müşriklere yapacağını*" bildirir, sonra bu sözünden vazgeçer.[366] Taif'te ise bizzat kendisine hakaretler ve işkenceler yapılmıştı. Neden aynı tavrı burada da göstermesin ki?

362 Belazurî, I. 273.
363 Sarıçam 109.
364 İbn Kesîr, II, 211.
365 İbn İshak, 272.
366 Hz. Peygamber Kızı Zeyneb'i bindiği deveden düşüren şahsı bulunca "Yakın!" diye emreder, daha sonra "Ancak Allah yakarak öldürür." diyerek vazgeçer. Detaylı bilgi ve farklı rivayetler için bkz. Köksal, X, 203.

Bir de böyle bir teklifin olamayacağını Kur'an bize bildirmektedir. Kur'an, Mekkelilerin azabı getirmesi konusunda baskılarına karşı Hz. Peygamber'in şöyle demesini söyler:

> *De ki: "Ben Rabbim'den bir belgeye dayanmaktayım, hâlbuki siz onu yalanladınız; acele istediğiniz de elimde değildir. Hüküm ancak Allah'ındır. O, hükmedenlerin en iyisi olarak gerçeği anlatır." De ki: "Acele istediğiniz şey elimde olsaydı, benimle aranızdaki iş bitmiş olurdu." Allah zulmedenleri en iyi bilendir.*[367]

Bu ayetler de göstermektedir ki Allah, Hz. Peygamber'e azap etme yetkisi verseydi, ayette geçtiği üzere Hz. Peygamber, bu yetkiyi rahatlıkla kullanırdı. Sonuç olarak Hz. Peygamber'in şefkatini ve rahmetini anlatmaya yönelik tarzdaki anlatımlar Kur'an'a terstir. Bunlar muhtemelen Hz. Peygamber'i yüceltme adına uydurulmuş rivayetlerdir.

367 Enam 57-58.

-C-
HZ. PEYGAMBER'İN HİCRETİ

Hicret konusu, İslam tarihi kitaplarında detaylıca anlatılan bir konudur. Bu anlatımlarda genelde hicretin sebepleri sonuçları üzerine detaylı bilgiler verilir. Burada bu tür anlatımlardan öte, hicret sırasında meydana geldiği nakledilen birtakım olağanüstü olayları incelemek, bazı tahlillerde bulunmak ve Hicret sırasındaki olayları bütün ayrıntıları ile aktarmaktan çok, problemli konulara değinerek gerekli izahları yapmak istiyoruz. Konuya hicrete basamak teşkil eden Akabe olayı ile girmek istiyoruz.

Akabe Bey'atları Sırasında Şeytanın Rolü

İslam tarihi kaynaklarında; "İkinci Akabe Bey'atları yapıldığı esnada şeytanın bey'at olayını gözetlediği,[1] bey'at yapıldıktan sonra Mekkelilere bunu haber vermek üzere yüksek sesle bağırdığı,[2] sesi duyan Müslümanların bu sesten dolayı çok korktuğu, Hz. Peygamber'in bunun üzerine şeytanı tehdit ettiği ve Müslümanlardan rahat olmalarını, çadırlarına dönmelerini istediği,[3] bunun üzerine yeni bey'at etmiş olan Ensar'ın bey'atın verdiği coşkuyla, Hz. Peygamber'den Mina'daki hacıları öldürmek için izin istedikleri, ancak Hz. Peygamber'in daha emrolunmadıklarını söyleyerek savaşmayı reddettiği" belirtilir.[4]

Aslında şu konu iyi bilinmektedir ki; tarihte anlatılan kimi efsane ve hurafeler dışında, insan-şeytan arası böyle bir ilişki olduğunu göremiyoruz.[5] Hz. Peygamber'in yirmi üç yıllık peygamberlik hayatının hiçbir döneminde şeytanın konuşması ve bu konuş-

1 İbn Sa'd, I, 223.
2 Diyarbekrî, I, 319.
3 İbn Hişâm, IV, 78.
4 Belazurî'nin aktarmadığı bu olay Taberî'de bu şekilde geçmektedir. Bkz. Taberî, I, 563.
5 Taberî'de; Hz. İbrahim'in oğlunu kurban kesme olayında şeytanın Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Hacer'e gelip fitne verdiğinden bahsedilmektedir. Bu olayda anlatılanlar, aslında onların her birinin kendi nefsiyle mücadelesinin sembolize edilmesinden başka bir şey değildir. Bkz. Taberî, I, 164.

mayı hem müşriklerin hem de Müslümanların duyduğuna dair bir olay da mevcut değildir. Bu rivayetteki konu ile ilgili olay da muhtemelen bir yanlış anlama sonucu ortaya çıksa gerektir.

Bu konuda aktarılan bazı rivayetlerde bu yanlış anlama ve aktarmanın ipuçlarını bize sunmaktadır. Bazı kaynaklarda çığlığı atan şahsın, Kureyş müşriklerinden Münebbih b. Haccac'ın sesine benzediği belirtilir.[6] Bu anlamda ses, muhtemelen bey'ati gözlemleyen Kureyş müşriklerinden Münebbih b. Haccac'ın veya bey'ati gözlemlemek için çadırlar arası dolaşan Kureyş müşriklerinin casuslarından birisinin sesidir.[7]

Olayı gözlemleyip Kureyşlilere haber veren kişinin, bu tavrı şeytanca bir tavır olduğu için Hz. Peygamber bu şahıs hakkında şeytan sözcüğünü kullanmış da olabilir. Nitekim Hz. Peygamber buradaki ifadesinde bu yaptığı işin hesabını ona soracağını da ilave etmiştir.[8] Sonuç olarak; bey'at olayını gözetleyen bir müşrik, durumu Kureyş müşriklerine iletmiş ve meseleyi öğrenen Kureyşliler de kendilerine ulaşan haberler üzerine ertesi gün olayı ciddi olarak soruşturmaya başlamışlardır. Hiçbir Kureyşli müşrik de olayın kendilerine olağanüstü bir şekilde ulaştığına dair bir ifadede bulunmamıştır.

Olayı farklı bir açıdan değerlendirirsek; eğer şeytan, Hz. Peygamber'in müşrikler açısından kötü ve tehlikeli olan faaliyetlerini müşriklere haber veriyor veya müşrikler adına casusluk yapıyorsa (!) biraz sonra detaylıca aktaracağımız gibi, evinden gizlice kaçarken kendisini öldürmeye gelen müşriklere Hz. Peygamber'in evden ayrıldığını neden bildirmiyor veya Hz. Peygamber'in mağaradaki yerini müşriklere neden göstermiyor? Böyle bir hizmeti yaparak müşrikleri hem birçok eziyetten ve hem de Hz. Peygamber'i yakalayana vaat edilen bin deve gibi büyük bir maddi yükten de kurtarmış olurdu (!)

Akabe bey'atleri görüşmeleri sırasında bey'at alınırken Cebrail'in hazır olduğu ve bazı sahabenin de onu gördüğü[9] şek-

6 Halebî, II, 25; bu konudaki değişik rivayetler için bkz. Köksal, VI, 43.
7 Gazali, 170.
8 İbn Hişâm, IV, 78; İbn Sa'd'da bu ifade bulunmamaktadır. Hz. Peygamber sadece "Çadırlarınıza dönün" demektedir. İbn Sa'd, I, 223.
9 Halebî, II, 25.

lindeki rivayetler ise, olayı realiteden uzaklaştırıp gizemli hale getirme amacıyla uydurulmuş öyküler olmalıdır.

Necidli Şeyh Olayı

Hicretle ilgili rivayetlerin başında anlatılan olaylardan biri, Necidli Şeyh olayıdır. Rivayetlere göre "Mekkeliler, Hz. Peygamber'i öldürmek üzere Daru'n-Nedve'de toplanmaya başladıkları sırada şeytan, Daru'n-Nedve'nin kapısında bir ihtiyar suretinde belirdi. Toplantı gayet gizli olduğundan ve önemli bir karar alınacağından girişler ve çıkışlar kontrol ediliyordu. Kapıda bekleyen bu şahsa kim olduğu sorulduğunda -aslında şeytan olmasına rağmen- Necidli bir şeyh olduğunu, toplantı yapılacağını işittiğini,[10] konuşmalara katkı yapmayı amaçladığını söylüyordu. Bunun üzerine toplantıya alındı."[11] Rivayetlere göre bu şahıs, "Toplantı sırasında Hz. Peygamber'in hapsedilmesini isteyenlere karşı, bu fikrin yanlış olduğunu, hapsedilirse onun kaçarak taraftarlarına katılacağını ve daha büyük bir sorun olacağını söyledi. Toplantıdakilerin Hz. Peygamber'in Mekke'den sürülmesini istediklerinde ise bu fikrin hiç uygun olmadığını, eğer böyle yaparlarsa onun etkileyici üslubu ile herkesi kandıracağını ve beraber olduğu toplulukla Kureyş'in üzerine yürüyeceğini söyledi.[12] Nihayet Şeytan, Ebû Cehil'in bütün kabilelerden birer gencin seçilip Hz. Peygamber'in öldürülmesini savunan görüşünü, uygun bulup hararetle destekledi."[13]

Haşimîler aleyhinde kararlar alınacağı için Mekke'nin sadece büyük kabile şeflerinin katıldığı, müşrik Haşimilerin bile alınmadığı çok gizli bu toplantıya,[14] adı sanı bilinmeyen, Mekkelilerin hiçbirinin tanımadığı -bazı rivayetlere göre insan kılığında şeytan olduğunu zannettikleri-[15] bu şahsın katılmasını kabul etmek, Mekke siyasi yapısı ve Daru'n-Nedve'nin işleyişi açısından kabul edilebilir bir durum olarak gözükmemektedir.[16] Şeytanın Daru'n-Nedve'de Mekke'nin kabile dengelerini bilen bir eda ile yorumlar-

10 Taberî, I, 566.
11 İbn Sa'd, I, 227.
12 İbn Kesîr, III, 175.
13 İbn Hişâm, IV, 123.
14 Bu toplantıya katılanların listesi konusunda bkz. İbn Hişâm, IV, 123.
15 Belazurî, I, 300.
16 Adnan Demircan, *Nebevî Direniş Hicret*, İstanbul 2000, 110.

da bulunması, Hz. Peygamber hakkında Mekkelilerden daha iyi bir şekilde analizler yapması karşısında Mekke liderlerinin buna müdahale edip "Kimsin? Nereden geldin? Bu bilgileri nereden biliyorsun?" gibi sorular sorması gerekirdi. Bu soruları sormalarını bir kenara bırakın rivayetlere bakılırsa Necidli Şeyh, gayet uzman bir şekilde Mekkelilerin bilmediğini biliyor, onlara uyarılarda bulunuyor, akıl veriyor, onlar da itirazsız hep onu tasdik ediyorlar (!) Meselenin bu yüzünü düşünmek gerekir.

Bu tezatlardan dolayı bazı müelliflerimizin belirttikleri gibi "Necidli İhtiyar rivayetine itibar etmemek gerekir."[17] Buraya şeytanın katılımı yoktur. Bu rivayet, toplantı sırasında Ebû Cehil'in sunduğu görüşlerin şeytanî görüşler olduğuna vurgu yapmak üzere ortaya konulsa gerektir. Değilse şeytanın insanla bu şekilde bir iletişimi mümkün gözükmemektedir. Ancak çok yerinde bir ifade ile "Daru'n-Nedve'de verilen karar, şeytanca bir düşüncenin ürünüdür." denilebilir.[18]

Bu noktada meselenin bir diğer yönüne daha işaret etmek istiyoruz. Birbirine düşman topluluklar, düşman olduğu toplum[19] ve coğrafyası aleyhinde rivayetler uydurmuşlardır.[20] Bu rivayet de Necidliler aleyhine uydurulan rivayetlerden olmalıdır. Nitekim benzer başka rivayetler de aktarılmaktadır. Necidli İhtiyar rivayetinin benzeri, Hz. Peygamber'in peygamberliğinden önceki Kâbe yapımı hadisesinde de ortaya çıkar. Daha önce değindiğimiz gibi Hz. Peygamber, Haceru'l-Esved'in taşınması olayında hakem olunca, Necidli bir ihtiyarın kılığındaki Şeytan "Bu kadar yaşlı insanlar dururken niye bu gencin bu işi üstlenmesine razı oldunuz?" diyerek itiraz eder.[21] Yine Hz. Peygamber'in, Necid'te fitneler olacağını, şeytanın boynuzunun oradan doğduğunu, ifade ettiği ve eliyle o bölgeyi göstererek "Şeytan bu bölgeden çıkar." dediği aktarılır.[22] Bu tür rivayetler, hicret sırasında ortaya çıkan Necidli İhtiyar kılığındaki şeytan olayını da yeterince izah eder ka-

17 Ahmet Önkal, "Hicret", *DİA*.
18 Demircan, 111.
19 Ekrem Ziya Ömeri, *Hadis Tarihi*, çev. İsmail Kaya, Konya 1990, 66.
20 Cihan Sadık, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Samsun 1997, 110.
21 Bkz. İbn Sa'd, I, 147; rivayet farkları için bkz. Köksal, II, 193.
22 Suheyli, IV, 124.

naatindeyiz. Bu tür rivayetlerin Necidlilere düşman birileri tarafından uydurulduğu rahatlıkla düşünülebilir.

Hz. Peygamber'e Suikast Girişimi

Rivayetlere göre; Daru'n-Nedve'de alınan suikast kararı, Cebrail tarafından[23] Hz. Peygamber'e derhal haber verilerek yatağında yatmaması konusunda tembih edildi.[24] Bunun üzerine o da tedbirini alarak[25] hicret hazırlığına girişti.[26]

Hz. Peygamber'e hayatının sıkışık anlarında geldiği aktarılan[27] bu tür yardımların gelip gelemeyeceği konusu önem arz ettiğinden Hz. Peygamber'e gelen ilahî yardım konusuna bir nebze değinmek istiyoruz. Bilginler, Hz. Peygamber'e ilahî yardım konusunu Kur'an'dan ayetlerle[28] açıklama gayretine girerler. Bu anlatımlara göre, Hz. Peygamber'in her anına rabbani irade karışmakta, onu korumakta, mağarada melekler onu kanatlarıyla örtmektedir.[29] Bu tür yardımları izah sadedinde de ilahî dinin yok olmaması için bunun mümkün olduğu belirtilmektedir.[30]

Bu konuda bazı olayları hatırlatarak konuya açıklık getirmek istiyoruz. Uhud Savaşı sırasında Kureyşliler, Hz. Peygamber'i öldürmek için özel ölüm timi hazırlamışlardı. Bu ölüm timinden Hz. Peygamber'i kurtarabilmek için birçok Müslüman canını vermişti.[31] Bu zor ve sıkışık Uhud ortamında Hz. Peygamber yaralanmış, kanı dökülmüş ve bir mağaraya zor sığınabilmişti.[32] Ayrıca Uhud olayından daha kötü bir olayı, Taif'te yaşadığını, başının ya-

23 İbn Hişâm, IV, 125.
24 Taberî, I, 567.
25 İbn Sa'd, I, 227.
26 Belazurî, I, 301.
27 Demircan, 120.
28 Maide 67, tefsirlerde bu ayetin Mekke'de indiğine dair kayıtlar vardır. Buna rağmen Hz. Peygamber'i Haşimoğullarının korumaya devam etmesi ilginçtir. Bu da bu ayetin daha çok ruhi ve psikolojik yardımı anlattığını gösteren delillerdendir. Bkz. Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, Beyrut 2001, VI, 366;Reşit Rıza, *Tefsiru'l-Menar* trz, byy, IV, 473; ayrıca bkz. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Tevbe suresi 26. ve 40. ayetlerin tefsiri ve Al-i İmran suresi 124-125. ayetlerin tefsiri, dipnot, 93.
29 Gadban, I, 194.
30 Bkz. Demircan, 112.
31 Hz. Peygamber kendisini ölümden kurtarmak için Ensar'dan 9 kişinin arka arkaya şehit olması üzerine "*Kardeşlerimize insaf etmedik*" demişti. Müslim, Cihat ve Siyer, 37.
32 Vakıdi, I, 245.

rıldığını, ayaklarının kan içinde kaldığını biliyoruz.[33] Burada, ona taşlar atarak öldüresiye dövmüşler, her tarafı yara bere olmuş bir şekilde kendini bir bahçeye zor atmıştı. Meseleye eski peygamberler açısından bakarsak, Hz. Zekeriyya'nın öldürüldüğünü,[34] oğlu Hz. Yahya'nın başının kesildiğini,[35] Kur'an'da bahsedilen Ashabı Ress'in peygamberlerini kuyuya atıp taşlayarak öldürdüklerini biliyoruz.[36]

Konunun daha net anlaşılması için şu sorulara cevap bulmak gerekmektedir. Bu tür ilahî yardımlar Allah'ın kâinattaki hangi yasasına göre çalışmaktadır? Allah'ın evrende koyduğu yasaların değişmediğini Kur'an bize bildirmektedir.[37] Allah'ın evrensel yasaları değişmiyorsa, bu yardımlar bir yerde gerçekleşirken, diğer yerde neden dolayı gerçekleşmemektedir? Hz. Peygamber'i tehlikelerden koruyan yardımlar konusunu kabullendiğimizde, bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Eğer ilahî yardımın yasası yukarıda denildiği gibi sıkışık anlar ise, Hz. Peygamber'in ve birçok sahabenin canını feda etmesi sayesinde ölümden kıl payı kurtulduğu Uhud Savaşı'nda veya Uhud Savaşı'ndan daha kötü bir gün olan Taif'te bu yardımların ona gelmemesi tuhaf değil midir? Eğer bu yardımlar ilahî bir yasa çerçevesinde ise, Hz. Peygamber'i Cebrail'in haber vermesiyle ölümden kurtaran Allah, herhalde Hz. Zekeriyya ve oğlu Hz. Yahya'yı veya kendilerine gönderilen peygamberlerini kuyuya atıp öldüren Ashab-ı Ress'in elinden peygamberlerini ve yine hiç mensubu olmadan öldürülen birçok peygamberi de kurtarması gerekirdi.

Esasen bu ilahî yardım konusu tamamen sünnetullah dediğimiz evrensel yasalar çerçevesinde işlemektedir. Allah'ın yeryüzünde koyduğu yasalar vardır ve Allah bu yasaların kesinlikle değişmeyeceğini belirtmektedir.[38] Bu doğrultuda Allah'ın Hz. Peygamber'e Cebrail vasıtasıyla olayı bildirmesi de ilahî yasalara mutabık görünmemektedir. Meselenin bir diğer boyutu ise davetini ilahî yardımlar sayesinde yayan bir peygamberin örnekliği

33 İbn Sa'd, I, 212.
34 Geniş bilgi için bkz. Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul 2005, II, 298.
35 Taberî, I, 346.
36 Geniş bilgi bkz. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kuran*, III, 589.
37 Fatır suresi, 43.
38 Rad suresi 11; bu konuda sadece bu ayetin açıklaması sadedinde bkz. Cevdet Said, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, İstanbul 1991.

de söz konusu olamaz. Zaten eğer böyle ilahî yardımlarla tebliğini yayan bir peygambere, insanların ilk itirazı "o peygamberdir bize örnek olamaz." sözü olacaktır. Allah ise onu bize "üsve-i hasene" (en güzel örnek) olarak vasıflandırmaktadır.[39]

Bu tür yardımlar konusunda konuya "İlahi kudret isterse bütün bu yardımları yapamaz mı? İsterse yapar." düşüncesi ile yaklaşmak da meseleyi anlamaya çalışmaktan öte kolaycılığa kaçış türüdür. Bu düşünce ile yola çıkılması sonucunda, yapılmamış şeyleri, yapılmış göstermeye kalkınca bunların sonu gelmeyecektir.[40]

Bu kısa izahattan sonra tartışmaları bir kenara bırakıp Daru'n-Nedve'de alınan kararın Hz. Peygamber'e ulaşması meselesine dönersek, meselenin bu şekilde problemli olmasından olsa gerek, bazı bilginlerimiz suikast haberinin Hz. Peygamber'e Cebrail yoluyla değil de Daru'n-Nedve'deki toplantının zaten gizli olmadığını, tersine umumi bir toplantı olduğunu, haber almasının normal olduğunu, bu yüzden umumi toplantının sonuçlarının ona rahatlıkla ulaşabileceği[41] görüşünde iseler de toplantının gizli yapılmasından dolayı bu yorumun da pek tutarlı olmadığı kanaatindeyiz.

Biz, suikast haberinin Hz. Peygamber'e ulaştırılması konusunda -Hamidullah'ın da itibar ettiği gibi- gizli planı öğrenen birisi vasıtasıyla olduğu şeklindeki İbn Sa'd'ın rivayetine itibar ediyoruz. İbn Sa'd'ın rivayetine göre:

> Hz. Peygamber'in büyük halası Rukayka bt. Sayfi b. Haşim, -muhtemelen dedikoducu komşularından duyup-[42] Kureyş'in toplandığını ve bu gece kendisine suikast yapacaklarını Hz. Peygamber'e bildirdi. Rasulullah da yatağına Hz. Ali'yi bırakıp evden ayrıldı.[43]

Bu rivayetin daha makul olduğu kanaatindeyiz.

39 Ahzab suresi, 21.

40 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead*, trc ve thk. Muzaffer Can, İstanbul 1990, III, 1056, dipnot, 25. Kur'an'da bahsedilen, hicret sırasında ilahî yardımla ilgili olarak bu yardımın manevi güçler yardımıyla verilen bir sükunet ve teşci anlamında olduğu konusunda bkz. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Aktürk, İstanbul 1999, Tevbe suresi 26. ve 40. ayetlerin tefsiri ve Al-i İmran suresi 124-125. ayetlerin tefsiri, dipnot, 93.

41 Gazali, 176.

42 Hamidullah, *290*.

43 İbn Sa'd, VIII, 52.

Burada şunu da ifade edelim ki hicret kararı bu suikast kararını duyup aniden verilen karar sonucu ortaya çıkmış bir olay değildir.[44] İki yıla kadar varan bir süreç boyunca tasarlanmış,[45] hazırlıklar yapılmış, tedbirler alınmış, bir hicret planı oluşturulmuştur. Bu hazırlıklar çerçevesinde Mekke'de böyle bir süreç bekleniyordu. Mekkelilerin bir gün bu işe köklü bir çözüm için karar verecekleri belliydi. Hicretine izin verilmeyen Hz. Ebubekir de bu sebeple iki deve satın almış besliyordu.[46] Hz. Peygamber, mücadelesini mucizeler üzerine değil, hayatın gerçekleriyle uyumlu, makul ve mantıklı birtakım tedbirler alarak gerçekleştirdi. Hicret planını ona göre yaptı. Bunun tersine rivayetlerin ise, ilk kaynaklardan daha çok muahhar kaynaklarda aktarılması dikkat çekicidir.[47]

Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber ve genç yeğeni Hz. Ali'nin, Medine'ye hicretten bir gece önce gecenin karanlığından yararlanarak Kâbe'deki putları kırdıklarından ve Hz. Ali'nin Üsame b. Zeyd (Üsame o yıllarda daha çocuktur) ile putları yere atıp hurda haline getirdiğinden ayrıca pislikleri getirip putların üzerine attıklarından bahsedilmektedir.[48] Ancak bu rivayetler o günkü Mekke ortamında Hz. Peygamber'in putlara karşı tavrıyla uyuşmamaktadır. O günkü ortamda putlara karşı tavrı Kur'an şöyle belirlemektedir: *"Onların putlarına sövmeyin ki onlar da sizin ilahınıza düşmanlıkla sövmesinler."*[49] Bu durumda aktarılan bu rivayetler Kur'an'ın belirlediği tavra terstir. O şartlarda putlara sövmeyi yasaklayan bu anlayış onları kırmaya hiç izin vermeyecektir. Bu durum onun o dönemde benimsediği davet üslubuna da uymamaktadır. Bu rivayetler muhtemelen Hz. Ali'nin üstünlüğüne vurgu adına Şia taraftarlarınca ortaya konulmuş rivayetlerdir.

Evden Ayrılış

Hicret öncesi Hz. Peygamber'in evinden ayrılıp mağaraya ulaşması konusu da sisli ve kapalı konulardan biridir. Bu konudaki rivayetlerde birçok açmazlar bulunmaktadır. Genelde bilinen rivayetler, onun Hz. Ebubekir'in evinde buluşup beraberce mağa-

44 Buharî, Libas, 16.
45 Philip K. Hitti, *İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989, I, 172.
46 İbn Hişâm IV, 128.
47 Bağcı, 177.
48 Hamidullah, 203.
49 Enam, 108.

raya gittiğini belirtirken,[50] bazı rivayetler ise "Hz. Peygamber'in kendi başına evinden ayrıldığını ve mağaraya gittiğini, giderken Hz. Ali'ye, Hz. Ebubekir gelirse ona yolculuk için yiyecek, deve ve rehber tedarik etmesini söylemesini ve onu mağaraya göndermesini emrettiğini" aktarırlar. Sonuçta meseleyi Hz. Ali'den öğrenen Hz. Ebubekir'in mağaraya geldiği ve Hz. Peygamber'e yetişince Hz. Peygamber'in onu müşriklerden biri zannettiği, acele ederken ayağını taşlara vurduğu ve ayağının kanadığı, bu kanamanın mağaraya ulaşıncaya kadar devam ettiği belirtilir."[51]

Hicretin bu dönemi için anlatılan bir diğer rivayet ise; "Daru'n-Nedve'de alınan karar gereği Mekke'deki her kabileden seçilen gençlerin Hz. Peygamber'in evini kuşatıp onu evinde öldüreceğinin karara bağlandığı" şeklindedir.[52] Ancak evi kuşatanların listesinin verildiği rivayetlere baktığımızda; bu listede verilen on iki kişinin bırakınız genç olmayı, o günlerde 53 yaşlarında olan Hz. Peygamber'den daha yaşlı insanlar olduğunu görüyoruz. Bunlar o günlerde Mekke'deki lider tabakasından olan Ebû Cehil, Ukbe b. Ebi Muayt, Nadr b. Haris, Ümeyye b. Halef, Ebû Leheb, Zema b. Esved, Ubey b. Halef gibi müşriklerdi.[53] Muhtemelen gençlerin çekinebileceğinden veya ikna edilip geri çevrileceğinden endişe ederek düşmanlığına güvendikleri ve kılıç kullanabilecek kimseler toplanmış olmalıdır.

Konuyla ilgili aktarılan çelişkili rivayetlerden biri de şudur; Hz. Peygamber, evden ayrılırken evi kuşatan grubun başındaki Ebû Cehil, etrafındakilerle konuşurken Hz. Peygamber'in vaatlerini sıralayarak alay etmeye başlayınca, Hz. Peygamber Ebû Cehil'e hitaben "Evet bunları ben söylüyorum, sen de o cehenneme gireceklerden birisin." şeklinde cevap verir.[54] Bu durumda, eğer Hz. Peygamber, bu cevabı sesli olarak söyledi ise, müşriklerin Hz. Peygamber'i fark etmesi gerekirdi. Yok, eğer içinden söyledi ise, o zaman cevap vermesinin hiçbir anlamı olmayacaktır. Gizlenerek kaçan bir insanın bu tür tavırlarda bulunması biraz tuhaf gözükmektedir.

50 İbn Sa'd, I, 228.
51 Taberî, I, 567.
52 İbn Hişâm, IV, 125.
53 İbn Sa'd, I, 228.
54 Taberî, I, 568.

Ayrıca bir diğer çelişkili rivayette, Hz. Peygamber evden çıkarken hem gizlenmesi hem de evi kuşatanlara kendini hissettirecek şekilde üzerlerine toprak atmasıdır.[55] Yine evden çıkarken üstüne bir avuç kadar toprak attığı on iki tane müşriğin -nasıl oluyorsa- üstlerinin başlarının toz içinde kalması ve bundan haberleri olmaması, ta ki sabah olunca farketmeleridir (!)[56] Bunlar da rivayetteki abartılar ve apaçık çelişkilerdir.

Bu tür anlatımlar, aslında ne kadar zor şartlar altında korkarak, gizlenerek, ayağı kanayarak, açlık çekerek, sıkıntılar içerisinde davetini yeni yurtlara ulaştırma gayreti içinde olan bir peygamberin, hayatını eğlenceye dönüştürerek biraz da dinleyenleri rahatlatmak için Allah'ın her an ona yardımcı ve hayatına müdahil olduğunu, Hz. Peygamber'in de adım başında mucize gösteren birisi[57] olduğunu anlatma adına ortaya konulan şeyler olduğu kanaatindeyiz. Bu tür anlatımlar onun hayatına anlam katmadığı gibi, onu örneklikten ve gerçeklikten de uzaklaştırmaktadır.

Aslında kendisine o gece suikast yapılacağını öğrenen Hz. Peygamber'in evinde kalması mümkün değildir. O günü kimde geçirdiği de belli değildir.[58] Öldürüleceğini bile bile evine gitmesi, her meselede tedbiri elinden bırakmayan ve bunu ümmetine tavsiye eden bir peygamber için uygun görünmemektedir. Buna göre o, müşrikler onun evini kuşatmadan önce evinden ayrılmıştır ve yukarıda aktardığımız şekilde -Hz. Ebubekir'in gelip meseleyi Hz. Ali'den öğrenmesi rivayetini esas alırsak- muhtemelen ev kuşatılmadan önce mağaraya gitmiştir. Hz. Ebubekir de kuşatma öncesi meseleyi öğrenip mağaraya ulaşmıştır. Değilse Hz. Ebubekir'in bu kuşatma esnasında Hz. Ali'ye gelip durumu sorması da mümkün değildir.[59]

55 İbn Sa'd, I, 228; Diyarbekrî, I, 327.

56 İbn Hişâm, IV, 127. Müşriklerin gece baskın yapmayıp sabahı beklemesinin sebebi, muhtemelen Haşimilerin tek kabileyi suçlamasından çekindiklerinden ve gündüz gözüyle bu suikastın işlenmesinin daha uygun olacağını düşündüklerinden dolayı olsa gerektir.

57 Demircan, 130.

58 Geceyi başka bir sahabenin evinde geçirmiştir. Bilgi için bkz. Filipeli Ahmet Hilmi, *İslam Tarihi*, Edisyon: Cem Zorlu, İstanbul 2005, 184, dipnot, 99; Zeyveli, 83.

59 Gazali, bu rivayetlerdeki çelişkilerden dolayı Hz. Peygamber'in, evinin kuşatıldığını fark etmesi üzerine Hz. Ali'yi yerinde yatması konusunda tembihleyerek, gece karanlığından ve dışarıdakilerin gafletinden istifade ile çıkıp gittiğini belirtir. Gazali, 179.

Konuyla ilgili aktarılan, Hz. Peygamber'in yatağına yatması için bıraktığı Hz. Ali'nin başında Cebrail'in, ayaklarında ise Mikail'in nöbet tutarak onu korudukları şeklindeki[60] rivayetler ise, muhtemelen Şiîlerin uydurduğu rivayetlerdir. Zaten rivayetin, Şiî temayülleri bulunan tarihçi Yakubi tarafından nakledilmesi bunun işareti sayılabilir.

Sevr Mağarasına Gidiş

Hicret konusunu incelerken Hz. Peygamber'in saklandığı Sevr mağarasındaki olayları tahlil etmeden önce Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i mağaraya kadar takibi konusuna değinmek istiyoruz. Rivayetlerde "Suraka b. Malik'in, Mekkeliler tarafından Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir'in izlerini takip etmekle görevlendirildiği, Suraka'nın da mağaranın 40 zir'a[61] yakınına kadar izleri takip ettiği" belirtilir.[62] Hâlbuki bütün siyer kitapları tarafından aktarılan şudur ki; Suraka burada değil, Hz. Peygamber mağaradan ayrıldıktan sonraki yolculuğu esnasında ve Medine yolunda Hz. Peygamber'i takip edecektir. Burada muhtemelen bir karıştırma olsa gerektir.[63] Bu tür rivayetler ihtiyatla karşılamak gerekir.

Ayrıca rivayetlerde; "ayak izlerinin mağaraya kadar ulaştığı, iz sürücülerinin de mağaraya kadar bu izleri takip ettikleri" belirtilir.[64] Bu rivayetlerden Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir'in kendi izlerini yok etmeyecek kadar tedbirsiz (!) oldukları ortaya çıkıyor. Hâlbuki hicret planına göre Hz. Ebubekir'in azatlısı Amir b. Fuheyre, Hz. Ebubekir'e ait keçileri bu bölgede dolaştırarak sadece bu ikisinin değil, onlara erzak taşıyan Esma bt. Ebibekir'in ve onlara günlük gelişen olayları gece gelip aktaran Abdullah b. Ebibekir'in izlerini de imha ediyordu. Bu kadar ayrıntılı düşünülen hicret planına göre, bu tedbirler de alınsa gerektir. Bu anlamda Mekkelilerin izleri takip ederek mağaraya ulaşması meselesi itibar edilmemesi gereken problemli bir konudur.

60 Yakubi, I, 358.

61 Zir'a, arşın ile aynı ölçüdedir. Arşın= 68 cm. Bkz. Asım Demir, *İslam Tarihinde İlk Kullanılan Ölçü Birimleri*, Diyarbakır 2002, 11. (Basılmamış Çalışma).

62 İbn Sa'd, I, 229; İbn Kesîr, III, 182.

63 Bu rivayetin ravilerinin Enes b. Malik ve Zeyd b. Erkam gibi Medineli çocuk sahabeden ve Muğire b. Şube gibi Medine döneminin ortalarında İslam'ı seçen Taifli biri olması da dikkat çekicidir. Bkz. İbn Kesîr, III, 182.

64 Belazuri, I, 302.

Bu tür rivayetleri esas alarak iz takipçilerinin izleri takip ederek mağaraya ulaştıklarını farzetsek bile, bu takip olsa olsa Sevr dağının eteklerine kadar yapılabilir. Çünkü herkesin rahatlıkla bilebileceği gibi ve tarafımızca da ziyaretimiz sırasında görülmüştür ki; Sevr dağı diğer Mekke dağları gibi taşlıktır. İz takibi yapılabilecek şekilde bir kum veya toprak zemin bulunmamaktadır. Tarihçi Mesudî, meselenin bu boyutuna:

> Bu dağ sert ve yalçın kayalıklardan oluşmaktadır. İnsanın izlerinin çıkabileceği toprak, çamur veya kum gibi şeyler bulunmamaktadır.

sözleriyle çok güzel değinmektedir.[65] Bu durumda taşların üzerine iz bırakmak mümkün olmadığına göre böyle bir iz takibi ile mağaraya ulaşmak da mümkün değildir.

Rivayetlerdeki bir diğer paradoks ise, Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir'in izlerini bu kadar yüksek bir tepede olan mağaraya kadar takip eden ve bölgedeki çobanlar tarafından kaçakların mağarada olabileceklerini öğrenen[66] müşriklerin biraz sonra aktaracağımız olağanüstülükleri görerek mağaraya bakmadan ayrılmalarıdır. Eğer izler mağaranın önüne kadar geliyor ve onu arayan insanlar bu mağaraya her ne olursa olsun bakmıyorlarsa, bunun mantıksal ve kabul edilebilir bir yanı yoktur. Belki de tek kabul edilebilir yönü hicretle ilgili aktarılan bu tür rivayetlerin abartılar içerdiği gerçeğidir.[67] Esasen bazı araştırmacılar, Hz. Peygamber'in Medine yolu tarafında değil, ters istikamette saklandığından dolayı müşrikler tarafından bulunamadığını, dolayısıyla müşriklerin mağarayı aramadıklarını da belirtirler.[68]

Mağaradaki Olağanüstü Olaylar

Hicret sırasındaki olağanüstülüklerin en fazla önemle anlatılanları, Hz. Peygamber mağarada iken meydana geldiği aktarılan hâdiselerdir. Rivayetlere göre; "Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir mağaraya girdikten sonra onları gizlemek için Allah'ın emriyle mağaranın girişinde bir akasya ağacı oluşmuş,[69] ayrıca bir

65 Mesudi, *Mürûcu'z-Zeheb*. Beyrut 1997, II, 174.
66 Diyarbekrî, I, 328; Heykel, I. 312.
67 Caetani, III, 59.
68 R. Dozy, *Tarihte İslamiyet*, çev. Abdullah Cevdet, İstanbul 1908, I, 83.
69 Diyarbekrî, I. 327.

çift güvercin bu ağacın üzerine yuva yapıp yumurtalar bırakmış, yine mağaranın girişine bir örümcek ağ örmüş,[70] içeride ise Hz. Peygamber'e zarar vermemesi için bir deliği ayağıyla kapatan Hz. Ebubekir'i yılan ısırmış ve Hz. Peygamber, yılan tarafından sokulan kabarıklığı elini sürerek iyileştirmiştir.[71] Yine Müşriklerin mağaraya girmesi durumunda Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir'in binip kaçabilecekleri demirlemiş hazır bir geminin Hz. Peygamber tarafından Hz. Ebubekir'e gösterildiği" şeklinde rivayetler bulunmaktadır.[72] Şimdi bu hâdiseleri ele alalım.

Mağaranın ağzında ağacın oluşması, örümceğin ağ kurması, güvercinin yuva yapması meselesi, birçok ayrıntıyı bize aktarmalarına rağmen, hicreti anlatan ilk siyer kaynaklarından Taberî ve İbn Hişâm'da geçmemektedir. Belazurî'de ise sadece örümcek olayından bahsedilmektedir.[73] Ayrıca hadis kaynaklarında uzunca anlatılan hicret olayları sırasında bu olaylar aktarılmamaktadır.[74] Bu tip bilgiler daha çok muahhar kaynaklarda bulunmaktadır.[75]

Bu rivayetlerin ravilerine de rical bilginleri tarafından çok esaslı tenkitler yapılmıştır.[76] Misal olarak verecek olursak, Zehebî el-Mizan'da rivayetin ravisi Avn b. Amr hakkında Buharî'nin "meçhul ve münker" dediğini, rivayetin diğer ravisi Ebû Musab'ın bilinmediğini anlatır.[77] İbn Kayyım el-Cevzi, ravilerin zayıflığına değinirken,[78] Nedvî bu rivayetlere esaslı tenkitler yaparak, raviler hakkında Yahya b. Main'in "hiçtir" dediğini ve bu anlatılan olayların hepsinin, masal ve hikâyeden ibaret olduğunu belirtir.[79] Bu türden rivayetlere genelde olumlu yaklaşan İbn Kesîr bile, yukarıda verdiğimiz hazırlanmış bir gemiden bahseden rivayet için;

70 İbn Sa'd, I, 229.
71 Diyarbekrî. I, 327; Beyhaki, II, 477.
72 İbn Kesîr, III, 183.
73 Belazurî. I, 302.
74 Sadece İbn Hanbel'in Müsned'inde örümcek olayı geçer. Bkz. Ahmet b. Hanbel, I, 348. İbn Hanbel'de geçen rivayetin ravisinin güvenilir olmadığı hakkında bkz. İbn Kayyım El-Cevziyye, *Zadu'l-Mead*, trc ve thk. Muzaffer Can, III, 1056. dipnot, 20.
75 Bağcı, 177.
76 Şibli, I, 200.
77 Zehebî, *Mizanu'l-İtidal*, Beyrut 1995, V, 370.
78 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zadu'l-Meat*, Beyrut 1990, III, 52.
79 Bu konuda yapılmış detaylı ravi tahlilleri için bkz. Nedvî, III, 184.

"bu konuda kuvvetli ve zayıf bir rivayet veya senedin bile bulunmadığını" belirtir.[80]

Hz. Ebubekir'i yılan sokması meselesine gelince, İbn Hişâm gibi ilk kaynaklar, Hz. Ebubekir'in yılan gibi hayvanlardan temizlemek için mağaraya önce girip temizlik yaptığını bildirir, ancak bu sokma hadisesinden bahsetmez. Zaten mağarada yılan deliği tipinde bir yer olmadığı gibi mağaranın etrafında birçok açıklık bulunmaktadır. Bu rivayet ilk kaynaklarda bulunmayan, sonradan ortaya konulmuş bir rivayettir. Zehebî, ravinin sağlam olmayıp münker ve meçhul olduğunu belirtir.[81] İbn Kesîr, bu rivayette gariplik ve münkerlik vardır demektedir.[82] Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir'in Sevr mağarasında saklandıkları sırada meydana geldiği aktarılan bu olay, anlatım tarzından da sonradan ortaya konulduğu anlaşılmaktadır.[83] Bu sebeplerle bu tür rivayetler ihtiyatla karşılanmalıdır.

Rivayetlerdeki birtakım ayrıntılar muhtemelen abartılmıştır. Zira ayrıntılar hayalleri, hayaller ayrıntıları besler.[84] Ağaç yetişmeyen bir yerde akasya veya püsküllü bir ağaç türünün yetişmesi,[85] hem ağacın hem örümceğin ikisinin birden mağarayı kapatması gibi[86] gariplikler bir tarafa, müşriklerin mağara etrafında dolaştığı ve Hz. Ebubekir'in korktuğu sırada, Hz. Peygamber neden bu olayları aktararak korkmamasını söylemiyor da Kur'an ifadesiyle "*Allah bizimledir.*"[87] veya "*üçüncüleri Allah olan iki kişiden*" bahsederek moral vermeye çalışıyor?[88] Hâlbuki bu görünen somut mucizelerden (!) ağaçtan, örümcekten, güvercinden bahsederek moral vermesi gerekirdi.[89] Sonuçta "Ağaç, güvercin, yılan ve gemi rivayetleri senet itibarıyla zayıf ve de ilmi ölçüler ile

80 İbn Kesîr, III, 183.
81 Zehebî, *Siyer-u Alamu'n-Nübela*, Beyrut 1997, I, 268; İbn Kayyım El-Cevziyye, *Zadu'l-Mead*, Trc ve Thk: Muzaffer Can, III, 1056, dipnot, 25.
82 İbn Kesîr, III, 180.
83 Demircan, 123.
84 Demircan, 126.
85 Diyarbekrî, I, 327.
86 Güvercinin örümceğin burada bulunmasına izin vermesi de gariptir. Ayrıca yılanın yaşadığı yerde güvercinin yuva yapması mümkün müdür?
87 Tevbe, 40. Buharî, Fedail, 1'de ayeti izah eder tarzda Hz. Peygamber'in bu ayeti hicret yolunda söylediği aktarılır.
88 Buharî, Libas, 16; Müslim, Fedailü's-Sahabe, 1; Tirmizi, Tefsir,10.
89 Bkz. Heykel, I, 314.

de uyuşmamaktadır. Aslı yoktur. Bunlar Hz. Ebubekir'i üstün tutma gayretiyle ortaya atılan yalanlardır."[90]

Mağara ile ilgili aktarılan abartılar bunlarla sınırlı değildir. Nitekim müşrikler mağara çevresinde onu ararlarken, Hz. Peygamber'in ayakta namaz kıldığı belirtilir.[91] Bu gün bütün hüccacın bildiği ve tarafımızdan da gözlenen bir gerçektir ki Sevr mağarasında ayakta namaz kılınması mümkün değildir. Bu abartı işi o kadar ileri götürülmüştür ki Hz. Ebubekir'in oğluna hitaben "İnsanlar arası tehlikeli bir olay vuku bulduğunda mağaraya sığınmasını, oraya rızkının her gün sabah akşam geleceğini." söylediği nakledilir.[92] İlk halife olduğu gün, çocukları için pazara rızk aramaya koşan ve bu yüzden kendisine maaş bağlanan bir insanın, İslam'da kabul edilmeyen bir tarzdaki bu tevekkül anlayışını söylemesi mümkün gözükmemektedir.[93]

Tarihçilerimiz meseleyi bu noktada bırakmamışlar, örümceğin marifetlerinin bununla kalmadığını, Hz. Davud'a da yardım ettiğini, ayrıca Hz. Hüseyin'in torunu olan Zeyd b. Ali'nin 122/740 tarihinde Emevîlere karşı isyanı sonucu öldürülüp cesedi yakılarak külleri Fırat nehrine atılmadan[94] önce çıplak cesedinin asıldığı sırada, örümceğin onun avretinin görünmemesi için avretini örttüğünü belirtirler.[95] Buna göre onun katledilmesine ve cesedinin yakılmasına ses çıkarmayan Allah, cesedinin görünmemesi için örümcek göndermiş olmaktadır (!) Mağaranın önüne yuva yapan güvercin hakkında da Allah'ın bu güvercine mükâfat olarak onu mübarek kıldığı ve onu hareme yolladığı, Mekke'deki güvercinlerin bu iki güvercinin soyundan geldiği gibi uydurma olduğu her halinden belli görüşler bulunmaktadır.[96]

Konuyu bitirmeden önce şunu da ifade edelim ki bu olayları "Hz. Peygamber'in emrine örümceğin ve güvercinin amade edilmesi."[97] şeklinde bir ifade tarzıyla çözmek de mümkün değil-

90 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead*, trc. ve thk.: Muzaffer Can, III, 1056, 25. dipnot (Bu tür uydurmalar muhtemelen Sünni paradigma tarafından Şia'nın Hz. Ali'yi ön plana alma gayretine karşı ortaya konulmuştur).
91 İbn Kesîr, III, 181.
92 İbn Kesîr, III, 183.
93 Bkz. İbn Sa'd, III, 183.
94 Taberî, IV, 193.
95 Diyarbekrî, I, 328.
96 İbn Kesîr, III, 182.
97 Demircan, 126.

dir. Olay aslında Hz. Peygamber'i dağ taş demeden arayan müşriklerin, birçok kovuk ve mağaranın bulunduğu Sevr dağında muhtemelen onu bulamamalarıdır.[98] Zaten bu kadar geniş bir arama alanında müşrikler onları daha çok Sevr mağarasının bulunduğu Yemen yönünde değil, tam ters istikametteki Medine yönünde arıyorlardı.

Hicret Yolcularının Bir Çobandan Süt İstemeleri

Hicret yolculuğu sırasında meydana geldiği belirtilen birçok harikulade olaydan bahsedilir. Bunlardan biri de hicret yolcularının bir çobana uğrayıp ondan süt istemeleri ve çobanın süt vermeyen bir koyunundan mucize eseri olarak süt sağıp içmeleridir. Bu konuda birçok değişik rivayet gelmiş[99] ve bu rivayetlerde birçok karıştırma yapılmıştır.[100] Misal verecek olursak; Hz. Ebubekir ile Hz. Peygamber'in hicretten önce Mekke dönemi sırasında yanına uğrayıp süt içtikleri ve Müslüman olmasına sebep oldukları Abdullah b. Mesut ile ilgili rivayet, karıştırılarak hicret rivayetleri içinde anlatılmaktadır.[101] Bu konuda Buharî'de geçen bizzat Hz. Ebubekir'den gelen bir rivayete göre ise anlatılanların tersine Rasulullah, yolda susayınca bir çobana koyunlarında süt olup olmadığını sormuşlar, o da olduğunu söyleyince sağmasını rica etmişler ve içmişlerdir. Bu olayı da bizzat Hz. Ebubekir anlatmaktadır ve bir mucizeden bahsetmemektedir.[102] olayı bu şekilde anlamanın bir mahsuru olmasa gerektir. Yolcuların bu şekilde davranması kadar normal bir şey de yoktur. Bu olayla ilgili olarak aktarılan süt vermeyen koyundan süt çıkartılması gibi harikulade olaylar, Demircan'ın yerinde ifadesiyle,

> Ümmü Mabed kıssasından esinlenerek uydurulmuştur. Zira Hz. Peygamber'e yakışan adım başı mucize göstermesidir (!)[103]

Bu arada anlatılan birçok hikâye ve uydurma olay bulunmaktadır. Bunları detaylıca aktarmayı zait görüyoruz. Sadece daha iyi anlaşılması için, artık pes dedirten bir rivayet örneği ile iktifa ediyoruz. Rivayete göre,

98 Çelebi, 73.
99 Bu rivayetlerin detayları için bkz. İbn Kesîr, III, 187 vd.
100 Bu rivayetlerin rivayet analizleri için bkz. Nedvî, III, 184.
101 İbn Kesîr bu karıştırmanın olduğunu belirtir. İbn Kesîr, III, 185.
102 Buharî, Menakıbu'l-Ensar, 44; ayrıca bkz. İbn Kesîr, 187.
103 Demircan, 130.

Hz. Peygamber hicreti sırasında bir kadından su istemiş, o da vermemiş bunun üzerine Hz. Peygamber o kadını kayaya dönüştürmüş ve bu kaya hâlâ orada duruyormuş.[104]

Hz. Peygamber, kendisine Mekke dönemi boyunca dövme, sövme, üzerine işkembe koyma dahil yapmadıkları işkenceleri bırakmayan Ebû Cehil, Ukbe b. Ebi Muayt gibilerini, ayrıca öldürmek üzere evini kuşatan müşrikleri, yine hicret sırasında onu yakalayıp öldürmek üzere peşinden koşan Suraka'yı taşlaştırmıyor da su isteğine olumsuz cevap vermekten başka suçu olmayan bir kadını kayaya çeviriyor. Eğer su vermemek taşlaşma sebebi olacaksa, Boykot yıllarında Müslümanlara yiyecek ve su vermeyerek açlıktan çocukların çığlıklar atarak ölmelerine sebep olanlar taşlaşması gerekmez miydi?[105] Bütün bu anlatılanlar, kendisine su vermeyeni taşa çevirecek kadar taş kalpli bir şekilde tasvir edilen o merhametli peygambere iftiradan başka bir sözcükle açıklanamaz.

Ümmü Mabed Olayı

Rivayetlere göre, hicret yolcuları Ümmü Mabed isimli kadının çadırına uğramışlar ve bu kadından süt istemişler, -o sene kıtlık vardı-[106] kadın da koyunlarda süt olmadığını söyleyince orada bulunan kısır bir koyunu sağıp hem kendileri içmişler[107] hem de çadır sahibine içirmişler, arta kalanını da kadının kocası gelince içmiştir. Ümmü Mabed, durumu soran kocasına, Hz. Peygamber'in fizikî yapısını şemailini uzunca aktarmıştır.[108] Hz. Peygamber'in sağdığı bu kısır koyunun, hicretin on sekizinci senesine kadar[109] yaşadığı ve kıtlık zamanlarında süt verdiği belirtilir.[110]

Bu olay, ilk siyer kaynaklarından Taberî ve İbn Hişâm'da ve hadis kaynaklarında geçmemektedir.[111] Sadece -biraz ilerde bahsedeceğimiz- bir cinin Mekke'ye gelip hicret yolcularının duru-

104 Suheylî, IV, 149.
105 Belazurî, I, 269.
106 İbn Kesîr, III, 192.
107 Diyarbekrî, I, 331.
108 İbn Sa'd, I, 231.
109 Koyunların bu yaşa kadar yaşayıp yaşamadığı da ayrı bir anekdottur.
110 Belazurî, I, 304-305.
111 Ümmü Mabed rivayeti daha çok muahhar kaynaklarda aktarılmaktadır. Bu kaynakların listesi için bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead*, trc ve thk. Muzaffer Can, III, 1059, 29. dipnot.

munu haber vermesi olayı anlatılırken, hicret yolcularının Ümmü Mabed'in çadırına uğradıkları anlatılmakta, ancak bu aktarılan mucizelerin hiçbirinden bahsedilmemektedir.[112] Ümmü Mabed rivayetinin sıhhati ile ilgili olarak çok uzun tahliller yapan Nedvî, rivayetin ravileri konusunda birçok problemin olduğunu, bazı ravilerin sahabeden olup olmadıklarının belli olmadığını, yine bazı ravilerin meçhul olduğunu, Zehebî'nin bu rivayetlerin hiçbirinin senetlerinin sahih olmadığını söylediğini, ayrıca Ümmü Mabed'in yaptığı Hz. Peygamber'in şemailini tanıtan uzunca anlatımının uydurma olduğunu, yine hicret senesinde kıtlık olduğunun sabit olmadığını aktarır.[113] Rivayetle ilgili birçok açmaz bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde tek koyundan süt sağılırken, bazılarında birden fazla koyun sağılmıştır.[114] Hâlbuki eğer mucize gerekiyorsa, tek koyundan çıkan sütün herkesi doyurması daha etkili bir durum olurdu.

Ümmü Mabed, kıssası rivayetleri incelendiğinde olayların tasvirinde uydurmaların rivayete ilave edildiği izlenimi çıkmaktadır. Bu kıssa ile ilgili aktarılan olayın benzer rivayetlerinden, bu rivayetin ilavelerle başka şekle sokulmuş olduğu ihtimali bulunmaktadır.[115] Aslında yukarıda da aktardığımız gibi yolcular, yolculuğun gereği olarak gereksinimlerini uğradıkları yerlerden talep ederler. Hz. Peygamber de hicreti sırasında Ümmü Mabed'in çadırına uğramış, açlığın ve susuzluğun getirdiği zorunlulukla oradan süt istemiş ve verilen sütü içmiştir.[116] Bunun dışında aktarılanlar yüceltme amacıyla yapılan abartmalardır.

Bir "Cin"in Haber Getirmesi

Rivayetlere göre; Mekke'deki Müslümanlar, hicret eden Hz. Peygamber ve yanındakileri merak ediyorlardı. Hz. Peygamber'in Mekke'den ayrılışının üçüncü günü bir cin Mekke'nin aşağı tarafından yukarı tarafına kadar çıktı ve beyitler söyleyerek hicret yolcularının hicret sırasında takip ettikleri yolu anlattı.[117] Mek-

112 İbn Hişâm, IV, 139; Taberî, I, 570.
113 Nedvî, III, 186.
114 İbn Kesîr, III, 191.
115 Demircan, 130.
116 Gazali, 186.
117 Taberî, I, 570.

keliler onun sesini duyuyorlar, ancak şahsını göremiyorlardı.[118] Böylece Mekke'deki Müslümanlar, yolcuların durumunu öğrenip rahatlamışlardı.[119]

Bu olay, daha önce anlattığımız şeytanın, Akabe bey'atlarını müşriklere haber vermesi olayına benzer bir olaydır ve o vesileyle belirttiğimiz gibi, ne bundan önceki Mekke döneminde ne bundan sonraki Medine döneminde böyle bir haberleşme türü ve iletişim olayı görülmemiştir. Bu rivayet, Cahiliyye döneminde yaygın bir algılama olan; cin ve şeytanın insanlar üzerindeki güçlü bir etkisi olduğu inancının bir yansıması olmalıdır.

Ayrıca rivayetlerde bazı açmazlar bulunmaktadır. Rivayetlerde yolculuğu anlatan cinin Mekke'ye üçüncü gün geldiği açıkça zikredilmektedir.[120] Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir'in mağarada üç gün kaldıkları da açıktır.[121] O halde bu haber getiren cin, hicret yolcuları yolun yarısındaki Kudeyt bölgesinde[122] Ümmü Mabed'in çadırına uğradıkları haberini nasıl getirebiliyor? Bu, cinin hicret yolcuları Ümmü Mabed'in çadırına uğramadan önce uğrayacaklarını bilerek bunları aktarmasını gerektirir ki bu mümkün değildir. Bu durum, rivayetin en belirgin açmazıdır.

Olay, muhtemelen Mekke'de Müslümanlığını gizleyen birinin,[123] müşriklerin takibatına rağmen Hz. Peygamber'in nasıl kurtulduğunu anlatan ve Mekkelilerden intikam almak için söylemiş olduğu şiirlerin, Müslümanlar arasında yayılması ve ilaveler yapılarak efsaneleştirilmesidir.[124] Zaten söylediği şiirde iki kişiden bahsetmesi de gösterir ki bu şiirleri söyleyen şair, hicrete tam vukufiyeti olmayan, rehber Abdullah b. Üreykıt ve Amir b. Fuheyre'nin hicrete katıldıklarından haberi olmayan biridir. Eğer bu aktaran bir cin olsaydı hicreti gerçekten gözetleyerek, gelip olayı tam olarak anlatabilecekti.[125] Şiirin metnine de bakılırsa mucize koyu-

118 İbn Sa'd, I, 229.
119 İbn Hişâm, IV, 139.
120 Taberî, I, 570.
121 İbn Hişâm, IV, 135.
122 Hicret yolculuğunun güzergâhlarının çizimi için bkz. Sarıçam, *Hz. Muhammed Ve Evrensel Mesaj*, 123.
123 Gazali, 186.
124 Aydınlatma olmayan bir dönemde gece karanlığında gelen her sesi Arapların cini olarak isimlendirdiği konusunda bkz. Zeyveli, 84.
125 İbn Hişâm, IV, 139.

nun (!) artık her geliş gidişinde süt verdiğinden bahsedilmektedir. Bu da bu şiirin sonradan yazıldığını gösteren kanıtlardandır. Nitekim Hz. Peygamber'in hicretiyle ilgili daha sonraları da birçok şiir ve mersiye yazılmıştır.[126]

Suraka'nın Takibi

Rivayetlere göre; "Müdlic kabilesinden Suraka b. Malik b. Cu'şum, Mekkelilerin ilan ettikleri; Hz. Peygamber'i yakalayana verecekleri yüz develik ödülü almak üzere dört kişilik hicret kafilesini takibe çıkar. Takip sırasında atı üç defa arka arkaya tökezler ve düşer. O, her düşüşünde kalkar fal oklarına bakar,[127] fal oklarından da olumsuz yönde tavsiyeler çıkmasına rağmen iki mızraklık bir mesafe kalıncaya kadar takibini sürdürür. Ancak en sonunda atından düşer[128] ve atın ayağının saplandığı yerden ateş ve duman yükselince Hz. Peygamber'den eman diler."[129] Taberî, bu olaydan bahsetmemektedir.[130]

Suraka olayında öncelikle tek kişinin dört kişiyi takip etmesi, saldırması ve dört kişinin ondan korkması olayının problemli olduğunu düşünüyoruz.[131] Ayrıca rivayetlerdeki tabloya göre Suraka bu kargaşalık esnasında Hz. Peygamber'in duasını işitiyormuş. Buna göre onun duyabilmesi için Hz. Peygamber'in âdeta haykırarak dua etmesi lazımdır. Yine eğer Hz. Peygamber'in okuduklarını işitecek kadar yaklaştıysa, düşse bile kalkıp rahatlıkla onları yakalayabilirdi. Çünkü deve ile yolculuk ediyorlardı.[132] Rivayette ilginç bir şekilde Hz. Peygamber, Suraka'nın aleyhine dua edince Suraka'nın atı kuma saplanıyor.[133] Suraka, atının kurtulması için

126 H. İbrahim Şener, "Hicretle İlgili Şiirler ve Tahlilleri". *İstem*, Konya 2004, Yıl: 2 Sayı: 4, 73.
127 Buharî, Menakıbu'l-Ensar, 44.
128 Diyarbekrî, I, 331.
129 İbn Sa'd, I, 232.
130 Belki de bu olayın etkisiyle muhtemelen Suraka'ya karşı düşmanlıkla uydurulan bir rivayet Taberî'de geçmektedir. Buna göre Kureyşliler, Bedr Savaşı'na hazırlanırken şeytan, Suraka'nın kılığına girip Mekkelileri savaşa teşvik etmiştir. Bkz. Taberî, II, 25.
131 Bu dört kişi isteseler onu öldürürlerdi. Bkz. Sarıçam, 122.
132 Buharî, Menakıbu'l-Ensar, 44.
133 Bazı tarihçiler, Suraka'nın atının ayaklarının saplanmadığını, sadece atının şaha kalkması veya ayaklarının taşa takılması neticesinde korkuya kapıldığını belirtirler. Emile Dermenghem, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Reşat Nuri Güntekin, İstanbul 2006, 149.

yalvarıyor, Hz. Peygamber dua ediyor, at kurtuluyor, buna karşın Suraka yine saldırıyor, Hz. Peygamber tekrar dua ediyor.[134]

Suraka'nın, hicret sırasında Müslümanlığı kabul etmediği, sekiz sene sonra Mekke fethi sırasında Müslüman olduğu kesin olmasına rağmen,[135] rivayetlerde sanki İslam'ı kabul etmiş, Müslüman olmuş bir kişi portresi çiziliyor. Buna göre o, Hz. Peygamber'in duasına sığınıyor, onlara yardım ediyor, geri dönerek gelenleri çeviriyor, hatta durumu fark eden Ebû Cehil'e şiirlerle başından geçen mucizeleri anlatıyor, dahası bu şiirlerde Hz. Peygamber'in delilli bir peygamber olduğunu söylüyor.[136] Eğer böyleyse neden İslam'a girmiyor da Mekke Fethi'ne kadar bekliyor? Hz. Peygamber'i peygamber olarak vasfeden ve bu kadar mucizeye şahit olan bir insanın sekiz yıl sonra Müslüman olması da[137] bunların mucizeler değil, sonradan kurgulanmış rivayetler olduğunu gösteren kanıtlardandır. Aslında bütün bunlar, kitaplarımızda harikulade olaylar çerçevesinde geliştirilip örülen ve Hz. Peygamber'i öldürmeye gelen bir zorbanın, bir anda koruyucu konumuna geçmesi şeklinde bir olay olarak aktarılmıştır.[138]

Bir diğer garip anlatım ise ilk kaynaklarda geçmeyen bir rivayettir. Buna göre Suraka ile Hz. Peygamber âdeta koyu bir sohbete başlarlar ve Hz. Peygamber, Suraka'ya gelecekle ilgili müjdeler sadedinde,[139] Kisra'nın bileziklerini koluna takacağı müjdesini verir.[140] Müslümanlığı kabul etmeyen bu insana bu şekilde müjdeler verilmesi pek makul gözükmemektedir. Bu yüzden bu rivayet de muhtemelen sonradan kurgulanmış bir rivayettir.[141]

Suraka olayını izah ederken karşımıza çıkan en ilginç paradoks, Suraka'nın atından her düşüşünde fal oklarına bakması

134 İbn Sa'd, I, 232; Ebü'l-Fida, *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*, Beyrut trz, I, 189.
135 Belazurî, I, 305.
136 Beyhaki, II, 489; Suheylî, IV, 141.
137 İbn Kesîr, III, 282.
138 Benzer bir kurgulanmış anlatım örneği için Hz. Ömer'in Müslüman oluşu bölümüne bakınız.
139 İbnü'l-Esir, II, 105.
140 Suheylî, IV, 141.
141 Nedvî, Hz. Peygamber'in gelecekle ilgili söylediği birçok rivayeti kitabına alıp incelemesine rağmen bu rivayeti gaybla ilgi haberler bölümüne almamıştır. Nedvî, III, 126 vd.

ve fal okları ona üç defa yaptığı işin yanlış olduğunu söylemesine (!) rağmen yoluna devam etmesidir. Kur'an bize "*İçki, kumar, fal okları şeytanın amelinden birer murdardır.*"[142] diye nitelemeler yaparken biz, Hz. Peygamber'in büyüklüğünü ispat için, fal oklarının bile onu desteklediğini gösterme sadedinde bir mucizeden bahsediyoruz. Yani bir anlamda Hz. Peygamber için fal oklarından fayda umuyor, fal oklarından bile mucize üretiyoruz. O yüce insanın fal oklarından çıkan bu tür mucizelere ihtiyacı yoktur, o bütün bunlardan berîdir.

Suraka'ya Eman Verilmesi

Rivayetlerde Suraka konusu aktarılırken,[143] Suraka'nın bu zor şartlar altında korku ve endişe altında kaçan Hz. Peygamber'in, geleceğinin parlaklığını muhtemelen tahmin ettiği için (!) Hz. Peygamber'den eman istediği,[144] bunun üzerine Hz. Peygamber'in de ona eman yazdırttığı belirtilir.[145]

Eman konusu problemli bir meseledir. Aslında bu eman isteme meselesi rivayetin kendi içinde bir açmazıdır. Memleketinden korkular içerisinde gizlenerek ayrılan bir insanı yakalamak üzere takip eden birisinin eman istemesi zor bir ihtimaldir.[146] Bir insanın eman istemesi için saldırıya uğraması gerekir. Burada saldıran Suraka'dır. Saldırısının başarısız olduğunu farz ettiğimizde bile hicret yolcuları ona saldırmıyorlar ki eman istesin. Bu anlamda bu olay, muhtemelen bir kurgudan ibarettir.

Ayrıca bu emanın yazılıp yazılmadığı da şüphelidir. Zaten hiçbir rivayette emanın metni bulunamamaktadır.[147] Suraka'nın bu emana nasıl bir ihtiyacı olup olmadığı bir yana, yurdundan kaçan ve yolda yanında yiyecekleri dahi bulunmadığı için çadırlara uğrayıp yiyecek isteyen bu yolcuların, o zaman için oldukça külfetli bir iş olan taş, kemik, deri vs.[148] yazı malzemesini yan-

142 Maide, 90.
143 Belazurî, I, 305.
144 Buharî, Menakıbu'l-Ensar, 44.
145 İbn Hişâm, IV, 141.
146 Demircan, 133.
147 Muhammed Hamidullah, *el-Vesaiku's-Siyasiyye*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul trz, 58.
148 İbn Hişâm, IV, 141.

larında taşımaları mümkün değildir.[149] Rivayetlerdeki bir diğer açmaz, emanı yazdığı belirtilen Hz. Ebubekir[150] veya Amir b. Fuheyre'nin[151] okuma yazma bilmedikleri konusudur. Amir azatlı bir köledir ve yine Mekke'deki okuryazarlar listesinde ikisinin de isimleri geçmemektedir.[152] Onların okuryazarlığını savunanlar bile sadece Suraka olayını delil olarak vermek zorunda kalmışlardır.[153]

Doğrusu Suraka'ya emanın yazılması meselesinde Demircan'ın da yerinde bir tespiti ile bir karıştırma yapılmıştır.[154] Hz. Peygamber, hicretin ikinci yılında Zü'l-Üşeyre Gazvesi sırasında Suraka'nın da mensubu bulunduğu Müdlicoğullarına misafir olmuş, burada aşırı derecede ikram görmüş, onlarla bazı antlaşmalar yapmış[155] ve emanlar vermişti.[156] İşte muhtemelen burada verilen emanlar ile hicret olayı sırasındaki yaşananlar arasında irtibat kurulmuş ve Suraka'ya eman verilmesi hikâyesi kurgulanmıştır.

Bureyde b. Husayb'ın Müslüman Olması

Hicretle ilgili aktarılan rivayetlerden biri de Büreyde b. Husayb'ın[157] kendi topraklarından geçen hicret yolcularıyla karşılaşması ve Hz. Peygamber'in onlara İslam'ı teklif etmesiyle Müslüman olması olayıdır.[158] Bu olay, genelde ilk kaynaklarımızda ve Kütüb-ü Tisa dediğimiz dokuz hadis kitabında aktarılmamaktadır. Hz. Peygamber'le konuşup onun üslubundan etkilenmesi şeklindeki detaylar ise daha çok muahhar kaynaklarda bulunmaktadır.[159] Rivayet hakkında çok önemli bazı tenkit-

149 Demircan. 133.
150 İbn Hişâm, IV, 141.
151 Buharî, Menakıbu'l-Ensar, 44.
152 Belazurî, *Futuhu'l-Buldan*, 457.
153 Mustafa Azamî, "Asr-ı Saadette Vahy Kâtipleri", *Asr-ı Saadette İslam*, çev. Durak Pusmaz, Ed. Vecdi Akyüz, İstanbul 1994, I, 386.
154 Demircan. 132.
155 Belazurî, I. 336; Hamidullah, I, 472.
156 Mehmet Ali Kapar, *Hz. Peygamber'in Müşriklerle Münasebeti*, İstanbul 1987, 216.
157 Büreyde hakkında fazla bilgi için bkz. Zehebî, *Siyer-u Alamu'n-Nübela*, II. 469; Ahmet Önkal, "Büreyde", *DİA*.
158 Belazurî, I, 304.
159 Kaynakların listesi için bkz. Zekeriya Güler, "Hicret Sırasında Hz. Peygamber'in Üslubundan Etkilenerek Müslüman Olan Büreyde b. Husayb Hadisesi Ve Günümüze Yansımaları", *İstem*, 2004, Sayı: 4, s. 63.

ler olmasına rağmen,[160] Büreyde'nin o tarihten bir müddet sonra Medine'ye yerleşmesi ve Hz. Peygamber'in emrine girip haraç memuru[161] olması gibi olaylar, Büreyde'nin hicret sırasında Hz. Peygamber'in üslubundan ve hoş tavırlarından etkilenerek Müslüman olduğu şeklindeki rivayeti destekleyen unsurlar olarak düşünülebilir.

Hicretle ilgili olayların tahliline son vermeden önce birkaç anekdotu da aktarıp konuyu sonuçlandırmak istiyoruz.

Hicretle ilgili anlattığımız ve değerlendirmeye tabi tuttuğumuz bu kadar olaya rağmen, hicret boyunca bu olayları gözlemleyen rehber Abdullah b. Üreykıt'ın Müslümanlığı tercih etmemesi de ilginç bir olaydır. Eğer şimdiye kadar anlatılan bu mucizevî türden olayların şahidi ise, herhalde Müslüman olması gerekirdi diye düşünüyoruz. Ancak tarihen sabittir ki daha sonraki yıllarda bile İslam'a girmediği kesindir.[162] Bu da şimdiye kadar anlattığımız türde olayların gerçekleşmediğinin kanıtlarından biri olsa gerektir ve zaten bu türde rivayetlerin çoğu Hz. Peygamber'in vefatından asırlar sonra yazılmış kitaplarda mevcuttur.[163]

Hicret konusunu son bir anekdotla bitirmek istiyoruz. Hz. Peygamber'in hicreti sırasında yolda rastlayan ve Hz. Ebubekir Şam'a giden tüccarlardan olduğundan dolayı onu tanıyanlar, ona Hz. Peygamber'i göstererek kim olduğunu sormaları üzerine Hz. Ebubekir "*yol rehberi*" olduğunu söylemiştir.[164] Aynı şeyler Medine'de de gerçekleşmiştir. Medine'ye ulaştıkları sırada Hz. Peygamber, sukut edip bir kenara oturmuştu. Ensar, Hz. Ebubekir'i peygamber zannetmişlerdi. Biraz sonra Hz. Ebubekir'in Hz. Peygamber'e hürmet ve hizmetini görünce onu tanıyabildiler.[165] Bu türden olaylar da göstermektedir ki Hz. Peygamber, zorluklar al-

160 Zehebî, rivayetin ravilerinden Evs'in metruk olduğunu belirtir. Bkz. Zehebî *Siyer-u Alamu'n-Nübela*, I, 275; ayrıca rivayetin aslının olmadığı konusunda bazı hadisçilerden ciddi tenkitler bulunmaktadır. Bkz. İbn Teymiyye, *el-Kelimu't-Tayyib*, thk.: Muhammed Nasıruddin el-Elbani, Beyrut 1405, 125, Elbanî'nin ilgili dipnotu.

161 Belazurî, I, 621.

162 Beyhaki, I, 479.

163 Demircan, 134.

164 İbn Sa'd, I, 235.

165 Buharî, Menakıbu'l-Ensar, 44.

tında gizlenerek, aç kalarak, kimliğini saklayarak, tanınmadan yoluna devam etti ve nihayet Medine'ye ulaştı.

Buraya kadar Hz. Peygamber'in hicreti etrafında anlatılan bazı olağanüstü olaylar çerçevesinde Hz. Peygamber'in Mekke'den ayrılmadan önce meydana gelen olaylardan başlayarak Medine'ye varışına kadarki yolculuğu sırasında yaşandığı iddia edilen bazı olayları tahlil etmeye çalıştık.

Hicret sırasındaki olayları anlatan rivayetlerde genelde gördüğümüz üzere, Hz. Peygamber'in hayatının her anında Allah'ın koruması altında olduğu, sıkıntı durumunda Allah'ın müdahalesiyle zorlukları aştığı ve bu durumlarda birçok mucize gösterdiği aktarılmaktadır. Rivayetlerde zaman zaman da şeytan ve cinlerin insan suretine girip olaylara müdahale ettiği görülmekte, bu da onun hayatını daha efsanevi hale sokmaktadır. Bu rivayetler, bazen kabile taassubuyla, bazen Hz. Peygamber'i yüceltme adına, bazen de olayları gizemli hale getirme adına uydurulmuştur. Aslında hicret, onun hayatının normalliğini gösterirken, bu tür rivayetlerle olağanüstü bir hale dönüştürülmüştür.

Bütün bu tür anlatımların, aslında ne kadar zor şartlarda korkarak, gizlenerek, ayağı kanayarak, açlık çekerek, sıkıntılar içerisinde davetini yeni yurtlara ulaştırma gayreti içinde olan bir peygamberin, hayatını eğlenceye dönüştürerek biraz da okuyanları, dinleyenleri rahatlatmak ve merak uyandırmak adına Allah'ın her an ona yardımcı ve hayatına müdahil olduğunu, ayrıca Hz. Peygamber'in adım başında mucize gösteren birisi olduğunu anlatma adına ortaya konulan rivayetler olduğu kanaatindeyiz. Bu tür anlatımlar onun hayatına anlam katmadığı gibi, onu örneklikten ve gerçeklikten de uzaklaştırmaktadır.

İlk kaynaklarımızdan çok sonraki asırlarda yazılmış kaynaklarda bolca bulunan bu mucizeler (!) onun hayatının gerçekler üzerine değil de onun dışındaki biz insanların gerçekleştiremeyeceği türden mucizeler üzerine kurulmuş bir hayat mücadelesi olduğunu göstermektedir. Böylece bu türde rivayetler, genelde inanılması güçtür ve evrensel yasalara da aykırıdır. Ayrıca zaman zaman Hz. Peygamber'in imajına da zarar vermektedir.

Aslında Hz. Peygamber'in elinden gelen olağanüstü bir şey yoktu. O, insanî çabalarla elinden geldiğince davetini yaymaya çalıştı. Şunu açıkça söylemek mümkündür. Onun elinden gelseydi, yapabilseydi, imkânı olup becerebilseydi tasavvuf ilminde "Tayy-ı Zaman" denilen şekilde bir anlamda uçarak Medine'ye ulaşırdı. Ama o, Arap coğrafyacılarının Mekke ile Medine arasındaki araziyi tanıtırken, yolcuların yolculuğunu kolaylaştıracak su ve bitkiye rastlanmayan, korku verici sarp ve sert bir yer olarak tanıttıkları yerlerde, ana yoldan sapmak zorunda kalmış dolayısıyla su yollarından gidemediği için birçok zorluklar çekmiştir. Korkarak, titreyerek, saklanarak, aç kalarak, bunun sonucu olarak uğradığı yerlerden süt isteyerek, tehditler altında, can korkusu yaşarak yolculuk yapmıştır. O, önce insan sonra resuldü, kendine ulaşan vahyin aktarcısıydı ve ancak böyle örnek olabilirdi.

II. BÖLÜM
MEDİNE YILLARI

-A-
HUDEYBİYE ANTLAŞMASINA KADAR MEDİNE YILLARI

Dünya tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri, İslam'ın dünya sahnesine çıkıp başarı kazanmasıdır. İslam tarihinin en önemli dönüm noktalarının başında da Hudeybiye Antlaşması gelmektedir. Bu durum tarihte ender yakalanan bir süreç idi. Hudeybiye ile başlayan zaferler silsilesi, Hz. Peygamber'den sonra da devam etti. İslam kısa sürede geniş bir coğrafyaya ulaşabildiyse bunun başlangıç noktasını Hudeybiye Antlaşması oluşturmaktadır.

Bundan dolayı siyerin anlatımında şimdiye kadar yapılan Mekke dönemi ve Medine dönemi şeklindeki klasik ve bir anlamda zorunlu ayrımdan çok, Hudeybiye Öncesi ve Hudeybiye Sonrası şeklinde tasnif edilmesi, siyerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple bölüm başlıklarımızı bu şekilde tasnif ettik.

HİCRET SONRASI MEDİNE

Burada hicretin akabinde Medine'de meydana gelen olaylara öncelikle de Hz. Peygamber gelmeden önce Medine'deki peygamber beklentisi meselesine değinmek istiyoruz. Ardından hicret sonrası Hz. Peygamber'in Medine'de gerçekleştirdiği faaliyetlere göz atmak istiyoruz.

Peygamber Beklentisi

Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişi öncesi Medine Yahudileri ve Medineliler arasında bir peygamber geleceği beklentisinin olduğu bildirilir. Bununla ilgili aktarılan rivayetlerde birçok ayrıntı mevcuttur.[1] Hatta son peygamberin geleceği yerin Medine olduğunu bilen Şam bilginlerinden İbn Hayyeban'ın Medine'ye yerleşip son peygamberi beklediği ve Medineli Yahudilere bunu

1 İbn Sa'd, I, 159.

aktardığı nakledilir.[2] Bu bağlamda Medineli ve Hayberli Yahudilerin Hz. Peygamber'in vasıflarını kitaplarında buldukları ve Medine'ye hicret edeceğini bildikleri belirtilir. Yine Medineli Yahudi bilginlerinden Zübeyr b. Bata'nın Hz. Peygamber'in vasıflarını anlatan kitaptan bahsettiği, Hz. Peygamber'in hicreti üzerine bu kitabı imha ettiği, ayrıca Ehl-i Kitap bilginlerinin Tevrat'ta ve İncil'de Hz. Peygamber'in sıfatlarını bütün detaylarıyla buldukları aktarılır.[3] Ancak bu tür detaylı aktarımlarda bulunan rivayetlerin, övgü maksatlı uydurulduğu bellidir. Çünkü günümüzdeki hiçbir Tevrat ve İncil nüshasında, aktarıldığı şekilde detaylıca bir açıklama bulunmamaktadır. Ayrıca onların -içlerinden bir kısmı tahmin etse bile- peygamberi bildikleri halde reddetmeleri veya son peygamberin kendilerinden geleceği beklentisiyle Hz. Peygamber'i reddetmeleri de tuhaf gözükmektedir. Bu gerekçenin onlardan çok Müslümanların tahmini olduğunu söylemek mümkündür. Doğrusu, onlar Hz. Peygamber'in peygamber olduğunu kabul etmiyorlardı.

Yine Hz. Peygamber'den yaklaşık 7 asır önce Medine'ye saldıran Yemen krallarından Tubba'ya Medineli Yahudiler tarafından "bu şehri ele geçiremeyeceğini, çünkü buranın son peygamberin hicret edeceği yer olduğunu,[4] son peygamberin İsmailoğullarından olacağını, Mekke'de doğup Medine'ye yerleşeceğini ve oraya gömüleceğini, orta boylu, gözlerinde kırmızılık olup deveye bineceğini[5] ve harmani giyeceğini" söyledikleri aktarılır.[6] Bunun üzerine Tubba'nın, Medine'ye saldırıyı durdurup orada Hz. Peygamber için bir ev yaptırdığı, bu evin de Hz. Peygamber'in yerleştiği Ebu Eyyub'a ait olan ev olduğu ve hatta bir de Hz. Peygamber'e hitaben mektup bıraktığı belirtilir. Bu anlatımlara göre; Hz. Peygamber'e yedi yüz yıl önce iman eden bu mümin kral mektubunda şöyle diyordu:

> Ben, Hz. Ahmed'in Allah tarafından gönderileceğine kesin olarak kanaat getirdim. Ömrüm onun zamanına yetişseydi muhak-

2 İbn İshak, 65.
3 İbn Sa'd, I, 159.
4 İbn İshak, 35.
5 Arabistan'da en fazla kullanılan hayvan devedir. Bu anlamda böyle bir sıfatın kullanılması tuhaftır. Kaldı ki Hz. Peygamber'in ata da bindiği mervidir.
6 İbn Sa'd, I, 158-159.

kak ona vezir ve yardımcı olurdum. Yeryüzündeki Arapları ve Arap olmayanları, herkesi ona boyun eğmeye mecbur kılardım. Kılıç çeker, onun düşmanlarıyla çarpışır, kalbinden her kederi dağıtırdım!"[7]

Dahası bu mektubu hicret sırasında Medinelilerin Hz. Peygamber'e gönderdikleri, Hz. Peygamber'in hicret yolculuğu sırasında mektup getiren adamı derhal tanıyıp mektubu istediği ve mektubu okuduğu bildirilir.[8]

Bu konuda daha birçok rivayet aktarmak mümkündür. Bunlardan biri de Uhut ve Hendek savaşları arasındaki dönemde Müslüman olan Selman-ı Farisî ile ilgilidir.[9] Bu anlatıma göre; İranlı Zerdüşt bir ailenin çocuğu olan Selman, Hıristiyanlığa geçip Şam, Musul, Nusaybin ve Ammuriyye'deki din adamlarının yanında yaşadıktan sonra onlardan öğrendiği vechile son peygamberi bulmak için Arap bölgesine yönelmiş, burada esir edilip Medine Yahudilerine satılmış, Hz. Peygamber'in Medine'ye gelmesi üzerine kendisine verilen işaretlerin Hz. Peygamber'de olduğunu görünce iman etmiştir. Bu işaretlerden biri de Hz. Peygamber'de olması gereken nübüvvet mührüymüş ve onu da öpmüştür. Hz. Peygamber ve ashabı da onu kölelikten kurtarmıştır.[10]

Elbette o yıllarda Arabistan Yarımadası'nda bir peygamber beklentisi mevcuttu. O dönemde Ümeyye b. Salt gibi kimi haniflerin de peygamberliği kendisine beklediği aktarılmaktadır.[11] Yine o günlerde Mekke'deki Velid b. Muğire gibi bazı müşriklerin peygamberliği kendileri için bekledikleri bilinmektedir. Nitekim Kur'an'daki "*Bu Kur'an, iki şehrin (Mekke'den Velid b. Muğire, Taif'ten Urve b. Mesud) birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?*" *dediler.*" ayeti buna işaret eder.[12]

O dönemde genel olarak bir peygamber beklentisinin yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu durum yukarıdaki rivayetlerde olduğu gibi; adrese teslim bir şekilde Hz. Peygamber için bir bek-

7 Suheylî, I, 84.
8 Bu konuda daha detaylı bilgi ve kaynaklar için bkz. Köksal, VII, 29.
9 Belazurî, I, 315.
10 Belazuri, I, 576.
11 İbn Kesîr, II, 172.
12 Zuhruf, 31.

lenti oluştuğu düşüncesinin doğruluğunu göstermez. Tersine, bu rivayetlerin yanlış olduğunu gösterir. Doğrusu gerek Mekke'de gerek Medine'de kimse onun peygamber olacağını bilmiyordu ve böyle bir işarette de bulunulmamıştı. Böyle bir aktarım; "o, peygamberliği zaten bekliyordu" şeklindeki bir düşünceye de götürür ki bu durum Kur'an'daki "*Sen, bu kitabın sana vahyolunacağını ummuyordun*"[13] "*Sen Kitap nedir, iman nedir bilmezdin*"[14] ayetlerine de terstir.

Hz. Peygamber'i vasıflarıyla anlatarak onun beklendiği şeklindeki abartılı aktarımların kabul edilebilir bir yönünün olmadığını belirtmek istiyoruz. Yukarıda aktardığımız rivayetlerin, bir peygamber beklentisi ile ilgili düşüncelerin abartılıp ilavelerle aktarımından başka bir şey olmadığı kanaatindeyiz.

Bu tür rivayetlerin Hz. Peygamber'i yüceltme amaçlı ve Ehl-i Kitap nezdinde kabulünü sağlamaya yönelik ortaya çıktığı açıktır. Medine döneminde Hz. Peygamber'in en büyük uğraşılarının başında, Ehl-i Kitap'ın kendini kabul etmelerini sağlamak bulunuyordu. Ancak hem Yahudiler hem Hıristiyanlar için yapılan bu gayretler sonuç vermedi. Kur'an'ın en uzun iki suresi olan Bakara ve Al-i İmran sureleri, bu iki grubu ikna konusunda detaylı anlatımlarla doludur ve Hz. Peygamber'in o günkü çabalarını yansıtmaktadır.

Selman kıssasına gelince; onun Müslümanlığı gerçek ise de Medine'ye gelip Hz. Peygamber'i beklemesi şeklinde uzunca anlatılan hayat hikâyesi gerçeği anlatmaktan çok, istenilenin aktarıldığı bir olay olup bu sebeple uydurma olduğu kanaatindeyiz.[15] Hz. Peygamber'in detaylı fiziki yapısının, sıfatlarının anlatıldığı ve son peygamberin adrese teslim geleceği yerin dahi bilindiği şeklindeki bu tür rivayetler, bu manada dikkatli okunmalıdır. Bunlar, genel olarak Hz. Peygamber'i övgü adına uydurulmuştur.[16] Selman Kıssası'nın özellikle İranlıların İslam'a girmeleriyle birlikte Araplar tarafından mevali addedilip aşağılanmaları üzerine üretilen

13 Kasas, 86.
14 Şura, 52.
15 Bkz. İzmirli İsmail Hakkı, *Siyer-i Celile-i Nebeviyye*, haz. İsmail Hakkı Uca, Konya 1996, 137.
16 Levi Della Vida, "Salman", *İA*.

bir hikâye olduğu hissini vermektedir. Selman'ın Ehl-i Beyt'ten sayılması gibi rivayetler de bu bağlamda düşünülmelidir.[17] Bunlar Emevîler döneminde aşağılanan İranlıların kollanması adına ortaya konulmuş olmalıdır. Onun ömrünün 5-6 asır sürdüğü şeklindeki abartılı rivayetler de bu bağlamda düşünülmelidir.[18] Nitekim Şia'nın ona sahip çıkması bir yana, Gulat-ı Şia'dan sayılan Nusayrilik'te bile en önemli inanç esasları arasındaki üç babtan biri olarak Selman kabul edilmektedir.[19] Ondan naklen aktarılan Araplara hitaben "Mescitlerinizde namaz kılmayız, hanımlarınızla evlenmeyiz." şeklindeki sözleri,[20] Emevîler döneminde İranlı Mevaliye yönelik uygulanan Arap kadınlarının İranlı erkeklerle evlilik yasağı ve Mevali mescitlerinin ayrılması gibi ırkçı uygulamalara karşı geliştirilen tepki çerçevesinde üretilmiş uydurmalardır.[21]

Medine'de Karşılanış

Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişi sırasında çok yoğun bir törenle karşılandığı ve Medine'nin ona kucak açtığı şeklinde aktarımlar mevcuttur. Misal olarak bir tane anlatım vermek istiyoruz:

> ... Yolun iki tarafı karşılamak için çıkan halkla doluydu. Akrabası olan Neccaroğulları başta olmak üzere bütün Medine halkı âdeta bir bayram sevinci içinde yüzüyordu. Büyük peygamberlerinin yüzünü görmek için sağlı sollu yolun iki tarafını almışlardı. İçten gelen bir sevgiyle tezahürat yapıyorlar, o büyük insanı şanına layık bir surette karşılıyorlardı. Kimse zorlamadan içten coşan bir sevgi ve saygıyla onu karşılamaya koşuyorlardı. Medine o güne kadar böyle heyecanlı ve canlı bir gün yaşamamıştı... Mini mini masum yavrular, bayramlık elbiselerini giymişler, şenlik yapıyorlar, Rasulullah geldi diye seviniyorlardı. Kızlar ve kadınlar ellerindeki defleri çalarak şarkılar söylüyorlardı...[22]

17 İbn Sa'd, IV, 83. Selman'ın gerçek kişiliği konusunda müphemiyetler bulunmaktadır. Onunla ilgili rivayetlerin daha çok onu önder olarak kabul etmiş olan Şuubiye taraftarlarının ortaya koyduğu belirtilmektedir. G. Levi Della Vida, "Selman", *İA*.

18 Zebidi, *Sahihi Buhari Muhtasarı, Tecridi Sarih Tercümesi ve Şerhi*, çev. Ahmet Naim-Kamil Miras, Ankara 1980, VI, 523.

19 Hüseyin Türk, *Nusayrilik*, İstanbul 2005, 59- 60.

20 İbn Sa'd, IV, 90.

21 Bu konuda bkz. Mehmet Azimli, *Abbasîler Dönemi Babek İsyanı*, Ankara 2004, 46.

22 Ali Himmet Berki, Osman Keskioğlu, *Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara 1978, 193.

Bu tür anlatımlar, siyerle ilgili kitapların çoğunda bulunabilir. Ancak karşılanma bu şekilde abartıldığı gibi değildir. Hz. Peygamber, bir kısım Medineliler tarafından beklenen biri olsa da onu bekleyenler, Medine toplumunun çok küçük bir grubuydu. Hicretten sonra yapılan nüfus sayımı bunun en güzel kanıtıdır. Bu sayıma göre Müslümanlar toplam nüfusun nerdeyse onda biri oranındaydılar.[23] Hatta bazı rivayetlere göre; Müslüman sayısı 500 kadardı ki; bu da genel nüfusun yaklaşık 1/20'sine tekabül eder.[24] Dolayısıyla Hz. Peygamber, hicretten sonra Medine'de büyük törenlerle karşılanmadı. Medine'deki Müslümanların hepsi karşılasa bile bu bir yekûn teşkil etmeyecekti. Kimi rivayetlerde karşılayanların 10 bin kişilik Medine'de sadece 500 kişi olduğu belirtilir ki bu zaten o günkü Müslümanların sayısına tekabül etmektedir.[25]

Hz. Peygamber'e bir müddet kaldığı Kuba'da çok iyi davranılmamıştı. Bir kısım Kubalılar, onu istemediklerinden dolayı evini taşlamışlardı.[26] Hz. Peygamber, Kuba'dan Medine'ye gideceği zaman, endişesi sebebiyle akrabası olan Neccaroğullarına haber salmış, onlar da silahlanarak gelip onu Medine'ye getirmişlerdi.[27] Yine Medine'ye gelirken bazı Müslüman Medineliler, kendi evlerine davet ederek tehlike karşısında onu koruyabileceklerini söylemişlerdi.[28]

Sonuç olarak Hz. Peygamber, mübalağalı anlatımlarda olduğu gibi ne Kuba'da ne de Medine'de törenlerle karşılandı. Nitekim bazı rivayetlerdeki Hz. Peygamber'in gündüz törenler eşliğinde değil de geceleyin Medine'ye girmesi de,[29] bu tür mübalağalı anlatımların doğru olmayacağının göstergelerindendir. Sonuçta o, bir gece vakti Medine'ye gelmiş ve dayıları olan Neccaroğullarının korumasında onlara ait bir ev olan Ebu Eyyub'un evinde inmiştir.[30]

23 Müslim, İman, 235.
24 Buhari, Cihat, 180; bu sayının 1500 olduğu şeklindeki rivayetler eşleri ve çocukları ile birlikte yapılan bir sayım olsa gerektir.
25 İbn Kesir, IV, 487.
26 Yakubi, *Tarihu'l-Yakubi*, Beyrut 1993, I, 360.
27 İbn Sa'd, I, 237.
28 Taberi, II, 8.
29 İbn Kesir, IV, 485.
30 Buhari, İman, 30.

Kusvâ'nın Emrolunması

Yukarıda aktardığımız gibi Hz. Peygamber'in Medine'ye ulaştığı şeklindeki rivayetlerin tersine, bazı haberlerde çok farklı anlatımlar bulunmaktadır. Bu zıtlık bilginlerin dikkatini de çekmiş, ancak bir telif yapamamışlardır.[31] Rivayetlere göre; Hz. Peygamber'in, Medine'ye girerken devesinin yularını serbest bırakıp "*Devemin yolunu açın. Çünkü o, emrolunmuştur*" şeklinde sözler söylediği ve sonuçta devenin şu andaki mescidin olduğu araziye indiği belirtilir.[32] Ancak yukarıda Hz. Ebubekir'den nakledilen rivayette Hz. Peygamber'in geceleyin karanlıkta Medine'ye girdiğini biliyoruz.[33] Ayrıca onun dayıları olan Neccaroğulları gözetiminde Medine'ye geldiği ve nerede kalacağını soranlara hitaben *"Abdülmuttalib'in dayıları olan Neccaroğullarına konuk olacağım. Böylece onları onurlandıracağım."* diyerek kendini koruyanlara karşı bir vefa borcu olduğunu gösterircesine ikamet edeceği yeri açıkça belirtmiştir.[34] Buna rağmen ilk olarak aktarılan rivayetlerdeki kalacağı yeri devenin belirlediği gibi anlatımlar, muhtemelen onun Medine'de karşılanışını abartmak için ve bir tören eşliğinde karşılandığını anlatmak adına ortaya konulmuş olmalıdır. Onun Medine'ye gelişini bu çerçevede anlamak, hayat hikâyesini de doğru anlamada bize yardımcı olacaktır.

Ayrıca devenin Allah tarafından yönlendirildiğini kabullenmek de İslam kültürü açısından tutarlı değildir. Kur'an'da en üstün yaratılan varlık olduğu belirtilen[35] -Peygamberler dışında- insanlara verilmeyen vahiy alma özelliğinin bir hayvana verildiğini kabullenmek doğru olmasa gerektir.[36] Bu düşüncemize, Fil olayında filin Mekke'ye yönelmemesi ve Hudeybiye'de Hz. Peygamber'in "*fili durduran Allah deveyi de durdurmuştur*"[37]

31 Hamidullah, 323.
32 Taberi, II, 8.
33 İbn Kesir, IV, 485.
34 İbn Kesir, IV, 485; bazı rivayetlerde kura çekerek kura sonucu Ebu Eyyub'un evine indiği belirtilir. İbn Hanbel, III, 414.
35 Tin, 4.
36 Kur'an'da bahsedilen: "*Rabbin bal arısına 'Dağlarda, ağaçlarda ve hazırlanmış kovanlarda yuva edin, sonra her çeşit üründen ye, sonra da Rabbinin işlemen için gösterdiği yollardan yürü' diye vahyetti.*" Nahl, 69. gibi ayetlerdeki "vahyetti" şeklindeki ifade, Allah'ın bütün hayvanlara verdiği gibi arının doğasına verdiği kabiliyetlere vurgu yapmaktır.
37 Taberi, II, 117.

sözü delil getirilerek cevap verilebilir. Fil olayı ile ilgili görüşlerimizi daha önce verdiğimizden bu konu üzerinde durmayacağız. Hudeybiye'deki olaya gelince, Hz. Peygamber, zaman zaman bölgesinde anlatılan kimi olayları kullanarak ashabının ders almasına çalışmıştır. Fil olayının bölgedeki anlatımlarındaki abartıları söz konusu etmeksizin, olaydan ders çıkarma amaçlı olarak bu sözü söylemiş olmalıdır. Mesele, verdiği misalin doğru olup olmadığına bakmaksızın, darb-ı mesel haline gelen bu olayı kullanarak Allah'ın güç ve kudretine vurgu yapmaktır. Bu meselede de böyle yapmış olmalıdır. Gerçekten de sonsuz güç ve kudret sahibi olan Allah, diğer birçok hayvana özellikler verdiği gibi, deveye de bazı özellikler vermiştir. Bu, onun doğasından gelen bir tavırdır. Benzer tavırlar, eşek, at ve diğer hayvanlarda da bulunabilir. Bütün bunları onların doğasına veren ise sonsuz kudret sahibi olan Allah'tır.

Kimi müelliflerimiz, Hz. Peygamber'in kaldığı evin seçimini Allah'ın yaptığını belirtirler.[38] Böyle bir anlayış Hz. Peygamber'in hayatındaki kararlarının, çabalarının, tercihlerinin hiçbir öneminin olmadığını, zaten onun hakkındaki bütün kararları ve seçimleri Allah'ın yaptığı sonucuna götürür ki; bu Hz. Peygamber'i örneklik zemininden uzaklaştırıp onun robot gibi sadece kendini yönlendiren bir güç ile hareket eden bir varlık olduğu düşüncesinin (!) bir sonucudur.

Talea'l-Bedru Aleyna

Hz. Peygamber'in hayatını aktaran kimi kaynaklar, genelde onun Medine'ye girerken Medineli kızlar tarafından coşkun bir şekilde söylenen ve "*Talea'l-Bedru Aleyna*" diye başlayan meşhur ilahiden bahsederler.[39]

Öncelikle şunu belirtelim ki; bu ilahide geçen "*Seniyyetu'l-Veda*" tepesi, Medine'nin Kuba yönünde değil, tam tersi yöndedir.[40] Dolayısıyla Hz. Peygamber'in, Kuba'dan gelirken bu tepe üzerinden Medine'ye girmesi söz konusu olamaz ve böyle bir şarkı söyle-

38 İbn Kesir, IV, 501.

39 İbn Kesir, IV, 488; Berki, 193; Muhammet Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Nazire Erinç Yurter, İstanbul trz.; Gadban, I, 295.

40 Bkz. Şevki Ebû Halil, *Atlasu's-Sirati'n-Nebeviyye*, Dimeşk, 2003, 82.

menin de anlamı yoktur. Esasen ilk kaynaklarda da böyle bir aktarım söz konusu değildir.[41]

Doğrusu bu şiir, Tebuk Seferi sonrası Hz. Peygamber, "*Seniyyetu'l-Veda*" tepesinden Medine'ye girerken, onu heyecanla bekleyen Medineliler tarafından söylenmiş, kadınlar ve kızlar Tebuk dönüşü onu bu şarkı ile karşılamışlardır.[42] Ancak daha sonraki dönemlerde bu bilgi hicret sonrası gerçekleşmiş gibi kitaplara yansımıştır ve böylece yaygınlaşmıştır.

Mescid-i Nebevi

Hz. Peygamber, Medine'de kaldığı evin karşısındaki arsayı Mescit olarak inşa etti. Mescidin yapımında sahabe ve Hz. Peygamber birlikte çalıştılar. Bunların içinde en fazla gayret edeni Ammar idi. Bu sırada Ammar'a Hz. Osman tarafından ağır yük yükletildiği, Ammar'ın bunu Hz. Peygamber'e şikayet ettiği, Hz. Osman'ın Ammar'ı değnekle tehdit ettiği, Hz. Ali'nin Hz. Osman'a karşı Ammar'ı savunan şiirler okuduğu, Hz. Peygamber'in de Ammar'ı savunup ona eziyeti engellediği ve Ammar'a "*Vah Ammar! Seni azgın bir topluluk öldürecektir*" dediği aktarılır. Bu olayı izleyip aktaran ise Ümmü Seleme'dir.[43] Kimi müelliflerce bu rivayetin Hz. Peygamber'in peygamberliğini ispatlayan delillerden biri olduğu da belirtilir.[44]

Bu olaydan yaklaşık 4 yıl sonra Hz. Peygamber ile evlenecek olan[45] Ümmü Seleme'nin, olayı gözlemlemesinin pek mümkün olmaması bir yana, Ammar'ın Sıffin'de öldürüldüğünü hatırlarsak, bu rivayetin Hz. Ali ile savaşan Muaviye ve ordusu hakkında uydurulduğunu rahatlıkla anlayabiliriz. Bu siyasi gerekçelerle üretilen uydurma bir rivayettir. İşin en kötü tarafı da kişilerin kendi siyasi görüşlerinin haklılığını ispat adına Hz. Peygamber'i kullanmak istemeleridir. Bunlar bir yana, siyasi gayelerle Şia tarafından uydurulduğu bu kadar açık olan rivayeti, müelliflerimizin

41 İlk siyer kaynakları bu şiirin Medine'ye girişte söylendiğine dair bir ayrıntıyı vermezler. Bu bilgiler çok sonraki, kaynaklarda aktarılmaktadır. Bkz. Köksal, XVI, 258.
42 Beyhaki, V, 266.
43 İbn Hişâm, IV, 165.
44 İbn Kesir, IV, 539.
45 İbn Sa'd, VIII, 90.

reddedememeleridir.[46] Bu da metin tenkidinin önemini bir kat daha artırmaktadır.[47]

Hz. Peygamber'in mescit yaparken temele ilk taşı kendisinin, ikinci taşı Hz. Ebubekir'in, üçüncü taşı Hz. Ömer'in, sonra da Hz. Osman'ın bir taş koyduğu ve bunlar bu şekilde taşlarını koyduktan sonra Hz. Peygamber'in "*İşte bunlar, benden sonraki halifelerdir.*" dediği aktarılır.[48] Bu rivayetin, Şia'nın " *(hilafeti gasp eden) gasıp Ebubekir, Ömer. Osman*" şeklindeki saldırılarına karşılık, üretilmiş bir rivayet olduğu apaçık kendini göstermektedir. Ancak ne hikmetse bu rivayetleri yüzyıllar sonra bile kitaplarında doğru imiş gibi aktaran bilginlere şaşmamak elde değildir.

Hz. Peygamber'in inşa ettiği mescit o günkü şartlarda namazgah, hastane, hapishane, ordugah, okul, yatakhane, yemekhane, spor salonu... gibi fonksiyonlara sahip idi.[49] Bu fonksiyonlarının günümüzde de olmasını beklemek doğru olmasa gerektir.[50] Mescit o günkü şartlar altında bu gereksinimleri karşılamıştı. Bu durum bu tür faaliyetlerin devamlı burada olmasını gerektireceği anlamına gelmemelidir. Mescit esasen ibadet maksatlı inşa edilmiş olan bir merkezdir ve asli görevi de budur.

Mescit ile ilgili kaynaklara yansıyan kimi abartılı rivayetler de eksik değildir. Mescit inşası sırasında kesilmeyen bir kütüğe, Hz. Peygamber'in yaslanarak hutbe verdiği belirtilir. Bu kütüğün muhtemelen yaslanmadan ve sallanmadan dolayı çıkardığı ses, sonraki yıllarda mucizeye dönüştürülerek kütüğün ağladığı belirtilmiştir. Buna sebep de Hz. Peygamber'den ayrı kalmak olarak izah edilmiştir.[51] Böyle bir durum varsa, bırakalım kuru kütüğü, Hz. Peygamber'in altında biat aldığı Rıdvan ağacı olmak üzere, yığınlarca eşyanın Hz. Peygamber'den ayrılınca ağlaması gerekmez

46 İbn Hişâm, IV, 165.

47 Ammar'dan aktarılan benzer rivayette: "*Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye dünyanın en azgın iki insanından birinin Semud kavminden bir adam olup deveyi kesen olduğu, diğerinin de onu ileride öldürecek olan adam olduğunu haber vermektedir.*" söylemektedir. İbn Hişâm, V, 50; Taberi, II, 14. bu tür rivayetlerin siyasi uydurmalar olduğunu tekrarlamaya gerek yoktur.

48 İbn Kesir, IV, 539.

49 Sarıçam, 136.

50 Gadban, 309.

51 İbn Sa'd, I, 188.

mi? Bütün bunlar duyarsız da sadece bir kuru kütük mü duyarlıdır? Bu tür rivayetler maalesef övgü adına üretilmiştir.

Ayrıca Hz. Peygamber'e minber yapıldıktan sonra bu minberin Muaviye döneminde yerinden kaldırılıp Şam'a götürüleceğinde güneş tutulup gökteki yıldızların göründüğü, daha sonraki halifelerin de buna cesaret edemediği gibi abartılar aktarılmaktadır.[52] Hâlbuki Hz. Peygamber, güneş, ay gibi Allah'ın ayetlerinin herhangi bir duruma göre hareket etmediklerini oğlu İbrahim'in vefatındaki ay tutulması sırasında söylemiştir.[53]

Hz. Peygamber, mescidin arka bölümüne bekar sahabenin kalacakları ve ilim tahsili yapacakları bir yer ayırmıştı.[54] Hz. Peygamber'in mescitte kalan bu Suffe ehline mucizevi olarak az bir yemekle birçok kişiye yemek yedirdiği de rivayetlere yansımıştır.[55] Burada kalan sahabenin genel olarak aç kaldıkları bilinmektedir. Durumları bazen açlıktan yere düşecek kadar kötü oluyordu. Eğer Hz. Peygamber, böyle yemekler yediriyorsa bunu başka zamanlarda da yapması gerekmez miydi? Yine Hz. Peygamber'in kendisi ve ailesinin aç kalıp birçok sıkıntılara girerken neden bu tür mucizeler gerçekleşmemektedir? diye düşünmek gerekir.[56]

Esasen bunlar Hz. Peygamber'i övgü amaçlı ancak onun hayatını ters yüz eden uydurmalardır. Biz onun Suffe ehlinin açlığından dolayı yemek bulamaması sebebiyle sabahlara kadar uyuyamadığını, bu endişenin onun en büyük derdi olduğunu biliyoruz.[57] O, böyle bir hayat yaşadı. Olağanüstü durumlarla hayatını kolaylaştırmadı, böyle bir gücü de yoktu. Bunlar, onun bu haline razı olamayanların veya Hz. İsa'nın mucizevî şekilde gökten bir sofra indirdiği[58] veya yemek getirdiği şeklinde övünen Ehl-i Kitap'a karşı uydurulmuş, iftihar vesilesi malzemelerinden başka bir şey olmasa gerektir.

52 İbnü'l-Esir, III. 464.
53 Buhari, Kusuf, 12.
54 Hamidullah'ın Ehl-i Suffe'yi dünya'nın ilk üniversitesi olarak nitelemesi de abartılı bir okuma örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Hamidullah, 1247.
55 Belazuri, I, 272.
56 Buhari, Hibe, 1; Etime, 23.
57 Buhari, Mevakitu's-Salât, 41.
58 Bkz. Maide 112- 115 ayetlerinin tefsiri, Razi, Elmalı vs.

Kardeşlik Antlaşması

Hicret eden Müslümanlar, evsiz, barksız bir şekilde Medine'ye sığınmışlardı. Bu Muhacirlerin sıkıntılarının giderilmesi için Hz. Peygamber'in Medineli Ensar ile bir kardeşleştirme yaptığı aktarılır. Böylece Muhacirlerin geçici olarak bu kardeşlerinin evlerinde kalmaları ve birlikte zorlukları aşmaları hedeflenmişti. Ayrıca Mekkelilerin Hz. Peygamber'i Medine'ye kabul ettiklerinden dolayı Ensara yönelik tehditlerini[59] boşa çıkarabilmek için, Muhacirlerle Ensar'ın birbirini iyice tanıması ve ortak düşmana karşı mücadele için yardımlaşmaları da gerekliydi. Böyle bir birlikteliğe Ensarın da ihtiyacı vardı. Ensar, Hz. Peygamber'in gelmesi üzerine Yahudilerle olan ittifakını bozmuştu. Bu sebeple Hz. Peygamber'in onları terk etmesini de istememekte ve Akabe buluşması sırasında Hz. Peygamber'e hitaben "*Bizim Yahudilerle antlaşmalarımız var, sen gelince onları feshederiz, bizi tekrar onlarla baş başa bırakıp terk etme*" dediklerinde Hz. Peygamber; "*Ölümüm sizinle olacak*" diyordu.[60]

Hz. Peygamber, bu gibi sebeplerden dolayı Ensar ile Muhacirler arasında bir kardeşleştirme gerçekleştirmiştir. Ancak kaynaklarda Hz. Peygamber'in yaptığı kardeşleştirme listelerinin bir kısmı kafa karıştırıcı niteliktedir. Örneğin bu listelerde kardeşleştirme amacının tersine, Muhacirlerle yine Muhacirlerin kardeş yapıldığı gösterilmektedir.[61] Örnek verirsek: Hamza ile Zeyd b. Harise, Ebubekir ile Ömer, Osman ile Abdurrahman b. Avf, Zübeyr ile Abdullah b. Mesud, Bilâl ile Ubeyde b. Hâris, Musab ile Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim ile Ebu Ubeyde b. Cerrâh, Talha ile Said b. Zeyd'i kardeş yapıp ve son olarak da Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye "*Sen de benim kardeşimsin*" dediği nakledilir.[62] Bu listede, sadece Muhacirler olduğundan dolayı sanki kardeşleştirmenin Mekke'de olduğu izlenimi vermektedir. Ayrıca Hz. Peygamber ile Hz. Ali, Mekke'de zaten aynı evde yaşamaktaydılar. Niye böyle bir gereksinim duyulduğu düşündürücüdür.

59 Ebu Davud, Haraç, 22.
60 İbn Hişâm, IV, 73.
61 Belazuri, I, 314.
62 İbn Hişâm, IV, 178.

Eğer İbn Sa'd'ın dediği gibi; bu kardeşleştirme olayı Medine'de oldu[63] ise bu Muhacirler niçin birbiriyle kardeşleştirildi? Hz. Ali niye bir Ensar ile kardeş yapılmadı da Hz. Peygamber ile kardeşleştirildi? Bu rivayet, muhtemelen Şia tandanslı aktarımlar olmalıdır. Ayrıca kaynaklardaki kardeşleştirme listelerinde hicretin 4. yılında Müslüman olan Selman'ın olması üstelik Medineli olmayan Huzeyfe ile kardeşleştirilmesi,[64] hicretin 7. yılında Habeşistan'dan Medine'ye gelen Cafer'in listede bulunması,[65] yine hicretin 8. yılında Müslüman olan Muaviye ile Hattat arasındaki kardeşliğin olması[66] zihinleri karıştırıcı niteliktedir. Bu gibi problemlerden dolayı kimi müellifler bu olaya şüphe ile bakmıştır.[67]

Kaynaklarda yukarıda listesini verdiğimiz aynı sahabenin yine Ensar'dan bazılarıyla kardeşleştirme yapıldığı da aktarılır.[68] Bu durumu izah sadedinde bazı bilginler, her iki kardeşleştirmenin de gerçek olduğu[69] ve bu kardeşleştirmenin birinin Mekke'de diğerinin Medine'de olmak üzere iki defa olduğu şeklinde bir izah ile halletmeye çalışır. Kimi bilginlerse Mekke'de böyle bir kardeşliğe gerek olmadığından bahisle bu rivayetleri reddederler.[70]

Esasen mesele, yukarıda aktardığımız gibi Hz. Peygamber'in bir ihtiyaca binaen Muhacirlerin bir kısmıyla Ensarın bir kısmını kardeş yaptırmasıdır. Daha sonraki yıllardaki bazı yakınlaşmalar buna dahil edilmiş olmalıdır. Söz gelimi Cafer'in Habeşistan dönüşü Muaz ile arkadaşlığının, bu kategoriye dahil edilmeleri mümkündür. Ayrıca Mekke'deki kimi dostluklar da bu kategoriye eklenmiş olmalıdır. Kimi müelliflerin bu olaya hiç değinmemesi, kimilerinin de kısaca değinip geçmeleri bu kardeşleştirmenin Hz. Peygamber'in hayatında çok önemli bir yeri olmadığının,

63 İbn Sa'd, I, 238.
64 İbn Sa'd, IV, 84.
65 İbn Hişâm, IV, 178.
66 Geniş bilgi için bkz. Ekrem Ziya Umeri, *Medine Toplumu*, çev. Nurettin Yıldız, İstanbul 1988, 61.
67 İbn Kayyım gibi kimi müelliflerin Sünni bir gayretle: "*Niye Ali'yi kabul etsin kardeş kabul edecek olsaydı Ebubekir'i kabul ederdi.*" şeklinde itirazlarda bulunmaları konusunda detaylı izahlar için bkz. Şaban Öz, "Hz. Peygamber'in Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri", AÜSBE, Ankara 1999 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 92.
68 Belazuri, I, 314.
69 İbn Sa'd, I, 238.
70 Umeri, 57.

sadece bir dönem Muhacirlerin barınmasını sağlamak için kullanıldığının, sonra ise bunun iptal edildiğinin göstergelerindendir.[71] Zaten kardeşleştirilenlerin sayılarının 50 civarında olduğundan bahsedilir.[72] Bunun o günkü Müslüman nüfusa oranı 1/10 seviyesindedir. Ancak Muhacirlerin hepsinin de kardeşleştirme yapıldığı belirtildiğine göre[73] Muhacirlerin sayısının yukarıdaki listedeki kadar olmaması gerekir ki; bu da Hz. Peygamber'in kardeşleştirdiklerinin hepsinin kaynaklara yansımadığını göstermektedir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber, bir kısım Ensar ile bir kısım Muhaciri kardeş yapmıştı. Bunlardan biri savaşa çıkarken, diğeri aileleri kolluyordu.[74] Bazen de Hz. Ömer'in belirttiği gibi, sıra ile Hz. Peygamber'i dinlemeye gidiyorlar, diğer gün kazançlarıyla uğraşıyorlardı.[75] Bu, o günkü toplumun sıkıntılarını rahatlıkla aşabilmesi adına çok güzel bir durum olmuştu.

Alternatif Pazarın Kurulması

Ensar, tarımdan anlayan bir topluluktu. Bölge hurma tarımında ön plana çıkmıştı. Mekke'den gelen Muhacirler ise Kur'an tabiriyle "ekin bitmeyen"[76] bir yerden geliyorlardı. Bu sebeple Mekke'de tarım değil, ticaret gelişmişti ve dolayısıyla Muhacirler tarım yerine ticaretten daha iyi anlıyorlardı.

Ensar, kardeşleştirme sonucu Muhacirlerle her şeylerini bölüşmek istiyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber'e gelip hurmalıklarını Muhacirlerle paylaşmak istediklerini belirtirler. Hz. Peygamber, onlara böyle yapmamalarını, kendi topraklarında kendilerinin çalışmasını, kazandıklarını Muhacirlerle bölüşmelerini, Muhacirlerin de onlara yardım etmesini istedi. Onlar da bunu kabul ettiler.[77]

Hz. Peygamber'in bu tavrı, ilk bakışta Muhacirlerin bedava yaşamalarını, Ensar'ın da onlara karşılıksız bakmalarını teklif etmesi şeklinde algılanabilir. Ancak Hz. Peygamber'in esasen dü-

71 Belazuri, I, 314.
72 İbn Sa'd. I. 238.
73 Belazuri, I, 315.
74 Hamidullah. 329.
75 Buhari. Mezalim. 24.
76 İbrahim. 37.
77 Buhari. Menakıbu'l-Ensar. 2.

şüncesi, tarımdan anlamayan Muhacir topluluğunu tarıma sokmak istememesi idi. Çünkü tarımdan anlamayan bu topluluk, tarım usullerini bilmeyince tarımın verimi düşebilirdi.[78] Bu da Medine toplumuna giren üretimin düşmesi sonucunu doğururdu ki; sonuçta zararı yine Müslümanlara olacaktı. Bu sebepten dolayı Hz. Peygamber, Ensar'ın aynen kendi işinde çalışmasını ve Muhacirlere yardıma devam etmesini istedi.[79]

Muhacirlerin tarımdan anlamadığının örneğini Hz. Peygamber, bizzat kendi şahsında vermiştir. Hz. Peygamber, hurma aşılama ile ilgili olarak kendisine danışan Ensar'a bu konudaki kanaatini bildirdikten sonra, kanaatinin olumlu sonuç vermediği ve verimin düştüğü ortaya çıkınca "*Siz dünya işlerini benden iyi bilirsiniz*"[80] demiştir. Burada Hz. Peygamber'in kendisinin de belirttiği gibi; o, aşılama konusunda yanılmıştır ve yanıldığını itiraf etmektedir. Çünkü o ve ailesi tüccardı, tarımla uğraşmamışlardı. Bundan dolayı böyle bir meselede daha tecrübeli olan birisi, elbette konuyu Hz. Peygamber'den daha iyi bilebilecekti.

Hz. Peygamber, Muhacirlerin tarım işine girmelerini istemediyse de onların tembel bir şekilde yatmalarını da istemiyordu. Aksine onlara bir alternatif gösterdi. Bu da ticaret idi. Medine'de ticarete hakim olan ve pazarlarda hakimiyetleri bulunan Yahudilere karşı yeni alternatif bir pazar yeri tespit edip Muhacirleri buraya yönlendirdi ve kendisi de zaman zaman buraya önem verdiğini göstermek adına ziyaret etti. Sonuçta tefecilikleriyle ve hilekârlıklarıyla ünlü Yahudilerin pazarına karşı, tefecilik yapmayan, faizle uğraşmayan, insana zararlı şeylerin satışını yapmayan[81] Muhacirlerin alternatif pazarı revaç buldu ve bu sebeple Müslümanlarla Yahudilerin ilişkileri kötüleşti.

Medine Sözleşmesi

Medine Sözleşmesi'nin gerçekliği konusunda bazı müelliflerin şüpheleri bulunmaktadır.[82] Doğrusu bu vesikadan, ilk kay-

78 Umeri, 58.
79 Buhari, Menakıbu'l-Ensar, 2.
80 Müslim, Fedail, 141.
81 Buhari, Buyu, 112.
82 Umeri, 79.

nakların bir kısmında bahsedilmemektedir. Belazuri ve Taberi bir cümle ile konuya değinmektedirler.[83] İbn Hişâm ise "kardeşlik antlaşması" çerçevesinde konuya temas eder. Bunlar da bir sözleşmenin olduğunun göstergeleridir.

Esasen olayın olup olmadığından daha çok, ne zaman gerçekleştiği problemli gözükmektedir. Bir kısım bilginler antlaşmanın ilk yıllarda gerçekleştiği konusunda ısrarlıdır.[84] Ancak bu yıllar Yahudilerin Medine'de Hz. Peygamber'e karşı en güçlü olduğu yıllardır ki; böyle bir antlaşmaya yanaşmaları pek mümkün gözükmemektedir. Rivayetlerdeki ifadeler, muhtemelen Bedir Savaşı öncesi Hz. Peygamber'in Yahudilerle eşit şartlarda "karşılıklı bir saldırmazlık anlaşması" anlamına gelen bir sözleşme içinde olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Değilse onların Hz. Peygamber'in liderliğinde bir oluşumu ilk yıllarda kabullenmeleri o tarih dilimi itibarıyla uygun düşmemektedir. Hz. Peygamber, Medine'ye geldiğinde Yahudilerle beraber olmak, kendini onlara kabullendirebilmek için çok uğraşmıştı.[85] Arabistan halkları arasında önemli etkinliği olan bu grubun desteğini aldığı takdirde işleri daha kolaylaşacaktı. Ancak Yahudiler buna yanaşmadılar. Bu yüzden Hz. Peygamber, onlarla yazılı bir antlaşmaya varamadı. Dolayısıyla Hz. Peygamber, Medine'ye gelince ilk planda Yahudilerle hemen bir antlaşma yapamamıştır.

Hz. Peygamber'in yaptığı şey; yukarıda aktardığımız Müslümanlar arasındaki kardeşlik antlaşmasının zeminini oluşturması için muhtemelen Muhacirler ile Ensar arasında kardeşleştirme çerçevesinde bir akit yazmasıdır. İşte bu akit Medine Sözleşmesi'nin nüvesi olmuştur. Medine Sözleşmesi'nin girişindeki ifade bunu destekler niteliktedir:

> *Bu kitap (yazı), Resulullah (as) Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli müminler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlar ve onlarla birlikte cihat edenler için (olmak üzere) düzenlenmiştir. Bunlar, diğer insanlardan ayrı ve tek bir ümmet (cemaat) oluştururlar...*[86]

83 Belazuri, I, 334; Taberi, II, 48.
84 Umeri, 84.
85 Montgomery Watt, *Peygamber ve Devlet Adamı: Hz. Peygamber*, çev. Ünal Çağlar, İstanbul 2001, 108.
86 İbn Hişâm, V, 171.

Bu giriş, Yahudilerle ilk başta herhangi bir antlaşmanın olmadığının göstergesidir. Ancak Medine Sözleşmesi'nin 16. maddesinden itibaren Yahudilerle ilgili hükümler yer almaktadır. Bu da bu bölümün müellifler tarafından sonradan antlaşmaya ilave edildiği düşüncesine götürmektedir. Ebu Davud'da geçen bir rivayet, bu düşünceyi destekler niteliktedir: "Yahudilerle yapılan anlaşma (H. 2. yılda cereyan eden), Bedir Savaşı'ndan sonra ve Ka'b ibn el-Eşref'in ölümü üzerine yapılmıştır."[87] Bu ifade bize Hz. Peygamber'in önce Müslümanlar arası bir belge yazdırdığı, daha sonra yaklaşık 3. yılda Yahudilerle de belge imzalayınca, bunun buraya ilave edildiği, dahası Medine'de ilk başta Müslüman olmayan bazılarının İslam'a girmesiyle[88] metnin genişletildiği söylenebilir. Hatta bazı araştırmacılar, antlaşmayı 8 bölüm halinde değerlendirip zaman içinde gerçekleşen bu genişlemelerin sonradan bir araya getirildiğini belirtirler.[89] Bu antlaşma sonrası Hz. Peygamber, sözleşme gereği Yahudilerin mal ve can güvenliğinin korunması ve ganimetten pay ayrılması gibi bütün haklarına riayet etmişti.[90] Nitekim onlar bu antlaşma gereği bazı savaşlara Hz. Peygamber'le birlikte katılıyorlardı. Bu antlaşmaya uyanlardan 10 tanesi Hayber fethine katılmış ve kendilerine ganimetten pay ayrılmıştı.[91]

Zaten ilk etapta Yahudilerin antlaşma gereği Hz. Peygamber'i Medine'de nihai lider olarak kabullenmeleri tarihsel bağlam itibarıyla pek uygun değildir. Çünkü antlaşmanın 23. maddesindeki "Üzerinde ihtilâfa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir."[92] ifadesini kabullenmeleri mümkün değildi. Bu, Yahudilerin sıkıntılı duruma girdikten sonra antlaşmaya yanaştıklarının göstergesidir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber, Arap toplumunda sık sık uygulanan -Hılfu'l-Fudul, Hudeybiye gibi- karşılıklı haklara uyma

87 Ebu Davud, Harac, 23.
88 Evsten bazı kabileler, daha sonra İslam'a girdiler. İbn Hişâm, V, 170.
89 Mehmet Akif Aydın, "Anayasa", *DİA*.
90 Hamidullah, 347.
91 Vakıdi, 684; Hz. Peygamber'den gelen "*Ehli şirkten yardım almayın*" gibi tersine rivayetler, bunların münafıklarla işbirliği içinde orduyu karıştıran kimseler olmalarından dolayı söylenmiş olmalıdır. Vakıdi, 215.
92 Hamidullah, 358; Suheyli, o dönem cizye uygulamasının olmadığını söyler. Bkz. V, 177.

antlaşmalarından birini Medine'de uyguladı ve güzel sonuçlar aldı. Hz. Peygamber'in burada yaptığı şey, Muhacir ve Ensar arasında küçük çaplı kardeşlik çerçevesinde bir sözleşme idi. Sonra Müslüman olanlar çoğaldıkça bu sözleşmeye ek maddeler kondu. Bedir Savaşı sonrası ise Yahudiler dahil edildi.

Doğrusu Medine Sözleşmesi, o dönem şartları içinde inkâr olunamayan bir gerçektir. Ancak özellikle çağdaş müelliflerden bazıları, Hz. Peygamber'in Medine'ye geldiğinde Yahudilerle yaptığı bu antlaşma konusunda biraz abartılı değerlendirmeler yapmaktadırlar. Buna göre; bunun dünya tarihinin ilk yazılı anayasası[93] ve günümüz açısından referans alınması gereken önemli bir belge olduğu gibi abartılı değerlendirmeler bulunmaktadır.[94]

Kıble Değişikliği ve İlk Ezan

Hz. Peygamber'in bu dönemde Ehl-i Kitap'a kendini kabul ettirebilmek için çok uğraş verdiğini aktarmıştık. Medine döneminin ilk yıllarında da bu iki grubun bilginleriyle tartışmalar yaşandı. Bu tartışmaların gerçekliği; Yahudilerin onu doğduğu günden itibaren bildiklerini değil, onu tanıma konusundaki gayretlerini göstermektedir.[95]

Yahudi bilginler ile uzun ve sürekli tartışmalar yanında, Necran'dan gelen Hıristiyan heyeti ile de tartışmalar yaşandı.[96] Medine o dönemde ádeta üç dinin fikirsel tartışmalarının yapıldığı bir kongre merkezine dönmüştü.[97] Dinler arası diyaloğun belki de ilk çalışmaları burada gerçekleşiyordu. Kur'an'daki "*Resûlüm de ki: Ey Ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz, Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâhlaştırmasın.*"[98]

93 Hamidullah, 342.

94 Özellikle 90'lı yıllarda vesika üzerinde tartışmalar ve literatür çoğalmıştır. Bu literatür için bkz. Ali Bulaç, "Asr-ı Saadet'te Medine Vesikası", *Asr-ı Saadette İslam*, ed. Vecdi Akyüz, İstanbul 1994, II, 194, 195.

95 İbn İshak, 63.

96 Bu tartışmaların birinde heyetten birinin: "*Madem İsa Allah'ın oğlu değilse babası kimdir?*" diye sorunca Hz. Peygamber, susmak zorunda kalır. İbn Hişâm, V, 9.

97 Muhammed Hüseyin Heykel, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Vahdettin İnce, İstanbul 2000, II, 38.

98 Al-i İmran, 64.

gibi ayetler bu dönemin tartışmalarını yansıtıp Ehl-i Kitap'a en uygun teklifi sunmaktadır. Ancak bu tartışmalar bir sonuç vermemiştir ve nitekim kısa süre sonra Müslümanlarla Yahudiler arası yoğun mücadele başlayacaktır.

Bu dönemde Hz. Peygamber'in genel tavrı, İslam'da durumu henüz kesinleşmeyen hususlarda Ehl-i Kitap'a tabi olmaktı. Aşure günü orucunda da böyle yapmıştı. Bu konudaki bir rivayette şöyle denilmektedir:

> *Medine'de Yahudilerin aşure günü oruç tuttuklarını gördü de "Bu ne orucudur? diye sordu. Yahudiler Bu gün iyi bir gündür. Bu gün Allah'ın İsrâiloğullarını düşmanlarından kurtardığı bir gündür. Musa Peygamber bu gün oruç tutmuştur, dediler. Resulullah "Biz Musa'ya sizden daha ziyade layıkızdır.*[99]

Buna karşın Kureyş'in ve Hz. Peygamber'in hicretten evvel bu orucu tuttuğu şeklindeki rivayetler, onun Ehl-i Kitap'tan etkilenmediği düşüncesini doğrulatmaya yönelik ortaya konulan rivayetler olmalıdır.[100]

Hz. Peygamber, genelde böyle tavır alırken yeni dinin sembolleri konusunda kararlı durdu. Bunun en önemli örneğini "kıble değişikliği" teşkil eder. Hz. Peygamber, Medine'ye geldikten yaklaşık 16 veya 18 ay sonra kıble değişikliği gerçekleşti. Bu olay, Müslüman kimliğinin oluşması ve yeni dinin eski kitabî dinlerden ayrılışının en önemli parametrelerinin başındadır. Zaten bu olaya kadar, Yahudiler Hz. Peygamber ve ashabını hiç önemsememişler ve fiili bir mücadele içine girmemişlerdi.[101] Belki de bu yeni dini alt edebileceklerini düşünüyorlardı. Kıble olayı ile birlikte bu düşünceleri yerle bir oldu ve iki taraf da kendilerini amansız bir mücadelenin içinde buldular.

Hz. Peygamber'in dinin belirleyici sembollerini oluşturmasının diğer bir işareti de ezanın okunmaya başlanmasıdır. Bu olay, Ehl-i Kitap'a muhalefetin diğer bir versiyonu olmuştu. Bazı araştırmacılar, ezanın ilk olarak nasıl başladığı konusunda Buhari'de[102] aktarılan rüya olayı için; bunun doğru olmadığını, rivayetin sahabeyle

99 Buhari, Savm, 68.
100 Buhari, Savm, 68.
101 Karen Armstrong, *Hz. Muhammed*, çev. Selim Yeniçeri. İstanbul 2005, 235.
102 Buhari, Ezan, 1.

yapılan istişare ile sonuca varıldığından bahsettiğinden hareketle, bu rivayetin kabul edilebilirliğinin mümkün olmadığını belirtir.[103] Bu konuda gelen rüya rivayetlerinde hangi sahabenin rüya gördüğü konusu da şüphelidir. Kimi rivayetlerde Hz. Ömer'in kimilerinde ise Abdullah b. Zeyd'in gördüğü aktarılmaktadır.[104] Doğrusu Hz. Peygamber, sahabe ile bu konuyu görüşmüş,[105] değişik teklifler yapılmış, sonuçta Hz. Ömer'in teklifi ile bu günkü okunan ezanın Bilal'e okutulmasına karar verilmiştir.[106]

Bir de ezanın Hz. Peygamber'e vahy edildiği gibi aktarımlar söz konusudur.[107] Böyle bir şey söz konu ise Bilal'in sabah ezanları için yapmış olduğu "*es-salatu hayru'n-mine'n-nevm*" şeklindeki ilave[108] vahye katılmış birşey olacaktır ki bu iddiayı kabullenmek mümkün değildir.

Bunlara rağmen konunun abartılmasından kaçınılmamıştır. Güya ezanın Allah tarafından bir emirle gönderildiğini belirtme adına İsra olayı ile ilintili olarak anlatılan şu rivayet bunun en güzel göstergesidir:

> *Perde arkasından bir melek çıkıp ezanı okudu. Her bir kelimeyi telaffuz ederken yüce Allah, onu tasdik ediyordu. Sonra melek, Muhammed (sav)'in elinden tutup onu öne geçirdi. O da -aralarında Adem ve Nuh da olmak üzere- gök halkına imamlık etti...*[109]

Bu rivayet doğruysa (!) Hz. Peygamber'in ezan konusunda sahabeye sormasına gerek yoktur, hatta sorup istişare etmesi bile Allah'ın emrine bir isyan olarak kabul edilmelidir.

Medine'de İlk Faaliyetler

Hz. Peygamber, Medine'de bir düzen kurmaya başlamıştı. Medine'nin sınırlarını tespit ettirmişti. Ayrıca sınırlara taşlar diktirip bu sınırlar içerisinde yönetimi ele almaya çalışıyordu. Halkın yanlış âdetlerini bıraktırıyor, âdeta onları eğitiyordu. Örnek

103 Şibli, I, 207.
104 İbn Hişâm, IV, 187.
105 İbn Sa'd, I, 247.
106 Buhari, Ezan, 1.
107 İbn Hişâm, IV, 188.
108 İbn Mace, Ezan, 3.
109 Suheyli, IV, 185.

verirsek; devenin hörgücünü canlı iken keserek yiyen Medinelilere bunu yasaklamıştı.[110] Medinelilerle hayatın bütün zorluklarını aşmaya çalışıyor, bu arada birçok kabalıkla karşılaşabiliyordu. Zübeyr b. Avvam ile sulama konusunda anlaşamayan bir Ensarî, Hz. Peygamber'in Zübeyr'i haklı görmesi üzerine "*Amcazadeni kayırıyorsun*" demişti.[111] Ayrıca bu dönemde Muhacirler Medine havasını kaldıramamışlar ve sıtmaya yakalanmışlardı.[112]

Hz. Peygamber, bu arada ashabından bazılarını Mekke'ye göndererek hanım ve çocuklarını getirtti.[113] Yakubi, Şiî temayüllerinden dolayı olsa gerek, Hz. Peygamber'in sadece kızlarını getirişinden bahsettikten sonra, Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'yı Hz. Ali ile evlendirdikten sonra "*Onu ben değil Allah evlendirmiştir.*" dediğini aktarır.[114]

Hz. Peygamber, bu dönemde en büyük destekçisi olan, onun Medine'ye gelişinde büyük katkısı bulunan Esat b. Zurare'yi kaybetmişti. Bunu fırsat bilerek peygamberliğini sorgulayıp onu niye ölümden kurtaramadığını soranlara "Allah'tan gelen bir şeye karşı ne kendime ne de arkadaşıma bir şey yapabilirim. Benim elimden bir şey gelmez" diyerek[115] gücünün sınırlarını ve nasıl bir peygamber algılamaları gerektiğini belirtmiş oluyordu.[116] Bu dönemde namaz konusu da düzenlendi ve iki rekat kılınan namazlar dört rekata çıkarıldı.[117] Ancak Hz. Peygamber, namazın edası konusunda çok hassas olduğu halde, namaz meselesiyle insanların dinden soğumasını engellemek için kolaylıklar sağlamaktan geri durmuyordu.[118]

110 İbn Hanbel, V, 218.
111 İbn Hanbel, IV, 5.
112 İbn Kesir, IV, 547.
113 Taberî, II, 10.
114 Yakubi, I, 361.
115 Taberi, II, 9.
116 İbn Sa'd, III, 611; İbn Hişâm, V, 178.
117 Buhari, Menakıbu'l-Ensar, 47.
118 Bu konuyu açıklar nitelikte meşguliyetlerinden dolayı beş vakit kılamayan birine yaptığı tavsiye şu şekildedir: "Abdullah b. Fedâle, babasının şöyle dediğini haber vermiştir: Resulullah (sa) bana (İslâm'ın hükümlerini) öğretti. (Efendimizin), şu emri bana öğrettikleri arasındadır: "*Beş vakit namaza devam et!*" Ben: "*Bu vakitlerde benim meşguliyetlerim var. Bana (çeşitli faziletleri) toplayan bir şey emret, onu yaptığım zaman bana, yetsin*" dedim. "*İki Asr'a devam et*" buyurdu. Bizim lûgatımızda bu kelime yoktu. "*İki Asr nedir?*" dedim. "*Güneş doğmadan ve batmadan önce birer namaz*" buyurdular. Bkz. Ebu Davut, Salat, 9.

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ SAVAŞ MANTIĞI

Burada Hz. Peygamber dönemi savaşları ve sebepleri üzerinde durmak istiyoruz. Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği savaşların mantığı âdeta İslam'da savaş mantığının izdüşümüdür. Bu sebeple Hz. Peygamber'in Medine dönemini aktarmadan önce onun savaş stratejisini ve amacını irdelememiz gerekmektedir.

İslam kelimesi "barış içinde selamette olmak" anlamına gelmektedir.[119] Gerek Kur'an'ın genel prensipleri, gerek Hz. Peygamber'in uygulamaları, insanlar arası meselelerin savaşla değil, barış yolu ile halledilmesi yönündedir. Kur'an'daki "*Hepiniz topluca barışa giriniz.*" "*...Sizinle savaşmaz, barışı kabul ederlerse onlarla savaşmaya Allah izin vermemiştir.*" "*Barışa yanaşırlarsa, sen de hemen yanaş.*" "*Din hakkında sizinle savaşmayan, sizi yurdunuzdan çıkarmayanlarla dost olun*" gibi ayetlerde bu durum güzel bir şekilde açıklanmaktadır.[120]

Buna göre İslam'da savaş, bir anlamda zorunluluk gereği başvurulan bir alternatif olmaktadır. Bu anlamda Hz. Peygamber'in tarihini de bir savaşlar tarihi olarak değil, evrensel doğruların ve barışın yayılması çabası olarak algılamak gerekir.[121] Yani İslam, aslında semavi dinlerin hepsinde emredilen, evrensel doğruların ve insanlar arası huzurun gerçekleşmesini istemektedir.[122] Bu bir idealdir ve bunu gerçekleştirebilmenin gereği olan cihadın sonucunda meydana gelebilecek olan ölüm-kalım durumunun (şehitlik ve gazilik) her ikisinin de mükâfatı, Müslümanlar açısından cennettir.[123]

Hz. Peygamber, devamlı savaştan kaçınma politikası izlemiştir. Daha Mekke dönemindeyken, Müşriklere karşı saldırı önerisi getiren arkadaşlarına ret cevabı vermiştir.[124] O, herhangi bir sebep olmaksızın, hiçbir yere ve hiçbir düşmanına savaş açma-

119 Rağıp el-Isfehani, *el-Müfredat*, İstanbul 1986, 350.
120 Bkz. Bakara, 208; Nisa, 90; Enfal, 61; Mümtehine, 8.
121 Ebu'l-Fazl İzzeti, *İslam'ın Yayılış Tarihine Giriş*, çev. Cahit Koytak, İstanbul 1984, 10.
122 Muhammed Fadlallah, *İslam'da Kuvvetin Mantığı*, çev. Vahdettin İnce, İstanbul 1997, 59.
123 Tevbe, 111.
124 Hz. Peygamber, Müslümanlara devamlı işkence eden Mekke liderlerine karşı saldırılar teklif eden sahabeye karşı çıkmıştır. Bkz. Nesei, *Sünen*, Cihad, 1.

mıştır. Kaba bir tabirle "Canım öyle istiyor, menfaatim bunu gerektirdi, işgal ediyorum." dememiştir. Onun dönemindeki savaşlar tetkik edilirse ya bir savunma savaşıdır, ya bir ihanete cevap veriliyordur, ya saldırıya hazırlanan bir düşmana cevap verilmektedir.[125]

Bedir Savaşı'nda ordu hazırlayıp Müslümanların üzerine yürüyen müşriklerdi ve Hz. Peygamber bu orduyu karşılamak durumunda kalmıştı. Uhut Savaşı'nda müşrikler Medine'nin yakınına kadar gelmişler ve onları Medine yakınında karşılayan Müslümanları mağlup etmişlerdi. Hendek Savaşı yine Medine'de gerçekleşmişti. Hz. Peygamber, kan dökülecek bir savaştan kaçınma adına hendek kazdırarak, kan dökülmesini en aza indirmişti. Bu dönemdeki müşrik saldırıları, yoğun bir biçimde Medine'ye kadar ulaşmaktaydı.[126]

Hudeybiye Antlaşması'nın gerçekleştiği sırada Hz. Peygamber'in barışı gerçekleştirmek için sarf ettiği gayret, hayret vericidir. O, kan dökülmemesi için aleyhine gibi görünen birçok şarta, ashabın keskin muhalefetine rağmen katlanmıştır. Hudeybiye'de Müslümanlara saldıran müşrikleri yakalatmış ve bir jest yaparak hepsini affedip karşılıksız serbest bırakmıştır.[127] Hayber Savaşı'nda savaşı yönetmesi için sancağı Hz. Ali'ye verirken "*Ey Ali! Savaştığın Yahudilere haklarını haber ver. Onlardan birisinin hidayete gelmesi, kızıl develere sahip olmandan daha iyidir*"[128] demiştir. Mekke Fethi sırasında savaştan özellikle kaçınmış, şehri kan dökmeden almak için çok gayret sarf etmiştir.[129] O, özlemini duyduğu dünyayı, Adiy b. Hatem'e "*...bir kadının tek başına Kadisiye'den Mekke'ye kadar yolculuk yapabileceği bir dünya...*" olarak anlatmıştır.[130] Bu durumu, İslam'daki savaş mantığını aktarırken Mahmut Şit Hattab, şu şekilde özetler:

125 Ziya Kazıcı, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1996. 91-98.

126 O dönemdeki seriyyelerin de birçok sebepleri bulunmaktadır. Misal verecek olursak Kürz b. Cabir Seriyyesi Medine'ye baskın yapan Araplara karşı yapılmıştı. Bkz. Suheyli, VII. 554.

127 Ebu Davut, Cihat, 120.

128 Buhari, Meğazi, 40.

129 İbnü'l-Esir, II. 246.

130 İnsanların yolculuklarını toplu halde bile yapamadığı, kervanların yağmalandığı, yolcuların katledildiği, esir alındığı bir çağda bunları dile getirmiştir. Süheyli, VII. 478.

> Müslümanlar ilk saldıran taraf yani düşmanlığı ilk başlatan taraf değil de zorlandıklarında savaşa girişen taraf olmaktadır. Ayrıca verdikleri savaşta İslami ve askeri şerefle bağdaşmayan tavırlar almaya yeltenmezler. Bilakis anlaşmalara sadık kalır, hainlikten uzak durur, hastalara, yaralılara ve ailelere yardım eder, sivil halk kesiminden kadın, çocuk ve yaşlılara zarar vermemeye itina gösterir.[131]

Hz. Peygamber dönemindeki Müslümanların savaşları tetkik edilirse, savaşlarda asıl olan hedefin insan öldürmek değil, insan kazanmak olduğu rahatlıkla görülecektir. Temel hedefi insanı yok etmek olan savaşın ahlaki yönü olur mu? Böyle bir savaşın ileri boyutta kazancı da olmaz. İnsanlık tarihi tetkik edilirse, toplumların birbiriyle yaptıkları savaşlar esnasında galip bir millet, kendilerine düşman bir toplumu kan dökerek, halkını ezerek, yok ederek, şereflerini ayaklar altına alarak ele geçirirse, tarihsel bir vakıadır ki sonraki yıllarda zulüm gören toplumun neslinden gelenler veya bu zulmü kabul etmeyenler, bunun intikamını almaya çalışacaktır. İnsan psikolojisinde bulunan bu yapı ile toplumlar, kendilerinden sonraki nesillere kendilerine yapılmış olan haksızlığı aktarmakta, bu da insanlarda bir öfke yığınına sebep olmakta ve fırsatını bulduğu bir anda ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlam içerisinde Hz. Peygamber dönemine bakarsak, müşriklerle yapılan savaşlarda Müşriklerin ölü sayısının çok az olduğunu görüyoruz. İşte işin sırrı buradadır. İnsanları katlederek toprak fethetme yerine, yürekleri fetheden Hz. Peygamber, on yıllık kısa bir sürede Avrupa büyüklüğünde bir toprağı en az can kaybıyla fethetmiştir.[132] O, bunu "*...bir kişiyi haksız yere öldürmek, bütün insanları öldürmek gibidir...*"[133] düsturunu uygulayarak başarmıştır.

Kuvvet zoruyla fikirler yayılamaz. Kur'an "*ya dinimizi kabul edersiniz ya da yurdumuzdan çıkarırız*"[134] politikası izlememiştir.

131 Mahmut Şit Hattab, *Komutan Peygamber*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul 1988, 18.

132 Yaklaşık olarak iki taraftan toplam 250 kadar insan zayiatıyla bu başarı sağlanmıştır. Bkz. Muhammet Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Nazire Erinç Yurter, İstanbul trz, 12. Son bir asırda ölenlerin sayısının, 19 asır boyunca ölenlerden fazla olması da düşündürücüdür. Sarıçam, 150.

133 Maide, 32.

134 İbrahim, 13.

Hz. Peygamber de İslamlaşmanın zorla olmayacağını bildiğinden dolayı toplumları bırakın, esirlere bile baskı yapmıyordu. Esir aldığı kabile şefi Sümame b. Usal, ondaki affediciliği görerek hiçbir zorlama olmaksızın İslam'a girmiştir.[135] Hz. Peygamber, savaşlarda insan unsurunu devamlı olarak gözetmiş ve ordularına savaşlarda dikkatli olmalarını, esirleri öldürmemelerini, insan hayatının her şeyden daha önemli olduğunu söylemiştir. Hatta bir seferinde "Müslüman oldum" diye teslim olduğu halde teslim olan kişiyi öldüren Üsame'yi sorgulamıştır. Üsame'nin "*Ya Rasulallah! Adam kılıç korkusundan iman etti. Bundan dolayı öldürdüm.*" şeklindeki cevabına çok sinirlenmiş ve bunun üzerine şu meşhur sözünü söylemiştir: "*kalbini mi yardın*?"[136] O, insan kazanmayı her açıdan daha önemli görüyor, Ben-i Cezime Kabilesi'nden bazı kimselerin Müslümanlara teslim oldukları halde, Halit b. Velit tarafından öldürülmeleri üzerine, Halit'i Allah'a şikâyet ediyor ve yapılan işten berî olduğunu söyleyerek diyetlerini tazmin ediyordu.[137]

Bu kadar barışçı bir politika izlenmesine karşılık Kur'an, Müslümanlara kendilerine saldıranlara, karşılık verilmesine izin vermiş; fakat aşırı gidilmesini yasaklamıştır: "*Sizinle savaşanlarla savaşın, ancak haksızlık yapmayın.*"[138] Hz. Peygamber de Hendek Savaşı sırasında Medine'yi kuşatıp yağmalamak ve katliam yapmak isteyen Arap ittifakı dağılınca "Artık cevap verme sırası bizde." diyordu[139] ve gerekeni yaparak, bu savaşa katılan kabileleri gönderdiği seriyyelerle cezalandırdı. Medine'deki Yahudilere Müslümanlık için hiçbir zorlama yapmadı,[140] ancak anlaşmaları bozduklarında onları ceza olarak teker teker Medine'den sürdü.[141]

Sonuçta Hz. Peygamber dönemi savaşları genel olarak yabancı saldırılara ve zulme karşı, Müslümanların can ve mallarını korumak için, uluslararası ahit ve teamülleri bozanlara karşı yapılmaktaydı.

135 Suheyli, VII, 550.
136 Müslim, İman, 159.
137 Süheyli, VII, 266.
138 Bakara, 190, 194.
139 Suheyli, VI, 253.
140 Orhan Atalay, *Doğu Batı Kaynaklarında Birlikte Yaşama*, İstanbul 1999, 129.
141 Bu konuda ilginç bir çalışma için bkz. W. N. Arafat, "Medine Yahudileri ve Ben-i Kureyza hikâyesi Üzerine Yeni Bakışlar", *İslami Araştırmalar*, çev. Şaban Öz, C. 17, Sayı: 2, Ankara 2004, 139.

BEDİR SAVAŞI

Burada Bedir Savaşı'nı merkeze alarak savaş öncesi ve sonrası meydana geldiği aktarılan bazı olayları tahlil etmek istiyoruz. Buradaki üslubumuz Bedir Savaşı'nı kronolojik olarak anlatmaktan öte, savaş çerçevesinde aktarılan bir kısım mübalağalı anlatımlara değinmek ve değerlendirmek şeklinde olacaktır.

İlk Seriyyeler

İlk seriyyelerle ilgili olarak özellikle Batı'da yapılan çalışmalarda genel olarak bunun eski Arap âdeti üzere bir çapulculuk ve yağma hareketi olduğu imajı verilmeye çalışılmakta, Hz. Peygamber'in bu seriyyelerle intikam alma amaçlı hareketler içinde olduğu aktarılmaktadır.[142]

Öncelikle kimi insaflı yazarların dediği gibi savaş denen şeyi ilk çıkaran Hz. Peygamber değildi[143] ve Araplar arasında böyle bir durum çok yaygındı.[144] Üstelik Hz. Peygamber'in ve ilk Müslümanların hayatlarını koruyabilmek için savaştıkları ve barışı ancak kılıç ile sağlayabildikleri apaçık bir gerçekti.[145] Yine onun savaş prensipleri çağına göre çok ileri idi.[146] Ayrıca Ensar yağma ile geçinen bir topluluk da değildi. Onlar tarım ehli idiler ve civardaki en güzel hurma tarımını onlar yapıyorlardı. Muhacirler de şehirli idiler. Yağma ve talan ile geçinmiyorlardı. Onlar ticaret ehli idiler. Bu bilgiler bile Hz. Peygamber'in ve ashabının yağma ve talan için seriyyeler göndermediğinin en güzel ispatıdır.[147]

Hz. Peygamber ve ashabının, çevredeki Arap kabileleri ile "ilaf" için yani onların uzlaşmaya yanaşmalarını sağlayabilmek için seriyyeler düzenlemesi gerekiyordu.[148] Bu kabileler eskiden beri böyle antlaşmalarla elleri kolları bağlanmazsa, her an yağmaya hazır halde bekliyorlardı. Ayrıca Hz. Peygamber'in ve ashabının özellikle Kureyş'in kervanlarını rahatsız ettiğini, diğer

142 Dozy, 59.
143 R.V.C Bodley, *Hazreti Muhammed*, çev. Osman Nebioğlu, İstanbul 1958, 167.
144 Watt, 117.
145 Armstrong, 243.
146 Bodley, 171.
147 Heykel, II, 50.
148 Umeri, 131.

kervanlara dokunmadığını da düşünmek gerekir. Bu, çok önemli bir ipucudur. Muhacirlerin Mekke'deki malları yağmalanmış ve talan edilmişti.[149] Mekke'ye hacca giden Ensar'a hakaret ve eziyetler ediliyordu.[150] Yine Kureyşliler tarafından Ensar'a Hz. Peygamber ve Muhacirleri kabul ettikleri için tehdit mektupları gönderiliyordu.[151] Kürz b. Cabir komutasındaki bir birlik Medine yakınlarındaki bir çiftliğe saldırı düzenlemişti.[152]

Bütün bunlar Hz. Peygamber ve ashabına Kureyş kervanlarını engelleme hakkını veriyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber tarafından yağmadan öte, rahatsız etme amaçlı küçük gruplar kervanlar üzerine gönderiliyordu. Nitekim Bedir Savaşı'na kadarki seriyyelerin sayısına bakarsak bazıları kervandaki koruyucu kuvvetlerden bile sayıca küçük kuvvetlerdir.[153] Bu da yağmadan daha çok ekonomik olarak tedirgin etme amacı ile yapıldığının göstergelerindendir. Esasen Hz. Peygamber, bu hamleleri ile Kureyş'i barışa zorlamaya çalışıyordu.[154] Ancak Kureyş buna çok sert yöntemlerle cevap vermeyi denedi ve nihayet Hz. Peygamber amacına 6 yıl sonra Hudeybiye'de ulaşabildi.

Bu noktada Müslümanların ilk seriyye ve savaşlarını anlatmadan önce şu alıntıyı aktarmak istiyoruz. Emile Dermenghem, Hz. Peygamber'e karşı iftiralarda bulunan Batılı yazarlara karşı onun savaşlardaki başarısının sebeplerini ifade etme adına der ki:

> Muhammet, on senede etrafa kırk kadar sefer heyeti gönderdi. Becerikli bir yalancı zannetmeyenlerin saralı bir meczup olarak tasvir ettikleri bu adam, bizzat otuza yakın sefere iştirak etti, on muharebede kumandanlık yaptı; bundan başka gayet müşkül birtakım müzakereleri idare etti. Arabistan seferlerini idare eden bir insanın vücutça ne kadar dayanıklı olması lazım geldiği malumdur. Elindeki kuvvet ve kudretin daima sarsıntıda ve tehlikede olduğunu gören ve ahalinin kararsız taraftarlığından başka hiçbir şeye istinat etmeyen bir Arap efendisi, son derece sebatkâr bir insan,

149 İbn Sa'd, III, 227.
150 İbn Sa'd, I, 223.
151 Ebu Davut, Haraç, 22.
152 İbn Sa'd, II, 9.
153 Bkz. Serdar Özdemir, *Hz. Peygamber'in Seriyyeleri*, İstanbul 2001.
154 Heykel, II, 46-47.

son derece dikkatli ve yorulmaz bir diplomat, son derece azimli ve ince bir reis olmaya mecburdur. Muhammet, bu güç ve yıpratıcı durumda fevkalade muvaffak olmuştur.[155]

Batnı Nahle Olayı

Batnı Nahle Seriyyesi, Medine toplumunun ilk günlerinde büyük problem olmuş bir olaydır. Hz. Peygamber, Abdullah b. Cahş komutasındaki bir grup sahabeyi seriyye olarak gönderip ellerine verdiği mektubu açıp içinde yazanlara uymalarını söylemişti. Onlar da mektuptaki tavsiye doğrultusunda Mekke yakınlarındaki Batnı Nahle bölgesine gidip Mekkelilere ait bir kervanı takip etmişler ve kervandakileri tuzağa düşürmüşlerdi.[156] Çünkü kervandakiler, bazı sahabenin kafalarının kazındığını görünce, onların Mekke'ye gelen umreciler olduklarını düşünerek önemsememişlerdi. Bu yüzden saldırıyı beklemiyorlardı.[157] Sonuçta Müslümanlar, Mekkelilere ait bu kervanı görünce saldırarak bir kişiyi öldürüp kervanı da ele geçirdikten sonra Medine'ye dönmüşlerdi.[158]

Olay, buraya kadar pek de anormal seyretmemiştir. Ancak olayın Haram aylarda gerçekleşmesi, Yahudilerin ve Müşriklerin diline dolanınca Hz. Peygamber'in sahabeye tavır alıp olayla ilgili ayet gelinceye kadar ganimetleri almaması, sefere giden sahabeyi üzmüş ve nihayet ayetlerin gelişi ile Müslümanlar sevinmiş, Müşrikler ve Yahudilere karşı ise mücadelede önemli bir aşama kaydedilmiştir. Olay üzerine gelen ayet şudur:

Sana haram ayı yani onda savaşmayı soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak büyük bir günahtır. (İnsanları) Allah yolundan çevirmek, Allah'ı inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine mâni olmak ve halkını oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük günahtır. Fitne de adam öldürmekten daha büyük bir günahtır. Onlar eğer güçleri yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar size karşı savaşa devam ederler.[159]

155 Emile Dermenghem, *Hz. Muhammet'in Hayatı*, çev. Reşat Nuri Güntekin, İstanbul 2006, 173.
156 Vakıdî, 14.
157 Taberî, II, 16.
158 Belazurî, I, 448.
159 Bakara, 217.

Kur'an, sahabenin haram ayda kan döktüğünü reddetmemektedir. Klasik kaynaklar da sahabenin haram ayda adam öldürdüğünü teyit etmektedirler. İbn Hişâm, sahabenin haram ayda saldırdığını söyledikten sonra; haram ay dışında Şaban ayında saldırdıklarını söyleyen Mekke'deki Müslümanların bunu sahabeyi savunma adına yaptıklarını belirtir.[160] Taberi de Recep ayında saldırıldığını teyit eder.[161] İbn Sa'd, bunu teyit mahiyetinde sahabenin kendi arasında tartıştıktan sonra beklemeden saldırdıklarını söyler.[162] Vakıdi ise daha da ileri giderek, sahabenin bu konuyu tartıştığını ve içlerindeki dünya metaını isteyenlerin tercihinin galip gelmesi üzerine saldırdıklarını belirtir.[163]

Buna rağmen sahabeyi koruma maksatlı olarak onların haram ayda kan dökmediğini söylemek, Kur'an'ın ifadelerine ve Hz. Peygamber'in tavrına ve yukarıda aktardığımız rivayetlere ters olacağından çok tutarlı olmasa gerektir.[164] Sonuç olarak Müslüman grup Araplar açısından savaşın yasak olduğu bir zaman diliminde savaşmış ve bunun sonucu olarak da Hz. Peygamber, sahabe toplumu, Yahudi ve Müşriklerce kınanmıştır. Bu kınama sonucu da Hz. Peygamber, sefere gönderdiği sahabesine tavır almıştır. Eğer böyle bir şey olmasaydı niye tavır alınsın ki?

Esasen Hz. Peygamber'in buradaki tavrı, kendini eleştirecek olan Araplara kendini kabul ettirebilme endişesi içerisinde hareket ettiğini göstermektedir. Arapların onun davası hakkında kötü kanaatlerinin oluşabileceği konusunda çok büyük endişesi ve hassasiyeti vardı. Bu sebeple sahabeye tavır koydu. Oysaki sahabenin bu konuda bir hatası yoktu. Hz. Peygamber, onlara "saldırın" demese de onları kervan takibine göndermesinin, elbette ki böyle bir saldırıyı da içerdiği aşikârdı. Ayrıca Abdullah b. Cahş'ın mektubu açınca arkadaşlarına hitaben "Şehit olmak isteyen benimle gelsin." sözü de[165] bu emrin altında zimnen savaşın olabileceğini göstermekteydi. Kaldı ki haram ayda savaşmamak, o güne

160 İbn Hişâm, V, 55.
161 Taberi, II, 16.
162 İbn Sa'd, II, 10.
163 Vakıdi, 14.
164 Hamidullah, 367.
165 İbn Hişâm, V, 54.

kadar İslam'ın bir emri değil,[166] sadece Arap örfüydü.[167] Sonuçta bu örf ihlal edilmişti.[168] Doğrusu Hz. Peygamber bu konuda, Yahudi ve müşriklerin taarruzlarını göğüsleyemediğinden dolayı böyle bir tavır almıştı ki bu tavır, sefere giden sahabeyi de çok şaşırtmıştı. Ancak gelen ayet, Hz. Peygamber'in sefere gönderdiği sahabesine sahip çıkamayan bu tavrının ve haram ayda savaş yasağını kabul etmesinin doğru olmadığını ortaya koydu. Hz. Peygamber de yanlışından döndü ve ganimetleri dağıttı.[169]

Sonuçta bu sefer sırasında Kur'an'ın da teyit ettiği gibi Müslümanlar haram ayda saldırdılar ve bir kişiyi öldürdüler.[170] Kur'an, bunun Arap örfüne göre yanlış olduğuna, ancak buna yanlış diyenlerin kendi içinde açmazda bulunduklarına, çünkü yine onların örflerine göre Mescid-i Haram'dan insanları çıkarmanın daha büyük günah olduğuna vurgu yapmaktadır. Kur'an'ın burada yaptığı, onların ölçütlerine göre cevap vermektir. Değilse bu ayetlerden yola çıkıp Haram aylarda savaşın yasak olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Nitekim İslam tarihi boyunca hiçbir dönemde böyle bir çıkarımda bulunulmamış, bunun o dönem Arap halkının örfü olduğu kabul edilmiştir. Nitekim Mekke Fethi, Taif Muhasarası gibi olaylar Haram ayda yapılmıştır.[171] Üstelik Kur'an haram ayda savaşan sahabeyi tezkiye ederek[172] bu ayda savaşın haram olmadığını ve âdeta bu Arap örfünün de kaldırıldığını belirtmektedir.[173]

Bu olay, öncelikle Mekkelilerin Arabistan'daki prestijine büyük bir darbe idi.[174] Mekke'nin yanı başında meydana gelen bu

166 Belazuri, bu ayetlerin Müslümanların Hz. Peygamber'e haram ayda savaşın caizliğini sormaları üzerine indiğini belirtir. Bkz. Belazuri, I, 449.

167 Nitekim şimdi de bu aylar savaşın yasaklandığı haram ay olarak nitelendirilmemektedir. Bunlar o dönemin örfü gereği uyulan geleneklerdi. O günden sonra da İslam tarihinde haram aylarda savaşın yasak olduğu konusunda bir uygulama yapılmamıştır ve hiçbir zaman da bu durum savaşlarda gündeme alınmamıştır. Anlaşılan Kur'an'ın bu konudaki hükmü, yapılması gereken amir bir hüküm olarak değil, dönemsel bir örfe vurgu yaptığı şeklinde anlaşılmıştır. Çeşitli görüşler için bkz. Hüseyin Algül, "Haram Aylar", *DİA*.

168 Umeri, 133.

169 İbn Hişâm, V, 55.

170 Bakara, 217.

171 Şibli, I, 336.

172 Gazali, 234.

173 Hz. Peygamber'in Veda Hutbesi'ndeki bu ayların Haram aylar olduğunu söylemesinin, bir kabullenişten ziyade sadece bir durum tespitinden yola çıkarak vermek istediği hükmü koymasından başka bir şey olmadığı kanaatindeyiz. Vakıdi, 1111.

174 Watt, 121.

olay, onlar için çok büyük bir sıkıntı oldu ve bu sebeple "Muhammet ve ashabı haram ayda kan döktü." şeklinde sözlü saldırıya geçtiler. Bu aynı zamanda Hz. Peygamber'in Mekkelilere karşı ağır bir tahriki olmuştu.[175] O, bu hareketi ile âdeta onları kaçınılmaz bir hesaplaşmaya sürüklemiş oluyordu. Bu da Bedir'de gerçekleşecekti. Çünkü Hz. Peygamber, Mekkelilerle hesaplaşmadan veya antlaşmadan Arabistan'da başarılı olmasının mümkün olmadığını biliyordu. Hz. Peygamber, muhtemelen bu sebeple Bedir Savaşı'nın sebepleri arasında sayılan Batnı Nahle'de öldürülen şahsın diyetini de ödemedi. Hatta Bedir Savaşı'na doğru gelen müşrik ordusu içinden Hakim b. Hizam ve Utbe b. Rebia, orduyu geri çevirebilmek için bu diyeti ödemeyi üzerlerine almayı bile istemişlerdi, ancak Ebu Cehil buna izin vermemişti.[176]

Kervana mı Orduya mı?

Batılıların Hz. Peygamber'in savaşları bağlamında özellikle Bedir Savaşı'nı dile getirerek onun eskiden beri uygulanan Arap âdeti gereği yağma[177] ve talanla geçindiğinin en büyük kanıtı olarak bu savaşı örnek göstermeleri,[178] bazı Müslüman müellifleri savunma psikolojisi içerisinde[179] Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'nda kervan takibine çıkmadığını kanıtlamaya yönelik çabalara götürmüştür.

Mevlana Şiblî, bu konuda uzunca tahliller yapar ve Hz. Peygamber'in kervana değil, Müşriklere karşı savaşmaya çıktığını belirtir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in sahabe ile istişaresinin kervan kaçtıktan sonra değil, Medine'de olduğunu ve sonuçta hedefin doğrudan doğruya müşrik ordusu olduğunu uzunca anlatır.[180] Bu görüşüne Kur'an'dan kendi yorumuyla deliller getirir. Ancak bir tarihi olayı, sırf Hz. Peygamber'in ve ashabının yağma yapmadığını ispat adına savunmaya çalışmak, yığınla rivayeti görmezden gelmek, Kur'an ayetlerini bu ön kabule göre yorumlamak doğru değildir.

175 Watt, 112.
176 Taberi, II, 30.
177 Watt, 128.
178 Dozy, bu bağlamda der ki: "Yağma arzusuyla birçoğu onu izlediler. Yağma arzusu çok şeyden önemliydi", Dozy, 60.
179 Abdurrahim Zapsu, *Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 2006, 390.
180 Şibli, I, 245-256.

Hz. Peygamber'in sahabeye yönelerek kervanın gelmekte olduğunu belirtip "İşte kervan!"[181] diyerek yönlendirmesi ve bunu haber alan Ebu Sufyan'ın Mekkelilere haber vermesi[182] tarihi bir gerçektir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber, Müslümanların Mekke'deki mallarına el koyan Mekkelilerle hesaplaşmak ve davetini Arabistan'da yayabilmek için Mekkelilerle bir şekilde savaş veya barışla sonuçlanan bir neticeye varması gerektiğini biliyordu. Bu sebeple onları iktisaden çökertme amaçlı bu eylemleri hem meşruydu hem de gerekliydi. Hz. Peygamber'i çağının gerçekleriyle yargılamak en doğrusudur. Onu bir kısım Batılıların yaptığı gibi kendi çağımızın gerçekleri ile hesaba çekerek sonunda savunma amaçlı olarak onu olduğundan farklı göstermeye çalışmak yanlış ve beyhude bir çabadır.

Esasen Müslümanların Mekke ordusundan haberleri bile yoktu. Onlar Mekkelilerin geldiğini, Mekke ordusunun sucularını yakalayınca öğrendiler.[183] Ayrıca Hz. Peygamber, savaştan dönünce bir kısım sahabe onu karşılayıp özür dileyerek "Kervan için çıkıldığını zannettiklerini, savaş için çıkılacağını bilselerdi kesinlikle geleceklerini" bildirmişlerdi.[184] Bunlar kervana çıkıldığının göstergelerindendir.

Müslümanların kervan takibine çıktıklarının kesinliğini gösteren ayet ise şudur:

> *Hatırlayın ki (Bedir Savaşı'nda) siz vadinin yakın kenarında (Medine tarafında) idiniz, onlar da uzak kenarında (Mekke tarafında) idiler. Kervan da sizden daha aşağıda (deniz sahilinde) idi. Eğer (savaş için) sözleşmiş olsaydınız, sözleştiğiniz vakit hususunda ihtilafa düşerdiniz. Fakat Allah, gerekli olan emri yerine getirmesi, helâk olanın açık bir delille (gözüyle gördükten sonra) helâk olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması için (böyle yaptı). Çünkü Allah hakkıyla işitendir, bilendir.*[185]

Hamidullah, Şiblî'nin bu savunmacı çabalarını şu şekilde cevaplar:

181 Belazuri, I, 337.
182 İbn Hişâm, V, 60.
183 İbn Hişâm, V, 73.
184 Belazuri, I, 337.
185 Enfal, 42.

Evvelemirde yeni İslam dinini kabul ettikleri için Mekkeliler hemşerilerini merhametsizce tazyikleri altında tuttular ve onları hicret etmeye zorladılar. Mekke'yi terk edenlerin geride bıraktıkları mal ve mülklerini zapt ettiler ve bu Muhacirlerin sığındıkları memleketlerine yani önce Habeşistan ve sonra Medine idarecilerine, buraların nüfuzlu insanlarına boş yere de olsa siyasî baskı icra ettiler. Bütün gayeleri mücrim addettikleri bu insanların iadesi ve onların tekrar memleketlerine dönmeleri idi. Diğer yandan Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra onları iktisadi baskı altına almak ve kendi kontrol veya nüfuzu altında tuttukları Medine havalisinden Kureyşlilere ait kervanların geçmesini yasak etmek suretiyle mukabele bil-misilde bulunuyorlardı. Bütün bunlar Kureyşliler tarafından tecavüzî bir harbin başlatılması için kâfi sebeplerdi. Kureyşlilere ait kervanlara yapılan hücumların basit bir çapulculuk olarak mülâhaza edilmemesi icap eder. Çünkü ne Kureyşliler masum ve ne de hücum edenler sırf bu iş için teşkil edilmiş bir çete idiler. Sadece, iki şehir devleti arasında mevcut bir harp mevzu bahisti; bir harp durumu ise muharip tarafların birbirlerine gerek can ve gerek mal ve gerekse düşmanın diğer menfaatlerine karşı zarar verme hakkını verir. Bu sebeple ben, *Kureyşlilerin kervanlarını yağma edip onlara zarar vermek gayesiyle tertip edilmiş bu seferlerin mevcudiyetini inkâr için deliller arayan bazı çekingen İslam müdafileri ile hemfikir değilim...*[186]

Doğrusu Hz. Peygamber, kervanı yakalamaktan öte, rahatsız etmeyi öncelemişti. Bu sebeple kervanın kaçması onu çok üzmedi. Amaca varılmıştı, Mekkeliler bu takip sonucu ya savaşa gireceklerdi ya da Hz. Peygamber ile bir dokunulmazlık anlaşmasına varacaklardı. Onlar savaşı tercih ettiler ve kaybettiler. Antlaşmaya yanaşmaları için 5 yıl geçmesi gerekecekti. Sahabe ise bunun farkında olmadan kervanı elde etmek istiyor, savaşı istemiyordu. Kur'an bu konuda der ki:

Hak ortaya çıktıktan (Mekkelilerin geldiği ve savaşın kaçınılmazlığı) sonra sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi (cihat hususunda) seninle tartışıyorlardı. Hatırlayın ki Allah size, iki taifeden (kervan veya Kureyş ordusundan) birinin sizin olduğunu vaat ediyordu; siz de kuvvetsiz olanın (kervanın) sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve (Kureyş ordusunu yok ederek) kâfirlerin ardını kesmek istiyordu.[187]

186 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 42-43.
187 Enfal, 5-7.

Savaş Öncesi

Müşrik ordusu Bedir Savaşı'na büyük bir debdebe içinde çıkmıştı. Çıkarken Mekke civarındaki bazı düşman kabilelerden endişe ediyorlardı. İşte bu sırada şeytanın Sureka b. Cuhşum isimli bir şahsın suretinde onlara gözükerek garanti verdiği[188] ve savaşa teşvik ettiği belirtilir.[189] Ayrıca savaş başlangıcında bu şekilde görünen Sureka'nın savaş sonunda da hızlı bir şekilde kaçtığı[190] aktarılır.[191] Bu rivayetler muhtemelen daha önce de temas ettiğimiz gibi hicret sırasında Hz. Peygamber'i takip eden Suraka aleyhinde uydurulan rivayetlerden olmalıdır.

Hz. Peygamber'in ashabı Mekkelilerin sucularını yakalayınca Hz. Peygamber, bu kişilerden Mekke ordusunda kimlerin bulunduğunu öğrenmiş ve Mekke'nin önemli liderlerinin geldiğini duyunca "Mekke, ciğerparelerini önünüze atmıştır." demişti.[192] Hz. Peygamber'in düşman komutanları hakkında detaylı bilgiler edinmeye çalışması onun tedbir alma konusundaki gayretini gösterir.

Ancak bu anlatımlar abartılarla beslenmiştir. Buna göre; Hz. Peygamber, bu komutanların yarın ölecekleri yerleri teker teker belirlemiş ve onlar da onun gösterdiği yerlerde ölmüştür.[193] Bu tür rivayetler, zaferin kesin geleceği üzerine kurulmuş rivayetlerdir. Üstelik Bedir Savaşı konusunda gelen birçok rivayetle de ters düşmektedir. Sözgelimi; savaş sonunda İbn Mesut Hz. Peygamber'e Ebu Cehil'i öldürdüğünü söyleyince, Hz. Peygamber, mutmain olmak için yerini göstermesini ister ve beraberce gidip cesedine bakarlar.[194] Esasen sahabe zafer konusunda emin değildi ve Hz. Peygamber'in otağını ordunun arka kısmına ve Medine tarafına doğru kurup savaş sonunda mağlubiyet gelirse Hz. Peygamber'in kaçıp Medine'ye sığınmasını, orada onu koruyacak yeterli miktarda sahabenin olduğunu söylüyorlardı.[195]

188 Belazuri, I, 347.
189 İbn Hişâm, V, 66.
190 İbn Hişâm, V, 141.
191 İbn İshak, 474.
192 Vakıdi, 53; İbn Hişâm, V, 74. Ancak bu sözü, Mekke fethi öncesi Müslüman olan Halit, Amr ve Osman b. Talha için kullandığı da aktarılır. Detaylar için bkz. Köksal, XV, 23.
193 Müslim, Cihat, 83.
194 İbn Kesîr, V, 141.
195 İbn Hişâm, V, 78.

Savaşa giderken bir devenin çöküp yürümediği, bunun üzerine Hz. Peygamber'in abdest suyu ile ovarak deveyi dinç hale getirdiği şeklinde anlatımlar mevcuttur.[196] Esasen bu durum Hz. Peygamber'in yolculuklarında öğrendiği ve daha önce gençliğinde de yaptığı yorgun develerin harekete geçmesi için uyguladığı bir uygulamadır ki; ticari hayatı sırasındaki yolculukları sırasında tüccarlardan öğrenmiş olmalıdır. Ama nedense bu tür şeyler mucize türü anlatımlara dönüştürülmüştür.

Bedir Savaşı

Savaşın başında Kureyş'in Emevî koluna ait üç kişi ortaya atılarak er dilediler ve kendilerine karşı çıkan Ensar'dan bazı gençleri kabullenmeyip esas düşmanları olan Haşimoğullarından birini istediler. Bunun üzerine Haşimoğullarından Hz. Hamza, Ubeyde b. Haris ve Hz. Ali bunlara karşı savaştılar ve onları yendiler. Bu durum âdeta bir kabilesel düşmanlık sonucu gerçekleşen mücadeleyi yansıtıyordu. Sanki eskiden beri devam eden Haşimi-Emevî mücadelesinin bir versiyonu gibiydi. Bazı araştırmalar, Emevîlerin bunun intikamını Kerbela'da aldıklarından bahsederler.[197]

Kaynaklarda Hz. Ali hakkındaki onun cengaverliği ile ilgili rivayetlerden dolayı olsa gerek Hz. Ebubekir'in ondan daha üstün olduğuna dair rivayetler üretilmiştir. Buna göre; Hz. Ebubekir savaş sırasında önüne geleni yıkıp deviriyordu. O gün insanların en cesuru idi.[198] Bunlar muhtemelen Şia'ya koz vermemek ve Hz. Ebubekir'in ne kadar savaşçı biri olduğunu göstermek adına üretilmiş malzeme olmalıdır.

Bedir Savaşı sırasında Aşere-i Mübeşşere'den[199] (!) sayılan Abdurrahman b. Avf'ın Bilal-i Habeşi'ye olmadık eziyetler yapan İslam düşmanlarının büyüklerinden Ümeyye b. Halef'i korumak için onu savaş meydanından kaçırmaya çalışması, bu arada sahabe savaşa devam ederken onun müşrik ölülerinden değer-

196 Vakıdi. 25.
197 Bkz. Ünal Kılıç, *Yezit b. Muaviye*, İstanbul 2001. 271.
198 İbn Kesir. V. 92.
199 Aşere-i Mübeşşere denilenlerin hepsinin de Kureyş'ten olması dikkat çekicidir ve bu tür övgülerin Kureyşlileri kötüleyen ve taşra ırkçılığı yapan Haricilere karşı üretilmesi muhtemeldir.

li zırhları toplayıp kaçırmaya çalışması dikkat edilmesi gereken bir durumdur.[200] Bu gerçeklik, sahabenin önde gelenlerinden sayılan birinin en sıkışık durumlarda bile maddi menfaat peşinde koşmasını gösteren önemli bir belgedir. Bu da sahabe toplumunun homojen bir şekilde olmadığını, içlerinde canını feda ederek din uğrunda savaşanlar olduğu gibi, kimilerinin de dünya menfaati peşinde olduğunu gösteren açık bir işarettir.

Savaş esnasında gözü çıkan bir sahabinin gözbebeğini Hz. Peygamber'in yerine yerleştirdiği ve eski haline dönüştüğü aktarılır.[201] Bu rivayette, sahabinin gözüne bir şeyin girmesinden sonra çıkarılması veya küçük bir sıkıntının giderilmesi şeklindeki bir olayın abartılarak aktarılması gibi bir durum söz konusu olmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber, günümüz şartlarında bile yapılması mümkün olmayan bu şekildeki müdahaleleri mucizevi olarak yapabiliyorsa aynı savaşta yaralanan ve bu sebeple şehit olan başta amcaoğlu Ubeyde b. Haris[202] olmak üzere savaşlarda birçok yaralıyı tedavi etmesi de gerekirdi ki; bu mümkün olmamıştır. Bu sebeple aktarılan şekildeki bir anlatımın kabul edilmesi mümkün gözükmemektedir.

Sonuçta Müslümanlar, sayılarının azlığına rağmen başlarındaki liderin etrafında hedefe kilitlendiler.[203] Müşrikler ise bir kısmı zorla sürüklenircesine gelmiş, savaşa isteksiz, yaşamayı ölüme tercih eden insanlardan oluşuyordu. Müslümanlar tarafında ise tersine ölümü (şehadeti) tercih edenler çoğunluktaydı. Bu durumda tarihi yasalar gereği kazanmayı arzu eden, bu konuda çalışan ve hedefe kilitlenen kazanacaktı. Nitekim öyle de oldu. Allah'ın koyduğu bu evrensel kural Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: "*Nice az topluluk, çok topluluğa Allah'ın izniyle üstün gelmiştir.*"[204] Nihayetinde Allah'ın yasası çalıştı ve Müslümanlar galip geldiler. Hz. Peygamber'in savaşları genel olarak tetkik edilirse bunların hepsinde Allah'ın koyduğu evrensel savaş kurallarının geçerli olduğunu görürüz. Onlar ya gayretle savaşıp kazanmışlar -Bedir'de ve Mekke fethinde olduğu gibi- ya da hata yapa-

200 İbn Hişâm, V, 93.
201 İbn Kesir, V, 147.
202 İbn Hişâm, V, 82.
203 Şibli, 237.
204 Bakara, 249.

rak savaş kurallarına uymayarak -Huneyn'de ve Uhut'ta olduğu gibi- yenilmişlerdir.

Bir ordunun kazanması veya mağlup olması konusunda Allah'ın bir dahli yoktur. Allah yukarıdaki ayette yasayı koymuştur. Tarihte de ister Müslüman olsun ister başka dinden insanlar olsun savaşın kurallarına ve Allah'ın koyduğu yasalara uydukları müddetçe zafer kazanmışlardır. Bu yasalardan biri de sayıları az da olsa inançla savaşan kimselerin galip geleceğidir. Allah'ın özel olarak bir grubun galip gelmesini sağlaması, diğerinin de mağlup olmasına neden olması onun yeryüzünde koyduğu sünnetullaha ve yasalara uymaz. Bu durum aynı zamanda onun adil sıfatıyla da uyumlu değildir.

Bedir'de işte bu kural geçerli olmuştur. Kazanmak isteyen, inançlı fakat sayı olarak az olan grup, Allah'ın koyduğu yasa gereği savaşı kazanmıştır. Kader öyle gerektirdiği için veya Allah'ın dilemesi (meşieti) sonucu müdahalesi ile zafer gelmemiştir. olayı kader çerçevesinde düşünmek, bu savaşta olağanüstü gayret gösteren sahabenin gayretini hafife almak olur.

Huneyn'de sayı bakımından üstünlükleriyle övünen bu insanlar, mağlup olmak üzere iken, savaşın kurallarını uygulayan Hz. Peygamber ve bir avuç sahabesi sayesinde kaybedilmek üzere olan savaş kazanılmıştır. Burada da yine bir kader mevzu bahis değildir, savaş kuralları işlemiştir. Bunların hiçbiri kader çerçevesinde değerlendirilerek "Allah böyle olmasını istedi de böyle oldu" şeklinde yorumlanmamalıdır. Böyle bir durumda Allah'ın ne dileyeceğini (meşietini) bilemeyen bizlerin olaylar karşısında pasifleşmemiz söz konusu olacaktır. Bu pasifleşmenin maalesef günümüz İslam dünyasının geri kalmışlığına da tesiri vardır. "Allah istemedikten sonra bir şey olmaz" mantığı gerek teknolojik gerek diğer yönlerden işleri Allah'a havale etmeye götürmüştür ki; bu da bu geri kalmanın en başat amillerindendir. Allah yeryüzünde her şeyi bir ölçü içerisinde yaratmıştır. Her şey bu ölçüye uygun olarak uygulanmaktadır. Yeryüzünün savaş yasası da bunu gerektirmektedir. Allah şu şekilde ifade eder: "*Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.*"[205]

205 Kamer, 49.

Hz. Peygamber, Bedir Savaşı'nda öldürülen müşrikleri oradaki kuyulara attırdıktan sonra ölülere

> *Allah'ın ve Resûlünün size va'd ettiği şeyi hak ve gerçek olarak buldunuz mu?* şeklinde hitap eder. Bunun üzerine onların ölü olduğunu söyleyen sahabeye onların duyduğunu söyler ve ilave eder: "*Onlar, Rablerinin kendilerine va'd ettiği akıbetin hak ve gerçek olduğunu öğrenmiş bulunuyorlar.*[206]

Hz. Peygamber'in buradaki tavrı ashabına bir ders çıkartmaya yöneliktir. Yıllardır İslam'a ve Müslümanlara karşı amansız mücadele eden bu müşriklerin Allah'ın katına gittiklerine ve sonuçta orada gerçeği göreceklerine, yanlış yaptıklarını anlayacaklarına, ancak bunun faydasının olmayacağına vurgu yapmaktır. Kabirdekilerin duyduğunu söylemek değildir. "Gerçeği dünyada yaşayan sizlerden daha iyi anladılar ve yakinen gördüler" anlamında olmalıdır.[207]

Ganimet Paylaşımı ve Esirler

Bedir Savaşı'nda bir kısım sahabe, meydanda mücadele ederken, bir kısmı görev gereği Hz. Peygamber'in başında bekliyor, bir kısmı da fırsattan istifade ganimet topluyordu. Daha önce de aktardığımız gibi Abdurrahman b. Avf gibi bazı sahabenin savaş devam ederken ganimet toplamaları sorun oldu.[208] Savaş sonrası ganimet toplayanlar ganimetleri sahiplenince, diğerleri haklı olarak itiraz ettiler. Bunun üzerine ayetler geldi ve ganimetler toplanıp tekrar dağıtıldı. Allah indirdiği[209] ayette

> *Savaşta inkâr edenlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun; sonunda onlara üstün geldiğinizde onları esir alın; savaş sona erince onları ya karşılıksız, ya da fidye ile salıverin...*[210]

şeklinde buyurarak kuralı koymuştu.

Allah'ın isteği buydu. Ancak Bedir'de bu emre uygun davranılmamış, düşmanın çekilmesi fırsat bilinerek birkaç esir ve gani-

206 İbn Hişâm, V, 106.
207 Hz. Aişe Fatır 22'yi aktararak onların gerçeği anladıklarını belirtip ölülerin işittiklerini reddetmiştir. Buhari, Meğazi, 8.
208 İbn Hişâm, V, 93.
209 Bkz. Taberî, *Camiu'l-Beyan*; Fahrettin Razi, *Tefsir-i Kebir*; Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, Enfal 67-68. ayetin tefsiri.
210 Muhammed, 4.

metle geri dönülmüştü. Müslümanlar bu savaşta ganimet ve esir elde etmek yerine düşmanı takip etselerdi, düşmanın gücü kırılsaydı, müşriklerin kökleri kazınacak, belki de Uhud ve Hendek savaşlarına gerek kalmayacaktı. Ama bunu yapmadılar ve olaylar bu şekilde cereyan etti. Hâlbuki ayette ifade edildiği gibi "*Allah da kendi sözleri gereği hakkı ortaya çıkarmak ve kâfirlerin kökünü kazımak istiyordu.*"[211]

Bir kısım sahabenin bu emre uymaması ve savaş devam ederken esir toplamaya başlamaları ve muhtemelen Hz. Peygamber'in de onların bu tavrını onaylaması üzerine

> *Yeryüzünde savaşırken, düşmanı yere sermeden esir almak hiçbir peygambere yaraşmaz. Geçici dünya malını istiyorsunuz, oysa Allah ahreti kazanmanızı ister. Allah Güçlü'dür, Hakim'dir. Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı (yani olaylara müdahale etmeme kuralı-sünnetullah) aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azap erişirdi.*[212]

ayeti indirildi. Yani ayetlerde ganimet ve dünya hırsı konusuna vurgu yapılmaktadır.

Bu ayetin gelişi sebebiyle Hz. Peygamber'in ağladığı ve "*Azap gelseydi, Ömer hariç herkes helak olurdu.*"[213] şeklindeki sözü söylediği aktarılır. Çünkü Hz. Ömer esirlerin öldürülmesini savunduğu halde, Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir'in görüşü olan fidye almayı uygulamıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber'i itap eden bu ayetlerin geldiği belirtilir. Ancak bilginler bu rivayet ile ayetler arası ilişkiyi[214] net olarak bir türlü izah edememişlerdir.[215]

Esasen Kur'an'daki itab savaş devam ederken esir almaya yönelik olduğundan dolayı ilgili ayetlerin esirlerin öldürülmesiyle ilintilendirilmesi yanlıştır. Yani; esirlerin ne olacağı konusunda Hz. Peygamber'in izlediği yol sebebiyle bu ayetlerin geldiği şeklindeki yukarıdaki aktarım tutarlı değildir. Doğrusu Enfal suresi 67-68'deki ifadeler, savaş sırasındaki bir durumu izah etmektedir. Yani savaş sırasındaki ganimet hırsı ile ilgilidir. Savaş son-

211 Enfâl, 7.
212 Enfal, 67-68.
213 Vakıdi, 1 10; Müslim, Cihâd, 58.
214 Taberi, Enfal, 67-68 ayetleri tefsiri.
215 Bkz. Mevdudi, Enfal, 67-68 ayetlerin tefsiri.

rası esirlerin durumu ile ilgili bir durum ayette söz konusu değildir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in esirlerle ilgili yanlış bir şey yaptığını söylemek mümkün değildir. Ayrıca esirler alındıktan sonra öldürmek de Müslümanlar açısından uygun olmazdı. Esas yanlış, onların öldürülmesiyle olacaktı.[216] Çünkü esir alınmadan bütün düşmanların öldürülmesi hükmü de şüphe yok ki tarihî şartlara bağlı bir zaruretten, Müslümanları koruma amacından kaynaklanıyordu. Yoksa Allah'ın koyduğu genel bir hüküm değildi. Savaşta gerekirse esir de alınacaktı, sonra bunlara adalete uygun şekilde işlem yapılacaktı.[217]

Böyle olunca azap ile ilgili rivayetin bu ayetle ilişkisi olmayınca, ne için söylendiği de muğlak kalmaktadır. Nitekim bu rivayete ilk kaynakların çok da itibar etmemesi bu sebepten olmalıdır.[218] Doğrusu rivayette birçok problem bulunmaktadır. Bunlardan sadece biri, aynı sözü söyleyen Sa'd b. Muaz hakkında da benzer rivayetin bulunmasıdır.[219] Sonuç olarak Hz. Ömer ile ilgili olarak aktarılan rivayete itibar edebilmek mümkün gözükmemektedir. Bunun, muhtemelen Hz. Ömer'e ilk halifeden daha fazla düşmanlık gösteren Şia'ya karşı dengeleme unsuru olarak aktarılan bir rivayet olması mümkündür.

Bu ayetler (Enfal, 67-68) aynı zamanda Hz. Peygamber'in Bedir Ashabı hakkında söylediklerinin "*O, Bedr'e katıldı. Allah Teâlâ Bedir Ehli'nin hâline muttali oldu ve "Dilediğinizi yapın, sizleri mağfiret etmişim" buyurdu.*"[220] şeklindeki sözlerinin bütün Bedir Ehli'ni kapsamadığını göstermektedir. Onlardan kimi savaşmış mükâfatı hak etmiş, kimi de ganimet ve esir peşinde koşmuştu. Hz. Peygamber'in bu sözündeki kastettiklerinin olsa olsa bütün gayreti ile samimiyetle savaşanlar olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim bunu destekler nitelikte şu bilgiyi aktaralım. Münafıklardan Muattıb b. Kuşeyr Bedr ehlindendi[221] ve Hendek Savaşı sırasında kaçmak için "Muhammed, bize Kisra'nın saraylarını vaad ediyor,

216 Esed, *Kur'an Mesajı*, Enfal, 67-68 ayetleri tefsiri.
217 *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Enfâl, 67-68. ayetlerin tefsiri.
218 Rivayeti, sadece Vakıdi kısmen aktarmaktadır ve ayetle ilintilendirme de yapmamaktadır. Vakıdi. 110.
219 Vakıdi, 110.
220 Buhari, Meğazi, 9.
221 İbn Hişâm, V. 182.

oysa biz tuvalete bile gidemiyoruz." diyen kişidir.[222] Bu durumda Bedir Ehli'nin her yaptığını doğru addedip kesinlikle affedileceğini söyleyebilmek güçtür. Nihayetinde bu rivayetlerin, Bedir ashabının cesaret, sabır ve gayretinin örneklendirilip, ashabın ve daha sonraları tüm ümmetin buna devam, teşvik ve özendirilmesi şeklinde anlaşılması gerektiğini de düşünebiliriz.

Ümeyr b. Vehb'in Suikast Girişimi

Bedir Savaşı sonrası Müşriklerden Ümeyr b. Vehb, Safvan b. Ümeyye ile anlaşarak Medine'ye oğlunu kurtarma bahanesi ile gelip Hz. Peygamber'i öldürmeyi tasarlamış, ancak Hz. Ömer'in dikkati sayesinde yakalanıp suçunu itiraf ettikten sonra Müslüman olmuştur. Rivayetlerde; Hz. Peygamber'in onu sorgularken Mekke'de Safvan ile ne konuştuğunu bildiği, dolayısı ile bu mucize sayesinde Ümeyr'in Müslüman olduğu belirtilir.[223]

Öncelikle şunu belirtelim ki; Ümeyr ve Safvan ikisi de Cumahoğullarındandır.[224] Safvan, Bedir Savaşı'nda babası öldürüldüğü için Cumahoğullarının lideri olmuştur ve aynı zamanda Mekke'de ticaretle uğraşan en zengin şahıslardan biridir. Yani Mekke'den birisi Ümeyr'i suikast için Medine'ye gönderirse bu kabile lideri Safvan'dan başkası olamaz. Çünkü Ümeyr'in ailesine ancak aşiretin lideri Safvan ilgilenebilecektir.

Ümeyr b. Vehb, Medine'ye gelip mescidin önünde indiğinde ilk defa onu teşhis eden Hz. Ömer olmuştu. Çünkü Ümeyr'i, kılıcını kuşanmış bir şekilde Medine mescidinin önünde görmüştü. Hz. Ömer, durumu derhal Hz. Peygamber'e bildirdi. Daha sonra Ümeyr'in kılıcının kayışını kavrayıp Hz. Peygamber'e getirdi. Bu arada Ensara da Hz. Peygamber'in etrafında dikkatle oturmalarını, bu şahsın suikastına engel olmalarını söyledi.

Artık suikast için geldiği belli olan Ümeyr'e Hz. Peygamber, neden bu kılıçla geldiğini sordu. Safvan dururken Ümeyr'i başkasının yönlendirmesinin söz konusu olamayacağı da belli olduğundan olsa gerek, onun Safvan tarafından yönlendirildiğini söy-

222 İbn Hişâm, VI. 207.
223 Belazuri, I. 353.
224 İbn Hişâm, V. 213, 222.

leyince, Ümeyr de itiraf etmek zorunda kaldı. Zaten kılıcıyla yakalanmış, ne yapacağı belli olmuştu. Mesele bundan ibaret olmalıdır. Ancak rivayetlere birçok abartı ve ilave yapılmıştır.

SAVAŞLARDA MELEKLERİN YARDIMI

Burada özellikle Bedir ve Hendek Savaşları sırasında Müslümanlara meleklerin yardım ettiği konusunda, ayetlerde geçen vurguları ve rivayet kültüründe aktarılan bilgileri tarihsel bağlamda, meselenin olabilirliğini incelemek istiyoruz.

Bedir Savaşı, Hz. Peygamber dönemi savaşları içinde özellikle ayrı bir yer tutar. Bu savaş, Müslümanların on üç yıl boyunca Mekke'de çektikleri ve hâlâ yüreklerinde acısını hissettikleri işkenceleri yapan ve hicretten sonra Mekke'deki mallarına el koyan Mekke'nin azgın liderlerine karşı kazandıkları, bütün Araplar tarafından da şaşkınlıkla karşılanılan önemli bir zaferdir. Bu anlamda Bedir Savaşı Müslümanlar için bir var olma mücadelesidir.

Bir diğer önemli savaş ise Hendek Savaşı'dır ki; Arap Yarımadası'ndaki Arapların o zamana kadar toparlayabildikleri en büyük kuvvet olarak nitelendirilebilecek sayıları on bini aşan Mekke ordusuna karşı, zaman zaman münafıkların ayrılmasıyla sayıları üç yüze kadar düşen Müslümanların kahramanca yaptıkları destansı savunma savaşıdır. Kur'an tabiriyle "*Yüreklerin hançerelere dayandığı*"[225] bu savaş sonunda, Mekkelilerin Müslümanları yok etme konusundaki bütün ümitleri son bulmuştur.

Bu savaşların ikisi de İslam tarihinde bir dönüm noktası sayılabilir. Biri Arapları şaşkına çevirip yeni devlete ilgiyi artırarak âdeta Müslümanların var oluşunun başlangıcını gösterirken, diğeri de Hz. Peygamber'in belirttiği gibi Müslümanlar açısından savunma döneminin bitişini ve saldırı döneminin başlamasını sağlamıştır.[226] Bu atak dönemi ileri noktada artık fütuhatla beslenip İslam'ın dünyaya açılımını sağlayacaktır ve bunun miladını da Hendek Savaşı başlatmıştır dersek yanlış olmayacaktır.

225 Ahzab, 10.
226 İbn Hişâm, VI, 253.

Bu iki zaferin önemi hakkında söylenebilecek sözleri bir kenara bırakıp temas etmek istediğimiz konuya dönersek, İslam tarihi kaynaklarında bu zaferlerin anlatımları oldukça coşkun ve mübalağalıdır. Bu anlatımlar, bazen kahramanlık ölçülerini ve insani durumları aşan noktalara kadar sürüklenir. Bu tür mübalağalı anlatımlar, bizim için Kur'an'da yaşayışının örnek olduğu belirtilen[227] Hz. Peygamber'i anlamada büyük engel teşkil etmektedir. Çünkü bu tür mübalağalı anlatımlar, sonuçta Hz. Peygamber'i örneklikten uzaklaştırmaya ve örnek alınamaz noktaya sürüklemekten başka bir işe yaramamaktadır.

Özellikle bu iki savaş sırasında meleklerin yardımı konusu, İslam tarihi ile ilgili eserlerde değişik boyutlarda anlatılır. Meselenin muğlâklığını anlama sadedinde klasik İslam tarihi kaynaklarına değinmeden önce, çağdaş İslam tarihçilerimizin eserlerine bakarsak, bu iki savaşta meydana geldiği belirtilen ilahî yardımlar konusundaki kanaatlerinde bir birliktelik göremiyoruz. Kimi İslam tarihçileri meseleyi olduğu gibi kabul etmekte ve bu savaşlar sırasında meleklerin yardımının gerçekliğini belirtip bu görüşlerine ayetleri delil getirmektedirler.[228] Kimi tarihçilerimiz ise meseleye hiç değinmeden sadece ayetleri referans vermekte[229] veya Kur'an'da manevi askerlerden bahsedildiğini belirterek bu konudaki kanaatlerini aktarmamaktadırlar.[230]

Bazı araştırmacılar, meleklerin yardımını manevi bir yardım[231] olarak alıp bunun fiziki bir yardım olmadığını, meleklerin maddi bir tesir yapamayacağını, bu tesiri Müslümanların kılıçları ile yaptıklarını,[232] buradaki yardımın anlamının sadece güven artırmak, direnç vermek üzere bir önlem olduğunu,[233] sayıca az olan sahabenin moralini düzeltmek için *müşrik sayısınca* Bedir'de bin

227 "*Andolsun ki sizin için Rasulullah'ta güzel bir örnek vardır.*" Ahzab. 21.
228 Dermenghem. 184; Gazali,. 245; Buti, 232; Havva, II, 142; İmaduddin Halil. *Muhammet Aleyhisselam*, çev. İsmail Hakkı Sezer, Konya 2003, 187, 223; Algül, I. 363; Umeri, 147.
229 Şibli. I. 273; Çelebi, 144; Berki, 246.
230 Sarıçam, 165; Apak, 213; Muhammed Ali. *Peygamberimizin Hayatı*. byy. trz. 211.
231 Muhammed Ahmed Başmil. *Gazvet-u Bedru'l-Kubra*, byy. 1964. 164.
232 Mahmut Esa'd Seydişehri. *İslam Tarihi*. sad. A. Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, İstanbul 1983, 597.
233 Heykel, II. 76.

melek, Uhut'ta ise üç bin melek sözü ile cesaret verildiğini, böylece Müslümanların rahatlatıldığını belirtirler.[234]

Bazı bilginler ise, meseleyi tamamen mecaz olarak algılayıp savaşlardaki galibiyetlerin meleklerin herhangi bir yardımıyla değil, savaş kurallarına riayet edip savaş tedbirlerine başvurmak, bu manada meselenin, yüksek moral, disiplin ve tedbir ile bir gece önce içki içen ayyaş müşriklere karşı kazanılan bir zafer olduğunu belirtirler.[235] Bu anlamda Kur'an'ın kasırgayı Allah'ın askeri olarak yorumladığını,[236] o sırada meydana gelen rüzgâr ve kum fırtınasının buna yardım ettiğini, Hz. Peygamber'in hazırladığı yüksek moralli sahabe ordusunun elinde kılıç değil de sopa olsaydı bile, o coşkuyla müşrikleri yenebileceklerini belirtirler.[237]

Bu izahlardan da anlaşılacağı üzere savaşlarda melekler vasıtasıyla ilahî yardımlar konusunda araştırmacılar ve tarihçiler arasında bir fikir birliği yoktur ve bu konudaki kafa karışıklığı ortadadır. Bu da meselenin zihinlerde halledilemediğinin göstergelerinden biridir. Konuyla ilgili ayetlerin varlığı da meseleyi daha da önemli hale getirmektedir. Bu nedenlerden dolayı konuyu incelerken öncelikle ilgili rivayetlerin tahlillerini yapmak sonra da bu anlatımlara delil olarak getirilen ayetleri incelemek istiyoruz.

Konuyla ilgili gelen rivayetler, daha çok Bedir Savaşı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca Hendek Savaşı'nda da ilahî yardım konusu da aktarılmaktadır. Bunların dışında Huneyn Savaşı'yla ilgili olarak birkaç rivayet verilmektedir. Uhut Savaşı'nda mağlup olunmasına rağmen bu savaş sebebiyle inen ayetlerde bile bu konuya temas edilmektedir. Bu sebeple rivayetleri ve ayetleri tahlil ederken öncelikle Bedir Savaşı'yla, daha sonra da Hendek Savaşı'yla ilgili olanları tahlil etmek istiyoruz.

Bedir Savaşı ile İlgili Rivayetler

Klasik İslam tarihi kaynaklarından İbn İshak'ta meleklerin savaşa katıldıkları ile ilgili bir kayıt yer almamaktadır. Sadece, diğer bazı kaynaklarımızda da geçen bir kayda göre; Bedir

234 Afzalurrahman, I, 571.
235 Hattab, 91, 159.
236 Şibli, I, 273.
237 Yusuf Kemal Kutluata, *Büyük Kumandan Hz. Muhammed*. İstanbul 1960, 88.

Savaşı'nda şeytanın -hicret sırasında Hz. Peygamber'i yakalamaya çalışan- Suraka b. Malik şekline girdiği,[238] Mekkelileri savaşa teşvik ettiği,[239] ancak melekleri görünce denize kadar kaçıp kendini denize atarak Allah'tan "dünyadaki rolünün kaldırılmasını, mühletinin tamamlanmasını" istediği şeklinde pek makul olmayan bir rivayet bulunmaktadır.[240]

Bu rivayet, muhtemelen şeytanın, görevinin sona ermesini bile isteyecek kadar meleklerden korktuğunu ifade etmeye yönelik ve en uzak yer olarak ancak denizi düşünebilen Arap muhayyilesinin uydurduğu bir haber olmalıdır.[241] Ayrıca şeytanın Bedir Savaşı'na katılması Müslüman şairlerin müşriklere yönelik söyledikleri şiirlerde ortaya konulmuş, sonra da rivayetlere girmiş ve muhtemelen Suraka'nın düşmanları tarafından ortaya konulmuş olsa gerektir.[242] olayın şeytan-insan ilişkisi ve böyle bir şeyin olup olamayacağı açısından düşünüldüğünde de kabul edilebilir bir yanı görülmemektedir. Daha önce meseleye temas ettiğimiz için bu konuyu geçiyoruz.

İslam tarihçilerimizden Belazurî, savaşlarda melekler ve rüzgârla yardım edildiğinden bahsetmekte, ancak hiçbir örnek üzerinde bu konunun detaylarına girmemektedir.[243] Taberî ve İbn Hişâm ise meseleyi İbn İshak ve Belazurî'de geçmeyen birbiriyle çelişkili birkaç rivayet ile izah etmeye çalışırlar.

Meleklerin yardımıyla ilgili bu rivayetlerden birinde; Gifar kabilesinden savaşı seyretmeye gelen iki müşriğin, silah ve at sesleri ile savaş meydanına gelen Cebrail'in, bindiği atına hitaben "Ya hayzum" şeklindeki haykırmasını duymaları üzerine, birinin öldüğü, diğerinin bayıldığı[244] aktarılmaktadır.[245] Tarihçi İbn Kesîr, bu riva-

238 İbn İshak, 285; İbn Hişâm, V, 141. Bu savaştan sonraki tarihlerde, bu meselenin Sureka'ya anlatılması ve konunun açığa kavuşturulmasından (!) bahsedilmemektedir.
239 Belazurî, I, 347.
240 Vakıdi, 71; İbn Kayyım el-Cevziyye, III, 1167.
241 Bkz. Taberî, II, 25.
242 Bu tür şiirler için bkz. İbn Hişâm, V, 143; ayrıca bkz. Hikmet Zeyveli, *Kur'an ve Sünnet Üzerine*, Ankara 1996, 85.
243 Belazurî, I, 344.
244 Vakıdi, 77; İbn Hişâm, V, 95; Taberî, II, 36; Muslim'de geçen bir ayrıntıda Cebrail "*ya hayzum*" diyerek vurdu ve vurduğu yer yemyeşil oldu. Müslim, Cihat ve Siyer, 58.
245 Benzer bir rivayette de Cebrail'in at üzerinde yardıma geldiği aktarılmaktadır. Taberî, II, 33; Buhari, Meğazi, 11.

yeti başka bir delil getirerek reddetmektedir.[246] Bu rivayete göre; eğer Cebrail'in sesi ile savaşı seyreden bir müşrik ölüyorsa, Hz. Peygamber'e karşı savaşanlar bu sesi neden duymamışlardır? Ayrıca müşriklerin ölmesi için ses yeterli ise, Cebrail'in at üstünde silahını kuşanmış bir şekilde gelmesine gerek yoktur.

Kitaplarımızda verilen başka bir rivayette ise sahabeden aktarılan "*Müşriklerle çarpışırken kılıcımızı uzatıyorduk, kılıcımızı vurmadan müşrikin kafası düşüyordu*" şeklinde bir rivayet bulunmaktadır.[247] Bu son rivayete göre savaşa gelen melekler görünmemektedir, ancak savaşmaktadırlar. Tabii bu anlatım da yukarıdaki ve biraz sonra vereceğimiz birçok rivayetteki meleklerin göründüğüne dair rivayetleri nakzetmektedir. Misal verecek olursak; bu rivayeti veren İbn Hişâm'da geçen başka bir rivayette melekler gözle görünmektedirler.[248] Yine Vakıdide Hz. Peygamber'in sağında solunda savaşan, ancak kim oldukları bilinmeyen adamlardan bahsedilip bunların onu koruyan melekler olduğu aktarılmaktadır.[249]

Dikkat edilirse rivayetlerin bir kısmında melekler görünür bir şekilde savaşırlarken, bir kısmına göre ise görünmeden savaşmaktadırlar. Bu da kaynaklarımızdaki rivayetlerin birbirini nakzettiğini gösteren bir durumdur ve hangi rivayet esas alınırsa, diğerinin ona ters düştüğü görülecektir.

İlk kaynaklarımızdan aktardığımız bu rivayetleri yeterli görüp fazla detaya girmeyerek Hz. Peygamber'in bile melekleri görüp görmediği konusundaki tartışmaları bir kenara bırakarak[250] bu rivayetler hakkında bazı tahliller yapmak istiyoruz.

Eğer buradaki rivayetler gereği savaşa gelen melekler, insan suretinde görünüyorlarsa[251] bu durumda bu yabancı savaşçılar, sahabenin neden dikkatini çekmemektedir? Hz. Peygam-

246 İbn Kesîr, III, 38.
247 İbn Hişâm, V, 95; Taberî, II, 36.
248 İbn Hişâm, V, 119.
249 Vakıdi, 78.
250 Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, VI, 18; Fazlurrahman, Cibril Hadisi olarak meşhur olan bazı hadislerde olduğu gibi Cebrail'in insan suretinde geldiği şeklindeki anlatımların birer kurgu olduğunu, bu tip kurguların "*Allah Cebrail'i senin kalbine indirdi.*" (Bakara, 97, Şuara, 194) şeklinde gelen ayetlere ters düştüğünü belirtir. Bkz. Fazlurrahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın, Ankara 1993, 18.
251 Vakıdi, 59; Suheylî, V, 151.

ber, üniforma olmadığı için müşriklerle aynı elbiseleri giyen Müslümanlara, savaş sırasında birbirlerini tanıyabilmeleri için parola öğretmişti.[252] "Ehat! Ehat!" şeklinde olan bu parola ile aralarında anlaşacaklardı ve parolayı bilenin Müslüman olduğu anlaşılacaktı.[253] Bu durumda, rivayetlere göre; meleklerin sarığının rengine[254] kadar anlatan sahabe, bu bilinmeyen adamlara, bu yabancı savaşçılara savaş ortamında parolayı neden sormamışlardı? Bu sorunun cevabı bir muammadır.

Eğer melekler Müslümanlarla birlikte aynı safta müşriklere karşı savaştılarsa, bu durumda müşrik ordusuna Müslüman sayısı fazla görünecekti. Meleklerin sayısı için verilen en az sayı olan bin rakamını alsak bile Müslüman ordusunun sayısı müşriklere 1.300 kişi olarak gözükecekti. Hâlbuki Kur'an-ı Kerim bu savaşta kâfirlere Müslümanların sayısının az göründüğünü açıkça belirtir (...*Sizi de onların gözünde azaltıyordu*... Enfal, 44). Böylece meleklerin bu savaşta savaştıkları iddiası bir anlamda bu ayete de tezat teşkil etmektedir.[255] Burada kafirlerin melekleri görmediği düşünülemez. Çünkü bununla ilgili birçok rivayet anlatılmaktadır.[256] Zaten melekler eğer geldilerse, kafirleri korkutmak için geldiklerinden onların melekleri görmeleri gerekir. Görünce de Müslümanların sayısını kendilerinden fazla görmeleri sonucu ortaya çıkacaktır. Bu da ilgili ayete ters bir durumdur.

Rivayetlere genel olarak bakarsak ilginç bir açmaz, savaşta görünüp görünmedikleri yukarıda değindiğimiz gibi çelişkiler barındırmasına rağmen, meleklerin kıyafetleri ve atları konusundaki en ince detayların bile verilmesidir. Buna göre; bazı rivayetlerde melekler yer ve gök arasında,[257] bacakları alaca tenli kır atlara binmiş, ak benizli şahıslar olarak tarif edilmektedir.[258] Ayrıca meleklerin sarıklarının Bedir Savaşı'nda beyaz, Huneyn'de kırmızı olduğu, Cebrail'inki ise sarı renkte olduğu,[259] sarıklarını

252 Vakıdi, 71.
253 İbn Hişâm, V, 96.
254 İbn Sa'd, II, 16.
255 Bkz. Razi, Enfal, 44 tefsiri.
256 Taberî, II, 40.
257 Vakıdi, 76.
258 Taberi, II, 40.
259 İbn Hişâm, V, 95; Taberî, II, 36.

omuzlarının arasına sarkıttıkları[260] ve bu savaşta Cebrail, İsrafil, Mikail'in her birinin bin meleğin başında başlarına kırmızı, sarı, yeşil sarıkları sarmış, göğüslerinde işaretli tüyler ile nurdan alaca tenli işaretli atlar üzerinde (hem nurdan hem alaca tenli nasıl oluyorsa?) savaş meydanına geldikleri belirtilir.[261] Yine Cebrail'in Ben-i Kureyza Savaşı'na başında atlastan beyaz bir sarık, üzerinde ipek atlastan kadife bir elbise ile eğerlenmiş bir katıra binmiş olduğu halde geldiği belirtilir.[262] Başka bir rivayette ise, savaş sırasında gökyüzünden siyah karıncaya benzer siyah çizgili bir elbise düştüğü, bütün ufku kapladığı, vadinin dolu dolu kan aktığı, bunun da melekler olduğu anlatılır.[263]

Birçok sahabenin görünmediğini belirttiği meleklerin, kıyafetlerine, çeşitli renklerde sarık sarış tiplerine, göğüslerindeki işaretli tüylere, atlarının bacaklarının alacalığına kadar detayların verilebilmesi, o savaş ortamında kanaatimizce mümkün görünmemektedir. Bu kadar detaylıca görünebilen melekleri, sadece birkaç kişinin değil, herkesin görmesi gerekirdi. Bu kadar önemli bir olayın çok az sahabenin gündemine girmesi ve sahabe büyüklerinin bu konular hakkında bilgiler vermemesi de şaşırtıcıdır. Bu konudaki rivayetlerden bir kısmını Bedir Savaşı sırasında Müslüman olmayan ve savaşı seyreden kişilerin aktarması da ayrı bir anekdottur.

Ayrıca kanatları olduğu bilinen meleklerin savaş için atlara ve katırlara ihtiyaç duyması ve savaşa bunlar eşliğinde ve silahlarla gelmesi de[264] ayrı bir problemdir. Bu tür anlatımlar mecazi anlatım türüdür şeklinde izah edilebilir. Bu takdirde yani meleklerin tiplerini, kılık ve kıyafetlerini mecaz ile yorumlama yolu açılırsa, aynı yorumlama türünün fiili savaşa katıldıkları[265] konusundaki rivayetler için de uygulanması gerekecektir. Yani bu rivayetleri mecaz olarak yorumlayacaksak, aynı rivayetin devamında gelen meleklerin savaşmalarını da fiili savaşma olarak değil, mecaz olarak yorumlamak en makul açıklama türü olacaktır.

260 Vakıdi, 75.
261 İbn Sa'd, II, 16.
262 Ben-i Kureyza Savaşı sırasında verilen bu detaylı tarifleri, kimin gördüğü ve anlattığı da ayrıca problemlidir. Bkz. İbn Hişâm, VI. 222.
263 İbn Kesîr, III, 38.
264 Vakıdi, 77.
265 Taberî, II, 98.

Meleklerin insan suretinde savaştıkları şeklindeki rivayetlerin en önemli açmazı, Kur'an'da üç yerde (*cunudun lem teravha–görmediğiniz ordular*) şeklinde geçen (Tevbe, 26-40, Ahzab, 9) ayetlerdir. Esasında Kur'an savaş sırasındaki yardım konusunda böyle açıkça hitap ederken, insan suretindeki melek savaşçılardan bahseden rivayetlerin, başka bir tahlile gerek duymaksızın terk edilmesi ve uydurma kabul edilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Bu konuda gelen rivayetler hakkında dikkat çekmek istediğimiz bir diğer yön ise bir kısım rivayetlerin siyasi gerekçelerle ortaya konulmasıdır. Bununla ilgili ilginç örnek Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın esir edilmesi meselesinde görülmektedir. Bazı rivayetlere göre; zayıf ve çelimsiz bir sahabe olan Ebu'l-Yeser Kab b. Amr, Abbas'ı esir edip getirince ona, Abbas'ı nasıl esir ettiği sorulur. O da şeklini tarif ederek, hiç görmediği bir zatın Abbas'ı esir etme konusunda kendisine yardım ettiğini belirtir. Hz. Peygamber de o zatın melek olduğunu söyler.[266] Bir diğer rivayete göre ise, savaş sonunda Abbas "*Beni kır ata binmiş, güler yüzlü, içinizde göremediğim biri esir etti.*" deyince, onu esir eden sahabe olan Ebu'l-Yeser, biraz önce anlatılan rivayetteki sözlerinin tam tersine kendisinin esir ettiğinde ısrar ederek "*Hayır, onu ben kendim esir aldım*" diye itiraz eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona "*Sus! Allah seni şerefli bir melekle destekledi.*" buyurur.[267] Bu durumda aynı olayla ve aynı şahısla ilgili birbirine zıt iki farklı rivayetin ortaya çıkması dikkat çekicidir. Buna göre ilk rivayette melek esir edene görünürken, ikincisinde görünmemektedir. Dolayısıyla aynı konuda aktarılan bu rivayetler birbirini nakzetmektedir. Ayrıca İbn Sa'd'da geçen bir rivayette ise Abbas kendini esir eden sahabe ile konuşmuş, Hz. Peygamber'i sorduktan sonra kendini esir eden sahabeden Hz. Peygamber'in Abbas'ın öldürülmemesi konusundaki tembihini öğrendikten sonra teslim olmuştur.[268] Bu rivayet de onun korku ile esir olduğunu nakzetmektedir.

Ancak kesin olan bir durum var ki; iki rivayette de Abbas, güçlü biriymiş ve aslında esir edilemezmiş ancak ya kendi teslim

266 Taberî, II, 40; İbn Sa'd, IV, 12.
267 Hz. Ali'den aktarılan rivayet detayları için bkz. İbn Abdilber el-Kurtubi, *el-İstiab*, Beyrut 1328, IV, 220; Köksal, IX, 159.
268 İbn Sa'd, IV, 12.

olur veya melekler onu esir alabilirmiş gibi bir imaj verilmektedir. Aslında, bu rivayetler siyer kitaplarının yazıldığı Abbasî asrında, Abbasî sultanlarının dedeleri olan ve o sırada mücadele ettikleri Alioğullarının atası Hz. Ali'nin kahramanlığına karşı Abbas'ı övmeye yönelik siyasi uydurmalardan başka bir şey değildir.[269]

Konumuzla ilgili vereceğimiz bir diğer örnek ise Hz. Peygamber'in hayatının mezhepler arası mücadelelere kurban edilmesinin ilginç bir misalidir. Rivayete göre[270] Bedir Savaşı sırasında gönderilen meleklerden beş yüzü Cebrail'le birlikte savaş sırasında Hz. Ebubekir'in yanında, beş yüzü de Mikail'le birlikte Hz. Ali'nin yanında savaşıyorlardı.[271] Bu rivayetle melekler her ikisinin yanında yer alıyor ve böylece savaş sırasında sadece Hz. Ali değil, Hz. Ebubekir de ön plana çıkartılmış oluyor. Bu tür rivayetler, Hz. Ali'yi ön plana çıkaran Şia'ya karşı denge siyaseti güden Ehl-i Sünnet'in mantığını göstermesi açısından çok ilginçtir.

Hendek Savaşı ile İlgili Rivayetler

Hendek Savaşı'nda, meleklerin yardımından bahseden bazı rivayetler bulunmaktadır. Bunların en belirgin olanı, detaylı bir Cebrail tarifinden sonra "*Cebrail'in savaş sonunda Hz. Peygamber'e gelip meleklerin silahı bırakmadığını, Ben-i Kureyza yurduna gittiklerini söylediğini*" belirten rivayettir.[272] Rivayetteki Cebrail'in kıyafeti ve bineğinin detayları konusundaki anlatımın nasıl olduğunun yorumunu yukarıda yaptığımız için geçiyoruz.

Bu rivayetin haricinde sahabeden Hz. Huzeyfe'nin savaş meydanından ayrılan ve melek olduğunu düşündüğü yirmi tane sarıklı adam gördüğünden bahsedilen bir rivayet bulunmaktadır.[273] Bu rivayetin tek bir kişiden gelmesi dışında, diğer sahabe tarafından görülmeyip teyit edilemeyen olaylar cinsinden olduğunu, ayrıca Hendek Savaşı sırasında meleklerin savaştıklarına dair hiçbir rivayetin olmaması ve İbn Hişâm'ın zikrettiği "*...Bedir dışında*

269 Bkz. Leon Caetani, *İslam Tarihi*, çev. H. Cahit Yalçın, İstanbul 1924, III, 340.
270 Vakıdi, 57.
271 İbn Sa'd, III, 176; İbn Kesîr, III, 34.
272 Vakıdi, 497; İbn Sa'd, II, 75.
273 İbn Hişâm VI, 222; Taberî, II, 98.

meleklerin hiçbir savaşta fiilen savaşmadıkları..." rivayeti[274] ve bu görünen meleklerin (!) Kur'an'daki "*Görünmeyen ordular*"[275] tabiriyle de çeliştiğini belirtmek istiyoruz.

Esasen Hendek Savaşı, sahabenin gayreti, Hz. Peygamber'in tedbirleri ile başarılan bir zaferdir. Meleklerin fiziki yardımından bahsedilen somut bir olaydan rivayetlerde net olarak bahsedilmemektedir. Aslında bu savaş sırasında meydana gelen rüzgâr ve havanın soğuk olması, müşrik ordusunu vurmuştur.[276] Bunu, soğuğun müşrikleri vurması ve şiddetli rüzgârın çadırlarını kökünden söküp ateşleri söndürdüğü sırada ordusuna hitabeden Ebu Sufyan'ın sözlerinde görebiliyoruz:

> Ey Kureyş cemaati! Vallahi, siz durulacak bir yerde durup sabahlamadınız. Vallahi, siz durulacak gibi bir yerde değilsiniz. Atlar, develer ölmeye başladı. Kıtlık her tarafı sardı. Ben-i Kureyza Yahudileri de bize karşı aksilik etmeye başladılar. Onlardan, hoşumuza gitmeyecek haberler aldık. Rüzgârlardan başımıza gelenleri görüyorsunuz. Ne tencerelerimizi, ne ateşimizi, ne de barınacağımız çadırlarımızı yerinde bırakıyor. Hemen göç edip gidiniz. İşte, ben göç edip gidiyorum.[277]

Bundan sonrasını İbn Hişâm şöyle anlatır:

> Ortaya çıkan soğuk bir fırtına, düşman çadırlarını söküyor, ateşlerini söndürüyor, atlarını ürkütüyor, düşmanı toza boğuyordu. Sonunda düşman perişan oldu, çekip gitti. Bu durum onları kendi başlarının derdine düşürmüş, ordugâhlarına çekilmek, sinmek zorunda bırakmıştı. Rüzgâr çadırların bezlerini, derilerini yırtıyor, direklerini söküyor, koparıyor, sergileri kumlara gömüyor, kimse kimsenin yanına gidemiyordu. Yakılan ateşler sönüyor, develer atlar birbirlerine karışıyordu. Müşriklerin kalplerine büyük bir korku düşmüştü.[278]

Buradaki rüzgâr ve getirdiği sarsıntıları meleklerin müşriklere yönelik yaptıkları bir olay olarak algılamamak lazımdır.[279] Eğer bunu meleklerin müşriklere yönelik bir azabı olarak algılarsak,

274 İbn Hişâm V, 95.
275 Ahzab, 9.
276 İbn Sa'd, II, 71.
277 İbn Hişâm VI, 221; Taberî, II, 98.
278 İbn Hişâm VI, 222.
279 Bkz. Belazurî, I, 412.

bu takdirde aynı azabı Müslümanlara da gösterdiklerini kabul etmek zorunda kalırız. Çünkü bu rüzgâr ve soğuk, müşrikleri üşütüp tedirgin ederken, Müslümanları da üşütmüş ve tedirgin etmişti. Hz. Huzeyfe'den gelen rivayette Hz. Peygamber, müşriklerin karargâhını kontrol etmek üzere kimin gideceğini sormuş ve gidene cennet vaad etmiştir. Ancak sahabeden hiçbiri korku, açlık ve soğuktan dolayı yerinden kalkamamış ve sadece Hz. Huzeyfe gitmişti.[280] Aynı rivayetin devamında Hz. Huzeyfe görevinden döndükten sonra Hz. Peygamber'e rapor verirken şunları söylemektedir: "Yâ Rasûlallah! Halk Ebu Sufyan'ın başından dağılmış, başında ancak bir cemaat kalmıştır. Allah, *bizim üzerimize boşalttığı soğuk gibi*, onların üzerine de soğuk boşaltmaktadır. Fakat biz buna karşılık Allah'tan onların dilemedikleri ecri dileriz." demiştir ve üşüdüğü için Hz. Peygamber tarafından üzeri örtülerek ısıtılmıştır.[281] Buradan da anlaşılmaktadır ki; Hendek Savaşı sırasındaki rüzgâr ve soğuk özel bir ceza değil, mevsimin gereği olan ve Müslümanların da hissettikleri bir şeydi. Bu sebeple Mekkeliler, soğuk mevsimin gelmesinden dolayı bir an önce savaşı bitirip oradan ayrılmayı düşünüyorlardı.

Buraya kadar meleklerin savaşlarda yardımı konusundaki rivayet kültüründen gelen bilgileri incelemeye çalıştık. Yukarıda da izah ettiğimiz gibi gerek rivayetlerin kendi aralarındaki çelişkileri gerek rivayetlerin ayetlerle olan çelişkileri göz önüne alındığında ve olaya bütüncül olarak bakıldığında mantıksal çelişkiler sebebiyle meseleyi rivayetler bağlamında net olarak çözmek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple, meleklerin savaş sırasında yardımları konusundaki bu tür problemleri aşmak için, meleklerin sadece Bedir Savaşı'nda fiilen savaşa katıldıkları ve diğerlerine katılmadıkları şeklindeki rivayeti esas alarak çözmeye çalışmak da meseleyi halledememektedir.[282] Bedir Savaşı'nda olan yardımın diğer savaşlarda gelmemesi için bir gerekçe yoktur. Bir defa bunun mantıklı bir izahı da bulunmamaktadır. Farz edelim ki melekler, Uhut ve Huneyn'de Müslümanların hatası vardı bu sebeple onlara yardım etmediler, Mute'de, Biri Maune'de, Reci'de

280 İbn Hişâm, VI, 221; Taberî, I, 98
281 İbn Hişâm VI, 222.
282 Vakıdî, 79; İbn Hişâm, V, 95.

neden yardım etmediler? Burada katledilen sahabe bu yardımları hak etmiyor muydu? Bu yardımlar hangi ölçüye göre gelmektedir? Ayrıca İslam tarihinin gün gibi açık dönemlerindeki savaşlarda bu yardımlar neden olmamıştır? Neden rivayetlere yansımamıştır? İslam tarihinde meleklerin yardımına en layık olmaları gereken sahabe orduları kuzeye doğru fethe çıktıklarında Bizanslılar bu ordular hakkında birçok gözlem yaptılar. Sonuçta bu ordular hakkında birçok övgüden bahsederlerken meleklerden veya insanüstü sarıklı insanların yardımından bahsetmemişlerdir.[283] Ayrıca ilk İslam fütuhatını anlatan fütuhat kitaplarımızda da fütuhat sırasında meleklerin yardımıyla ilgili bilgileri net olarak bulamamaktayız.

Bu noktada konuyla ilgili olarak delil getirilen ayetleri incelemek istiyoruz.

Konu ile ilgili Ayetler

Kur'an-ı Kerim'de savaşlardaki ilahî yardımla ilgili olarak Bedir Savaşı'ndan bahseden Enfal suresi, Uhut Savaşı'ndan bahseden Al-i İmran suresi ve Hendek Savaşı'ndan bahseden Ahzab suresinde ayetler bulunmaktadır. Burada ayetlerin meallerini verip daha sonra değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz. Öncelikle Bedir ve Uhut Savaşı'yla ilgili olarak gelen ayetlere değinmek istiyoruz. Bedir Savaşı'yla ilgili olarak Enfal suresinin 9-13. ayetlerinde şöyle denilmektedir:

Hatırlayın ki siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da ben peş peşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim, diyerek duanızı kabul buyurdu.

Allah bunu (meleklerle yardımı) sadece müjde olsun ve onunla kalbiniz yatışsın diye yapmıştı. Zaten yardım yalnız Allah tarafındandır. Çünkü Allah mutlak galiptir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir.

O zaman katından bir güven olmak üzere sizi hafif bir uykuya daldırıyordu; sizi temizlemek, şeytanın pisliğini (verdiği vesveseyi) sizden gidermek, kalplerinizi birbirine bağlamak ve savaşta sebat ettirmek için üzerinize gökten bir su (yağmur) indiriyordu.

283 Bkz. Ezdî, *Fütuhu'ş-Şam*, Kahire 1970 151; Taberî, II, 445; İsmail R. Faruki, Luis L. Faruki, *İslam Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroğlu, Zerrin Kibaroğlu, İstanbul 1991 (İbn Abdulhakem'in Fütuh'undan naklen), 241.

Hani Rabbin (mü'minlere ulaştırılmak üzere) meleklere "Muhakkak ben sizinle beraberim; haydi iman edenlere destek olun; Ben kâfirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına! Vurun onların bütün parmaklarına! diye vahyediyordu.

Bu söylenenler, onların Allah'a ve Resulüne karşı gelmelerinden ötürüdür. Kim Allah ve Resulüne karşı gelirse, bilsin ki Allah, azabı şiddetli olandır.

Uhut Savaşı münasebetiyle nazil olan Al-i İmran suresi 123-128. ayetlerde şöyle denilmektedir;

Andolsun, sizler güçsüz olduğunuz halde Allah, Bedir'de de size yardım etmişti. Öyle ise, Allah'tan sakının ki O'na şükretmiş olasınız.

O zaman sen, müminlere şöyle diyordun: İndirilen üç bin melekle Rabbinizin sizi takviye etmesi, sizin için yeterli değil midir?

Evet, siz sabır gösterir ve Allah'tan sakınırsanız, onlar (düşmanlarınız) hemen şu anda üzerinize gelseler, Rabbiniz, nişanlı beş bin melekle sizi takviye eder.

Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bu sayede rahatlasın diye yaptı. Zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah katındandır.

Allah, kâfirlerden bir kısmının kökünü kessin veya onları perişan etsin, böylece bozulmuş bir halde dönüp gitsinler diye, size yardım eder.

Ki bu işte senin yapacağın bir şey yoktur yahut (Müslüman olsunlar da) tövbelerini kabul etsin, ya da (ısrar ederlerse) onlara azap etsin diye (Allah Bedir'de size yardım etti). Çünkü onlar zalimdirler.

Konuyu, rivayetle destekleyerek izah eden kimi müfessirlerimiz, yukarıda olabilirliğinin ne kadar mümkün olduğunu tartıştığımız rivayetler rehberliğinde meseleyi tefsir edip söz konusu Bedir, Uhut ve Hendek Savaşlarında meleklerin kafirlere karşı Müslümanlara yardım etmek üzere[284] geldiğini belirtirler.[285] Kimilerine göre meleklerin gelişi apaçık bir gerçektir.[286] Bu mesele bağlamında meleklerin hangi savaşa bizzat katıldıklarını, hangisine katılmadıklarını, katıldıkları savaşta çarpışmaya girip girme-

284 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, İstanbul 1985, II, 93.

285 Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Munir*, çev. Heyet, İstanbul 2005, II, 336. Ancak, melekler Uhut'ta geldilerse niye yardım etmediler, ettilerse niye mağlup olundu? sorusunu sormak gerekir.

286 Zeki Duman, *Beyanu'l-Hak*, Ankara 2005, III, 115.

diklerini tartışmışlardır.[287] Kimi müfessirler ayetlerde geçen ilahî yardımın sadece Bedir'de olduğunu belirtmektedirler. Bu konuda müfessirler arasında bir görüş birliği bulunmamaktadır.[288]

Kimi müfessirler ise Al-i İmran ve Enfal suresindeki ayetlerde anlatılan meleklerin yardım meselesini, iki ayet grubunda da geçen ve meleklerin iniş sebebini anlatan "*Allah, bunu size sırf bir müjde (moral) olsun ve kalpleriniz bu sayede rahatlasın diye yaptı.*" ibaresi çerçevesinde alarak, bu savaşlarda meleklerin fiziki bir yardımı olmadığını, ancak psikolojik yardım ve moral yardımı söz konusu olduğunu belirtirler.[289]

İmam Maturidi, meleklerin yardımının gelmesinin Enfal 44'e uygun olmadığını, bu ifadenin kalpleri rahatlak için olduğunu aktarır.[290] Razi (M. 208) ayetlerde bahsedilen yardımın moral desteği, güven duygusu ve orduya bir zafer müjdesi anlamında olduğunu, yoksa meleklerin savaşa bizzat katılmadıklarını, ayetteki esas anlamın bu olduğunu belirtir.[291] Razi, daha önceki bir takım müfessirin, bu konudaki benzer görüşünü aktararak, meleklerin savaşmadıkları, ancak müjde (moral) için geldikleri şeklindeki görüşünü her iki ayet grubunu yorumlarken de vermektedir.[292]

Razi, ayrıca bir diğer müfessir olan Ebu Bekr el-Esamm'ın meleklerin fiziki olarak savaşmadıkları konusundaki görüşlerini nakleder. Şöyle ki:

> Tek meleğin, sözgelimi Cebrail'in yapabileceği iş için bu kadar melek gelmesine gerek yoktur. Binaenaleyh Cebrail Bedir gününde hazır bulunduysa, Müslümanların kâfirlerle savaşmasına gerek yoktur. Eğer melekler savaşmışlarsa ve eğer insanlar onları görmüşlerse, onları ya insan suretinde görmüşlerdir veyahut da başka bir surette. Birinciyi kabul edersek, bu takdirde Hz. Peygamber'in ordusundan müşahede edilen miktarın meleklerin sayısından dolayı üç bin veya daha fazla olması gerekirdi ki hiç kimse bunu söylememiştir. Ayrıca bu durum; "*Sizi de onların gözlerinde azaltıyor-*

287 Taberî, *Tefsiru't-Taberî*, III, 112
288 Razi, VII, 46.
289 Bkz. Yazır, II, 420.
290 Bkz. Ebu Mansur Maturidi (M. 944), *et-Tevilât*, Haz. Ahmet Vanlıoğlu, Kontrol: Bekir Topaloğlu, İstanbul 2005, VI, 178.
291 Razi, VII, 54.
292 Razi, XI, 263.

> dır" (Enfa, 44) ayetine de ters düşer. Eğer Müslümanlar o melekleri, insan suretinde görmemişlerse, o zaman kesif yahut da latif bir cisim olan meleklerden insanların kalplerine çok şiddetli bir korkunun düşmesi gerekirdi. Hâlbuki durumun hiç de böyle olmadığı bilinen bir gerçektir. Eğer onlar, mesela hava gibi latif cisimler idiyseler, onlarda katılık, sertlik gibi özellikler bulunmaz; böylece onların atlara binmiş olmaları da imkânsız olmuş olur.[293]

Meleklerin, müjde ve moral takviyesi için savaşlara geldikleri şeklindeki benzer görüşleri, başka tefsir kitaplarımızda da bulabiliriz.[294] Hamidullah da tek bir meleğin yeteceği bir durum için bu sayıların verilmesini hiçbir menfaat gözetmeksizin savaşan sahabenin samimiyeti için olduğunu ve "*...Bunu yalnızca müjde olsun diye yaptı...*" ayetinde buna işaret edildiği üzere moral verildiğini belirtmektedir.[295]

Reşid Rıza, ayetlerde geçen ilahî yardımın müjde niteliğinde olup maddi değil, manevi olarak kalplere moral verildiğini,[296] her iki ayeti de izah ederken açıkça belirtir.[297] Muhammed Esed, bu ayetler bağlamında Razi ve Reşid Rıza'ya tabi olmuş ve bin, üç bin, beş bin gibi değişik rakamlarla ifade edilen sayıdaki meleklerin yardımının zorluklara karşı sabreden ve sorumluluklarının bilincinde olan sahabeyi teşci (teşvik) etmeye yönelik mecazi anlatımlar olduğunu,[298] ayetlerdeki "*...Bunu yalnızca müjde olsun diye yaptı...*" ibaresinin bunu açıkça dile getirdiğini belirtir ve

> Kur'an'da hiçbir yerde meleklerin maddi anlamda bilfiil savaşa katıldıklarına delalet eden herhangi bir delil yoktur. İlgili ayet hakkındaki yorumunda Razi bu hususu tekrar tekrar belirtmektedir

şeklinde görüşünü belirtir.[299]

Süleyman Ateş, "Ayetlerdeki ifadelerden meleklerin bizzat savaşa katılmadıklarını, savaşta en önemli şeyin güven duygusu olduğunu, ruhani varlıkların desteğinin ruhani olacağını, meleklerin de Müslümanların iradesini güçlendirdiklerini, onlara güven duygusu

293 Bkz. Razi, VII, 55 vd.
294 Alusi, *Ruhu'l-Meani*, Beyrut trz. IV, 46.
295 Hamidullah, 192.
296 Reşit Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, Beyrut 1993, IV, 112.
297 Reşit Rıza, IX, 608.
298 Esed, 114.
299 Esed, 322.

aşıladıklarını[300] ve manen destek vererek düşmanın da içine korku saldıklarını" belirtir.[301] Ayrıca ayetlerde geçen ve meleklere hitaben ifade edilen "Boyunlarını vurun" ifadesinin "bizzat fiziki olarak boyun vurma değil, boynun üstündeki düşünce merkezi olan başın kastedildiğini, çünkü el organının baştan emir aldığını" belirtir.[302]

Ebu'l-Ala Mevdudi, bu konudaki görüşünü şöyle dile getirir:

> Kur'an'dan öğrendiğimiz esas ilkelerin ışığında, meleklerin savaşta ve öldürme işleminde bilfiil görev almadıkları, fakat muhtemelen Müslümanların darbelerinin etkili ve isabetli olmasına yardım ettikleri görüşündeyiz. Fakat gerçeği yalnızca Allah bilir.[303]

Buraya kadar aktardığımız alıntıları yeterli görüp bu alıntılar ışığında Al-i İmran ve Enfal suresinde anlatılan, savaşlarda meleklerin kâfirlere karşı yardıma gelmesi meselesinde sonuç olarak diyebiliriz ki; meleklerin bu savaşlarda fiilen yardımları yoktur. Bu sonucu meleklerin niçin indiğini açıklama amaçlı olarak iki surede de tekrar edilen gerekçe, açıkça vermektedir. "*...Bunu yalnızca müjde (moral) olsun, kalbiniz yatışsın diye yaptı...*" Bu anlamda bu ayetleri anlamada anahtar kelime, *büşra (müjde, moral)* kelimesi olmaktadır.

Enfal suresinde geçen ayette müminlerin yakarışı karşısında Allah'ın bu duayı işittiği belirtilerek duaya karşılık gerekirse böyle bir yardımın olacağı ve bunun da moral olsun diye belirtildiği açıklanıyor. Al-i İmran suresinde de "*Gerekirse üç bin meleğin ineceğini bilmeniz yetmez mi?*" şeklinde sorulduktan sonra devamında onlar aniden saldırırlarsa bu sayıyı beş bine çıkarabileceği belirtiliyor. Ancak her iki ayet grubunun sonunda bu ifadelerin bir moral aşılanması ve teşci için indiği açıkça belirtiliyor.[304]

Biz bu iki ayet grubu konusunda bu ibarenin yeterli gerekçeyi verdiğini, yardımın sadece manevi olduğunu açıkça belirttiğini aktarıp fazla söze hacet olmadığını söyleyerek, Hendek Sava-

300 Ateş, II, 106.
301 Ateş, III, 493.
302 Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul 2003, 519.
303 Mevdudi, II, 157.
304 Yani "gerekirse ordu sayısına yardım yapabiliriz" şeklinde bir moral veriliyor. Ayetlerdeki Bedir'de 1000; Uhut'ta 3000 sayısının verilmesi bundan dolayı olmalıdır.

şı ile ilgili olarak inen Ahzab suresindeki ilgili ayetlere temas etmek istiyoruz.

Hendek Savaşı sebebiyle nazil olan Ahzap suresi 9-12 ayetlerde şöyle denilmektedir:

Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani size ordular saldırmıştı da biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi.

Onlar (müşrikler) hem yukarınızdan hem aşağı tarafınızdan (vadinin üstünden ve alt yanından) üzerinize yürüdükleri zaman: gözler yıldığı, yürekler gırtlağa geldiği ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşündüğünüz zaman; işte orada iman sahipleri imtihandan geçirilmiş ve şiddetli bir sarsıntıya uğratılmışlardı.

Bu üç ayet bölümleri dışında Tevbe suresinde geçen iki ayet de bu ayetlere destek olarak getirilmektedir:[305]

Sonra Allah, Resulü ile müminler üzerine sekînetini (sükûnet ve huzur duygusu) indirdi, sizin görmediğiniz ordular indirdi de kâfirlere azap etti. İşte bu, o kâfirlerin cezasıdır. Tevbe-26.

Eğer siz ona (Resulullah'a) yardım etmezseniz (bu önemli değil); ona Allah yardım etmiştir. Hani kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebubekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir" diyordu. Bunun üzerine Allah ona (sükûnet sağlayan) emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı. Allah'ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir. Tevbe, 40.

Hendek Savaşı sebebiyle inen ayette geçen ibaredeki; "*görmediğiniz ordular*" ibaresi Tevbe suresinde verdiğimiz iki ayette de geçmektedir. Bu ayetlerin ilkinde Huneyn Savaşı'nda ikincisinde ise hicret sırasında Hz. Peygamber'e sekinetin indirildiğinden ve görünmeyen orduların yardımından bahsedilmektedir. Özellikle ikincisine baktığımızda bu ayetin hem Ahzab suresindeki ayeti hem de Huneyn Savaşı sebebiyle inen ayeti izah ettiğini görürüz. Ayette Hz. Peygamber'e mağarada iken inen sükûnetten ve görünmeyen ordulardan bahsedilmektedir. Bildiğimiz gibi mağarada savaş olmadı ve ordular da çarpışmadı. Bu anlamda bu ibare ile kastedilenin ordu anlamında olmadığı sükûnet, direnç ve güven anlamında olduğu apaçıktır.

305 Hamidullah, 192.

Bu ayetleri daha iyi anlama ve Kur'an üslubunu tanıma noktasında birçok benzer örnek verebiliriz. Burada sadece iki örnekle yetinmek istiyoruz:

(Savaşta) Onları siz öldürmediniz. fakat Allah öldürdü onları; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı (onu). Ve bunu, müminleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı). Şüphesiz Allah işitendir, bilendir. Enfal, 17.

Şurası kesindir ki savaş sırasında Allah ne ok atmıştır ne de öldürmüştür. Bütün bunları Hz. Peygamber ve sahabe yapmıştır. Ancak onlara o gücü, imanı ve kabiliyeti veren ise Allah'tır. Bu sebeple Allah böyle bir ifade kullanmıştır. Bu, Kur'an'ın üslubu ve ifade tarzıdır. Bu tür ayetlerdeki mecaz üslubu incelediğimiz ayetlerdeki ilahî yardım konusu için de geçerli olmalıdır.

Yine Ahzab suresinde geçen bir ayette Kureyza Yahudilerini kastederek:

Allah, ehl-i kitaptan, onlara (müşrik ordularına) yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü; bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz. Ahzap, 26.

Bu ayette kaynaklarda anlatılanın tersine, aslında fiilen Allah'ın yaptığı bir şey yoktur. Onları kalelerinden indirmemiştir. Buradaki Yahudilerin kalbine korku düşüren ve onları kalelerinden indiren Müslümanlardır. Ancak bütün bunların olmasına ve gerçekleşmesine imkân veren ise Allah'tır. Yüce Allah burada meseleye kendisi sahip çıkmaktadır. Kur'an'ın genel üslubu böyledir. Tevhit dininin genel ilkeleri de bunu gerektirir. İslam dininin ve onun kutsal kitabı Kur'an'ın, söylem olarak Allah merkezli (Teosentrik) olması, üslubunun da normal olarak bu şekilde olmasını gerektirmiştir. Allah'ın insanlara karşı tavrının ne olacağını ve Allah'ın yasaları gereği nasıl davrandığını, Türkçedeki bir deyim çok güzel açıklamaktadır: "Allah'ın parmağı var da göz mü çıkaracak?" Bu türden ayetleri, bu formatta anlamak lazımdır. Kur'an üslubu, bunu böyle izah etmektedir.

Tekrar konumuza dönersek "görünmeyen ordular" ibaresi ile anlatılan Hz. Peygamber'in sükûneti ve bu kadar sıkıntılı bir duruma karşı olması gereken tavırları göstermesidir. Allah ona bu kabiliyeti vermeseydi, bu başarılar olmayacaktı. Eğer hicret sıra-

sında mağarada telaş etseydi, Huneyn'de bütün sahabe kaçtığı sırada o da metanetini bozup onlara katılsaydı, ayrıca Hendek'te herkes evine sığınırken, o da teslim bayrağını çekseydi başarı gelmezdi. Zaten en büyük yardım da budur ve başarı burada yatar. Bu başarıya götüren kabiliyetler görünen, elle tutulan fiziki şeyler değil, Allah'ın insanın doğasına verdiği yeteneklerdir. Hz. Peygamber de bunları ortaya çıkarmış ve en zor durumları bile atlatmasını bilmiş, sonuçta dünyaya benzeri gelmeyen bir lider olduğunu ispatlamıştır. Bu bağlam da bu savaştaki yardım konusunu da Allah'ın insan doğasına verdiği kabiliyetler ve doğal olaylar olarak anlıyoruz.

Değerlendirme

Konuyla ilgili olarak incelediğimiz rivayetleri ve ayetleri aktardıktan sonra şu ortaya çıkmaktadır ki; savaşlardaki ilahî yardım konusunu, net olarak anlayabilmek için bir üslup bir ilke çerçevesinde hareket etmek gerekir. Öncelikle Allah'ın bu konudaki ilkelerini anlamadan, rivayetler bağlamında meseleyi anlamaya çalışırsak bir yere varmak, meseleyi bir ilkeye oturtmak mümkün gözükmemektedir. Allah'ın ilahî yardımı konusundaki ilke ve yasalarını (sünnetullah) anlarsak, o zaman ayetlere ve Hz. Peygamber ile ilgili olarak anlatılan olaylara, bu ilkeler muvacehesinde anlam vermemiz kolaylaşacaktır. Yoksa sünnetullah konusunda, zihinlerdeki karışıklık giderilmeden meseleyi izah etmek mümkün değildir.[306]

Bu noktada meseleyi izah için, Müslümanların zayıf durumda oldukları ve Allah'ın yardımının daha gerekli olduğu Uhut'ta, Mute'de ve daha sonraki savaşlarda neden yardım gelmediği sorusuna cevap vermek gerekmektedir. Allah'ın evrensel yasaları değişmiyorsa, bu yardımlar bir yerde gerçekleşirken, diğer yerde neden dolayı gerçekleşmemektedir? Hz. Peygamber'in birçok sahabesinin canını feda etmesi sayesinde ölümden kıl payı kurtulduğu Uhut Savaşı'nda veya Uhut Savaşı'ndan daha sıkıntılı bir gün olan Taif'te bu yardımların gelmemesi tuhaf değil midir?

306 Bu konuda müfessirlerimizin de sözlerinde bir netlik gözükmemektedir. Sünnetullah konusunda zihinlerin karışıklığına güzel bir örnek için bkz. Duman, III. 115.

Bu sorulara karşı şöyle bir savunma yapılabilir; "Allah, savaşlarda Müslümanlara istediği zaman yardım edebilir, istediği zaman yardım etmeyebilir."[307] Rivayetlerdeki genel anlatımlarda da bu tema işlenmektedir. Bunun anlamı şudur: "Allah'ın ne zaman yardım edeceği belli değildir, bu Allah'ın dileğine kalmıştır. İsterse Bedir'deki gibi yardım eder, isterse Uhut'ta olduğu gibi yardım etmez, onları bırakır."

Böyle bir anlayış, Allah için bir kuralsızlığı, başıboşluğu ve dünyanın düzeninin de bir hoyratlık üzere kurulduğu anlayışına kadar götürebilir. Hâlbuki Allah yeryüzünü koyduğu birtakım yasalarla yönetmektedir ve bu yasaları sünnetullah olarak ifade etmektedir. Sünnetullah olarak nitelediği bu yasalarda bir değişiklik olmayacağını kendisi söylemektedir. "*Allah'ın öteden beri süregelen kanunu (budur). Allah'ın o kanununda asla bir değişiklik de bulamazsın.*"[308]

Bu anlamda savaş yardımlarının olup olmayacağı da bir yasaya tabi olmalıdır. "İstediği zaman yardım eder" şeklindeki bir anlayış, "*Allah yeryüzünü yasasız yönetmektedir*" şeklinde bir sonuca varmaktadır ki bu anlayış, koyduğu yasalara uyacağını belirten Allah için sözünde durmamayı gerektirir ki; bu da "*Allah asla sözünden dönmez*"[309] şeklindeki ayetlere muhalif bir görüştür. Çünkü o, toplumların başarı veya başarısızlığının kendi ellerinde olduğunu, toplumlar Allah'ın yeryüzünde kendileri için koyduğu kurallara uydukları müddetçe, durumlarının değişmeyeceğini bildirmektedir: "*Şüphesiz ki bir kavim, kendini değiştirmedikçe; Allah da onları değiştirmez.*"[310]

Burada yeryüzünde Allah'ın yasalarının geçerli olduğunu, bunların asla değişmediğini, Allah'ın koyduğu bu yasalarla yeryüzünü idare ettiğini bir kez daha belirtelim. Buradan, başıboş ve ne olacağı belli olmayan bir durumla karşı karşıya olmadığımızı, ilkelerle kayıtlı olduğumuzu anlıyoruz. Onun koyduğu bu yasalar özel birtakım sebebe bağlı olarak değiştirilemez. Bunu Hz.

307 Bkz. Razi, VII, 48.
308 Fetih, 23.
309 Ali İmran, 9.
310 Rad, 11; bu konuda sadece bu ayetin açıklaması sadedinde bkz. Cevdet Said, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, İstanbul 1991.

Peygamber, oğlu İbrahim'in vefatı sebebiyle söylediği bir hadiste; Allah'ın koyduğu yasaların evrensel olduğunu, özel bir kişi için bunların değişmeyeceğini belirterek ifade etmiştir.[311] Bu hadisten hareketle; konumuzla ilgili bir örnek üzerinden meselenin daha net anlaşılmasına çalışacağız.

Yağmur, Allah'ın yeryüzüne koyduğu bir yasadır. Bu yasa hiç kimse için özel olarak çalışmaz. Bedir Savaşı'nda da yağmur yağmıştır, ancak bu onlara özel bir durum değildir. Kur'an'da "*Rahatlamanız için Allah'ın yağmur indirdiğini*"[312] belirtilmesi de onlara özel olduğunu göstermemektedir. Zaten yağmuru yağdıran Allah'tır, başkası değildir. Yağmur sadece Müslümanlara özel olarak değil, müşriklerin de üzerine yağmıştır. Allah burada yağdırdığı yağmuru vesile edinip kendisinden olduğunu hatırlatmıştır. Çünkü doğal olaylar ve evrensel yasalar, kişilere ve gruplara göre değişmez.

Bu savaşlardaki başarılar da Allah'ın yardımından öte, inançla kazanılan başarılardır. Kur'an'da bu durum açıkça şöyle belirtilir: "*Gevşemeyin, üzülmeyin, inanmışsanız, mutlaka en üstünsünüzdür*".[313] Bu ayet, başarının inanarak, hedefe kilitlenerek olacağını belirtir. Burada Müslüman olma şartı bile yoktur. Allah'ın yasası gereği kim kazanacağına inanarak, hedefe kilitlenirse galip gelir. Bunu perçinleyen başka bir ayette ise şöyle denilmektedir: "*Nice az topluluklar, Allah'ın izniyle nice çok topluluğa galip gelmişlerdir*".[314] Yani inançla savaşan topluluklar (Bedir'de olduğu gibi), sayıları az da olsa Allah'ın yeryüzünde koyduğu kurallar gereği galip geleceklerdir. Sonuç olarak insanlar (sadece Müslümanlar değil) eğer inançla, güvenle çarpışırlarsa yenemeyecekleri kimse yoktur. Bu güven duygusuna sahip olan insanlar kâfir bile olsalar davalarına güvenle sarılıp çarpıştıkları zaman başarı onlarındır. Sonuçta her zaman ve zeminde her kim olursa olsun savaş kural ve ilkeleri geçerli olacaktır.

311 Hz. Peygamber, oğlu İbrahim'in vefatı sırasında güneş tutulmasını İbrahim'in ölümüne bağlayanlara "*Güneş ve Ay Allah'ın ayetlerinden birer ayettirler. Hiç kimsenin ölümü ve dirimi için tutulmazlar*" diyerek bu meseleyi çok güzel izah etmiştir. Bkz. Buhari, Bedü'l-Halk, 4.

312 Enfal, 11.

313 Ali İmran, 139.

314 Bakara, 249.

İlahî yasalar böyle işlemektedir. İşte Bedir'de, Uhut'ta, Hendek'te, Huneyn'de bu yasa çalışmıştır. Bedir'deki ve Hendek'teki inançlı, fakat az topluluk, galip gelirken, Uhut'ta savaş yasalarına uymadıkları için galip gelememişlerdir.[315] Huneyn'de ise savaş esnasında, yaptıkları yanlıştan dönüp bu yasaya tabi oldukları için galip gelmişlerdir.[316] Sonuçta yine Allah'ın yasaları çalışmıştır.

Hz. Peygamber, yaptığı savaşlarda devamlı bu ilkelere itibar etmiştir. O, bu kurallara hep uymuş, her savaş öncesi gerekli olan hazırlıkları yapmış, casuslarını kullanmış, gizliliğe riayet etmiş, hendek kazmış, savaş düzenini ve karargâh tespitini en ince noktasına kadar ayarlamış, gerekli bütün tedbirlere başvurmuştur.[317] Hiçbir zaman hazırlık yapmaksızın oturduğu yerden ilahî yardım beklememiştir. O, savaş ahlakını, ilahî yardımın gelmesi üzerine temellendirmemiştir ve bu şekildeki bir savaş ahlak ve adabını ashabına da öğretmemiştir. Ordularını savaşlara ve seriyyelere gönderirken "*Korkmayın melekler yardım eder*" şeklinde müjdelerle değil, tedbirler tavsiye ederek göndermiştir. Tedbirsizce ilahî yardım beklemeye dair hayatında ve hadislerinde bir ifade bulunmamaktadır. O, bu bağlamdaki ifadelerinde, ilahî bir üsluptan öte, beşeri bir üslup kullanmıştır. Ordu psikolojisine uygun teşçi üslubunu muhafaza etmiştir.[318] Savaşta moral eğitiminin ne kadar psikolojik etki ettiğinin bilinci içerisinde, savaş ilkelerini uygulayarak ve morali en üst seviyede tutarak en zor savaşları bile lehine çevirmeyi bilmiş ve *ilahî yardımın ilkeyi uygulamak olduğunun bilinciyle* savaşları kazanmıştır. Sahabe de onun bu üslubunu anlamış, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki fütuhat yıllarında bu ilkelere riayet edip bütün dünyayı şaşırtan fetihleri gerçekleştirirken bu tür yardımların beklentisi içerisinde olmamıştır.

315 Uhut Savaşı'nın mağlubiyet sebepleri arasında çokça ortaya konulmayan ancak rivayetlere yansımış olan bazı durumlar bulunmaktadır. Bunlardan biri de sahabenin, özellikle okçular tepesinde görevlendirilenlerin o gece içkili oldukları ve sabahleyin savaşta başarılı olamamalarının sebeblerinden birinin de bu olduğu ifade edilmektedir. Buhari, Tefsir, 10; bkz. Nadir Özkuyumcu, "Asr-ı Saadet'te İçki ve Yasaklanışı", *Asr-ı Saadet'te İslam*, İstanbul 2006, IV, 282 13. dipnot.

316 Tevbe, 26.

317 İbn Miskeveyh, *Tecaribu'l-Ümem*, Beyrut 2003, I, 167.

318 Kutluata, 88.

Meleklerin yardımı meselesinin muhtemelen, ayetlerin yanlış yorumlanması ve bu savaşlar için söylenmiş kahramanlık şiirleri etrafında kurgulanmış sözler olduğunu düşünüyoruz.[319] Ancak bazı müellifler meleklerin yardımının gerçekleşmediğini savunanları imanın esaslarından olan melekleri inkâr etmekle suçlayabilmiştir.[320] Bu görüşlerde bir iyi niyet okumak mümkün değildir. Bu mantıkla başta Razi olmak üzere birçok müfessir ve âlimi imansızlıkla suçlamak gerekecektir ki; bu konuda bir söz söylemeyi zait buluyoruz. Ancak şunu belirtelim ki; tarih, yasalarla çalışır. Olabilirliği mümkün olan şeyler üzerine kurulur. Abartı içeren, insani özellikleri aşan şeyler tarihi oluşturamaz.

Konuya son vermeden önce bu rivayetlerin getirdiği iki tür olumsuzluktan da söz etmek istiyoruz. Bunlardan ilki, bu savaşlar sırasında korkan, titreyen ancak kararlılığını ve inancını kaybetmeyen Hz. Peygamber ve onun etrafındaki yüce ashabının inandıkları, çalıştıkları, yaralanarak veya şehit olup olağanüstü çabalar sarf ederek başardıkları o muhteşem Bedir zaferini ve Arabistan'da o zamana kadar toplanan en büyük orduya karşı Hendek Savaşı'nda gösterdikleri destansı mücadeleyi, ilahî yardımlar sayesinde kolaylıkla kazanılan zaferler ve gökten gelen melekler sayesinde kazanıldığı şeklinde anlama tehlikesi vardır ve bu anlayış en azından onların çabasını hafife almak olur. Bedir Savaşı'nda çok üstün gayretlerle canlarını ortaya koyarak düşmanı mağlup eden, Hendek'te namazlarını aksatırcasına çalışan[321] ve Kur'an ifadesiyle "*Yüreklerin korkudan boğazlara dayandığı*"[322] sırada canla başla İslam'ın bayrağını düşürmeyen bu güzide insanların çabalarını önemsemek lazımdır. Bu savaşlar sırasında bu insanlar Allah'ın koyduğu savaş yasalarını uygulayarak galip gelmişlerdir.

Bu tür rivayetlerin getireceği bir diğer olumsuzluk ise, o yüce insanların çabalarını olumsuzlamaktan öte, sonraki insanlara "*O peygamberdir, Allah'tan yardım alıyordu. Bu anlamda bize örnek olamaz.*" hissini vererek bize örnek bir hayat bıraktığı Kur'an'da

319 İbn Hişâm, V, 226.
320 Umeri, 148.
321 İbn Sa'd. II, 72.
322 Ahzab. 10.

belirtilen[323] Hz. Peygamber'in hayatının örneklikten çıkarılması anlayışına da sürükler.

BEN-İ KAYNUKA SAVAŞI[324]

Siyerde Medine dönemi yıllarında gerçekleşen Yahudilerle mücadeleler önemli bir yer tutar. Bu mücadelelerin yoğunluğu Kur'an'a da yansımıştır. Medenî ayetlerdeki Yahudilerle ilgili detay bilgiler, bunun en önemli kanıtıdır. Medine döneminin ilk yıllarında meydana gelen Ben-i Kaynuka Savaşı Hz. Peygamber'in onlarla yaptığı ilk ciddi mücadeledir.[325]

Hz. Peygamber, Bedir Savaşı'nın arkasından Medine'deki zengin Yahudi Kabilesi olan Ben-i Kaynukalılara savaş açmış, onları kalelerinde 15 günlük bir kuşatmanın akabinde teslim alıp Şam taraflarına sürgün etmişti. Ben-i Kaynukalıların kuşatılmasına sebep olarak siyer kaynaklarında iki olaydan bahsedilir. Bu rivayetleri sırasıyla verdikten sonra tahlillerini yapmak istiyoruz.

Ben-i Kaynukalıların Ahitlerini Bozmaları

Bu konuda bütün klasik kaynaklarda savaşın sebebi olarak ilk anlatılan olay şu şekildedir:

> Kaynuka Yahudileri, Yahudilerin en cesaretlileri idiler. Kaynuka Yahudilerinin ne arazileri, ne ziraatları, ne de hurmalıkları vardı. Hepsi kuyumcu ve tüccar idiler. Bunların 300'ü zırhlı, 400'ü zırhsız olmak üzere 700 savaş erleri vardı.[326] Hz. Peygamber, Medine'ye hicret edip geldiği zaman, onlarla da anlaşma yapmıştı. Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e Bedir'de ihsan buyurduğu fetih ve zafer onların kıskançlıklarını ve taşkınlıklarını açığa vurdurdu. Aradaki antlaşmayı bozdular. Kaynuka Yahudileri, Bedir'le Uhut arasında antlaşma bozan ve Hz. Peygamber ile çarpışmaya kalkan Yahudilerin ilki idi. Hz. Peygamber, bunu haber alınca onla-

323 Ahzab, 21.

324 Bu çalışma daha önce makale olarak yayınlanmıştı. Bkz. Mehmet Azimli, "Siyer Yazıcılığının Problemlerine Bir Örnek-Beni Kaynuka Savaşının Sebebi-" *İslami İlimler Dergisi*, Sayı: 7, Çorum 2009.

325 Siyerciler, bu olayda savaş olmamasına rağmen gazve olarak nitelendirdikleri için biz de çalışmamızda Ben-i Kaynuka Savaşı olarak isimlendiriyoruz. Bkz. Vakıdi, 174.

326 İbn Hişâm, V, 277.

rı Kaynuka çarşısında topladı ve "Ey Yahudi topluluğu! Allah'ın Kureyş'e indirdiği ukubet ve musibet gibi bir ukubet ve musibetin sizin başınıza da gelebileceğinden sakınınız ve Müslüman olunuz! Çünkü siz benim gönderilen peygamber olduğumu biliyor ve bunu Kitabınızda (Tevrat'ta) ve Allah'ın size gönderdiği Ahdde bulmuş bulunuyorsunuz" buyurdu.

Kaynuka Yahudileri "Ey Muhammed! Sen bizi kendi kavmin mi zannediyorsun? Kendilerinde harp ilmi olmayan bir kavimle karşılaşman seni mağrur etmesin, aldatmasın! Sen onlardan bir fırsata nail oldun (onları yenmiş bulundun). Vallahi, biz eğer seninle harp edersek, muhakkak, bizim nasıl insanlar olduğumuzu o zaman öğrenirsin!" diyerek Hz. Peygamber'e meydan okudular. Rasulullah da onları muhasara etti."[327]

Ben-i Kaynukalıların kuşatılması konusunda ilk klasik siyer kaynaklarında aktarılan ilk rivayet budur.

Baş Örtüsü Meselesi

İlk siyer kaynaklarından bazısı Ben-i Kaynuka olayı ile ilgili olarak yukarıdaki rivayeti aktarmakla beraber, bazı siyer kaynakları Ben-i Kaynukalılarla savaşa sebep olan bir diğer olaydan daha bahsederler. Bu olay da şudur:

Medineli olmayan ve Ensar'dan birisiyle evli bulunan Araplardan[328] bir kadın; Kaynuka Yahudilerinin çarşısına gelip satacağı malı satmış, ziynet eşyasını yaptırmak için de bir kuyumcu Yahudi'nin dükkânına oturmuştu.

Yahudiler, kadının yüzünü açmasını istediler. Kadın ise yüzünü açmaktan kaçındı. Kuyumcu veya Kaynuka Yahudilerinden bir adam, kadının haberi olmadan, arka tarafına oturup kadının eteğini bir dikenle sırtına iliştirdi. Kadıncağız ayağa kalkıp edeb yeri açılınca, Yahudiler gülüşmeye başladılar.

Kadının feryadı üzerine, Müslümanlardan bir zat sıçrayıp kuyumcunun ardına düştü ve onu öldürdü. Yahudiler de toplanıp o Müslümanı şehit ettiler. Müslümanlar da Yahudilere karşı, Müslü-

327 İbn İshak, 496-498; Vakıdi, 176; İbn Hişâm, V, 277; İbn Sa'd, II, 26; Belazurî, I, 363; Taberî, II, 49.

328 Rivayeti aktaran ilk kaynaklar, kadının Müslümanlığından bahsetmezler. Ancak muahhar kaynaklar kadının Müslüman olduğunu aktarırlar ve bu olayı Müslüman kadının baş örtüsüne saldırı olarak yorumlarlar. Umeri, 99; Sarıçam, 223; Kasım Şulul, *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul 2003, 229.

manları imdada çağırdılar. Böylece, Müslümanlarla Kaynuka Yahudilerinin araları bozuldu.[329]

Rivayetlerin Tahlili

İlk siyer yazarlarından İbn İshak,[330] İbn Sa'd[331] ve Taberi,[332] Ben-i Kaynuka olayının anlatımını sadece ilk rivayet üzerine kurmaktadırlar ve ikinci rivayetten hiç bahsetmemektedir.

Ancak ilk siyer müelliflerinden bir kısmı, bu iki rivayeti arka arkaya vermektedirler. Bunlardan Vakıdi, İbn Hişâm ve Belazuri, ilk rivayeti savaşın kesin bir sebebi olarak verdikten sonra, muhtemelen bu konudaki savaşın meşruluğunun delilini kuvvetlendirmek için ikinci rivayeti de ilave olarak anlatmaktadırlar.[333] Sonuç olarak, ilk siyer kaynaklarımızın tamamı, olayın esas sebebinin birinci rivayet olduğu konusunda müttefiktirler. Daha sonraki çalışmalarda da bu tertibe uyularak iki rivayeti birbirini tamamlayan sebepler olarak aktarma alışkanlığı sürdürülmüştür.[334]

Çağdaş bazı araştırmalarda da olayın gerçek sebebinin ilk rivayetteki gibi olduğunu, ikinci rivayetteki olayın Ben-i Kaynukalılara karşı gerçekleşen savaşın gerçek sebebinin olamayacağını belirtmişlerdir.[335] Ekrem Ziya Umerî, bir kadının örtüsüne saldırılmasını anlatan ikinci rivayet hakkında şöyle der:

> Bu rivayet zayıftır. İsnadında İbn Hişâm'la Abdullah b. Cafer el-Mahremi arasında kopukluk vardır. Bir de tâbiînin ileri gelenlerinden olmayan, meçhul Ebu Avn'dan mevkuf olarak gelmektedir.[336]

Ancak, Arap bir kadının örtüsüne saldırılmasını anlatan ikinci rivayet, her ne kadar rivayet açısından zayıf olması ve Ben-i Kaynuka olayının gerçek sebebi olmamasına rağmen, bir kısım si-

329 Vakıdi, 176; İbn Hişâm, V, 277; Belazuri, I, 363.
330 İbn İshak, 496.
331 İbn Sa'd, II, 26.
332 Taberî, II, 49.
333 Vakıdi, 176; İbn Hişâm, V, 277; Belazuri, I, 363.
334 Hamidullah, 943; İmaduddin Halil, 340; Sarıçam, *223;* Şiblî, I, 278; Gazali, 260; İ. Hakkı Atçeken, "Asrı Saadet'tte Yahudilerle İlişkilere Genel Bakış," *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara 2003, 444; Martin Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İstanbul 1994, 225.
335 Apak, 257.
336 Umeri, 99.

yer müellifleri tarafından ön plana alınmış ve olayın gerçek nedeni gibi sunulmuştur. Çağdaş bazı çalışmalarda da benzer bir yol takip edilmiştir. Hatta son dönem siyerle ilgili kitaplarda bu ikinci rivayet, Ben-i Kaynuka olayının gerçek sebebi gibi aktarılmaya ve bu şekilde yorumlanmaya başlanmıştır. Son dönem yayınlanan siyer ile ilgili kitaplar taranırsa bu durum görülecektir.[337]

Dahası son dönemlerdeki bazı araştırmalarda bu savaşın sebebinin sadece baş örtüsü olduğuna vurgu yapılmaktadır. Bunlardan birkaç örnek vermek istiyoruz. Şu sözler bu düşünceyi yansıtan güzel bir örnektir:

> Hicri ikinci senenin Şevval ayında yapılan bu savaş, Hz. Peygamber'in resmen ilan ettiği ilk savaştı ve sebebi, Müslüman kadının baş örtüsüne karışılmasıydı.[338]

Olaya benzer açıdan bakan ve Ben-i Kaynukalılara karşı savaşın sebebi olarak Müslüman bir kadının örtüsüne saldırılmasını anlatan ikinci rivayetin esas sebep olduğunu savunan başka bir alıntı yapmak istiyoruz:

> Bu hâdisenin sebebi, Yahudilerin, Müslüman Arap kadınının yüzünü açmak isterneleri idi. Bu olay, Müslüman kadının kendi özel bir işini görmek için Yahudi çarşısına girdiği vakit olmuştu. İbn Hişâm'ın naklettiği bu sebep ile diğer siyercilerin rivayeti (yani ilk rivayet) arasında tezat yoktur. ... Onlardan biri diğerini tamamlıyor. Çünkü Yahudilerin sadece kinlerini kelimelerde ve yüzlerinde açığa vurmasından dolayı, Resulullah'ın aralarındaki anlaşmayı bozması çok uzak bir düşüncedir. İbn Hişâm'ın rivayetine göre, bilakis Yahudilerin Müslümanlara karşı kötü davranmış olmaları gerekir... "İbn Hişâm'ın rivayetinde (ikinci olarak aktardığımız rivayette) tek kaldığı bu olayda biraz zayıflık vardır. Bir hükme, delil teşkil edecek kuvvette de değildir" denilebilir. Ancak buna şehadet edecek diğer sahih hadisler çoktur. Onları tenkit etmeye de imkân yoktur.[339]

Meseleyi aynı rivayete bağlayan diğer bir görüş ise şöyledir:

337 Seydişehri, 612; Abdurrahman Şarkavi, *Özgürlük Peygamberi*, çev. Muharrem Tan, İstanbul 1993, 220; Algül, I, 408; Çelebi, 100. Heykel, II, 94; Berki, *Hz. Muhammed*.

338 İhsan Süreyya Sırma, *İslami Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad*, İstanbul 1996, 47.

339 Buti, 239.

Rasulullah (sav) bir kadının örtüsüne tecavüz edildiğinden dolayı bu savaşı yaptı.[340]

Bu ve benzeri düşünce sahipleri, olayı biraz da sloganik olarak ön kabulle düşünmektedirler. İkinci rivayetin cerh ve tadil açısından zayıf olduğunu, rivayet zincirinde problemlerin olduğunu yukarıda söylendiği gibi bu düşünce sahiplerinden bazıları da itiraf etmektedir.[341] Yine, içinde sözgelimi Buhari'nin bulunduğu sahih hadis kitaplarında, bu rivayetten bahsedilmemesi de dikkat çekicidir.

Ayrıca tarihsel bağlamda bakarsak; rivayetin gerçekleştiği belirtilen Ben-i Kaynuka'ya ait olan kuyumcular çarşısında böyle bir olayın gerçekleşmesi de pek uygun olmasa gerektir. Böyle bir olaya oranın esnafının katılması ve çarşı esnafının böyle bir tacize izin vermesi, kendi menfaatleri açısından uygun olmasa gerektir. Bir kadının tacize uğradığı bir yere, ziynete düşkün olan kadın kesiminin gitmesi mümkün değildir. Bu durumda böyle bir taciz olayına ilk önce oranın esnafı karşı gelecektir. Ancak rivayette tam tersine böyle bir tacize bizzat dükkân sahibinin katıldığı,[342] esnafın da âdeta bu olayı savunur gibi hiç ses çıkarmadıkları ve Hz. Peygamber'in olaya tepkisine de karşı geldikleri görülüyor. Rivayet bu açıdan da olabilirliği mümkün gözükmemektedir.

Yine kuşatma sonrası teslim olan Yahudileri savunmak üzere harekete geçen Abdullah b. Ubey ile yapılan diyaloglardan da bazı işaretler bulunabilir. Abdullah b. Ubey, savaş sonrası eski müttefikleri Ben-i Kaynukalıları kurtarmaya çalışırken, gerek Hz. Peygamber gerek Müslümanlardan hiçbiri, bu rivayetleri delil getirerek Ben-i Kaynukalıların bunu hak ettiklerini söylememektedirler. Eğer kuyumcular çarşısında bir Müslüman kadının namusu taciz edilmiş olsaydı, elbette bunu İbn Ubey'e karşı ilzam edici bir delil olarak kullanmaları gerekirdi. Ancak böyle olmamıştır.

Bu durumda bu ikinci rivayet durup dururken mi uydurulmuştur? Buna evet demek mümkün değildir. Biz olayın bir ka-

340 Havva, II, 199.
341 Buti, 239.
342 İbn Hişâm, V, 277.

rıştırma ve başka bir olayın Ben-i Kaynuka Savaşı sebebi olarak siyer kaynaklarına adapte edilmesi olduğunu düşünüyoruz. Bu görüşümüzü İbnü'l-Esir'den aktaracağımız bir alıntı ile desteklemek istiyoruz:

> Birinci Ficar Harbi'ne sebep olarak şu olay anlatılır: Bir grup Kureyşli genç, Ben-i Amir kabilesinden, üzerinde peçe bulunan bir kadının yanına oturarak, "Örtünü aç da yüzüne bakalım." derler, kadın aldırış etmez. Bu gençlerden biri kalkıp kadının elbisesinin eteğini sırtına kadar yırtar. Kadın bunun farkına varmaz. Ayağa kalkınca dübürü açılır ve gençler "Yüzüne bakmamıza müsaade etmedin, biz de dübürüne baktık." diyerek gülerler. Kadın "Ey Amiroğulları ayıp yerim açığa çıkarıldı!" diye bağırır. Bir grup insan gelir, neredeyse savaşa sebep olacak şekilde kavgaya tutuşurlar. İşin büyüyeceğini anlayınca aralarındaki anlaşmazlığa son verirler.[343]

Rivayete dikkat edilirse; Ben-i Kaynuka Savaşı'nın sebebi olarak aktarılan "bir kadının örtüsünün açılması" olayının aynısı, aynı ibarelerle bu tarihten yaklaşık 40 yıl önce çok farklı bir dönemde, çok farklı bir yerde Mekke'de Ukaz Panayırı'nda vuku bulan Ficar harplerinin sebepleri arasında geçtiği aktarılmaktadır.

Bu da acaba bu rivayet, buradan alınıp siyer kaynaklarındaki Ben-i Kaynuka Savaşı anlatımına adapte mi edildi? şeklindeki soruları zihne getirmektedir. Çünkü bu rivayet, Müslümanların Ben-i Kaynukalılara savaş açmasının ne kadar haklı gerekçeleri[344] olduğunu gösteren önemli bir delil olarak karşımızda durmaktadır. Bu rivayet, olayı ilk rivayete göre daha bir dramatize ettiği gibi, Müslümanlara Kaynukalılara karşı direk müdahale hakkını da doğurmaktadır.[345]

Bu sebeplerden dolayı Ben-i Kaynuka Savaşı'nın sebebi olarak aktarılan "bir kadının örtüsünün açılması" olayının esasen gerçek bir olay olmadığı, Ben-i Kaynukalılara Hz. Peygamber'in açmış olduğu savaşın meşruluğunu kuvvetlendirmeye yönelik somut bir delil gösterme amacıyla yıllar öncesinden beri anlatı-

lan[346] bir olay, buraya adapte edilip böyle bir meşruiyetin sağlanmaya çalışıldığını düşünüyoruz.

Antlaşmayı Kim Bozdu?

İkinci olarak aktardığımız rivayetin, gerçekliğinin olmadığını belirttikten sonra, savaşın sebebi olarak anlatılan ilk rivayetteki problemli olduğunu düşündüğümüz bir noktayı tahlil etmek istiyoruz. Siyer kaynakları, net bir şekilde Bedir Savaşı sonrası Ben-i Kaynukalıların, Hz. Peygamber ile aralarındaki antlaşmayı bozduklarından bahsederler.[347] Ancak bu konuda bazı problemler bulunmaktadır. Çünkü onların antlaşmayı ne şekilde bozduklarına dair bir ifade geçmemektedir. Hiçbir ifadede hangi somut olaya dayanarak antlaşmayı bozduklarından bahsedilmez. Özkuyumcu bu problemi şu şekilde ifade eder:

> Ben-i Kaynuka Yahudilerinin Hz. Peygamber ile yaptıkları antlaşmayı Bedir Savaşı'ndan sonra bozdukları rivayet edilmekte, fakat nasıl bozduklarına dair herhangi bir malumat verilmemektedir.[348]

Bu problemi aşabilmek için kimi müellifler, -ilk kaynakların tam tersine- ikinci rivayet olarak aktardığımız baş örtüsüne saldırılması olayını öne alarak meseleyi anlatma çabası içine girmişlerdir.[349] Bu durumda Yahudilerin antlaşmayı bozduklarına dair net bir delil bulunmuş olacak ve Hz. Peygamber'in savaş açması makul olabilecektir. Ancak o olayın problemlerini ve dolayısıyla bu şekilde delil olarak alınmasının mümkün olmadığını yukarıda izah etmiştik.[350]

Ayrıca Ben-i Kaynukalıların ahitlerini bozduklarına dair net bir delilin olmaması bir yana, onların ahitlerini bozmadıklarına ve tam tersine Müslümanların, aralarındaki ahdi onların üzerine attıklarına dair rivayetler bulunmaktadır. Nitekim klasik kaynakların aktardığına göre Ben-i Kaynukalılar Müslümanlara karşı "*Neden ahdinizi bozuyorsunuz?*" şeklinde sorular sordukları gibi, Abdullah b. Übey de Ben-i Kaynukalılara karşı ahdini feshe-

346 Watt, 138.
347 İbn İshak, 496; Taberî, II, 49.
348 Nadir Özkuyumcu, "Asr-ı Saadet'te Yahudilerle İlişkiler", *Asr-ı Saadet'te İslam*, İstanbul 94, II, 451.
349 Seydişehri, 612; Heykel, II, 94; Algül, I, 407; Köksal, IX, 237.
350 Vakıdî, 176; İbn Hişâm, V, 277; Belazuri, I, 363.

den[351] sahabeden Ubade b. Samit'e "*Ben-i Kaynukalılara karşı neden ahdini bozdun? Eline ne geçti?*" demektedir. İbn Übey, Ben-i Kaynukalılarla aralarında olanları (iyilikleri) hatırlatmış, bunun üzerine Ubâde b. Sâmit *"Ey Hubab'ın babası (İbn Übey), kalbler değişti. İslamiyet ahidleri yok etti!"* demiştir."[352]

Bu rivayet, Ben-i Kaynuka ile aralarındaki ahdi Müslümanların fesh ettiğini net olarak göstermektedir. Zaten böyle davranmalarını onlara Kur'an-ı Kerim tavsiye etmektedir. Kuşatma öncesi Ben-i Kaynuka'ya karşı ne yapılacağı konusunda nazil olan[353] ayette şöyle denmektedir:

> *Muahede eden bir kavmin hainliğini (anlar). kesin olarak endişeye düşersen, önce hak ve adalet üzere keyfiyeti kendilerine bildir ve ahitlerini üzerlerine at! Çünkü Allah hainleri sevmez!*[354]

Bu ayet, Müslümanlara o dönem şartları gereği anlaşmaları tek taraflı olarak bozma yetkisi vermektedir. Nitekim Hz. Peygamber de onların ihanetlerinden korkuyordu da bunu "*Ben-i Kaynuka Yahudilerinden korkuyorum!*" şeklinde ifade etmişti.[355]

Gerek aktardığımız ayet, gerek aktardığımız rivayetlerden şu gerçeği çıkarabiliriz: Hz. Peygamber, Bedir sonrası Ben-i Kaynukalıların mahallelerine gittiğinde onların tavırlarından ne kadar tehlikeli olduklarını sezmişti. Bu sebeple onlar ahitlerini bozmadan önce, Hz. Peygamber, tedbir alarak onları kuşatmış ve Medine'de Müslümanlar için tehlike arz eden bu grubu teslim aldıktan sonra önce öldürmek istemiş, sonra da İbn Übey'in baskısı ile Medine'den sürmüştür.

Hz. Peygamber'in bu kuşatmayı yapmasının altında Ben-i Kaynukalıların iflah olmaz bir şekilde saldırgan bir üslup benimsemelerinin payı büyüktür. Özellikle Bedir Savaşı öncesi gerçekleşen kıble değişikliği olayı ile onların düşmanlıkları hat safhaya ulaşmıştı. Artık, Medine'de Yahudilerin Hz. Peygamber'e karşı düşmanlıkları açıkça görülmeye başlamıştı.[356]

351 İbn İshak, 499.
352 Vakıdi, 179.
353 Vakıdi, 180.
354 Enfal, 58.
355 Taberi, II, 49.
356 Hamidullah, 946, dipnot. 1227.

Bu durumu bir müsteşrikin ifadesinden aktarmak istiyoruz:

> Bedir Savaşı'yla onun yerel aşiretler arasında etkisi büyümüştü. Ona gereken kıymeti vermeyenler, onun zaferini karartmaya çalışanlar, bunun için hiçbir şeyden kaçmayanlar, ellerinden ne geliyorsa yapanlar Yahudilerdi. Onun zaferini alkışlamak yerine, onu küçümsediler, alay konusu yaptılar, bunu her yerde evlerinde, sokaklarda yaptılar, ayetlerle alay ettiler. Her isteyenin camiye girebilmesi konusundaki Hz. Peygamber'in verdiği özgürlükten yararlanıp camilerdeki cemaat toplantılarına katılıp onlarla alay ettiler, onlar hakkında hicivler yazdılar. Genç Yahudileri suikast için hazırlamaya kadar ileri gittiler. Müslümanlara Medine'de acının ve elemin beklediğini hissettirdiler.[357]

Benzer bir ifade başka bir müsteşrik tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

> Gerçek sebep ne Müslüman bir kadının örtüsüne saldırı, ne de yaptıkları küstahlıktır. Zaten Bedir Savaşı sonrası münasebetler bozulmuştu. Birbirlerine düşmanca davranıyorlardı. Medine'de Müslümanlar için önemli bir tehlike arz ediyorlardı. Esasen bunlar savaş için yeterli sebeptir.[358]

Medine'de bulunan üç Yahudi kabilesinden en cesur ve İslam'a karşı en azgını olan Ben-i Kaynukalılar,[359] bu özellikleri sebebiyle Medine'den ilk tasfiye edilen grup oldular. Zaten Hz. Peygamber bunları Medine'den tasfiyeyi devamlı bir şekilde düşünmüştü. Bunu bir sözlerinde onlara karşı şu şekilde belirtmişti: "*Ben sizi Medine'den çıkarmak istiyorum.*"[360] Böylece Ben-i Kaynukalıların elinde tuttuğu Medine Pazarı ve ticari üstünlüğü de Müslümanlar ele geçirdiler.[361]

357 Bodley, 183.
358 Wensick, "Kaynuka", *İA*.
359 Atçeken, 443.
360 Buhari, Kitabu'l-Cizye, 6; rivayetin Ben-i Kaynukalılarla ilgisi için bkz. Hamidullah, 943; bu sözlerin -ravi Ebu Hureyre'den dolayı- Ben-i Kaynukalıların sürgünden sonraki yıllarda söylenmiş olabileceğine dair görüşler olsa da (söz konusu rivayetin şerhiyle ilgili olarak bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, el-Mevsuatu'ş-Şamile, el-İsdaru's-Sani) yine Buhari'deki başka bir hadiste geçen onun Hz. Peygamber ile Ben-i Kaynukalıların çarşısına gittikleri şeklindeki rivayetten de anlaşılıyor ki bu ve bunun gibi rivayetlerin Ebu Hureyre'nin mürseli olması ihtimali yüksektir. Bkz. Buhari, Buyu, 49.
361 Watt, 138.

İlk rivayette yer alan Ben-i Kaynukalıların ahitlerini bozduklarına dair görüş, siyercilerin Ben-i Kaynuka'ya savaş açılması hususunun meşruluğunu göstermek için ilave ettikleri bir yorum olmalıdır. Çünkü onların ahitlerini bozduklarına dair net bir ifadeleri olmadığı gibi, ahitlerini bozan bir olay da vuku bulmamıştır. Onların ahitlerini bozmadıklarını, tam tersine ayetler gereği, onlarla yaptıkları ahitleri onların üzerine atanların Müslümanlar olduğunu gösteren işaretler bulunmaktadır. Bu da siyercileri ayet gereği ahitlerini onlar üzerine atan Hz. Peygamber'e hukuki meşruiyet bulma adına bu tür söylemlere götürmüştür. Bu çaba, "Yahudilerin kinlerini sadece kelimelerde ve yüzlerinde açığa vurmasından dolayı Resulullah'ın aralarındaki anlaşmayı bozduğu" şeklindeki inancın çok uzak bir fikir olduğu, şeklindeki arka plan düşüncesinden hareketle ortaya koyulmuştur.

Sonuç olarak Ben-i Kaynukalıların Medine'den sürülmeleri onların Müslümanlara yapacakları düşmanlığı önceden önlemeye yöneliktir. Onlar, ahitlerini bozmadan önce, onların ahitleri tek taraflı feshedilip onlara savaş açılmıştır. Bu konuda gelen, bir Müslüman kadının baş örtüsüne saldırı şeklindeki rivayet ise yıllar önce Ukaz Panayırı'ndaki bir olayın delil kuvvetlendirmek amacıyla siyerin içine katılıp Ben-i Kaynuka olayına adapte edilmesidir.[362] Esasen bu tamamen kurgusal, inşaî bir anlatımdır. Bu olay kullanılarak gayet sloganik olarak baş örtüsü sebebiyle "İslam tarihindeki ilk resmi savaş" şeklinde söylemlere gidilmiştir.

Esasen olay siyercilerin Müslümanların haklılığını güçlendirmek için daha güçlü ve somut net delillere gerek duyup eski bir hikâyeyi bu olaya idraç etmelerinden başka bir şey değildir kanaatindeyiz. olayı dramatize etmek için ise tek taraflı olarak Ben-i Kaynukalıların suçlanmasını sağlayacak gerekçeler üretildi ve kurgulandı. Sonuçta sözlü anlatımın yazılı anlatıma geçtiği bir dönemde, ravi veya siyercilerin daha önce yaşanmış bir olayı, ek bir delil olarak ilave etme gereği duymuş olmaları ihtimali kuvvetlidir.

362 Olayın etrafında örülen kurgulamalar daha da ileri giderek olaydan yaklaşık 3 yıl sonra ele geçirilen Ben-i Kureyzalılardan alınan ganimetlerin bile sanki Kaynukalılara aitmiş gibi aktarılması da ayrı bir anekdottur. Casim Avcı. "Kaynuka". *DİA*.

UHUT SAVAŞI

Bedir Savaşı Arabistan'da şok etkisi yaratmıştı. Hz. Peygamber'in homojen olmayan ve hiçbir kabileye dayanmayan derleme bir ordu ile bölgenin en saygın ve Araplar üzerinde hakim gücü Kureyşlileri önemli bir mağlubiyete uğratması şaşkınlık yaratmıştı. Mekkeliler müthiş bir itibar kaybına uğramışlardı. En önemli ve etkin liderleri yok edilmişti. Mekke'de âdeta karizmatik hiçbir liderin kalmaması üzerine Mekke liderliğini Ebu Sufyan üstlenmek durumunda kalmıştı. Ebu Sufyan Bedir Savaşı'nın intikamını almak için Medine meralarına saldırmış bir kişiyi öldürmüştü.[363]

Müslümanlar, bu dönemde Mekke'de işkence çeken Müslümanları kurtarmak için bazı çalışmalar yaptılar. Özel birlikler gönderip Mekke'de hapsedilip işkence gören kimi Müslümanları kurtardılar.[364] Ayrıca Mekkelilerin kervanlarını takip etmeyi sürdürdüler. Mekkelilerin ticaret yolları olan Kızıldeniz yolunu değiştirerek son bir ümitle ters istikametten yani Medine'nin doğu tarafından Şam'a gönderdikleri bir kervanı, Karade Suyu başında basıp çok yüklü bir ganimet elde ettiler.[365] Bu durum Mekkelileri çileden çıkarmış[366] ve tekrar bir savaş hazırlığına başlamışlardı. Çünkü artık Şam yolu tamamen kapanmıştı.

Bedir Savaşı, Hz. Peygamber'in Medine içinde de konumunu güçlendirmiş, Medineli Yahudiler, kendilerini, Hz. Peygamber ile antlaşmak zorunda hissetmişlerdi. O güne kadar düşmanlıklarını şiirlerle hakaret boyutlarında sürdüren Medineli Yahudilerden bazılarına suikastlar düzenlendi. Bunlar insan onuruyla oynuyorlar, ağır sözlerle Müslümanlara ve eşlerine saldırıyorlardı.[367]

Savaş Öncesi

Hz. Peygamber, Mekkelilerin Medine üzerine yürüdüğü haberini alınca sahabe ile istişare neticesinde Uhut Meydanı'nda müşrikleri karşılamak üzere çıktı. Yolda Abdullah b. Übey yaklaşık 300 ki-

363 Belazuri. I. 365.
364 İbn Sa'd. IV. 132.
365 Belazuri. I. 451.
366 Hattab. 108.
367 Belazuri. I. 450.

şilik taraftarı ile ordudan ayrıldı. Mazeret olarak Hz. Peygamber'in kendisini dinlemeyip gençleri dinlediğini söyledi. Esasen İbn Übey ile Hz. Peygamber, savaş taktiği konusunda aynı düşünce içindeydiler. İkisi de düşmanın Medine'de karşılanmasını istiyorlardı.[368] Bu, çok kan dökülmemesine de vesile olacaktı. Ancak sahabenin çoğunluğunun görüşü böyle olmayınca, Hz. Peygamber kendi görüşünden ferağat etti. İbn Übey ise hâlâ kendini İslam öncesi Medine'de kral gibi görmek istiyordu. Bunu "Bana isyan etti, çocuklara itaat etti." şeklindeki tepkisinden anlıyoruz.[369]

Bu arada kaynaklarda Müslümanlara Kaynukalıların 600 kişi ile yardım etmek istedikleri Hz. Peygamber'in ise bunları reddettiği belirtilir.[370] Ancak Kaynukalıların Uhut Savaşı öncesi Medine'den sürüldüğü bilinen bir gerçektir. Bu anlamda böyle bir teklifte bulunmaları mümkün değildir. Bu, muhtemelen Hz. Peygamber'e karşı savaşmadığı için Medine'de bırakılan bir kısım Kaynukalıların teklifi olabilir ki onların da sayısının bu kadar olması mümkün değildir.[371]

Okçuların Görev Yeri

Hz. Peygamber, savaş öncesi ordusunu konuşlandırırken, Kureyş ordusu süvarilerinin çevirme yapıp arkadan saldırabilecekleri endişesiyle, 50 okçuyu görevlendirmişti. Bu okçuların Uhut dağı civarındaki Ayneyn geçidine bakan Okçular tepesine yerleştirildiği aktarılır.[372] Ancak bu tepede duran okçuların geçitten geçecek olan süvarileri engelleyemeyecek kadar uzakta olacakları aşikârdır.[373] Bu sebeple bazı müellifler, muhtemelen okçuların tepeye yakın konuşlanan ordunun arka tarafında konuşlandırıldıklarını belirtmişlerdir.[374] Nitekim ilk kaynaklardan İbn İs-

368 Taberî, II, 59.
369 Taberî, ilginç bir şekilde aktardığı başka bir rivayette İbn Übey'in düşmanın dışarıda karşılanması gerektiği şeklinde görüş bildirdiğini aktarır. Taberî, II, 60.
370 İbn Sa'd, II, 48.
371 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 208.
372 İbn Sa'd, II, 39.
373 Hamidullah, Uhut ile Okçular tepesi arasındaki mesafenin uzaklığı sebebiyle Kureyşli süvarilerin engellenmesinin mümkün olamayacağı sebebiyle muhtemelen buranın sonradan kumlarla dolduğunu, eskiden daha sarp ve bir kısmının geçmeye elverişli olmayan ormanlık olabileceği varsayımını ileri sürmek zorunda kalmıştır. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 96.
374 Hattab, 112.

hak, [375] İbn Hişâm,[376] Taberi,[377] Belazuri[378] ve Vakıdi de[379] böyle bir tepeden bahsetmeksizin sadece Hz. Peygamber'in 50 okçuyu Kureyş'in arkadan saldırısını önlemek üzere müşriklerin hizasına yerleştirdiğini bildirirler. Buradan da anlaşılmaktadır ki; Hz. Peygamber, ordunun arkadan kuşatılmasını engellemek için ordunun arka tarafına okçular yerleştirmiştir.

Savaş Ortamında Bazı Enstantaneler

Uhut Savaşı mağlubiyetinin getirdiği moralsizliği giderme adına birçok abartı yapılmıştır. Bunlardan biri gerdek gecesi ertesinde cünüp olarak savaşa katılıp şehit olan sahabeden Hanzale'nin melekler tarafında[380] yıkanması konusudur.[381] Doğrusu Hz. Peygamber'in bu durumu sahabeye bildirmesi, sahabenin endişelerini gidermeye yönelik söylediği bir moral sözü olmalıdır. Değilse bu şehidin Allah katına bu şekilde gitmesinde İslam öğretileri açısından hiçbir mahzur olmasa gerektir. Hz. Hamza'nın da cünüp olduğu için melekler tarafından yıkandığı şeklinde başka bir rivayet de,[382] muhtemelen Hanzale'nin Allah katındaki değeri karşısında en üstün şehidin Hamza olduğuna vurgu için ortaya konulmuş olmalıdır.

Bazı rivayetlerde Müslümanların sancaktarı Musab'ın şehit olması üzerine sancağı bir meleğin taşıdığı[383] ona seslenildiğinde "Ben Musab değilim" dediği aktarılır.[384] Hâlbuki başka rivayetlerde Musab'ın sancağı sonuna kadar dik tutmaya çalıştığı ve şehit edilince, sancağın düştüğü açıkça belirtilmektedir.[385] Yine Hz. Peygamber'e 70 kere kılıçla vurulduğu ama bir şey olmadığı,[386] Hz. Ali'nin kılıç darbeleriyle düştükçe Cebrail tarafından yerden

375 İbn İshak, 504.
376 İbn Hişâm, V, 305.
377 Taberi, II, 62.
378 Belazurî, I, 370.
379 Vakıdi, 219.
380 Belazurî, I, 379.
381 Vakıdi, 274.
382 İbn Sa'd, III, 16.
383 İbn Sa'd, II, 42.
384 Vakıdi, 234.
385 İbn Sa'd, III, 120.
386 Geniş bilgi için bkz. Köksal, *İslam Tarihi*, X, 176.

kaldırıldığı,[387] şeytanın savaş sırasında "Muhammet öldürüldü" şeklinde bağırdığı belirtilir.[388] Bütün bunlar Hz. Peygamber'in ve ashabının büyük gayretlerle yaptığı savaşı gereği gibi okumaktan çok abartılar içerisinde anlama çabası olarak görülebilir.

Ayrıca Katade b. Numan isimli sahabenin gözünün okla vurulması üzerine gözbebeğinin yanağı üzerine aktığı, bunun üzerine Hz. Peygamber'in gözbebeğini yerleştirerek[389] onu sağlam hale getirdiği aktarılır.[390] Uhut Savaşı sırasında bazı sahabenin topal, bazılarının çolak kaldığı bilinen gerçeklerdir. Hz. Peygamber'in en yakınındaki Talha gibi bazı sahabenin yaralarının Hz. Peygamber tarafından iyileştirilmediği de bir gerçektir.[391] Hz. Peygamber'in kendisinin bile yaralarını sahabenin tedavi ettiği bilinmektedir.[392] Bu durumda gözü çıkan sahabenin gözü yerine konulurken, diğer sahabenin yaraları neden tedavi edilmemiştir diye sormak icap etmektedir.

Yine savaş sonunda Amr b. Cemuh'un cenazesini Medine'ye götürmek üzere cesedi deveye yükleyen hanımı, deveyi bir türlü Medine'ye götürememiştir. Deve Uhut'a doğru koşarak giderken, Medine'ye doğru çekildiğinde çökmektedir. Hz. Peygamber'in de bu durum karşısında "*Deve memurdur, Allah tarafından emredildiğini yapmaktadır.*"[393] şeklindeki sözü de dikkatle okunmalıdır. Bu tür kullanımların meseleyi abartmaktan ve gizemli hale getirmekten başka bir gayesi yoktur.[394]

Savaşta Müslümanlar yenilince bazı sahabe savaştan kaçtı ve yaklaşık üç gün sonra Medine'ye döndü. Bunlardan biri de Hz. Osman'dı.[395] Bazı sahabe ise Hz. Peygamber'i canla başla savundu. Bu arada Ensar'dan birçok sahabe şehit oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber "*Kardeşlerimize insaflı davranmadık.*" demek zorunda kalmıştı.[396] Bu kargaşalık sırasında eski kinler depreşip

387 Bkz. Köksal, 152.
388 Vakıdi, 277.
389 İbn İshak, 508.
390 İbn Sa'd, III, 453.
391 İbn Sa'd, III, 217.
392 Belazurî, I, 380.
393 Vakıdi, 265.
394 Bkz. bu konuda kitaptaki "*Kusvâ'nın Emrolunması*" bölümü.
395 Vakıdi, 268.
396 Muslim, Cihat, 100.

Müslümanlar içinden biri yine Müslümanlardan birini kasten öldürmüştü ve savaş sonu buna kısas yapıldı.[397]

Uhut Savaşı sonunda Müslümanlar ağır bir mağlubiyet yaşadı. 70 kadar şehit verdiler. Müşrikler şehitlere müsle yaptı. Müşriklerin ayrılmasından sonra cesetlerin başına gelen Hz. Peygamber, cesetlerin durumunu görünce gayet beşerî bir tavırla yemin ederek Müşrikleri eline geçirirse onlara müsle yapacağını söyledi. Onun bu tavrını duyan ashab ise ellerine fırsat geçerse hiçbir Arap'ın hiçbir Arap'a yapmadığı biçimde müsle yapacaklarını söylediler. Ancak Hz. Peygamber sonradan bundan vazgeçti ve ashabına yasakladı.[398]

Uhut Savaşı bazı müellifler tarafından başarılı olarak sayılmaya çalışılsa da Kur'an'ın da apaçık işaret ettiği gibi[399] bu savaş tam bir hezimettir.[400] Ancak Müşriklerin kazandıkları zaferi tam olarak kullanamamaları ve Mekke'ye dönmeleri belki onların hedefine ulaşmaması açısından kazanç olarak değerlendirilebilir.[401] Hz. Peygamber, Mekkelilerin Medine'ye saldırabilecekleri endişesi ile onların nerede olduklarını ve ne yapacaklarını kestiremediğinden dolayı, savaş sonrası Talha b. Ubeydullah ile istişarede bulunup ona "*Mekkelilerin nerede olduklarını tahmin ediyorsun?*" şeklinde sormuş ve daha sonra kendi tahminini de bildirmişti.[402]

Mağlubiyet Sebeplerinden Biri: İçki

Hz. Peygamber'in ashabı bu savaşta Allah'ın koyduğu savaş yasasına uygun hareket etmediği için mağlup oldular. Onların savaşın başında galip gelmeleri de yasaya uygundu, sonra mağlup olmaları da Allah'ın koyduğu yasaya uygundu. Uhut Savaşı'na katılan sahabenin bu savaştaki mağlubiyetleri birçok sebebe bağlanabilir.[403]

397 İbn Hişâm, VI, 13.
398 İbn İshak, 518.
399 Ali İmran, 153.
400 Hattab, 121-128.
401 Watt, 148.
402 Bu rivayet bile onun her olayda gökten bilgilendirildiği gibi anlayışları nakzetmektedir. Vakıdi, 337.
403 Hattab. 123.

Allah bu savaştaki mağlubiyet sebeplerini sahabenin yanlışlarına bağlayarak der ki:

> *Siz Allah'ın izni ile düşmanlarınızı öldürürken, Allah, size olan vaadini yerine getirmiştir. Nihayet, öyle bir an geldi ki Allah arzuladığınızı (galibiyeti) size gösterdikten sonra zaafa düştünüz; (Peygamber'in verdiği) emir konusunda tartışmaya kalkıştınız ve âsi oldunuz. Dünyayı isteyeniniz de vardı, ahireti isteyeniniz de vardı. Sonra Allah, denemek için sizi onlardan (onları mağlup etmekten) alıkoydu. Ve and olsun sizi bağışladı. Zaten Allah, müminlere karşı çok lütufkârdır. O zaman Peygamber arkanızdan sizi çağırdığı halde siz, durmadan (savaş alanından) uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. (Allah) size keder üstüne keder verdi ki bundan dolayı gerek elinizden gidene, gerekse başınıza gelenlere üzülmeyesiniz. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.*[404]

Sahabenin bu savaştaki mağlubiyet sebeplerinden biri de onların Uhut Savaşı öncesinde gece bol miktarda içki içmeleridir ki; müellifler -muhtemelen sahabeyi kollama amaçlı olarak- bu konuya hiç temas etmezler. Buhari'nin verdiği bilgiye göre; Uhut akşamı sabaha kadar içki içenlerin hepsinin sabahleyin savaşta şehit oldukları bildirilir.[405] Bu da onların muhtemelen sarhoş olmalarının mağlubiyete sebep olduğu düşüncesine götürmektedir.[406]

Tabii ki bu durum onların kınanmasını gerektirmez. İçkinin henüz yasak olmadığı bir zamanda belki onların tedbirsizce savaş öncesi sarhoş olmaları eleştirilebilir. Ancak henüz içki yasağı olmadığı için dini bir sorumlulukları olamaz. Kaldı ki Müslümanlar, içki içen insanı yaptığı yanlıştan dolayı tenkit etseler de onu hiçbir zaman yaptığı bu günahtan dolayı dışlamamak gerektiğini belirtmişlerdir.[407] Hz. Peygamber, içki içene lanet edenleri uyarıp böyle yapmamalarını söylemiştir.[408] İbn İshak; Necaşi'nin oğlu Ebu Neyzer hakkında şöyle demektedir: "İçki içen bir adam olmasına rağmen mükemmel bir insandı."[409]

404 Ali İmran, 152-153.
405 Buhari,Tefsir 109.
406 Nadir Özkuyumcu, "Asrı Saadet'te İçki ve Yasaklanışı", *Asr-ı Saadet'te İslam*, İstanbul 1994, II, 508.
407 Hz. Hamza'nın katili Vahşi Müslüman olduktan sonra ölünceye kadar içki içmeye devam etmiştir. Onun yanına varanlar onun sarhoş olmadığı zamanı gözetliyorlardı. Bu sebeple Hz. Ömer tarafından Müslümanların divanından (nüfus kütüğü) silinmiş ve Hz. Ömer onun hakkında "Bildim ki Allah Hamza'nın katilinin yakasını bırakacak değildir." demiştir. İbn Hişâm, V, 317.
408 Buhari, Hudud, 5.
409 İbn İshak, 297.

Savaş Sonucu Kadınların Durumu

Uhut Savaşı sonrası savaşın durumu Medine'ye ulaşınca Müslüman kadınlar savaş meydanına doğru hareket etmişlerdi.[410] Medine'ye doğru kaçıp gelen sahabeyi karşılayan kadınlardan Ümmü Eymen onların korkakça kaçışlarına kızarak onlardan birine hitaben "İşte orada örgü millerim var. Git onları ör. Ver kılıcını ben savaşayım." demişti.[411]

Savaş sonrası 70 kadar şehidin eşleri dul kaldı. Bunun üzerine bunlarla ilgili miras hükümleri indirilerek bunların hakları korundu.[412] Kur'an'ın onlara verdiği bu haklar o gün için devrim niteliğindeydi. Avrupa'da bu haklar yaklaşık 14 asır sonra 19. asırda verilebildi.[413]

Uhut Savaşı Sonrası

Uhut Savaşı'nda Müslümanların mağlup olmasından sonraki yıllar, Müslümanlar için en zor dönemler olarak tarihe geçmiştir. Bedir Savaşı akabinde Müslümanların lehlerine esen rüzgâr, bir anda tersine esmeye başlamıştı. Arapların gözündeki büyüklükleri bir anda sıfırlamış ve bütün Araplar tarafından bir hedef konumuna dönüşmüşlerdi. Artık, Müslümanlar bulundukları ve yakalandıkları her yerde ihanete uğruyorlar ve öldürülüyorlardı. Bütün Arap kabileleri Medine'yi basıp yağmalamayı düşünüyordu. Sahabe, bu sebeple korkudan geceleri nöbet tutar olmuştu.[414]

Bu dönemde Hz. Peygamber, Uhut Savaşı'ndan bir yıl sonra Bedir'de buluşmak üzere müşriklerle sözleşme yapmalarından dolayı Bedir'e gitmek istedi.[415] Sahabe, ilk başta Uhut'un tesiri ile olsa gerek çekingen davranınca Hz. Peygamber buna kızdı ve gerekirse kendi başına gideceğini söyledi. Bunun üzerine Bedir'e

410 Bunlardan biri de Hz. Peygamber'in halası Safiyye'dir. Uhut Savaşı sırasında kaldıkları kaleye yaklaşan bir Yahudi'yi öldürdüğü anlatılır. Ancak bu olay, Hendek Savaşı sırasında olan bir olaydır ve müellifler tarafından bir karıştırma yapılarak Uhut Savaşı sırasında olduğu şeklinde aktarılmaktadır. İbn Sa'd, VIII, 41; Belazuri, 384.

411 Vakıdi, 278.

412 Belazurî, I, 402.

413 Armstrong, 243, 279.

414 Müslim, Fedailu's-Sahabe, 39.

415 İbn Hişâm, VI, 188.

gidildi, ancak Mekkeliler cesaret edip gelemediler.[416] Bedir'e gidiş Müslümanlar açısından ticari kâr sağladı.[417] Ayrıca Bedeviler için de Uhut mağlubiyetinden sonraki Müslümanların bu cesur davranışı hayranlık uyandırdı. Bu hayranlık sonucu belki Medine'yi basma teşebbüslerini revize etseler de Müslümanları kendi bölgelerinde hedef tahtası olmaktan çıkarmadı.[418] Bunun iki acı örneği, Reci ve Bi'ru Maune vakalarında ortaya çıkacaktır. Bu yıllar Hz. Peygamber ve bir avuç Müslüman sahabe açısından Medine'deki en zor yıllardı.

BİʾRU MAUNE OLAYI

Rivayetlerde Amir b. Sasa kabilesi başkanı Ebu Bera'nın Hz. Peygamber'den bir davet heyeti istediği[419] ve bunun üzerine Hz. Peygamber'in bölgeye 70[420] veya 40 kişilik[421] bir grup gönderdiği nakledilir. Bu grup Ebu Bera'nın kabile içindeki muhaliflerinin organizesi neticesinde tuzağa düşürülüp katledildiler. Olay, Hz. Peygamber'e gruptan ayrıldıktan sonra cesetler üzerine leş kargalarının inmesini görüp gelen ve Hz. Peygamber'e olayı haber vermesi için gönderilen Amr b. Ümeyye ed-Damri tarafından ulaştırıldı.[422]

Ancak Buhari, seferin gayesinin düşmanlara karşı yardım istenmesi sebebiyle olduğunu açıkça belirtmektedir.[423] İbn Kesir ise heyetin gönderiliş amacının net olarak belli olmadığından dolayı bir ihtiyaç için gönderildiğini aktardığı rivayetlerde temas eder.[424] Taberi, heyetin bir mağaraya saklandığını, kimi elçi olarak gönderebileceklerini görüştükten sonra aralarından Haram b. Milhan'ı gönderdiklerini, bunun üzerine düşmanları onu şehit edip arkadaşları da olabileceğini düşünerek bölgeyi aradık-

416 İbn Sa'd, II, 59.
417 Vakıdi, 384.
418 Armstrong, 285.
419 Vakıdi, 346; bu konuda yapılmış detaylı bir çalışma için bkz. M. J. Kister. "Biri Maune Seferi", çev. Ünal Kılıç, Ali Aksu. *İstem*, Sayı: 1, Konya 2003.
420 İbn Sa'd, II, 52; Vakıdi, 347.
421 İbn Hişâm, VI, 147; Taberî, II, 81.
422 İbn Hişâm, VI, 150.
423 Buhari, Meğazi, 30.
424 İbn Kesîr, V, 524.

larını ve mağarada saklanan diğer sahabeyi öldürdüklerinden bahseder.[425] Son rivayet, heyetin bölge halkının haberi olmaksızın izinsiz bölgeye girdiğini göstermektedir.

Doğrusu Ebu Bera, muhtemelen Necit Bölgesi'ne hakim olmak[426] ve kabilesi içindeki rakip gruplara karşı yardım talebi amacı güdüyordu.[427] Sefere katılanların Kurra olarak nitelendirilmesi bunun bir davet heyeti olarak algılanmasına sebep olmuş olmalıdır. Davet için bu kadar kalabalık bir grubun gidip gitmeyeceği de düşünülmelidir. Nitekim Hz. Peygamber'in 40 veya 70 sahabesinin katledilmesine rağmen, karşı kabileden diyet talep etmeyip yanlışlıkla öldürülen iki kişinin diyetini onlara ödemesi,[428] ayrıca Hz. Peygamber, daha sonraları Medine'ye gelen ve bu katliamın sorumlusu Amir b. Tufeyl'den diyet talebinde bulunmaması da hem ilginçtir hem de birliğin gönderiliş amacı konusundaki düşüncemizi destekler niteliktedir.[429]

Doğrusu Hz. Peygamber, bölgedeki kabileler içinde müttefikler bulmak istiyordu. Bu sebeple riskli de olsa Ebu Bera'nın teklifini eman alarak onaylamıştı. Ancak sonuç kendisinin de tahmin ettiği gibi oldu. Bu sebeple de karşı taraftan diyet istemedi.[430] Ancak Hz. Peygamber, katliamdan kurtulan bir Müslümanın yolda rastladığı iki kişiyi İslam'a girdiklerinden haberi olmaması sebebiyle arkadaşlarını katleden kabileden olmalarından dolayı katletmesine karşılık diyetlerini ödemek zorunda kaldı.[431] Sonuç olarak bu seferin hedefinin Hz. Peygamber'in bölgeye nüfuz etmek istemesi ve bu yüzden kendisine yapılan bölgede birlikte çalışma ve yardım teklifine olumlu cevap vermesi sebebiyle olduğunu söyleyebiliriz.

Bi'ru Maune'de göğün yarıldığı ve sahabeden Amir b. Fuheyre'nin cesedinin göğe çıkarıldığı gibi bazı aktarımlar mevcuttur.[432] Kurralardan oluşan bu grubun içinden sadece birine özel mu-

425 Taberi, II, 83.
426 Dermenghem, 225.
427 Armstrong, 282.
428 İbn Sa'd, II, 53.
429 İbn Hişâm, VII, 457.
430 Watt, 155.
431 İbn Sa'd, II, 53.
432 İbn Hişâm, VI, 152.

amele yapılması, pek tuhaf gözüküyor. Bu muhtemelen tamamı Ensar'dan olan şehitler içerisindeki bir Muhaciri övmeye yönelik sonraki dönemlerdeki tartışmaların bir yansıması olmalıdır. Aşere-i Mübeşşere'nin tamamının Kureyşlilerden olması gibi. Yine bu savaş sonunda olayın Hz. Peygamber'e Cebrail tarafından haber verildiği şeklinde haberler mevcuttur.[433] Ancak kaynakların çoğu, katliamı yapan Amir b. Tufeyl tarafından katledilmeyip gönderilen Amr b. Ümeyye ed-Damri tarafından haberin ulaştırıldığı konusunda hemfikirdir.[434]

RECİ OLAYI

Bu dönemde Medine'ye 160 km[435] uzakta Reci Vakası meydana geldi. Rivayetlerde genelde Reci'ye gönderilen birliğin de davet heyeti[436] olduğu şeklinde aktarımlar mevcuttur.[437] Ancak bu konuda yukarıda olduğu gibi farklı rivayetler de mevcuttur. Buhari, bu konuda aktardığı rivayette bu birliğin bir keşif kolu olarak hazırlanıp gönderildiğini açıkça belirtmektedir.[438] Vakıdi, aktardığı rivayetlerin başında, bu heyetin Hz. Peygamber tarafından Mekkeliler üzerine bir keşif kolu olarak gönderildiğini belirtmektedir.[439] İbn Kesir de bu rivayeti öncelikli olarak aktarmaktadır.[440] Heyetin etrafını saran düşmanlarına karşı davet için geldiklerini belirtmeleri, heyetin davet için gönderildiği şeklindeki algıya sebep olmuş olabilir.

Hz. Peygamber'in gönderdiği bu keşif kolunun sayısı konusunda 6[441] ve 10 rakamları verilmektedir.[442] Hz. Peygamber'in bu olaydan önce sahabeden Abdullah b. Üneys'i, özel olarak gönderip öldürttüğü[443] Hz. Peygamber'e düşmanlıkta ileri gitmiş olan

433 Buhari, Meğazi, 30.
434 İbn Sa'd, II, 53.
435 Umeri, 176.
436 İbn Hişâm, VI, 123.
437 İbn Sa'd, II, 55.
438 Buhari, Meğazi, 30.
439 Vakıdi, 354.
440 İbn Kesir, V, 498.
441 İbn Hişâm, VI, 124.
442 İbn Sa'd, II, 55.
443 İbn Sa'd, II, 50.

Sufyan b. Halit el-Lihyani isimli şahsın kabilesi, Hz. Peygamber'in gönderdiği bu heyeti teslim almak istediler. Heyet teslim olmayınca saldırdılar, ikisi hariç hepsini öldürdüler[444] ve esir ettikleri ikisini de Mekkelilere Bedir'deki ölenlerinin intikamını almak üzere sattılar.[445] Mekke'de o günlerde Bedir'de ölen yakınlarının intikamını almak için Müslüman öldürmeye yemin etmiş insanların bulunması, kabileleri buna sevk ediyordu.[446]

O günlerde Mekke'de bazı Müslümanların sadece dirisi değil, ölüsü bile para ediyordu. Diri olarak yakalanan iki sahabe işkenceler altında Mekke'de katledildiler. Şehit edilenlerden özellikle Asım b. Sabit'in de kafasını kesip Mekke'deki Sülafe b. Sa'd isimli kadına satmak istediler. Bu kadının iki oğlu Uhut'ta öldürüldüğü için Asım'ın kafatası ile şarap içmek üzere yemin etmişti.[447] Rivayetlerde Asım'ın, cesedinin elde edilememesi için dua ettiği, bu yüzden arıların onun etrafını sardığından dolayı müşriklerin yanaşamadığı ve geceyi beklediği, ancak gece de selin gelip onu götürdüğü aktarılır.[448] Benzer bir şekilde Mekke'de işkence edilen Hubeyb'in[449] cesedini kurtarması için Hz. Peygamber'in gönderdiği sahabenin cesedi kaçırması sırasında cesedin yer tarafından yutulduğu ve bir daha bulunamadığı aktarılır.[450]

Araplarda cesedin düşmana geçmesi onursuzluktur. Bu sebeple her türlü fedakârlığı göze alırlar. Nitekim Hendek Savaşı'nda Hendek içinde öldürülen bir müşrik cesedi için Kureyşliler 10 bin dirhem teklif etmişlerse de Hz. Peygamber cesedi para almaksızın teslim etmiştir.[451] Asım da muhtemelen Mekkelilerin onun cesedini istediklerini tahmin ettiğinden dolayı cesedinin müşrikler

444 Mesudi, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, Beyrut 1981, 230.
445 Vakıdi, 357.
446 Oryantalistlerin, Bedir Savaşı'nda esir edilen iki kişinin öldürülmesi kadar bu iki şehidin işkence altında katledilmesi üzerinde durmamaları ilginçtir. Heykel, II, 128.
447 İbn Hişâm, VI, 125.
448 Taberi, II, 78; Buhari, Meğazi, 30.
449 Benzer bir abartı da Hubeyb'in mucizevi bir şekilde o tarihte Mekke'de bulunmayan bir üzüm yediği şeklindeki aktarımlardır. İbn Hişâm, VI, 131; Taberi, II, 78. Bunlar, Hubeyb konusunda hüzün duyan Müslümanları teselliye yönelik aktarımlar olmalıdır. Değilse Hubeyb için önemli olan, o dönem bölgede bulunmayan üzümü yemesi değil, onun işkencelerden kurtulmasıydı.
450 Taberi, II, 78.
451 İbn Kesir, VI, 46.

elinde oyuncak olmasını istemiyordu. Katliam sonrası her cesedin başına üşüşen arı ve sineklerden dolayı cesede yaklaşamayan müşrikler, akşam da yağmurun tesiriyle cesedin sürüklendiği ve kaybolduğunu görünce bu işin peşini bırakmak zorunda kalmış olmalılar. Değilse Asım ve arkadaşları için cesetlerinin mucizevî olarak kurtarılmasından daha çok, onların canlarının kurtarılması daha iyi olurdu.

Bi'ru Maune ve Reci vakalarında sahabenin tuzağa düşürülüp acımasızca katledilmesi, Hz. Peygamber'in vitir ve sabah namazlarında bu hainlere karşı lanet okumasına neden olmuştu. Aynı zamanda bu olay, Müslümanların zaten Uhut'ta zedelenmiş olan nüfuzunu da çok kötü kırmıştı.[452] Hz. Peygamber, bu imajı silmek için etrafa seriyyeler gönderdiği gibi, sahabenin olaylar karşısında dolan enerjisini boşaltmak için kendi de seferlere çıkıyordu.[453]

Hz. Peygamber, bu dönemde Zatu'r-rika Gazvesi'ne çıktı. Karşısında çok kalabalık bir orduyu görünce Hz. Peygamber ve sahabe korkarak[454] tedbirli davranıp geri döndüler.[455] Bu savaşta korku sebebiyle korku namazı uygulaması yapıldı. Ancak uygulama, bu savaşta yapılan bir uygulama olarak kaldı. Kur'an'da bahsedilen bu emir, o dönemden sonraki savaşlarda pek uygulanmayacaktır.[456]

Bu dönemdeki seferlerden biri de Dumetu'l-Cendel Gazvesi'dir ki; Müslümanların kervanlarını rahatsız eden Rumlar üzerine gerçekleştirdiği ilk gazvedir.[457] Ancak Hz. Peygamber, burada fazla kalamadan geri dönmek zorunda kaldı.[458] Çünkü Mekkelilerin Medine'ye saldırısının duyumu alınmıştı.[459] Bu gazvenin gerçekleşmesinin sebebi, biraz da müşriklerin Medine'ye saldırısı sırasında Hz. Peygamber'i Medine'den uzaklaştırmak isteyen Yahudilerin tuzağı olma ihtimali de vardır.[460]

452 Dermenghem, 225.
453 Watt, 170.
454 Belazurî, I, 406.
455 İmaduddin Halil, 213.
456 İbn Sa'd, II, 61.
457 Mesudi, 230.
458 İbn Hişâm, VI, 194.
459 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 124.
460 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 399.

BEN-İ NADİRLİLERCE HZ. PEYGAMBER'E SUİKAST

Hz. Peygamber'in hayatı anlatılırken hem klasik kaynaklarda hem de muahhar kaynaklarda onun Allah'ın koruması altında olduğu ve kendisine yapılan suikastlara karşı Allah tarafından korunduğu şeklinde bazı rivayetler aktarılır. Bu rivayetler, bazen ayetlerle de desteklenerek Hz. Peygamber'in Allah'ın koruması altında olduğu vurgulanır.

Burada, kaynaklarda anlatılan bu türden olaylardan iki tanesini aktararak, bu olaylar çerçevesinde tahliller yapmak ve bazı yanlış anlamalara değinmek istiyoruz. Hz. Peygamber'e yapılan suikast girişimleri ile ilgili olarak aktarılan olayların hepsini aktarmaktan öte, bir savaş dönüşü gerçekleştirilmek istenen başarısız suikast girişimi ile Ben-i Nadirlilerin suikast girişimini ele alıp bu iki olay çerçevesinde konuyu incelemek istiyoruz.

Mekke döneminde iken Hz. Peygamber'e suikast yapmak için planlar kurulduğunu biliyoruz. Nitekim bu durum Enfal suresi 30. ayette "*...İnkâr edenler seni tebliğden durdurmak, öldürmek ve sürgün etmek üzere plan kuruyorlardı...*" şeklinde açıkça belirtilmektedir. Bu suikast olayı ile ilgili ayrıntıları ve Hz. Peygamber'in bu suikastten ilahî bir haberle mi yoksa farklı bir şekilde mi haberdar olduğunu kitabımızın hicret ile ilgili bölümünde aktardığımızdan dolayı meselenin detayı oradan öğrenilebilir.

Hz. Peygamber'in Allah tarafından korunması sadedinde anlatılan rivayetlerden biri, Medine'deki Yahudi kabilelerinden olan Ben-i Nadirlilerin sürgünü ile ilgili anlatılan suikast olayıdır. Bu konuda iki farklı rivayetle karşılaşmaktayız. Hz. Peygamber'e yapılan suikast girişimini çok farklı boyutta anlatan iki rivayet de kaynaklarımızda geçerken, özellikle birinci olarak aktaracağımız rivayet, siyer kitaplarımızda ön plana çıkmıştır. Biz burada iki rivayeti de aktarıp bu konudaki tahlillerden sonra tercih ve kanaatimizi belirtmek istiyoruz.

I. Rivayet: Siyer kaynaklarının çoğunda ön plana çıkarılıp aktarılan olay özet olarak şu şekilde anlatılmaktadır:

> Bi'ru Maune olayında sahabenin katlinden sonra bu katliamdan kurtulan Abdullah b. Ümeyye, yolda rastladığı ve arkadaşlarını öl-

düren Ben-i Amir kabilesinden olan iki kişiyi arkadaşlarının intikamını almak üzere öldürür. Ancak bu iki kişinin Medine'den dönmekte olduklarından ve Müslüman olduklarından haberi yoktur. Hz. Peygamber bunun üzerine hataen öldürülen bu iki kişinin kan diyetine parasal yardım yapmaları için Ben-i Nadirlilere gider. Ancak Ben-i Nadirliler Hz. Peygamber'i öldürmek için onun gelmesini fırsat bilerek Hz. Peygamber'e güler yüz gösterip kan diyeti için para toplayacaklarını söyleyip Hz. Peygamber oturttukları bir duvar dibindeyken, üzerine değirmen taşı atarak öldürmeye teşebbüs ederler. Bu durumu Cebrail Hz. Peygamber'e bildirir. O da ayrılıp Medine'ye gider ve ertesi gün Ben-i Nadirlilere savaş açar.[461]

Vakidi'nin "İsimlerini belirleyemediğim ravilerden aldım" diyerek maktu bir senetle naklettiği bu rivayeti, İbn Hişâm, İbn İshak'tan senetsiz olarak aktarır. Sonraki kaynaklar ise bunlardan almışlardır. Bu rivayette Hz. Peygamber'e karşı yapılacak olan suikastın Cebrail tarafından haber verildiği şeklindeki bölümü İbn Hişâm, Vakıdi, ve Taberî gibi kaynaklar aktarırken, ilk dönem kaynaklarından bazıları bu anlatıma katılmamaktadır. Bunlardan biri olan Belazurî, rivayeti aktarırken Yahudilerin değirmen taşı atmayı düşündüklerini, Hz. Peygamber'in de onlardan ayrıldığını ve onlara topraklarından ayrılmaları için emir gönderdiğini belirtir.[462] Yine ilk dönem kaynaklarımızdan olan İbn Sa'd, olayı aktarırken, Hz. Peygamber'e Yahudilerin suikast haberinin geldiğini, bunun üzerine haceti varmış gibi yaparak oradan ayrıldığını belirtir, ancak bu haberin Cebrail vasıtasıyla veya gökten geldiği gibi konulara temas etmez.[463]

II. Rivayet: Aynı konuda aktarılan diğer rivayet ise suikast olayını farklı bir şekilde anlatmaktadır. Olay özet olarak şu şekildedir:

Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'le savaşmaları konusunda Ben-i Nadirlileri sıkıştırması üzerine, Ben-i Nadirliler Hz. Peygamber'e karşı bir komplonun içine girdiler ve Hz. Peygamber'e haber göndererek yanına üç bilgin sahabeyi alarak gelmesini, kendilerinin çıkaracağı üç Yahudi bilginle tartışmasını,[464] bu ilmî düello sonucunda on-

461 Vakıdi, 365; İbn Hişâm, VI. 159.
462 Belazurî, I, 404.
463 İbn Sa'd, II. 57.
464 Ebû Davut'taki anlatımda bu sayı üç olarak değil, 30 olarak verilmektedir. Bkz. Ebû Davut, Kitabu'l-Harac ve'l- İmare ve'l-Fey, 22-23.

ları ikna ederse, kendilerinin de Müslüman olacaklarını bildirirler. Plan gereği bu Yahudi bilginler elbiselerinin altında gizledikleri hançerler ile Hz. Peygamber'i öldüreceklerdir. olayı duyan Medineli olup Ben-i Nadirlilerden birisiyle evli samimi bir kadın. Ensar'dan olan erkek kardeşine durumu bildirir. O da süratle giderek Hz. Peygamber'e yolda yetişir ve durumu anlatır. Hz. Peygamber de geri döner ve ertesi gün Ben-i Nadirlilere savaş ilan eder.[465]

Aynı konu hakkında aktardığımız birbirinden farklı iki rivayetten I. rivayet daha popülerdir. Siyer kaynakları I. rivayeti daha çok ön plana almışlardır. Bu konuya temas eden İbn Hacer el-Askalani, şöyle der: "II. rivayet I. rivayete göre sıhhat yönünden daha sağlam olmasına rağmen (maalesef) siyerciler ve meğazi yazarları I. rivayeti tercih etmişlerdir."[466] Mevlana Şiblî de I. rivayetin yaygın olması konusundaki şaşkınlığını şu sözlerle dile getirir: "Siyercilerin II. rivayetten haberdar olmamaları şaşılacak şeydir."[467] Siyer şârihlerinden Zürkani, II. rivayeti daha sahih görmektedir.[468] el-Esas fi's-Sunne sahibi Said Havva, II. rivayetin daha kuvvetli olduğunu, ancak çoğunluk meğazi yazarlarının ilk rivayeti tercih ettiklerini belirtir.[469] Çağdaş hadis ve rical araştırmacılarından Ekrem Ziya Umeri, I. rivayetin İbn İshak, Vakıdi ve İbn Sa'd tarafından isnatsız olarak geldiğini,[470] II. rivayetin isnadındaki şahısların sika olduğunu belirttikten sonra, II. rivayet daha kuvvetli olduğu halde, siyer yazarlarının daha çok I. rivayeti tercih ettiklerini belirtir.[471]

Hamidullah, I. rivayeti tenkit sadedinde, sonraki yazarların İbn İshak ve İbn Hişâm'ın nakillerini sorgulamaksızın aldıklarını belirtir. Hamidullah, I. rivayetteki anlatımda, Hz. Peygamber'in Ben-i Nadirlilere gidiş sebebi olarak verilen, iki kişinin kan diyeti için para yardımında bulunma talebini de anlamsız bularak, bu rivayetin Ben-i Nadirlilerin Müslümanlardan biri tara-

465 Abdurrezak, *el-Musannef*, Lübnan 1972, V, 359; biraz farklı bir şekilde bkz. Ebû Davut, Harac ve'l- İmare ve'l-Fey, 22-23; Beyhaki, III, 179.
466 İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bari*, Beyrut trz., VII, 332. İbn Hacer olayın I. rivayetteki gibi olmadığı konusunda akli delillerle konuyu anlatmaya çalışır.
467 Şibli, I, 281.
468 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Nadir Özkuyumcu, "Asrı Saadet'te Yahudilerle İlişkiler", II, 461, 308 nolu dipnot.
469 Havva, II, 361.
470 Umeri, 103.
471 Umeri, 105.

fından dökülen kanın diyetini ödemeye neden iştirak ettiklerine açıklık getiremediğini belirtmektedir. Hamidullah, devamla o dönemdeki birçok suikastta, değirmen taşı ile ilgili bir anlatım varsa da Rasulullah'ın gözü önünde böyle bir taşın dama çıkarılmasının nasıl olacağını sorgulamakta ve sonuç olarak rivayetle ilgili olarak İbn İshak'ın müstensihlerinin hata yapmış olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca tercih ettiği II. rivayeti aktarırken, rivayetin "kusursuz bir rivayet zinciriyle geldiğini" belirtmektedir.[472]

Bu gibi gerekçelerle I. rivayetin makul ve doğru olmadığını belirten bilginlerin[473] görüşü bir yana, bu rivayet etrafında birçok hikâye örülmüştür. İkinci rivayete göre daha efsanevi bir anlatım olduğundan olsa gerek, bu çerçevede birçok anlatım üretilmiştir. Misal verecek olursak: Yahudilerden biri olan Sellam b. Mişkem, Hz. Peygamber'in üzerine değirmen taşı atmak için suikast hazırlığında olan Yahudilere hitaben "*Yapmayın! Bu iş ona haber verilir.*" demektedir.[474] Ayrıca Yahudilerden Kinane b. Suriya Hz. Peygamber ayrıldıktan sonra niye ayrıldığını soruşturan Yahudilere hitaben "*Ona yapacağınız suikasttan dolayı haber gelmiştir; vallahi o, Allah'ın resulüdür, biz onun doğum yerinin Mekke, hicret yerinin Medine olacağını ve son nebi olacağını Tevrat'ta okumuştuk.*" der.[475] Hz. Peygamber'i hak peygamber olarak vasfedip sonra da onu öldürmeye çalışanlarla beraber hareket etmek pek mantıklı gözükmemektedir. Bunların I. rivayet çerçevesinde uydurulmuş rivayetler olduğunu düşünüyoruz. Çünkü olayları efsaneler çerçevesinde anlatmak insanların hoşuna gitmektedir.[476]

Bu gibi meselelerden dolayı bazı araştırmacılarımız, I. rivayeti aktarsalar da Hz. Peygamber'e Cebrail'in haber getirmesi meselesine değinmemişlerdir. Bu konuyu aktarırken kimileri, Hz. Peygamber'in onların tavırlarından ve sözü Kab b. Eşref'in öldürülmesi meselesine getirmelerinden şüphelendiğini,[477] bu kuşku-

472 Hamidullah, 484.
473 Benzer görüşler için bkz. İsmail Hakkı Atçeken, "Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saadet'te Yahudiler", *İstem*, Sayı: 4, 2004, 117.
474 İbn Sa'd, II, 57.
475 Vakıdi, 365; Taberi, II, 84.
476 Araştırmacılar, Maide suresi 51. ayet çerçevesinde tefsirlerdeki Ben-i Nadirliler olayıyla ilintilendirilen rivayetlerin zayıf olduğunu bildirirler. Bkz. Umeri, 104.
477 Hattab, 135.

sundan dolayı[478] durumu sezerek oradan ayrıldığını,[479] kimileri de olaydan haberdar olarak ayrıldığını söylemekle yetinmişlerdir.[480]

Sonuç olarak bu suikast olayının, I. rivayetteki gibi bir anlatımının hem isnat zayıflığı hem de abartılar içermesi bakımından tarihsel olabilirliğinin zayıf olduğunu, olayın II. rivayetteki gibi gerçekleştiği kanaatinde olduğumuzu belirtiyoruz.

Ancak buna karşılık I. rivayetteki Hz. Peygamber'in Ben-i Nadirlilerin yurdundan ayrılması olayının ilham sonucu olduğunu savunanlara[481] bile karşı çıkılarak olayın tamamen bir vahiy ürünü olduğunu savunanlar da vardır. Bunlardan biri olan Said Ramazan el-Buti "İlhamın her insana gelebileceğini, bundan dolayı, olayı ilham olarak yorumlayanların mucizeyi inkâr etmek niyetinde olduklarını, bunun ise Hz. Peygamber'in peygamberliğine iman etmede zayıflık olduğunu" söyleyecek kadar ileri gidebilmiştir.[482] Bu mantığa göre; olayı mucizevi olarak açıklamayan başta el-Musannef sahibi Abdurrezzak'tan başlamak üzere II. rivayeti tercih eden İbn Hacer el-Askalani, Zürkani, Mevlana Şiblî, Muhammet Heykel, Said Havva, Muhammed Hamidullah gibi birçok bilgini iman zayıflığının da ötesinde bir suçla suçlamak gerekmektedir.

Kılıç ile Suikast Olayı

Tefsircilerin çoğunun Maide suresinin 67. ayeti sadedinde aktardıkları bir rivayet bulunmaktadır.[483] Rivayet, özet olarak şu şekilde aktarılmaktadır:

> Bir savaş sırasında Hz. Peygamber uyurken bir bedevi gelip kılıcını kaldırıp "*Ey Muhammed! Şimdi seni benden kim kurtarabilir?*" demesi üzerine, Hz. Peygamber "*Allah*" der. Bu sırada Cebrail'in adamın göğsüne bir yumruk atması üzerine, adam titreyip elinden kılıcını düşürür. kılıcı Hz. Peygamber alıp aynı soruyu ona sorar, adam Müslüman olur ve Hz. Peygamber adamı affeder.[484]

478 Heykel. II, 132.
479 Sarıçam, 225.
480 Şibli. I. 281.
481 Gazali, 302.
482 Buti, 272.
483 Bkz. Tefsirlerin ilgili ayet bölümü. Taberî: Kurtubi İbn Atiyye, *el-Muharreru'l Veciz*. Beyrut 1993, II, 218.
484 Vakıdi. 195. Belazurî. I. 367.

Bu olay, Hz. Peygamber'in Allah tarafından korunması sadedinde delil getirilmektedir. Olay dikkatle incelenirse bazı abartılar içerdiği fark edilecektir. olayın hangi tarihte olduğu konusunda yani hicretin II., III. ve VII. yılında olduğu şeklinde ihtilaflar mevcutken, suikastın kim tarafından işlenmek istediği konusunda da ihtilaflar mevcuttur. Ayrıca suikastı yapacak kişinin Hz. Peygamber'den kılıcını incelemek üzere istediği veya ağaçta asılı olan kılıcı kendisinin aldığı, suikast sırasında Hz. Peygamber'in uykuda olup olmadığı şeklinde birçok ihtilaflar mevcuttur.[485]

Bu olayla ilgili farklı bir rivayet, kaynaklarımızın bazılarında mübalağasız bir şekilde aktarılmaktadır. Rivayeti öncelikle Buhari'nin aktardığı şekilde vermek istiyoruz:

> *Zatu'r-Rika seferi dönüşünde istirahat için ordunun ağaçlar altına dağıldığı sırada, Rasulullah da bir ağaç altına indi ve kılıcını astı. Uyurken bir bedevi geldi. Bedevi asılı kılıcı aldı ve "Ey Muhammet! Seni benden kim koruyabilir? deyince o da "Allah korur" diye cevap verdi. Sahabe olay yerine geldiklerinde, bedevi Hz. Peygamber'in yanında oturuyordu. Hz. Peygamber onlara "İşte bu o bedevidir."* dedi.[486]

İbn Hişâm ve Taberî ise, olayı biraz farklı olarak; "bedevinin gelip Rasulullah'ın kılıcını incelemek üzere istediğini, kılıcı aldıktan sonra kınından çıkarıp "*Benden korkmuyor musun?*" dediğini, Rasulullah "*Hayır! Niçin korkacakmışım?*" deyince "*Elimde kılıç varken niye korkmuyorsun?*" demesi üzerine Hz. Peygamber'in "*Allah beni senden korur.*" dediğini, bunun üzerine bedevi kılıcı kınına koyup ve ona geri verdiğini anlatır."[487] İbn Sa'd'daki ziyade de "*Bedevi, kılıcı kınına soktu ve astı.*" şeklindedir.[488] Bu rivayetler olayın aslını, ilavelerini ve abartılarını net olarak göstermektedir. Anlaşılan olay, Arabistan Yarımadası'nda bu kadar ismini duyuran Hz. Peygamber'i denemek isteyen bir bedevinin onun cesaretini teste tabi tutmasından başka bir şey değildir. Yoksa Cebrail'in yumruk atması, adamın elinin titremesi, korkudan kılıcı düşürmesi gibi aktarımların ilave ve abartılar içerdiği açıktır.

485 Hamidullah, 396.
486 Buhari, Meğazi, 33.
487 İbn Hişâm, VII, 178; Taberî, II, 86.
488 İbn Sa'd, II, 61.

Ancak olaylar, insanüstü bir peygamber imajı arzusuyla devamlı bir şekilde insani platformdan insanüstü platformlara taşınmıştır. Bu mantığa göre "O peygamberdir, devamlı korunması ve mucizeler göstermesi gerekmektedir." Buna küçük bir örnek vermek gerekirse Buti, Buhari'nin rivayetine dayanarak olayı anlattıktan sonra üstelik rivayette bir olağanüstülük yok iken, nedense ilgisiz bir şekilde şu sözleri söyleyebilmektedir:

> Bu hadise apaçık Allah'ın onu koruduğunu ve kolladığını gösterir. Onu hem koruyan ve hem de bedevinin elinden kılıcını düşüren Allah'tır.[489]

Bu tür ilahî yardım ve direk müdahaleler ile Hz. Peygamber'in korunması meselesinde, incelediğimiz meşhur ve yaygın olan bu iki örneği incelemekle iktifa ediyoruz. Burada verdiğimiz bilgiler ve meseleyi izah tarzımız, bu konuda aktarılan diğer suikast olayları için de rahatlıkla uygulanabilir. Ancak bu tür rivayetler aktarılırken her zaman dayanak olarak, Maide suresi 67. ayetteki "... *Allah seni insanlardan koruyacaktır...*" sözü kullanılmaktadır.[490] Mesele bu ayete dayandırılınca, konumuzla bağlantılı olan bu ayetin bu anlamda delil teşkil edip etmediğini anlamak açısından incelemek istiyoruz.

Kur'an'dan Delil (Maide, 67)

Maide suresi 67. ayetin bir bölümüne, siyak ve sibakı düşünülmeden, âdeta bağlamından kopartılarak yeni bir anlam verilmektedir. Bir kısım rivayetler de bu ayetle birlikte aktarılarak[491] sonuçta da Hz. Peygamber'in korunması sadedinde en önemli delil olarak ileri sürülmekte,[492] nübüvvetin ispatı açısından değerlendirilmektedir.[493] Hatta ayetin bu bölümü, yazılan bazı kitapların başlığını bile oluşturmaktadır.[494] Biz burada öncelikle müfessirlerimizin bu konudaki görüşlerini aktarıp ayetteki gayeyi anlamaya çalışacağız. Ayetin tam metni şudur:

489 Buti, 284.
490 Sarmış. I, 87.
491 İbn Sa'd, I, 171.
492 Bkz. Buti, 271.
493 Ebû Hayyan el-Endülüsi, *Bahru'l-Muhit*, Beyrut 1992, ilgili ayetin tefsiri. IV, 324.
494 Bkz. Yaklaşık 13 olayda Hz. Peygamber'in suikasttan nasıl korunduğunu anlatan bir çalışma, Ahmet Ced'a, *Vallahu Yağsımuke Mine'n-Nas*, Ürdün 1983.

Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.

Tefsircilerin geneli, ayet inmeden önce Hz. Peygamber'in kendine koruma edindiğini, ayet indikten sonra Allah'ın korumasına girdiği için buna gerek duymadığını, kimi rivayetleri de[495] delil alarak yorumlarlar.[496] Bu bağlamda ayetin Mekke'de indiğini ve amcası Ebu Talib'in onu korumak için her gün adamlarını gönderdiğini, bu ayet gelince amcasına "Artık korumaya gerek olmadığını" bildirdiğini aktarırlar.[497] Uhut Savaşı sırasında Hz. Peygamber'in yaralanması ve ölüm tehlikesi atlatması ile bu ayetin nasıl uzlaştırılacağı gündeme gelebileceğinden, başta Zemahşeri ve Razi olmak üzere bazı müfessirler,[498] ayetteki korumanın sadece ölmeme garantisi içerdiğini[499] veya ayetin Uhut Savaşı'ndan sonra indiğini belirterek meseleyi açıklamaya gayret ederler.[500]

Bu noktada ayetin Mekke'de indiğini farz ettiğimiz takdirde, Hz. Peygamber'in Medine döneminde geceleri suikast korkusundan uyuyamadığı, bunun üzerine Hz. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın onu koruduğu, bu koruma üzerine korkusu gidince rahatlamasından dolayı uykuda horlama sesinin bile duyulduğu[501] şeklindeki rivayetler ve Medine dönemindeki onu korumaya yönelik çabalarla apaçık tezat teşkil etmektedir.

Ayetin Medine'de indiğini[502] farz etsek bile, o zaman Medine dönemi boyunca sahabenin onu korumaya almasına bir anlam verememekteyiz. Sahabe, Medine döneminin her safhasında Hz. Peygamber'i korumaya devam etmiş, hiçbir zaman "*Bırakın hiç kimse ona bir şey yapamaz.*" duygusu içine girmemişlerdi. Bunlara; Uhut gecesi endişe ile "*bizi kim koruyacak*" dediğinde Zekvan isimli sahabenin onu koruma altına aldığını,[503] korktuğu için[504]

495 Tirmizi, Tefsir, 6.
496 Taberî, *Camiu'l-Beyan*, ilgili ayetin tefsiri.
497 Kurtubi, ilgili ayetin tefsiri.
498 Duman, III, 529.
499 Zemahşeri, *el-Keşşaf*, Beyrut 1997, ilgili ayetin tefsiri, I, 692.
500 Razi, İlgili ayetin tefsiri.
501 Müslim, Fedailu's-Sahabe, 39.
502 Buhari, Temenni, 4.
503 Vakıdi 113
504 Vakıdi 466

aynı teklifi Hendek Savaşı sırasında sahabesine yaptığını,[505] Hendek öncesi veya sonrası Zatu'r-Rika Savaşı'nda yine sahabesine bu soruyu sorduğunu ve iki kişi tarafından korunduğunu,[506] Hudeybiye Barışı sırasında müşrik elçilere karşı korunduğunu[507] misal olarak verebiliriz.

Yine hicretin 7. yılındaki Hayber fethi sırasında sahabenin onun çadırını gece boyu korudukları ve nöbet tuttukları vâkidir.[508] Bu korumayı Medine dönemindeki bütün savaşlarda olduğu gibi, Hz. Peygamber'in vefatından bir yıl önceki hicretin 9. yılında vuku bulan Tebûk Savaşı'ndaki suikast girişiminde de rahatlıkla görebiliriz.[509] Sahabe, incelediğimiz ayetteki anlamı ilahî koruma şeklinde yorumlamamışlardı ve bunu uygulamalarında göstermemişlerdi.

Bu noktada şu soruya cevap vermek gerekmektedir. Bu ayetin nazil olması üzerine Hz. Peygamber "*Artık beni beklemeyin.*" dedi ise[510] yıllar sonraki Hayber'de sahabe, onun çadırını suikast endişesiyle hâlâ neden beklemekteydiler? Meseleyi tarihsel bağlam açısından bazı verilerle destekleme sadedinde ifade edelim ki; Mekke'de kabilesi onu koruduğu halde Hz. Peygamber zaman zaman dayak yemiş, Kâbe'de namazda iken üzerine bir hayvan işkembesi bırakılmıştı. Müşrikler, onu öldürmek istiyorlar, ancak kabilesinden çekiniyorlardı. Bu meseleye Kur'an'da kısa bir telmih vardır: "*... Eğer kavmin olmasaydı seni taşlayarak öldürürdük.*"[511] Ayrıca birçok sahabenin canını feda etmesi sayesinde ölümden kıl payı kurtulduğu, dişinin kırıldığı[512] Uhut Savaşı'nda veya Uhut Savaşı'ndan daha kötü bir gün olan Taif ziyareti sırasında, eğer böyle bir ilahî koruma olsaydı, kan revan içinde kalıncaya kadar taşlanmazdı. Bu ziyaretinde acılar içinde "*Beni kime bırakıyorsun*" diye Allah'a yalvarmak zorunda kalmıştı.[513]

505 Vakıdi 463
506 İbn Hişâm, VI, 186.
507 İbn Hişâm, VII, 61.
508 İbn Hişâm, VII, 117.
509 Vakıdi, 1042; Resulullah'ın diğer korunma tedbirleri hususunda bkz. M. Hanefi Palabıyık, "İslam'ın İlk Yıllarında Emniyet ve Asayiş İşleri", *İstem*, Yıl: 3, Sayı: 6, Konya 2005, s. 150-159.
510 Razi, ilgili ayetin tefsiri.
511 Hud suresi, 91.
512 İbn Hişâm, V, 327.
513 İbn Hişâm, IV, 26.

Sahabe, Hz. Peygamber'in ölebileceği veya öldürülebileceğinin (suikast yapılabileceği), ilahî bir korunma altında olmadığının farkında idi. Onlar bu bilinç içinde onu sürekli koruyorlardı. Kur'an'daki "*Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz?*"[514] ayetinde geçen "kutile" kelimesi, bu ihtimalin olabileceğini çok güzel anlatmaktadır. Yine Uhut Savaşı sırasında sahabe onun öldürüldüğünü kabullenip savaşmayı bırakmışlardı. Onun öldürüldüğünü duyan sahabe onun Allah tarafından korunduğunu, öldürülemeyeceğini söylememişlerdi.[515]

Tabii ki ayetin Mekke'de veya Medine'de indiğine dair rivayetlerden hangisini kabul edersek edelim problem halledilememektedir. Bu sebeple tefsircilerden Reşit Rıza, el-Menar'da ayetin hem Mekke'de hem Medine'de olmak üzere iki defa indiğini belirterek meseleyi çözmeye çalışmıştır.[516] Ancak bu da yukarıda açıkladığımız gibi meseleyi aydınlatamamaktadır. Çünkü Mekke'de inen ayet gereği koruma kaldırıldıysa, niye Medine'de hâlâ koruma devam etmektedir? veya Medine'de inmesi durumunda koruma kaldırıldı ise Hz. Peygamber son yıllarına kadar neden korunuyor? Sonuç olarak ayetin ilgili ibaresi konusunda tatmin edici bir açıklama yapılamamıştır.

Bu ayetin anlamı konusunda tâbiînden Hasan Basri hazretlerinin naklettiği bir rivayet, meseleyi aslında çok güzel bir şekilde izah etmektedir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber şöyle demiştir:

> *Allah beni elçiliğine memur ettiğinde çok sıkıldım. Biliyordum ki insanlardan bir kısmı beni yalanlıyorlar. Kureyş müşrikleri, Yahudiler, Hıristiyanlar tehdit ediyorlar. Bunun üzerine bu ayetle, tebliğ vazifesinin korkusuzca yerine getirilmesi emredildi. (Artık benden o sıkıntı ve endişe tamamen zâil oldu.)*[517]

Ayeti anlama sadedinde şunu söyleyebiliriz: İnsanların Hz. Peygamber'e karşı sert tepkileri, görevini engelleme seviyesine bile ulaşmıştı.[518] Hz. Peygamber korkuyordu ve vazifesini yapa-

514 Ali İmran, 144.
515 İbn Hişâm, V, 332.
516 Reşit Rıza, ilgili ayetin tefsiri, VI, 473.
517 Sa'lebi, *el-Keşfu ve'l-Beyan*, Beyrut 2004, ilgili ayetin tefsiri, II, 477; Tabatabai, *el-Mizan*, byy, 1971, ilgili ayetin tefsiri, VI, 61.
518 Bayraktar Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, İstanbul 2002, ilgili ayetin tefsiri, VI, 97.

mayacağı için sıkılıyordu. Bu ayetler geldi ve onun tebliğ konusundaki çekinceleri gitti. Zaten ayetin bütünü dikkatle okunursa bu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Tebliğde duraklama meselesine değinilmektedir.[519] Sonuç olarak ayette Hz. Peygamber'e tebliğine devam etmesi gerektiği, eğer yapmazsa elçilik vazifesini yerine getiremeyeceği ve bu konuda insanlardan çekinmemesi gerektiği söylenilerek psikolojik olarak teşvik ve telkin yapıldığı kanaatindeyiz. Sonuçta bu ayetten ona hiçbir kimsenin bir şey yapamayacağı, dolayısıyla sanki çelik bir duvarla etrafının örüldüğü ve bu ilahî korumayı kimsenin delemeyeceği anlaşılmamalıdır.

Aslında bu ilahî yardım konusu, tamamen sünnetullah dediğimiz evrensel yasalar çerçevesinde işlemektedir. Allah'ın yeryüzünde koyduğu yasalar vardır ve Allah bu yasaların kesinlikle değişmeyeceğini belirtmektedir.[520] Bu doğrultuda Allah'ın Hz. Peygamber'e Cebrail vasıtasıyla olayı bildirmesi de ilahî yasalara mutabık görünmemektedir. Bu tür yardımlar konusunda konuya "*İlahi kudret isterse bütün bu yardımları yapamaz mı? İsterse yapar.*" düşüncesi ile yaklaşmak da meseleyi anlamaya çalışmaktan öte kolaycılığa kaçıştır. Bu düşünce ile yola çıkılması sonucunda, yapılmamış şeyleri yapılmış göstermeye kalkınca bunların sonu gelmeyecektir.[521]

Böyle bir mantık, tarih boyunca öldürülen peygamberlerin durumunu da izah edemeyecektir. Meseleye önceki peygamberler açısından da bakarsak, Hz. Zekeriyya'nın öldürüldüğünü,[522] oğlu Hz. Yahya'nın başının kesildiğini,[523] Kur'an'da bahsedilen Ashab-ı Ress'in peygamberlerini kuyuya atıp taşlayarak öldürdüklerini biliyoruz.[524] Hz. Peygamber'i ölümden koruyan yardımlar konusunu kabullendiğimizde, şu soruyu izah etmek gerekecektir: Eğer bu yardımlar, direk ilahî bir müdahale çerçevesin-

519 İbn Atiyye, ilgili ayetin tefsiri, II, 218.

520 Rad suresi 11; bu konuda sadece bu ayetin açıklaması sadedinde bkz. Said, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*.

521 İbn Kayyım el-Cevziyye, III, 1056, dipnot, 25. Kur'an'da bahsedilen, ilahî yardımla ilgili olarak bu yardımın manevi güçler yardımıyla verilen bir sükunet ve teşci anlamında olduğu konusunda bkz. Esed, Tevbe suresi 26. ve 40. ayetlerin tefsiri ve Al-i İmran suresi 124-125. ayetlerin tefsiri, dipnot, 93.

522 Geniş bilgi için bkz. Köksal, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul 2005, II, 298.

523 Taberî, I, 346.

524 Geniş bilgi bkz. Mevdudi, III, 589.

de ise, Hz. Peygamber'i Cebrail'in haber vermesiyle ölümden kurtaran Allah, Hz. Zekeriya ve oğlu Hz. Yahya'yı veya kendilerine gönderilen peygamberlerini kuyuya atıp öldüren Ashab-ı Ress'in elinden peygamberlerini ve yine hiç mensubu olmadan öldürülen birçok peygamberi neden kurtarmamıştır?

Sonuç olarak gerek incelediğimiz ayetin belirttiği anlam, gerekse de üzerinde tahliller yaptığımız iki örnek suikast olayı ve tarihsel bağlamda verdiğimiz misaller çerçevesinde Hz. Peygamber'in, suikast ve türlü tehlikelere karşı özel ilahî bir koruma ile korunmadığı kanaatinde olduğumuzu belirtiyoruz. Eğer bir insan Allah'ın koyduğu yasalar gereği tedbirini alırsa zaten korunmuş olacaktır, sonucuna varıyoruz.

HENDEK SAVAŞI

Hz. Peygamber'in çok güçlü bir haber ağı vardı. Onun başarısındaki en önemli âmillerden biri buydu. Medine'ye karşı hareket etmek isteyen birçok kabileyi daha toplanmadan yerinde basmıştı. Bazı kervanları bu şekilde ele geçirmişti. Bu durum onun başarılarının anahtarı mesabesindeydi. Hendek için toplanan topluluğu da böyle haber aldı ve onlara karşı tedbirleri uygulama fırsatı bulabildi. Arabistan'da hiçbir tarih diliminde görülmemiş bir şekilde 10 bin kişiye yaklaşan sayıda Arap Yahudi ve diğer kabilelerin ittifakıyla toplanan bir ordunun, Müslümanlığı yeryüzünden silmek için Medine'yi kuşatacağı haberi, Hz. Peygamber'e kısa zamanda ulaşmıştı.[525]

Araplar arasında bu kadar sayıda bir ordunun bir araya geldiği, o güne kadar görülmemişti. Hz. Peygamber ve ashabı bu orduya silahla karşılık vermediler. Hz. Peygamber'in bütün arzusu kan dökülmeksizin meseleyi halletmekti. Bu sebeple Arabistan'da pek nadir görülen bir şekilde Medine'nin civarına hendek kazıldı. Medine'nin geri kalan bir bölümünde ise geçit vermez dağlar ve Müslüman toplumun müttefiki olan Ben-i Kureyza Yahudileri bulunuyordu. Mekke ordusunun antlaşma gereği Yahudiler tara-

525 Müşrik ordusunun sayısı konusundaki rakamların toplamı 10 bine ulaşmamaktadır. Bkz. Vakıdi, 443. Bu rakam muhtemelen çokluktan kinaye yuvarlak bir rakam olarak kullanılmış olmalıdır. Watt, 175.

fından buradan geçirilmeyeceği düşünülerek, bu bölgede hendek kazılmamıştı ve askeri bir güç de bulundurulmuyordu.

Hendek Kazma Fikrini Kim Teklif Etti?

Hz. Peygamber, Mekkelilerin saldırı hazırlıklarını haber alınca ashabıyla istişare etti ve Uhut Savaşı için düşünmüş olduğu planın benzerini yani düşmanı Medine'de karşılamak fikrini uygulamaya karar verdi. Buna göre etrafı aşılamaz dağlarla çevrili Medine'nin açıkta kalan yerlerine hendek kazılacaktı.

Kaynaklarda genelde Hendek kazma fikrini Hz. Peygamber'e Fars kökenli Selman-ı Farisi'nin verdiği[526] şeklinde bilgiler bulunmaktadır.[527] Gerekçe olarak da Arapların bilmediği hendek kazma fikrinin[528] İranlılarca uygulandığına vurgu yapılmaktadır.[529] Ancak bu tür rivayetlerin ihtiyatla karşılanması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü Arapların hendek denen savunma aracını bilmemesi mümkün değildir. Ticaret ehli olan Araplar, gerek Bizans'a gerekse de İran'a gidiyorlar kale ve hendek türü savunma araçlarını rahatlıkla görüyorlardı. Onlar İran bölgesinin komşusu durumundaydılar. Bu sebeple bu savunma türünü bilmemeleri mümkün değildi.

Sahabeden hiç kimsenin bilmediği bu savunma türünü, sadece Selman'ın bildiği şeklindeki rivayetleri, Emevîlerin Arap ırkçılığı bağlamında Farslı mevaliye yaptıkları baskılara karşı, Selmanı-ı Farisi'yi kendilerinin piri olarak addeden İranlıların ortaya koyduğu bir durum olarak görmek mümkündür.[530] Hatta bu Emevî baskısı sebebiyle Selman'ın Ehl-i Beyt'ten olduğu bile kaynaklarda aktarılacaktır. Ayrıca bu bağlamda Selman'ın hendek kazımı sırasında on sahabenin kazabildiği kadar yeri, tek başına kazdığı gibi abartılara rastlamak mümkündür.[531]

526 Belazuri, 409.
527 İbn Sa'd, II, 66.
528 Belazuri, 410.
529 İbn Hişâm, VI, 210; bu konuda gelen rivayetlerin isnatsız olduğu şeklindeki rivayet tenkitleri üzerinde durmuyoruz. Bkz. Umeri, 191.
530 Selman'ın gerçek kişiliği konusunda bazı müphemiyetler bulunmaktadır. Onunla ilgili rivayetlerin daha çok onu önder olarak kabul etmiş olan Şiîlerin taraftarlarının ortaya koyduğu belirtilmektedir. G. Levi Della Vida "Selman", *İA*.
531 İbn Sa'd, IV, 83.

Esasen hendek kazma fikrinin Selman'ın bir fikri olmadığı konusunda bazı rivayetlerde durum aktarılsa da müellifler daha çok genelde anlatıldığı şekilde hendeğin kazılmasıyla ilgili fikri Selman'ın ortaya attığını belirten rivayeti ön plana almışlardır. Ancak bunun tam aksine gelen bazı rivayetlerde ise durumun böyle olmadığı anlaşılıyor. İbn Hişâm, Hendek olayını aktardığı yerde bu tekliften bahsetmez ve Hz. Peygamber'in hendek kazdırmaya karar verdiğini aktarıp uyguladığını belirtir.[532]

Bu konuda gelen en detaylı rivayet ise Vakıdi'de geçmektedir. Buna göre "Müşrikler, hendek önlerine gelince, Ebu Sufyan Hz. Peygamber'e bir mektup gönderip mektubunda "Senin adına Allahım! Lât ve Uzzâ'ya, [İsâf'a, Naile'ye ve Hübel'e] yemin ederim ki bu topluluğumuzla sana geldim. Kökünüzü kazıyıncaya kadar, senden asla ayrılmak istemeyiz. Bizimle karşılaşmaktan hoşlanmadığını görüyorum. Çukur ve hendekler açmışsın. Acaba bunu sana kim öğretti? ..." şeklinde sorar.

Hz. Peygamber de ona gönderdiği cevabi mektubunda "*Muhammed Rasulullah'tan, Ebu Sufyan bin Harb'e [Mektubun bana geldi] Eskiden beri gurur, seni Allah'tan uzak tutmuş. Bu topluluğunuzla bize geldiğini ve kökümüzü kazıyıncaya kadar ayrılmak istemediğinizi belirtmene gelince bu, Allah'ın sana nasip etmeyeceği bir durum. Kazdığımız hendeği "Kim sana öğretti?" sözüne gelince, seni ve arkadaşlarını öfkeden kudurtmak istediği için, bunu Allah bana ilham etti.*" der."[533]

Hz. Peygamber, buradaki soruya cevabında hendek kazma fikrinin Selman'ın teklifiyle değil, Allah'ın ilhamıyla olduğunu açıkça belirtmektedir. Ayrıca mektubunda da belirttiği gibi o, müşrikleri öfkeden kudurtmak için teosentrik (Allah merkezli) bir dil ve üslup kullanmaktadır. Bu sebeple sahabenin istişaresiyle verdiği hendek kazma kararını, her şeyin hakimi olan Allah olduğundan dolayı Allah'ın ilham ettiği şeklinde aktarmaktadır.

Sonuç olarak Hendek kazma fikrinin Selman'dan geldiği ile ilgili rivayetlerin belli bir siyasi fikre destek adına ortaya konuldu-

532 İbn Hişâm, VI, 197, İbn Hişâm, Hendek Savaşı anlatımının sonlarına doğru hiç alakasız bir yerde Selman'ın hendek kazımı fikrini verdiğini belirtir. Bu bilgiyi gerektiği yerinden ayırması akla soru işaretini getirmektedir. İbn Hişâm, VI, 210.

533 Vakıdi, 493.

ğunu, hendek kazmaya Hz. Peygamber'in sahabe ile istişaresi neticesinde karar verdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca Hz. Peygamber'in hendek kazılmasına kendisinin karar vermesinden sonra, Selman'dan bazı teknik bilgiler almış olmasından dolayı bu tür rivayetlerin üretilmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Sert Kayanın Parçalanması

Hendek kazılması için Hz. Peygamber, sahabeyi onar kişilik gruplara ayırıp her birine kırk arşınlık yerin kazılması için görev vermişti. Bu şekilde çalışma sonucu uzunluğu 5.5 km, derinliği 4,5 m, eni ise 9 m kadar olacak olan hendek kazılmaya başladı ve bu çalışma 6 gün sürdü.[534]

Hendek kazımı esnasında Hz. Peygamber, 58 yaşlarında olmasına rağmen sahabesine örnek olabilmek için bizzat çalışıyordu.[535] Hendek kazmaktan üstü başı toz toprak içinde kalıyordu.[536] Hatta bir seferinde çok çalışmaktan dolayı iş esnasında uyuyakalmıştı. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer insanlar onu uyandırmasın diye başında beklemişlerdi.[537] Hz. Peygamber uykusundan korkarak[538] uyanınca Reci ve Bir'u Maune Olayları üzerine Kureyşlilerin cesaretlenip Medine'ye saldırdığını ve bu sebeple bu eziyetleri çektiklerinden bahsetmişti.[539] Müslüman toplumu, her an bir saldırı endişesi taşıyordu. Geceleri saldırı endişesi ile Hz. Peygamber kendilerini bekleyen birinin olmasını talep etmişti de rahat bir uyku uyumuş hatta horlama sesi bile duyulmuştu.[540]

Hendek kazımı sırasında meydana geldiği bildirilen birçok mübalağalı olaydan bahsedilmektedir. Buna göre sert bir kayaya rastlayan sahabenin Hz. Peygamber'e müracaatı sonucu Hz. Peygamber'in üç vuruşta sert kayayı kırıp kum haline çevirdiği,[541] her vuruşta şimşek gibi bir ışığın çıktığı anlatılır.[542] Ancak riva-

534 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 131.
535 İbn Hişâm, VI, 197.
536 Buhari, Meğazi, 31.
537 Vakıdi, 453.
538 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 150.
539 Vakıdi, 453.
540 Vakıdi, 463.
541 Buhari, Meğazi, 31.
542 İbn Sa'd, IV, 83.

yetlerin bazısında sert taşa rastlayanın Hz. Ömer,[543] bazısında Selman,[544] bazısında ise Cabir olması çelişkili bir durumdur.[545] Ayrıca rivayetlerin detaylarında kazmanın vuruşundan çıkan kıvılcımlar Medine'nin iki taşlığı arasını aydınlatan büyük bir ışığa,[546] taşın kırılması kum haline dönüşmesine[547] ve çıkan ışıklar esnasında Hz. Peygamber'in Şam, Medain, Yemen saraylarını[548] görmesine[549] ve ümmetinin buraları fethedeceğini müjdelemesine[550] dönüştürülüvermiştir.[551] Bu abartıların detaylarına değinmeksizin bazı müelliflerin bu tür detayları aktarmadığını bu bağlamda Buhari'nin konuyu aktarırken, Hz. Peygamber'in sert kayaya vurup dağıttığını belirtip, ışıktan bahsetmediğini belirtelim.[552]

Doğrusu Hz. Peygamber hem kazıyı denetliyor hem de bu denetlemeler sırasında yorulan sahabeye yardım ediyor, aynı zamanda şiirler söyleyerek moral veriyordu.[553] Çalışan sahabenin yemeklerinin durumu gibi birçok problemle ilgileniyordu. İşte böyle bir ortamda, çalışmaktan dolayı çok yorulan ve üç gündür aç olan[554] sahabenin bazıları bir taşı kıramamışlardı. Hz. Peygamber, bu durumu görünce hendeğe indi ve yorgun sahabeye göre daha dinç bir şekilde konsantre olarak taşa vurdu ve üçüncü vuruşunda taşı ancak kırabildi.[555] Bu sırada elindeki kazmanın metalinin taşa temasıyla çıkan kıvılcımı gören ve bundan bahseden

543 Vakıdi, 450.
544 İbn Sa'd, IV, 83.
545 İbn Hişâm, VI, 200.
546 İbn Sa'd, IV, 83.
547 İbn Hişâm, VI, 200; Buhari, Meğazi, 31.
548 Vakıdi, 450.
549 İbn Hişâm, VI, 200.
550 İbn Sa'd, IV, 83.
551 Hatta bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber, doğudan zorla getirilecek ve istemeden cennete sürüklenecek milletler olduğundan bahsetmektedir. Vakıdi, 449. Bu rivayet, Emeviler dönemindeki mevalinin durumunu izah eder niteliktedir. Doğudan köle olarak getirilen mevalinin muhalefetini kırmaya yönelik yapılan uydurmalardan olmalıdır. Âdeta "*Durumunuzu kabullenin, sizin İslam'a girmenizi sağlamakla zorla cennete götürüyoruz*" şeklinde hem Emevilerin zulümlerinin kamufle edilmesi hem de onlara minnet ederek durumlarına razı olmalarına telmih yapılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Azimli, *Abbasiler Dönemi Babek İsyanı*, 46.
552 Buhari, Meğazi, 31.
553 İbn Hişâm, VI, 199.
554 Darimi, Mukaddime, 7.
555 Vakıdi, 450.

sahabeye moral vermek amacıyla bir temenni olarak Kisra ve Bizans saraylarını gördüğünü[556] buraları sahabenin fethedeceğini söyledi.[557] Onun yaptığı tam bir komutan üslubu ve taktiği içerisinde ordusuna moral verme ve azmini kamçılama çabasıydı.[558] Mesele bundan ibaret olmalıdır.

Hendek kazımı sırasında Hz. Peygamber'in orduya moral verme amaçlı bu sözleri münafıkların alayları ile karşılanmıştır. Bunlardan biri olan Muattıb b. Kuşeyr; "*Biz tuvalete bile çıkamıyoruz, o bize neler vaat ediyor*"[559] şeklinde sözler sarf etmişti. Aynı kişinin Bedir Ehli'nden olması[560] Hz. Peygamber'in Bedir Ehli hakkındaki övgülerine rezerv koymamızı gerektirmektedir kanaatindeyiz.

Bereketli Yemek

Hendek kazımı sırasında gerçekleştiği aktarılan bir diğer durum da az bir yemeğin binlerce kişiye yetmesi şeklinde gelen rivayetlerdir. Esasen Hz. Peygamber, sahabenin aç bir şekilde çalıştığını biliyordu. Büyük bir çaba ile onları doyurmaya çalışıyor, onlara moral veriyordu. Bu arada kendisi de açlıktan karnına taş bağlamıştı.[561] Sahabe açlıktan dolayı bozuk kokuşmuş yemekleri bile yemek zorunda kalıyordu.[562] Bu sebeple Hz. Peygamber, kendisine yapılan bazı davetlere birçok sahabeyi götürüyor ve yemeklerin paylaşımını sağlıyordu. Bu davetleri, Hamidullah'ın deyimiyle âdeta yemek şölenlerine çeviriyordu.[563] Böylece azla yetinen insanlar, az çok doyarak işlerinin başına dönüyorlardı. Normalde çok yiyebilecek insanlar yemeği bölüşünce az yemeği birçok kişi paylaşmış oluyordu.

Ancak bu durum, abartılarak çok farklı boyutlara taşınmış ve sonuçta ilahî yasalara uymayacak sonuçlara varılmıştır. Buna göre Hendek kazımı sırasında Hz. Peygamber'i davet eden Cabir'in

556 İbn Sa'd, IV, 83; Vakıdi, 450.
557 İbn Sa'd, IV, 83.
558 Halil, 218.
559 İbn Hişâm, VI, 207.
560 İbn Hişâm, V, 182.
561 Buhari, Meğazi, 31; Darimi, Mukaddime, 7.
562 Buhari, Meğazi, 31.
563 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 136.

evine[564] Hz. Peygamber'in bin kişi getirdiği[565] ve bunların hepsinin birkaç kişiye yetecek yemekle[566] doyduğu belirtilmektedir.[567] Ayrıca iki avuç hurmanın bütün hendek ehline yetmesi ve hatta artması da bu kabildendir.[568]

Doğrusu eğer yemeğin böyle çoğalması gibi bir durum mümkünse, Hz. Peygamber'in rivayetlerde belirtildiği şekilde hendek kazımı sırasında üç gün boyunca açlıktan kıvranan[569] sahabesinin bu ızdırabları çekmesine neden müsaade etmiştir? Ayrıca Suffede kalan sahabenin durumları bazen açlıktan yere düşecek kadar kötü oluyordu. Eğer Hz. Peygamber, böyle yemekler yediriyorsa bunu başka zamanlarda da yapması gerekmez miydi? Yine Hz. Peygamber'in kendisi ve ailesinin açlık sıkıntısı çekerken bu tür mucizeler neden gerçekleşmemektedir?[570]

Esasen bütün bu tür abartılmış rivayetler, Ehl-i Kitap'la peygamber yarıştırmanın tesiri ile üretilmiş olmalıdır. İncil'de geçen Hz. İsa'nın 5 bin kişiyi doyurmasına karşılık[571] Hz. Peygamber'in de koskoca Hendek ordusunu doyurduğu veya Hz. Peygamber'in parmağından fışkıran su ile 1.400 kişilik ordunun sulanması aktarılıvermiştir.[572] Benzer yarıştırmalardan birkaçını söylersek: Kur'an'da da değinildiği şekilde[573] Hz. İsa'ya gökten sofra indirildiği gibi, Hz. Peygamber'e de gökten bir sofra indirilmiştir.[574] Nasıl ki Hz. İsa ölüleri diriltiyorsa[575] Hz. Peygamber de ölüleri diriltmiştir.[576] Bütün bunlar peygamberleri yarıştırmanın neticesi olarak kaynaklara yansımış rivayetlerden başka bir şey değildir.

564 İbn Hişâm, VI, 200; Vakıdi, 452.
565 Buhari, Meğazi, 31.
566 Cabir'in Buhari'de geçen ifadesine göre yemek 1-2 kişilikti. Buhari, Meğazi, 31.
567 Vakıdi, 452; Darimi, Mukaddime, 7. Yemeğin bereketlenmesi konusunda özellikle Cabir'den gelen rivayetlere dikkat etmek gerekir. Cabir'in babasından kalan borcun az bir mal ile bir Yahudiye ödenmesi gibi, Buhari, Etime, 41; Darimi, Mukaddime, 7.
568 İbn Hişâm, VI, 200; Vakıdi, 476.
569 İbn Sa'd, II, 68.
570 Buhari, Hibe, 1; Etime, 23.
571 İncil. Yuhanna, VI, 9-14.
572 Rivayetin Cabir'den gelmesi dikkat çekicidir. Buhari, Eşribe, 30.
573 Maide, 112.
574 Darimi, Mukaddime, 9.
575 İncil, Yuhanna, VI, 11-23.
576 Hz. Peygamber, kesilip yenen bir hayvanın kemiklerini toplamış, yeniden herkesin gözü önünde diriltmiş ve hayvan yürüyüp gitmiştir (!) Ebû Naim, *Delailü'n-Nübüvve*, Beyrut 1988, 472.

Hendek Savaşı'nın Sonu

Hendek Savaşı'nın 15 gün,[577] 20 gün veya bir ay[578] sürdüğü konusunda değişik görüşler bulunmaktadır.[579] Bunun sebebi kuşatmaya gelen kabilelerin aynı anda değil, değişik zamanlarda kuşatmaya katılmaları veya erken ayrılma gibi durumlarıyla ilgili olmalıdır. Bu dönemde Hz. Peygamber ve arkadaşları bazen çok yoğun günler geçirdiler ve bir seferinde savunmanın yoğunluğundan dolayı bir gün boyu namazlarını aksattılar da kaza etmek zorunda kaldılar.[580] Kuşatmanın en yoğun günlerinde Ben-i Kureyzalılar, antlaşmayı feshettiklerini ve Mekkelilerle birlikte hareket edeceklerini bildirdiler. Hiç beklenmeyen bu durum, Müslümanları bir anda çok sıkıntıya düşürmüştü. Çünkü Medine'nin o bölgesi, Hz. Peygamber ve ashabı tarafından korunmuyor ve üstelik o bölgede Müslümanların çocukları ve hanımları bulunuyordu. Kur'an bu sıkıntılı durumu şu şekilde ifade eder:

> *Onlar size yukarınızdan ve aşağınızdan gelmişlerdi; gözler (iniz de korkudan) dönmüştü, yürekler (iniz korkudan) ağızlara gelmişti; Allah için çeşitli tahminlerde bulunuyordunuz.*[581]

İşte bu noktada müttefik liderlerinden biri olan Nuaym b. Mesut'un Hz. Peygamber'in de destek vermesiyle,[582] müttefikler içine ayrılık sokması ve soğukların da başlaması üzerine kuşatma kaldırıldı.[583]

Bu savaş esnasında her iki taraftan 14 kişinin kanı döküldü. Yaklaşık 15 bin kişiye varan iki grup arasındaki mücadelenin bu kadar az kan dökülerek atlatılması, Hz. Peygamber'in savaşlardaki gayesini de ortaya koymaktadır. Onun bütün hedefi kan dökülmemesi üzerine idi. Bu savaşta bu en iyi şekilde başarıldı. Bu anlamda bu savaş büyük bir zafer olarak addedilebilir. Mekkeliler açısından Müslümanların tehdidi altındaki kuzey ticaret yollarının güvence altına alınamaması ise tam bir mağlubiyettir.[584]

577 İbn Sa'd, II, 70; Vakıdi, 440.
578 İbn Hişâm, VI, 207.
579 Mesudi, 233.
580 Vakıdi, 473.
581 Ahzab, 10.
582 Hamidullah, 406.
583 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 77.
584 Hamidullah, 409, 410.

Hendek Savaşı, Mekkelilerle savaşta bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim Mekkeliler bir daha böyle bir şeye teşebbüs edemeyeceklerdir. Hamle sırası artık, Müslümanlara geçmiştir. Hz. Peygamber Hendek Savaşı sonrası bu durumu şöyle ifade etmiştir: "*Kureyş bu seneden sonra sizinle savaşmayacaktır; fakat siz onlarla savaşacaksınız.*"[585]

BEN-İ KUREYZA KUŞATMASI

Hendek Savaşı'nda Mekkelilerin başkanlığındaki değişik Arap topluluklarından oluşan 10 bin kişilik bir askeri güç, Medine'yi kuşatmıştı. Araplar arasında bu kadar sayıda bir ordunun bir araya geldiği, o güne kadar görülmemişti. Hz. Peygamber'in bütün arzusu kan dökülmeksizin meseleyi halletme yönündeydi.

Hz. Peygamber ve ashabı bu orduya farklı bir metotla karşılık verdiler. Bu sebeple Arabistan'da görülmeyen bir şekilde Medine'nin civarına hendek kazıldı. Medine'nin geri kalan bölümünde ise Müslüman toplumun müttefiki olan Ben-i Kureyza Yahudileri bulunuyordu. Mekke Ordusu'nun antlaşma gereği Yahudiler tarafından buradan geçirilmeyeceği düşünülerek, bu bölgede askeri bir güç bulundurulmuyordu.

Ancak kuşatmanın en yoğun günlerinde Ben-i Kureyzalılar, antlaşmayı feshettiklerini ve Mekkelilerle birlikte hareket edeceklerini bildirdiler.[586] Bu hiç beklenmeyen durum, Müslümanları çok sıkıntıya düşürmüştü. Çünkü Medine'nin o bölgesi Hz. Peygamber ve ashabı tarafından korunmuyor ve üstelik o bölgede Müslümanların çocukları ve hanımları bulunuyordu. Kur'an bu sıkıntılı durumu şu şekilde ifade eder:

> *Onlar hani size yukarınızdan ve aşağınızdan gelmişlerdi; gözler (iniz de korkudan) dönmüştü, yürekler(iniz korkudan) ağızlara gelmişti; Allah için çeşitli tahminlerde bulunuyordunuz.*[587]

Ben-i Kureyzalılar, fırsattan istifade Hz. Peygamber ve ashabından kurtulmak için Müslümanlara saldırmayı düşünüyorlar-

585 İbn Hişâm, VII. 350; Buhari, Meğazi, 31.
586 Vakıdi, 458.
587 Ahzab. 10.

dı, nitekim çocuk ve kadınların bulunduğu bölgeye birtakım tecavüzde bulundular.[588] İşte bu sırada müşriklerden Nuaym b. Mesud isimli bir kişinin gizlice Müslüman olması ve müşriklerle Yahudiler arasını bozması sonucu umudunu yitiren müşrik ordusu Medine kuşatmasını kaldırıp gitti.

Kureyza Kuşatması

Bunun üzerine Hz. Peygamber, derhal Ben-i Kureyzalıları kuşatma altına aldı. Ben-i Kureyzalılar, Medine Sözleşmesi sırasında Hz. Peygamber ile birbirlerine karşı ihanette bulunmayacaklarına dair sözleşmede bulunmuşlardı. Medine sözleşmesine imza atan Ben-i Kureyzalılar, bu sözleşmenin (bugünkü tasnife göre) 43 ve 44. maddesini kabullenmişlerdi. Bu maddeler "43. *Ne Kureyşliler ne de onlara yardım edecek olanlar himaye altına alınacaktır.* 44. *Onlar (Müslümanlarla Yahudiler) arasında, Yesrib'e saldıran kimselere karşı yardımlaşma olacaktır*"[589] şeklinde idi.

Bu sözleşme, Ben-i Nadirlilerin kuşatılması sırasında Ben-i Kureyzalılar tarafından bozulmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber Ben-i Nadirliler üzerindeki kuşatmayı kaldırıp Ben-i Kureyzalıları kuşatmış ve onları sözleşme yenilemeye mecbur bırakmıştı.[590] Dolayısıyla ikinci defa antlaşmaya ihanet ediyorlardı.[591] Ben-i Kureyzalılar böylece iki defa söz vermelerine karşın, Hendek Savaşı sırasında antlaşmayı bozup Müslümanlara ihanet etmişler ve Müşriklere yol vermek istemişlerdi. Hâlbuki Hz. Peygamber döneminde yapılan antlaşma gereği, Ben-i Kureyzalılar asıl unsur gibi düşünülmüş, ganimetten pay ayırılmış,[592] Ben-i Nadirlilerin Ben-i Kureyzalılara yönelik aşağılamak amaçlı uyguladıkları yarım diyet uygulaması[593] kaldırılarak eşit diyet ödeme uygulaması getirilmiş ve Ben-i Kureyzalılar Ben-i Nadirlilerin zulmünden kurtarmıştı.[594]

588 Vakıdi, 462.
589 Hamidullah, 358.
590 Muslim, Cihat, 62; Beyhaki, III, 358.
591 Buhari, Meğazi, 14.
592 Hamidullah, 347.
593 Ben-i Nadirliler Beni-i Kureyzalıları kendilerinden aşağı gördüklerinden birisi öldürüldüğü zaman diyetin yarısını ödüyorlar. Ancak tersi bir durum olursa tam diyet alıyorlardı. Şiblî, I, 299.
594 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 206.

Bu ihanet sonucu Hz. Peygamber, onları kalelerinde 25 gün kadar kuşattı ve kayıtsız şartsız teslim olmaya çağırdı. Ancak onlar önce Hz. Peygamber'e, eşlerine ve Müslüman kadınlara küfürler savurarak cevap verdiler.[595] Daha sonra ise Hz. Peygamber ile antlaşma yolları aradılar ancak Hz. Peygamber bunu kabul etmedi.

Bu bağlamda Hz. Peygamber, onların teklifi ile eski müttefikleri Sa'd b. Muaz'ı onların durumu konusunda hakem olması için Medine'den getirtti. Sa'd b. Muaz, onların önce teslim olmalarını ve silahlarını teslim etmelerini sağladı. Ben-i Kureyzalılar başlarına gelecek felaketi ummadıklarından teslim oldular.[596] Onlar muhtemelen Ben-i Kaynuka ve Ben-i Nadirlerin başına gelen sürgünü bekliyorlardı.

Sa'd, muhtemelen Tevrat'tan öğrendiği bir görüşle, ceza olarak erkeklerin öldürülmelerine, kadın ve çocukların ise esir edilmesine karar verdi.[597] Ben-i Kureyzalılar böylece kendi kitaplarındaki hüküm gereği cezalandırıldılar ve sonuçta erkekler idam edildi, kadınlar ve çocukların ise bir kısmı satıldı, bir kısmı sahabeye dağıtıldı. Tevrat'taki hüküm şu idi:

> *13-Tanrınız RAB kenti elinize teslim edince, orada yaşayan bütün erkekleri kılıçtan geçirin. 14-Kadınları, çocukları, hayvanları ve kentteki her şeyi yağmalayabilirsiniz. Tanrınız RAB'bin size verdiği düşman malını kullanabilirsiniz. 15-Yakınınızdaki uluslara ait olmayan sizden çok uzak kentlerin tümüne böyle davranacaksınız. 16-"Ancak Tanrınız RAB'bin miras olarak size vereceği bu halkların kentlerinde soluk alan hiçbir canlıyı yaşatmayacaksınız. 17-Tanrınız RAB'bin size buyurduğu gibi, onları -Hititleri, Amorluları, Kenanlıları, Perizlileri, Hivlileri, Yevusluları- tümüyle yok edeceksiniz. 18-Öyle ki ilahlarına taparken yaptıkları iğrençliklere uymayı size öğretemesinler, siz de Tanrınız RAB'be karşı günah işlemeyesiniz. 19-"Bir kentle savaşırken, kenti ele geçirmek için kuşatma uzun sürerse, ağaçlarına balta vurup yok etmeyeceksiniz. Ağaçların ürünlerini yiyebilirsiniz ama onları kesmeyeceksiniz. Çünkü kırdaki ağaçlar insan değil ki kuşatma altına alasınız. 20-Yalnız ürün vermediğini bildiğiniz ağaçları kesip yok edebilirsiniz. Sizinle savaşan kenti ele geçirene dek kesilen ağaçları kuşatma işinde kullanabilirsiniz."*[598]

595 Taberî, II, 98.
596 Vakıdî, 299.
597 Belazurî, I, 414.
598 Tevrat, Tesniye, 13-20.

Verilen Cezanın Durumu

Ben-i Kureyzalılara uygulanan bu hükmün adil olup olmadığı konusu devamlı tartışılmış ve bu konu Hz. Peygamber'e karşı kullanılan olaylardan birisi haline gelmiştir. Bunun bir katliam olduğu değişik boyutlarda ifade edilmiştir.[599] Kimi araştırmacılar Ben-i Kureyza'nın Hz. Peygamber ile antlaşması konusunda şüphe ederek buradan bu cezanın ağırlığı konusuna telmih yapmaya çalışmıştır.[600] Caetani, maalesef yukarıda aktardığımız bu ihaneti görmezden gelerek bu sebeplerin Hz. Peygamber tarafından uydurulduğunu belirtmektedir.[601]

Ancak meseleyi böyle düşünmeyen ve Hz. Peygamber'in bu işe mecbur kaldığını ve dolayısıyla haklı olduğunu savunan müsteşrikler de bulunmaktadır. Watt, "Bazı Batılı yazarların bu cezayı gaddarca bularak saldırdıklarını, hâlbuki o günkü örfe göre Arapların birbirlerine de böyle davranabildiklerini, bunda ayıplanacak bir durum olmadığını, esasen Hz. Peygamber'in Yahudilere yönelik özel bir tavrının olmadığını, bu olaydan sonra da birçok Yahudi'nin İslam toplumlarında rahatça yaşayabildiğini" belirtir.[602]

Armstrong, Yahudi tarihinden örnekler vererek Kral Davut'un Filistinlilere yönelik katliamlarından bahsettikten sonra "Müslüman toplumun Hendek Savaşı sırasında Ben-i Kureyzalılar yüzünden katliamdan kıl payı kurtulduğunu, neredeyse hepsinin yok olmak üzere olduğunu, ayrıca bu Yahudi grubunun sağ bırakılıp göçlerine izin verilmesi durumunda öncekiler gibi Hayber'e gidip düşmanlığa devam edeceklerini, dahası o dönem şartlarında toplu infazın düşmanları etkileyeceği ve bu haklı sebeplerle icra edildiğini, bunun suç sayılamayacağını, kaldı ki Yahudi düşmanlığının Batı toplumlarına has olduğunu, Müslümanların son yüzyıla kadar Yahudileri devamlı kolladıklarını" belirtir.[603]

Bu olaydan dolayı Hz. Peygamber'in yargılanamayacağını belirten Rodinson "Kureyza'nın Medine'de kalması sürekli

599 Bkz.http://www.turandursun.com/index.php?categoryid=16&p2002_articleid=2
600 V. Vacca, "Kureyza", *İA*.
601 Bkz. Caetani, IV, 215.
602 Watt, 181.
603 Armstrong, 305.

bir tehlike arz ediyordu. Medine'den gitmelerine izin vermekse, Hayber'deki İslam karşıtı entrika yuvasını güçlendirmekten başka bir işe yaramayacaktı"[604] demektedir.

Wensinck, hangi ulus söz konusu olursa olsun, en uygar toplulukların bile, Ben-i Kureyzalıların ihanetlerine karşılık aynı cezayı vereceklerini belirterek:

> Hz. Peygamber. vaktiyle Ben-i Nadîrlere hoşgörüyle davranmış, ancak onlar buna korkunç Hendek kuşatmasıyla karşılık vermişlerdir. Aynı af ve hoşgörüyü şimdi Ben-i Kureyza'ya göstermek. çok büyük tehlikeleri göze almak anlamına gelecekti.

demektedir.[605]

Müslüman müellifler ise bunların bu cezayı nasıl hak ettiklerini genelde aşağıda Şiblî'den aktaracağımız şekilde izah ederler:

1. Hz. Peygamber Medine'ye geldikten sonra onlarla dostça sözleşmeler yaptı. Bu sözleşmelerde onlara dini serbestlik tanıdı ve anlaşma metninde onlara can ve mal güvenliği verildiği belirtildi.
2. Ben-i Kureyzâ makam ve mevki bakımından Ben-i Nadîr'den daha aşağı derecedeydi. Yani Ben-i Nadîr'in bir adamı Ben-i Kureyzâ'nın bir adamını öldürmüşse kan bedeli olarak sadece yarım fidye ödüyordu. Bunun aksine, Ben-i Kureyza'dan biri Ben-i Nadîr'in bir adamını öldürmüşse, Ben-i Kureyza kan bedeli olarak Ben-i Nadîr'e tam fidye ödüyordu. Hz. Peygamber Ben-i Kureyza'ya lütufta bulunarak, onları Ben-i Nadîr'le aynı dereceye çıkardı.
3. Hz. Peygamber. Ben-i Nadîr'i sürgün ettiği zaman Ben-i Kureyzâ ile yeniden sözleşme yaptı.
4. Bütün bunlara rağmen Ben-i Kureyzâ sözünü çiğnedi ve Ahzâb savaşına katıldı.
5. Hz. Peygamber'in mübarek eşleri korunmaları için kaleye gönderilmişlerdi. Ben-i Kureyza ihanet edip onlara saldırmak istedi.
6. İsyan etme suçuyla sürgün edilmiş olan Huyey b. Ahtab bütün Arapları toplayarak Hendek Savaşı'nın meydana gelmesini sağlamıştı. Ben-i Kureyzâ Yahudileri ise onu yanlarına alıp himaye etmişlerdi.[606]

604 Maxime Rodinson, *Muhammet*,çev. Atilla Tokatlı, İstanbul 1998, 208.
605 Hamidullah, 956.
606 Şibli, I, 299.

Bazı müellifler, bu bağlamda Hz. Peygamber'in uygulamasının Kur'an'ın emirlerine de uyduğunu belirterek delil olarak şu ayeti aktarırlar:[607]

> *Allah ve Peygamberiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculukla uğraşanların cezası öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülmektir. Bu onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara ahirette büyük azap vardır. Ancak, onları yakalamanızdan önce tövbe edenler bunun dışındadır. Biliniz ki Allah, bağışlar ve merhamet eder.*[608]

Belazuri, aşağıdaki ayetin Ben-i Kureyzalılar ile savaş dolayısıyla indiğini belirtir:[609]

> *Antlaşma yaptığın kimseler, sonucundan sakınmayarak anlaşmalarını her defasında bozarlar. Savaşta onları yakalarsan, arkalarındakilere ibret olacak şekilde, darmadağın et. Eğer bir topluluğun anlaşmaya hıyanet etmesinden korkarsan, sen de onlara karşı anlaşmayı bozarak aynı şekilde davran. Doğrusu Allah hainleri sevmez.*[610]

Bu konuda Müslümanlara karşı yapılan saldırılara karşı kimi Müslüman müellifler de savunma amaçlı bazı çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan biri olan W. N. Arafat, konu ile ilgili çalışmasında; Ben-i Kureyzalılara ölüm cezasının verilmediğini, bazı bilginlerin bu olayı kabul etmediklerini belirterek, rivayetin İbn İshak'tan gelmesi ve İmam-ı Malik'in İbn İshak'ın eserinin zayıflığı konusundaki söylemlerini gündeme getirerek olayı reddetmeye çalışır. Ayrıca Kur'an'da bu konu ile ilgili ayette[611] bir sayının verilmediği, Kur'an'daki "*Kimse kimsenin günahını çekmez*" ayetinin[612] bu cezaya izin vermediğini, öldürülen Yahudilerin sayısının ise muhtemelen daha önceki dönemlerde Kudüs'te Yahudilerin isyanlarına karşı verilen cezalarla örtüştüğünü, bu sebeple bu olayın Yahudilerin anlatmaları sonucu siyere eklendiğini esasen böyle bir cezanın olmadığını vurgulamaktadır.[613]

607 Özkuyumcu, II, 472.
608 Maide, 33-34.
609 Belazuri, I, 415.
610 Enfal, 56-58.
611 "*Allah, Kitap ehlinden, kâfirleri destekleyenleri kalelerinden indirmiş, kalblerine korku salmıştı, onların kimini öldürüyor, kimini de esir alıyordunuz.*" Ahzab, 26.
612 İsra, 15.
613 W. N. Arafat, "Medine Yahudileri ve Ben-i Kureyza Hikâyesi Üzerine Yeni Bakışlar", *İslami Araştırmalar*, çev. Şaban Öz, C. 17, Sayı: 2, Ankara 2004, 139.

Ancak bu savunmacı anlayışın birçok paradoksu içinde barındırdığı rahatlıkla görülebilmektedir. İbn İshak ile Malik arasındaki tartışmalar İbn İshak'ı bir kenara bırakmamızı gerektirmez.[614] İbn İshak, Malik'in eleştirilerine rağmen bütün İslam tarihçilerimizin ilk kaynağı konumundadır. Ayrıca o, güvenilmez addedilecekse diğer bütün konularda da bu anlayış geçerli olmalıdır. Kur'an'da sayı verilmemesi de çok önemli bir delil değildir. Kur'an, hangi savaşla ilgili sayı vermektedir ki bununla ilgili versin?

Konu ile ilgili bilginler arasında genel bir kabul vardır. Bu konuda savunmacı anlayışa geçmektense meseleyi dönemsel bazda değerlendirmek daha iyi olacaktır. Esasen Ben-i Kureyzalıların cezası ile ilgili anlatımlarda bazı problemler yok değildir. Söz gelimi öldürülenlerin sayısı 400[615] ile 900 arasında değişmektedir.[616] Kaynaklarımızda bazı savaşlarda öldürülenlerin isimleri bile sayılabilirken, bu savaş sonucu öldürülenlerin sayısındaki bu kadar fark çok tuhaf bir durumdur.

Ayrıca bu olaydan sonra Medine'de hâlâ Yahudilerin yaşaması hatta Hayber Savaşı sırasında hoşnutsuzluk içinde olmaları,[617] Medine'nin tamamen Yahudilerden temizlenmediğinin göstergelerindendir. Bu gerçeklikler, cezalandırılanların aktarıldığı kadar olmadığının ve birtakım abartıların karışmış olabileceğinin işaretlerindendir.[618]

Sayının aktarıldığı kadar olmadığını zannediyoruz. Muhtemelen ergenlik çağına ulaşıp savaşanlar cezalandırılmış olmalıdır. Değilse ihtiyarlardan kimi esirlerin Hz. Peygamber tarafından Hz. Osman'a satıldığı, onun da paraları olan ihtiyarları kurtulmalıklarını aldıktan sonra serbest bıraktığı bildirilir. Abdurrahman b. Avf'ın da gençleri satın aldığı ve sattığı aktarılır.[619] Onların içinden savaş yapmadığı halde bu cezaya tabi tutulanlar olduğunu zannetmiyoruz. Zaten cezalandırılanlar içinde böyle bir itirazda bulunan da olmamıştır. Ayrıca cezayı hakk ettiği halde bazı Yahudi er-

614 Usulculerimiz, çağdaş ulemanın birbiriyle ilgili sözlerine çok itibar edilmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.
615 İbn Hanbel, III, 350.
616 İbn Hişâm, VI, 234.
617 Vakıdi, 634.
618 Bu konuda bkz. Hamidullah, 959.
619 Vakıdi, 523.

keklerinin affedildiği de rivayetlere yansımıştır.[620] Bazı Yahudiler ise Müslüman olunca serbest bırakılmıştır.[621] Bir kısım esirler de Medine'de meskun Ebu Şahm gibi Yahudilere satılmıştır.[622]

Doğrusu Ben-i Kureyzalılar bu cezayı hak etmişlerdi. Bu ceza hem kitaplarına uygun idi hem de dönemsel gerçekliklere uygun idi. Onlar düşmanlarına nasıl davranacaksa Hz. Peygamber de onlara onu uygulamıştı.[623] Hz. Peygamber, bundan önce ihanet eden Kaynuka Yahudilerini de bu şekilde cezalandırmayı düşünmüştü. Böylece civarda Medine'ye ihanete her zaman hazır olanlara karşı bir uyarıyı, daha önceden yapmak istiyordu. Ancak Hazreçliler üzerinde etkin olan Abdullah b. Ubey'in aşırı baskısı ile bundan vazgeçmek zorunda kalmıştı.[624] Yani Hz. Peygamber'in bu hainlere karşı tavrı bu yönde idi. Ancak bunu hissettirmemişti. Zaten Ben-i Kureyzalılara öldürülebileceklerini işaret eden Ebu Lubabe'ye bu yüzden kızmıştı.[625] Onlardan bir kısmını cezalandırmak istiyordu. Sa'd b. Muaz'ın kararına da bu yüzden itiraz etmemiş, kararı onaylamıştı.

Bu ceza o dönemin bir gerçekliği olunca, buna Ben-i Kureyzalıların kendileri bile itiraz etmemişti. Hz. Peygamber o dönemde bile hiçbir kabile şefi tarafından kınanmamıştı. Bu sebeple Dozy'nin deyimiyle; "*Hz. Peygamber'e burada bir suç izafe etmek mümkün değildi.*"[626] Zaten Müslümanlar Hendek'te katliamdan kıl payı kurtulmuşlardı. Bunlar sürülseler Hayber'deki İslam'a karşı güç birliği oluşturan Yahudi direnişine katılacaklardı. Ayrıca toplu infaz, düşmanları sindirecek ve Hayber'e mesaj verilmiş olacaktı. Bu sebeple bu ortamda gerçekleşen infazın bir suç olarak addedilmesi mümkün değildir.

Böyle bir cezaya Hz. Peygamber'i onlar zorlamışlardı. Yoksa Müslümanlar Medine'de onlara karşı eşi görülmemiş bir hoşgörü örneği sergilemişlerdi. Müslümanlar arasında "Anti-Semitizm" yoktur. Bu akım Hıristiyanlar arasında çıkmıştır. Nitekim o ta-

620 İbn Hişâm, VI, 238.
621 Taberi, II, 102.
622 Vakıdi, 522.
623 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 206.
624 Vakıdi, 139.
625 İbn Hişâm, VI, 227.
626 Dozy, 78.

rihten sonra da Medine'de Yahudiler yaşadı.[627] Hatta Hayber'in fethi sırasında Hz. Peygamber'in yanına Medine Yahudilerinden on tanesi gönüllü olarak katılmıştı.[628]

Esasen bir tarih diliminin gerçeği, başka bir tarih diliminin gerçeği ile yargılanamaz. Böyle bir yargı, tarih usulü açısından da yanlıştır. Hz. Peygamber, o tarih diliminde uygulanmayan çok değişik bir cezayı haketmedikleri halde uygulasaydı, o zaman onu yargılamak doğru olabilirdi.

Sonuç olarak bu savaşta Hz. Peygamber'e iki kez ihanet eden ve Müslümanları çoluk çocuk katledip mallarını yağmalamak için eylemlerde bulunan bir grup cezalandırıldı. Kanaatimizce suçu sabit olan liderler, bunun yanında onlara yardım edenler, muhtemelen 25 günlük kuşatma boyunca savaştığı gözlemlenenler, zaten yıllardır düşmanlıkları tescillenenler ve kadınlardan da suçu sabit olanlar cezalandırıldı.[629] Geri kalanlar ya affedildi ve Medine'de bırakıldı ya da satıldı.[630]

Bu arada Ben-i Kureyzalılar ile yapılan mücadele sırasında meydana geldiği aktarılan bazı abartılı rivayetler mevcuttur. Buna göre Ben-i Kureyzalılara savaşmak üzere giderken Hz. Peygamber'in evine uğrayan Cebrail'in bindiği atın üzerine örtülen kadifeye kadar ince detayların anlatılması,[631] Hz. Aişe'nin Cebrail'i kapı aralığından görmesi,[632] Cebrail'in Dihye b. Halife'nin suretinde orduyu düzenlemesi,[633] sahabenin Cebrail'in Ben-i Kureyzalılara doğru giderken sokakta ardından çıkarttığı tozu görmeleri,[634] gibi olayı mecrasından çıkartan abartılarla süslü anlatımlar bulunmaktadır. Bu rivayetlerin arasında çelişkiler de vardır. Kimisinde Cebrail, Dihye suretinde, kimisinde kendi suretinde veya başka bir insan suretinde gözüküyor.

Hz. Peygamber'in insanî olarak yaptığı çabalara her defasında ilahî müdahalenin olduğu şeklindeki aktarımlar mevcuttur. Bu tür rivayetler, onun hayatının her anının önceden düzenlen-

627 Armstrong, 305.
628 Vakıdi, 684.
629 Taberi, II, 104.
630 İbn Hişâm, VI, 239.
631 İbn Hişâm, VI, 222.
632 Belazuri, I, 415.
633 Vakıdi, 499.
634 İbn Sa'd, II, 76.

diği ve ayarlandığı şeklinde bir "Cebriyyeci" anlayışa da sürükleme ihtimali mevcuttur.

Bunlar belki de olayların Allah tarafından belirlenmediği iddialarına itirazları önlemeye yönelik olayların vukuuna Allah'ın müdahelesiyle alınan tedbir sonucu oluşturulmuş rivayetler olmalıdır. Hâlbuki Hz. Peygamber yapacağı işlere kendi karar verdiği gibi, gerektiği zamanda da ashabından birinin görüşüne uymada -Sa'd'ın hükmüne uyduğu gibi- hiç mahzur görmemiştir. Bunlar onun tavırlarının insanî platformda olduğunun göstergeleridir.

BEN-İ MUSTALİK GAZVESİ

Hz. Peygamber, Hendek Savaşı'ndan sonra "*Artık sıra bizde bundan sonra bize saldırıların karşılığını vereceğiz.*" diyordu.[635] Gerçekten de böyle oldu. Hendek Savaşı'na, dolayısıyla Medine kuşatmasına katılan ve Medine'ye saldırmayı düşünen bütün kabilelere seferler düzenlemeye başladı. İşte bu seferlerden biri de 5/627 tarihinde Medine'ye saldıracakları ihbarı alınan Mustalikoğullarına karşı yapıldı. Hızla hareket edilerek düşman hazırlık halinde iken bastırıldı. Fazla bir zayiat verilmeden düşman esir alındı, çok miktarda ganimet elde edildi.[636] Bu savaşta iki olay ön plana çıktı. İkisinde de münafıklar bu olayları kullanıp Müslüman toplumunu karıştırmak istediler.

Ensar-Muhacir Arası Problem

Ben-i Mustalik Savaşı sonunda, Müreysi Kuyusu başında Muhacirlerden biri ile Ensar'dan biri arasında, sıcağın da tesiriyle bir kavga çıktı. Bu olay üzerine bu iki kişinin yardımına koşan Ensar ve Muhacirler kılıçlarını çekip neredeyse birbirleriyle savaşacaklardı. Meselenin bu şekilde büyümesi üzerine Hz. Peygamber olaya müdahale edip "*Bırakın şu Cahiliyyet dönemi âdetlerini*" diyerek Ensar ve Muhaciri ayırıp meseleyi yatıştırdı.[637]

Ancak olayı gözlemleyen münafıkların lideri Abdullah b. Übey, Hz. Peygamber ve Mekke'den hicret eden Muhacirleri kastederek şu sözleri sarfetti

635 İbn Hişâm, VII, 350.
636 Belazuri, I, 407.
637 Taberî, II, 109.

> Besle köpeğini, yesin seni! (Besle kargayı, oysun gözünü!) Demek onlar böyle yaptılar ha?! Kendi yurdumuzda bize hakim oldular, çoğaldılar, bize karşı soy sopları ile, çokluklarıyla iftihar ettiler! Vallahi, Medine'ye dönersek, muhakkak, en şerefli ve güçlü olan (Medineliler) şerefsiz ve güçsüz olanı (Hz. Peygamber ve Muhacirler) oradan sürüp çıkaracaktır!" dedikten sonra, kavminden, yanında bulunanlara yöneldi ve "Bu, sizin kendi kendinize yaptığınız bir şeydir. Beldelerinizi onlara helâl ettiniz, peşkeş çektiniz! Mallarınızı onlarla bölüştünüz! Vallahi, eğer siz ellerinizdekini tutar, onlardan esirgerseniz, muhakkak, sizin yurdunuzdan başka bir diyara yönelir, giderler. Sizler onların uğrunda ölüp evlatlarınızı yetim ettiniz ve azaldınız, onlar ise çoğaldılar. Onun [Resulullahın] yanındakilere nafaka [zekat ve sadaka] vermeyin ki onlar onun etrafından dağılıp gitsinler!" dedi.[638]

Olay, Hz. Peygamber'e anlatılınca çok üzüldü ve İbn Übey'i hesaba çekti. İbn Übey ise bu sözleri söylemediğini belirterek inkâr etti. Ancak bu konuda şu ayetler nazil olarak onun bu inkârını ortaya çıkarıp herkese rezil etti:

> *Onlara Gelin, Allah'ın Peygamberi sizin için mağfiret dilesin. denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların, büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün. Onlara mağfiret dilesen de dilemesen de birdir. Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez. Onlar Allah'ın elçisinin yanında bulunanlar için hiçbir şey harcamayın ki dağılıp gitsinler, diyenlerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar bunu anlamazlar. Onlar Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır, diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve müminlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler.*[639]

İbn Übey, ayetlerin bu şekilde onu yalancı çıkarıp rezil etmesi üzerine, intikam almak üzere yeni bir olay kollamaya başladı. Kolay değildi. Medine'deki lider bir kimse olan İbn Übey'in bütün toplumun huzurunda yalancılığı ortaya çıkmıştı. Bu onun için çok onur kırıcı bir durumdu. Bunun intikamını almak için yoğun bir çaba içine girdi.

Bu arada olayın sıcaklığı ve insanların meseleyi tekraren konuşup yine kavgaya tutuşabilecekleri endişesiyle Hz. Peygamber

638 Taberi, II, 110.
639 Münafıkun, 5-8.

orduya cebri yürüyüş emri verdi. Hatta hiç âdeti olmadığı şekilde insanların konuşmalarına engel olmak için hiçbir yerde mola da vermeyerek yorgunluktan bitap düşünceye kadar orduyu yürüttü. Ve nihayet yorgunluktan uykuya dalacakları bir an gelince mola verdi ve böylece meselenin büyümesini önlemeye çalıştı.[640] Ancak onun bu tedbirleri olsa da İbn Übey başka bir olayı bularak yapacağı münafıklığını gerçekleştirdi. Bu olay İfk olayıdır.

İFK (İFTİRA) OLAYI

İfk olayı, yaklaşık bir ay kadar Medine'deki insanların gündeminde olduğu gibi, kıyamete kadar okunacak olan ayetler sebebiyle de çağlar boyu bütün müminlerin gündeminde kalacaktır. Şimdi Medine İslam toplumunu bir ay kadar sarsan bu önemli olayı anlamaya çalışalım.

Ben-i Mustalik gazvesindeki ilk olay ayetlerin inmesiyle hallolmuş, açığa kavuşmuştu. Bu olayda yalancılığı ortaya çıkan İbn Übey ise gerçekleştirdiği yalandan daha kötü bir işe girişti ki; bu olay Hz. Peygamber'in ailesine iftira olayıdır. Olay şu şekilde gerçekleşti:

Hz. Peygamber, bir sefere çıkmak istediği zaman kadınları arasında kura çekerdi. Kura kime düşerse Allah Resulü onunla birlikte sefere çıkardı. Gazaya gitmek istediği bu gazvede de hanımları arasında kura çekti ve bu kurada Hz. Aişe'nin adı çıktı.

Hz. Aişe olayı bize şöyle anlatır:

Ben Resülullah ile beraber sefere çıktım. Bu sefer, hicap ayeti indirildikten sonra idi. Ben hevdecimin[641] *içinde bindirilir ve (konak yerine) onun içinde indirilirdim. Bütün yolculuğumuzda böyle oldu. Nihayet Resulüllah bu gazasından ayrılıp da döndüğü ve Medine'ye yaklaştığımızda ben hacetim için kalkıp yürüdüm (ordudan uzak-*

640 Modern ordularda da bu şekilde uygulamalar olur. Genelde "asker boş bırakılmamalı, askere meşguliyet gerekir. Disiplin bozulursa yenilgi oluşur" görüşü hakimdir.

641 Ordudaki askerlerin görmesini ve kadınların rahatsız olmasını engellemek için devenin üzerine küp şeklinde tahtadan bir barınak yapılır ve aralarına perde gerilirdi. Buna hevdec denirdi. Kadınlar bunun içine girerler ve hevdec devenin üstüne yerleştirilirdi.

laştım). Hacetimi yerine getirdiğim zaman dönüp yerime geldim. Bir de göğsümü yokladım. Baktım ki Yemen'in gözboncuğundan dizilmiş gerdanlığım kopup düşmüş. Hemen geri dönüp gerdanlığımı aradım. Fakat onu aramak beni yoldan alıkoymuştu. Benim devemi hazırlayan kimseler gelip hevdecimi yüklemişler. Onlar beni hevdecin içinde sanıyorlarmış. O zaman kadınlar hafif idiler, şişmanlamazlardı. Et ve yağ onları bürüyüp kaplamazdı. Çünkü onlar az yemek yerlerdi.[642] *Ordu gittikten sonra ben gerdanlığımı buldum. Akabinde konakladıkları yere geldim, fakat oralarda ne bir çağıran, ne de bir cevap veren kalmıştı. Bunun üzerine ben orada evvelce bulunduğum konak yerime geldim. Ve onlar beni hevdecde bulamazlar da beni aramak üzere dönüp yanıma gelirler diye düşündüm.*[643]

Hz. Aişe bu noktada akıllı bir kadın olarak yerinden ayrılmamıştı. Eğer ayrılsaydı çöllerde yok olup gidebilirdi. Onu bulmak üzere birilerinin geleceğini düşünerek beklemişti.

Hz. Aişe devamla şöyle demektedir:

Yerimde otururken uykum geldi ve uyumuşum. Hz. Safvan b. Muattal es-Sulemi, ordunun arkasında mola vermişti. Bu zat sabaha yakın yürümüş, benim bulunduğum yere gelmiş, uyuyan bir insan karaltısı görünce benim yanıma gelmiş ve beni görünce tanımış. Beni tesettür farz kılınmadan önce görür idi. Ben onun beni tanıdığı sırada onun istirca sözlerini[644] *söylemesi ile uyandım. Uyanınca hemen çarşafıma bürünüp yüzümü örttüm. Allah'a yemin ediyorum ki o bana bir tek kelime söylemiyordu. Ben ondan, istirca sözünden başka hiçbir kelime işitmedim.*[645] *Devesini çöktürdü, ön ayağına bastı. Ben de deveye bindim. Hz. Safvan bindiğim deveyi çekerek yürüdü. Nihayet kafile konak yerine indikten sonra öğlen sıcağında orduya yetiştik. Bu sırada benim yüzümden helak olan helak olmuştu. İftiranın çoğunu Abdullah b. Ubey b. Selül yapmıştı.*[646]

Hz. Aişe, devesinin üzerinde, Hz. Safvan b. Muattal deveyi çekerek orduya yetişmeye çalışıyorlardı. Ancak bu arada ordu da

642 Bir rivayette Hz. Aişe "*Hz. Peygamber'in vefatına kadar üç gün arka arkaya buğday ekmeği yemediği, karınlarının doymadığını, bazen iki ay geçmesine rağmen evlerinde ocak tütmediğini, ancak iki kara şeyle idare ettiklerini, bunun da hurma ve su olduğunu*" belirtir. Müslim, Zuhd ve Rekaik, 28.

643 Buhari, Şehadat, 15.

644 "*Allahtan geldik ona döneceğiz*" anlamında bir ayet, Bakara, 156.

645 Taberi, *Tefsiru't-Taberi*, Nur suresi 11-24. ayetler.

646 Buhari, Şehadat, 15.

Hz. Peygamber'in cebri hızlı yürüyüş emrinden dolayı hızlı bir şekilde yol kat ediyordu. İşte böyle bir kovalamaca sonucu, mola verildiği sırada ordu yerleşirken Hz. Safvan b. Muattal ve çektiği devenin üzerindeki Hz. Aişe, ordugâha girdiler. Bu olayı gören münafıkların başı İbn Übey fırsatı kaçırmadı ve bir müddet önceki rezilliğinin intikamını almak üzere iftira olayını ordu içinde yaydı.

Münafıkların başı İslam'ı tam kalbinden vuruyordu. İftira attığı kadın, peygamberin eşi ve peygamberin en yakınlarından Hz. Ebubekir'in kızıydı. Medine, Hz. Safvan b. Muattal ve Hz. Aişe arasındaki mesele ile çalkalanıyordu. Herkes bir şeyler söylüyor, türlü türlü yorumlar yapılıyordu. olayı öğrenen Hz. Aişe sabahlara kadar ağlıyor, gözünün yaşı dinmiyor, uyumuyordu.[647]

Konu ile ilgili vahiy de gecikince Hz. Peygamber istişarelere başladı. O, günümüzde olduğu gibi konuya tam vâkıf olmadan meseleyi namus meselesi haline getirip vurmak, kırmak, öldürmek, günümüz tabiriyle "namusunu temizlemek" gibi işlemlere girmiyor, meseleyi öğrenmeye çalışıyordu. Bu sebeple sahabeden Ali b. Ebi Talib'i ve Usame b. Zeyd'i yanına çağırıp onlarla meseleyi konuştu. Usame b. Zeyd, Hz. Peygamber'in ailesinin beraatini bildiğini ve onlara karşı beslediği sevgiye işaret ederek "*Ey Allah'ın Resulü! Onlar senin ailendir. Biz onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz*" dedi. Ali b. Ebi Talib'e gelince, o da "*Allah senin başını dara sokmaz. Aişe'den başka kadınlar çoktur. Cariyeye de sorsan sana doğruyu söyler*" demişti. Cariye Berire de benzer sözler söylemişti. Yine Hz. Osman ile görüşmüş karşılığında benzer ifadeler almıştı. Allah Resulü, zevcesi Zeynep bt. Cahş'a durumu sormuş "*Ne bilirsin, ne gördün*?" demişti. O da kadınlar arasında en büyük rakibi olan Hz. Aişe hakkında eline fırsat geçmesine rağmen "*Ey Allah'ın Resulü! Ben kulağımı, gözümü muhafaza ederim. Vallahi hayırdan başka bir şey bilmem.*" şeklinde cevap verdi.[648]

647 İbn Hanbel, VI, 195.

648 Kimi İslam tarihçileri Hz. Ali'nin "*Aişe'den başka kadınlar çoktur*" sözünün Hz. Aişe'yi kırdığı bunun üzerine aralarına giren soğukluğun Cemel Vakası'na sebep olduğunu belirtirler. Bkz. Adem Apak, *İslam Tarihi-Hulefa-i Raşidin*, İstanbul 2007, 297.

Sahabeye danışmakla bir sonuç elde edemeyen ve Medine'deki Müslümanların sırtındaki bu problemi çözmeye çalışan Hz. Peygamber, nihayet olayı bütün Müslümanların önünde dile getirerek halletmeyi kararlaştırır ve bunun akabinde mescitte minber üzerinde ayağa kalkıp şöyle hitap eder:

Ey Müslüman topluluğu! Ev halkıma verdiği ezası son dereceye varan bir şahıs için (İbn Übey) bana kim yardım eder? Vallahi ben ailem hakkında hayırdan başka bir şey bilmiş değilim. Bir adamın da ismini ortaya koydular ki bu zat (Hz. Safvan b. Muattal) hakkında da ben hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Bu kimse ailemin yanına da ancak benimle beraber girerdi.[649]

Burada şu cümleye dikkat etmek gerekir. "*Bu kimse ailemin yanına da ancak benimle beraber girerdi.*" Bu cümleden şunu da çıkarabiliriz ki; artık münafıklar Hz. Safvan b. Muattal'ın Hz. Aişe ile görüşmek için eve gelip gittiği ve kendi başına eve girdiği gibi sözleri bile söylemiş olmalılar ki; Hz. Peygamber, bu sözü söylemek zorunda kalmıştır. Maalesef iftiranın boyutları buralara kadar varmış durumda olmalıdır.

Hz. Peygamber'in bu şekilde yardım isteği üzerine kendi kabilelerinden olan Abdullah b. Übey'i korumak isteyen Hazreçliler ile onu cezalandırmak isteyen Evsliler kavgaya tutuşurlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber, minberden inip onların arasını bulur ve sorunu çözememiş bir halde üzgün olarak evine döner.

Hz. Aişe devamla şöyle anlatır:

Biz ağlarken Allah Resulü yanımıza girdi, selam verdikten sonra oturdu. Hâlbuki Allah Resulü bundan evvel hakkımda dedikodu başladığı günden beri yanımda oturmamıştı ve bir ay beklediği halde kendisine hakkımda bir şey vahyolunmamıştı. Allah Resulü oturduğu zaman, şahadet kelimelerini söyledikten sonra "Ey Aişe! Hakkında bana şöyle şöyle sözler geldi. Eğer suçsuz isen yakında Allah seni muhakkak beraat ettirecektir. Yok. eğer bir günah işledinse Allah'tan mağfiret dile ve Allah'a tevbe et! Çünkü kul, günahını itiraf ve sonra tövbe edince Allah da onun tövbesini kabul edip mağfiret buyurur" dedi. Sözlerini bitirince gözümün yaşı kesildi. Hatta gözyaşından bir damla bulamıyordum. Hemen babama

649 Buhari, Şehadat. 15.

"Allah Resulü'nün söylediği sözlere benim adıma cevap ver" dedim. Babam "Vallahi Allah Resulü'ne ne diyeceğimi bilmiyorum" dedi. Sonra anneme "Allah Resulü'nün söylediği söze benim adıma cevap ver" dedim. O da "Vallahi Allah Resulü'ne ne diyeceğimi bilmiyorum" dedi. Bunun üzerine ben, henüz Kur'an'dan çok şey bilmeyen küçük yaşta bir genç olduğum halde şöyle dedim "Vallahi ben kesinlikle anladım ki siz bu dedikoduyu işitmişsiniz. Hatta bu söz sizin gönüllerinizde yer etmiş ve ona inanmışsınız. Şimdi ben size suçsuzum desem (ki Allah suçsuzluğumu biliyor) bu konuda bana inanmazsınız. Ve eğer ben size bir itirafta bulunsam (ki Allah suçsuz olduğumu bilir) sizler beni hemen tasdik edeceksiniz. Vallahi ben kendimde size verecek bir misal bulamıyorum. Ancak Yusuf'un babasının dediği gibi Artık (bana düşen) hakkıyla sabretmektir. Sizin şu söylediklerinize karşı yardımına sığınılacak ancak Allah'tır.[650] *Sonra dönüp yatağıma yattım. Hâlbuki vallahi o zaman ben suçsuz olduğumu ve Allah'ın da muhakkak beni temize çıkaracağını biliyordum. Lâkin vallahi hakkımda okunan bir vahiy indirileceğini hiç zannetmiyordum. Benim hâlim de kendimce aziz ve celil Allah'ın hakkımda okunan bir şeyle konuşmasından daha aşağı idi. Lâkin Allah Resulü'nün uykuda bir rüya göreceğini ve Allah'ın da o rüya ile beni beraat ettireceğini umuyordum. Vallahi Allah Resulü oturduğu yerden kalkmamıştı. Ev halkından bir kimse de dışarı çıkmamıştı. Aziz ve celil Allah, peygamberine vahiy indiriverdi. Kendisini vahiy inerken basan şiddet yine bastı. Kendisine indirilen kelamın ağırlığından, kış gününde bile inci tanesi gibi ter dökülürdü. Allah Resulünden vahiy hâli kalkınca kendisi sevincinden gülüyordu. Söylediği ilk söz şu oldu: "Müjde ya Aişe! Allah seni beraat ettirdi."*[651]

Hz. Safvan b. Muattal ise iftira olayını ilk duyduğunda kahroldu ve gayri ihtiyari şu sözler ağzından döküldü: "*Vallahi haram yere hiçbir dişinin eteğini kaldırmadım.*" Bu iftira olayı ona çok dokundu. Çok ağırına gidiyordu. Çünkü o, Cahiliyye döneminde bile harama bulaşmamıştı. O, kendisini Hz. Peygamber'in en yakınlarından görüyordu. Uzak diyarlardan gelip Hz. Peygamber'e sığınmıştı. Onun uğrunda memleketini terk etmiş, gurbetlerde yaşıyordu. Böyle bir olayı düşünmek nasıl olabilirdi? Hayatını kendisine feda ettiği Hz. Peygamber'in pak zevcesi için bu düşün-

650 Taberi, II, 114.
651 Buhari, Şehadat, 15.

celeri taşımak, aklına hiçbir zaman gelmezdi. O, kendisini onların askeri, hizmetlisi olarak addediyordu. Hz. Safvan b. Muattal, meselenin bununla kalmadığını göstermek istedi. Bu iftirayı temizlemeliydi. Öncelikle bu iftirayı şiirlerle yayan ve şahsına hakaret eden Hassan b. Sabit'e ceza vermesi gerektiğini düşündü. Hassan'ın bu hareketini içine sindiremiyordu. Onlar, Hz. Peygamber'in rahle-i tedrisinden geçerken bu tavırların yanlışlığını öğrenmişlerdi.

Hassan b. Sabit, bir şiirinde, Hz. Safvan'a ve onun kavmi olan Mudarlardan kendisiyle birlikte Müslüman olanlara "*Şuradan buradan toplanan yabancılar, şevket ve kuvvet kazandılar ve çoğaldılar*" diyerek tarizde bulunmuştu.[652] Bu sözler, kendini şehirli ve medeni bulup köyden şehre göçenleri aşağılayan bir üsluptur. Esasen Şair Hassan'ın tavrı bir şehirli olarak asırlar boyunca her coğrafyada yaşanan bir tepkisel harekettir. Hiçbir yerde şehirde yaşayan insanlar, köyden şehre göçenlerden hoşlanmazlar. Bunun sebebi, köylülerin kabalığı, köy refleksini tavırlarıyla ortaya koymaları olduğu gibi, göç edenlerin şehirdeki nimetlerin paylaşılması talebinde bulunmaları da olabilmektedir. Bu tür göç eden insanlara şehirliler "*Köyden gelip şehrin ahlakını bozdular.*" şeklinde sözlerle tepki verirler. Bu tepki hem köylülerin şehre yeni âdetler getirip eskiden beri şehirde geçerli olan kurallara uymamaları hem de şehirdeki refahı paylaşma taleplerine verilen bir tepkidir.

Kur'an bu konuda şöyle buyuruyordu:

> *Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları, yapmadıkları bir fiilden dolayı suçlayanlara gelince, onlar iftira atma suçu işlemiş ve böylece açık bir günaha girmiş olurlar.*[653]
>
> *Ey iman edenler! Hiçbir insan başka insanları alaya alıp küçümsemesin, belki o alaya alıp küçümsedikleri, kendilerinden daha hayırlı olabilirler. Ve hiçbir kadın da başka kadınları küçümseyip alaya almasın, belki de onlar kendilerinden daha hayırlı olabilirler. Ve hiçbiri başka birinde ayıplar arayıp onu karalamasın ve kınamasın. Kötü lakaplarla sataşıp atışıp birbirinizi aşağılamayın. İman ettikten sonra kötü bir ad sahibi olmak ne çirkin şeydir. Artık her kim*

652 Bkz. Mehmet Azimli, *Safvan b. Muattal*, İstanbul 2008, 47.
653 Ahzab, 58.

bu yasak ettiği şeylerden tevbe edip dönmezse, işte onlar yaratılış gayesine aykırı yaşayanlardır.[654]

Hz. Peygamber, bu konuda şöyle buyuruyordu:

(İyi) Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların emin olduğu kişidir.[655]

Birbirinize kin tutmayınız, haset etmeyiniz, sırt dönmeyiniz ve ilginizi kesmeyiniz. Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz. Bir Müslüman'ın, din kardeşini üç günden fazla terk etmesi helâl değildir.[656]

Zandan sakınınız. Çünkü zan (yersiz itham), sözlerin en yalan olanıdır. Başkalarının konuştuklarını dinlemeyin. ayıplarını araştırmayın, birbirinize karşı övünüp böbürlenmeyin, birbirinizi kıskanmayın, kin tutmayın, yüz çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Allah'ın size emrettiği gibi kardeş olun. Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. Ona haksızlık etmez, onu yardımsız bırakmaz, küçük görmez (Göğsüne işâret ederek). Takvâ buradadır, takvâ buradadır!" "Kişiye, Müslüman kardeşini hor görmesi kötülük olarak yeter. Müslüman'ın her şeyi, kanı, namusu ve malı Müslüman'a haramdır." "Birbirinizle alâkayı kesmeyin! Birbirinize sırt dönmeyin! Birbirinize kin tutmayın! Haset etmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun![657]

Hz. Safvan b. Muattal, muhtemelen bunları düşünerek başına gelen bu olayı kabullenemiyordu. Hadislerdeki tavsiyeler doğrultusunda yetiştirilen bu sahabe meseleyi halletmek için kendisi girişimde bulunmaya karar verdi. Bu, cezasız kalmamalıydı. Kendisini bu iftiraya karşı koruyacak bir kabileye de sahip değildi. Haklarını kendisi koruyacaktı. Bu sebeple bu işi gerçekleştirmek için yola koyuldu. Kendisi gibi gurbetten gelen arkadaşı ve Müslümanlığındaki samimiyeti Hz. Peygamber tarafından açıklanan Hz. Cuayl b. Süraka'nın yanına varıp "*Gel, gidelim Hassan b. Sabit'i vuralım. Vallahi, biz Resulullah Aleyhisselam'a ondan daha yakınızdır*" dedi.

Cuayl b. Süraka, Hz. Safvan b. Muattal'ın bu teklifine katılmadı, Hassan'ı vurmaya gitmekten kaçındı ve "*Resulullah, bunu bana emretmedikçe yapamam! Resulullah Aleyhisselam, böyle bir şey emretmedikçe sen de yapma!*" dedi. Fakat Safvan, Cuayl'ın

654 Hucurat, 11.
655 Buhari, İman, 4-5.
656 Ebu Davut, Edeb, 47.
657 Müslim, Birr, 30.

bu tavsiyesine yanaşmadı.[658] Çünkü iftira ile onuru zedelenmiş, ayrıca köylülüğü vurgulanarak aşağılanmıştı. Bunu kabullenemiyordu. Hassan'a karşı şiirle karşılık vermesi de mümkün değildi. Hassan o devrin en ünlü şairi idi. Bu durumda tek yol kalıyordu. Herkes tarafından bilinen korkusuzluğunu, cesaretini ve kahramanlığını ortaya koyarak Hassan'a gereken cezayı vermekti. Tabiî ki bu karar çok kolay bir karar değildi. Safvan b. Muattal'ın Medine'de koruyucusu olan bir kabilesi yoktu. Hassan'ın ise arkasında Medine'nin en güçlü kabilesi olan Hazreç bulunuyordu. Ancak her ne olursa olsun kararını uygulamaya koydu ve Hassan'ı kollayıp bir gece onun önünü keserek Hassan'ı vurdu. Safvan b. Muattal'ın kılıç ile bu saldırısı Hassan'ı yaraladı. Bir gözünü kör etti.[659]

Buraya kadar anlattıklarımızdan da anlaşılmıştır ki; olayın hedefindeki gerek Hz. Safvan b. Muattal gerek Hz. Aişe, gerçekten çok mağdur durumda idiler. Üzerlerine atılan iftirayı hangi delille silebilirlerdi? Ne söylerlerse "*İnkar ediyorlar.*" denilecekti, Hz. Peygamber de çok sıkıntılı idi. olayın gerçekliğini kabullenemezdi. Reddetse ona da "*İnkar ediyor, olayı kapatıyor.*" denilecekti. Medineli Müslümanlar ne yapacaklarını şaşırmışlar, kimisi bu olayı kabulleniyor, kimisi olaydan şüpheleniyor, kimisi de bunu reddediyordu. İşte Medine bu şekilde bir ay kadar çalkalandıktan sonra Nur suresindeki ayetler nazil olmasıyla toplumsal sıkıntı giderildi. Hem Hz. Aişe hem de Hz. Safvan b. Muattal üzerlerine atılan iftiradan Allah'ın müdahalesi ile kurtuldular. Şimdi İfk olayı üzerine nazil olan Nur suresi 11-16'daki Hz. Aişe ile Hz. Safvan b. Muattal'ın beraatını ilan eden bu ayetleri incelemeye çalışalım:

11. *(Peygamber'in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı ceza) vardır. Onlardan (elebaşlık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır.*

Gelen ilk ayetler Hz. Safvan b. Muattal ve Hz. Aişe olayı ile Medine toplumunun imtihandan geçtiğini, şer gibi gözüken bu olay-

658 Vakıdi, 436.
659 İbnü'l-Esir, "Safvan b. Muattal", *Üsdü'l-Ğabe*, byy. trz.

da esasen hayır bulunduğunu, iftiraya karışan ve imtihanı kaybedenlerle kaybetmeyenlerin böylece ayırt edildiğini belirtiyor. Ayrıca iftira atanların cezalandırılacaklarını belirtiyor. Bu ayet üzerine başta İbn Übey olmak üzere, Hassan, Mıstah b. Üsase ve Hamne bt. Cahş'a iftira cezası uygulandı.[660]

12. *Bu iftirayı işittiğinizde erkek ve kadın müminlerin, kendi vicdanları ile hüsnü zanda bulunup da "Bu, apaçık bir iftiradır." demeleri gerekmez miydi?*

Bu tavrı gösteren Müslümanlar olmuştur. Bunlardan ilginç bir örnek vermek istiyoruz: Hz. Peygamber'e hicret sonrası ev sahipliği yapan Hz. Ebu Eyyub Halid b. Zeyd el-Ensârî'nin zevcesi Ümmü Eyyub, kocasına "*Ey Ebu Eyyub! Halkın Aişe aleyhinde söyledikleri şeyleri işittin mi?*' diye sorunca, Ebu Eyyub "*Evet! İşittim. Onların hepsi yalan ve uydurmadır! Ey Ümmü Eyyub! Sen Aişe yerinde olsan böyle bir kötülük işler miydin?*' diye sordu. Ümmü Eyyub "'*Hayır! Vallahi, ben katiyyen öyle bir kötülük işlemezdim!*' dedi. Ebu Eyyub "*Safvan'ın yerinde ben olsaydım, böylesine kötülük işler miydim?*" Ümmü Eyyub "'*Hayır! Vallahi, sen de katiyyen öyle bir kötülük işlemezdin!*' dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Eyyub el-Ensari şu tarihi cümleyi sarfetti: "*Şunu bil ki; Aişe senden Safvan benden hayırlıdır. Onlar hiç işlemezler.*"[661]

Bu sözler, gerçekten bu sahabedeki yüceliği gösteren çok önemli bir tavırdır. Hz. Peygamber'in "*Kendiniz için istediğinizi kardeşiniz için de istemedikçe gerçek Müslüman olamazsınız.*" hadisi gereğince yaşamanın güzel bir örneğidir.[662] Bu, tarihte ender rastlanan bir empati örneği olsa gerektir.[663]

13. *Onların (iftiracıların) da bu konuda dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Mademki şahitler getiremediler, öyle ise onlar Allah nezdinde yalancıların ta kendisidirler.*

Bu ayetle iftiracıların yalanı ortaya çıktı ve yalancı konumuna düştüler.

660 Buhari, Şehadat, 15.

661 Taberi, II, 114; bkz. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, çev. Heyet, İstanbul 1990, III, 503.

662 Buhari, İman, 7.

663 İfk Olayı sırasında Hz. Safvan b. Muattal'a bu kadar destek veren Hz. Ebu Eyyub el-Ensari'nin mezarı İstanbul'dadır. Hz. Safvan b. Muattal'ın mezarı ise Adıyaman'dadır.

14. *Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın lütuf ve merhameti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size mutlaka büyük bir azap isabet ederdi.*

15. *Çünkü siz bu iftirayı, dilden dile birbirinize aktarıyor, hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Hâlbuki bu, Allah katında çok büyük bir suçtur.*

Hz. Aişe'nin ve Hz. Safvan b. Muattal'ın başından geçen İfk (iftira) olayıyla ilgili olarak Cenab-ı Hakk'ın sahabeye yönelttiği bu ikaz dolu ifadeler önemlidir. Bu ikazında Cenab-ı Hak, iftirayı işiten erkek ve kadın müminlerin, hüsnü zanda bulunup "*Bu apaçık bir iftiradır.*" demeleri gerektiğini, oysa onlardan bir kısmının iftirayı dilden dile aktardıklarını, hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeyi ağızlarında geveleyip durduklarını ifade etmektedir. Ayrıca bu olay, önemsiz olmayıp Allah katında büyük bir suçtur. Son olarak Allah "*inanmış insanlarsanız bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan Allah sizi sakındırıp uyarır.*" buyurmaktadır.[664] Buradaki hitap ayette de vurgulandığı gibi ilk muhataplar olan mümin erkek ve kadın sahabedir.[665]

16. *Onu duyduğunuzda "Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Hâşâ! Bu, çok büyük bir iftiradır." demeli değil miydiniz?*

İftira konusunda en ilginç tepkiyi o zamana kadar kendisinden korktukları için kimsenin kendisine söyleyemediği Hz. Ömer vermişti. Hz. Peygamber'in bu mesele konusunda danışıp görüşünü alması üzerine Hz. Ömer, başını göğe dikip şu şekilde tepki vermişti: "*Allah! Allah! Bu büyük bir iftiradır.*" (Nur, 16). Daha sonra inen ayetler de aynen Hz. Ömer'in dediği kelimelerle nazil olmuştu.

İşte Kur'an'daki kıyamete kadar bütün Müslümanların okuyacakları, tilaveti ile ibadet edecekleri ayetlerle (Nur, 11-23), Hz. Safvan b. Muattal ve Hz. Aişe temizlendi. Bu beraat, çift taraflı oldu ve bu ayetler hem Hz. Safvan b. Muattal hem de Hz. Aişe hakkında nazil oldu. Tarihçiler bu konuda son sözü şöyle ifade ederler:

664 Nur, 13-17.
665 Musa Bağcı, *Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*, Ankara 2004, 13.

Allah o ikisini (Hz. Aişe ve Hz. Safvan b. Muattal'ı) dedikleri iftiradan temizledi.[666]

Allah onları yedi kat göklerin üzerinden inzal ettiği ayetlerle temizledi.[667]

Sonuç olarak Medine toplumunu bir ay boyu meşgul eden bu olay, kıyamete kadar okunacak olan ayetlerle temizlendi. Bu iftira ilk başta çok sıkıntı yaratsa da Müslümanlar açısından hayırlı sonuçlar doğurdu. Münafıkların Medine'deki eylemlerinin zirvesi bu olaydı denilebilir. Bu olaydan sonra Medine'deki münafıkların hareketleri gerilemeye başlayacaktır. Müslüman Toplumu da bu olayla birlikte daha bir kaynaşmış, birlikteliklerine sahip çıkmışlardır. Bu da onlar için çok hayırlı neticelerin doğmasına sebep olmuştur.

Hasur (İktidarsızlık) Meselesi

Meselenin burasında Hz. Safvan b. Muattal'ın hasur olduğu yani erkekliğinin olmadığı iddiasına temas etmemiz gereklidir.[668] Bazı kaynaklar onun erkekliğinin olmadığını aktarırlar.[669] Bunun da İfk olayındaki mesele konusunda Allah'ın Hz. Peygamber'in zevcesini mucizevî bir şekilde nasıl temizlediğinin gerçek bir kanıtı olduğunu belirtirler. Bu görüşlerine delil olarak da Hz. Safvan b. Muattal'ın İfk olayını duyması üzerine sarf ettiği "*Vallahi haram yere hiçbir dişinin eteğini kaldırmadım.*" sözünü gösterirler.

Ancak bu meselede problem bulunmaktadır. Bu iddia daha çok tahmine dayalı bir yorum olarak gözükmektedir. Eğer böyle bir durum olsaydı Medine'de bulunan ve bu konuyu bilen insanlar tarafından ortaya konurdu. İfk olayı tartışmalarının yaşandığı bir ay boyunca bu durum gündeme taşınırdı. Ancak hiçbir zaman böyle bir durum olmamıştır.

Ayrıca Hz. Safvan b. Muattal, evli bir sahabedir. Daha sonra aktaracağımız şekilde o, eşinin çok ibadetten dolayı kendisine karşı kadınlık görevini tam olarak yapmadığını, genç bir erkek olarak bu duruma sabredemediğini açıkça bizzat Hz. Peygamber'e

666 İbn Abdilberr, "Safvan b. Muattal", *el-İstiab*, byy. trz.
667 İbn Hibban, *Sahih*, byy trz, III, 192.
668 Buhari, Meğazi, 36.
669 Taberi, II, 115.

şikâyet eden birisidir. İbare aynen şöyledir: "*Ben genç bir adamım, sabredemiyorum.*"[670] Bu rivayet, onun hasur (iktidarsız) olduğu iddiasını çürütmektedir.

Hz. Safvan b. Muattal'ın "*Vallahi haram yere hiçbir dişinin eteğini kaldırmadım.*" sözüne gelince, bu sözü "*Harama el uzatmadım.*" anlamında söylemiş olmalıdır. Değilse "Gücüm yoktu, bu sebeple harama el uzatamadım." anlamında söylediğini varsaymak pek uygun değildir kanaatindeyiz. Sonuçta o, evli bir erkektir; hasur değildir.

Esasen bu olayın başka bir olayla karıştırıldığını tahmin ediyoruz. Hz. Peygamber'in Mısırlı cariyesi olup oğlu İbrahim'in annesi olan Mariye'nin yanına, yine Mısırlı zenci bir köle olan birisi gelip gidiyordu. İnsanlar dedikodu yapmaya başlayınca meseleyi öğrenmek için Hz. Ali görevlendirildi. Hz. Ali bu köleyi sıkıştırınca onun iktidarsız (hadım edilmiş) olduğunu gördü ve mesele böylece kapanmış oldu.

Muhterelen Mariye konusunda Hz. Peygamber'in ailesinin bu şekilde temizlenmesi olayı, İfk olayı ile karıştırılmıştır ve kitaplara sanki bu olay da bu şekilde olmuş gibi aktarılmıştır. Esasen konu aktardığımız şekilde olmalıdır. İki olay birbiriyle karıştırılmıştır.[671]

670 Ebu Davut, Sıyam, 74.
671 Zehebi, II, 550.

-B-
HUDEYBİYE SONRASI MEDİNE YILLARI

HUDEYBİYE ANTLAŞMASI: TARİHİN KIRILMA NOKTASI

Tarihte bazı olaylar vardır ki yaşandığı tarih diliminde o olayın önemi bilinmez. olayın getirileri yeterince öngörülemez. Hatta belki de o vakayı o tarih diliminde kimse yeterince takdir edemez. Bu tür durumların değeri sonraki yıllarda geriye dönülüp bakılınca anlaşılır. Bunlardan biri de tarihin kırılma noktası diyebileceğimiz bir olay olan Hudeybiye Antlaşması'dır.

Hudeybiye Antlaşması Öncesi

Hz. Peygamber, ashabıyla beraber sıkıntılar içinde gizli saklı Medine'ye hicret etmiş, burada ilk Müslüman topluluğun çekirdeğini oluşturmaya çalışıyordu. Bu sebeple bir merkez olan mescidi yapmış, Müslümanlar arası kardeşlik kurumunu organize etmiş ve en önemlisi de Medine'deki Yahudilerle Medine Sözleşmesi'ni imzalayarak birlikte yaşama formülünü hayata geçirmeye çalışmıştı.

Hz. Peygamber'in Medine'de durumu tam netleşmeden Bedir Savaşı oldu. Farklı etnik gruplardan oluşan üç yüz kişilik toplama ordusu ile Arabistan Yarımadası'nın en önemli kabilesi Kureyşlilerin bin kişilik ordusunu yenmesi, bir anda bütün dikkatleri üzerine çekti. Onun bu başarısı Arabistan'da çok ses getirdi. Bütün Araplar ondan çekinir oldu. Ancak bu durum bir yıl kadar devam etti. Savaşın hemen akabinde anlaşmaya ihanet eden Ben-i Kaynukalıları Medine'den sürdü.

Uhut Savaşı'nda Müslümanların mağlup olmasından sonraki yıllar, Müslümanlar için en zor dönemler olarak tarihe geçmiştir. Bedir Savaşı akabinde Müslümanların lehlerine esen rüzgâr, bir anda ters esmeye başlamıştı. Arapların gözündeki büyüklükleri bir anda sıfırlamış ve bütün Araplar tarafından bir hedef konumuna düşmüşlerdi. Artık, Müslümanlar bulundukları ve yaka-

landıkları her yerde ihanete uğruyorlar ve öldürülüyorlardı. Bütün Arap kabileleri Medine'yi basıp yağmalamayı düşünüyordu. Sahabe bu sebeple korkudan geceleri nöbet tutar olmuştu.[1]

Dışarıdan bu tehlikeler beklenirken, içerdeki münafıkların hainlikleri bir yana Medine'deki Yahudi kabilelerinden olan Ben-i Nadir, Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs etmiş, sonunda cezalandırılıp sürülmüştü. Ayrıca Bi'ru Maune olayında özel olarak yetiştirilmiş 70, Reci Vakası'nda 10 güzide sahabe tuzağa düşürülüp acımasızca katledilmişti. Bu durum Hz. Peygamber'in vitir ve sabah namazlarında bu hainlere karşı lanetler okumasına neden olmuştu.

Bunlar da yetmemiş, Arabistan tarihinde görülmemiş bir şekilde Arap, Yahudi ve diğer kabilelerin ittifakıyla toplanan 10 bin kişilik bir ordu, Müslümanlığı yeryüzünden silmek için Medine'yi kuşatmıştı. Müslümanlar hendeğin arkasında bu ordu ile mücadele ederlerken, bu esnada müttefikleri Ben-i Kureyza Yahudileri de anlaşmaları bozup müşriklerle işbirliğine girerek Müslümanları hiç beklenmedik şekilde arkadan, savunmasız oldukları bölgeden vurmaya çalışmıştı. Kur'an Müslümanların bu savaş sırasındaki sıkıntılarını şöyle anlatır:

> *Onlar size yukarınızdan ve aşağınızdan gelmişlerdi; gözler (iniz de korkudan) dönmüştü, yürekler (iniz korkudan) ağızlara gelmişti; Allah için çeşitli tahminlerde bulunuyordunuz.*[2]

Sonuçta Hz. Peygamber, Ben-i Kureyza ile de savaşıp Medine'nin iç güvenliğini sağlamış oldu.[3]

Bu yıllar Hz. Peygamber ve bir avuç Müslüman sahabe açısından Medine'deki en zor yıllardı. Hz. Peygamber, Mekke'den hicret eden Muhacirlerle ve Medine'de onlara yardıma koşan Ensar ile birleşerek, bu zor yıllarda düşmanlarıyla mücadele etti. Ancak bu durum Hendek Savaşı'ndan sonra değişecektir. Hendek Savaşı, bu işin dönüm noktası olmuştur. Hamle sırası artık, Müslümanlara geçmiştir. Hz. Peygamber, Hendek Savaşı sonrası bu durumu şöyle ifade etmiştir:

1 Müslim, Fedailu's-Sahabe, 39.
2 Ahzab, 10.
3 Apak, 229.

Artık Kureyş bu seneden sonra sizinle savaşmayacaktır; fakat siz onlarla savaşacaksınız."[4]

Bu sebeple Hz. Peygamber, Hendek Savaşı sırasında Medine'yi kuşatan orduya katkı sunan ve ayrıca Medine'ye saldırı ve düşmanlık düşünen kabilelere karşı seriyyeler göndermeye başladı. İşte bu yıllar en fazla seriyyelerin gönderildiği yıllar olduğu için "*senetu'l-istinas*" yani "*alışma ve korkuyu atma yılı*" denmişti.[5]

Mekke'ye Yürüyüş

Hz. Peygamber, yoğun bir seriyye hareketi icrasından sonra, çok önemli bir girişimde bulundu. Yanına aldığı 1.500 kadar sahabesiyle umre yapmak üzere Mekke'ye doğru yürüyüşe geçti. Sahabeye rüyasında Kâbe'yi ziyaret ettiğini gördüğünü söylemişti. Onun bu sözünün kesin doğru olduğuna inanan sahabe Kâbe'yi ziyaret edeceklerinden emindiler.[6] Özellikle de Mekke özlemi çeken Muhacirler çok heyecanlıydılar.[7] Bu sefere çıkarken Mekkelilerin taşkınlıklarından endişe ederek civardaki Arap kabilelerini de kendisiyle gelmeleri için çağırdı. Ancak onlar katılmadılar.[8] Bu girişim, Mekkelilerin tavrını ölçmeye yönelik olduğu gibi, aynı zamanda Mekkeli rakiplerini zor durumda bırakan bir eylemdi.

Hz. Peygamber, gerçekten büyük bir siyasi oyun ustası gibi hareket etmişti. Onun bu hareketi karşısında Mekkeliler âdeta satranç oyununda bir çıkmaza girmiş gibi, nasıl hareket edeceklerini bilemediler. Durumları satrançta hangi hareketi yapsa kaybedecek durumdaki bir oyuncunun durumuna benziyordu. Hangi tavrı gösterseler onlar için kayıptı. Hz. Peygamber ve arkadaşlarını Mekke'ye sokmasalar, bütün Araplar nezdinde kutsal Kâbe'nin bekçisi olarak görevlerini kötüye kullanmış olacaklardı.

4 İbn Hişâm, VII, 350.
5 Seydişehri, 701.
6 Vakıdi, 572.
7 Bu seferle ilgili olarak Hz. Peygamber'in sahabesine kuyunun tabanına biraz su bırakılmasını emredip ve bir ok ile kuyunun tabanının deşilmesi sonucu kuyudan suyun çıkması işlemleri göz ardı edilerek, kör kuyudan su çıkarma mucizesi gerçekleştirdiği gibi abartılar bulunmaktadır. Bkz. İbn Hişâm, VII, 56. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu yolculukta yıldızlardan haber verme işini yasaklaması ve buna inanmanın küfrü gerektirdiğini belirtmesi gibi dikkat çekici olaylar meydana gelmiştir. Vakıdi, 590.
8 İbn Hişâm, VII, 52.

Çünkü Kâbe'ye umre ibadeti yapmaya gelmiş, kurbanlarını işaretlemiş, yanına yalnızca yolculuk kılıçlarını almış olan bu topluluğu durdurup geri çevirmeleri ve Kâbe'ye sokmamaları Araplar nezdinde çok ayıp bir şeydi.

Bunun tersine bir durumu ise hiç düşünemiyorlardı. Yıllardır mücadele ettikleri, davasını yeryüzünden silmek için defalarca ordular oluşturdukları Hz. Peygamber ve arkadaşlarının Mekke'ye girmeleri, gözleri önünde Kâbe'yi ziyaret etmeleri, Mekkeliler için kabul edilmesi mümkün olmayan bir olaydı.

Mekkeliler ikilemde kalmışlardı. Ne yapacaklarını bilemiyorlardı.[9] Ok yaydan çıkmış, mesele geri dönülmez bir yola girmiş, Hz. Peygamber ve arkadaşları Mekke yakınlarında Mekkelilerden izin bekliyorlardı. Üstelik bu durum Arapları da heyecanlandırmıştı. Onlar da meselenin hangi boyutlara varacağını merak ediyorlar, konu ile yakından ilgileniyorlardı. Bu arada Hz. Peygamber, Mekkelilere diğer Araplar vasıtasıyla ibadet için geldiği ve savaşı düşünmediği mesajlarını gönderse de Mekkeliler tam tersine uzlaşmasız ve tahrik edici hareketlerde bulunuyorlardı.[10]

İşte bu noktada Mekkeliler Hz. Peygamber ve arkadaşlarını korkutup geri gitmeleri için girişimde bulunsalar da bu tehdit işe yaramadı.[11] Bunun ardından Hz. Peygamber'in elçisi olan Hz. Osman'ı esir almaları bardağı taşıran son damla olmuştu. Hz. Peygamber, elçisi Hz. Osman'ın ölmediğini bilmiyordu.[12] Onun katledildiğini duyunca derhal ashabını toplayıp onlardan derhal ölüm üzere (ölünceye kadar savaşmak üzere) biat aldı.[13] Bu hareket, Mekkelileri korkuttu ve elçi gönderip Hz. Peygamber'in istemiş olduğu uzlaşmaya yanaşmak zorunda kaldılar.[14]

Mekkeli elçiler, antlaşma maddeleri konusunda üst perdeden konuşarak, dayatmacı bir üslubu benimsediler.[15] Hz. Peygamber

9 Kureyşliler, bu arada Ehabişlilerin kendileriyle ittifakı bozacakları endişesiyle onlara yemek yedirmişlerdi. Vakıdi, 581.
10 Vakıdi, 582.
11 Vakidi, 582.
12 M. Said Hatipoğlu, *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*, Ankara 2009, 77.
13 İbn Hişâm, VII, 64.
14 Belazurî, I, 419.
15 Bu dayatmalardan birisi de metnin sonuna "*Allah Rasulü Muhammet*" yerine "*Abdullah oğlu Muhammed*" yazılması ve Besmelenin "*Bismikallahumme*" şek-

ise Mekkeliler ile bir barış antlaşmasının İslam daveti açısından faydalarının çok büyük olacağını bildiğinden onların o sırada ağır gibi görünen şartlarını kabullenmek zorunda kaldı.[16] Esasen bu ağır maddelerin Müslümanlar için ne kadar faydalı olduğu daha sonraları görülecekti. Şimdi bu maddeleri inceleyelim.

Antlaşma Maddeleri

1. Müslümanlar bu yıl Mekke'ye giremeyecekler ve Kâbe'yi ziyaret edemeyecekler, gelecek yıl bu ziyareti yapabileceklerdir. Ertesi yıl ancak üç gün Mekke'de kalabilecekler, bu süre zarfında hiçbir Mekkeli onlarla görüşmeyecektir. Kâbe ziyaretine gelirken yanlarında sadece yolcu kılıcı bulundurabileceklerdir. Peygamber, Mekke'den çıkarken kendisiyle birlikte gitmek isteyenlerden hiç kimseyi yanına alamayacaktır; kendisiyle birlikte Mekke'ye girenlerden burada kalmak isteyenler olursa onlara engel olmayacaktır.[17]

Savaşın önlenip Hz. Peygamber'in isteği doğrultusunda barış yapılması, çok önemli bir başarıdır. Hz. Peygamber, istediğini elde etmiştir. Mekkeliler, Medine'deki oluşumu resmi bir devlet olarak kabul edip masaya oturmak zorunda kalmışlardır. Bundan önceki altı yıl boyunca Medine toplumunu resmen kabul etmiyorlardı. Bu antlaşma ile bu sona ermiş ve çok önemli bir iş başarılmış oluyordu. Hz. Peygamber, bu başarıya imza atarken ve tarihi dönüştüren bu anlaşmayı yaparken rakibinin de rencide olmamasını sağlamış, tersine meseleyi en güzel bir şekilde halletmeyi bilmiştir.

Araplar açısından da bir engel kalkmış oluyordu. Kureyş'ten korktukları için Medine ile ilişkileri geliştiremeyen Araplar rahatlamışlardı. Çünkü Kureyş, bizzat Medineliler ile masaya otur-

linde yazılmasıydı. Hz. Peygamber, bunları önemsemedi. Şeklî ayrıntılara takılmayıp meselenin özünde İslam için gelecek faydaları gözetti. Belazuri, I, 418.

16 Mekke elçilerinin Hz. Peygamber'in isminin yazımının Muhammed b. Abdullah şeklinde olması konusundaki itirazları ve katip Hz. Ali'nin bu şekilde yazamayacağını söylemesi, Hz. Peygamber'in de Allah'ın Rasulü ifadesini bizzat silip yerine Muhammed b. Abdullah yazması, Hz. Peygamber'in okur yazar olup olmadığı tartışmasını beraberinde getirmişti. Ancak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki okuryazar olmayan Hz. Peygamber'in kâtiplere yazım kurallarını öğretmesinden de anlaşılacağı üzere daha sonra en azından okumayı ve biraz da yazmayı öğrendiğini çıkarabiliriz. Bkz. Bu tartışma için, Umeri, 211.

17 Belazurî, I, 418.

muştu. Artık başkasının Medine toplumu ile anlaşma yapmasına bir şey diyemezlerdi. Bu durum, Mekkelilerin etrafında güç zoruyla tuttuğu kabilelerin, çevresinden ayrılmasına dolayısıyla Mekkelilerin mevzi kaybetmesine de sebep olmuştu.

Bu madde ile Araplar arasında Mekkelilere kızgınlık artmış oldu. Araplar Hz. Peygamber'in sadece umre için geldiğini ve Mekkelilerin ise bunu engellediğini görüyorlardı. Bu da bütün Araplara ait olan kutsal yerlerin Kureyşliler tarafından kendi istekleri doğrultusunda kötü bir şekilde kullanıldığı hissini Araplar arasında uyandırmış oldu.

Ayrıca yıllardır birbirinden uzak, birbiriyle defalarca savaşmış, yakınları öldürülmüş intikam duygusuyla yanan iki toplumun (Mekkeliler ve Medineliler) hemen barışması ve bir arada bulunması çok zordu. Bunun için öncelikle zihinlerde bir hazırlık gerekiyordu. Eğer o yıl Mekke'ye girselerdi, büyük ihtimalle Mekke içinde kan dökülebilirdi. Yakınını öldüreni orada gören Mekkeliler hiçbir kural tanımaksızın saldırabilirdi. O esnada Mekke'de yaşayan Müslümanlar katledilebilirdi. Bu durum bir daha önü alınamaz ayrılıklara sebep olur, İslam daveti açısından kötü bir tanıtım olurdu. Bu sebeple bu yıl Mekke'ye girilmemesi iyi oldu.[18] Bunu Allah Kur'an'da şöyle ifade eder:

> *Sizi onlara üstün kıldıktan sonra, Mekke bölgesinde, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan geri tutan, savaşı önleyen odur. Allah yaptıklarınızı görendir. Onlar inkâr edenlerdir, sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten ve bağlı kurbanları yerlerine gitmekten alıkoyanlardır. Eğer oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle inanmış kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi. Allah, dilediklerine rahmet etmek için böyle yapmıştır. Eğer inananlarla inkârcılar birbirinden ayrılmış olsalardı. inkâr edenleri can yakıcı bir azaba uğratırdık. İnkâr edenler, gönüllerindeki Cahiliyye çağının asabiyet ateşini ateşlendirdiklerinde, Allah, peygamberine ve inananlara huzur indirdi; onların takva sözünü tutmalarını sağladı. Onlar, bu söze layık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilmektedir.*[19]

18 İbn Hişâm, VII. 75.
19 Fetih, 24-25.

Antlaşmanın bu ilk maddesi, sahabenin özellikle 6 yıldır vatan özlemi çeken Muhacirlerin çok zoruna gitmişti. Mekke'nin yakınına kadar gelmişlerdi. Şimdi dönmeleri çok onur kırıcı gözüküyordu. Ancak umre yapamamak geçici bir durumdu.[20] Hz. Peygamber, uzak ve kalıcı faydaları düşünerek arkadaşlarını ikna etti ve sonuçta kazanan Müslümanlar oldu.

2. Arap kabilelerinden, isteyen kabile iki taraftan birisiyle birlik kurabilecektir.[21]

Hicaz bölgesinde yıllardır Hz. Peygamber ile Mekkeliler arasındaki mücadelenin sonucunu bekleyen ve tavrını ona göre koymak isteyen kabileler vardı. Bunlar, hangi taraf galip gelirse onun yanında yer almayı düşünüyorlardı. Bir kısmı da gönlü Hz. Peygamber'in tarafında olsa ve Mekkelilerden hoşlanmasa bile Mekkelilerin bütün Arabistan'da olan üstünlüğü sebebiyle Hz. Peygamber'in tarafında yer almaktan korkuyordu. Hz. Peygamber, antlaşma öncesi Kureyş elçisi Budeyl b. Verka'ya geri dönebileceğini, yalnız Kureyş'in, civardaki kabileleri kendisi ile görüşme konusunda serbest bırakmasını istemişti.[22] Bu göstermektedir ki; Hz. Peygamber bu konuya çok önem veriyordu. Nitekim bunu antlaşma maddeleri içine yazdırarak büyük başarı kazanmış oldu.

İşte bu antlaşma ile bütün bu sorunlar halledildi. Antlaşmanın bu maddesine göre Hz. Peygamber tarafına geçmek isteyenler açıkça tarafını belli ettiler. Ayrıca Mekkelilerin kendilerini üstün gören diğer Arapları aşağılayan tavırlarına karşı yine bir Mekkeli olan Hz. Peygamber'in yanında yer almak isteyenler de bulunuyordu. İşte bunlar da tarafını belirlediler. Bu durum, Mekkeliler için hakimiyet kaybı anlamına geliyordu.

3. Kureyş'ten birisi bu arada İslam'ı kabul eder ve Müslümanlara sığınırsa, bu kişi Müslümanlar tarafından kabul edilmeyecek; fakat Mekke'ye iltica eden hiçbir Müslüman iade edilmeyecektir.[23]

Antlaşmanın Müslümanlar açısından en problemli maddesi bu idi. Onlar bu maddenin kabul edilmesini hazmedemiyorlardı

20 Hamidullah, 423.
21 İbn Hişâm, VII, 66; Belazurî, I, 418.
22 Vakıdi, 593.
23 Belazurî, I, 418.

ve Hz. Peygamber'e "*Biz ne yanlış yaptık da bu bizi zelil gösteren maddeyi kabul ediyoruz.*" şeklinde itirazlarda bulunuyorlardı.[24] Doğrusu savaşta mağlup olmamışlardı. Sadece bütün Araplara açık olmak zorunda olan Mekke'deki kutsal yerleri ziyaret etmek istiyorlardı. Sahabeye göre; sırf bu sebepten dolayı Müslümanları aşağılayan bu maddeyi kabul etmek mümkün olmamalı idi.

Ancak bu durum meselenin dış görüntüsü idi. Mekkelilere dediklerini yaptırdıkları izlenimi gereken bir madde lazım idi ve bu madde ile bu sağlanmış oluyordu. Böylece bir zafer kazanmış, istediklerini yaptırmış oldukları hissini elde etmiş oluyorlardı. Ancak bu maddenin yanında diğer maddelerle Hz. Peygamber, onlardan istediğini koparmış oldu. Meselenin bu tarafı pek göze çarpmıyordu. Hz. Peygamber, bu maddeyi pek umursamıyordu. Kendisine gelen itirazlara karşı meseleyi şöyle açıklamıştı:

> *Bizden ayrılıp din değiştiren bir kimseyi zorla İslam'da tutmamız bize yakışmaz. İstediği yere gitsin. Onlardan bize gelmek isteyenlere ise Allah bir yol açacaktır.*[25]

Sonuçta bütün bir toplumun menfaati birey için feda edilemezdi.

Gerçekten de bu maddenin kabulü ilk bakışta Müslümanların aleyhine gibi görünse de daha sonraki yıllar bu maddenin Müslümanlar için en faydalı bir madde ve Müşrikler için de o kadar dayatmalarına karşın en fazla aleyhlerine dönen madde olduğu ortaya çıkardı. Bir defa, İslam'dan dönenin Müslümanlar arasında yeri yoktu. Müslüman olduğu halde zorla Mekke'de tutulanlara gelince onlardan biri olan Ebu Basir'in Medine'ye alınmaması üzerine Mekkelilerin kervan yolu üzerinde başlattığı Mekkelilerin kervanlarına tacizleri Mekke'de duyulunca, bu anlaşma gereği Mekke'de hapsedilen ve Medine'ye gitmeleri yasaklanan Müslümanlar, Ebu Basir'in yanına geldiler ve sonuçta Mekkelilerin ticaretine ağır darbeler indirdiler. Bunun üzerine Mekkeliler ısrarla koydurdukları antlaşmanın bu maddesinin kalkması için Hz. Peygamber'den ricacı oldular ve bu maddenin iptalini sağladılar.[26] Böylece ilk başta Müslümanlar için aleyhte görü-

24 Vakıdi, 610.
25 İbn Hanbel, III, 268.
26 Taberi, II, 125.

nen ve Mekkeliler tarafından dayatılan bu madde Mekkelilerin ısrarları ile kaldırılmış oldu.[27] Sonuçta durum, Mekkelilerin aleyhine Müslümanların lehine gelişmiş oldu. Bu da Hz. Peygamber'in siyasi dehasını gösteren göstergelerden biridir.

Ayrıca bu, Mekkelilerin kendi ideolojilerine güvenmedikleri, insanları çevrelerinde zorla tutmaya gayret ettikleriyle beraber, Hz. Peygamber'in davetinin cazibesini göstermesi açısından da dikkat çekicidir.[28] Mekkeliler bu tavırlarıyla buna engel olabileceklerini zannetmişlerdir. Ancak zamanla kaybeden onlar olmuştur.

4. Hac ve umre maksadıyla Mekke'ye gelen veya Yemen ve Tâif'e gitmek üzere buradan geçenlerle, Suriye'ye veya doğuya gitmek üzere Medine'ye gelenler emniyet içinde olacaklardır.[29]

Mekkeliler antlaşmanın bu maddesi ile kendileri için ekonomik hayat kaynağı olan Şam ticaret yolunu güven altına almaya çalışıyorlardı. Ancak bu maddeden gereği gibi faydalanamadılar. Çünkü Ebu Basir'in hareketi onları bundan mahrum etmişti. Müslümanlar açısından ise bu madde büyük kazanç sağlamıştı. Ticaretin gelişmesi, yol güvenliğinin sağlanması, Müslüman tüccarlara her yerin kapılarını açtı. Bu da İslam'ın birçok bölgeye rahat bir şekilde ulaşmasını sağladı. Mekkelilerin ihraç edecekleri bir ideolojileri yoktu. Fakat Müslümanların bütün ideolojilerle rahat tartışabilecekleri çok güçlü bir ideolojileri ve aktarabilecekleri, davet edebilecekleri görüş ve sözleri vardı. Bu da davet elçilerinin her tarafa yayılmasına ve dolayısıyla İslamlaşmanın hızlanmasına sebep oldu.

Hudeybiye Antlaşması'ndaki bu madde, İslam'ın evrensel bir nitelik almasının basamağı oldu. Bu durum gelişmeseydi, muhtemelen İslam lokal bir din olarak kalırdı. Ancak bu yeni durumla birlikte birkaç yıl içinde Arabistan Yarımadası İslam'ı din olarak tanıdı. Çünkü ilkel putperestlik karşısında bu yeni din herkesin yüreğini fethediyordu. Sonuçta Hz. Peygamber'in vefatına kadar Arabistan Yarımadası'nın itaatı tamamlandı ve halifeler dönemiyle birlikte İslam yerellikten evrenselliğe adım attı. Eğer Hz. Pey-

27 İbn Hişâm, VII, 78.
28 Watt, 194.
29 İbn Hişâm, VII, 66; Belazurî, I, 418.

gamber, Hudeybiye Antlaşması ile bu işin başlangıcını teşkil edip temellerini atmasaydı, belki de bu evrensellik gelişemeyecekti.

Hudeybiye Antlaşması sonucu Hz. Peygamber'in doğru zamanda doğru hamlesiyle 20 yıl boyunca devam eden ve bir kördüğüme dönmüş katı mücadele bir anda çözülmüş, bu olayla 20 yılda alınamayan mesafe, son 3 yılda 100 katıyla katedilmiştir. Onun bu hamlesi ile öyle bir atılım sağlanmıştır ki; Hudeybiye Anlaşması sırasında 1.500 kadar asker çıkarabilen Müslüman topluluğunun, 1 yıl sonra Mekke fethine 10 bin kişi ile 2 yıl sonraki Tebuk seferine 30 bin kişi ile 3 yıl sonraki Veda haccına 100 bine yakın kişi ile katılım sağladığı aktarılır. Kur'an, Hudeybiye Antlaşması ile gelişen bu zafer durumunu şöyle ifade eder: "*Allah'ın yardımı ve zafer günü gelip insanların Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görünce, Rabbini överek tespih et.*"[30]

Hudeybiye Antlaşması bir domino taşı etkisi yaratmıştı. Olaylar birbirini takip etti ve tıkanıklıklar açıldı. Hudeybiye ile başlayan süreç, bütün taşları yerinden oynatmış, önü alınmaz bir zaferler silsilesinin başlamasına sebep olmuştu. Bu süreç Hayber ve Mekke fethiyle devam etmiş, Huneyn'de korkunç bir mal girdisi sağlamış, Tebuk Seferi ile uluslararası boyutlarda zafer elde etmiş, 9. yılda bütün Arapların Hz. Peygamber'in önüne gelip itaat etmelerine vesile olmuştu.

İlk İslam tarihçileri bu durumu şöyle ifade ederler:

> İslam tarihinde daha önce gerçekleşen zaferlerin hiçbiri bu kadar görkemli olmamıştı. İnsanlar karşı karşıya geldiğinde akıllarında savaştan başka bir şey yoktu. Ama silahlar indiğinde ve savaş sona erdiğinde, insanlar güven içinde birbirleriyle konuşabildiklerinde, İslam hakkında akıllıca konuşan herkes inanmaya başlıyordu. Bu iki yıl içinde (628-630) daha önce olduğundan iki kat daha fazla insan İslam inancına döndü.[31]

> Mekke'nin ileri gelenlerinden Halit b. Velit, Amr b. As gibileri İslam'a girdi. Kısa süre sonra Mekke fethedildi. İslam bütün Arap nahiyelerine yayıldı.[32]

30 Nasr, 1-2.
31 İbn Hişâm, VII, 77; Taberi, II, 124.
32 Vakıdi, 624.

Bu büyük bir zaferdir ve şimdiye kadarki savaşlarda alınamayan bir sonuç alınmıştır. Bu da İslam'ın savaşlardan daha çok, barışla mesafe aldığının göstergelerinden en önemlisidir. İşte Hz. Peygamber'in bu politik hamlesi, onun siyasi dehasını gösteren en önemli göstergelerden biridir. Anlaşma maddeleri normalde okunduğunda aleyhte gibi gözüken maddelerin esasen ne kadar da Müslüman toplumunun lehine olduğunu zaman göstermiştir. Bunda tarihin bütün dönemindeki politikacılar için ibretler vardır. Bununla Hz. Peygamber, aceleci, kısa vadeli politikaları değil uzun vadeli, kalıcı ve sonuç verici politikaları tercih ettiğini ortaya koymuştur.

5. Bu antlaşma on yıllık bir süre için geçerlidir. Bu süre zarfında ne Kureyş Müslümanlara, ne de Müslümanlar Kureyş'e saldıracaktır. Buna her iki tarafın müttefikleri de dâhildir.[33]

Hz. Peygamber'in Arabistan'da iki büyük düşmanı bulunuyordu.[34] Bunlardan biri Mekkeliler diğeri Hayber'de konuşlanan ve 10 bin kişilik ordu çıkarabileceği varsayılan Hayberli Yahudilerdi.[35] Biri Medine'nin kuzeyinde biri de tam tersine güneyinde olan bu iki düşman zaman zaman birlikte hareket etmek üzere görüşmelerde bulunuyordu. Medine'ye saldırı planları içindeydiler. Hz. Peygamber hangisine saldırırsa diğeri Medine'ye saldırmak üzere antlaşma yapmışlardı. Medine civarında ise güvenilmez kabilelerin saldırısından endişe ediliyordu.[36]

Hz. Peygamber, antlaşmanın bu maddesi ile bu iki büyük düşmandan biri olan Mekkelilerin elini kolunu 10 yıllığına bağlamış oldu. Bu durumu belki Mekkeliler tam fark edemediler, ancak Hz. Peygamber Mekkelilerin fark edemediği bu durumu iyi kullanıp onlarla antlaşma yaptıktan sonra Hayber dahil Medine'nin etrafındaki bütün düşmanlarını süratle temizledi. Mekkelilerin saldırısından daha önceleri buna imkân bulamamıştı. Hz. Peygamber, işte bu fırsatı kaçırmayarak Hudeybiye dönüşü derhal Hayber'e yöneldi. Sonuçta İslam düşmanı grupların sığınağı olan bu merkezi ele geçirdi. Buranın ele geçmesi Müslümanlara büyük ekonomik rahatlık getirdi.

33 İbn Hişâm, VII, 66; Belazurî, I, 418.
34 Hamidullah, 411.
35 Vakıdî, 634.
36 Hamidullah, 411.

Artık Hz. Peygamber'in başarıları arka arkaya geliyordu. Hendek Savaşı bitimi başlayan hamleler ve Hudeybiye ile bütün düşmanlar teker teker tasfiye ediliyordu. Âdeta çorap söküğü gibi hepsi temizleniyordu. Davet uluslararası plana çıkıyor, komşu devlet başkanlarına mektuplar gönderiliyordu. Bu zaferi ve fethi Kur'an şöyle ifade etmektedir: *"Doğrusu Biz sana apaçık bir zafer sağlamışızdır."*[37]

Dünya tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri, İslam'ın dünya sahnesine çıkıp başarı kazanmasıdır. İslam tarihinin en önemli dönüm noktalarının başında da Hudeybiye Antlaşması gelmektedir. Bu durum tarihte ender yakalanan bir trend idi. Hudeybiye ile başlayan zaferler devam etti. Bu durum, Hz. Peygamber'den sonra da devam etti ve İslam kısa sürede büyük coğrafyalara ulaşabildiyse bunun başlangıç noktası Hudeybiye Antlaşması sırasında Hz. Peygamber'in gösterdiği büyük dahilik ve uzak görüşlülük olarak açıklamak kesinlikle abartı olmayacaktır.

Bundan dolayı siyerin anlatımında bir tasnife gidersek şimdiye kadar yapılan "Mekke Dönemi" ve "Medine Dönemi" şeklindeki klasik ve bir anlamda zorunlu bir ayrımdan çok, "Hudeybiye Öncesi" ve "Hudeybiye Sonrası" şeklinde bir tasnif, Hudeybiye'nin daha iyi anlaşılmasını ve ön plana çıkarılmasını sağlayacaktır.

Çünkü yukarıda ifade ettiğimiz şekilde Hz. Peygamber'in 20 yıl boyunca elde edebildikleri ile son 3 yılda elde edebildikleri kıyaslanınca bu durum açıkça gözükecektir. Bu tarihten itibaren insanlar sıcak savaşı bıraktılar, zihinleri meseleyi anlamaya çalıştı ve sonunda İslam'ın görüşüne meylettiler.

Bu durum tarih boyunca böyledir. İslam savaşla değil, barış ile yayılmıştır. İnsanlar İslam'a zorla değil İslam'ın yüceliğini anlayarak girmişlerdir. Savaş dönemlerinde akıl çalışmaz, hisler yoğundur. Barış dönemlerinde ise insanlar akıllarını çalıştırırlar ve dolayısıyla akla hitap eden din olan İslam, bu dönemlerde en fazla kazanan ideoloji olmuştur.

37 Fetih, 1. Tefsirciler buradaki fethin zaferlerin başlangıcı olan Hudeybiye Barışı olduğunu ifade ederler. Bkz. Esed, ilgili ayetin tefsiri.

DAVET MEKTUPLARI

Hendek Savaşı'ndan sonraki bir yıl boyunca Hz. Peygamber kendini Araplara kabul ettirmeye çalıştı. Hicretin 7. yılından itibaren ise artık zaferlerin arka arkaya geldiği yıllar olacaktı. Bu sebeple 7. yıla "*Senetu'l-İstiğlab*" yani "*Zafer Yılı*" denilir.[38] İslam tarihi kitapları Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Hz. Peygamber'in davetini uluslararası boyutlara taşıdığını, bu bağlamda çevredeki hükümdarlara mektuplar gönderdiğini bildirirler.[39]

Mektupların gönderilmesinde en ilginç yönlerinden biri gönderilen elçilerin seçimi konusudur. Hz. Peygamber, gönderdiği elçileri gönderildiği bölgenin durumuna göre seçmiştir. Hz. Peygamber'in Habeşistan'a gönderdiği elçi olan Amr b. Ümeyye ed-Damrî, her yönüyle olağanüstü bir elçidir. Necaşi onun kabilesi içinde çocukluğunu geçirmesi sebebiyle Amr bu göreve gönderilmiş ve Hz. Peygamber tarafından daha önce elçi olarak gönderildiğinde de henüz Müslüman bile olmamıştı.[40] Mısır'a gönderilen Hatib b. Ebi Belta, sahabe arasında hitabet sanatıyla ön plana çıkan birisidir. Bunu Mekke fethi öncesi yaptığı ihanet sonucu Hz. Peygamber'e karşı gerçekleştirdiği konuşmasından anlıyoruz.[41] Kisra'ya Fars bölgesini ve dilini tanıyan Abdullah b. Huzafe,[42] Bizans'a ise Romalıların önem verdiği şekilde fiziki güzellikleri bulunan ve yakışıklı birisi olan Dihye b. Halife gönderilmiştir.[43]

Mesele geneli itibarıyla böyle ifade edilebilir. Hz. Peygamber'in komşu liderlerle irtibat kurma isteğini ve bu yoldaki çabalarını inkâr etmek mümkün değildir. Esasen Hz. Peygamber'in bu mektupları göndermedeki amacı, Arabistan'daki durumunu güçlendirmek, dedesi Haşim ile başlayan Kureyş'in civar ülkelerle olan irtibatlarını koparıp kendisiyle irtibatlarını sağlamak ve onlardan Kureyş'e gelebilecek olan yardımları önlemek olmalıdır.

38 Seydişehri, 729.
39 İbn Hişâm, VII, 512.
40 Hamidullah, 492, 736.
41 Vakıdi, 798.
42 Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul 1998, 138.
43 İbn Sa'd, IV, 250; Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Konya 1989, 134.

Ancak onun bu gayretlerini aktaran rivayetlerin detaylarında ve mektupların metinlerinde bazı problemler bulunmaktadır.[44] Bu rivayetlerdeki abartılar daha çok İslam'ın evrenselliğini o günlerden itibaren kanıtlamak adına bir gayretin ürünü olmalıdır.[45]

İslam tarihi kaynakları, genelde bu gönderilen mektuplar sonucu, Habeş Necaşisi'nin Müslüman olduğunu net olarak ifade ederler.[46] Oysa ki Müslim'de geçen "Mektup gönderilen Necaşi'nin Hz. Peygamber'in cenaze namazını kıldığı Necaşi olmadığı yani Müslüman olan Necaşi olmadığı" açıkça belirtilmektedir.[47] Bu durumda Hz. Peygamber'den mektup alarak Müslüman olan hiçbir devlet başkanının bulunmadığı gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Meselenin burasında Hz. Peygamber'in Müslüman olan Necaşi için kıldığı gıyabi cenaze namazı sırasında Habeşistan'daki tabutun Hz. Peygamber'e görününceye kadar havaya kalktığı ve sahabenin de bu tabutu gördüğü ve namazın bu şekilde kılındığı aktarılır.[48] Bu rivayetler, uzaklık fenomenini kavramaktan aciz ravilerin katkılarından (!) başka bir şey değildir.

Ayrıca Arap olmayanlara Arapça mektup gönderilmesi de ilginç ve tuhaf bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.[49] Daha da ilginci, Hz. Peygamber'in gönderdiği elçilerin gidecekleri yerin dilini bilmez iken mucizevî bir şekilde yola çıkacakları gün gidecekleri milletin dilini konuşur olmalarıdır.[50] Bu durumda hükümdarlara Arapça mektup göndermeye gerek olmaması lazımdır.

Kisra'ya gönderilen mektubun yırtıldığı İslam tarihlerine aktarılan bir gerçektir.[51] Ancak kimi kaynaklar, Kisra'nın Hz. Peygamber'e cevap verdiği Hz. Peygamber'in de Kisra'nın he-

44 Müsteşriklerin de geneli itibarıyla onun liderlere mektup göndermesi konusunda şüpheleri görülmemektedir. Bkz. Rodinson, 261.
45 Watt, 203.
46 İbn Sa'd, I, 259.
47 Müslim, Cihat ve Siyer, 75; bu rivayette olduğu gibi hadisçilerin dediği şekilde Müslim'in en sahih gördüğü rivayeti en önce alması konusu da hatırlanmalıdır. Bkz. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989, 60.
48 Rivayet detayları için bkz. Köksal, XVI, 118.
49 Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, byy, 2003, 631.
50 İbn Sa'd, I, 258.
51 İbn Hişâm, VII, 512.

diyelerle birlikte gönderdiği mektubu açıp okumadan "*Ya emrime geleceksin ya da yanımdakilerle üzerine yürürüm.*" gibi Hz. Peygamber'den beklenmeyen diplomatik nezaketi bir yana bırakarak Kisra'ya ikinci bir mektup ile cevap verdiği şeklinde o günkü tarihsel bağlamda mümkün görülmeyen tavır ve davranışları aktarmaktadırlar.[52] Yine Kisra'nın mektubu yırttığı kesin iken[53] günümüzde Hz. Peygamber'in Kisra'ya gönderdiği mektup diye bazı belgelerin ortaya çıkarılması da hayli düşündürücüdür.[54]

Ayrıca davet mektuplarının metinlerini aktaran rivayetler, senet açısından incelendiğinde; rivayet senetlerinin kopuk olduğu, meçhul ve metruku'l-hadis addedilen raviler tarafından rivayet edildiği ortadadır.[55] Yine mektupların metinleri konusunda da tam bir mutabakat ortaya konulamamıştır. Bazı bilginlerimizin dediği gibi "*Gönderilen mektup metinleri arasında muhaddislere göre sıhhati sabit olan tek metin Heraklius ile ilgili olandır.*"[56] Bu sebeple biz diğer mektupların incelenmesini bir kenara bırakıp sadece Heraklius'a gönderilen mektubu incelemek istiyoruz.

Dihye b. Halife'nin Bizans'a Elçi Olarak Gönderilmesi

Bazı bilginler, Hz. Peygamber'in Arap hükümdarlara mektup yazmasının normal olduğunu, onun Arabistan Yarımadası'nda şirki kaldırmak için mücadele verdiğini, ancak dünyanın iki büyük devlet başkanına (Kisra ve Kayser) mektup göndermesinin söz konusu olamayacağını, bunların birer senaryodan ibaret olduğunu bildirirler[57] ve bu konuda rivayetlerdeki aktarımların, daha çok İslam'ın evrenselliğini o günlerden itibaren kanıtlamak adına bir gayretin ürünü olduğunu belirtirler.[58]

52 Yakubî, *Tarihu'l-Yakubi*, Beyrut 1993, I, 398; Hz. Peygamber'in Kisra ile yazışmaları için bkz. Muhammed Hamidullah, *el-Vesaiku's-Siyasiyye*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul trz. 158.
53 İbn Sa'd, I, 260.
54 Bkz. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, 144.
55 Rivayet detaylarına girmek istemiyoruz. Geniş rivayet tenkitleri için bkz. Umeri, 221.
56 Umeri, 223.
57 Ateş, 631.
58 Watt. 203.

Gerçekten de Hz. Peygamber tarafından Bizans imparatoruna gönderilen mektubun gönderiliş tarihi konusunda rivayetlerin detaylarında birtakım problemler bulunmaktadır.[59] Bu konudaki en büyük problemlerin başında, Dihye ile Heraklius'un görüşme tarihinin uygun olup olmadığı konusu gelmektedir ve gelen rivayetlerin tarihleri arasında iki yılı aşkın bir zaman farkının bulunması meseleyi anlatacak niteliktedir. İbn Sa'd, bu tarihi 6. yıl olarak verirken,[60] Buhari, Tebuk Savaşı sırasında olduğuna vurgu yaparak elçinin 9. yılda gönderildiğine işaret eder.[61] Bu rivayeti destekleyen ve Hz. Peygamber'in Dihye'yi Tebuk Savaşı sırasında gönderdiğini belirten rivayetler mevcuttur.[62] İbn Hişâm ise Hz. Peygamber'in mektup göndermesi olayını Tebuk Savaşı'ndan sonra vefatına çok yakın dönem olayları içinde anlatır.[63] Bu sebeple Taberi bu problemi aşabilmek için noktasal bir tarih veremeyerek geniş bir zaman dilimi göstermiş ve mektubun Hudeybiye Antlaşması ile Hz. Peygamber'in vefatı arasında gönderildiğini belirtmiştir.[64] Bu durumda bu tarih dilimi 4 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu rivayetler, Dihye'nin Heraklius ile görüşmesini de problemli hale getirecektir. Çünkü eğer bu rivayetleri esas alırsak ve Dihye 5. yılda veya 9. yılda gönderildiyse, Heraklius ile görüşmesi de mümkün olmayabilecektir.

59 Caetani konu ile ilgili tarih uyuşmazlıkları olduğunu belirterek şunları ifade eder: "Kaynaklar, elçinin H. 6 yılı sonlarına doğru gönderildiğini belirtirler yine onlara göre bu elçi, aynı yılın ortalarında dönüş yolunda iken Arap kabilelerince soyulmuştur. Burada açıkça bir tarih uyuşmazlığı vardır. Dihye imparatora Kutsal Haç töreni dönüşünde Kudüs'te rastlanıştı. Bu tören, Müslüman tarihçilerin öne sürdüğü gibi H. 7 başlarında değil de 629 yılının başlarında (H. 7 sonları) yapılmıştır. Olay tamamen İbn Hişâm'ın uydurmasıdır, zira elçilerin gönderilmesiyle ilgili anlatımda üstadı İbn İshâk'ın adı geçmemektedir..." bkz. Caetani, IV, 427 vd. Konu ile ilgili elçinin dönüş yolunda başına gelen saldırıdan (Vakidi, 555) yola çıkarak olayın zamanının şüpheli olduğu konusunda tartışmalar ve cevaplar için bkz. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, 144.

60 İbn Sa'd, I, 258; mektupların 5. yılda gönderildiği şeklindeki rivayetlerin de olduğu konusunda geniş bilgi için bkz. Umeri, 221.

61 Mektupların gönderiliş tarihi konusunda Aynî, "bazı kaynaklar (Beyhaki gibi), elçilerin gönderiliş tarihinin 8. yıl olduğunu aktarsalar da Kisra ve Kayser'e gönderilen mektupların Tebuk Savaşı sonuna tehir edilip gönderilmiş olabileceğini belirtir. Bkz. Buhari, Meğazi, 84; Aynî, *Umdetu'l-Kari, el-Mektebetu'ş-Şamile, el-İsdaru's-Sani-II*, 2006, XXVI, 338.

62 Bu rivayetlerin detayı için bkz. Muhammed Hamidullah, *el-Vesaiku's-Siyasiyye*, 124; ayrıca bkz. İbn Hanbel, III, 441.

63 Bkz. İbn Hişâm VII, 512.

64 İbn İshak'dan naklen Taberi, I, 128.

Dihye'nin Heraklius ile görüşmesi konusu esasen net değildir. Bu konuda gelen rivayetlere göz atıldığında, Hz. Peygamber, Dihye'ye Heraklius ile görüşmesini değil, mektubu Heraklius'a ulaştırmak üzere Busra emirine vermesini emretmiştir.[65] Buhari rivayetinde de Dihye'nin Heraklius'a mektup getirmediği ve görüşmediği, sadece mektubun Busra emiri vasıtası ile ona ulaştırıldığı anlatılmaktadır.[66]

Hz. Peygamber'in, Kisra'ya gönderdiği mektubu da doğrudan göndermediğini, Bahreyn emirine verilip onun vasıtasıyla ulaştırılmasını istediğini biliyoruz.[67] Bu önemli bir ayrıntıdır. Gönderilen diğer mektuplarda bu durum yok iken Kayser ve Kisra'ya gönderilen mektuplarda bu özellik gözükmektedir. Muhtemelen o dönemin iki önemli gücü ile direk temas kurulamayacağı veya bu imparatorların elçileri kabul etmeyecekleri düşünülerek aracılar vasıtası ile ulaşılmak istenmiş olmalıdır. Bu da bizi Dihye'nin Heraklius ile görüşmesi konusunun şüpheli olduğu düşüncesine götürür.

Birazdan inceleyeceğimiz Heraklius'un Hz. Peygamber'i tanıyan birini aratması ve sorularını direk Dihye'ye sormaması da Dihye ile görüşmediğini ve Heraklius'un Dihye ile görüştüğü şeklindeki rivayetlerle tenakuzunu gösterir. Ayrıca bazı kaynaklarda geçen Dihye'nin Heraklius'e hitaben kullandığı "*Bak beni senden hayırlısı gönderdi...*"[68] gibi uluslararası diplomasi kuralları çerçevesinde söylenmesi mümkün olmayacak sözleri dönemin en büyük hükümdarına karşı kullanması da mümkün gözükmemektedir. Bu tür sözleri söylese bile imparatorun ve çevresinin buna tahammül etmeleri imkânsızdır. Ayrıca bu çapta bir hükümdarın rivayetin devamında bahsedildiği gibi; gönderilen mektubu öpüp gözüne sürmesi başına koyması düşünülebilir mi? Gelen elçiyi bile kabul ettiği şüpheli olan bir hükümdarın bu tür tavırlar sergilemesi mümkün değildir. Bunlar Müslüman müellif ve ravilerin hayallerinde oluşturdukları anlatımlar olmalıdır.

65 İbn Sa'd, I, 258.
66 Buhari, Vahy, 1.
67 İbn Sa'd, IV, 189.
68 Suheylî, VII, 513.

Bizans kaynaklarının bu elçilik ve mektup olayından hiç bahsetmemeleri ve rivayetlerin sadece Müslüman kaynaklarda geçmesi de çok dikkat çekici ve düşündürücüdür. O günkü dünyanın en görkemli devleti olan Bizans'ın tarih kaynaklarında bu konuların hiçbirine değinilmemesi önemsenmelidir. Bu durum ya olayın olmaması veya en iyimser yorumla Bizanslılar açısından bu mektubun ve bu görüşmelerin çok önemsenmediği ve kayda değer bulunmadığı şeklinde yorumlanabilir.[69] Aksi takdirde İslam kaynaklarının önemsediği bir gelişmeden muhtemelen Bizans kaynakları da bahsederlerdi.

Bu konuda en önemli problemlerden biri de Hz. Peygamber'in Heraklius'a gönderdiği belirtilen mektubundaki ayetin (Ali İmran, 64), mektup gönderildikten çok sonra nazil olmuş olmasıdır. Hz. Peygamber'in mektubun sonuna yazdırdığı belirtilen ayetin hicretin dokuzuncu yılı olan heyetler senesinde Medine'ye gelen Necran Heyeti'ne hitaben indiği belirtilmektedir.[70] Bu ayetin 9. yılda inmesi ve daha önce gönderildiği belirtilen mektupta yer alması konusu önemli bir sorundur. Kimi araştırıcılar, bu sorunu aşmak için ayetin daha önce indiğini kabul ederler.[71] Kimileri de bu sorunu aşmak için ayetin iki defa indiği veya ayet gelmeden peygamberin bu ayeti yazdığı, ayetin de o şekilde geldiği gibi zorlama yorumlara gitmişlerdir.[72]

Hz. Peygamber'in Heraklius'a gönderdiği mektubun metni de problemlidir. Bu noktada gönderilen mektubun metnine de göz atmak gerekir. İbn İshak, bu mektup ve elçiler olayından bahsetmez. İbn Hişâm mektup metnini vermez, ancak elçileri sayar.[73] Belazuri, elçilerin listesini sayar, mektubun metnini vermez.[74] Vakıdi'de de mektubun metnini bulamıyoruz. Elçiler konusunda uzunca bilgi veren İbn Sa'd'da da metin bulunmamaktadır.[75] Bu konuda Taberi'de şu metin geçmektedir:

69 Casim Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, 55.
70 Ayetin sebeb-i nüzulü konusunda tefsirlerden bkz. Taberi, Kurtubi, Razi, Alusi'de, ayetin sebeb-i nüzulü ile ilgili açıklamalar.
71 Bkz. Umeri, 224, Avcı, 56.
72 Bu konudaki görüşler için bkz. Umeri, 224.
73 İbn Hişâm, VII, 512.
74 Belazuri, I, 622.
75 İbn Sa'd, I, 259.

Bismillâhirrahmânirrahîm!

Allah'ın kulu ve resûlü Muhammed'den Rumların büyüğü Heraklius'a.

Hidayete uyan, doğru yolu tutanlara selam olsun! Bundan sonra, derim ki: Ben seni İslam davetiyle Müslümanlığa davet ediyorum. Müslüman ol, selameti bul da Allah sana ecir ve mükâfatını iki kat versin! Eğer bu davetimi kabul etmezsen, yoksul çiftçilerin, bütün tebaan olan halkın vebali senin boynuna olsun.[76]

Buhari'de ise bu mektuba ilaveten şu ayet vardır:

'De ki: Ey Ehl-i Kitap! Gelin bizim aramızla sizin aranızda eşit ve ortak bir sözde (kelime-i tevhid-de) birleşelim de Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim ve O'na hiçbir şeyi eş, ortak tutmayalım! Allah'ı bırakıp da birbirimizi rabler edinmeyelim! Eğer onlar bu davetten yüz çevirirlerse Siz şahit olunuz ki bizler muhakkak Müslümanlarız deyin![77]

Rivayete göre Hz. Peygamber'in Heraklius'a gönderdiği ikinci bir mektubun metni şöyledir:

Allah'ın Elçisi Muhammed'den, Rûmların efendisine

Seni İslam'a girmeye davet ediyorum. Eğer İslam'a girersen, Müslümanların sahip olduğu haklara sahip olur, onların görev ve sorumluluklarıyla bağlı olursun. Ama İslam'a girmeyi kabul etmezsen cizye ödersin. Gerçekten de çok yüce (aziz) olan Allah şöyle diyor: "*Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve Ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendisine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşınız.*" (Tevbe, 9/29). Aksi halde, İslam'a girmeleri ya da cizye ödemeleri konusunda kendi tebaan ile İslam arasına girme![78]

Bazı bilginler iki mektuptan hangisinin gönderildiğini izah için ikinci mektubun Tebuk Seferi sırasında gönderildiği şeklinde bir yorum ile meseleyi çözmeye çalışırlar.[79] Hz. Peygamber'in Heraklius'a direk Müslüman olmasını teklif etmesinin pek uygun olmadığını belirten kimi bilginler, aktardığımız ikinci bir mektup metninin daha uygun olduğunu ifade ederler.[80] Gerçekten de Hz. Peygamber'in İslam konusunda hiçbir şey bilmeyen bir kimseyi

76 Taberi, I, 130; benzer bir metin Yakubi'de bulunmaktadır, Yakubi, I, 399.
77 Buhari, Vahy, 1.
78 Ebu Ubeyd, *Kitabu'l-Emval*, Beyrut 1986, no: 55; Hamidullah, *el-Vesaiku's-Siyasiyye*, 123.
79 Hamidullah, 563; Avcı, 56.
80 İmaduddin Halil, 292.

direk İslam'a davet etmesi ne derece onun davet metoduna uymaktadır? Ayrıca ikinci mektubun metnine dikkat ettiğimizde tarihsel bağlam itibarıyla çok tuhaf bir durum ile karşı karşıya kalıyoruz. Hz. Peygamber'in bu tarzda bir metin yazıp göndermesi acaba o günkü şartlar itibarıyla mümkün müdür? O günkü dünyanın hakimi olan bir liderden nasıl cizye isteyebilir? Eğer dönemin en güçlü hükümdarından cizye istiyorsa neden Necaşi'den, Mukavkıs'tan ve Kisra'dan istememiştir?[81] Bu sorular muğlak ve cevapsız kalmaktadır.

Bütün bu problemleri düşündüğümüzde, bu mektupların Müslümanların o devirde bile İslam'ın cihanşümul olduğunu ispat gayreti ile bu tür metinleri uydurdukları sonucuna varmamız mümkündür. Çağdaş İslam tarihçilerinden İmaduddin Halil davet mektupları konusunda şu yorumu yapar:

> Biz bu rivayetlerin (Heraklius'a gönderilen mektup ile ilgili rivayetlerin), taşıdıkları abartmalara ve hikâye türü anlatımlı olmalarına bakarak sıhhatlerinden şüphe ediyoruz. Özellikle Bizans imparatorunun İranlı hasmına galip geldiği günlerin hemen arkasından gelen bir döneme rastlaması bu kuşkuyu artırıyor. Çünkü zafer neşesi, gelecek günlerin getireceklerinin ve uluslararası düzeyde şu ana kadar bir ağırlığı olmamış Araplardan bir kavmin ellerinde şekillenebilecek tehlikelerin hesaplamasını yapmaya ve ona göre tekin davranmaya götürmez.[82]

Bu aktardıklarımızdan da anlaşılacağı üzere Bizans'a gönderilen mektup olayı İslam tarihi kaynaklarında aktarılmakla birlikte birtakım problemleri de içinde barındırmaktadır. Tarihsel bağlam itibarıyla o dönem şartları içinde Hz. Peygamber gibi siyaseti gayet iyi bilip uygulayan birisinin bu tarz bir mektubu, dünyanın en büyük kralına göndermesi muhal gözükmektedir. Bu olsa olsa Müslüman müellif ve ravilerin İslam'ın cihanşümulluğunu ispat etmeye yönelik temennilerden olmalıdır.[83]

81 Bu hükümdarlara gönderildiği iddia edilen metinlerde bu tür bir talep bulunmamaktadır. Bkz. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, 73-151.

82 İmaduddin Halil, 293.

83 Bu konularla ilgili değişik tenkitlere Hamidullah uzun cevaplar vermiştir. Bu cevapları sonucunda günümüzde bu mektupların orijinallerinin bulunduğu sonucuna ulaşmaktadır. Bkz. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, 73-151.

Ebu Sufyan ile Heraklius Görüşmesi

Hz. Peygamber'in Heralius'a gönderdiği davet mektubunu destekler mahiyette aktarılan bir olay da Ebu Sufyan Heraklius görüşmesidir. Öncelikle olayı aynen aktarıp sonra değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz:

> Heraklius Hz. Peygamber'den mektup alınca "Peygamber olduğunu söyleyen şu kişinin kavminden, buralarda bir kimse var mıdır?" diye sormuştu. "Vardır!" dediler. Heraklius, Kudüs emniyet amirini çağırdı ve ona "Peygamber olduğunu söyleyen şu kişinin soyundan, kabilesinden Şam'da bir adam bulunuz ve onu muhakkak benim yanıma getiriniz!" diye emir verdi. Kendisi, kalkıp Hıms'a gitti. Daha Hıms'tan ayrılmadan, Roma'daki dostundan, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın zuhuru ve gerçekten peygamber olduğu hakkındaki görüşüne uygun bir mektup geldi. O sırada, Ebu Süfyan b. Harb, ticaret için Şam'a giden bir Kureyş kafilesinin içinde, Heraklius da Kudüs'te bulunuyordu. Ebu Sufyan'ın bildirdiğine göre; Gazze'de bulundukları sırada, Heraklius'un emniyet amiri, üzerlerine saldırır gibi gelip "Siz, şu Hicaz'daki zâtın kavminden misiniz?" diye sordu. Ebu Sufyan'la arkadaşları "Evet" deyince, emniyet amiri "Haydi, benimle birlikte hükümdarın yanına kadar geleceksiniz!" dedi. Heraklius'un emniyet âmiri, Ebu Sufyan'la arkadaşlarını oradan Kudüs'e götürüp Heraklius'un huzuruna çıkardı. Heraklius, çevresinde Rumların büyükleri olduğu halde oturmuş, başına da tacını giymişti. Heraklius, Ebu Sufyan'la 30 kişi olan Mekkelileri, İlya (Kudüs) Kilisesi'nin içinde kabul etti. Tercümanını çağırdı. Ebu Sufyan'la arkadaşlarına "Peygamber olduğunu söyleyen o zâta soyca en yakın olan hanginizdir?" diye sordu. Ebu Sufyan der ki: "'Onların soyca ona en yakın olanı benim' dedim. Gerçekten de kafile içinde, o zaman Abdimenafoğullarından benden başka kimse bulunmuyordu. Bunun üzerine, Kayser 'Onu benim yakınıma getiriniz. Onun arkadaşlarını da ona yaklaştırınız! Onlar bunun arkasında dursunlar.' dedi. Beni, Heraklius'un önüne, arkadaşlarımı da benim arkama oturttular. Heraklius 'Aranızda zuhur edip peygamberlik davasında bulunan şu kişi hakkında bana bilgi ver' dedi. Ben, onun işini ve gidişini küçültmek istedim de 'Ey hükümdar! Sen onun işine pek o kadar önem verme! Onun hali, sana eriştirilmiş olandan düşük ve küçüktür!' dedim. Heraklius benim bu sözümü hiç umursamadı. 'Sen onun hakkında soracağım şeylere cevap ver! dedi. 'İstediğini

sor' dedim. Bundan sonra Heraklius, tercümanına 'Söyle onun arkadaşlarına Peygamber olduğunu söyleyen o zât hakkında, ben bundan birtakım şeyler soracağım! Eğer bu kişi, sorduğum şeyler hakkında bana yalan söylemeye kalkışırsa, kendisini yalanlasınlar!' dedi. Vallahi, onun (Peygamber Aleyhisselamın) bana sorulacak şeyler üzerinde uyduracağım yalanımı, arkadaşlarımın orada burada anlatıp durmalarından utanmasaydım muhakkak yalan uydururdum! Fakat benim yalan söylediğimi anlatacaklarından utandığım için, Heraklius'a doğrusunu söyledim. Bundan sonra, Heraklius'un bana onun hakkındaki ilk sorusu tercümanına 'Söyle ona Peygamber olduğunu söyleyen o kişinin içinizdeki soyu nasıldır?' diye sormak oldu. 'O, aramızda en iyi soyludur. Soy yönünden en seçkinimizdir' dedim. Heraklius 'Sizden, bu peygamberlik sözünü ondan önce söylemiş hiçbir kimse var mıydı?' diye sordu. 'Yoktu!' dedim. Heraklius 'Onun ataları içinde hiçbir hükümdar gelmiş miydi?' diye sordu. 'Hayır!' dedim. Heraklius 'Ona halkın eşrafı mı, yoksa zayıf ve fakirleri mi tâbi oluyorlar?' diye sordu. 'Hayır! Ona halkın zayıf ve fakirleri, gençler ve kadınlar tâbi oluyorlar! Kavminin yaşlılarından ve eşrafından ona tâbi olan yoktur!' dedim. Heraklius 'Ona tâbi olanlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu?' diye sordu. 'Evet! Artıyor!' dedim. Heraklius 'Onlardan, onun dinine girdikten sonra, beğenmeyerek, kızarak ondan dönen bir kimse var mı?' diye sordu. 'Yoktur!' dedim. Heraklius 'Peygamberlik sözünü söylemeden önce, onu hiç yalanla suçladığınız, kötülediğiniz olmuş muydu?' diye sordu. 'Hayır!' dedim. Heraklius Kendisinin hiç ahdini bozduğu, sözünde durmadığı var mıdır?' diye sordu. 'Hayır! Ancak, biz şimdi onunla bir müddet için çarpışmayı bırakarak anlaşma yapmış bulunuyoruz. Kendisinin bu müddet içinde ne yapacağını bilmiyoruz. Bu yoldaki ahdini bozacağından korkuyoruz!' dedim. Vallahi, verdiğim cevaplara bu sözden başka bir şey katmak imkân ve fırsatını bulamadım. Arkadaşlarımın yalanımı anlatıp yaymalarından korkmasaydım, yine de ona başka şeylerle kusur bulamaya çalışırdım! Heraklius 'Siz onunla hiç çarpıştınız mı? Yahut, o sizinle hiç çarpıştı mı?' diye sordu. 'Evet!' dedim. Heraklius 'Sizin onunla yaptığınız, onun sizinle yaptığı harp nasıl sonuçlandı?' diye sordu. 'Yenme, aramızda sıra ve nöbetle sonuçlandı. Bir kez o bizi yendi, bir kez de biz onu yendik!' dedim. Heraklius 'O size ne emrediyor?' diye sordu. 'Yalnız bir Allah'a ibadet etmeyi ve O'na hiçbir şeyi eş, ortak tutmamayı bize emr, atalarımızın tapmış oldukları şeylerden de bizi nehy ediyor. Namaz kılmayı, doğru olmayı, yoksullara sadaka vermeyi,

haramlardan sakınmayı, verilen sözde durmayı, emaneti sahiplerine vermeyi, akraba ile ilgilenmeyi, onları görüp gözetmeyi emrediyor' dedim. Ben bunları Heraklius'a söylediğim zaman, Heraklius, tercümanına 'Ona de ki: Ben senden onun içinizde soyunun nasıl olduğunu sordum. Sen kendisinin içinizde en soylu olduğunu söyledin. Zaten, peygamberler de böyle, kavimlerinin en soyluları içinden seçilip gönderilirler. Ben sana 'Bu peygamberlik sözünü, ondan önce, içinizde söyleyen bir kimse var mıydı?' diye sordum. Sen 'Hayır! Yoktur' dedin. Eğer ondan önce bu sözü söylemiş bir kimse olsaydı, 'Bu da belki, kendisinden önce söylenmiş bir söze uymak istemiş bir kimsedir' diye söyleyebilirdim. Ben sana, 'Onun atalarından bir melik, bir hükümdar var mıydı?' diye sordum. Sen 'Hayır! Yoktur!' dedin. Eğer onun atalarından gelmiş bir melik, bir hükümdar olsaydı, 'Bu da belki, babalarının saltanatını elde etmeye çalışan bir kimsedir' diye söyleyebilirdim. Ben sana, 'Bu peygamberlik sözünü etmeden önce, onu hiç yalanla suçlamış mıydınız?' diye sordum. Sen 'Hayır!' dedin. Benim bildiğime göre; insanlara karşı hiç yalan söylememiş olan kişi, Allah'a karşı asla yalan söylemez! Ben sana, 'Ona tâbi olanlar insanların eşrafı mıdır? Yoksa, zayıf ve fakir takımı mıdır?' diye sordum. Sen halkın zayıf ve fakir takımının ona tâbi olduklarını söyledin! Zaten, Peygamberin tabileri de onlardır. Ben sana, 'Ona tâbi olanlar artıyor mu, yoksa eksiliyor mu?' diye sordum. Sen onların arttıklarını söyledin. Zaten, iman işi de tamamlanıncaya kadar, hep böyle gider! Ben sana, 'Onun dinine girdikten sonra, beğenmeyerek, kızarak dininden dönen oldu mu?' diye sordum. Sen 'Hayır!' dedin. Zaten, iman işi de böyle olur; taşıdığı ferahlık ve neşe kalbe karışıp kökleşince, hiç kimse onu beğenmemezlik etmez. Ben sana, 'O hiç ahdini, sözünü bozar mı idi?' diye sordum. Sen 'Hayır! dedin. Zaten, peygamberler de böyle olur! Ben sana, 'Siz onunla hiç çarpıştınız mı ve o sizinle hiç çarpıştı mı?' diye sordum. Sen, sizin onunla çarpışma yaptığınızı, onun da sizinle çarpışma yaptığını ve bir kez onun sizi yendiğini, ikincisinde de sizin onu yendiğinizi söyledin. Zaten peygamberlerde, böyledir. İbtilâlara uğratılırlar. Sonunda, güzel akıbet ve sonuç onların olur. Ben sana, 'O neler emrediyor size?' diye sordum. Sen de onun Yüce Allah'a ibadet etmeyi ve ona hiçbir şeyi eş ve ortak koşmamayı size emr, atalarınızın tapmış oldukları şeylerden de sizi nehy ettiğini; namaz kılmayı, sadaka vermeyi, doğru olmayı, haramlardan sakınmayı, verilen sözde durmayı, emaneti sahiplerine teslim etmeyi size emrettiğini söyledin. Bunlar, peygamberde bulunan sıfatlardır. Za-

ten, ben onun zuhur edeceğini biliyordum. Fakat, sizden olacağını ummuyor, sanmıyordum. Eğer onun hakkında söylediklerin doğru ise, o, şu ayaklarımın bastığı yere yakında hâkim olacaktır! Eğer onun yanına varabileceğimi bilsem, kendisine kavuşmak için her zahmete katlanırdım! Yanında olsaydım, ayaklarını yıkardım!' dedi. Vallahi, ben bu gılıflı (sünnetsiz Heraklius)dan daha keskin görüşlü, daha zeki bir adam görmedim. Heraklius bizim dışarı çıkarılmamızı emretti, dışarıya çıkarıldık. Dışarıya çıkınca, arkadaşlarıma 'İbn Ebi Kebşe'nin işi iyice büyümeye başladı! Baksanıza! Ben-î Asfarların hükümdarı bile ondan korkuyor!' dedim.[84]

Süleyman Ateş, bu görüşme rivayeti ile ilgili yaptığı uzun tahlillerde; "arkadaşlarının Ebu Sufyan'ı yalanlamasının mümkün olmadığını, Heraklius'un uyumsuz sorular sorduğunu, Hz. Peygamber'in soylulardan çıkması meselesinin yanlış olduğunu ve böyle bir şeyin peygamberler için düşünülemeyeceğini,[85] Dihye'nin gönderildiği tarihte Heraklius'un Kafkaslarda halen savaş yaptığını, İslam'dan dönenlerin olmadığı şeklindeki beyanatın yanlış olduğunu[86]" belirterek bu rivayetin düzenlenmiş bir senaryo olduğunu belirtir.[87] Ateş'in itirazlarında mektubun sorgulanması açısından önemli tespitler bulunmaktadır.

Taberi'deki bu konu ile ilgili bir rivayetin bir başpapaza dayandırılması,[88] Buhari'deki rivayetin devamındaki aktarımda bulunan ravinin İbn Natur isimli Hristiyanların episkoposu olan bir gayrimüslim olması[89] ve rivayetin Ebu Sufyan'dan gelmesinden dolayı bazı bilginler şüphelerini belirtir.[90] Gerçekten de Müslüman olduktan sonra Müslüman toplumuna kendini kabul ettirebilmek ve yaptıklarını affettirebilmek için büyük çaba harcayan Ebu Sufyan'dan kendini temize çıkarmak ve peygamber aleyhinde konuşmadığını ortaya koymak veya onun adına bu tür rivayet-

84 Buhari Vahy, 1; Taberi, I, 129.
85 "*Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?" dediler.*" Zuhruf, 31.
86 Örnek verirsek Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh gibi mürtetler bulunmaktaydı, Vakıdi, 856.
87 Ateş, 638.
88 Taberi, I, 130.
89 Buhari, Vahy, 1.
90 İmaduddin Halil, 293; sonraki dönemlerde İslam hakimiyetindeki Hıristiyanlar Müslümanların gönlünü kazanmak için bu tür uydurmalarda bulunma ihtimalleri göz önünde bulundurulmalıdır.

leri ortaya koyanlardan uydurmalar beklenebilir. Rivayetin diğer varyantlarında da çok ciddi problemler bulunmaktadır.[91]

Rivayetteki Ebu Sufyan tarafından verilen cevapların tarihi olarak uyumsuzluk arzettiği yönler bulunmaktadır. "*Eğer onun atalarından gelmiş bir melik, bir hükümdar olsaydı, 'Bu da belki, babalarının saltanatını elde etmeye çalışan bir kimsedir.' diye söyleyebilirdim.*" şeklindeki sözde tutarsızlık bulunmaktadır. O dönemde Arabistan bölgesinde en önemli kent Mekke idi. Mekke'de ise Hz. Peygamber'den hemen önce Mekkelilerin büyük saygı duyduğu Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmüttalib hakim idi. Onun sözünü dinlerler, onu önder ittihaz ederlerdi. Fil hadisesindeki tavırları da bunu gösterir. Bu hakimliği sadece Mekkelilerle de sınırlı değildi. Huzaa Kabilesi gibi Arabistan'ın önemli kabilelerinden bir kısmı da onunla müttefik idi. Bu anlamda Hz. Peygamber'in dedesi kendi bölgesinde bir anlamda liderdi. Bu sebeple buradaki değerlendirmede bir problem bulunmaktadır.

Diğer bir durum ise Heraklius'un "*'Bu peygamberlik sözünü, ondan önce, içinizde söyleyen bir kimse var mı idi?' diye sordum. Sen 'Hayır! Yoktur' dedin. Eğer ondan önce bu sözü söylemiş bir kimse olsaydı, 'bu da belki, kendisinden önce söylenmiş bir söze uymak istemiş bir kimsedir' diye söyleyebilirdim*" sözüdür. Tarih kaynakları, Hz. Peygamber'in dedelerinden Ebu Kebşe isimli bir adamın Mekkelilerin taptığı putlardan ayrılıp gök cisimlerine tapmayı onlara emrettiği Mekkeliler bu sebeple Hz. Peygamber'i ona benzeterek kendisine "*İbn Ebi Kebşe (Ebu Kebşe'nin oğlu)*" künyesini taktıkları belirtilir.[92] Bu durum da Ebu Sufyan ve dolayısıyla

91 Burada bir diğer problem de İbn Hanbel'de geçen rivayetteki Kayser'in elçisinin Hz. Peygamber'e bazı sorular sorduğu ve Muaviye'nin de tercümanlık yaptığı meselesidir. Şiblî, Muaviye'nin o dönemde henüz Müslüman olmadığını (ayrıca Rumcayı tercüme yapacak kadar bilmesi mümkün gözükmüyor), bu sebeple rivayetin problemli olduğuna işaret eder. Bkz. Şiblî, I, 318.

92 Ebu Kebşe, Huzâa kabilesinden bir adam olup putlara tapmakta Kureyş müşriklerinden ayrılarak Şi'râ yıldızına tapmıştı. Peygamberimiz Aleyhisselam ise halkı putlara tapmaktan alıkoymaya kalkınca, Kureyş müşrikleri, Peygamberimiz Aleyhisselam'ı ona benzeterek kendisine "İbn Ebi Kebşe=Ebu Kebşe'nin oğlu" künyesini takmışlardı. Başka bir rivayete göre de: Ebu Kebşe, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın anneleri tarafından dedesi olup Kureyş müşrikleri, Peygamberimiz Aleyhisselam'a böyle söylemekle, kendisinin baba tarafından dedesine değil de anne tarafından dedesine çektiğini anlatmak isterlerdi. (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, Mektebetu'ş-Şamile, el-İsdaru's-Sani-II, 2006, C. 4, s. 246).

Heraklius'un değerlendirmesindeki bir tenakuzu göstermektedir. Ayrıca Ebu Sufyan'ın yanında bulunan diğer 30 Mekkeliden hiçbirinden bu önemli görüşme konusunda bir anlatımın olmaması rivayet hakkında şüpheleri artıracak niteliktedir (Bu Mekkelilerin kim oldukları da belli değildir).

Heraklius'un

> Bunlar, peygamberde bulunan sıfatlardır. Zaten, ben onun zuhur edeceğini biliyordum. Fakat sizden olacağını ummuyor, sanmıyordum. Eğer onun hakkında söylediklerin doğru ise, o, şu ayaklarımın bastığı yere yakında hâkim olacaktır! Eğer onun yanına varabileceğimi bilsem, kendisine kavuşmak için her zahmete katlanırdım! Yanında olsaydım, ayaklarını yıkardım!

sözü de çok tuhaf gözüküyor. Buna göre Heraklius Müslümanlığını ilan etmiş görünüyor. Ancak onun nasıl bir İslam düşmanı olduğunu, kendi hayatı boyunca defalarca Müslümanlara karşı ordular gönderip savaşmasından biliyoruz.

Bir de Ebu Sufyan'ın söylediği son söze dikkat edelim. Heraklius "*Eğer onun yanına varabileceğimi bilsem, kendisine kavuşmak için her zahmete katlanırdım! Yanında olsaydım, ayaklarını yıkardım!*" deyince, Ebu Sufyan şöyle diyor: "*Vallahi, ben bu gılıflı (sünnetsiz Heraklius)dan daha keskin görüşlü, daha zeki bir adam görmedim.*" Müşriklerin liderinin arkadaşlarına bu sözleri söylemesi mümkün değildir. Hz. Peygamber'i öven bir adama olsa olsa hakaret etmesi gerekir.

Rivayet içindeki bu tür ayrıntılar, rivayetin üretilmiş olduğunun göstergelerinden birkaçıdır.

Heraklius'un Tavrı

Ebu Sufyan ile Heraklius arasındaki konuşmayı içeren rivayetler, Heraklius'un tavırları konusunda çok abartılı gözükmektedir. Rivayette; o günlerde dünyanın iki büyük devletinden biri olan Sasanileri yenmiş, kutsal haçı kurtarmış, Avrupa'dan Asya'ya kadar bütün toprakların sahibi, Ortadoğu, Filistin, Mısır bölgelerine hakim olmuş, bu muzaffer komutana pek de uygun düşmeyen tavırlar bulunmaktadır.

Şimdi aşağıdaki rivayete bakalım:

Kudüs'te oturan ve Şam Hıristiyanlarına piskopos tayin edilen Nâtur'un bildirdiğine göre; Heraklius, Kudüs'e geldiği sıralarda, günün birinde, pek üzüntülü ve tasalı göründü. Meclisindeki devlet adamlarından bazıları, ona "Biz senin halini başka türlü görüyoruz!?" dediler. Heraklius, yıldızlara bakar, kâhinlikten anlardı. "Ben, bu gece yıldızlara baktığımda, Hitan Melikini (Sünnetliler Hükümdarını) zuhur etmiş gördüm! Bu ümmet içinde sünnet olanlar kimlerdir?" dedi. "Yahudilerden başka, sünnet olan yoktur! Onlardan da sakın endişelenme! Hükmün altındaki şehirlere yaz Oradaki Yahudileri öldürsünler!" dediler... Bir Arap getirildi. Kontrol edildi. Sünnetli olduğu anlaşılınca Heraklius "Bu ümmetin meliki, hükümdarı zuhur etmiş bulunuyor!" dedi.[93]

Bu rivayete baktığımız vakit, ravisinin papaz olması dışında bazı problemler daha görüyoruz. Rivayet Heraklius'u kahin ve yıldız ilmini bilen bir kişi seviyesine çıkarmış bulunuyor ve yıldızlardan sünnetlilerin hükümdarının doğduğunu görebiliyor. Yani Hz. Peygamber'in geldiğini yıldızlardan öğreniyor. Böyle bir anlatım tarzını Hz. Peygamber'in peygamberliğine delil olarak getirmek ne kadar tutarlıdır? Bu anlamda hem yıldızdan haber getirenlerle irtibatı yasaklayan bir dinin mensubu olup hem de bu dinin peygamberini övmek adına ve onun yüceliğini anlatmak üzere onun durumunu haber veren bu tür haberleri kabullenmek mümkün değildir. Heraklius İslam'da net bir şekilde âmir bir hüküm olmayan erkeklerin sünnet olması konusundan yola çıkarak ümmetin melikinin çıktığına nasıl karar verebiliyor? Doğrusu bu tür rivayetler övgü amaçlı olarak rivayetlere ilave edilmiş olmalıdır.

Bir diğer ilginç rivayet ise Heraklius'un Dihye'yi Dağatır isimli büyük bir bilgine göndermesidir. Dihye bu bilgine gitmiş; bu bilgin kilisede halkı İslam'a davet edince halk tarafından öldürülmüştür. Heraklius da bunu Hz. Peygamber'den mazeret dilemek için yapmış ve "*Bu büyük bilgine bunu yaparlarsa bana ne yapmazlar ki?*"[94] demek istemiş. Müslüman olmaması bu sebeptenmiş. Bu rivayette Dağatır isminde sanki İslam'ı detaylıca bilmiş, yıllardır bekleyen

93 Buhari, Vahy 1; Taberi'deki bir rivayette, bir Arap'ın getirilip konuşturulduğu ve sünnetli olup olmadığına bakıldığı anlatılıyor. Taberi, I, 129.

94 Taberi, I, 131.

bir bilgin portresi çiziliyor. Heraklius ise bütün dünyayı ele geçirdiği halde kendisinin öldürüleceğinden korkan, korkak bir tip olarak sunuluyor. Bunlar abartıların ve övgülerin hangi noktalara kadar sürüklendiğini gösteren önemli göstergeleridir.

Kimi bilginler, Heraklius'un bu tavrının siyasi bir tavır olduğunu, dolayısıyla normal olabileceği şeklindeki bir yorumla meseledeki problemi aşmaya çalışırlar.[95] Ancak biz Heraklius'un İslam'a karşı tavırlarını çok iyi biliyoruz. Bu sebeple böyle bir davranışta bulunabileceğine ihtimal vermiyoruz.

Bu tuhaf ve garip rivayetler bununla da kalmamış, raviler Heraklius'un Müslümanlığını ilan etmişlerdir (!).

Rivayetlere göre Kayser Heraklius, Dihye'ye,

> Allah senin iyiliğini versin, rahmetine erdirsin! Vallahi, ben çok iyi biliyorum ki; senin sahibin, Allah tarafından insanlara gönderilen peygamberdir! Zaten, biz de onun gelmesini bekleyip duruyorduk. Kitaplarımızda da onun ismini ve vasfını yazılı bulmuştuk. Fakat ben hayatım hakkında Rumlardan korkuyorum! Eğer korkmasaydım, kendisi ülkemde bulunsaydı, ona hemen tâbi olur ve yardım ederdim!" dedi.[96]

Buna göre Heraklius Müslümanlığını açıkça söylemektedir. Hatta bununla da kalmamakta ve halkı toplayıp "*Ey Rum cemaati! Ben bu zatın peygamber olduğunu bildiğinizi biliyorum. Çünkü onun vasıflarını kitaplarımızda bulduk. Gelin ona tabi olalım dünya ve ahiretimiz kurtulsun.*" der. Rumlar kalabalık olarak ona tabi olmanın mümkün olmadığını belirtince "*O halde onun gücünden korunmak için cizye verelim.*" der. Halk bunun zelillik olduğunu söyleyince "*O halde Suriye toprağını verelim.*" der. Bunun üzerine Heraklius, ondan kurtulamayacaklarını söyleyerek "*Elveda Suriye!*" diyerek ayrılır.[97]

Bütün Anadolu'yu işgal ettikten sonra Kadıköy'e kadar ülkesini ele geçiren Sasanileri ülkesinden söküp atan, ateşgedeyi söndüren, Kutsal Haçı kurtaran, İran içlerine kadarki bölgelere hakim olan imparatorun bu rivayetteki korkak tavırları, toprak tek-

95 Gazali, 386.
96 Taberi, I, 130.
97 Taberi, I, 131.

lif etmesi, cizye teklifinde bulunması, hatta bu toprakların ele geçirileceğini belirtmesi, gerçekten çok tuhaf gözükmektedir. Bu rivayetteki durum esasen Hz. Ömer dönemindeki fetihler sırasında Heraklius'un söylediği sözlerin aşırılıp Hz. Peygamber dönemine adapte edilmesinden başka bir şey değildir.[98] Zira o günkü ortamda Heraklius'un böyle tekliflerde bulunması mümkün değildir.

Konunun en ilginç yönlerinden biri de Heraklius'un Hz. Peygamber'e mektup ile cevap vermesidir. Rivayet şu şekildedir:

> Heraklius, Dihye b. Halife'ye bahşişler, kıymetli hediyeler ve elbiseler verdi. Peygamberimiz Aleyhisselam'ın mektubuna da cevap yazdı. Yazısında şöyle dedi: "İsa'nın müjdelemiş olduğu Allah'ın Resûlü Ahmed'e Rum Hükümdarı Kayser tarafındandır. Elçin, mektubunla birlikte bana geldi. Ben şehadet ederim ki; sen Allah'ın Resûlüsün! Biz zaten seni yanımızdaki İncil'de yazılı bulmuştuk. İsa b. Meryem, seni bize müjdelemişti. Rumları sana iman etmeye davet ettimse de yanaşmadılar, kaçındılar. Onlar beni dinleselerdi, kendileri için muhakkak ki hayırlı olurdu. Ben senin yanında bulunup da sana hizmet etmeyi, senin ayaklarını yıkamayı ne kadar arzu ederdim!" Hz. Peygamber dedi ki: "Mektup yanlarında kaldığı müddetçe, mülkleri baki kalır."[99]

Bu mektuba göre de Heraklius Müslüman olmuştur (!). Ancak bu rivayetlerin tersine onun Müslüman olmadığını belirten Hz. Peygamber'in dilinden rivayetleri[100] bir kenara bırakalım, bu kadar saygılı ifadeler kullanan bir hükümdarın durumunun tavırlarına da yansıması gerekirdi. Ancak hiç de öyle olmamıştır.

Bu tür rivayetler, Heraklius'un tavırlarıyla net olarak çelişmektedir. Bunun en güzel delili Müslümanlığı seçen Maan valisini Ferve b. Amr'ı öldürtmesidir.[101] Esasen Müslüman olan (!) imparatorun böyle yapmaması lazımdır. Yine Müslüman olan ve Müslümanlara bu kadar yumuşak davranan bir imparatora karşı Mute Savaşı'nda niye mücadele edilsin? En önemlisi de Hz. Peygamber'in şimdiye kadar oluşturduğu en kalabalık orduyu toplayıp Heraklius'un Lahm ve Cuzam kabilelerinden[102] oluş-

98 Belazürî, *Fütûhü'l-Buldân*, Beyrut 1991, 140.
99 Yakubi, I, 399.
100 Geniş bilgi için bkz. Avcı, 52; Hamidullah, *el-Vesaiku's-Siyasiyye*, 124.
101 İbn Sa'd, VII, 436.
102 Belazuri, I, 443.

turduğu ordu üzerine Tebuk seferinde yürümesi düşünülmelidir. O günlerde Müslümanlar her an kuzeyden imparatora bağlı bir grubun, Medine'yi basacakları endişesiyle kalpleri korku ile dolmuş, tedirgin bir beklenti içindeydiler.[103] Çünkü kuzeye gönderilen kimi Müslüman davet heyetleri katledilmekle kalmıyor, Bizans'ın hâkim olduğu bölgede Müslümanlığını açıkça söyleyenler öldürülüyordu. Kayser, bölgeye gelen Müslümanların herhangi bir sebep olup olmadığına bakılmaksızın öldürülmesi emrini vermişti.[104] Buna göre yukarıdaki mektubu yazan bir imparator bu tavırları sergileyebilir mi? sorusunu düşünmek zorundayız.

Bu sebeple bu mektubun gerçekliğinin kabul edilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Zaten kimi bilginler, Bizans diplomasi geleneği gereği olması gereken mührün mektupta olmadığı gibi tali sebeplerle mektubun gerçek olmadığını dile getirmişlerdir.[105]

Anlaşılan şudur ki; bu uydurma ve abartı işi o boyutlardadır ki Hz. Peygamber'in bile Heraklius'un Müslüman olmadığını söylemesi, raviler için yeterli olmuyor da maalesef böyle mektup örnekleri ortaya çıkabiliyor. Abartılar bunlarla da bitmemektedir. Mektubun sonunda ifade edilen "*Mektup yanlarında kaldığı müddetçe, mülkleri baki kalır.*" ifadesi sanki Rumlar için çok anlam ifade etmiş ve iman edercesine Hz. Peygamber'in gönderdiği mektubu korumaya çalışmışlardır. Rivayetlere göre; onlar "*Bu mektup durdukça saltanatımız yıkılmaz.*" diyerek bu mektubu saklamaya çalışmışlardır.[106] Bu durumda mektubu saklayanlar Hz. Peygamber'in büyüklüğünü ve yüceliğini kabul etmiş olmalıdırlar.

Bu tür rivayetleri kabul ettiğimizde "*Bu mektuplar halen saklandığı söylendiğine (orijinalleri varsa) göre bu eski devletler hâlâ yaşaması gerekirdi. Eğer bunlar yıkıldı ise demek ki mektuplar da yok olmuştur.*" şeklinde bir çıkarımda bulunmak mümkün olacaktır. Esasen bu tür yorumları bir kenara bırakıp devletler ne bir mektup ile ayakta kalır ne de bir mektup ile yıkılır. Devletlerin yıkılma ve yaşama yasaları vardır. Buna göre hayat sürerler.

103 Buhari, Mezalim, 24; Hz. Ömer'in, kapısını çalan ve "*Büyük bir olay oldu.*" diyen komşusuna ilk tepkisi "*Gassaniler mi geldi?*" şeklinde olmuştu.
104 Ezdi. *Fütuhu'ş-Şam*, Kahire 1970. 236.
105 Geniş bilgi için bkz. Avcı, 53.
106 Bu konu ile rivayetler için bkz. Köksal. XIV, 55.

Bu tür rivayetler Müslüman ravilerin temenni ve kassasların uydurmalarından başka bir şey değildir.

Bu konudaki abartılar bunlarla da bitmez. Hz. Ebubekir döneminde "İstanbul'a gönderilen iki elçiye Heraklius'un bir sandık açarak bütün peygamberlerin ve Hz. Peygamber'in resmini gösterdiği, elçilerin de bunu görünce ağladığı" gibi Hz. Peygamber'in peygamberliğini ispat sadedinde uydurulmuş birçok rivayete rastlayabiliriz.[107] Bunlarla ilgili yorum ve değerlendirmeye gerek duymuyoruz. Rivayet hiçbir incelemeye gerek duymaksızın okunduğunda uydurulduğu açıkça belli olmaktadır.

Sonuç olarak Müslümanlar, daha Mekke döneminde iken Heraklius ve onun Sasanilerle yaptığı savaşla ilgilenmişlerdi.[108] Bu ilgi Hudeybiye Antlaşması sonrasında daha da yoğunlaşmış ve dostluk değil düşmanlık esasına göre devam etmiştir. Bu bağlamda Mute, Tebuk Savaşları olmuştur. Hz. Ebubekir de Ridde Hareketleri'ni temizleyince, ordularını ilk önce Heraklius'un kuvvetleri üzerine yöneltmiştir. Yukarıda aktardığımız mektup ör-

107 Bu konu ile ilgili bkz. İbn Asem, *el-Futuh*, Beyrut 1986, I, 103; Beyhaki, I, 385 vd.; ayrıca detaylı açıklamalar için bkz. Avcı, 62-64.

108 "Yalnız bu rivayetlerde İranlıların galip Rumların mağlûb olmasına müşriklerin sevinip Müslümanların üzüldükleri haberi, inandırıcı görünmemektedir. Çünkü Mekke toplumunda müşrik, Müslüman iç içe yaşayan, aynı millî politika içinde bulunan bir millet idiler ve siyasi partiler değillerdi. Bir ulus olarak çıkarları kimden yana olmayı gerektiriyorsa onları tutarlardı. Sanıyorum ki toplumun genel tercihi İranlılardan çok Rumların yenik düşmesine sadece Müslümanlar değil, müşriklerin de üzülmüş olması gerekir. Çünkü müşrikler de kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlara sempati duyarlardı ve geleneksel dinlerinde Yahudi ve hıristiyanlardan alınma çok ibâdet ve örf vardı. Bundan dolayı bu tür rivayetlere kuşku ile bakmak gerekir ve bunlara dayanıp şu haramdır veya helâldir diye bir hüküm çıkarmak doğru olamaz. Bakara 283. ayette yazdırılmayan borçlar için bir teminat olarak rihân alınması emredilmektedir. Ayrıca bu rivayetin düzme olduğu şundan da bellidir: Rivayetlerde Rumlar, İranlıları yenince bahiste galip gelmiş olan Ebubekir'in, ölmüş olan Übeyy ibn Halefin vârislerinden, bahiste konulan malı aldığı belirtiliyor. Rumların galibiyyeti ya Bedir zaferi sırasında veya daha doğru olarak Hayber'den sonra, Hudeybiye Barışı sıralarında olmuştu. Bu sıralarda Ebubekir, çoktan hicret edip Medine'ye yerleşmiş ve Mekke müşrikleri, Peygamber ve arkadaşlarına can düşmanı olmuşlardı. Aralarında hiçbir ittifak yok idi. Eğer meysir ayeti ile para karşılığı oynanan her türlü kumar ve bahisleşmeler haram kılınmış ise, Ebubekir, bu yasağa rağmen nasıl gidip kumar malını alır? Sonra gitse bile, Müslümanların can düşmanı olan Übeyy ve vârisleri aralarında henüz hiçbir ittifakın bulunmadığı Müslümanlara, yıllar önce Mekke'de yapılmış olan bahis malını verirler mi? Az değil, yüz deve! Dile kolay. Her vesile ile Müslümanlara saldırıp canlarını heder, mallarını çapul etmek isteyen Mekkeliler, Müslümanlara yüz deve mi verirler? Artık arada bir diyalog, dostluk ve andlaşma yok, düşmanlık vardır. Düşman, düşmana mal vermez, borç da tanımaz. Ganimet almalar da bunu göstermiyor mu?" Ateş, "Rum", *Kur'an Ansiklopedisi*.

neklerinin çoğu bir kısım ravilerinden de anlaşılacağı gibi Müslümanların Şam bölgesini fethinden sonra bölgedeki Hıristiyanların Müslümanların sevgisini kazanmak için uydurdukları rivayetlerdir. Çünkü bu mektuplardaki ifadeler tarihi olarak yaşanan düşmanlıklarla birebir uyuşmamaktadır. Bu olsa olsa Müslümanların peygamberini överek "biz zaten eskiden de dosttuk" mesajını vermek isteyen Şam bölgesi Hıristiyanlarının uydurmaları olmalıdır. Buna Müslüman ravilerin katkılarını ve abartılarını da ilave edersek ortaya yığınlarca mektup örneği ve bunlarla ilgili rivayetler çıkmaktadır.

Hz. Peygamber, döneminin hükümdarlarına mektuplar göndermiştir. Bu bağlamda Bizans'a da göndermiş olabilir. Ancak muhtemelen Peygamber'in Heraklius'a gönderdiği bu mektup devrin kudretli imparatoru tarafından pek önemsenmemiştir.[109] Tam tersine bu yeni din mensuplarına karşı savaş ve katliam gibi bir hareket de Heraklius tarafından başlatılmıştır.

Sözümüzü konu üzerinde çalışan bir araştırmacının sözü ile bitirelim:

> ... İmparatorun İslam'a girmek istediği, Hz. Muhammed'in yanında olup ona hizmet etmeyi ve ayaklarını yıkamayı arzuladığı, hatta Müslüman olduğu halde halktan çekindiği için bu durumu açıklayamadığı ve bu hususta Hz. Peygamber'e bir mektup yazdığı şeklindeki rivayetleri kabul etmek mümkün gözükmemektedir. Bu tür rivayetler, imparatorun arzularından çok, Müslüman ravilerin ve müelliflerin temennilerini yansıtmış olmalıdır.[110]

HAYBER'İN FETHİ

Hz. Peygamber, Hudeybiye sonrası antlaşma gereği Mekkelilerin elini kolunu bağlamanın verdiği rahatlıkla, Medine'yi sürekli rahatsız eden bazı bedevi kabileler üzerine birçok seriyye gönderdi. Bölgedeki gruplar ancak böyle seri ve tesirli operasyonlar yapabilen bir kuvvet karşısında siniyorlardı. Yoksa devamlı bir şekilde Medine'yi talan etme düşüncesi içerisindeydiler. Bir anlamda Hz. Peygamber'i bu seriyye trafiğine onlar zorlamışlardı. Hz.

109 Dozy, 81.
110 Avcı, 54.

Peygamber'in gönderdiği seriyyelere genel olarak göz atıldığı zaman, onun gönderdiği seriyyelerin çoğunun bu tür güvenlik endişesiyle gerçekleştirildiği görülecektir.[111]

Bu dönemde Üreneliler adlı bir grup Medine'ye gelip Hz. Peygamber'den hasta olduklarından dolayı yardım istemişler, Hz. Peygamber de onlara meradaki devlet develerinin yanında kalıp beslenmelerini tavsiye etmişti. Onlar ise iyileştikten sonra devletin develerini alıp kaçmışlar, ayrıca mera bekçisinin işkence ile gözünü çıkarıp öldürmüşlerdi. Hz. Peygamber bunları yakalattı ve "*Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Artık, Allah'a karşı gelmekten sakınırsınız.*"[112] "*Allah ve Peygamberiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa uğraşanların cezası öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülmektir. Bu onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara ahrette büyük azap vardır.*"[113] ayetleri gereği gözlerine mil çektirildi, el ve ayakları kesilip Harre denilen kayalık, sıcak bir yere bırakıldılar ve bu şekilde öldüler.[114]

Bu ceza türü, muhtemelen o günkü bedevileri ikaz için gerekiyordu. Anlaşılan Hz. Peygamber'e Ben-i Kureyza'nın cezasında olduğu gibi başka bir yol imkânı bırakılmamıştı. Bu sebeple bu ceza tıpkı Ben-i Kureyza'da olduğu gibi ilk ve son bir uygulama olarak gerçekleştirildi.[115] Vakıdi, bunun bir daha uygulanmadığını belirtir.[116] İslam'ın kuruluş aşamasında dönemsel şartlar gereği bir defalık bir uygulama olduğu anlaşılıyor. Her yapılanmanın

111 Hz. Peygamber'in seriyyeleri, istihbarat ve özel görevli seriyyeler dışında çoğunluğu dış güvenlikle ilgili seriyyelerdir. Bkz. Serdar Özdemir, *Hz. Peygamber'in Seriyyeleri*, İstanbul 2001.

112 Bakara, 179.

113 Maide, 33.

114 Buhari, Meğazi, 38.

115 Hz. Peygamber dönemi medeniyetin kuruluş yıllarıydı. Bu sebeple bazı uygulamalar geçiş dönemi açısından o dönem için gerekli olabiliyor, daha sonra ise kaldırılıyordu. O dönemde uygulanan ve bir daha uygulanmayan bir ayet örneği ile konunun izahına yardımcı olmak istiyoruz. Mücadele suresi 12. ayetteki "*Ey inananlar! Peygamberle hususi olarak konuşacağınızda, bu konuşmanızdan önce fakirlere sadaka veriniz bu, sizin daha iyi ve daha temiz olmanız içindir. Eğer sadaka verecek bir şey bulamazsanız üzülmeyiniz. Allah şüphesiz bağışlayandır, acıyandır.*" Bu ayet için Hz. Ali "*Bu ayeti ilk ve son kez ben uyguladım. Bir daha uygulanmadı ve hükmü kaldırıldı.*" demiştir. Taberi, *Tefsiru't-Taberi*, ilgili ayet; ayrıca bkz. Nurettin Turgay, *Hz. Ali ve Tefsirdeki Yeri*, Ankara 2004, 112.

116 Vakıdi, 570.

kuruluşunda bu tür istenmeyen örnekleri bulmak mümkündür. Ancak bunu dünya tarihinde en az hasarla atlatanların Müslümanlar olduğunu söyleyebiliriz.

Yine bu dönemde Medine'ye ani bir saldırı düzenleyen ve develeri yağmalayıp Ebu Zer'in oğlunu katleden Ben-i Fezare üzerine bizzat kendisi yürümek zorunda kaldı.[117] Medine'ye saldırı emrini veren Ümmü Kırfe adında bir kadındı.[118] Ayrıca bu kabile Hz. Peygamber'in Şam taraflarındaki Vadi'l-Kura'ya gönderdiği bir kervanı basıp tamamını katletmişti.[119] Bunun üzerine Hz. Peygamber, Zeyd b. Harise komutasında bir birliği bunların üzerine gönderdi. Bu sefer sırasında Medine'yi basma emri verip katliam yapan, ayrıca Müslümanların kervanının tamamını katleden ve bu sebeple ölümü çoktan hak eden Ümmü Kırfe teslim alındı[120] ve iki deveye ayakları bağlanıp develer zıt istikamete sürülerek ikiye parçalandı.[121] Hz. Peygamber'in tasvip etmediği bu tür uygulamaları, Cahiliyye döneminden yeni çıkmış insanların o dönemden kalma âdet ve uygulamalarının devamı olarak görmek gerekir.

Benzer bir durum Zeyd b. Harise'nin Medyen Seferi sırasında olmuştu. Esirler arasındaki çocuklar annelerinden ayrılmış ve satılmıştı. Hz. Peygamber bunu duyunca bir daha yapmamalarını söyledi.[122] Bunları kurulma aşamasında olan yeni medeniyetin teşkilinde gerçekleşmiş ve tasvip edilmemiş bireysel olaylar ve medeniyetin kuruluş sancıları olarak algılamak gerekir.

Hz. Peygamber, Hudeybiye Antlaşması sonrası kendini başka bir mücadele içinde buldu. Bu, Hayber ve Yahudilerle yapacağı mücadele idi. Aslında Arap yarımadası Hudeybiye Antlaşması sonrası böyle bir kapışmanın sonucunu bekliyordu.[123] Araplar buna göre bir tavır ortaya koyacaklardı.

Mekkeliler ile Hayberliler İslam'a karşı ittifak içinde bulunuyorlardı. Hendek Savaşı'nı birlikte organize etmişlerdi. Bu orga-

117 Vakıdi, 537.
118 Yakubi, I, 391.
119 İbn Sa'd, II, 90.
120 İbn Hişâm, VII, 528.
121 Taberî, II, 127.
122 İbn Hişâm, VII, 547.
123 İmaduddin Halil, 357.

nize sebebiyle Müslümanlar mutlak bir katliamdan kıl payı kurtulmuştu. Ayrıca Müslümanların bu bölgeden geçen kervanları Hayberliler tarafından rahatsız edilmeye başlanmıştı.[124] Yine Medine'ye karşı bir hazırlık içinde bulundukları, bu sebeple Gatafanlıları yanlarına alabilmek için Hayber'in hurma mahsulünden onlara vaatlerde bulundukları haberleri, Hz. Peygamber ulaşmıştı. Hz. Peygamber, bu durumları haber verip onları uyarmak ve onlarla antlaşma yollarını aramak üzere, iki defa Abdullah b. Revaha'yı Hayber'e göndermişti.[125] Ancak bundan bir sonuç alınmayınca ve Hudeybiye Antlaşması ile Mekkelilerin de bir tehlikesi kalmayınca, 1.600 kişilik bir ordu ile bölgede bir çıban durumundaki Hayber'i ele geçirmek için yola çıktı. Hz. Peygamber'in yanına Medine Yahudilerinden 10 tanesi de gönüllü olarak katılmıştı.[126] Esasen o dönemde Hayber'e yürümek büyük cesaret işiydi. Yaklaşık 10 bin kişilik asker çıkaracak sayıda gücü vardı.[127] Ayrıca elde edilmesi güç kalelerde yaşıyorlar, su ve gıda açısından problem yaşamıyorlardı. Ancak Hz. Peygamber, bütün bunları göze alarak bu meseleyi halletmek üzere Hayber'e yürüdü.

Hayber'e Hareket

Hz. Peygamber, Hayber'e doğru yola çıkarken, normal yol dışında farklı bir yol izleyerek Gatafanlıların bölgesinden geçti.[128] Bunun sebebi, Gatafanlıların Hayber'e yapacakları askeri yardıma engel olmaktı.[129] Nitekim Hz. Peygamber, isteğini de elde etti. Hazırladığı dört bin kişilik kuvvetle Hayber'e yardıma hazırlanan Gatafan lideri Uyeyne b. Hısn, Hz. Peygamber'in bu hareketi neticesi aile ve çocuklarından endişe duyarak Hayberlilere verdiği sözden cayarak bölgesinde kalmayı tercih etti.[130]

Bazı rivayetlerde Gatafanlıların Hayber'e gelip kaleye girdikten sonra mucizevî bir şekilde gökten gelen bir ses ile aile ve ço-

124 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 118.
125 Vakıdi, 566.
126 Vakıdi, 684.
127 Bazı kaynaklar asker sayısını 20 bin olarak aktarırlar. Bkz. Yakubi, I, 374; ayrıca bkz. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 219.
128 İbn Hişâm, VII, 93.
129 Vakıdi, 639.
130 İbn Hişâm, VII, 454.

cuklarının tehlikede olduğu haberi onlara ulaşınca, bölgelerine geri döndükleri ve ailelerinin durumunu öğrenince döndüklerine pişman oldukları aktarılır.[131] Ancak böyle bir durum olsaydı, Hz. Peygamber'in, Gatafanlıların Hayber'e yönelik hareket etmelerini önlemek için onların bölgesine hareket etmesine gerek yoktu. Hz. Peygamber'in onları korkutması neticesi onlar Hayberlilere söz verdikleri halde gelememişlerdir. Nitekim onlar savaş sonrası Hz. Peygamber'e gelip Hayberlilere yardım etmedikleri için ganimetten pay istemişlerdi.[132] Eğer Hayber'e gelip sonra dönselerdi, böyle bir talepte bulunamazlardı. Bu sebeple Gatafanlıların Hayber'e geldikleri ve gökten gelen bir sesle geri döndükleri şeklindeki rivayeti tercih edilebilir bulmuyoruz. Nitekim bilginler, bu rivayetin itibar edilemeyecek derecede zayıf olduğunu belirtirler.[133]

Hayber yolunda orduyu teşvik için tekbirler getiriliyor, şiirler okunuyordu. Yüksek sesle tekbir getiren sahabeyi Hz. Peygamber uyararak "*Bağırmayın siz ne sağıra işittiriyorsunuz ne de gaibe sesleniyorsunuz. O, her zaman sizinle beraberdir.*" demişti.[134] Yolda orduyu neşelendirmek için şiirler okuyan, Amir b. Ekva'nın okuduğu şiirler Hz. Peygamber'in hoşuna gitti ve "*Allah ona rahmet etsin.*" buyurdu. Amir'in Hayber'de şehit olması üzerine[135] Hz. Peygamber'in bu sözü ile şehit olduğu aktarılmaktadır.[136] Ancak biz biliyoruz ki; Hz. Peygamber, Kur'an ifadeleriyle "*Ben gaybı bilmem.*" diyordu.[137] Ayrıca Kur'an'ın ifadesiyle *"Hiç kimsenin nerede öleceği bilinemeyeceği"* net bir durumdur.[138] Buradaki durum, muhtemelen Hz. Peygamber'in duası sonrası bu sahabînin şehit olması üzerine bir mucize üretilerek yakıştırılmış olmasından başka bir şey değildir. Nitekim Buhari rivayetinden bunun bir sahabenin kanaati olduğunu açıkça anlıyoruz.[139]

131 Vakıdi, 652.
132 Uyeyne b. Hısn, savaştan sonra Hz. Peygamber'den ganimet isteyince alay maksatlı olarak "*Git falan dağ senin olsun.*" demiş ve böylece onların nankörlüklerine gereken cevabı vermişti, Vakıdi, 676.
133 Umeri, 116.
134 Buhari, Meğazi, 40.
135 İbn Hişâm, VII, 88.
136 Vakıdi, 639.
137 Enam, 50.
138 Lokman, 34.
139 Bu düşüncenin muhtemelen savaş sonrası düşünülmüş, ancak savaş öncesi gibi aktarılmış olduğu kanaatindeyiz. Buhari, Meğazi, 40.

Hayber'de Hz. Ali

Hayber'in fethi uzun ve çetin olmuştur. Bu esnada Hz. Peygamber'in sancağı Hz. Ebubekir'e verdiği ancak onun savaşta başarısız olduğu, sonra Hz. Ömer'e verdiği onun da başarısız olduğu, bunun üzerine Hz. Peygamber'in ashabına "*Yarın sancağı öyle bir yiğide vereceğim ki Allah ve Allah'ın Resûlü onu sever, o da Allah'ı ve Allah'ın Resulü'nü sever. O, Hayber'i fethetmedikçe, arkasına dönmeyecektir. O, Hayber'i zorla alacaktır. Allah, fethi onun eli ile gerçekleştirecektir. Kendisi düşmandan yüz çevirici, kaçıcı kişi de değildir!*" dediği ve bunun üzerine başta Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer olmak üzere herkesin sancağı almak üzere heves ettiği ancak Hz. Peygamber'in gözlerinden hasta olan Hz. Ali'yi getirtip hemen tedavi ederek[140] sancağı verdiği ve onun zaferi kazandığı aktarılır.[141]

Öncelikle Hz. Ali'nin hasta olan gözlerinin[142] anında tedavi edilmesi[143] konusunda şu rivayeti aktarmak istiyoruz. Hz. Peygamber'in Hayber fethi sırasında iki gün boyunca dışarı çıkamayacak kadar ağır hasta olduğu ve bu yüzden çadırından çıkamadığını biliyoruz. Bu durumda Hz. Peygamber'in bu kritik ortamda komutan olarak öncelikle kendisini derhal iyileştirmesi gerekirdi.[144]

Ayrıca bu rivayet, özellikle Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'i gündeme getirerek onların yapamadığını Hz. Ali'nin yaptığını belirtmesi açısından da Şiî tandanslı ravilerin tarafgirliği ile uydurulduğu açıkça belli olması açısından dikkate değerdir. Rivayetin ravilerinin zayıflığı, itimat edilmezliği ve hadisteki zafiyet ise ayrı bir anekdottur.[145] Bu tür rivayetlerdeki kimi ravilere şeytan ve rafizi gibi sıfatların verildiğini ve Şiî tarafgirliği yapıldığını da burada kaydedelim.[146]

140 İbn Hişâm, VII, 101.
141 Taberi, II, 136.
142 Buhari, Meğazi, 40.
143 Taberi, II, 137.
144 Taberi, II, 137.
145 Umeri, 116.
146 Şibli'den bir alıntı aktarmak istiyoruz: "Bu rivayetin senet zincirindeki râviler arasında Avf vardır. Birçok kişi ona güvenilir demişse de Bendar onun rivayetini anlatırken "O, Râfizî ve şeytandı." demektedir. Bu ifade çok ağır olmakla be-

Ayrı bir abartı ve efsanevi anlatım da[147] Hz. Ali'nin taştan yapılmış olan dört zira uzunluğunda iki zira genişliğindeki Hayber Kalesi'nin kapısını kalkan olarak kullanması konusunda aktarılmaktadır.[148] Buna göre Hz. Ali, Yahudilere karşı savaşırken elinden kalkanının düşmesi üzerine kale kapısını sökmüş ve Yahudilere karşı kalkan olarak kullanmıştır. Daha sonra bu kapıyı 8 kişi yerinden kımıldatamamıştır.[149] Bazı rivayetlerde bu sayı 40 hatta 70'e kadar çıkmaktadır.[150] Bilginler bu tür rivayetlerin birer sokak lakırdısı olup[151] bu konuda gelen bütün rivayetlerin tamamının zayıf[152] ve reddedilmesi gereken rivayetler olduğunu,[153] ravilerin güvenilmez, senetlerin noksan ve münker olduğunu kaydederler.[154] Bu sebeple bu tür rivayetlere itibar etmek mümkün değildir.[155]

Ayrıca bu savaş sırasında Hz. Ali'nin Yahudilerin en önemli savaşçısı Merhab'ı öldürdüğü aktarılır.[156] Fakat tam tersine İbn Hişâm ve Taberi gibi siyerciler Merhab'ı Muhammed b. Mesleme'nin öldürdüğünü açıkça ifade etmektedir.[157] Bu durumda bu tür rivayetler ya Hz. Ali'nin kahramanlığını ön plana çıkarma adına Şiî bir gayretle üretilmiş olmalı veya Hz. Ali'nin Merhab'ın kardeşi Haris'i öldürmesi[158] Merhab'ı öldürmüş gibi algılanmış olmalıdır ki; biz birinci ihtimalin daha doğru olabileceği kanaatindeyiz.

raber Şii olduğunu herkes kabul etmektedir. Her ne kadar Şii olmak güvensizlik şartı değilse de Hz. Ömer'in kaçtığının anlatıldığı bir rivayet bir Şii'nin ağzından çıkıyorsa, o rivayetin ne ölçüde doğru olacağı ortadadır. Yukarıdaki rivayetin bir râvisi de Abdullah b. Büreyde'dir. O babasından rivayet etmektedir. Ama hadisçiler babası kanalıyla yaptığı rivayetlerin doğru olup olmadığından şüphelidirler." Şibli I, 239.

147 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 216.
148 Yakubi, I, 375.
149 İbn Hişâm, VII, 102.
150 İbn Kesîr, VI, 273.
151 Şibli, 330.
152 İbn Kesir, VI, 273.
153 Umeri, 117.
154 Şibli, 330.
155 Bkz. İzmirli İsmail Hakkı, *Siyer-i Celile-i Nebeviyye*, haz. İsmail Hakkı Uca, Konya 1996, 120.
156 İbn Sa'd, II, 112.
157 İbn Hişâm, VII, 99; Taberi, II, 136.
158 Vakıdi, 654.

Ganimet ve İşkence

Hayber Fethi sonucu Müslümanlar çok ganimete kavuştu. İbn Ömer'in "*Hayber'i fethedene kadar tam doymuş değildik.*"[159] sözü, onlar için bu fethin önemini izah eder niteliktedir.[160] Savaş sonunda Hz. Peygamber, Yahudilerle anlaşarak kazançlarının yarısını Müslümanlara verme karşılığı onları Hayber'de topraklarında bıraktı. Ancak bu geçici bir durumdu. Hz. Peygamber, Yahudilerin ileride problem çıkarabileceğini düşünerek bir realiteyi tespit adına "*Arabistan'da iki din bir arada yaşayamaz.*" demişti.[161] Gerçekten de Yahudiler, sonraki yıllarda sorunlar çıkarıp sözleşmelere uymayınca zorunlu tehcire tabi tutuldular. Zaten artık Arabistan'a dışarıdan gıda sevkiyatı çoğaldığı için onlara ihtiyaç da kalmamıştı. Ancak bu uygulama, o dönemin bir realitesi sonucu yapılmış olup genel geçer bir kural değildir.

Hayber'deki Yahudi liderlerden Kinane b. Rebi, Medine'den getirilen Ben-i Nadir'in hazinesini toprağa gömmüştü ve yerini söylemiyordu. Hz. Peygamber, eğer söylemezlerse antlaşmayı bozmuş olacakları ihtarında bulundu. Ancak Kinane söylemeyince Zübeyr b. Avvam, Kinane'nin nerdeyse öldürecek kadar ateşle göğsünü dağladı[162] ve döverek işkence etti. Daha sonra hazinenin yerini bilen bir Yahudi'nin itirafıyla hazine bulundu ve bunun üzerine Kinane, Muhammet b. Mesleme tarafından öldürüldü. Hz. Peygamber, bu şekilde kardeşi öldürülen Muhammet'in üzüntüsünü hafifletmek için onu tercih etmişti.[163]

Kimi müelliflerimiz bu tür rivayetlerin kabul edilemezliğini savunmuşlar, bunların neden kabul edilemezliği konusunda ise hiçbir sağlam gerekçe ortaya koyamamışlardır.[164] Bunun olama-

159 Buhari, Meğazi, 40.
160 Hayber'de elde edilen içkiler dökülmüş ve dökülen içkiler kaleden sel gibi akmıştı. İçki yasaklandığında Medine'de de aynı olayın olduğu hakkındaki anlayışlar abartılıdır. Bkz. Buhari, Tefsir, 110; Vakıdî, 664.
161 İbn Hişâm, VII, 139.
162 İbn Hişâm, VII, 105.
163 Taberi, II, 138.
164 Şibli, Kinane'nin Mahmut b. Mesleme'yi öldürdüğü için öldürüldüğünü belirtse de bunun gibi şehit olan yirmi civarında sahabenin katillerine neden kısas yapılmadığı sorusu muğlâk kalmaktadır. Bkz. Şiblî, I, 334.

yacağı konusundaki örnekler[165] ise konu ile birebir mutabakat arz etmemektedir. Bu tür olayları küçümsememekle beraber, Hz. Peygamber'in hayat serüveni içinde çok talî kalmış ve dönemsel şartlar içinde değerlendirilmesi gereken bir olay olarak algılamak gerekir. Yoksa bu tür olayları o çağın şartları içinde değil de günümüz değerleri ile test etmek hem etik değildir hem de insaftan yoksun bir davranıştır.

Hz. Peygamber savaş sonunda ele geçirilen Tevrat nüshalarını Yahudilere teslim ederek ümmetine bu konuda güzel bir örneklik sundu.[166] İnsanların inanç değerlerine saygıyı hiç bilmeyen bir topluma, bu ahlakı öğretmeye çalışıyordu. Hz. Peygamber ve sahabe Hayber dönüşü uyuyakalınca, namazı kaza ettirdi.[167]

Zehirli Koyun ile Suikast

Hayber'in fethinden sonra Yahudiler, Hz. Peygamber'i zehirli yemekle öldürmek istemişlerdi. Bu suikasttan Hz. Peygamber kurtuldu. Bu konu siyer kitaplarımızda özet olarak şu şekilde aktarılmıştır: "Kocası savaşta öldürülen Yahudi bir kadın intikam almak için koyun etini zehirleyip Hz. Peygamber'e sunar. Hz. Peygamber eti ağzına alır ve derhal zehirli lokmayı çıkarır ve arkadaşlarına "*Yemeyin, bana yemeğin zehirli olduğu haber verildi.*" der. Ancak Bişr b. Bera aldığı lokmayı yemiştir. Bişr b. Bera bu sebeple ölür. Hz. Peygamber kadını çağırıp neden yaptığını sorunca "*Eğer yalancı biriysen halk senden kurtulur, eğer gerçek peygambersen Allah sana durumu bildirir.*" der."[168] Bu rivayetten yola çıkarak bazı yazarlar, Maide suresinin 67. ayetini de aktararak, bu olay sırasında Cenab-ı Hakk'ın vahiy göndererek Hz. Peygamber'i koruduğu anlatılır.[169]

Biz, burada rivayeti kendi içindeki bazı nüanslardan ve diğer bazı rivayet farklarından hareketle tahlil etmek istiyoruz. Riva-

165 Kendini zehirleyen kadına bir şey yapmaması gibi örneklerden hareketle böyle bir şeyin olamayacağını savunmanın mümkün olmadığını düşünüyoruz. Esasen Hz. Peygamber'i zehirleyen kadın öldürüldüğü gibi, bu konu ile de irtibatı olmasa gerektir. Burada millete ait bir hazinenin saklanması ve bunun icabında Müslümanlara karşı kullanılması söz konusudur. Bu açıklamaları savunma amaçlı değil izah amaçlı olarak aktarmaktayız.

166 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 218.

167 İbn Hişâm, VII, 114.

168 Vakıdi, 678; İbn Sa'd, II, 203, Taberî, II, 138.

169 Buti, 354.

yetlere göre; Hz. Peygamber, lokmayı ağzına almış ve zehiri fark ederek çıkarmıştır. Öncelikle eğer Hz. Peygamber'in Allah tarafından korunması söz konusuysa, o zaman ona bu lokmayı ağzına almadan önce bu durumun bildirilmesi daha uygun gözükmektedir. Ancak bu olmamıştır. Hz. Peygamber zehirlenmiştir. Nitekim bu olay üzerine ve lokmayı ağzına almasından dolayı vücuduna giren zehir yüzünden rahatsız olduğu, vücudundaki zehri atmak ve kanını yenilemek için kendisine hacamat yaptırdığını biliyoruz. Hatta bu olaydan sonra vefatıyla sonuçlanan hastalığı sırasında Hayber'deki yediği zehirli et yüzünden ölen Bişr b. Bera'nın annesinin kendisini ziyaret etmesi üzerine ona "*Bu hastalığım ancak Hayber'deki zehirlenmemden dolayıdır. O zehirli etin acısını zaman zaman hissettiğim gibi şimdi de damarlarımda duyuyorum.*" demiştir.[170] Bu zehirlenmenin tesiriyle vefat ettiği için siyercilerimiz Allah'ın, Hz. Peygamber'i şehitlikle de şereflendirdiğini belirtirler.[171] Bu da Hz. Peygamber'in bir koruma içinde olduğunu nakzeden bir durumdur.

Bu durumda şu ortaya çıkmaktadır: Hz. Peygamber, aldığı lokmadan şüphelenmiş ve çıkarmış, ancak aldığı bu zehrin tesiriyle üç yıl boyunca ızdıraplar çekmiş ve üç yıl sonra bu zehirin tesiriyle vefat etmiştir. Bişr b. Bera ise bir lokma yuttuğu için ve daha fazla zehir almasından dolayı Hz. Peygamber'den iki yıl önce vefat etmiştir.[172] Hz. Peygamber, vücudunun zehirlenmesini kırmak ve vücudunun kanının yenilenmesini sağlamak için hacamat gibi dönemin tıbbi uygulamalarını da yapma çabası içine girmiştir.[173] Zehrin tesirinin üç yıl boyunca devam etmesi de açıkça Allah tarafından bir korumanın olmadığını göstermektedir. Eğer böyle bir koruma için Allah tarafından haber verilme söz konusu olsaydı, Hz. Peygamber, bu zehiri hiç almazdı ve zehir sebebiyle şehit olan sahabesini de et yemekten engellerdi. Mesele aslında bundan ibaretken ve onun hayatında her şey insani çerçevede devam edip işlerken bu türde rivayetler, olayı efsane haline sokmak, onu insani alandan çıkarıp insanüstü bir konuma yerleştirmek için ilavelerle abartılarak aktarılmıştır.

170 Vakıdi, 678.
171 İbn Hişâm, VII, 111.
172 Vakıdi, 678.
173 İbn Sa'd, II, 202.

MUTE SAVAŞI

Hz. Peygamber, Müslümanlara karşı toplanan ve Hendek Savaşı sırasında Medine'yi kuşatan ordunun içinde bulunan kabilelere sırasıyla cezalarını vermeye devam etti. Onun devamlı bir şekilde civar kabileler üzerine seriyyeler göndermesi, Medine'nin korunmasını da sağlamış oluyordu. Civardaki kabileler eskiden beri devamlı akıllarından geçen ve bir anlamda Arabistan'ın hurma deposu olan Medine'yi yağmalamayı düşünemez olmuştu. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in bunu cezasız bırakmayacağını anlamıştı.

Bu durum, Hudeybiye Antlaşması sonrası da Mekke Fethi'ne kadar devam etti. Yalnız bu defa, antlaşma gereği Mekkeliler ile antlaşma yapmayanlar üzerine seriyyeler sevk edildi. Bu çerçevede Hz. Peygamber, Mute Savaşı öncesi de bazı birlikleri, değişik bölgelerdeki kabileler üzerine gönderdi. Bu bağlamda Galib b. Abdullah'ın Ben-i Mulevvahlar ve Ben-i Mürrelere gönderildiğini görüyoruz.[174]

Mute Savaşı'nın Sebebi

Hz. Peygamber, sadece Hendek Savaşı'na katılıp kuşatanları ve Medine'ye saldırmak isteyenleri cezalandırmıyor, aynı zamanda kabilelere davet heyetleri de gönderiyordu. İşte bunlardan biri de Kab b. Umeyr komutasındaki İslam birliği idi ki; Zat-ı Atlahlara gönderilmişti. 15 kişilik bu birliğin tamamı Zat-ı Atlahlar tarafından katledildi. Sadece bir yaralı geri dönüp durumu Hz. Peygamber'e bildirebildi.[175] Mute Savaşı'nın sebeplerinden biri bu idi.[176] Ancak esas sebep Hz. Peygamber'in Busra emirine gönderdiği Haris b. Umeyr adlı elçisinin uluslararası kurallar gereği elçi dokunulmazlığı olduğu halde Gassaniler tarafından katledilmesiydi.[177]

Bu sebeple Hz. Peygamber, bölgeye bir ordu göndermeye karar verdi. Bu ordu ile ilk defa bölgesel bir mücadeleden, uluslararası bir mücadeleye geçiliyordu. Zeyd b. Harise'yi komutan yapıp

174 İbn Sa'd, II, 124.
175 İbn Sa'd, II. 127.
176 Sarıçam, 237.
177 Vakıdi. 755.

Cafer b. Ebi Talip ve Abdullah b. Ravaha'yı da komutana bir şey olması durumunda görev yapması için tayin etti.[178]

Bu durum, Hz. Peygamber'in onların öleceğini bildiği ve bir mucize gösterdiği gibi[179] yorumlara neden olmuştur.[180] Doğrusu böyle bir tavır, Hz. Peygamber'in genel uygulamalarına ters düşmektedir. O, hiçbir seriyyeyi gönderirken gönderdiği komutanını bile bile ölüme göndermemiştir. Bu düşüncenin doğru olmadığını belirten İmaduddin Halil durumu şöyle izah eder:

> Zeyd b. Harise komutasında gönderdiği orduya yolların uzaklığına[181] ve sayıları çok olan kuvvetlerle rastlaşma ihtimaline karşı iki ihtiyati komutan daha verdi. Bu tedbir Hz. Peygamber'in ne derece ileri görüşlü olduğunu göstermektedir. Zihinlere Hz. Peygamber'in en değerli sahabesini bekleyen sonucu önceden biliyor olduğu düşüncesinin gelmesi basit kaçar. Çünkü Hz. Peygamber'in kendisine uyanları ölüme sürdüğü ve onları intihar edecekleri eylemlere attığı bilinmemektedir... O kuzeyin uçlarına varan bir coğrafyada kuvvetlerinin birliğini garanti etmek, karışıklık ve çalkantıları önlemek için bu ihtiyati komutanları tayin etti.[182]

Nitekim onun Halit b. Velit'i 4. komutan olarak atamaması da düşündürücüdür. Zaten Kur'an'ın ifadesiyle *"hiç kimsenin nerede öleceğinin bilinemeyeceği"* net bir durumdur.[183] Bu sebeple "Hz. Peygamber'in sahabenin şehit olacağını bildiğinden dolayı böyle bir atama yaptığı" şeklindeki düşünce, onun genel hayat çizgisine uygun değildir kanaatindeyiz.

Orduya Hitap

Bizans ile yüzyıllar sürecek olan savaşlar silsilesinin başlangıcı, Mute Savaşı ile başlar.[184] Hz. Peygamber, sefer öncesi orduyu gönderirken savaş ahlakını yerleştirmek için çok önemli bir konuşma yapmıştır. Bu, artık bundan sonra kuzeydeki rakipleriyle

178 Belazurî, I, 460.
179 Umeri, 233.
180 Vakidi, 756.
181 Umeri de aynı kanaattedir. Bkz. 232.
182 İmaduddin Halil, 301.
183 Lokman, 34.
184 Sarıçam, 237.

yapacakları savaşlardaki savaş adabını oluşturacaktı.[185] Hz. Peygamber, bu konuşmada şunları söylemişti:

Ben size Allah'ın buyurduklarını yerine getirmenizi, yasakladıklarından sakınmanızı, Müslümanlardan yanınızda bulunanlara karşı hayırlı olmanızı, iyi davranmanızı tavsiye ederim! Allah yolunda ve Allah'ın ismiyle gaza ediniz. Ganimet mallarına hıyanet etmeyiniz! Ahde vefasızlık göstermeyiniz! Küçük çocukları öldürmeyiniz!

Müşriklerden, düşmanınla karşılaştığın zaman, onları üç hususdan birisine davet et! Onlardan hangisine icabet ederlerse, icabetlerini kabul et, onlardan elini çek! Sonra, onları, Muhacirler yurdu olan Medine'ye, yurtlarını değiştirmeye davet et! Onlar davetine icabet eder, senin dediğini yaparlarsa, Muhacirlerin sahip oldukları haklara kendilerinin de sahip olacaklarını ve onların mükellef bulundukları vazifelerle kendilerinin de mükellef olacaklarını bildir! Eğer Müslüman olup yurtlarında oturmayı tercih ederlerse, Müslümanlardan, göçebe Araplar gibi olacaklarını ve onlar hakkında uygulanan ilahî hükmün kendileri hakkında da uygulanacağını, harp ganimetinden kendilerine bir şey verilemeyeceğini ve ganimetten ancak Müslümanların yanında savaşmış olanların yararlanacağını haber ver! Eğer Müslüman olmaya yanaşmazlarsa, onları cizye vermeye davet et! Onlardan, bunu yapanlardan elini çek! Cizye vermeye de yanaşmazlarsa, Allah'ın yardımına sığınarak onlarla çarpış. Eğer kuşattığın kale veya şehir halkı, senden, kendileri için Allah'ın ve Resulünün emanını isterlerse, sen onlara Allah ve Resulü adına eman verme! Fakat kendi emanını, babanın emanını ve arkadaşlarının emanını ver! Çünkü siz kendinizin ve babalarınızın vermiş olduğunuz eman sözünü bozacak olursanız, bu Allah ve Resulü adına vermiş olduğunuz eman sözünü bozmanızdan, sizin için, vebal bakımından daha hafîftir!

Haydi, Allah'ın ismiyle gaza ediniz! Allah'ın ve sizin Şam'da olan düşmanlarınızla çarpışınız! Orada, Nasranîlerin kiliselerinde, halktan ayrılmış, kendilerini ibadete vermiş birtakım kimseler bulacaksınız. Sakın onlara dokunmayınız! ... Siz, ne bir kadını, ne süt emen bir çocuğu, ne yaşlanmış bir pîr-i faniyi öldürecek; ne bir ağaç yakacak veya kesecek, ne de bir ev yıkacaksınız![186]

185 Bunun benzeri bir konuşmayı Hz. Ebubekir Hz. Peygamber'in vefatı üzerine bu bölgeye gönderdiği orduya yapmıştı. İbnü'l-Esir, II, 335.

186 Vakıdi, 757-758.

Ordunun Sayısı

Kaynaklar, Bizans ordusunun başında Heraklius'un olduğunu bildirirler.[187] Ancak bu rivayet çok doğru olmasa gerektir. Mesudi, Heraklius'un o günlerde Antakya'da oturduğunu ve komutanı Tyadoks el-Patrik'i ordunun başında Müslümanlar üzerine gönderdiğini bildirir.[188] Konuyu inceleyen Mahmut Şit Hattab da bu sebeple, Bizans ordusunu Heraklius'un değil onun bir komutanının yönettiğini belirtmektedir.[189]

Müslümanların ordusunun sayısı üç bindir. Karşıdaki ordunun sayısı konusunda ise değişik rakamlar aktarılmaktadır. Bu rakamlar 100 binden 250 bine kadar çıkmaktadır.[190] Klasik kaynakların bir kısmı bu rakamı genelde 100 bin olarak verirler.[191] Bu sayı bile, üç bin kişi ile savaşmak üzere gönderilen bir ordu için çok mübalağalı bir rakam olarak gözükmektedir. Hiçbir komutan veya lider, üzerlerine gelen üç bin kişilik bir düşman için en azından 100 bin kişilik bir askeri harekâta kalkışmaz. Bunun mantıki kabul edilebilir hiçbir tarafı yoktur. Bu sebeple Roma ordusunun sayısı konusunda verilen rakamlar kanaatimizce abartılıdır.[192]

Hamidullah, bu sayıyı izah edebilmek adına "Sasani-Bizans savaşlarının henüz bittiğini ve hâlâ askerlerin kışlalarına dönmediğinden dolayı abartılı böyle bir rakamın gönderildiğini" belirtse de[193] bazı araştırmalarda bu savaşların bitmesinin üzerinden iki yıl geçtiği ve bu sebeple bu gerekçenin doğru olamayacağı belirtilmiştir.[194]

İslam tarihi kaynakları da bu sayıların birer söylenti olduğunu nispeten aktarırlar. Bu bağlamda; Müslümanların Mute civarına geldiklerinde Bizans'ın 100 bin kişilik bir ordu gönderdiği haberini işittiklerini ve bunu değerlendirmek üzere toplandıkları-

187 İbn Hişâm, VII, 166.
188 Mesudi, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, Beyrut 1981, 247.
189 Hattab, 207.
190 İbn Hişâm, VII, 167; Suheylî, VII, 180.
191 Vakıdi, 760.
192 Hattab, 207.
193 Hamidullah, 558.
194 Özdemir, 100.

nı belirtirler.[195] Burada kesin bir sayı ifadesi yoktur. Müslümanlar sadece bir duyum almışlardır; sayıyı net olarak bilmemektedirler. Arapçada bu tür sayı ifadelerinin kesretten kinaye türü olarak kullanıldığı bilinmektedir.[196] Burada da muhtemelen böyle bir durum olmalıdır. Ayrıca Müslümanlar üzerine gönderilen ordudan bir kısmı daha sonra ayrılıp savaşa katılmamışlardır.[197] Yine bu kadar kalabalık bir ordunun, Müslümanlardan sadece 12 kişiyi şehit edebilmesi de[198] mübalağanın boyutlarını göstermesi açısından dikkatle değerlendirilecek bir delildir.

Doğrusu bu rakamların abartı içerdiği kuşkusuzdur. İmaduddin Halil bunu ifade sadedinde şöyle der:

> Şüphe yok ki Müslümanların geri çekildiği bu çatışmanın peşinden yapılan bu abartılar, düşmanın sayısını çoğaltıp onu bu hayali rakama ulaştırmaktır. O bölgelerde gezip tozan Arap kabilelerinin efendileri Bizans'a yardım için on binlerce savaşçı çıkarabilme gücü olsa bile o rakam hayali gözükmektedir.[199]

Galibiyet mi? Mağlubiyet mi?

Öncelikle iki ordu arasında gerçekleşen bu savaş nasıl oldu bilemiyoruz. İki ordu arasındaki sayı dengesizliğine rağmen, savaştaki şehit sayısının 12 ile sınırlandırılması pek uygun düşmüyor.[200] Bu kadar yoğun ve kalabalık bir ordunun katıldığı savaşta, Müslümanların kaybının daha fazla olması gerekir. Bu sebeple Müslümanlar, Bizans ordusunun tamamının değil, bir grubunun saldırısına uğramış olmaları da mümkün olabilir.[201]

Ayrıca kaynakların verdiği şehit olanlar listesinde sadece Muhacir ve Ensar'dan olanların zikredilmesi de[202] akla orduya çivar kabilelerden katılan bedevilerin kayıplarının kaynaklara yansımadığını dolayısıyla şehit sayısının esasen daha fazla olduğu faraziyesini akla getirmektedir.[203]

195 Taberî, II, 149.
196 Bkz. Muhyiddin ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an ve Beyanuhu*, Beyrut 1994, VIII, 315- IV, 142.
197 İbn Hişâm, VII, 178.
198 İbn Hişâm, VII, 189.
199 İmaduddin Halil, 302.
200 Watt, 206.
201 Armstrong, 344.
202 Vakıdi, 769.
203 Rodinson, 245.

Mute Savaşı anlatımlarındaki abartılar bununla da kalmamıştır. Müelliflerde genel olarak bu savaşı bir zafer gibi aktarma meyli bulunmaktadır. İbn Kesir, savaşın mağlubiyetle sonuçlandığını belirten İbn İshak'ı eleştirir ve bunun bir zafer olduğunu söyler. Hatta Müslümanların, düşmanlarıyla savaşa savaşa bellerini kırdıkları, onların kadınlarını bile esir aldıklarını bildirir.[204] Bu tür söylemler sonuçta "*En sonunda Müslümanlar ilâhî inayetle zafere ermişlerdir.*" şeklinde söylemlere dönüşmüştür.[205]

Doğrusu Müslümanların bu savaştan kaçarak kurtuldukları kesindir. Kaynaklar, "Müslümanların çok kötü bir şekilde hezimete uğradıklarını" açık bir biçimde dile getirirler. Ordu kaçarken o kadar dağılmıştır ki; durumu anlatan bir sahabe "*İki kişiyi bile bir arada göremiyordum.*" der.[206] Yine ordu dönüşte Medine'de sahabe tarafından "*kaçaklar*" olarak suçlanmışlardır. Hatta bazı sahabe suçlanma korkusu ile mescide gitmeyi bile terk etmiştir.[207]

Bu savaşın bir zafer olduğu daha o dönemden söylenmeye başlayınca, bizzat savaşa katılan sahabe tarafından bu savaşın ağır bir hezimet olduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in onların kaçak olmadığını[208] bunun bir zafer olduğuna yönelik sözleri ise, sahabeye bir moral vermek ve onların üzüntülerini ve korkularını giderip tekrar seferlere yönlendirmeye yönelik bir söylemden başka bir şey değildir.

Sonuç olarak Müslümanların Mute'de mağlup oldukları ve kaçarak kurtuldukları bir gerçektir. Hz. Peygamber, bu mağlubiyetin telafisini Mute sonrası Zatu's-Selasil Seriyyesi ile telafi etmeye çalışacaktır.[209]

Hz. Peygamber'in Savaşı Naklen Haber Vermesi (!)

Mute'de Müslümanlar savaşırken Hz. Peygamber'in Şam'la arasındaki perdenin açıldığı,[210] mucizevî olarak onları gördü-

204 İbn Kesîr, IV, 437.
205 Buti, 368.
206 İbn Sa'd, 130.
207 Vakıdi, 765.
208 Vakıdi ,763, 765.
209 İmaduddin Halil, 306.
210 İbn Sa'd, VI, 37.

ğü[211] ve onların durumunu sahabeye minberden aynen aktardığı bildirilir.[212] Bazı müellifler bu konuya temas etmezlerse de[213] genelde müelliflerin tavrı bu rivayeti tercih ederek ısrarla böyle bir mucizenin vukunun gerçekliğinden söz etmeyi âdet edinmek şeklinde olmuştur.[214] İbn Hişâm, böyle bir görme olayını İbn İshak'tan naklen aktarırken; "*bana gelen haberlere göre*" diyerek başlar ve böyle bir perdenin kaldırıldığından bahsetmeksizin, Hz. Peygamber'in sahabeye olayları naklettiğini aktarır.[215] Taberi, olayı haber alan Hz. Peygamber'in minbere çıkıp Müslümanlara durumu ağlayarak aktardığını anlatır ve perdenin açılıp olayı aynen seyrettiği gibi bir anlatımda bulunmaz.[216] Buhari de buna benzer bir rivayette bulunur.[217] Bu anlatımlara göre bu haberi Hz. Peygamber'in bir haberci vasıtasıyla almış olması da mümkündür. İbn İshak'ın bu mucizeyi kabul etmez şekildeki aktarımı, İbn Kesir gibi bilginlerce tenkit görmüştür.[218]

Nitekim olayı bu bağlamda değerlendiren Hamidullah, haberin Hz. Peygamber'e haberci vasıtasıyla geldiğini ve Hz. Peygamber'in de bunu sahabeye ulaştırdığını şu şekilde belirtir:

> İbn Asâkir'in işaret ettiğine göre, Resulullah (as), Mute'ye deniz yoluyla takviye birlikleri göndermişti. Herhalde üç komutanının da şehit olduğu haberini aldığı için, geri çekilme emrini gönderiyordu. Bu tahminimiz şu küçük rivayetle dolaylı bir biçimde doğrulanmaktadır "Zeyd ibn el-Hârise'nin şehit olduğu haberi Cebrail'in diliyle veya ordudaki bir asker aracılığıyla (Peygamber'e), ulaşınca..." (Kastallânî, Şerhu'l-Buhârî, 6/383).

Aynı kaynakta şu ek bilgi de yer almaktadır:

> Musâ ibn Ukbe'ye göre, burada söz konusu olan haberci Ya'lâ ibn Umeyye'ye Resulullah (as) şöyle demiştir: "(Olayı) Sen mi bana anlatmak istersin, yoksa ben mi sana anlatayım?"[219]

211 Buti, 371; Mehmet Sofuoğlu, *Sahihi Buhari ve Tercemesi*, Ankara 1987, VI, 2857.
212 Vakıdi, 761.
213 Şibli, I, 341; Heykel, II, 263; İmaduddin Halil, 303.
214 Umeri, 233; Buti, 368.
215 İbn Hişâm, VII, 176.
216 Taberî, II, 151.
217 Buhari, Cihat, 182.
218 İbn Kesir, VI, 430.
219 Hamidullah, 558.

Ebu Amir Adlı Sahabinin Savaşın Sonucunu Ulaştırması

Konuyu uzatmaya gerek duymaksızın şunu belirtelim ki; Hz. Peygamber'in sonucu bir sahabe vasıtasıyla öğrendiğini bildiren bilgi, İbn Sa'd'da yer almaktadır. Ancak siret yazarları bu rivayeti değil, daha çok olağanüstü yönü olan diğer rivayeti ön plana çıkarmışlardır. Hâlbuki İbn Sa'd'da yer alan uzun bir rivayette hiç de olağanüstü bir durum gözükmemektedir. Şimdi bu rivayeti özetle aktaralım:

> Hz. Peygamber'in Şam'a bir görev için gönderdiği Ebu Amir isimli Ensar'dan bir sahabe, dönüşte savaşı izlemiş ve Medine'ye gelerek durumu Hz. Peygamber'e bildirmiş, Hz. Peygamber de bir gün sonra minbere çıkarak sahabesine durumu izah etmiştir.[220]

Anlaşılan Hz. Peygamber, gelen haberci vasıtasıyla olayı öğrenmiş ve minbere çıkıp durumu ashabına aktarmıştır. Ancak müellifler bu rivayeti ön plana almaksızın daha çok diğer rivayet ile ilgilenmişler ve konu, benzer olaylardaki abartma örneklerinde olduğu gibi[221] abartılarak bu hale dönüştürülmüştür.

Savaş Sonrası

Savaşta şehit düşen Cafer'in sırtında hiç yaranın olmadığı (onun düşmandan kaçmadığı anlatmak için), bütün yaralarının cesedinin ön tarafında olduğu,[222] yaralarının sayısının bazı rivayetlerde 50 küsur, bazı rivayetlerde ise 90 küsur olduğu aktarılmıştır. Bu farklılık, "50 yara sadece ön tarafındaydı" gibi izahlarla çözülmeye çalışılmıştır.[223] Bu durumda onun arkasından yara almadığı rivayeti, izah edilememektedir. Bütün bu muğlâklıklar, abartıları izah etme gayreti sebebiyledir. Doğrusu bir insanın savaşırken 90 küsur yara alması zor gözüküyor. Bir yara bile insanı savaştan engeller. Ayrıca bu yaraların şehit edildikten sonra olmuş olsa bile sadece cesedin ön tarafında olması makul değildir.

Diğer iki komutan hakkında anlatılmayan bu tür farklılıkların Cafer hakkında aktarılması, bu tür abartıların Şia tarafından or-

220 İbn Sa'd, II, 130.
221 Ahmet Önkal, "Sariye Olayı Üzerine Bir Rivayet Araştırması", *İstem*, Sayı: 6, Konya 2005, 9.
222 İbn Sa'd, IV, 38.
223 İbn Kesir, VI, 424.

taya konulduğu ihtimalini akla getirmektedir. Onun cennette kanatlarıyla uçtuğu gibi rivayetler[224] bir yana, bu konuya örnek olması açısından şu rivayeti aktarıyoruz:

> Hz. Peygamber, Zeyd'in Cafer'den daha aşağıda olduğunu görünce Cebrail, aslında ikisi de eşit mevkidedir. Ancak Cafer senin akraban olunca onu üstün kıldık, demiştir.[225]

Hz. Peygamber'in hiçbir şekilde akrabalarına öncelik tanımadığını biliyoruz. Bu durumun ahirette de geçerli olduğunu değişik sözlerinde bildirmiştir. Daha ilk davet sırasında başta kızı Fatıma olmak üzere bütün amca ve halalarına hitaben, kendileri için ahirette bir şey yapamayacağını bildirmiştir.[226] Ancak bu gerçeklere rağmen böyle uydurma rivayetler yapılmıştır.

Hz. Peygamber, savaş sonrası ordu komutanı Zeyd b. Harise'nin kızını görünce ağlamış ve soranlara "*Bu sevgilinin sevgilisine özlemidir.*" demek suretiyle[227] Zeyd'e karşı minnettarlığını ortaya koyarak o meşhur vefasını göstermiştir.[228]

Rivayetlere göre, Hz. Peygamber'in, Mute Savaşı sonrası Amr b. el-As komutasında gönderdiği seriyyenin başarısı sonucu İbn As, Hz. Peygamber'in kendisini çok sevdiğini ölçmek için sahabe içinde en fazla kimi sevdiğini sormuş, "*Aişe*" cevabını alınca, erkeklerden kimi sevdiğini sormuş, "*Ebubekir*" cevabını almış ve bunun üzerine sonra kimi sevdiğini sormuş ve "*Ömer*" cevabını alınca kendisine sıranın gelmeyeceğini düşünerek sormayı bırakmıştır.[229]

Arap dahilerinden biri sayılan İbn As'ın Hz. Peygamber'in kimi çok sevdiğini bilmeyecek kadar saf olması düşünülemez. Üstelik onun gibi zeka fışkıran birinden böyle sorular da beklenmez. Bu olsa olsa Şia'nın haksız saldırılarına karşı Cemel Savaşı'ndaki Hz. Ali'nin rakibi Hz. Aişe'yi ve iki gasıp olarak nitelendirilen ilk iki halifeyi kollamaya yönelik uydurulmuş rivayetlerden biri olmalıdır.

224 Vakıdi, 762.
225 İbn Sa'd, IV, 38.
226 İbn İshak, 193.
227 İbn Sa'd, III, 47.
228 Zeyd, gerçekten de hem Hz. Peygamber hem de sahabe nezdinde büyük bir itibara sahip idi. Bu sebeple kimi yorumcuların onun hakkında "*Eğer yaşasa idi Hz. Peygamber'den sonra yerine geçebilirdi.*" şeklindeki görüşleri gerçeği yansıtmaktadır. Bkz. Watt, 165.
229 Buhari, Meğazi, 65.

MEKKE FETHİ

Hudeybiye Antlaşması şartları gereği iki taraf da birbirine ve müttefiklerine karşı saldırıda bulunmayacaklardı. Ancak Kureyşliler buna uymadılar ve müttefikleri olan Ben-i Bekirlilerle birlikte Müslümanların müttefiki olan Huzalılara saldırıp onlardan 22 kişiyi namaz kılarken öldürdüler. Hz. Peygamber'e durum intikal edince Huza liderine çok politik bir cevap ile "*Yardım edildin.*" dedi.[230] Daha sonra özel bir oturumda ise "*Onlara yardım etmezsem yardım edilmeyeyim.*" dedi.[231] Bu, onun antlaşmayı ihanet edenlere karşı kararlılığının bir göstergesiydi.

Hz. Peygamber, daha sonra sahabesine sefer hazırlığı emrettiği gibi civar kabilelere haber göndererek hazırlanmalarını istedi.[232] Bu arada yaptıklarının karşılığını Hz. Peygamber'in cevapsız bırakmayacağını düşünen Mekkeliler, onun Mekke'ye karşı seferini önlemeye yönelik olarak Ebu Sufyan'ı Medine'ye gönderip antlaşmayı yenilemeyi düşündüler.

Ebu Sufyan'ın Medine Ziyareti

Ebu Sufyan, Medine'ye ulaşıp, Hz. Peygamber'e gelerek Hudeybiye Antlaşması'nı yenilemek istediğini söyleyince, Hz. Peygamber gayet politik bir üslupla şu soruyu sordu: "*Biz, aramızdaki söz üzerinde duruyoruz. Yoksa siz onu bozdunuz mu?*"[233] Bu soru, ancak Ebu Sufyan'ın anlayacağı dilden bir ikilemde bırakma sorusuydu. Ebu Sufyan, tabii ki "*Bozduk*" diyemezdi. Bu apaçık ihanetin itirafı olurdu. Antlaşmayı yenileyip süresini uzatma teklifini ise Hz. Peygamber cevapsız bıraktı. Ebu Sufyan, ne kadar uğraşsa da sahabeden yüz göremediği için istediğini elde edemedi, mescitte yüksek sesle "*Ben antlaşmayı yeniledim.*" şeklindeki gülünç çabasının bir fayda sağlamayacağını herkes gibi kendisi de biliyordu.[234]

Bu noktada Ebu Sufyan'ın kızı Ümmü Habibe ile yaşadığı diyaloglar[235] ve antlaşmayı yenileme konusunda yardımcı olmala-

230 İbn Hişâm, VII, 199.
231 Vakıdi, 791.
232 İbn Sa'd, II, 134.
233 Vakıdi, 792.
234 İbn Hişâm, VII, 202.
235 Watt, 212; bunların düşmanlıkla Abbasi dönemi kurguları olma ihtimali uzak değildir, Rodinson, 247.

rı için sıra ile Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Fatıma ve beş yaşındaki Hasan'dan yardım istediği şeklindeki aktarımlar ihtiyatla karşılanmalıdır.[236] Bunların Dört Halife'nin sıralamasını göstermesi bir yana, Ali-Muaviye mücadeleleri münasebetiyle söylenmiş siyasi sözler olma ihtimali de bulunmaktadır.[237]

Hatıb b. Ebi Belta'nın Mektubu

Hz. Peygamber, Mekkelileri hazırlıksız yakalamak ve bu şekilde Mekke'yi kan dökmeden ele geçirmek istiyordu. Gerçi Mekke'nin bu saatten sonra bir ordu toplayıp Hz. Peygamber ile mücadele etmesinin pek imkânı yoktu. Ancak yine de Hz. Peygamber Mekke'yi savaşsız ele geçirebilmek için hazırlık haberinin ulaşmasını istemiyordu.

İşte bu sırada Hatıb b. Ebi Belta, Mekke'deki yakınlarını koruma maksadıyla bir mektup yazarak Hz. Peygamber'in hazırlıklarından haberdar olmaları için Mekke'ye giden bir kadına mektubu vermişti. Hz. Peygamber de bu mektuptan haberdar olunca, üç süvari gönderip mektubu getirtmişti. Hatıb ise maksadını belirterek bir ihanet içinde olmadığını söylemiş Hz. Peygamber de onu affetmişti.[238]

Kaynaklarda mektubun gönderildiği haberinin Hz. Peygamber'e Cebrail vasıtasıyla ulaştırıldığı belirtilir.[239] Aslında Hz. Peygamber'in bu konuda bir beyanı yoktur. Buhari olayı aktarırken böyle bir haberden bahsetmez.[240] Belazuri de olayı aktarırken sadece Hz. Peygamber'in duyumu üzerine süvari gönderip mektubu getirttiğini söyler.[241] İbn Sa'd, olayın Hz. Peygamber'e haber verildiğini belirtir ancak bu haberin bir insandan mı yoksa ilahî bir yolla mı olduğundan bahsetmez.[242]

Doğrusu Hz. Peygamber'in haber alma teşkilatı çok kuvvetli idi.[243] Sadece Medine çevresi değil, çok uzaklardaki düşmanları-

236 Armstrong, 352.
237 Berki, 360.
238 İbn Hişâm, VII, 204.
239 Vakıdi, 797.
240 Buhari, Meğazi, 48.
241 Belazurî, I, 424.
242 İbn Sa'd, II, 134.
243 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 162.

nın durumunu kontrol edebiliyor, gerekirse onlar hareket etmeden müdahale edebiliyordu. Mekke Fethi öncesi de bu kontrolü en üst düzeye çıkarmıştı. Bu sebeple Medine'den Mekke yönüne giden yollara gözcüler dikiyor, yolları ve dağ geçitlerini kontrol altında tutuyordu.[244] Hazırlıklarının Mekkelilere ulaşmaması için Allah'a niyazda bulunuyordu.[245] Bu olayda da böyle olmuş olmalıdır. Ya bu nöbetçiler vasıtasıyla bu haber Hz. Peygamber'e ulaştırılmış veya Hatıb'ın kendisine eziyet ettiği kölesi tarafından onun Mekkelilere mektup gönderdiği haberi Hz. Peygamber'e ulaştırılmış olmalıdır.[246] Hz. Peygamber'in beşeri bir yolla haber aldığı şeklindeki yorumuna birçok araştırmacı da katılmaktadır.[247] Sonuç olarak Hatıb'ın Mekkelilere gönderdiği mektubun haberi Hz. Peygamber'e beşeri bir yolla ulaşmıştır kanaatindeyiz. Ancak yukarıda aktardığımız vecihle ilk kaynaklarda bile bu konuda farklı aktarımlar olduğu halde, müellifler genelde ilahî yolla bildirildiğini belirten rivayetleri tercih etmişlerdir.

Hz. Peygamber mektup taşıyan bu kadının salıverilmesini sağlamış ancak bu kadının durumu Mekkelilere ulaştırabileceği gerekçesiyle şaşırtmak amaçlı olarak[248] İzam Seriyyesini göndermiştir.[249] Bu seriyyede bir kişi gelip "*es-selamu aleyküm*" şeklinde Müslümanların selamını vermişti. Müslümanlar ona dokunmadığı halde Müslümanların içlerinden biri, bu şahsın mal ve eşyasını ele geçirebilmek için onu öldürüp eşyasını aldı.[250] Bu sebeple şu ayet nazil oldu:

> *Ey İnananlar! Allah yolunda yürüdüğünüz vakit, her şeyi iyice anlayın. Size, Müslüman olduğunu bildirene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek "Sen mümin değilsin." demeyin. Allah katında birçok ganimet vardır. Evvelce siz de öyleydiniz. Allah size iyilikte bulundu, iyice araştırıp anlayın, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır.*[251]

244 İbn Sa'd, II, 134.
245 İbnü'l-Esir, II, 242.
246 Mehmed Said Hatiboğlu, *Hz. Peygamber ve Kur'andışı Vahiy*, Ankara 2009, 119.
247 Bkz. Şiblî, I, 343; Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 162; Hattab, 225.
248 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 162.
249 İbn Sa'd, II, 133.
250 Vakıdi, 797.
251 Nisa, 94.

Medine'den Çıkış

Kaynaklar Mekke'ye yönelik harekete geçen Müslüman ordusunun sayısını 10 bine kadar çıkarırlar.[252] Ancak orduya katılan birliklerin sayısı bu rakama ulaşmamaktadır. Orduya yolda birçok kabile katıldığı için sayı net olarak ortaya çıkamadığından bu rakamın çokluktan kinaye olarak belirtilmesi muhtemeldir.[253] Hz. Peygamber, Ramazan ayında yola çıkınca orucunu açmış ve sahabesine de oruçlarını bozmaları tavsiyesinde bulunmuştur.[254] Ancak Hz. Peygamber'in uyarılarına rağmen oruç tutmakta direnenler olduğunda Hz. Peygamber "*Onlar âsîlerdir.*" demiştir.[255] Ordu yola devam ederken yavrulamış bir köpeği görünce ordunun eziyetinden korkarak köpeğin yavrularına eziyet edilmesin diye bir sahabeyi başına nöbetçi olarak dikmiştir.[256]

Mekke'ye Giriş

Hz. Peygamber Mekke'ye girmeden önce amcası Abbas'ın onu yolda karşıladığı ve bu sebeple son hicret eden sahabe olduğu belirtilir.[257] Doğrusu Abbas'ın Hz. Peygamber'e karşı devam eden mücadele içinde yer aldığını[258] ve Mekke'nin düşeceğini anlayınca kulvar değiştirip Hz. Peygamber'in yanında saf tutmak amacıyla yola çıktığını söyleyebiliriz. Hatta Mekkelilerin göreceği zararı en aza indirmek üzere Mekkeliler tarafından gönderilmiş de olabilir.

Hz. Peygamber'in gelişini Abbas ve yine Hz. Peygamber'e doğru yola çıkan amcaoğlu Ebu Sufyan b. Haris'in bilip Mekke lideri Ebu Sufyan b. Harb'in bilmemesi de mümkün değildir. Zaten Ebu Sufyan Medine'de yaptığı ön görüşmelerde muhtemelen Mekke'nin işgal edileceğini sezmişti. O, iyi bir diplomattı ve meseleyi anlamıştı. Çünkü bu görüşmede Ebu Sufyan'ın "*Anlaşmayı yeniledim.*" diye bağırması üzerine, Hz. Peygamber "*Ey Ebu Suf-*

252 İbn Hişâm, VII, 206.
253 Katılan birlikler ve sayıları için bkz. Vakıdi, 801.
254 Buhari, Meğazi, 49.
255 Vakıdi, 802.
256 Vakıdi, 804.
257 İbnü'l-Esir, II, 243.
258 Armstrong, 217.

yan o söz seni bağlar." demişti.[259] Bundan dolayı Abbas'ın, muhtemelen Hz. Peygamber'in hareketini yavaşlatmak ve Mekke'deki Ebu Sufyan b. Harb gibi dostlarının ölümden kurtulmasını sağlamak için Mekkeliler veya en azından Ebu Sufyan tarafından önden gönderildiği söylenebilir. Zaten Mekkeliler bu tehlikeyi seziyorlardı ve bekliyorlardı. Nitekim bu konuyu destekleyen rivayetler bulunmaktadır. Kureyş müşrikleri, Ebu Sufyan b. Harb'i, haberler araştırmak üzere göndermekte sözbirliği ettiler ve ona "Muhammed'le buluşursan, ondan bizim için eman sözü al. Ancak, onun ashabını gevşek görürsen savaşılacağını kendilerine bildir." dediler.[260]

Bu anlamda Abbas, hicret için değil, Mekkeliler için ricada bulunmak üzere gitmiş olmalıdır. Zaten rivayetlerde olay sanki önceden planlanmış bir durum gibi görülüyor.[261] Abbas önden gidiyor, sonra Ebu Sufyan ordugâha yaklaşıyor, Müslüman nöbetçilerin eline düşüyor, her nedense on bin kişilik ordu içinde Abbas derhal orada bulunuveriyor ve Ebu Sufyan'ı himayesine alıyor, çadırında koruyor. Burada önceden anlaşmalı bir durum sezilebilir.[262]

Nitekim Ebu Sufyan, Müslüman ordusunu gözetlemek için çıktığında yanında Hz. Peygamber'in çok önem verdiği Hz. Hatice'nin yeğeni Hakim b. Hizam ve Mekkelilerin Huzalılara baskınını Medine'ye gelip haber veren Budeyl b. Verka'nın olması dikkat çekicidir.[263] Mekke'nin önde gelen liderlerinden İkrime b. Ebi Cehl, Safvan b. Ümeyye, Süheyl b. Amr gibilerin olmaması düşündürücüdür. Bu sanki bir gözetleme değil, karşılama ve ricacı olma eylemine benzemektedir. İslam ordusu içindeki Abbas'ın geri dönüp Ebu Sufyan'ı eliyle koymuş gibi bulması ve getirmesi de bu düşüncemizi destekler niteliktedir.[264] Nitekim muhtemelen bu şekildeki Abbas, Ebu Sufyan, Budeyl b. Verka antlaşması[265] sayesinde Mekke'de kan dökülmemiştir. Mekkeli-

259 Vakıdi, 794.
260 Vakıdi, 814.
261 Dozy, 84.
262 Rodinson, 248.
263 İbn Hişâm, VII, 200.
264 M. Nur Akdoğan, *Mekke Fethi*, Diyarbakır 2008, 51 (Basılmamış Y. Lisans Tezi).
265 Heykel, II, 275.

ler Ebu Sufyan'ın gerçekleştirdiği bu barışa güveniyorlar, umut bağlıyorlardı.[266] Bunda Ebu Sufyan'ın büyük payı vardı.[267]

Hz. Peygamber, bir yıl öncesinde Ümretu'l-Kaza sırasında Mekke'yi ziyaret etmiş ve âdeta Mekkelilerin biriken kininin boşaltılmasını sağlamıştı. Onun ve sahabesinin tavırlarını izleyen Mekkeliler çok etkilenmişlerdi. Bu da bir yıl sonraki fetih sırasında ona karşı çıkmamayı sağlayan unsurlar arasındaydı. Dört bir koldan Mekke'ye giren Müslüman ordusuna karşı sadece bir yerde direniş gösterildiyse de fazla sürmedi. Bu çarpışmada iki Müslüman ölmüş ve 24 müşrik öldürülmüştü.[268] Hz. Peygamber bundan büyük üzüntü duydu. Huzalılara da intikamlarını alabilmeleri için ikindi vaktine kadar ruhsat verdi.[269]

Hz. Peygamber, her ne kadar az kan dökülmesini istese de Cahiliyye döneminden yeni çıkmış olan sahabenin bir kısmı intikam duyguları içerisinde idiler. Sa'd b. Ubade'nin "*Bugün haramların helal edileceği gündür*" sözü bunu göstermektedir.[270] Başka bir örnek verirsek: "*Ebu Hüreyre dedi ki: "Biz de ileri atıldık. Bizden hiç kimse istemiyordu ki onlardan dilediği kadar öldürmesin. Dilediğimiz kadar adam öldürmek istiyorduk. "Ebu Sufyan dedi ki: Ya Rasûlallah, Kureyşlilerin efendileri ve büyük çoğunluklarının kanı heder edildi.*[271] *Artık bugünden sonra Kureyş diye bir şey kalmayacaktır! Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Evine girene eman vardır." diye ilan ettirdi."*[272] Bu durumda Hz. Peygamber'in "*Evine giren emniyettedir, Kâbe'ye giren emniyettedir, Ebu Sufyan'ın evine giren emniyettedir.*" sözü fetih öncesi değil, fetih sırasında öldürme şikayetlerinin olması üzerine söylenmiş olmalıdır.

Yine Hz. Peygamber, Ensar'dan birini Halit b. Velit'e savaşı durdurması için gönderdiğinde giden haberci, Kureyşlilere düşmanlığından olsa gerek Halit'e Hz. Peygamber'in "*Öldürebildiğin kadar öldür*" dediğini aktarır. Halit de gereğini yapar.[273]

266 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 165.
267 Dozy, 88.
268 Belazuri, I, 425; İbn Kesir, 70 kişi öldürüldüğünü belirtir. İbn Kesir, VI, 558.
269 Vakıdi, 839.
270 İbn Hişâm, VII, 216.
271 Vakıdi, 867.
272 İbn Kesir, VI, 584.
273 İbn Kesir, VI, 558.

Bu şekildeki öldürme ve bir kısım yağmalamalar rahatsız edici olunca[274] Hz. Peygamber Mekkeliler için af ilan etti.[275] Yalnız toplam on kadar kişinin yakalanıp öldürülmeleri emrini verdi.[276] Bunlar hakkında yakalama emri çıkarılsa da hepsi öldürülmedi. Bir kısmı kaçtı ve affedildi, Abdullah b. Sa'd gibilerse aracılar vasıtasıyla affedildiler.[277] Sonuçta bu listeden 3 erkek ve 1 kadın olmak üzere toplam dört kişi yakalanıp öldürülmüştür.[278] Şiblî, bu konuda sadece Buhari rivayetinde geçen İbn Hatal'ın[279] ve ayrıca Mikyes'in cinayetlerine karşılık öldürüldüğünü belirtir.[280]

Şunu ifade edelim ki; Hz. Peygamber'in müthiş politik manevraları sayesinde Mekke mümkün olabilecek en az zayiatla ele geçirildi. Onun bu çabaları olmasa idi kan gövdeyi götürürdü. Ancak burada bir savaş durumu vardır. Savaş durumunda da kan dökülecektir. Hz. Peygamber'in bütün çabası bunu en aza indirmek yönünde idi. Eğer bazı kimselere cezalarını vermese idi, bu durumda mağdurları hoşnut edemez, otoritesini uygulayamazdı. Bu anlamda gerektiği kadar suçluların cezasını da verdi.

Hz. Peygamber, Mekke'ye girdi. İlginç bir şekilde Müslümanlara karşı Boykot anlaşmasının gerçekleştiği yeri kendisine konaklama yeri olarak seçti.[281] Daha sonra Kâbe'yi ziyaret etti. Kâbe'deki görevleri akrabalarının isteklerine karşılık eski sahiplerine vererek vefasını gösterdi.[282] Bu sırada şeytanın çığlık attığı ve çocuklarına artık Mekke'de müşriklikten ümidini kestiğini söylediği gibi rivayetler ise o esnada görülen manzara karşısında oluşan hayallerin ürünü olmalıdır.[283] Yine bu sırada Mekke'de Ebu Sufyan, Attab b. Esit[284] ve Fedale gibi birtakım kimselerin zihinlerinden geçirdikleri Hz. Peygamber'in aleyhindeki birtakım düşüncelerinin, Hz.

274 Örnek olarak Ebu Kuhafe'nin kızının kolyesi yağmalanmıştı. Vakıdi, 824.
275 Dozy, bu affın Kureyzalılara gösterilmediği şeklinde bir eleştiri getirse de ikisini kıyas mümkün değildir, 89.
276 İbn Sa'd, II, 136; Vakıdi, 825.
277 İbn Hişâm, VII, 226; Abdullah İbn Sa'd konusundaki detaylı rivayetlerin, Hz. Osman dönemi siyasi olayları bağlamında Abbasî dönemi aktarımları olma ihtimali vardır.
278 Detaylı bir inceleme için bkz. Akdoğan, 81.
279 Buhari, Meğazi, 50.
280 Şibli, I, 350.
281 Vakıdi, 828.
282 İbn Hişâm, VII, 232.
283 Vakıdi, 841.
284 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 177.

Peygamber tarafından tespit edildiği şeklindeki rivayetler,[285] Hz. Peygamber'e kehanet izafesinden öte bir şey değildir.[286]

Hz. Peygamber, Kâbe'deki putları işaret ederek ve sopasıyla iterek temizletti. Rivayetler, bu tavrı abartarak uzaktan işaretle putları devirdiğini söylerler.[287] Halbuki Hz. Peygamber'in böyle bir yeteneği varsa bu yeteneğini putlara tapmayan Müslümanlara değil, bu zamana kadar beklemeksizin Mekke dönemindeki putların gücüne iman eden Mekkelilerin gözü önünde yapmalıydı. Ayrıca Hz. Peygamber'in Kâbe'nin iç duvarlarına çizilen bütün resimleri de sildirmiş ancak o günlerde Mekke'de tapma tehlikesi bulunmayan Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa'nın resimleri üzerine elini koyarak[288] onları sildirmemiştir.[289]

Hz. Peygamber, Mekke'de herkesten biat aldığı gibi kadınlardan da biat almıştır.[290] Ayrıca Mekke'de kendisine sunulan bazı düzenlemelerde bulunmuştur. Bunlardan biri de zina mahsulü çocuğun durumuydu. Hz. Peygamber, çağının gereğini yaparak "*Zina mahsulü çocuk doğduğu döşeğe aittir. Zinacı erkeğe ise mahrumiyet düşer.*" buyurmuştur.[291]

Ben-i Cezimeler

Hz. Peygamber, fetih sonrası Halit b. Velit'i bir seriyye ile göndermişti.[292] Ben-i Cezimelere rastlayan Halit teslim olan

285 İbn Sa'd, III, 576.
286 Vakıdi, 846.
287 İbn Hişâm, VII, 238.
288 Ezraki, *Ahbaru Mekke*, Mekke 1996, I, 165.
289 Zehebi, I, 74; Hz. Peygamber, Mekke'de tapınılma tehlikesi olan putları temizledikten sonra o günlerde Mekke'de tapınılma tehlikesi olmayan Hz. Meryem ve oğlu İsa'nın resimlerini yerinde bırakmış ve dokunmamıştır. Bu tavır, Müslümanların resme bakışı açısından da önemli bir tavırdır.
290 Taberi, II, 162; Hz. Peygamber'in kadınlarla tokalaşıp tokalaşmadığı konusunda yapılan çalışmalar da esasen tokalaşma konusunda bir mahzur olmadığı ortaya konulmaktadır. Ahmet Keleş, "Kadınlar ile Tokalaşmanın Haramlığını Bildiren Hadislere Semantik Bir Analiz", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 14, Sayı: 3-4, Ankara 2001; ayrıca bkz: Rıza Savaş, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, İstanbul 1994, IV, 250-256; Rıza Savaş, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, İstanbul 1991, s. 70-76.
291 Buhari, Meğazi, 55; bu karar tabii ki o günkü şartların gereğidir. Günümüzde artık Hz. Peygamber'in bu hükmünün bir uygulama alanı kalmamıştır. Günümüz tıbbı, DNA tespitiyle rahat bir şekilde bebeğin kimin çocuğu olduğunu belirlemektedir.
292 İbn Hişâm, VII, 263.

halkı katletti. Bu halkın bir kısmı İslam nedir, küfür nedir bilmiyordu.[293] Ayrıca onların bir kısmı da Müslüman idi ve teslim olmuştu. Bunlardan bazıları namaz kıldıkları halde ve esir alınıp katledilmişlerdi.[294] Hz. Peygamber, bu duruma çok üzüldü ve anlatılan katliam karşısında "*İçinizde merhametli adam hiç mi yoktu?*" demiş[295] ve bu durumdan dolayı "*Allah'ım! Halid b. Velid'in yaptığı şeyden berî, uzak olduğumu sana arzederim.*" demek zorunda kalmıştı.[296]

Halit b. Velit'in Cahiliyye örfü gereği yaptığı bu tavırları Hz. Peygamber kabul etmezken, muhtemelen Halid'i temize çıkarmaya yönelik[297] olarak Ben-i Cezimelerin "*Dinden çıktık.*" şeklinde sözleri üzerine Halid'in saldırdığı gibi rivayetler aktarılmaktadır.[298]

Huneyn Savaşı

Hz. Peygamber, Mekke Fethi'ne gelirken Hevazinlilerin 20 bin kişilik bir toplulukla kendisine karşı yığınak yaptığı haberini işitmişti. Bu kadar sayıda insanı bir araya getirebilmek gerçekten çok büyük bir başarı idi.[299] Mekke'ye Ebu Sufyan sülalesinden Attab b. Esit'i vekil bırakarak Mekke'den iki bin kişinin katılımı ile 12 bin kişiye yaklaşan ordusu ile bunlar üzerine yürüdü. Yalnız ordusundaki sahabesi ona bağlı olduğu gibi bağlı olmayan hatta Müslüman olmayan birçok Mekkeli de bulunuyordu. Bazı kabileler sırf ganimet elde edebilmek için onun ordusuna katılmışlardı. Bir örnek verecek olursak Uyeyne b. Hısn'ın Taiflileri yiğit bir kavim olarak övmesi üzerine kendisine hem Hz. Peygamber'e yardıma gelip hem Taiflileri nasıl övebildiği sorulunca "*Vallahi ben sizinle birlikte Sakiflilere karşı savaşmak için gelmedim. Yalnız istedim ki Muhammed Taif'i fethetsin de Sakif'ten hisseme bir cariye düşsün. Onu alıp yatağıma götüreyim. Umulur ki benim için ondan bir erkek çocuk doğar. Çünkü Sakif kabilesi deha ve zeka sahibidir.*" demişti.[300]

293 İbn Sa'd, II, 149.
294 Vakıdi, 875.
295 İbn Kesir, VI, 606.
296 Vakıdi, 881.
297 Akdoğan, 113.
298 İbn Kesir, VI, 601.
299 Watt, 218.
300 İbn Hişâm, VII, 341.

Yolda yeni Müslüman olmuş olanlar, kendileri için müşriklerin tapındığı bir ağaç olan Zat-ı Anvat gibi bir ağacı belirlemelerini isteyince Hz. Peygamber çok kızdı ve onları uyardı.[301] Sahabe, ordunun kalabalık olması sebebiyle büyük bir gurura kapılmıştı. Bu da Huneyn bozgununu beraberinde getirecektir. Bazı kaynaklarda meleklerin Hevazinlilerin gözetleyicilerini öldürdüğü gibi aktarımlar bulunsa da bunlar övgü amaçlı rivayetlerdir.[302] Yine aktarılan abartılı rivayetlerde Hz. Peygamber'i öldürmeyi düşünen Şeybe'yi yıldırım çarptığı,[303] savaşta meleklerin demir kılıçlarının seslerinin duyulduğu,[304] bütün vadiyi dolduran meleklerin görüldüğü gibi aktarımlar vardır ki; bunlar abartı ve övgü dolu aktarımlardır.[305]

Hevazinlilerin kurduğu pusu ile Müslümanlar korkunç bir dağılma gösterdiler. Ancak Hz. Peygamber'in sebatı ve yanına Müslümanları daveti ile tekrar toplanan Müslümanlar Hevazinlileri yendiler. Bu bozguna sevinen hatta bu kargaşada Hz. Peygamber'i öldürmeyi düşünen birtakım Mekkeliler de bulunuyordu. Ancak Safvan b. Ümeyye gibi Müslüman olmadığı halde "*Vallahi başımızda Hevazinli biri yerine Kureyşli birinin olmasını tercih ederim.*" diyen asabiyeti ölçü alan Mekkeliler de bulunuyordu.[306]

Taif Seferi

Hz. Peygamber, Huneyn'den sonra Taif'e yürüdü ve onların kalelerini 20 gece kuşattı. Daha sonra kuşatmanın uzun süreceği düşünülerek Cirane'de toplanmış olan Hevazin'den elde edilen malları dağıtmak üzere dönüş emrini verdi.[307]

Bu sefer sırasında bir Müslüman, Hz. Peygamber'in yanından geçerken devesiyle Hz. Peygamber'i sıkıştırıp onun ayağını acıtıyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, bu şahsa kamçı ile vurup arkadan yürümesini istemişti. Daha sonra bu şahsı çağırıp 80 koyun vererek gönlünü aldı.[308]

301 İbn Hişâm, VII, 283.
302 İbn Hişâm, VII, 278.
303 Vakıdi, 910.
304 İbn Sa'd, II, 156.
305 İbn Hişâm, VII, 293.
306 İbn Hişâm, VII, 285-286.
307 İbn Hişâm, VII, 336.
308 Taberi, II, 176.

Cirane'de Ganimet Dağıtımı

Hz. Peygamber, muhtemelen ganimetin dağıtımı konusunda ordunun acelesi sebebiyle Taif kuşatmasını kaldırıp geri döndü. Cirane'de ganimetleri dağıttı. Dağıtımda yeni Müslüman olan Tuleka'ya fazla mal verdi. Bu durum Ensar arasında bazı sözlere sebep olunca "*Onlar mallarıyla sizler de Allah Rasulu ile döneceksiniz.*" sözleriyle Ensar'ın gönlünü aldı.[309] Ancak genelde mal dağıtımı hususunda bir huzursuzluk vardı. Bu durum yeni Müslüman olanlardan kaynaklanıyordu.[310] Hatta bir ara Hz. Peygamber'i bir ağaca sıkıştırmışlar çok zor durumda bırakmışlardı.[311]

Hz. Peygamber'in kalbi İslam'a ısındırılacaklara birçok mal verip de Cuayl gibi İslam'ın kahrını çekenlere az vermesi sahabenin de dikkatini çekmiş ve bu sebeple Sa'd b. Ebi Vakkas Hz. Peygamber'e "*Yâ Rasûlallah! Cuayl b. Sürâka'yı bıraktın da Uyeyne b. Hısn ile Akra b. Hâbis ve benzerlerine yüzer deve verdin!?*" demişti. Peygamberimiz Aleyhisselam "*Varlığım kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki; Uyeyne ve Akra gibi kişilerle yeryüzü dolup taşsa, Cuayl b. Sürâka onların tümünden daha hayırlıdır! Fakat ben bunları İslamiyet'e ısındırmak, alıştırmak için kolluyor, Cuayl b. Sürâka'yı ise sımsıkı bağlı olduğu Müslümanlığına ve ahirette kendisine hazırlanmış üstün mükâfatlara havale etmiş bulunuyorum!*" buyurdu.[312]

Bu sırada Hz. Peygamber'i adaletsizlikle suçlayan Zu'l-Huveyrisa isimli şahıs hakkında Hz. Peygamber'in şu sözleri söylediği aktarılır:

> *Onun öyle tarafları olacak ki dinde çok derinleşeceklerdir. Nihayet İslam dininden, okun avı delip geçtiği gibi çıkacaklar. O okun temrenine bakılır, onda bir şeye rastlanamaz. Ucuna bakılır, onda bir şeye rastlanamaz. Sonra gövdesine bakılır, onda bir şeye rastlanamaz. Sonra teleğine bakılır, onda da bir şeye rastlanamaz. İşkembe, bağırsak ve kana bulaşmadan delip geçmiştir.*[313]

309 Buhari, Meğazi, 58.
310 Umeri, 259.
311 İbn Hişâm, VII, 356.
312 Vakıdi, 949.
313 İbn Hişâm, VII, 362.

Şüphesiz bu adamın arkadaşları veya arkadaşçıkları vardır. Bunlar Kur'an okuyacaklar, fakat Kur'an onların boyun çemberlerini geçmeyecektir. Ok süratle avı delerek öteye çıktığı gibi bunlar da dinden hızla çıkıvereceklerdir.[314]

Doğrusu bu rivayet, hadis kaynaklarında Haricilerle ilgili bölümde aktarılmaktadır ki; bu bile rivayetin Haricilerin siyasi rakipleri tarafından uydurulduğunun en önemli kanıtıdır.[315]

TEBUK SAVAŞI

Hz. Peygamber'in Tebuk Savaşı'na hazırlık sadedinde ashabından yardım talebi olmuştu. Yapılan yardımlardan özellikle Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın yaptığı yardımlar ön plana çıkarılmaktadır. Hz. Ömer malının yarısını getirirken, Hz. Ebubekir'in malının tamamını getirmesi, Hz. Osman'ın yaptığı yardımlar sonrası Hz. Peygamber, onun hakkında "*Bugünden sonra ne yaparsa yapsın. Hiçbir ameli Osman'a zarar veremeyecektir.*"[316] demesi ve dört halifeden geriye kalan Hz. Ali'yi Medine'de bıraktıktan sonra "*Musa'nın Harun'a kardeş oluşu gibi sen de bana kardeş olmak istemez misin? Ancak benden sonra bir peygamber gelmeyecektir.*"[317] demesi dikkat çekicidir. Bu tür rivayetlerin Hz. Ali'yi yüceltenlere karşı dört halifeye olan saygıyı dengelemeye yönelik olma ihtimalini göz önünde tutmak gerekir. Ayrıca Medine'ye vekil olarak sahabeden Muhammed b. Mesleme'yi bıraktığı halde[318] Hz. Ali'yi ailesinin başında bırakması da düşündürücüdür.

Tebuk için hazırlanan ordunun sayısı konusunda net bilgilere ulaşamıyoruz. Kaynaklar sayının ordu defterlerine yazılamayacak kadar kalabalık olduğundan bahsederler.[319] Genel olarak verilen 30 bin rakamı[320] muhtemelen tahmini bir rakamdır.[321] Net olarak

314 İbn Mace. Mukaddime, 12.
315 Şaban Öz, "Hz. Peygamber'in Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri", *AÜSBE*, Ankara 1999 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 108.
316 Vakıdi, 991
317 İbn Hişâm, VII, 388.
318 İbn Sa'd, II, 165.
319 Vakidi, 992.
320 Sayı konusunda ihtilaflar için bkz. Umeri, 287.
321 İbn Kesir, VII, 145.

bilinemediğinden abartma olması ihtimali de mümkündür.[322] Ancak 12 bin deve, 10 bin at olduğu düşünülürse bu rakama yakın bir sayı olduğu düşünülebilir.[323]

Hz. Peygamber, savaş öncesi hedefini açıkça ilan etti. Amacı, muhtemelen bedeviler üzerinde psikolojik bir etki uyandırmaktı. Çünkü o günkü dünyanın en güçlü hakimi Bizans İmparatoru ile savaşmaya gidiyordu. Bu sebeple herkesin sefere katılmasını istiyordu. Ancak münafıkların seferden kaçmasından çok, bazı sahabenin kaçması Hz. Peygamber'e zor geldiği için şöyle demişti: "*Bana asıl zor gelen, Muhacirlerin, Ensâr'ın, Gifar'ın ve Eslem'in geri kalmasıdır.*"[324]

Hz. Peygamber, yolda ordusunu gözetip kollayan bir komutan gibi davranıyor, ticaret yaptığı dönemlerden edindiği tecrübe ile Semut kavminin yaşadığı bölgeden geçerken herkesin gece yatmasını ve ayağa kalkmamasını tavsiye ediyordu. Onun bu sözünü tutmayan bir kişi kasırga ile uzaklara sürüklenmişti.[325]

Bereket Olayları

Tebuk Seferi, gerçekten çok sıkıntılı bir yolculuktu. Sıcaktı. Susuzluk hat safhada idi. Hz. Ömer, bu durumu "... *Bazı adamlar develerini boğazlıyor, dışkısını sıkıyor, ondan süzülen suyu içiyor, kalan kısmını da ciğerinin üzerine koyuyordu...*"[326] şeklinde anlatır. Böyle bir ortamda Hz. Peygamber kendisini Tebuk savaşının değişik safhalarında tedbirler almak zorunda hissetmiştir. Bu bağlamda kimi zaman bir yerdeki bazı su sızıntılarını Hudeybiye seferinde yaptığı gibi dikkatli bir şekilde ok ile kurcalayarak ordunun su almasını sağlamıştır.[327] Bu savaş sırasında yağan yağmurun Hz. Peygamber'in isteği ile yağdığı düşünülmüş, buna karşı çıkanlar ise nifak ile yaftalanmıştır.[328] Sonuçta bütün buna benzer olaylar, birer yeme ve içme mucizesine dönüştürülüvermiştir. Tebuk Seferi sırasında bu şekilde üretilen, çoğaltılan birçok abartıya rastlanabilir.

322 Rodinson, 260.
323 Belazuri, 443.
324 İbn Kesir, VII, 183.
325 Vakıdi, 1006.
326 İbn Kesir, VII, 160.
327 Vakıdi, 1039.
328 İbn Hişâm, VII, 390.

Bu konudaki abartılar o kadar ileri gider ki Hz. Peygamber övülecek yerde, âdeta yerilmektedir de raviler bunun farkına varamamaktadırlar. Bir örnek verirsek: "*Bir merkebe binmiştim. Resulullah (sav) da namaz kılmakta idi. Merkeb üzerinde iken önünden geçtim. O, "Allahım, bunun eserini kes." dedi. Ben de artık yürüyemez oldum.*"[329]

Abartılar bununla da kalmaz. Tebuk Seferi sırasında Medine'de vefat eden bir sahabenin cenaze namazını kılabilmek için yer dürülmüş, 70 bin meleğin hazır olduğu namaza Hz. Peygamber de katılmıştır. Bu cenaze sahibinin özelliği ise İhlas suresini çok okumasıymış. Bazı rivayetlerde ise cenaze Medine'de Hz. Peygamber Tebuk'ten görebileceği kadar yükseltilmiş de Hz. Peygamber cenazeyi görünce ona bakıp namazı kılmış.[330] Yine Hz. Peygamber, Tebuk'te yıllar sonra Hire şehri ele geçirilince elde edilen Şeyma isimli bir kadının sahabeden olduğunu söylemiş.[331]

Ayrıca Münafıkların Hz. Peygamber için kaybolan devesinin bile yerini bilemediği şeklindeki sözlerine karşı Hz. Peygamber'in devesinin yerini söylediği aktarılır.[332] Hâlbuki Hz. Peygamber, devesi kaybolanın kendisine soru sormasını bile yasaklamış olup[333] bu tür gaybi bilgilerin kendinde olmayacağını sahabesine tembih etmişti. Kendisinin gaybı bildiğini söyleyenlere "*Sakın böyle söylemeyin.*" diye tembih eden birisiydi.[334] Sahabe de bu konuda bilinçlenmişti. Nitekim Hz. Peygamber'e "*Peygamber isen devemin karnındakini bil.*" diyen adama karşı sahabe çok sert cevaplar vermişti.[335] O, Hudeybiye'de Hz. Osman'ın katledildiğini duyunca inanmış ve Rıdvan biatını almıştı da sonradan ölmediği haberi kendisine ulaşmıştı.[336] Doğrusu Tebuk dönüşü devesi üzerinde yol alırken yorgunluktan uyuklayıp düşmek üzere iken saha-

329 İbn Kesir, VII, 169.
330 İbn Kesir, bu hadis konusunda şöyle der: Bu hadiste şiddetli derecede gariplik ve münkerlik vardır. İnsanlar, bunun münkerlik ve garipliğini Alâ b. Zeyd'e isnad etmişlerdir ve Alâ hakkında olumsuz konuşmuşlardır. İbn Kesir, VII, 176.
331 İbn Kesir, VII, 202.
332 İbn Hişâm, VII, 391.
333 Buhari, Tefsir, 111.
334 Buhari, Meğazi, 12.
335 İbn Hişâm. V, 68.
336 İbn Hişâm, VII, 64.

be tarafından düşmemesi için tutulan[337] ve bu tür insani zaafları ile tanımamız gereken Hz. Peygamber'e böyle şeyleri yakıştırmak uygun değildir.

Hz. Peygamber, Tebuk Seferi ile âdeta devletinin kuzey sınırlarını belirlemiş oldu. Gerçi çok büyük maddi kazanç sağlayamadı. Ancak bu seferin ona siyasi etkinlik bakımından getirisi büyük idi. En azından ismi konulmasa da Bizans ile karşılıklı bir saygınlık kazanılmış oluyordu.[338]

Heyetler Yılı

Tebuk sonrası Hz. Peygamber'in Bizans'a karşı çıkabilme cesareti bir kısım Arapları Medine'ye bağlılık göstermeye yöneltti. Bu sebeple bu sene bazı heyetler Medine'ye gelip bağlılık arz ettiler. Ancak kaynaklar bu heyetlerin sayısı, geliş sebepleri ve yılı konusunda abartı içine girmiştir.[339] Bu konuda aktarılan rivayetlerin bir kısmı problemlidir.[340] Bazen daha önce gelen heyetler bu yılın olayları içinde sayılmıştır. Bazı ziyaretler ise kavmin bir temsilcisi olarak değil[341] kişisel bir ziyaret olarak algılamak uygundur.[342] Gelen bazı heyetlerin hepsi Müslümanlığı tercih etmemiştir.[343] Taifliler gibi bir kısmı ise siyasi zorunlulukla İslam'ı kabullenmiştir. Taiflilerin putu olan Lat'ı yıkmak için Ebu Sufyan'ın gönderilmesi ise çok politik bir adımdır.[344] Necran gibi 120 bin kişilik ordular çıkarabilen bazı halklar ise Hz. Peygamber'le anlaşma yolunu seçmiştir.[345]

Hz. Peygamber'in bu dönemde bütün Arabistan'a hakimiyet kurduğunu söylemek abartılı olur. Misal verecek olursak Bi'ru Maune faciasının müsebbibi ve katili Amir b. Tufeyl bu dönemde hiç korkmadan Medine'ye gelmiş, Hz. Peygamber'i öldürmek için

337 Vakıdi, 1040.
338 Dermenghem, 310.
339 Bazı kaynaklar 15 heyetten bahsederken, bazıları bunu 60'a çıkarmaktadır. Şiblî, I, 426
340 Umeri, bu konuda gelen rivayetlerin senetlerinin çoğunun zayıf olduğunu bildirir, 294.
341 İbn Hişâm, VII, 495.
342 Watt, 232.
343 İbn Hişâm, VII, 467.
344 İbn Hişâm, VII, 413.
345 İbn Kesir, VII, 263.

plan yapmış, plan gerçekleşmeyince ve Hz. Peygamber ile anlaşamayınca Medine'yi askerlerle doldurmakla tehdit etmiş ve çekip gitmiştir. Hz. Peygamber ise onun aleyhine beddua etmekten başka bir şey yapamamıştır.[346]

VEDA HUTBESİ

Hz. Peygamber'in tek haccı olan Veda Haccı sırasında Arafat'ta verdiği hutbe genelde Veda Hutbesi olarak aktarılır ve bu konuda birçok çalışma yapılmıştır.[347] Ancak Hz. Peygamber'in Arafat'ta bu şekilde hutbe verdiği ilk kaynaklarca net olarak teyit edilmemektedir. İbn Hişâm, Taberi, İbn Sad, Belazuri hac konusundan bahsederlerken böyle uzun bir hutbeden bahsetmezler. Vakıdi'de kısa bir hutbe bulunmaktadır.[348] Hatta Buhari'de geçen bir rivayette, aktarılanların tam tersine Arafat'ta uzun hutbe vermenin Hz. Peygamber'in sünnetine muğayir olduğu bildirilmektedir.[349]

Nedvi bu konuda şöyle der: "*Bu hutbe, hiçbir ravi tarafından tam ve birbirine bağlı bir şekilde kaydedilmemiştir. Bu hutbenin hangi gün verildiğine dair ihtilaf vardır.*"[350] Ebu Zehra ise bu hutbenin Arafat'ta değil Mina'da verildiği konusunu dile getirir.[351] Bu sebeple müellifler genelde Hz. Peygamber'in bu hac esnasında değişik mekânlarda[352] yaptığı konuşmaları birleştirip[353] bir metin oluşturma gayreti içine girmişlerdir.[354] Böylece sayfalar dolusu "Veda Hutbesi" diye bilinen bir metin ortaya çıkmıştır ve doğrusu bir hutbeler mecmuasıdır.[355] Hz. Peygamber'e ait olsa da aynı anda söylenmediği açıktır. Bu uzun hutbeyi dinleyenler konusunda da 120 bin gibi birtakım abartılı rakamlar bulunmaktadır.[356]

346 İbn Hişâm, VII, 457.
347 Umeri, 298.
348 Vakıdi, 1111
349 Buhari, Hac, 92.
350 Şibli, I, 507, 10. dipnot.
351 Ebu Zehra, C. IV, Veda Haccı bölümü.
352 Mina'da 1. ve 2. gün söylenen hutbeler gibi, Algül, II, 62.
353 Hamidullah, *Vesaik*, 379.
354 Şibli, I, 507; Sarıçam, 390.
355 H. Ahmet Özdemir, "Son Peygamber'in (sav) Son Mesajı Olarak Vedâ Hutbesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V (2005), Sayı: 1.
356 Umeri sayının 40 bin olduğunu aktarır, Umeri, 299.

HZ. PEYGAMBER'İN VEFATI[357]

Üsame Ordusu

Hz. Peygamber hastalığa tutulmadan önce Üsame ordusunu hazırlamış, ancak hastalığı sebebiyle gönderilmesi Hz. Ebubekir döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu ordunun içinde -gerçi bir kısım kitaplar genel ifade kullandıkları için[358] bundan bahsetmese de- Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in[359] de olduğu[360] fakat Hz. Ebubekir'in halife olunca Hz. Ömer'i yardımcı olarak yanına aldığı bildirilir.[361]

Bazı müellifler, "Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi Medine'de bırakıp Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'i ordu ile göndermesi sebebiyle, vefatı sonrası Hz. Ali'yi halifeliğe bırakmak istediği ve ikisini Medine'den uzaklaştırdığı" şeklindeki Şia'nın geliştirdiği düşünceler dolayısıyla olsa gerek, Hz. Ebubekir'in zaten namaz imamı olduğunu, Hz. Ömer'in ise orduya katıldığından kesin olarak emin olunamayacağını belirterek bu rivayetlerin asılsız olduğunu ileri sürerler.[362]

Ancak sırf bir grubun görüşünü destekleyecek diye bir rivayeti reddetmeye gerek yoktur. Çünkü Üsame Ordusu'nun hazırlanması, Hz. Peygamber'in hastalığından öncedir ve böyle bir düşünceye ihtimal bırakmamaktadır.[363] Ayrıca böyle bir davranış ilk de değildir. Hz. Peygamber, bundan önce de Ebu Ubeyde b. Cerrah komutası altında ve içlerinde Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in de bulunduğu bir birliği sefere göndermişti.[364]

Bu sebeple Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in bu orduya katılmadığı gibi bir düşünceye ve zorlama yoruma gerek yoktur. Doğrusu ikisi de orduya katılmak üzere hazırlanmışlar, ancak Hz.

357 Bu çalışma daha önce makale olarak yayınlanmıştı. Bkz. Mehmet Azimli, "Hz. Peygamber'in Hastalığından Kur'an'ın Cem'ine Kadar Meydana Gelen Bazı Olaylar Üzerine Mülahazalar" *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: I, Nisan 2009, 67.
358 İbn Hişâm, VII, 555; Taberî, II, 224.
359 Vakıdî, 1118.
360 İbn Sa'd, II, 190.
361 Belazurî, I, 465.
362 Şibli, I, 517, Süleyman Nedvi'ye ait dipnot.
363 Şibli, I, 517, eseri sadeleştiren Osman Zeki Mollamehmetoğlu'na ait dipnot.
364 Vakıdî, 770.

Peygamber'in vefatı sebebiyle biri halife olmuş, diğeri de onun yardımcısı olunca sefere katılamamışlardır.

Hz. Peygamber'in Hastalığı

Hz. Peygamber'in vefatıyla sonuçlanan hastalığının ne kadar sürdüğü konusundaki rivayetlerde ihtilaflar bulunmaktadır.[365] Rivayetler, genel olarak hastalığının 13 gün sürdüğünü bildirmektedir.[366] Hz. Peygamber'in vefat ettiği tarih de net olarak ortaya konamamıştır. Mevlana Şiblî, bu konuda gelen farklı rivayetleri incelemiş ve uzun mütalaalarda bulunmuştur. Mütalaalarında bu konuda gelen rivayetlerin bir kısmının Hicri takvime uymadığını ortaya koymuş ve rivayetler arasından nihayet Hicri 11. senenin Rebiulevvel ayının birinci günü vefat ettiğini bildiren rivayeti tercih etmiştir.[367]

Hz. Peygamber'in kaç yaşında vefat ettiği konusunda bilginler arasında ihtilaflar bulunmaktadır. Bazı kaynaklar 60 yaşlarında vefat ettiğini bildirirlerken,[368] genel kanaat onun 63 yaşında vefat ettiği yönündedir.[369] Hz. Peygamber'in öldüğü günün pazartesi olduğu[370] ve çarşamba günü defnedildiği belirtilir.[371]

Kırtas Hadisesi

Hz. Peygamber, hastalığı sırasında "*Bana bir kâğıt (kırtas) getirin. Size, uyguladığınızda sapıtmayacağınız bir şeyler yazdırayım.*"[372] demiş, ancak gelişen olaylar sebebiyle bu yazıyı yazdırmak mümkün olmamıştır. Bu durum, İslam tarihi boyunca Şia ve Ehl-i Sünnet arasında polemik konusu yapılmıştır. Hz. Peygamber'in bu sözü, Şia'yı "*Hz. Peygamber kendinden sonra halife olarak Hz. Ali'yi tavsiye edecekti.*" düşüncesine ve iddiasına sevk ederken,[373] Ehl-i Sünnet ise "*Hz. Peygamber bir gün dedi ki: "Bana kağıt getirin benden sonra kimin başınıza geçeceğini ya-*

365 Umeri, 301.
366 Belazurî, I, 657.
367 Şibli, I, 517 vd.
368 Buhari, libas, 68.
369 İbn Hanbel, I, 236.
370 Taberi, II, 232.
371 Belazurî, I, 634.
372 İbn Sa'd, II, 242.
373 Bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, *İmamiye Şia'sı*, İstanbul 1984, 18 vd.

zayım." diye emredecektim; fakat ashabım Ebubekir'den başkasını halife olarak seçmez diye bu işten vazgeçtim."[374] şeklindeki rivayetlerle karşı atağa geçip hilafetin Hz. Peygamber tarafından Hz. Ebubekir'e verildiğini ispata sevketmiştir. Doğrusu kırtas rivayetleri doğru olsa bile olaydan sonra Hz. Peygamber'in üç gün daha yaşayıp, hutbe bile vermesi meselenin büyütüldüğü kadar önemli olmadığının en önemli göstergesidir. Esasen bu tür rivayetlerin siyasi gayretlerle uydurulduğu "Halifelik Tarihine Giriş" adlı eserimizin ilgili bölümünde[375] izah edildiği için bu kadar bilgiyle iktifa ediyoruz.

Siyasi gerekçelerle üretilen malzeme bununla da kalmamıştır. Hz. Peygamber'in hastalığının son günlerinde[376] minbere çıkıp "Mescitteki bütün kapıların kapatılmasını, sadece Ebubekir'in mescide açılan kapısının açık bırakılmasını"[377] istediği aktarılarak[378] bunun Hz. Ebubekir'in hilafeti için işaret olduğu şeklinde Şia karşıtı düşünceler geliştirilmiştir.[379] Mescidin her sahabenin evine açılan kapısının olmaması bir yana[380] rivayetin sebebi olarak Abbas tarafından sorgulandığından olsa gerek Hz. Peygamber'in *"Ey Abbas! Ben ne kendiliğimden açtım, ne de kendiliğimden kapattım!"*[381] şeklinde izah edilemeyen tuhaf bir açıklama yaptığı aktarılır. Bunlar Hz. Ebubekir'i ön plana çıkarabilmek için Hz. Peygamber adına uydurulan rivayete kılıf bulmaya yönelik aktarımlar olmalıdır.

Yine aynı hutbesinde Hz. Peygamber *"Şanı yüce olan Allah, bir kulunu dünya zineti ile kendi katındaki nimetler arasında muhayyer bıraktı. O kul da ahireti, Allah katında olanı seçti."* şeklindeki sözünün maksadını sahabe içinde Hz. Ebubekir'den başka hiç kimsenin anlayamadığı ve Hz. Ebubekir'in ağlamaya başlaması üzerine sahabenin şaşkınlıkla onun ağlamasını sorgu-

374 İbn Sâd, III, 180; Belazurî, I, 633; Buharî, Ahkâm, 51; Müslim, Fedailü's Sahabe, 10.
375 Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, 63.
376 Belazurî, I, 637.
377 İbn Hişâm, VII, 569.
378 Taberi, II, 227.
379 Köksal, XVIII, 74.
380 İbn Sad, 3/175.
381 İbn Sa'd, II, 228.

ladıkları belirtilir.[382] Hâlbuki Hz. Peygamber'in vefat edeceğini birçok sahabe tahmin ediyordu. Abbas, bu sebepten dolayı Hz. Ali'ye Hz. Peygamber'in vefat edebileceğini emirliği talep etmesini istemişti.[383] Ensar, Hz. Peygamber vefat eder etmez hiç beklemeden Sakife'de toplanmıştı. Bu tür aktarımlar daha çok Hz. Ebubekir'i ön plana çıkarmaya yönelik olup onun hilafete daha layık olduğunu ispat amaçlı olmalıdır.

Ayrıca Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile özel bir konuşma yapmak istemesi,[384] Hz. Osman'a gizli bir şey söylemesi gibi rivayetler, ya Şia'nın veya Emevîlerin, dolaylı olarak Cebriyecilerin haklılığını ispata yönelik rivayetler olmalıdır.[385] Esasen bütün bunlar mezhepsel gayretle Hz. Peygamber'i konuşturma sonucu ortaya çıkan çelişkileri izah etmeye yönelik çabalardan başka bir şey değildir.

Yine Hz. Peygamber'in son günlerinde ashabına

> *Ensar konusunda Allah'tan sakınmanızı ve onlara karşı iyi davranmanızı tavsiye ederim. Onların hakkını tanıyınız! İyi biliniz ki Ensar cemaati gitgide azalacak, hatta yemek içindeki tuz gibi olacaklar!*[386]

şeklindeki sözü dikkat çekicidir. Bu söz muhtemelen sonraki dönemlerde Ensar'ın siyaseten devre dışı bırakılması ve Kureyş'in bütün bürokrasiyi ve rantı ele geçirip Ensar'ın hizmetlerinin unutulması sebebiyle Hz. Peygamber'in dilinden bu durumun tenkit ettirilmesinden ve sonraki yıllardaki siyasi gelişmelerin rivayetlere yansımasından başka bir şey değildir kanaatindeyiz.

Ev Halkına İlaç İçirilmesi

Hz. Peygamber'e, vefatı ile sonuçlanan hastalığı sırasında baygın halde iken iyileşmesi için, istemediği halde ona zorla ilaç içirilmesi üzerine, ayıldıktan sonra amcası Abbas'a[387] hürmeten

382 İbn Sa'd, II, 231.
383 İbn Sa'd, II, 245.
384 Adnan Demircan, *Gadiri Hum Olayı*, İstanbul 1996; Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 66.
385 İbn Hanbel, I, 356; bkz. Köksal, XVIII, 30; bu tür düşünceler, yönetimi değiştirmeyi düşünenlere karşı Allah'ın önceden her şeyi ayarladığı, dolayısıyla yönetime karşı gelmemek gerektiği düşüncesini desteklemek için saltanatçı rejimlerce desteklenmiştir.
386 İbn Hişâm, VII, 570.
387 Taberi, II, 229.

onu hariç tutarak[388] bu ilaçtan herkese zorla içirtilmiştir.[389] Hatta bundan oruçlu olan zevcesi bile kurtulamamıştır.[390]

Bu rivayet, Hz. Peygamber'in insanî yönünü göstermesi açısından en güzel örneklerden biri olarak verilebilir. O, bir insandı, bayılıyordu, ayılıyordu, kızıyordu ve burada olduğu gibi kendi iyiliği için yapılan bir muameleye karşı çok sert tepkiler verebiliyordu. Esasen onun hayatının bu yönleri saklandığı, ortaya çıkarılmadığı zaman örneklik zemininden de uzaklaştırılmış olmaktadır.

Hz. Peygamber Kimin Kucağında Vefat Etti?

Şia ve onlara muhalefet edenler arasındaki tartışmaların nasıl Hz. Peygamber'in sözleri ile ispatlanmaya götürüldüğünün örneklerinden bir kısmını yukarıda vermiştik. Şimdi vereceğimiz tartışma da bu örneklerden biridir. Hz. Peygamber'in eşlerinden izin alarak hastalığını Hz. Aişe'nin odasında geçirdiği net bir durumdur. Hz. Peygamber, 13 günlük bir hastalıktan sonra Hz. Aişe'nin odasında başı Hz. Aişe'nin göğsünde iken vefat etmiştir.[391]

Ancak Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'ye karşı savaşmış bir kadın olan Hz. Aişe'nin kucağında, vefat etmesine gönülleri razı olamayan Şia taraftarlarının gayretiyle olsa gerek "*Hz. Peygamber'in başı, Hz. Ali'nin kucağında iken ruhu kabzedilmiştir.*"[392] şeklinde rivayetler üretilmiştir. Bunlar, kişinin rakibini (Hz. Aişe) kötülemeye kendi liderini de (Hz. Ali) yüceltmeye yönelik uydurmalardan başka bir şey değildir. Esasen Hz. Ali'nin bu tür şeylerle yücelmeyeceği, Hz. Aişe'nin de bu tür şeylerle alçalmayacağı bilinmelidir.

Hastaya Dua

Hz. Peygamber'in, vefatıyla sonuçlanan hastalığı sırasında şifa için dua etmediğini görüyoruz. Hatta kendi kendini kınayarak "*Ey Nefs! Sana ne oldu ki her sığınılacak yere sığınıyor, her*

388 İbn Hişâm, VII, 571.
389 Belazurî, I, 637.
390 İbn Sa'd, II, 235.
391 Belazurî, I, 650.
392 İbn Sa'd, II, 263.

şeyden medet umuyorsun?! diyordu.[393] Kendisine dua eden eşi Hz. Aişe'ye "*Üzerimden elini kaldır! Bu okuman bana yarar vermez! Ben müddetimi bekliyorum.*" demişti.[394]

Hz. Peygamber'in buradaki tavrı, duanın gereksizliği anlamında değil, duanın hayatta bir şeyleri değiştiremeyeceğini, sadece olsa olsa dua eden kişilere pozitif bir duygu ile faydası olabileceğini göstermektir. Esasen dua, Allah'ın kullarından istemiş olduğu kulluk araçlarından birisidir. Kul, dua ile onun yüceliğini kabullenir. Bu yüzden Allah şöyle buyurmaktadır: *De ki: "Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?"*[395] Bu anlamda bir ibadet eylemi olarak dua, diğer ibadetlerde olduğu gibi eylemi yapan kişi açısından bir iç huzuru sağlamakta, kişiyi pozitif bir düşünce ile motive etmektedir. Günümüzde hastalar üzerinde yapılan modern araştırmalarda da dua eden hastaların daha erken iyileştikleri sonucuna varılmıştır.[396] Bu da bunun güzel bir göstergesidir.

Peygamberlik Mührünün Kaldırılması

Daha önce yayınladığımız bir çalışmamızda mühür konusunda geniş bilgi verdiğimizden, burada meseleye kısaca değinmek istiyoruz. Mührün, Hz. Peygamber'in sırtında güvercin yumurtası, küçük bir elma gibi veya sol omzunda, kıllı, ten renginde kan alma aletinin izi gibi olduğu bildirilir.[397] Kimi müellifler bu konuda sahih bir rivayet olmadığını belirtirler.[398] Ayrıca mührün net olarak ne şekilde olduğu da tam belli değildir. Ne Hz. Peygamber'den ne de onu devamlı gören eşlerinden bu konuda bir aktarım söz konusudur. Muhtemelen Hz. Peygamber'in sırtında bulunan bir et beni, insanlar tarafından böyle algılanmış veya bu tür rivayetler "Daha önceki peygamberlerin sırtındaki nübüvvet mührü (!) gibi son peygamberin de sırtında bu mühürden vardır." şeklinde İsrailiyata dayalı bilgilere göre uydurulmuş olmalıdır.[399]

393 İbn Sa'd, II, 257.
394 Belazurî, I, 640.
395 Furkan, 77.
396 Ali Şeriati, *Dua*, çev. Kerim Güney, İstanbul 1993, 48.
397 İbn Hişâm, II, 142.
398 Bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, İstanbul 2001, 128.
399 İbrahim Sarmış, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, Konya 2005, I, 34-36. *Siyeri Farklı Okumak* I, 64, 317 no'lu dipnota bakınız.

Rivayetlere göre; Hz. Peygamber'in sırtında bulunan nübüvvet mührü, vefat ettiği zaman yok olmuştur.[400] Bu anlatıma göre; peygamberliğin bittiği ortaya konulmuş olmaktadır.[401] Hatta Müslümanlar Hz. Peygamber'in vefat edip etmediği konusunda ihtilafa düşerek "*Peygamberinize bir bakınız! Kendisi, bu durumu ile göğe urûc ettirilmiş olabilir!*" dediler. Cesedi inceledikten sonra "*Nasıl ölmüş olabilir ki?! O, bizim üzerimize şahit dikilecek, biz de insanların üzerine şahit olacağız! Hayır! Vallahi o ölmemiştir! Fakat İsa b. Meryem gibi semaya kaldırılmıştır, geri dönecektir!*" demişler ve "*Ölmüştür*!" diyenleri tehdit etmişler.[402] Hz. Aişe'nin evinin içinde ve kapısının önünde "*Onu gömmeyiniz! Çünkü Resulullah Aleyhisselam ölmemiştir!*" diyerek seslenmişler.[403] Hz. Osman da "*Resulullah Aleyhisselam ölmemiştir! Fakat İsa b. Meryem Aleyhisselam gibi semaya ref olunmuş, kaldırılmıştır*!" diyormuş.[404] Bunun üzerine Esma bt. Ümeys, Hz. Peygamber'in iki küreği arasına elini koymuş ve "*Resulullah Aleyhisselam vefat etmiştir! Çünkü onun iki küreği arasındaki peygamberlik hâtemi kaldırılmıştır.*" diyerek meseleyi açığa kavuşturmuş, onları ikna etmiştir.[405]

Hz. Peygamber'in eşleri dururken, Hz. Ebubekir'in eşi olan bir kadının gelip cesedi çevirip çıplak sırtına elini koyup bu karara varması da tuhaf bir durumdur. Bu anlatımların esası olmayan bir durum üzerine uydurulduğu kanaatindeyiz. Esası olmayan bir şey üzerinde fazla yorum yapmayı da zait addediyoruz. Ayrıca sahabenin Hz. Peygamber'in Hz. İsa gibi urûc ettiği şeklindeki bir inancı taşıması pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla bu rivayetlerin asıl uydurulma sebebinin, bu rivayetlerde aranması gerektiği hususunu da önemsiyoruz. Hıristiyanlarla karşılaşıp, kültürel etkilenme sonucunda gelişen bazı tartışmalı inançların, bu rivayetlere yerleştirilerek destek ve teşvik alındığına inanmaktayız. Konu ve bağlam uygun düşünce, yerleşik Yahudi ve Hıristiyan kültüründen sızmalar, bir kısım dinî inanç ve geleneklerin göstergesini saptırmıştır.

400 İbn Sa'd, II, 426.
401 Belazurî, I, 654.
402 Belazurî, I, 655.
403 İbn Sa'd, II, 271.
404 Belazurî, I, 656.
405 İbn Sa'd, II, 272.

Hz. Ömer'in Tutumu

Hz. Peygamber'in vefatı üzerine rivayetlerde ön plana çıkan en meşhur olay, Hz. Ömer'in mescitte Hz. Peygamber'in ölmediğini bağırarak söylemesi olayıdır. Olay şu şekildedir:[406] Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in öldüğünü söylemeleri üzerine şöyle demiştir:

Hiç kimseden 'Muhammed Aleyhisselam öldü!' dediğini işitmeyeyim! Yoksa kılıcımı onun boynuna vururum! Resulullah Aleyhisselam, Musa Aleyhisselam'ın bayıldığı gibi bayılmıştır! Musa'nın ruhunun urûc ettiği gibi, Resulullah Aleyhisselamın ruhu da urûc etmiştir! Münafıklardan birtakım adamlar Resulullah Aleyhisselam'ın öldüğünü iddia ediyorlar. Vallahi Resulullah Aleyhisselam ölmemiştir! Fakat Musa b. İmran'ın kırk gece kavminden ayrılıp Rabbine gittiği gibi, o da Rabbine gitmiştir! Vallahi Resulullah Aleyhisselam da Musa gibi dönecek, öldüğünü iddia edenlerin elleri kesilecektir.[407] *Vallahi ben Allah'ın, Resulullah Aleyhisselam'ı 'Öldü' diyen münafık adamların dillerini kestirinceye kadar, yaşatacağını umuyorum!*[408]

Bu sırada Medine dışındaki evine giden Hz. Ebubekir geldi. Hz. Peygamber'i gördükten sonra alnından öptü ve şöyle dedi:

Vallahi, Resulullah vefat etmiş! İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn= Bizler Allah'ınız! Allah'ın kullarıyız! Ve bizler O'na dönücüleriz! Babam, anam sana feda olsun! Varlığım Kudret Elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki Allah sana hiçbir zaman iki kere ölüm acısı tattırmayacak! Vallahi, Allah senin üzerinde iki ölümü birleştirmeyecektir! Sen bir kere ölmüş ve mukadder olan ölüm geçidini geçmiş bulunuyorsun! Bundan sonra senin için bir daha ölmek yoktur![409]

Hz. Ebubekir, sonra mescide çıktı ve Hz. Ömer'i oturması ve susması için uyardı. Başarılı olamayınca minbere çıktı ve şöyle dedi:

Yüce Allah, peygamberine daha aranızda iken ölüm haberini vermişti. Sizlerin de (eceliniz gelince) öleceğinizi haber vermiştir. Resulullah Aleyhisselam ölmüştür! Sizlerden de -Yüce Allahtan başka- hiçbir kimse sağ kalmayacaktır. Nitekim Yüce Allah, "*...Allah'ın Zâtından başka her şey helak ve yok olacaktır. Hüküm O'nundur*

406 Taberi, II, 232.
407 İbn Sa'd, II, 267.
408 İbn Hişâm, VII, 582; İbn Sa'd, II, 267.
409 İbn Hişâm, VII, 584; İbn Sa'd, II, 268.

ve sizler ancak O'na döndürülüp götürüleceksiniz!"[410] "*Herşey fânidir, ancak ululuk ve ikram sahibi olan Rabbinin Zâtı bakidir!*"[411] "*Her can ölümü tadıcıdır. Yaptıklarınızın karşılığı, kıyamet günü size muhakkak verilecektir!*' buyuruyor."[412] "*Senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık, sen ölürsün de onlar baki kalır mı? Her can ölümü tadacaktır. Bir imtihan olarak size iyilik ve kötülük veririz. Sonunda Bize dönersiniz.*"[413] Ey insanlar! Dikkat ediniz! Sizlerden kim Muhammed'e tapıyor ise, bilsin ki Muhammed (Aleyhisselam) ölmüştür! Sizlerden kim de Allah'a ibadet ediyorsa, hiç şüphesiz Allah Hayy'dır, ölümsüzdür! Yüce Allah "*Ey Resûlüm! Elbette sen de öleceksin, onlar da öleceklerdir!*"[414] "*Muhammed bir resûlden başka birşey değildir. Ondan önce de nice resûl gelmiş geçmiştir. Şimdi o ölür yahut öldürülürse ökçenizin üzerinde gerisin geriye mi döneceksiniz?! Kim böyle iki ökçesi üzerinde ardına dönerse, elbette ki Allah'a hiçbir şeyle zarar vermiş olmaz! Allah şükür ve sebat edenlere mükâfat verecektir.*"[415]

Bu ayetler okununcaya kadar, Müslümanlardan birçokları onların nazil olduğunu bilmiyor gibiydiler.[416] Hz. Ömer bu ayetleri duyması üzerine "Bunlar gerçekten Allah'ın kitabında geçen ayetler mi?" diye sordu.[417]

Bu noktada Hz. Ömer'in böyle bir itirazı yapıp yapamayacağı sorgulanmalıdır.[418] Acaba Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in ölümünü gerçekten kabul etmez mi? Esasen bu rivayetin içinde bile, böyle olmadığı, Hz. Peygamber'in vefatını kabullenebileceği açıkça veriliyor. Bu rivayetin içinde geçen *...'Öldü' diyen münafık adamların dillerini kestirinceye kadar yaşatacağını umuyorum !.*"[419] sözü bile onun bir gün ölebileceğini ancak şu anda ölmediğini vurgulamaya yöneliktir. Bu da rivayetin kendi içindeki çelişkisidir. Kaldı ki Hz. Ömer'in Uhut Savaşı sırasında Hz. Peygamber'in öldürüldü-

410 Kasas, 8.
411 Rahman, 26. 27.
412 Âl-i İmran, 185.
413 Enbiya, 34. 35.
414 Zümer, 30.
415 Âl-i İmran, 144.
416 İbn Sa'd, II, 268.
417 İbn Sa'd, II, 267.
418 Konuyla ilgili bkz. İsrafil Balcı, "Peygamber Sonrası Hayata İntibak ve İslam Toplumunda Yaşanan Süreç". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi. VI* (2006), Sayı: 1, sh. 16.
419 Belazurî, I, 651.

günü kabullendiği ve savaşı bıraktığı aktarılır.[420] Buna göre vefatından 8 sene önce bile onun ölebileceğini kabul eden Hz. Ömer, 8 sene sonra niye kabul etmesin?

Ayrıca Hz. Ebubekir'in okuduğu Al-i İmran suresindeki ayet, yıllar önce tam 8 yıl önce Uhut Savaşı üzerine inen bir ayettir.[421] Hz. Peygamber de vefat etmeden önce baygınlıktan ayıldığında bu ayeti okumuştur.[422] Buna rağmen Hz. Ömer'in Hz. Ebubekir'e dönüp bu ayetin gerçekten Kur'an'da mı geçtiğini sorması,[423] Uhut Savaşı sonrası inen bu ayetleri 8 yıl boyunca hiç duymaması[424] ve Hz. Ebubekir dışındaki sahabenin bu ayeti ilk defa duyması mümkün müdür?[425]

Bu meşhur olay, bütün sahabenin şaşkın tavırlar içinde olduğu bir ortamda en doğru tavırları ortaya koyan sakin, kargaşalık çıkarmayan, meseleye en tutarlı yaklaşımı yapan kimsenin Hz. Ebubekir olduğunu ortaya koyup bu ortamdaki tavrından ötürü halifeliğe de layık olduğuna vurgu yapmaya yönelik bir düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamak, böylece Hz. Ebubekir'e bir rol biçmek için üretilmiş bir rivayet olduğu kanaatindeyiz. Bu tür rivayetler sonuçta Hz. Ebubekir'i ön plana çıkarıp ve insanları haklı olarak "zaten hilafet onun hakkı olmalıdır" düşüncesine sevk etmiş olacaktır.[426] Tarihteki mezhepler arası kavgaların ilk döneme yansımalarını gösteren en güzel örneklerden biri de bu rivayet olmalıdır.

Bu tür uydurmalar bununla kalmamış, Abbasîlerin hilafet konusunda Şia'ya karşı ne kadar haklı olduğuna destek[427] ve dedeleri Abbas'ın da hilafete en uygun kişi olduğunu göstermek adına rivayetler ortaya konmuştur. Buna göre sahabe, Hz. Peygamber'in ölümünü kabul etmezken Hz. Ebubekir'in okuduğu ilgili ayetle-

420 Enes b. Nadr Uhut Savaşı sırasında Hz. Ömer'e Hz. Peygamber'in durumunu sorunca Hz. Ömer "*Zannederim öldü.*" deyince Enes, "*O öldüyse Allah Hay'dır.*" dedi. Bkz. İbn İshak, 509; bkz. Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, Kahire 1396, 47.

421 Bu ayetin Uhut Savaşı sırasında Hz. Peygamber'in öldürüldüğü şayiası üzerine indiği bildirilir. Bkz ilgili ayetin tefsirleri.

422 Belazurî, I, 643.

423 İbn Sa'd, II, 267.

424 Belazurî, I, 652.

425 Belazurî, I, 654.

426 Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri Siyasî Hadiselerinin Kelamî Problemlere Etkisi*, İstanbul 1992, 53.

427 Abbasîlerin Şia ile teorik mücadeleleri için bkz. Mehmet Azimli, *X. Yüzyıla Kadar Şiî Karakterli Hareketler*, Konya 2006, 41 vd.

ri okuyup onları yatıştıran Abbas'tır.[428] Yıllardır Kur'an dinleyen sahabe dururken, Müslümanlığı yeni olan Abbas'ın onlara yol göstermesi[429] ne kadar tutarlıdır? düşünmek gerekir.

Ayrıca bu rivayeti uyduranlar bir taraftan Hz. Ali'ye karşı Hz. Ebubekir'in hilafet konusunda ne kadar haklı olduğunu ispata çalışırken, diğer taraftan Hz. Ömer gibi birisine Hz. Peygamber'in ölmediğini ve bir gün gelebileceğini söyletmekle, Şiîlerin Ğaib İmam ve Mehdi inancının da sonuç olarak yanlışlığını ortaya koymuş olmayı amaçlamış olmalıdırlar. Bu tür bir inancın İslam akaidi açısından olumsuzluğu konusunda yazılan ciltler dolusu bilgiyi burada aktarmayı gereksiz gördüğümüzden bu kadarla yetiniyoruz.

Hz. Ömer'in tavrı ile ilgili bu rivayet hakkında "*Münafıkları engellemek için böyle diyordu.*" gibi bir yorum yapılabilir. Ancak bu yorum, rivayet içindeki çelişkiler, Abbas gibi yeni Müslüman olan birinin bu ayetleri duyup okuması, Hz. Ömer gibi birisinin hiç duymaması ve Hz. Peygamber'in cesedi ortada dururken "onun ölmediği ve Hz. Musa gibi bir gün döneceği" şeklindeki İslam akaidi açısından tutarlı olmayan düşünceleri haykırması, onun o zamana kadar gösterdiği tavırlarıyla da çelişkilidir. Hz. Ömer gibi birisinin, bir yanlışı düzeltirken bu kadar yanlışı bir araya getirmesi düşünülemez kanaatindeyiz.

Cenazenin Yıkanması

Hz. Peygamber, pazartesi günü vefat etmiştir.[430] Nâşının gömülmesi ise çarşamba akşamı olmuştur.[431] Bu arada sıcak iklimde cesette birtakım bozulmaların vuku bulduğu, karnının şiştiği, küçük parmağının eğildiği gibi insan olan herkeste gözlenebilecek durumlar vuku bulsa da bunlar kaynaklarımıza yansıtılmamaya çalışılmıştır.[432]

428 İbn Sa'd, II, 267.
429 Belazurî, I, 656.
430 Vakıdi, 1120.
431 Belazuri, I, 657.
432 Bu konuda aktarılan kimi rivayetler, o dönem toplumu tarafından çok sert söylemlerle karşılanmış, bu tür bir rivayeti aktaran Vekii isimli bir muhaddis, idamdan dönmüş, Medineliler tarafından taşlanmaktan kaçırılarak kurtulmuştur. Vekii, dönemin önemli fakihlerinden Sufyan b. Üyeyne tarafından hakkında övgüler düzülen bir bilgindir. Bu rivayet konusunda çok detaylı bilgiler ve konunun kaynakları için bkz. Said Hatipoğlu, *Müslüman Kültürü Üzerine*, Ankara 2004, 149-156.

Hz. Peygamber'in nâşı, Hz. Ali tarafından yıkanmış ve bazı Ehl-i Beyt mensupları da ona yardım etmiştir.[433] Ancak bu noktada da birçok abartılı rivayete rastlamaktayız.

Bu tür rivayetlerden bazısında; Hz. Peygamber'in elbiselerinin soyulup soyulmayacağı tartışılırken, onların uykuya daldığı ve gökten gelen bir sesin onu elbiseleri içerisinde yıkamaları gerektiği şeklinde seslendiği bildirilir.[434] Ayrıca gaipten gelen seslerin Ehl-i Beyt'i yönlendirdiği[435] ve bu seslerin sahibinin Hızır olduğu aktarılır.[436] Yine Hz. Ali, Hz. Peygamber'i yıkarken çevireceği sırada sanki 30 kişinin cesedi tutup çevirdiğini belirtir. Böylece meleklerin yıkamaya yardım ettiğine telmih yapılır.[437]

Sahabe arasında Hz. Peygamber'in nereye gömüleceği hususunda tartışıldığı açıktır ve cenazenin Hz. Aişe'nin odasına gömülmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Ehl-i Beyt'i ön plana çıkarma adına Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'e özel bir bilgi verdiği ve "*Beni yıkayın, Cebrail ve Mikail namaz kılsın, sonra Ehl-i Beyt kılsın ve buraya gömün*"[438] dediği aktarılır. Ehl-i Beyt'i ön plana çıkaran bu rivayetlere karşılık, sadece Hz. Ebubekir'in bildiği ve başka hiçbir sahabenin bilmediği (!) hadis ile "'*Allah, bir peygamberin ruhunu kendisinin gömülmesini istediği yerden başkasında almaz.*" hadisini aktararak şu andaki yerine gömülmesini sağladığı aktarılır.[439] Bu rivayetin de Hz. Ebubekir'in halifeliğe layık olduğuna destek adına Şia'nın aktarımlarına karşı ortaya konulduğu aşikârdır.

433 Belazurî, I, 658.
434 İbn Hişâm, VII, 593; İbn Sa'd, II, 276; Belazurî, I, 658.
435 Yakubi, I, 444.
436 İbn Sa'd, II, 260.
437 İbn Sa'd, II, 278.
438 Belazurî, I, 653.
439 İbn Sa'd, II, 292.

-C-
HZ. PEYGAMBER, KADIN VE EVLİLİK[1]

HZ. PEYGAMBER'İN EVLENDİĞİ KADINLAR

Dünyada hakkında en fazla söz söylenen, en fazla yazı yazılan ve en fazla tartışılan insan herhalde Hz. Peygamber'dir. Bu tartışmalar, bazen onu övmeye yönelik olduğu gibi bazen de onu karalamaya yönelik olmaktadır. Onun hakkında söylenen yığınla sözün yanında özellikle de son iki asırdır bazı Batı tandanslı çalışmalarda ve bunlardan etkilenen yazılarda ona yönelik, iftira boyutlarında yazılar bulunabilmektedir. Bu yazılarda en fazla onun çok evliliği ve kadınlara düşkünlüğü söz konusu edilmektedir. Örneğin Rodinson aynen şöyle demektedir: "60 yaşlarına gelmesine rağmen kadınlara olan düşkünlüğünden bir şey kaybetmemişti."[2]

Bu konuda yazılanların hepsini tespit edip burada aktarmamız mümkün değildir. Ancak bu iftiralara en güzel cevabı yine müsteşriklerden biri olan Watt'tan bir alıntı yapmak suretiyle vermek istiyoruz:

> Dünyadaki büyük insanlar içinde hiçbiri Muhammed kadar iftiraya uğramamıştır. Ancak çağdaşları onu hiçbir zaman ahlaki bir zaaf içinde görmediler.[3]

Meselenin önemini, boyutunu ve Hz. Peygamber'e karşı önyargıyı göstermesi açısından uzun bir alıntı ile konuya devam etmek ve bu çerçevede klasik kaynaklar çerçevesinde sorunu izah etmek istiyoruz:

> Hz. Muhammed'in evlendiği kadınlar:
>
> 1. Hatice 2. Sevde bt. Zem'a 3. Ebubekir kızı Ayşe 4. Ömer kızı Hafsa 5. Huzeyme kızı Zeynep 6. Ummu Seleme 7. Haris kızı Cu-

1 Bu çalışma daha önce yayınlanmıştı, bkz. Mehmet Azimli. "Hz. Peygamber'in Evlendiği Kadınlar", *İslam Araştırmaları*. Yıl: 3. Sayı: 1, 2010.
2 Rodinson, 264.
3 Watt, 241.

veyriye 8. Zeyd kızı Reyhane 9. Zeynep bt. Cahş 10. Ebu Sufyan kızı "Ummu Habibe" (Remle) 11. Huyey kızı Safiye 12. Haris kızı Meymune 13. Sem'un kızı Marya Kibti.

Hz. Muhammed'in boşadığı kadınlar:

1. Dahhak kızı Fadime 2. Zabyan kızı Aliye 3. Kab kızı Mileyke.

Hz. Muhammed'in nikâhlayıp sonradan ayrıldığı kadınlar:

1. Numan kızı Esma 2. Kays kızı Kuteyle 3. Esma veya Seba (Sena) Binti Salt 4. Necdet kızı Selma 5. Huzeyl kızı Havle 6. Seraf binti Halife 7. Yezit kızı Amre El-Gifariye 8. Yezit kızı Hind El-Kitabiye 9. Davud kızı Mileyke 10. Rufaa kızı Nesatsat 11. Kab kızı Esma 12. Haris kızı (Saire) Kuteyle 13. Amr kızı Sabiye 14. Cundup bin Dimre Cind-i'nin kızı 15. Serahil kızı Imeyme (Binti Cevn) 16. Muaviye kızı Amre 17. Sufyan kızı Seba (Sena) 18. Ummul-Haram 19. Hakim kızı Leyla.

Hz. Muhammed'in mehir parasını ödemeden aldığı kadınlar:

1. Haris kızı Meymune 2. Huzeyme kızı Zeynep 3. Ummu Serik 4. Hakim kızı Havle.

Hz. Muhammed'in cariyeleri:

1. Nefise 2. Cemile.

Hz. Muhammed'in sözlendiği kadınlar:

1. Amir kızı Dubaa 2. Nuame 3. Sehl kızı Habibe Ensariye 4. Cemre Binti Haris Bin Kab bin Zabyan 5. Sevde Kiresiye 6. Besame kızı Safiye 7. Ebu Talib'in kızı Ummu Hani (Fahite) 8. İsmi bilinemeyen bir kadın.

Hz. Muhammed'in bazı nedenler yüzünden evlenemediği kadınlar:

1. Abbas kızı Ummu Habibe 2. Hamza kızı Emame (Ammare) 3. Muhammed'e önerilen Baldızı.

Hz. Muhammed'in ev işlerine bakan cariyeler:

1. Bereke (Ummu Eymen) 2. Emetullah binti Ruzeyme 3. Hudre 4. Redva 5. Sa'd kızı Meymune 6. Ruzeyne 7. Selma (Ummu Rafi) 8. Marya (Ummu Rebab) 9. Marya (Ceddetu'l Musenna) 10. Ummu Iyas 11. Havle (Ceddetu Hafs) 12. Meymune binti Ebi Abis 13. Ummu Dumeyre 14. Ummu Ayas 15. Rebiha 16. Saibe. Hz. Muhammed'in bu liste haricinde başka kadınlarla da evli olması mümkündür.[4]

4 http://www.dunyadinleri.com; http://www.alevileriz.biz/archive/index.php/t-5221.html

Hz. Peygamber'e önyargılı yaklaşan ve bilimsel bir veriye dayanmayan bu örnekteki gibi birçok iktibas yapılabilir. Biz sadece örnek olması için yaptığımız uzun alıntı ile yetinip bunun üzerinden değerlendirme yapmadan önce bu alıntıya göre kısaca bir hesap yaparsak; Hz. Peygamber 50 kadar kadınla bir şekilde evlilik irtibatında bulunmuş, 16 tane cariye ile birlikte yaşamış, 3 kadar kadınla da bazı nedenlerden dolayı evlenememiş gözükmektedir. Bu durumda 70'e yakın kadınla birlikteliği gözükmektedir. Bu iddialar ne kadar tutarlıdır? Bunlar iftira mıdır? Yoksa gerçekleri mi yansıtmaktadır? Şimdi bunları incelemeye çalışalım.

İlk dönem klasik siyer kaynaklarımız, Hz. Peygamber'in eşlerini şu şekilde sıralarlar:

1. Hz. Hatice, 2. Hz. Sevde, 3. Hz. Aişe, 4. Hz. Hafsa, 5. Hz. Ümmü Seleme, 6. Hz. Ümmü Habibe, 7. Hz. Zeyneb bt. Cahş, 8. Hz. Zeyneb bt. Huzeyme, 9. Hz. Cüveyriye, 10. Hz. Safiyye, 11. Hz. Meymune.[5] Bu eşleri dışında Hz. Peygamber'in Ben-i Kurayza'dan aldığı Hz. Reyhane ve Mısır'dan gelen Hz. Mariye olmak üzere iki cariyesi vardır.[6]

Hz. Peygamber'in evlendiği kadınların sayısı toplam olarak 13'e ulaşıyor. Bu sayının, yukarıdaki alıntı ile karşılaştırılması bile ona karşı önyargıyı ispatlar niteliktedir. Bunlardan Hatice, Zeyneb bt. Huzeyme ve Reyhane kendisi hayatta iken vefat etmişlerdir. Böylece Hz. Peygamber, 11 kadınla değişik sebeplerle evlenmiş olup vefat ettiğinde yanında bulunan kadın sayısı 9, cariye sayısı ise 1'dir.

Kitaplarımızda onun hiçbir şekilde evlilik ilişkisinde bulunmadığı kadınlar olarak da şu isimler sayılır:

Hz. Peygamber'in Nikâhlayıp
Birlikte Olmadan Ayrıldığı Kadınlar

1. El-Kellabiyye, 2. Esma bt. Numan, 3. Kuteyle bt. Kays, 4. Müleyke bt. Kab, 5. Siba.

Kendini Hz. Peygamber'e Sunan[7] Ancak Hz. Peygamber'in Nikâhlamadığı Kadınlar

1. Leyla bt. El-Hazm, 2. Ümmü Hani, 3. Ziba'a, 4. Safiyye bt. Beşşame, 5. Ümmü Şerik, 6. Havle, 7. Havle bt. Huzeyl, 8. Şeraf bt. Halife, 9. Ümame bt. Hamza.[8]

Son iki gruptakileri evlilik ilişkisi olmadığı için konumuz harici olarak görüyoruz ve sadece değinmekle yetiniyoruz.

Hz. Peygamber Dört Kadınla Evli İdi

Bilindiği gibi Kur'an, Müslümanlara tek evliliği tavsiye ettiği halde,[9] zaruri durumları gözeterek dörde kadar evliliğe izin vermiştir. Hz. Peygamber, asla kendisini toplumda yürürlüğe koyduğu dini hükümlerin dışında saymamıştır. Öyleyse niçin dört evlilik sınırlamasının dışına çıkmış gözükmektedir? Acaba onun böyle yapması ilahî vahye dayanan bir imtiyazdan, bir istisnaî durumdan mı kaynaklanıyordu?

Bazı araştırıcılar, bu sorunları aşmak için Kur'an'da dört sınırlamasının olmadığı, Hz. Peygamber'den gelen dört sınırlamasıyla ilgili rivayetlerin de zayıf olduğundan hareketle, Hz. Peygamber'in yanlış bir durumda olmadığını ispat etmeye gayret etmişlerdir. Ancak sahabe asrında ve İslam tarihi boyunca bu dört sınırlamasının aşılmaması, meselenin böyle olmadığının en önemli delillerindendir. Bu sınırlamanın olmadığını savunma gayreti, biraz da Hz. Peygamber'in bu sınırlamaya neden uymadığı sorusunu izah etmeye yönelik olarak onu savunma gayreti ile yapılan bir çaba olarak telakki edilebilir.[10]

Hz. Peygamber'in çok evliliği meselesi sadece ona has durumlardan biri olarak izah edilebilir. Bilindiği gibi Kur'an'da sadece ona has bazı özelliklerden bahsedilmektedir. Bunlar arasında ümmetine farz olmayıp sadece ona ait olmak üzere teheccüd namazının farz olması veya onun eşleri ile kimsenin evlenememe-

7 Ahzab, 50.
8 Bu konuda geniş bilgi için bkz. İbn Sa'd, VIII, 52 vd.
9 Nisa, 3.
10 Bkz. Adnan Demircan, "Cahiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İstem, Ek-1*, 2008, Konya, 49.

si gibi bazı özellikleri sayabiliriz.[11] Buna şu ayeti örnek olarak verebiliriz: "*...müminlerden ayrı, sırf sana mahsus olmak üzere...*"[12]

Hz. Peygamber'in dörtten fazla evliliği meselesi işte bu şekilde bir izaha gerek kalmayacak niteliktedir. Klasik İslam tarihi kaynakları incelendiğinde, Hz. Peygamber'in vefat ettiği sırada yanında hukuken 9 tane kadın bulunduğu, ancak onun ümmetine uyguladığı şekilde fiilen 4 kadınla evli olduğunu rahatlıkla görebiliriz. Hz. Peygamber, bu kadınların yanına uğruyordu. Bunlardan sadece gününü Hz. Aişe'ye bağışlayan Sevde'ye nevbet günü tahsis etmemiş, diğer 8 tanesine nevbet günü tayin etmişti.[13]

Olay şu şekilde izah edilebilir: Hz. Peygamber "*Bunlardan istediğini bırakır, istediğini yanına alabilirsin.*"[14] ayetinin gelmesi üzerine, eşlerinden dördünü yanında bırakıp diğerlerinden ayrılmak istedi. Bu kadınlar, Hz. Peygamber'in boşama teklifi karşısında ayrılmayı istemeyip *"Bizi boşama! Bizi kendi halimize bırak! Nefsinden ve malından istediğini ayır."* demişlerdi. Böylece Hz. Peygamber bunlardan ayrılmayıp evinde barındırmaya devam etti.[15]

Hz. Peygamber'in fiilen dört kadınla evli olduğunu İbn İshak açıkça ifade eder:

> Bu ayetin inmesi üzerine Rasulullah diğer eşlerini kendi hallerine bıraktı. Onlara dilediği şeyi ayırdı. Rasulullah'ın (cinsel ilişki için) yanlarına girdiği kadınlar; Aişe, Zeynep Ümmü Seleme ve Hafsa idi. Aralarında kendini ve malını eşit surette taksim ederdi.[16]

İbn Sa'd da bu durumu açıkça şu şekilde ifade etmiştir:

> Hz. Peygamber, hanımlarından bir kısmını boşamak istiyordu. "*Bunlardan istediğini bırakır, istediğini yanına alabilirsin.*" ayet-i kerimesinin gelmesi üzerine Hz. Peygamber, eşlerinden beşini geriye bıraktı, dördü ile evliliğe devam etti. Geriye bıraktıkları Sevde, Ümmü Habibe, Safiyye, Cüveyriye, Meymune idi.[17]

11 Hayrettin Karaman, "Rasulullah'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı", *Asrı Saadette İslam*, ed. Vecdi Akyüz, İstanbul 1994, I, 469; ayrıca bkz. Muhammed Tahir İbn Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, trc. Vecdi Akyüz, İstanbul 1995, 94.
12 Ahzab, 50.
13 Buhari, Nikâh, 4.
14 Ahzab, 50.
15 İbn İshak, 406.
16 İbn İshak, 405.
17 İbn Sa'd, VIII, 196.

Belazuri de isim sıralayarak Hz. Peygamber'in evliliğe devam ettiği ve azlettiği hanımlarını şu şekilde sıralar:

> Ayet inince Hz. Peygamber, Sevde, Ümmü Habibe, Safiyye, Cüveyriye, Meymune'yi azletti, Aişe, Hafsa, Zeynep Ümmü Seleme ile evliliğe devam etti.[18]

Bu alıntılardan da net bir şekilde anlaşılmaktadır ki; Hz. Peygamber, vefat ettiğinde dört kadınla evli idi. Diğer beş kadını ise kendi istekleri üzerine evinde barındırıyordu. Ancak bunlarla fiili bir evliliği söz konusu değildi. Yani Hz. Peygamber, dört evlilik sınırlamasına uymak için Hz. Aişe, Hz. Hafsa, Hz. Ümmü Seleme, Hz. Zeyneb bt. Cahş ile fiili evlilik ilişkisini devam ettiriyordu. Geri kalan eşlerinden, gününü peygambere bağışlayan Hz. Sevde, kendisiyle amcasının teklifiyle evlendiği Hz. Meymune, Habeşistan Necaşisi'nin evlendirdiği Hz. Ümmü Habibe, cariye iken istekleri üzerine azat edip evlendiği Hz. Safiyye ve Hz. Cüveyriye (yanında kalacaklar arasında Safiyye ve Cüveyriye gibi en genç eşlerini seçmemesi onun evliliklerinde temel mantığının şehvet üzerine dayanmadığının göstergelerindendir ve dikkat çekicidir) ile fiili değil hukuki evlilik ilişkisini devam ettiriyordu.

Bu konuyu izah sadedinde Hamidullah; Hz. Peygamber'in eşlerinden dördü dışındakilere boşanmayı teklif ettiğini, bunların kabul etmemesi üzerine fiili olarak evliliğinin devam etmediğini, ancak onları korumak, kollamak adına hukuki olarak bunun devam ettirildiğini" aktarır ve sonuç olarak şunları ifade eder:

> Resulullah (as), bundan böyle bu dokuz hanımından ancak dördü ile karı koca ilişkilerini sürdürecektir. Resulullah (as)'ın hanımlarının hepsi, bu fiilî ayrılık durumunda bile, hukukî bakımdan onun eşi olarak kalmayı tercih etmişlerdir. Muhammed (as), hanımlarına mümkün olan her türlü serbestliği tanımış, onlar da kendi seçimlerini yapmışlardır. Bu konuda bizim söyleyebileceğimiz hiçbir şey olamaz.[19]

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Hz. Peygamber, dört evlilik sınırlaması ile ilgili ayete uymuştur. Eşlerinden beşini boşamak istemiş, onlar yanında kalmayı arzu edince dört eşi ile evliliğe devam

18 Belazurî, I, 556.
19 Hamidullah, 1114.

ederken, geriye kalan beşi ile fiili olarak evliliğe devam etmese de onları hukuki olarak gözetmeye devam etmiştir.

Hz. Peygamber'in Eşleriyle Evliliklerinin Sebepleri

Birden fazla kadınla evli olma olayı, İslam'ın ihdas ettiği bir olay değildir. Hz. Peygamber, geldiğinde bütün dünyada yaygın olduğu gibi, Arabistan coğrafyasında da yaygın idi ve normal addediliyordu.

Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde Araplar arasında fuhşun çok yaygın olduğunu biliyoruz. Fuhşun her türlüsünün Araplar arasında alabildiğine yaygınlığını izah sadedinde bazı yorumcular şöyle bir söz aktarırlar:

> Araplar kadar zinaya meyyal bir toplum yoktur. Dünyadaki zina olayı, on parçaya bölünse dokuzu Araplarda kalırdı. Geri kalan biri ise bütün milletlere yeterdi.[20]

Hz. Aişe'nin anlattığı şekilde; "İstibda" denilen asil bir erkekten çocuk almak için kadınlar kocaları tarafından asil bir erkekle yatmak üzere gönderilirler ve hamile kalıncaya kadar eşleriyle yatmazlardı. Ayrıca bir kadınla birçok erkek beraber olur, doğan çocuk kaifler[21] tarafından o erkeklerden birine izafe edilir, o erkek de bu çocuğu kabullenmek zorunda kalırdı.[22]

Hz. Peygamber, fuhşun bu kadar yaygın olduğu Mekke ortamında 25 yaşına kadar bu tür şeylere bulaşmadığı gibi 25 yaşından sonra da kendinden yaşlı ve ilk evliliğinden çocukları olan bir zevceye bağlı kalarak 25 yıl yaşadı. Aslında ortamının gereği geçici eşler veya cariyeler alması mümkündü. Bu normaldi. Ancak o, bu tür şeylere dalmadı ve başka evlilik de yapmadı.[23] Rodinson'un deyimiyle "*Ölçülü ve dürüst bu adam, çocuklarının anasına derin bağlarla bağlıydı.*" Ondaki vefa duygusu eskiden beri bilinmekteydi ve bu konuda çok meşhurdu.[24]

Hz. Peygamber'in birden fazla kadınla evlenmesine, özellikle Batılı bilginler tarafından, çok evliliğin o dönemin sosyal siste-

20 Rodinson, 68.
21 Kaif: Çocuğun fizik yapısından kime ait olduğunu çıkaran kimseler.
22 Buhari, Nikâh, 37.
23 İbn İshak, 362.
24 Rodinson, 69.

minin bir parçası olduğu ve birçok ahlakî, sosyal ve iktisadî sorunların çözümünde gerekli bir olgu olduğu düşünülmeden, tarafgir bir anlayışla tenkitler yöneltilmiştir.[25] Bu tenkitleri yapan Batılı bilginlerin, aynı geleneğin mensubu olan, Hz. Süleyman'ın (700 kadın 300 cariye ile evliliği gibi)[26] evlilikleri konusunda hiçbir eleştiride bulunmamaları hem gülünçtür[27] hem de tenkitlerinde tarafsız olmadıklarını göstermektedir.[28]

Hz. Peygamber'in kadın düşkünü bir şehvetperest olduğu şeklindeki iddialara karşı, Hz. Peygamber'in niçin birden fazla kadınla evlendiğinin sebeplerini anlatarak savunan birçok reddiye yazılmış ve bu konuda değişik araştırmalarda cevaplar verilmiştir.[29] Onun çok evliliğini sırf Müslüman müellifler değil, aynı zamanda bazı insaflı müsteşrikler de savunmuş ve cevaplar vermiştir. Onun sonraki yıllardaki çok evliliklerini söz konusu ederek şehvet düşkünü olduğunu belirtenlere karşı Batılı bir yazar olan Carlyle'nin şu ifadeleri çok manidardır:

> O, 25 yaşında iken kendisinden 15 yaş büyük olan bir kadınla evlendi ve onunla 25 yıl ömür sürdü. Kadınlara rağbet etmedi. Birden bire huyunu karakterini ve davranışını değiştirip nasıl kadın düşkünü olabilir ki? Buna ben kendi hesabıma inanmam.[30]

Gerçekten de 25 yaşında iken evlendiği ve kendisinden büyük olan, Hz. Hatice ile 50 yaşına kadar yaşayan Hz. Peygamber, 50 yaşında iken kendi yaşıtı olan Sevde ile evlenmiş ve çok evliliklerine 53 yaşından sonra başlamıştır. Evlendiği hanımlardan biri hariç tümü, ya dul ya da önceki evliliklerinden çocukları olan kadınlardır. Bu da evliliklerinin ana saikinin "*şehvet*" olmadığını göstermektedir. Toplam evlilik hayatı 39 yıl iken bunun 28 yılını tek bir kadınla geçirmiştir.

Hz. Peygamber'in evlilikleri siyasi, coğrafi, hukuki birçok sebebe binaen yapılmıştır. Bunların yanında birçok sebep daha sa-

25 Bu konudaki iddialar için bkz. Abdülaziz Hatip *Kur'an ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, İstanbul 1997, 164 vd.
26 Kitab-ı Mukaddes, Krallar, 11/3.
27 Armstrong, 208.
28 Afzalurrahman, II, 197.
29 M. Sadık Vicdani, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi*, haz. Ahmet Karadut, Ankara 1998.
30 T. Carlyle, *Kahramanlar*, çev. Behzat Tunç, İstanbul 1976, 94; Ziya Kazıcı, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1996, 67-68.

yılabilir. Ancak bu sebepler arasına "şehvet"i sokmak mümkün değildir. Esasen bu sözümüzle Hz. Peygamber'in insanın doğasında olan karşı cinse karşı meylinin olmadığını söylemek istemiyoruz. Böyle bir iddia, Hz. Peygamber'e bir eksiklik izafe etmektir. Böyle bir olay, zaten erdem de değildir. Çünkü insanlar Allah'ın fıtratlarına koyduğu şehvet sebebiyle evlenirler. Yoksa insan neslinin devam etmesi söz konusu olamazdı. Bir insanın şehvetinin olması suç değildir. Suç olan şey, şehveti yerinde kullanmamaktır. Kötü olan, şehveti kötüye kullanmaktır. Bu günümüzde de bütün dünyada böyle algılanmaktadır.

Birçok Batılı yazarın iddia ettiği gibi, Hz. Peygamber'in şehvete dayalı bir evlilik fikri olsaydı, bütün Arap kabile liderleri ona bakire kızlar sunmaya hazırdı. Bu bir örftü. Birçok kabile onunla evlilik yoluyla yakınlık tesis etmeyi iftihar vesilesi sayıyordu.[31] Bu şekilde yakınlaşmak, irtibat kurmak istiyorlardı. Hz. Peygamber, isteseydi daha gençliğinde iken birçok genç kızla evlenebilirdi. "Muhammedü'l-Emin" olarak adlandırılmış, sadece zenginlerin üye olabildiği "Hılfu'l-Fudul" derneğine zengin olmadığı halde kabul edilmiş, çevresinde kendine güvenilen, genç, ahlaklı ve yakışıklı bir insandı. Peygamberliğini ilan ettiği zaman Mekkeli müşrikler şu teklifte bulunmuştu: "Ey Muhammed! Eğer para istiyorsan sana para verelim, başımıza başkan olmak istiyorsan seni başkan yapalım, eğer istiyorsan seni kabilemizin en güzel kızlarıyla evlendirelim. Yeter ki bu sözlerinden vazgeç." Ancak o bunların hiçbirini kabul etmediği gibi, ömründe bakire olarak sadece Hz. Aişe ile evlendi. Diğer eşleri dul, yaşlı ve çocuklu kadınlardı. O isteseydi Ensar'dan birçok bakire ile evlenebilirdi. Ayrıca Haşimoğullarından niye evlenmediğini de sorgulamak lazımdır. Çünkü bu iki kabile de dost ve destekçi kabileler olduğundan dolayı, gerek Ensar gerek Haşimoğullarıyla evlilik yoluyla yakınlık sağlaması gerekmiyordu. Hz. Peygamber'in siyasi olarak irtibat kurmak istediği kabileler vardı. Bu sebeple evlilikler icra ediliyordu.[32] Gönderdiği bir davet seriyyesinin komutanı olan Abdurrahman b. Avf'a gittiği bölgenin liderinin kızıyla evlenmesini söylemiş, yine

31 Adnan Demircan. "Hz. Peygamber'in Çok Kadınla Evliliği Üzerine Bazı Düşünceler", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, Çorum 2007, 242

32 Caetani, VII, 398.

ilişkiyi kuvvetlendirmek arzusuyla Kinde kabilesi liderine "*Kızım olsa verirdim.*" demişti.[33]

Coğrafi ortamın gereği yaptığı bu evlilikler, onun eksiğini arayan o dönemdeki hiçbir düşmanı tarafından da kullanılmamış, eleştirilmemişti. Hz. Peygamber'in asıl hedefi, çevresinde Arap Yarımadası'nın dört bir köşesine dağılmış olan çeşitli kabilelerin dostluklarından bir halka meydana getirmekti.

Hz. Peygamber, bu kadar kadınla birlikte olurken, bu siyasi evlilikleri gereği onların birçok eziyetine de katlanmak zorunda kalıyordu. Bu kadınlar arasındaki kıskançlıklar Hz. Peygamber'i yormuş, zaman zaman onların mal istemeleri karşısında boşama teklifi ile rest çekmek zorunda bile kalmıştı. Bazen yanında kavga ettikleri zaman onları ayırmış, aralarını bulmuş, bazen de sükut ederek kendi aralarında halletmelerini beklemişti.[34] Bu tür durumlar, bazen ceza vermek için bir ay kadar onlardan uzaklaşmaya (İ'la olayı) sebebiyet vermişti. Kur'an'a da yansıdığı şekilde zevcelerinin rızasını kazanmak için bazen bazı şeyleri yememeye bile karar vermişti. Bu durum Tahrim suresinin ilk ayetiyle düzeltilmişti.[35]

Bütün bu izahlardan sonra şimdi Hz. Peygamber'in evliliklerinin sebeplerini -eşlerini sayarak- teker teker izah edelim:

Eşleri

1. Hz. Hatice

Mekke'deki birçok kişinin özellikle mallarını elde etmek için evlenmek niyetiyle peşinde koştuğu[36] Hz. Hatice, kervanın kârını iki-

33 Belazurî, I, 456.

34 Misal olarak aşağıdaki rivayeti verebiliriz: "...Kadınlar, her akşam, Resulullah'ın o gün geleceği odada toplanıyorlardı. (Bir gün) toplanma yeri, Hz. Aişe'nin odasıydı. Zeyneb gelmişti. Resulullah ona elini uzattı. Hz. Aişe: "Bu Zeyneb'tir, (bilmiyor musun)?" dedi. Resulullah (sav) da elini geri çekti. Derken Hz. Aişe ile Hz. Zeyneb birbirlerine çıkıştılar. Karşılıklı çekişme birbirlerinin yüzüne toprak atmaya kadar gitti. (Bu esnada mescidde) ikamet getirildi. Bu sırada Hz. Ebubekir geçiyordu, onların seslerini işitti. "Ey Allah'ın Resulü! Çık ve şunların ağızlarına toprak saç!" dedi. Hz. Peygamber, çıktı." Müslim, Rada, 46.

35 Bu olay Medine dışındaki bir mahallede oturan Mariye'nin gelmesi ve o saatte boş olan Hafsa'nın evinde Hz. Peygamber ile birlikte olmasıdır. Hz. Hafsa buna bozulmuş ve Hz. Peygamber'e çok ters davranmıştır. Mesclenin büyümesi üzerine İl'a Olayı meydana gelmiştir.

36 İbn İshak, 58.

ye katlayarak getiren Hz. Peygamber'e aracılar vasıtasıyla evlenme teklifinde[37] bulununca, Hz. Peygamber de onun bu teklifini kabul etti.[38] Hz. Hatice, daha önce iki evlilik yapmıştı ve bu evliliklerden çocukları vardı.[39] Evlendiği sırada Hz. Peygamber 25 yaşında idi.[40] Kaynaklar, Hz. Hatice'nin evlendiği sıradaki yaşını genelde yuvarlak bir rakam olarak 40 olduğunu bildirir.[41] Hz. Peygamber onunla 25 yıl yaşadı. İbrahim hariç tüm çocukları ondan oldu. O, bu kendinden yaşlı kadınla evliyken başka kadınla evlenmedi.

2. Hz. Sevde

Hz. Peygamber, Hz. Hatice'nin vefatının ardından yakını Havle'nin teklifi ile muhtemelen Hz. Peygamber'in ev işlerini görecek biri lazım olduğu için o günlerde kocası vefat ettiğinden mağdur durumda olan 50 yaşlarındaki Hz. Sevde ile onu sahiplenmek için evlenmişti.[42] Ayrıca bu evlilikle Ben-i Abdişems'in Müslümanlara olan husumetinin azaltılması düşüncesi de vardı.

3. Hz. Aişe

Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile evliliği Hicretin I. yılında olmuştur. Onun bakire olarak evlendiği tek eşi Hz. Aişe'dir ve bu evlilikteki en temel amaçlarından biri İslam'da ikinci şahıs olarak ifade edebileceğimiz Hz. Ebubekir ile irtibatını çoğaltmak, onun devamlı evine gelip gidebilmesini ve en önemlisi de Hz. Aişe'nin, diğer hanımlarından daha iyi bir şekilde İslamî bilgileri kendisinden almasını ve Müslümanlara aktarmasını sağlamaktır. Çünkü diğer hanımları hem yaşları hem de zeka seviyeleri bakımından Hz. Aişe ile kıyaslanamazlardı. Hz. Aişe'nin, erken yaşlarda peygamber hanesine girmesinin en önemli nedeni bu olmalıdır. Bu küçük ve zeki kız sayesinde diğer sahabenin göremedikleri ve Hz. Peygamber'in evinde meydana gelen olayların, özellikle kadınlarla ilgili özel meselelerin, Müslümanlara aktarılmasını ve Hz. Peygamber'in Müslüman kadınlarla olan bilgi alışverişini o

37 İbn Hişâm, II, 153.
38 Taberî I, 521.
39 İbn Hişâm, II, 153.
40 Belazurî, I, 112.
41 28 yaşında olduğuyla ilgili rivayetleri daha önce aktarmıştık. Belazurî, I. 112; İbn Sa'd, VIII, 17.
42 İbn Sa'd, VIII, 59.

sağlamıştı. Bundan dolayı, kaynaklarımızda yer alan İslamî bilgilerin neredeyse ¼'i Hz. Aişe'den gelmiştir, diyebiliriz.[43]

4. Hz. Hafsa

Hz. Hafsa, Hz. Ömer'in kızı idi. Hz. Ömer, Hz. Ebubekir ile birlikte Hz. Peygamber'in en yakınındaki iki kişiden biri idi. Ayrıca Mekke'de Sefaret görevini yapacak derecede öncü bir insandı. Hz. Peygamber, onunla daha iyi görüşebilmek, devlet işlerinde ondan faydalanabilmek ve onun evine rahat girip çıkmasını sağlamak için kocası ölmüş olan dul kızı Hafsa ile evlendi.[44]

5. Hz. Ümmü Seleme

Ümmü Seleme, Mekke'de kocası ile birlikte Müslüman olmuş ve Medine'ye hicret etmiş dört çocuk sahibi bir kadındı. Kocası Uhut Savaşı'nda vefat edince, Medine'de kimsesiz kalmıştı. Hz. Peygamber, Mekkeli bu dul kadınla evlenerek, Mekke'deki İslam'a en büyük düşmanlığı yapan ve Halit b. Velit gibi öncü insanların bulunduğu Ebu Cehil'in kabilesi olan Ben-i Mahzum Kabilesi'nin Müslümanlara karşı olan tutumunu hafifletmeye çalışmıştı. Bu kadın Hz. Peygamber'den evlilik teklifi aldığında, "*Yâ Rasûlallah! Benim için, sende rağbet edilecek bir şey yoktur. Aynı zamanda, ben yaşlıyım ve çocukluyum da!*" şeklindeki sözüne Hz. Peygamber'in *"Yaşlı isen ben senden yaşlıyım."* demesi, onun bu evlilikteki hedefinin şehvet üzerine olmadığını anlatan güzel bir anekdottur.[45]

6. Hz. Ümmü Habibe

Hz. Peygamber, Habeşistan'a hicretten sonra kocası Hıristiyan olup ölen Ümmü Habibe ile evlenerek, onun Mekke lideri olan babası Ebu Sufyan'la, dolayısıyla İslam düşmanlığı yapan Ümeyyeoğulları ile ilişkilerini yumuşatmaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu bir aşk evliliği değil, politik bir girişimdi.[46] Hz. Peygamber, bunun karşılığını da görmüş, kayınpederi Ebu Sufyan bir daha hiçbir savaşta Hz. Peygamber ile savaşmamıştır. Bu evlilik aynı zamanda Mekke fethi sonrası Ümeyyeoğullarının Müslümanlar tarafından hor görülüp dışlanmamasını sağlamıştır. Şu

43 Afzalurrahman, II, 198.
44 Bkz. Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, İstanbul 2003, 191.
45 İbn Sa'd, VIII, 86.
46 Armstrong, 341.

ayet sanki bu durumu anlatır gibidir: "*Olur ki Allah, sizinle düşman olduklarınız arasında yakında bir dostluk meydana getirir.*"[47]

7. Hz. Zeynep bt. Cahş

Zeynep bt. Cahş, Hz. Peygamber'in halasının kızıydı. Onu azatlı kölesi Zeyd ile bizzat kendisi evlendirmişti. Ancak Zeynep bir azatlı köle ile kendini denk görmediğinden bu evlilik yürümemişti. Hz. Peygamber, Zeyd'e boşanmamasını telkin ettiği halde, Zeyd onu boşamıştı. O Hz. Peygamber gönlüne göre davranmış onları evlendirmişti ancak bu evliliğin yürümeyeceğini bilemezdi.[48] Bunun üzerine Arabistan'da geçerli olan "*Azatlı kölenin boşanmış eşiyle evlenilemeyeceği, çünkü onun evlat gibi görülmesi gerektiği*" şeklindeki cahiliyye âdetini yıkmak için Hz. Peygamber'in Zeynep b. Cahş'la evliliği istenmiş ve Kur'an'da bu konuyla ilgili ayetler inmiştir. Sonuçta Hz. Peygamber, Arapların tenkidi sebebiyle hiç istemediği halde ayet gereği bu evliliğe razı olmak zorunda kalmıştı.[49] Ayrıca Zeyneb'in babasının ailesini himaye eden Mekke lideri Ebu Sufyan ile arayı yumuşatma isteği de bu evlilikte önemli bir âmil olabilir.[50]

Onun Zeyneb'i görünce âşık olduğu ve Zeyd'den boşattırıp kendisi evlendiği şeklindeki düşünceler pek tutarlı değildir. Watt'ın dediği gibi "*55 yaşında olan bu insanın 35'lik bir kadına aşkı uydurmadır.*"[51] Çünkü Hz. Peygamber, Zeyneb'i ilk defa görmemektedir. Halasının kızıdır.[52] Çocukluğundan beri onu görmüş ve bizzat kendisi Zeyd ile evlendirmiştir. Üstelik Zeyneb'in eskiden beri Hz. Peygamber'i istediği ve onunla evlenebilmek için adaklar adadığı bilinmekte iken bunu yapmıştır.[53]

47 Mümtehine, 7.
48 Hatiboğlu, 38.
49 Şibli, II, 164.
50 Watt, 165.
51 Watt, 166.
52 Armstrong, 288.
53 Hz. Peygamber'in Zeyneb'i görünce "*Gönülleri bir halden diğer bir hale evirip çeviren Allah'ın şânı ne Yücedir!*" sözünden hareketle ona âşık olduğu ve Zeyneb'i boşattırdığı şeklindeki düşünce doğru değildir. Hz. Peygamber onu küçüklüğünden beri görmektedir, bilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber onu azatlı kölesiyle evlendirmiştir. Hz. Peygamber, bu sözü, onların geçinememelerine şaşırdığının bir ifadesidir. Zeyd'in siyahî (zenci) olan ve kendisinden yaşça büyük hanımı Ümmü Eymen ile mutlu bir evlilik hayatı sürdürürken, böylesine güzel, hoş, iyi bir aileden gelen ve pek seçkin bir huy ve kişiliğe sahip Zeyneb ile uyuşamamış olması çok garibine gitmiştir ve bu hale şaşırmaktadır. Hamidullah, 1106.

8. Hz. Zeyneb bt. Huzeyme

Zeyneb bt. Huzeyme, Necidli olup Hevâzin'e mensup olan ve o sıralarda Arabistan'ın en güçlü kabilelerinden biri olan 'Âmir ibn Sa'sa'a Kabilesi'ndendi. Bu büyük kabile ile İslam'a olan husumetinin daha uzun süre devam etmesini önleyecek bir şeyler yapılması gerekiyordu. Hz. Peygamber, Hz. Zeynep ile nikâhlanmak suretiyle Âmir ibn Sa'sa'a kabilesi ile İslam arasında belki de bir uzlaşma zemini oluşturmuş oluyordu. Bu evlilikten sonra bu kabileden heyetler gelip Müslüman oldular. Hz. Zeynep, Hz. Peygamber ile 8 ay yaşadı.[54]

9. Hz. Cüveyriye

Hz. Peygamber dönemi harp örfü gereği galip komutan mağlup liderin kızı veya eşi ile evlendirilirdi. Hz. Peygamber bu kuralı uygulama girişiminde bulunmadığı halde, Benî Mustalik Savaşı sonrası, liderin kızı Cüveyriye gelip Hz. Peygamber ile görüşmüş ve kendisi ile evlenmesini istemiştir. Bunun sonucu olarak bu kabilenin bir kısım esirleri sahabe tarafında serbest bırakılmış ve bu kabilenin İslam'a girmesi sağlanmıştır. Böylece bu kavimdeki İslam düşmanlığı dostluğa dönüşmüştür.[55] Bu durumu şu söz çok güzel ifade eder: "*Cüveyriye kadar kavmine faydalı bir kadın görülmemiştir.*"[56]

10. Hz. Safiyye

Hz. Peygamber, Hayber Savaşı sonrası Yahudi Ben-î Nadir liderinin kızı Safiyye ile evlenerek Yahudilerin düşmanlığını azaltmış, sahabenin onlara karşı aşırıya kaçabilecek tavırlarını kontrol altına almıştır. Hz. Peygamber, "*mağlûplarla uzlaşma ve anlaşma*" şeklindeki politikasının bir neticesi olarak onu kendisine nikâhlamıştır.[57]

11. Hz. Meymune

Hz. Peygamber, iki çocuklu dul Meymune ile evlenerek Meymune'nin 8 kız kardeşinin evli olduğu 8 ünlü kabile lideriyle bacanak olmuş ve onların İslam'a yakınlaşmalarını sağlamıştır.[58]

54 İbn Sa'd, VIII, 86.

55 Rıza Savaş, "Hz. Peygamber'in Aile Hayatı ve Evlilikleri", *Asrı Saadette İslam*, ed. Vecdi Akyüz, İstanbul 1994, I. 304.

56 İbn İshak, 387; Aişe Abdurrahman bt. Şatı, *Rasulullah'ın Annesi ve Hanımları*, çev. İsmail Kaya, Konya 1987, I. 170.

57 İbn Sa'd, VIII, 120.

58 Afzalurrahman, II, 198; bunlardan biri de Mekke liderlerinden Velid b. Muğire'nin eşidir ve Halid b. Velid'in annesidir.

Cariyeleri

1. Hz. Mariye

Hz. Peygamber'in, bu kadınlar dışında iki de cariyesi vardı ki; biri Mısır Mukavkısı'ndan hediye gelen Mariye idi. Hz. Peygamber'in hanımı Hz. Hatice'den olan çocukları dışındaki tek çocuğu olan İbrahim bu kadından olmuştur ve bu sayede bu kadın özgürleşmiştir.[59]

2. Hz. Reyhane

Medine'deki Yahudi Kureyza Kabilesi'ne mensup bir hanımdır. Bu kabile ile yapılan savaş sonunda, Hz. Peygamber'in payına ganimet olarak düşmüştür. Bazı tereddütlerden sonra İslam'ı kabul etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona nikâhlanma önerisinde bulunmuş ve böylece özgürlüğüne kavuşacağını söylemiş, o ise şu cevabı vermiştir: "*Beni nikâhlamaktansa cariyen olarak al! Ben bir cariye kadın olarak kalmayı yeğlerim, zira hür Müslüman kadınlar gibi başıma örtü ve yüzüme peçe takmak istemiyorum.*" Hz. Peygamber de buna rıza göstermiş ve o, eski evinde oturmaya devam ederek, Medine şehrine bile gelip yerleşmemiştir. Hz. Peygamber, Veda Haccı'ndan döndükten kısa bir süre sonra, H. 10. yılda vefat etmiştir.[60]

Bütün bu aktarımlardan sonra şunu söyleyebiliriz ki; Hz. Peygamber'in evliliği konusu devamlı surette söz konusu edilip ona saldırı için kullanılabilmektedir. Buna karşı Müslümanlar da örneklik zemininden hareketle onu savunma amaçlı literatür oluşturmaktadır. Esasen bu konu; dönemin yasaları, örfleri ve tarihsel bağlam içinde ele alındığı zaman bu tartışmalar geçerliliğini yitirecektir.

Hz. Peygamber, tarihte gelmiş geçmiş en önemli insandır. Ancak şunu da kesin olarak kabul etmek gerekir ki; o tarihinin adamıdır. Tarihinin, coğrafyasının, kültürünün gereği olarak bazı şeyler yapmıştır. Bu tür şeyleri örnek almaya çalıştığımız zaman problem başlamaktadır. Çünkü biz başka bir tarihin, başka bir coğrafyanın, başka bir kültürün insanlarıyız. Hz. Peygamber'i ör-

59 İbn Sa'd. VIII. 86.
60 Hamidullah. 1117.

nek alan bizler, bu anlamda onun bu tür tavırlarını değil de evliliğinde alınması gereken diğer birçok tavrını örnek alıp öne çıkarmalıydık. Örneğin hanımlarına karşı nasıl davranıyordu, onlarla nasıl şakalaşıyor, onları nasıl eğitiyor, onlara nasıl yardım ediyor, nasıl gönüllerini alıyor, ne durumlarda onlara kızıyor, ne tür durumlarda onları hoş görüyordu? Değilse onu savunma adına birçok çaba içine girmek durumunda kalırız ve bu konuda ciltlerle kitaplar yazarız.

Aynı tavır ona saldıranlar için de geçerlidir. Onlar da Hz. Peygamber'i döneminin, çağının bir adamı olarak kabul ettikleri zaman ona saldırmaya ve iftira etmeye gerek kalmayacaktır. Çünkü onun bu yönü ne bizim için örnektir ne de ona saldırılacak bir suçtur. O, tarihinin adamıdır, zamanının çocuğudur. Zaten onun döneminde onu bu tür tavırlarından dolayı düşmanları dahi suçlamamıştır.

Tarihteki bir olayı, vakıayı olumsuzlayabilmek için o dönemin şartları içinde o olayı değerlendirip bir sonuca varmak gerekir. Değilse günümüzün değerleriyle geçmişi yargılamak hiçbir şekilde ahlaki ve bilimsel değildir. Bu sebeple devamlı şu soruyu sormak lazımdır: Biz o dönemde olsak ne yapardık veya o bu dönemde olsa ne yapardı, nasıl davranırdı? Bu sorulara vereceğimiz cevaplar ve yaptığımız empati bizi doğruya götürecektir.

Özetle şunu diyebiliriz ki; bireyler ve toplumlar bir tarih dilimine ve kültürel geleneğe aittir. Bundan kopmak imkânsızdır. Bu nedenle, herhangi bir tarihi olayı değerlendirirken onu kendi tarihselliği ve kültürel çerçevesi içinde değerlendirmek gerekir. Yoksa kendi şartlarımızı ölçü alarak farklı bir tarih diliminde yaşayan ve farklı toplumsal yapılanmalara sahip birilerini yargılamak; hem doğru değildir hem de bilimsel bir yöntem olarak kabul edilemez.

HZ. PEYGAMBER'İN ZEVCELERİNDEN AYRILIŞI

Tahrim olayı diye meşhur olan bu olay Medine toplumunda heyecan yaratmış önemli bir vakadır. Konu ile ilgili olarak kaynaklara iki rivayet yansımıştır. Müelliflerin, bu iki rivayetten hangisinin doğru olduğu konusunda tereddütleri bulunmakta-

dır. Son dönem Müslüman müellifleri bir rivayet üzerinde odaklanırken, müsteşrikler ise diğer rivayetin doğruluğu üzerinde durmuşdur.[61] Bir kısım müellif iki rivayetin de doğru olabileceğini ve bu sebeple ayetlerin iki defa indiğini belirtirken,[62] bir kısım müellif ise konu ile ilgili olarak nazil olduğu bildirilen ayetlerin bu iki olay sebebiyle de inmediğini, iniş sebeplerinin birden çok olabileceğini[63] eskiden beri devam eden olaylar silsilesi sonucu olduğunu belirtirler.[64] Şimdi bunları izah etmek üzere konu ile irtibatlı olarak aktarılan iki rivayeti incelemeye çalışalım.

Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Hz. Aişe der ki:

Resulullah Aleyhisselam, tatlıyı ve balı severdi. İkindi namazını kılıp dönünce, kadınlardan birinin yanına varırdı. Hafsâ'nın odasına varıp onun yanında her zamanki kalışından daha çok kalınca, kıskandım. Resulullahın Hafsâ'da bu kadar kalışının sebebini sordum. Hafsâ'ya akrabasından bir kadın küçük bir tulum bal hediye etmiş, o da bu baldan şerbet yapıp Resulullaha içirmiş! Kendi kendime 'Biz de vallahi, ona bir tedbir düşünürüz! dedim. Bunu Sevde binti Zem'a'ya anlattım ve dedim ki: 'Resulullah yakında senin yanına gelecektir. Yanına gelince, ona 'Yâ Rasûlallah! Megâfir mi yedin?' dersin. O, sana 'Hayır!' diyecektir. Bunun üzerine, sen ona 'Ya bu koku nedir? dersin. Resulullah Aleyhisselam, üzerinde böyle ağır koku bulunmasından hiç hoşlanmazdı. Tabiî ki sana 'Hafsâ bana bir bal şerbeti içirmişti' diyecektir. Sen de o zaman 'Demek o balın arısı Urfut ağacından yayılmış, bal toplamış!' dersin. Ona ben de böyle diyeceğim!' Safiyye'ye de 'Ey Safiyye! Sen de ona böyle dersin!' dedim. Sevde 'Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki; Resulullah Aleyhisselam yanıma geldiğinde, ey Aişe, söylememi istediğin sözü, senden korktuğum için, Resulullah Aleyhisselam daha kapıda iken, neredeyse söyleyiverecektim! dedi. Resulullah Aleyhisselam yanına gelince, Sevde 'Yâ Rasûlallah! Megâfir mi yedin?' diye sordu. Resulullah Aleyhisselam 'Hayır!' buyurdu. Sevde 'Ya bu koku nedir? diye sordu. Resulullah Aleyhisselam 'Hafsâ bana bir bal şerbeti içirmişti' buyurdu. Sevde 'Demek ki o balın arısı

61 Bodley, 163, 164.
62 Havva, VI, 420.
63 Seydişehri, 842.
64 Heykel, I, 316.

Urfut ağacından yayılmış, bal toplamış' dedi. Resulullah Aleyhisselam benim yanıma geldiği zaman, ben de kendisine böyle söyledim. Sonra, Safiyye'nin yanına vardı. O da bunun gibi söyledi. Resulullah Aleyhisselam Hafsâ'nın yanına varınca, Hafsâ 'Yâ Rasûlallah! Sana şu bal şerbetinden yine içireyim mi?' diye sordu. Resulullah Aleyhisselam 'Hayır! Artık onun bana gereği yok!' buyurdu. Sevde, bana 'Sübhânallah! Vallahi, onu bal şerbetinden mahrum ettik!?' dedi. Ben de ona 'Sus, sesini çıkarma!' dedim.[65]

Anlaşılan Hz. Aişe, Hz. Hafsâ'ya karşı yaptığı bu işin açığa çıkmasından korkmuştu.[66]

Buhariden gelen rivayet ise şu şekildedir:

Âişe şöyle demiştir: Resulullah, Zeyneb bt. Cahş'ın yanında bal şerbeti içerdi ve onun yanında çok kalırdı. Bunun üzerine ben ve Hafsa, Resulullah ikimizden hangimizin yanına gelirse ona "Sen meğâfir mi yedin? Ben sende megâfir kokusu buluyorum." desin diye söz birliği yaptık. (Resulullah geldiğinde Hafsa bu sözü söyledi). Resulullah (s) "Hayır, ben meğâfir yemedim. Lâkin ben Zeyneb bt. Cahş'ın yanında bal şerbeti içmiş im. Artık bir daha onu içmem ve işte yemîn de ettim. Sakın bunu başka bir kimseye haber verme!" buyurdu.[67]

İlk rivayette, evinde bal olan Hafsa iken, ikinci rivayette, Hafsa Hz. Peygamber'e komplo kuran tarafta yer alıyor ve bal sahibi Zeynep b. Cahş olarak ortaya çıkıyor. Başka bir rivayette ise bal sahibi Ümmü Seleme olmaktadır.[68] Bu da aynı rivayetin kendi içindeki açmazlarıdır. Ayrıca Hz. Peygamber'in bal yememesi saklanması gerekmeyen bir durum olmalıdır. Çünkü onun bazı yiyecekleri yemediğini bunu ashabına da yasaklamadığını biliyoruz.[69]

Bu konuda gelen ikinci rivayet ise şu şekildedir:

Bir gün Resulullah'ın zevcesi Hafsa, babasının evine gitti. Orada babasıyla sohbet etti. Bunun üzerine Resulullah da cariyesi Mariye'yi çağırttı ve onunla Hafsa'nın o sırada boş olan hücresinde beraber oldu. O sırada Hafsa babasının evinden döndü ve Hz. Peygamber

65 İbn Sa'd, , VIII, 85.
66 Köksal, XVI, 125.
67 Buhari, Tefsir, 66.
68 Belazurî, I, 511.
69 İbn Mace, Etime, 4.

ile Mariye'yi kendi odasında birlikte olduklarını görünce, şiddetli bir şekilde kıskançlığı tuttu ve Ey Allah'ın resulü benim hücremde, benim günümde[70] *ve benim yatağımda bunu nasıl yaparsın? Bunun üzerine Hz. Peygamber, Sus sana bir sır veriyim, onu gizle kimseye söyleme. Ona senin için bir daha yaklaşmayacağım." dedi.*[71] *Ancak Hafsa sözünü tutmayarak derhal Aişe'ye gitti ve bu durumu ona müjdeleyerek Hz. Peygamber'in cariyesini kendine haram kıldığını söyledi.*" (Böylece çok kıskandıkları Mariye'den kurtulmuşlardı.*) Bunun üzerine Rasulullah hanımlarını terk ederek mescitteki meşrebe*[72] *denilen yere çekildi ve 29 gün kadar orada kaldı. İşte bunun üzerine bu ayetler nazil oldu.*[73]

Nesei'de geçen rivayette şöyle aktarılıyor:

Resulullah (sav)'ın cariyesi vardı ve onunla ilgilenip birlikte oluyordu. Aişe ve Hafsa o cariye ile ilgilenmesini istemeyip kıskandıkları için Resulullah (sav) cariyeyi kendisine haram kılıncaya kadar rahat bırakmadılar da Allah, Tahrim suresi 1-4 ayetlerini indirdi.[74]

İkinci rivayet bu şekilde iken, müsteşriklerin ikinci rivayeti kullanarak Hz. Peygamber'e karşı sözler söylemeleri sebebiyle olsa gerek Müslüman müellifler ikinci rivayetin gerçeği yansıtmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır.[75] Hatta bazı müelliflerin ikinci rivayetin mümkün olmadığını göstermek adına çok yoğun bir çabanın içine girdiklerini görüyoruz. Bunlardan Mevlana Şiblî, bunun en ateşli savunucularından biri olurken,[76] Köksal, ikinci rivayete hiç değinmemeye gayret etmiş, ancak Caetani'ye cevap verme ihtiyacı içinde temas etmek zorunda kalmıştır.[77]

İkinci rivayeti görmezden gelip birinci rivayetin olayın gerçek sebebi olduğunu iddia eden ağırlıklı olarak son dönem müellif-

70 Bazı rivayetlerde ise aslında o gün sıra Hz. Aişe'nin idi. Bkz. İbn Sa'd, VIII, 186.
71 Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber dışarı çıkınca Hafsa'yı ağlarken görmüş ve Mariye'ye bir daha yaklaşmayacağını belirtince Hafsa "*Yemin etmezsen asla kabul etmem.*" deyince Hz. Peygamber. "*Vallahi bir daha ona el sürmeyeceğim.*" şeklinde yemin etmiştir. İbn Sa'd, VIII, 188.
72 Caetani, bu bir ay boyu Hz. Peygamber'in Meşrebe'de Mariye ile kaldığını belirtirse de kaynaklarda Mariye'nin kaldığı yere de Meşrebe dendiği için bir karıştırma yapmıştır. Caetani, VI, 191. Esasen Hz. Peygamber'in kaldığı Meşrebe denilen yer mescitte idi ve orada kendi başına kaldı. Bkz. Vakıdi, 378.
73 İbn Sa'd, VIII, 185-187; Belazurî, I, 509.
74 Nesei, İşretu'n-Nisa, 4.
75 Heykel, II, 316.
76 Şibli, I, 370.
77 Köksal, XVI, 137.

lerimizin esasen çıkış noktaları, müsteşriklerin Hz. Peygamber'e yönelik saldırgan üslubunu önlemeye yöneliktir. Ancak müelliflerin bu tavırları, ne Hz. Peygamber'e yönelik eleştirileri engelleyebilir ne de Hz. Peygamber'i (eğer yanlışı varsa) temize çıkarabilen (!) bir metottur.

Esasen Hz. Peygamber'in eşi Hafsa'nın hücresinde cariyesi Mariye ile birlikte olmasının ne mahzuru olabilir? Bu yaptığının neresi kötü bir şeydir? Yasal olmayan bir şey mi yapmaktadır? Onun cariyesi ve oğlu İbrahim'in annesi ile kendi evlerinden birinde birlikte olmaya hakkı yok mudur? Onun bütün kadınlarının cinsel ihtiyaçlarını gidermesinden daha normal ve doğru bir durum düşünülebilir mi? Bu manada Mariye'nin de erkeği ile bir birlikteliğe ihtiyacı yok mudur? Bir erkeğin kadınlarının cinsel ihtiyaçlarını gidermeyi gözetmesi yanlış olabilir mi? Hz. Aişe'den gelen rivayette şöyle denmiştir:

> *Resulullah hanımları arasında taksimatı yapar, adil davranır sonra da şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Ben elimde olan gücümün yettiği fiili olan adaleti tatbik ediyorum. Elimde olmayan (kalbî sevgi ve benzeri şeyler) adaletsizliğimden dolayı beni kınama.*[78]

Kadınlarının ihtiyaçlarını düşünmek ve bu duruma riayet etmek en fazla Hz. Peygamber üzerine düşer. Bu sebeple altmış yaşını geçmiş Hz. Peygamber'in Medine dışındaki Mariye'nin evine yürümek yerine, genç cariyesini çağırması kadar normal bir durum olamaz. Kaldı ki Mariye'yi çağırdığı ev Hz. Peygamber'in evidir. Ayrıca onun Mariye'ye karşı arzu duymamasını düşünmek de doğru değildir. Bu durumu ve böyle bir şeyi ayıp karşılamak, onun kadınına karşı isteğinin olmadığını düşünmek çok yanlıştır. Böyle bir düşünce, Hıristiyanlık gibi ruhbanlığı teşvik eden dinlerde makbul karşılansa bile, İslam'da iyi karşılanmaz ve bir eksiklik olarak kabul edilir.

Mesele bu kadar normal iken, konunun o dönemde büyütülmesinin sebebi, Hafsa'nın olayı velveleye vermesi ve Hz. Peygamber'e yemin ettirdikten sonra söz verdiği halde zafer kazanmış bir şekilde konuyu diğer hanımlarına açmasıdır.

78 Ebû Davud, Nikâh, 39; Tirmizî, Nikâh, 42.

Esasen Hz. Peygamber bu meselelerle uğraşmak istememektedir. Meseleyi büyütmemeleri için kimi zaman bu şekilde istemediği halde yeminler etmek zorunda bırakılmıştır.[79] Ancak Hz. Peygamber, konunun uzatılmaması için bu kadar fedakârlık yapmasına karşın, eşlerinin bu tutumu karşısında onlara bir ders vermek için 29 gün onlardan uzak kalmaya karar vermiş, Meşrebe'ye ayrılmış ve sonuçta Tahrim suresindeki ayetler inmiştir.

Konuyu saklamaya veya ikinci rivayeti dışlamaya gerek duymaksızın bu rivayetin Hz. Peygamber'in hayat hikâyesindeki en insanî rivayetlerden biri olduğunu düşünüyoruz. Bu rivayetteki onun kadınları karşısında zor durumlara düşmesi, bizim gibi bir insan olduğunun en güzel göstergelerindendir.

Biz onun bu durumlarını olduğu gibi anlatmaz, onun yasak olmayan bir eylemi işlediğini gereği gibi izah etmez isek bu durumda tabii ki müsteşriklerin ellerine büyük kozlar vermiş oluruz. Hâlbuki mesele bu boyutta değerlendirilse ona hiçbir kötülük izafe edilemeyecektir. Müslüman müelliflerin bu saklamacı, korumacı ve savunmacı anlayışları karşısında, şu aktaracağımız ifadelerin ortaya çıkması gayet mümkündür.

Bu olayı kullanan Rodinson aynen şöyle demektedir:

> Muhammet, 60 yaşlarına gelmesine rağmen kadınlara olan düşkünlüğünden bir şey kaybetmemişti... Bir gün Ömerin kızı Hafsa babasını ziyarete gitmişti. Tam o anda peygamberin halleri tuttu, dayanamayıp Mariye'yi Hafsa'nın kulübesine çekti, sevişmeye başladı. Ama Hafsa'nın erken döneceği tutmuştu. Durumu görmesiyle "Benim kulübemde haa...hem de gözlerimin önünde ... hem de yatağımda" diye inleyerek ağlamaya koyuldu. ... Ayşe bunu fırsat bildi. Bütün harem gibi o da nefret ediyordu Mariye'den peygambere bir erkek evlat veren bu sapı silik kızdan. ...Muhammed öfkelendi. Karılarını yatıştırmak için elinden geleni yapmış, o güzelim, o verimli Mariye'yi fedaya bile razı olmuştu. ...görürdü onlar ve Muhammed harem hukukunu ayaklar altına alarak, bütün bir ayı Kıpti sevgilisi ile geçirmeye karar verdi.[80]

79 İbn Sa'd, VIII, 188.
80 Rodinson, 264.

İşte meselenin varacağı yer burasıdır. Elimizdeki rivayetleri, net olarak izah edebilirsek veya gerçekten uydurma ise bunu ifade edebilirsek o zaman müsteşriklerin bu tür ifadeleri pek önemsenmeyecektir. Buna benzer şekilde müsteşriklerin saldırılarına karşı durmak amacıyla olsa gerek Asr-ı Saadet isimli kitabında ilk rivayeti savunan Şiblî'nin bu tutumunun yanlışlığını izah sadedinde, -kitabı latinize eden ve zaman zaman şerh eden- şârihin bu konudaki güzel bir yorumunu aktarmak istiyoruz:

> Merhum müellifin (Şibli'nin), bu mevzuda İmam Buhari'nin rivayetinden (ilk rivayet) başka rivayet kabul etmemesi, öteki rivayetlerin Rasul-i Ekrem'e isnadını bir noksanlık saymasından ileri gelmektedir. Oysa bunları birer noksanlık olarak tasvir eden, Avrupa muharrirlerinin kalemleridir. Bu kalemlerin peygamberimiz aleyhinde çirkin bir tablo çizmeleri için doğru olması muhtemel olan bazı rivayetleri ihmal etmeyi haklı görmemize veya göstermemize imkân yoktur. Onlar elbette her münasebette zehirini kusacaktır. Fakat Müslüman olarak bizim yapacağımız şey, meseleler üzerinde hassasiyetle durmak, harici veya yabancı tesirlerin altında kalarak herhangi bir yargıya varmamaktır.
>
> Mesela rivayette, Mariye Rasul-i Ekrem'in çocuklu cariyesi ve Hafsa'nın evi de Hafsa'ya tahsis edilmiş olmakla beraber Rasul-i Ekrem'in kendi evidir ve aynı zamanda biliyoruz ki Mariye'ye tahsis edilen ev Medine'nin dışındadır. Hal böyle iken Peygamber'in bu evde Mariye ile münasebette bulunmasında bir noksanlık varsa, bu noksanlık kadınlık gururu zedelenen Hz. Hafsa'nın duyduğu kıskançlıktan ve bir de birtakım maruf çevrelerin İslam'a ve İslam peygamberine karşı mahud düşmanlığından ibarettir.[81]

Mariye'nin Durumu

Meselenin bu boyutlara gelmesinin sebebi, Hz. Peygamber'in hanımlarının çok ileri düzeydeki kıskançlıkları ve yaygara koparmalarıdır. Mariye, Mısır Mukavkısı tarafından Hz. Peygamber'e hediye olarak gönderilmiş iki kız kardeşten biriydi.[82] Beyaz tenli, dolgun vücutlu, kıvırcık saçlı, Hz. Peygamber'in çok beğendiği bir kadındı. Cariye olmasına rağmen Hz. Peygamber onu hicaba sokmuştu.[83] Üstelik bir de Hz. Peygamber'e çocuk doğur-

81 Bkz. Osman Zeki Mollamehmetoğlu'nun ilavesi ile ilgili dipnot, Şiblî, I, 370.
82 Diğeri Sirin ise, Hasan b. Sabit'e verildi. İbn Sa'd, VIII, 214.
83 Belazurî, I, 538, 539.

muştu. Bütün bunlar yüzünden, başta Hz. Aişe olmak üzere Hz. Peygamber'in diğer eşleri onu çok kıskanıyordu. Hz. Aişe,

> *Mariye kadar hiçbir kadını kıskanmadım. Hz. Peygamber, önce onu bizim evimize yakın bir yere yerleştirmişti ve gece gündüz ona uğruyordu. Buna tahammül edemedim ve Hz. Peygamber onu (Medine dışındaki) Aliye denen yere götürdü ve oraya gidip gelmeye devam etti. Bu durum bizim ağırımıza gidiyordu. Üstelik Allah ona bir de çocuk verdi. Biz ise mahrum bırakıldık.*

diyordu.[84] Medine dışında kalan Mariye için Hz. Peygamber buraya gelirdi.[85]

Hz. Peygamber'in, bir gün oğlu İbrahim'i boynuna alıp gelerek Aişe'ye "*Bana benziyor mu*?" diye sorması üzerine Aişe "*Benzerlik göremiyorum.*" demiş, zevceleri de bu söze katılmışlardı.[86] Bu söz, Mariye'ye iftira atıldığı bir dönemde oluyordu[87] ve Hz. Peygamber'in zevceleri Heykel'in tabiriyle; "Neredeyse Mariye'yi töhmet altında bırakacak kadar ileri gidiyorlardı."[88] Kıskançlık bu boyutlarda olunca, Hz. Aişe ve Hz. Peygamber'in önde gelen hanımlarının Mariye'ye karşı ikinci rivayetteki şekilde bir zafer kazanmaları ve bunu şenlik içerisinde yaymalarını da düşünürsek mesele daha iyi anlaşılabilir.

Ancak Hz. Peygamber'in bu tür işlerle uğraşacak durumu yoktu. O, insanlığa gönderilmiş bir peygamberdi. Ne kadar meselenin büyümemesine çalışsa da bunu engelleyememişti. Sonunda bu şekilde bir tedbir almak zorunda kaldı ve ayetler bu durumu izah sadedinde indi.

Hz. Peygamber'in Verdiği Sır

Yukarıda aktardığımız birinci rivayeti tercih eden bilginler, Tahrim suresindeki "*Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söyle-*

84 İbn Sa'd, VIII, 212.
85 Vakıdi, 378.
86 Yakubi, I, 411; İbn Kesîr, IV, 293. Üstelik bunu İfk hadisesi başından geçmiş olan Hz. Aişe diyordu.
87 Mariye'nin yanına kendisi gibi Mısırlı olan zenci bir köle gelip gidiyordu. İnsanlar dedi kodu yapmaya başlayınca meseleyi öğrenmek için Hz. Ali görevlendirildi. Hz. Ali bu köleyi sıkıştırınca onun iktidarsız olduğunu gördü ve mesele böylece kapanmış oldu. Bkz. İbn Sa'd, VIII, 214; ayrıca geniş bilgi için bkz. Azimli, *Hz. Safvan b. Muattal*, 56.
88 Heykel, II, 311.

mişti. O, bunu Peygamberin diğer bir eşine haber verince..."[89] şeklinde geçen ayetteki gizli sır konusunu net olarak izah edemeyince, bunu izah sadedinde "*burada bahsedilen sırrın, Hz. Peygamber'in Hafsa'ya kendisinden sonra ilk halifenin Ebubekir, sonra da Ömer olacağını*" söylediği şeklindeki rivayeti[90] kullanarak izah etmeye çalışmışlardır.[91] Esasen bal rivayetinde, sır olacak bir şey olmayınca, bilginlerimizin bu izah tarzına yöneldikleri söylenebilir.

Bal olayı ile hilafetin nasıl bir alakası olabilir? diye düşünmek gerekir. Hz. Peygamber'in kendinden sonra halife olacak kimseyi işaret bile etmediği nettir.[92] Eğer böyle bir işaret verseydi, sahabenin Sakife olayını yaşamasına gerek kalmaz ve Hz. Peygamber'in işareti doğrultusunda halifeyi kolayca seçerlerdi. Bu tür rivayetler, Şia'nın Hz. Ali'nin halife olacağı konusunda Hz. Peygamber'den gelen rivayetler olduğu iddiasına karşın, uydurulmuş aktarımlardır.

Esasen "sır" denen bu sözün buraya siyasi gerekçelerle adapte edildiği kolaylıkla anlaşılabilir. Bu sebeple bu rivayetleri itibara almak uygun değildir. Ayrıca ayette geçen "*...Peygamber bunu ona haber verince eşi, bunu sana kim bildirdi? dedi. Peygamber, Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi, dedi.*" şeklindeki ibareden Hz. Peygamber'in Kur'an dışı vahiy aldığına örnek vermek çok doğru olmasa gerektir.[93] Burada eşinin Hz. Peygamber'e yaygaranın kulağına nasıl ulaştığını sorması, onun da söylemek istemediğinden dolayı bu şekilde cevap vermesi şeklinde anlaşılmalıdır kanaatindeyiz. Zaten her şeyi çekip çeviren hakim olan bilen Allah'tan başkası değildir. Vurgu bunadır.

Sonuç olarak Tahrim olayı olarak anılan olay hakkında iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan Müslüman müelliflerin ısrarla ön plana çıkarmak istedikleri bal ile ilgili rivayette sonraki yıllar-

89 Tahrim, 3.
90 Belazurî, I, 510.
91 Bkz. Razi, Taberi, ilgili ayetin tefsiri.
92 Bu konuda geniş değerlendirmeler için bkz. Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, 78.
93 Allah'ın Kur'an dışı vahiy gönderip göndermediği konusu tartışılırken, Tahrim 3'teki ifade, tartışma konusu yapılmaktadır. Bu konu ayrı bir çalışmanın konusu olduğundan girmiyoruz. Bu konuda bkz. Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, IV, 391; ayrıca değişik örnekler için bkz. Hayri Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2000, 234-235.

da mezhepler arası tartışmaları hedefleyen birtakım siyasi gaye ile yapılan müdreçler bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in bir yiyeceği yememesini saklaması gibi bir durum pek tutarlı gözükmemektedir.

İkinci rivayet ise olayın gerçekleşmesini destekleyen rivayetler çerçevesinde daha tercih edilebilir ve Hz. Peygamber'in hayatının insanî yönünü yansıtması açısından daha kabul edilebilir rivayet olarak gözükmektedir. Ayrıca meselenin büyümemesi için uğraşan Hz. Peygamber'in Kur'an'a yansıyan çabalarına da ışık tutmaktadır. Kur'an'daki ifadelere de uygundur.[94] Bu açıdan da tercih edilebilir bir rivayet olduğu kanaatindeyiz.

HZ. AİŞE'NİN EVLİLİK YAŞI[95]

Hz. Peygamber, VII. yüzyılda Arabistan'da yaşamış ve Arap kültürü içinde yetişmiştir. Bu kültürün bir üyesi olan Hz. Peygamber, insanlara tebliğ ettiği "din" ile mensubu bulunduğu kültürde önemli değişiklikler yapmıştır. Sosyal yaşamın birçok alanında ve kurumlarında gelenek haline gelmiş yaşam biçiminde (adetlerde) büyük ölçüde değişimleri gerçekleştirmiştir. Aile yapısı, kadının konumu, evlilik ve boşanma gibi sosyal hayatın en başat değerleri de söz konusu değişimden pay alan kurumlar arasındadır.

Büyük değişimlerin mimarı olmasına rağmen, aynı geleneğin bazı âdetleri İslam dini içinde de kabul edilmiş ve bu âdetler sürdürülmüştür. Örneğin evlilik akdi (nikâh) konusunda Hz. Peygamber önemli değişiklikler, düzenlemeler getirmiştir; fakat evliliğin yaşı, evlilik merasimi vs. gibi geleneğin hakim olduğu cihetlere dokunmamıştır. Hatta kendisi de bu alandaki geleneğe tabi olmuştur. Bu bağlamda VII. yüzyıl Arap kültürünün bir üyesi olmasına bağlı olarak yapmış olduğu bir kısım davranışları, zaman zaman eleştiri konusu da olmuştur. Hz. Aişe ile evliliği de eleş-

94 Tahrim suresinde ifade edilen sır olayını izah ettiği için de rivayet tercihe şayandır.

95 Bu çalışma daha önce makale olarak yayınlanmıştı. Bkz. Mehmet Azimli, "Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı," *İslami Araştırmalar*, C. 16, Sayı: 1, Ankara 2003.

tiriye konu olan hususların başında gelmektedir. Kimi oryantalistler, Arap örfüne (kültürüne) ait özel durumları kendi kültürleri ile kıyaslayarak ve yorumlayarak eleştirilerde bulunmuş ve Hz. Peygamber'in 9 yaşındaki Hz. Aişe ile evlenmesi olayını *"54 yaşlarında bir erkeğin oyuncaklarla oynama çağındaki bir çocukla evlenmesi"*[96] olarak nitelendirmiştir. Kimileri de bu evliliği bir anlamda şehvetperestlik, hatta daha da ileri götürerek sübyancılık olarak nitelendirmiş,[97] yaşlı bir erkeğin, bakire bir kız çocuğuyla "*garip evliliği*" şeklinde yorumlamıştır.[98]

Bu iddialara hem o dönemden hem de günümüzden örnekler vererek cevap verilebilir. Biz o dönemden bazı örneklerle olayı izah etmek istiyoruz: O dönemde bu tür evlilikler çoktu. 60 yaşlarındaki Hz. Ömer'in Hz. Ali'nin çocuk yaşta baliğ olmamış kızı ile evlenmesi[99] o dönemde bu yaş farkının problem olmadığını gösteren önemli delillerdendir. Yine sahabeden Amr b. As, oğlu Abdullah b. Amr'dan tam 11 yaş büyüktür.[100] İbni Hacer bu yaş farkını 12 olarak verir.[101] Buna göre Amr, yaklaşık 9-10 yaşlarında evlenmiş olmalıdır. 10 yaşındaki erkeklerin evlilik gerçekleştirebildiği bir yörede, daha erken ergenliğe giren kızların 9 yaşında evlilik yapması kadar normal bir şey olamaz. Rodinson bu durumu şöyle ifade eder: "Bu durum yadsınmıyordu. Çağın şartları içinde olağan sayılıyordu."[102]

Ergenlik yaşının yüksek olduğu ülkemizde bile kırsal kesimlerde kızlar 12-15 yaş arası evlenebilmektedir. Arabistan bölgesinde ise ergenliğin 8 yaşlarına kadar düştüğünü ve kızların 20 yaşlarında neredeyse biyolojik gençlik çağını bitirme noktasına geldiğini biliyoruz.[103] Arap kültüründe yer alan bu durumun günümüzde de devam ettiğini, *Kur'an Mesajı* adlı eserin yazarı Muhammed Esed'in Medine'de iken, başından geçen evlilik göstermektedir. Bu evlilikte, ileri yaşlardaki Esed, 11 yaşlarında bir kız

96 Dozy, I, 105.
97 Bkz. Mevdudi, II, 533.
98 Aişe Abdurrahman, *Rasulullah'ın Annesi ve Hanımları*, çev. İsmail Kaya, Konya 1987, II, 72; İbrahim Şuğut, *Ebadil*, Cidde 1983, 93.
99 İbn Sa'd, VIII, 462; İbn Kesir, VIII, 86.
100 Zehebi, III,80.
101 İbn Hacer, *el-İsabe*, II, 352.
102 Rodinson, 140.
103 Vicdani, 51, 55.

ile evlendirilmiştir. Buna itiraz eden Esed'e Araplar şöyle demişlerdir: "Kız kocasının evinde büyür."[104]

Bu yaşlarda evliliğin Batı Avrupa ve ABD'nin kırsal kesiminde halen uygulandığı bilinmektedir.[105] Yapılan tespitlere göre Batı Avrupa gibi iklimi soğuk bölgelerde bile ergenlik yaşları, çok küçük yaşlara kadar düşmüştür.[106] Günümüzde ergenlik çağı yüksek olan Batı Avrupa ve ABD gibi soğuk bölgelerde bile 9-10 yaşlarında bakire bir kız çocuğu bulmanın zor olduğu bu yaşlardaki çocukların serbestçe cinsel ilişkiye girdikleri bilinmektedir.[107] Bu gerçekleri göz önüne alan Rodinson,[108] Dermenghem,[109] Caetani,[110] gibi bir kısım oryantalistler, Hz. Aişe'nin evliliğinin o dönem şartları içerisinde normal olduğunu belirtmiştir. Watt "Arabistan bölgesinde kızlar erken geliştiği için Aişe'nin bu yaşta evliliği normaldir." demektedir.[111]

Bir kısım oryantalistlerin haksız ve hatalı eleştirilerine, savunmacı bir refleksle cevap veren kimi Müslüman araştırmacılar, başka bir yanlışa düşerek Hz. Aişe'nin evlilik yaşını, kendi kültürlerindeki ortalama evlenme yaşı olan 15-20 arasına çekmeye çalışmışlar, Hz. Peygamber'in 9 yaşında bir kız çocuğuyla evlenemeyeceğini, bunun bir iftira ve düzeltilmesi gereken bir yanlış olduğunu savunup Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile 17-18 yaşlarındayken evlendiği görüşünü dile getirmişlerdir.[112] Bu görüşü benimseyenlerin önde gelenlerinden olan Ö. Rıza Doğrul, tercüme ettiği Mevlana Şiblî'nin "Asr-ı Saadet" isimli eserine yaptığı ilavede bu konuyu uzunca tartışmış ve Hz. Aişe'nin evlilik yaşının 17-18 olduğu görüşünü savunmuştur.

Rivayetlerin, zorlama tevillerle yorumuna dayalı bu tutum da ayrı bir problem teşkil etmektedir. Burada, konuyla ilgili olarak

104 Muhammed Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak, İstanbul 1998, 177.
105 Aişe Abdurrahman, II, 72.
106 *Başkan Sağlıklı Yaşam Ailenin Tıp Ansiklopedisi*, İstanbul 1987, IV, 1353, II, 610.
107 Mevdudi, II, 536
108 Rodinson, 125.
109 Dermenghem, 128.
110 Caetani, II, 324.
111 Watt, 108.
112 Bkz. Rıza Savaş, "Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım", *DE İlahiyat Dergisi*, Sayı: IX, İzmir 1995, ss. 139-144.

Batılı bilim adamlarına cevap veren araştırmacıların görüşlerini, kaynaklarımızda yer alan Hz. Aişe'nin evlilik yaşıyla ilgili rivayetlerle yeniden değerlendirmeye çalışacağız. Bundaki temel hedefimiz, bu konudaki iddiaları inceleyip tarihi rivayetler ışığında mevzuyu aydınlatmaya çalışmaktır.

Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Konusundaki Görüşlerin Tahlili

Mevlana Şiblî, Hz. Aişe'nin doğum tarihi ile ilgili bilgilerin güvenilir olmadığından hareketle evlilik yaşını tespit etmenin de mümkün olamayacağını, dolayısıyla rivayetlerde belirtilen yaşın, kuşkulu olduğunu söylemiştir.[113]

Esasen İslam tarihi kaynaklarında, hiçbir sahabenin doğum tarihi konusunda net bir bilgi yoktur. O dönemde bugünkü gibi nüfus daireleri yoktu ve kimsenin doğum kaydı yapılmıyordu.[114] Bütün sahabenin yaşları, genelde ölüm zamanındaki yaşlarına göre hesaplanıyordu. Bu ilkeden hareketle, Hz. Aişe'nin vefat tarihinden, yaşı çıkarıldığında yaklaşık olarak doğum tarihi bulunabilir. İslam tarihçileri, Hz. Aişe'nin vefat tarihi olarak genelde H. 58 yılını, vefatı sırasındaki yaşı olarak da 66 yaşını vermektedirler.[115] Böylece Hz. Aişe'nin vefat esnasındaki yaşından, vefat tarihini çıkardığımızda (66-58=8), hicret sırasında Hz. Aişe'nin yaşının 8 olduğu ortaya çıkar. Hicretten bir yıl sonra evlendiğine göre ise evlilik yaşı 9 olacaktır.[116] Doğrul, Hz. Aişe'nin vefat ettiği sırada 74 yaşında olduğunu[117] belirtse de bu rakamı (yaşı), tarihsel olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü hiçbir tarihi kayıtta Hz. Aişe'nin bu yaşta vefat ettiği belirtilmemektedir. Müellifin, Hz. Aişe'nin 74 yaşında öldüğü konusundaki görüşü, yalnızca Hz. Aişe'nin 17 yaşında evlendiği görüşünü esas alarak yaptığı yanlış bir kıyaslamanın sonucudur.[118]

113 Nedvi, III, 259.

114 Nitekim günümüzde bile özellikle kırsal kesimde, doğan çocukların doğum kaydı yapılamamakta, çocukların ailelerine çocuğun yaşı sorulduğunda, tarih olarak *"Ekinler biçildiği zamanda, narlar kızardığında, bir kış günü veya şu önemli olay olduğunda doğdu."* şeklinde cevaplar alınmaktadır.

115 İbn Sa'd, VIII, 80; İbnü'l-Esir, IV, 363; Zehebi, *el-İber*, Beyrut 1987, I, 60; İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-Zeheb*, byy. trz. I, 308.

116 İbn Hacer, *el-İsabe*, IV, 230.

117 Doğrul, II, 142.

118 Mustafa Fayda, "Aişe", *DİA*.

Hz. Hatice'nin nübüvvetin onuncu yılında vefat etmesi üzerine Havle'nin teklifi ile Hz. Peygamber ve Hz. Aişe arasında söz kesilmiş, hicretin birinci yılında ise evlilik gerçekleşmiştir. Bizzat Hz. Aişe'den gelen rivayetlerde 6 yaşında sözlendiği ve 9 yaşında da evlendiği açıkça belirtilmektedir.[119] İbn Kesîr, bu yaşta evlendiği konusunda hiçbir ihtilafın olmadığını belirtir.[120] 6 yaşında Hz. Peygamber ile sözlenince hemen evlendirilmemesini de düşünmek gerekir. Neden 3 yıl beklenmiştir? Bu bekleyiş Hz. Aişe'nin henüz evliliğe hazır olamayacak kadar küçük olmasından dolayı olmalıdır. Hicretten sonra ergenliğe girince evlilik gerçekleşmiştir. İbn Kesir, bu konuya özellikle dikkat çeker ve Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile gerdeğe girmediğini belirtir.[121] Taberi açıkça "*Yaşı küçüktü, cimaya uygun değildi.*" diyerek durumu izah eder.[122] Bu durumda ergenliğe kadar annesinin yanında bekledikten sonra evliliğin gerçekleştiğini anlayabiliriz.[123] Bu hesaplamaya göre, Hz. Aişe, hicretin ilk yılında evlendiği sırada 9 yaşında olduğuna göre, doğum tarihi nübüvvetin 4. yılına tekabül etmektedir. Hz. Aişe'den gelen "*Ben kendimi bildim bileli İslam'ın içindeyim.*"[124] sözü de bunu kanıtlamaktadır.

Rıza Savaş, Hz. Aişe'nin "*Kendini bildi bileli anne babasının dine inandıklarını*" belirten[125] ve devamında, Hz. Ebubekir'in Habeşiştan'a hicret etmek üzere yola çıktığını anlatan rivayeti delil göstererek, Hz. Aişe'nin bu olayı nakledebilmesi için, yaşının bu olayı gözlemleyecek kadar büyük olması gerektiği sonucuna varmaktadır. olayı Hz. Aişe'nin daha sonra birilerinden nakletmiş olabileceği şeklindeki bir yorumun ise, ancak rivayeti ikiye bölerek (I. kısımla II. kısmı birbirinden ayırarak) yapılabileceği, bunun da yanlış olduğu kanaatindedir.[126] Ancak, rivayetin ilk bölümü, Hz. Aişe'nin nübüvvetten sonra doğmuş olduğunu apaçık göstermektedir. Rivayetin II. kısmı ise, muhtemelen Hz. Aişe'nin yaptığı bir mürseldir.

119 İbn Sa'd, VIII, 59.
120 İbn Kesîr, III, 131.
121 İbn Kesîr, IV. 500.
122 Taberi, II, 211.
123 Armstrong, 227.
124 Buhari, Kefalet IV.
125 Buhari, Kefalet, 4.
126 Savaş, 141.

Doğrul da Hz. Aişe'nin *"Kendini bildi bileli anne babasının dine inandıklarını"* belirten rivayetini[127] delil alarak, bu rivayetin Hz. Aişe'nin nübüvvetten sonra doğduğunu gösteremeyeceğini, bilakis Hz. Ebubekir'in nübüvvet gelmeden önce de putperest olmadığını, hanif olduğunu, bundan dolayı bu rivayetin onun nübüvvetten sonra doğduğu konusunda delil alınamayacağını belirtmektedir.[128] Hâlbuki rivayete iyi baktığımızda, bu yorum iki yönden geçersizdir. Birincisi; hadisteki *din* kelimesi "*ed-Din*" şeklinde marife olarak kullanılmıştır. Bundan da İslam'ı kastettiği anlaşılmaktadır. İkincisi ve daha önemlisi; Hz. Aişe rivayetin devamında bu dinin İslam dini olduğunu ve çocukluğunda Hz. Peygamber'in devamlı kendilerine geldiğini anlatarak, kendisinin nübüvvetin geldiği dönemde doğduğunu açıklamıştır. Rivayette yer alan vurgu, onun İslam döneminde doğduğunu belirtmektir.

Doğrul, Hz. Aişe'den nakledilen *"Ben Mekke'de oynayan bir çocuk iken Hz. Peygamber'e "Hatta onların vadeleri kıyamettir ve kıyamet ise daha dehşetli ve daha acıdır." (Kamer, 46) ayeti inmişti."* şeklindeki[129] Hz. Aişe'den nakledilen bir rivayeti delil alarak özetle şunları belirtir:

> Bu yaşta bir çocuğun bu ayetleri ezberlemesi, müşriklere acı azabı müjdeleyen bu ayetleri anlaması, Müslümanların başından geçen buhranlı vakalarla bu kadar alakadar olması ruhen ve fikre mümkün değildir. Bunu kabul etmeye imkân yoktur. Ne kadar zeki olursa olsun bu yaşta bir çocuk Kur'an'la bu kadar alakadar olamaz. Ayrıca Kamer suresinin boykot yıllarında inmesi mümkün değildir. Çünkü bu konuda mucize gösteriminin gerçekleşebilmesi için Müslümanların müşriklerle görüşmeleri lazımdır. Öyleyse bu surenin Müslümanların işkence yıllarında inmesi gerekir. Bu yıllarda Hz. Aişe'nin çocuk olduğunu kabul etsek bile bu durumda Hz. Aişe peygamberlikten önce doğmuş demektir.[130]

Müellifin kendi görüşünü desteklemek için delil olarak ileri sürdüğü Hz. Aişe'den nakledilen rivayet, aslında yazarın görüşlerini nakzetmektedir. Bu yaştaki bir çocuğun söz konusu ayetin ne şekilde indiğini bilmesi değil, bilememesi mümkün değil-

127 Buhari, Kefalet, 4.
128 Doğrul, III, 264.
129 Buhari, Fedailül-Kur'an, 6.
130 Doğrul, III, 260, 261.

dir. Çünkü bu yaş grubundaki çocuklar, o dönemdeki bir olayı rahatlıkla anlayabilecek ve kavrayabilecek bir çağdadır. Günümüzde de 5-6 yaşlarında hafız olmuş çocuklar görebilmekteyiz.

Kamer suresinin boykot yıllarında yani nübüvvetin 8-10. senelerinde indiği ifade edilmektedir.[131] Demek oluyor ki bu ayet indiğinde Hz. Aişe en az 5 en fazla 7 yaşları arasındadır. Bu yaşta biri de ayetleri rahatlıkla ezberleyebilir ve anlamlarını kavrayabilir. Müellifin "Bu sure boykot yıllarında inemez, çünkü Müslümanlar müşriklerle görüşmüyorlardı."[132] şeklindeki iddiası da doğru değildir. Çünkü Müslümanlara bu dönemde, Haram aylar'da, 4 ay boykot uygulanmıyordu.[133] Bu dört ay içerisinde müşriklerle görüşüyorlardı ve Kamer suresi de bu dönemde, boykot yıllarında, Mina'da iken inmişti.[134]

Doğrul, Hz. Aişe'nin ablası Hz. Esma'nın, hicret sırasında 27 yaşında olmasından hareketle, ablasından 10 yaş küçük olan Hz. Aişe'nin de buna göre 17 yaşında olacağı sonucuna ulaşmaktadırlar. Hz. Aişe de hicretten hemen sonra evlendiğine göre, evlendiği sırada 17-18 yaşlarında olması gerektiği görüşünü dile getirmektedirler.[135]

Hz. Esma'nın hicret sırasında 27 yaşında olduğunu savunan yazarlar, onun ölümü esnasındaki yaşından yola çıkarak bu sonuca varmaktadırlar. Şimdi bu konuyu biraz daha geniş bir şekilde inceleyelim. Hz. Esma'nın H. 73 yılında öldüğü kesindir. Bu konuda tarih kitaplarında ihtilaf yoktur.[136] Öldüğü esnadaki yaşı konusunda bazı bilginler 100 rakamını verseler de kaç yaşında öldüğü konusunda ihtilaf vardır. Hz. Esma, oğlu Abdullah b. Zübeyr'in Haccac tarafından şehit edilmesinden birkaç ay sonra vefat etmiştir.[137] Hz. Esma'nın ölüm yaşı konusunda ihtilaf bulunduğundan dolayı bazı bilginler, Arapçada genelde 40, 70, 100

131 Bkz. Diyarbekrî, *El-Hamis*, Beyrut trz, I, 108; el-Mevdudi, *Tefhimü'l-Kur'an*, VI, 43.
132 Doğrul, III, 264.
133 İbn Sa'd, I, 209.
134 İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, VII, 449.
135 Doğrul, III, 264.
136 İbnül-Esir IV, 363; Zehebi, *Siyeru Alamu'n-Nubela*, II. 288.
137 İbn Sa'd, VIII, 255.

gibi sayıların çokluktan kinaye olarak kullanılabileceği[138] prensibinde olduğu gibi, 100 yaşında öldüğünü[139] bildirmişlerdir. Yani, bu bilgiyi veren bilginlerin kasıtları Hz. Esma'nın uzun süre yaşadığını belirtmektir. Yoksa net olarak tam yaşını vermek değildir. Örneğin Zehebi ve İbn İmad bu şüpheli bilgiden dolayı Hz. Esma'nın 90 yaşında veya bunu biraz aşmış bir yaşta vefat ettiğini belirtirler.[140]

Bütün bunlara ilaveten şunu da söylemek mümkündür. Doğrul'un görüşüne göre, Hz. Esma hicrette 27 yaşında olmaktadır. Biliyoruz ki Hz. Esma hicret sırasında ilk çocuğuna hamile idi.[141] Kızların çocukken nişanlandığı, 9-10 yaşlarında evlendiği bir yörede, 27 yaşında evlenerek[142] ilk çocuğu doğurmak oldukça geç bir yaştır. Sıcaktan dolayı ergenliğin erken yaşlarda başladığı bir yörede Mekke gibi çok evliliğin yaygın olduğu ve kadınların bu yaşa kadar bekar kalmalarının mümkün olmadığı bir bölgede, Hz. Esma'nın 27 yaşında evlenmesini kabul etmek oldukça zor, hatta muhaldir diyebiliriz. Söz konusu yaş o günkü şartlarda, torun sahibi olunabilen bir yaştır. Çünkü bölgede o yıllarda olduğu gibi daha sonraki dönemlerde dahi kızlar, çocuk denecek yaşta evlendiriliyorlardı.[143]

Sonuç olarak şunu belirtelim ki; daha öncede aktardığımız gibi tarihçiler, Hz. Aişe'nin H. 58 yılında 66 yaşında vefat ettiğini kabul etmektedirler.[144] Buna göre eğer H. 58 de Hz. Aişe 66 yaşında vefat ettiyse, hicret sırasında 8 yaşında ve evlendiği sırada H. I. yılda 9 yaşında olacaktır (66-58=8, 8+1=9). Aynı hesaplama yöntemini ablası Hz. Esma'ya da tatbik edersek, Hz. Aişe vefat ettiğinde (H. 58), Hz. Aişe'den 10 yaş büyük olan Hz. Esma'nın 76 yaşında olması gerekir (66+10=76, 76-58=18). Hz. Aişe vefat ettiğinde yani H. 58 de 76 yaşında olan Hz. Esma, hicret sırasında 18 yaşların-

138 Bkz. Muhyiddin ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an ve Beyanuhu*, Beyrut 1994, VIII, 315- IV. 142.
139 İbn Hacer, *el-İsabe*, IV, 230; İbn Abdilberr, IV 234; Ö. Rıza Kehhale, *Alamu'n-Nisa*, byy. 1977, I, 53.
140 Zehebi, *el-İber*, I. 60; İbn İmad, I, 3308.
141 Zehebi, *Siyeru Alamu'n-Nubela*, I, 288.
142 İbn Sa'd, VIII, 250
143 İbn Kesîr, VIII, 86.
144 İbn Sa'd, VIII, 78; İbnül-Esir, III, 520; Zehebi, *el-İber*, I, 60; İbn İmad, I, 308; Kehhale, III, 126; İbn Hallikan, III, 116.

da, 10 yaş küçük olan[145] Hz. Aişe ise 8-9 yaşlarında olacaktır. Hz. Esma ise vefat ettiğinde 91 yaşındadır (H. 73).

Özetle; tarihi rivayetlere dayanarak yaptığımız hesaplara göre nübüvvetten 6 yıl önce doğan Hz. Esma, Hz. Aişe doğduğunda 10 yaş civarındadır. Hicrette ise, genç bir kadın olarak Hz. Peygamber'e erzak taşımış ve 18 yaşlarında ilk çocuğuna hamile kalmıştır. Hz. Aişe ise bu sırada 8-9 yaş civarındadır.

Doğrul, Hz. Aişe'nin 9 yaşında evlenmediğine bir diğer delil olarak; Hz. Peygamber'in, Hz. Hatice'nin vefatından sonra evi idare edecek, çocuklara bakacak birisine ihtiyacının olduğunu, bu vazifeyi ise 9 yaşlarında bir çocuğun yapamayacağını belirterek, bundan dolayı Hz. Aişe ile 18 yaşlarında evlenmesinin daha makul olacağını söylemiş ve bu konuda nakledilen Hz. Peygamber'in ev işlerini görmesi için Sevde ile evlenmesiyle ilgili rivayetlerin güvenilir olmadığını, şayet bu rivayetler kabul edilse bile Sevde'nin iri, yaşlı ve yavaş haliyle ev işlerini yapmaya elverişli bir hanım olmadığını belirtmektedir.[146]

Doğrul'un görüşlerinden yola çıkarak, Hz. Hatice'nin vefatından sonra ev işlerini üstlenecek, çocuklara bakacak birisi lazımsa, neden Hz. Peygamber Hz. Aişe ile (yazarın iddialarına göre Hz. Hatice'nin vefatında Hz. Aişe 15 yaşlarında idi) Mekke'de evlenmedi de Medine dönemine kadar bekledi? Ev işlerini çocuk bakımını neden ihmal etti? Kaldı ki Hz. Peygamber'in en küçük çocuğu Hz. Fatıma bile hicret sırasında 18 yaşında idi[147] ve Hz. Aişe'den büyüktü. Bu nedenle, Hz. Aişe ile evliliğini, çocuk ve ev bakımı gerekçeleriyle açıklamak kabul edilebilir bir izah değildir.

Ayrıca Hz. Sevde'nin Mekke döneminde, Hz. Hatice'nin vefatından hemen sonra, Hz. Peygamber'le evlendiği sabittir.[148] Bu rivayetlerin güvenilir olmadığı şeklindeki yazarın görüşü pek tutarlı görünmemektedir. Tersine bir rivayet de yoktur. Müslim'de geçen "*Sevde Rasulullah'ın benden sonra nikâhladığı (tezevvece) ilk kadındı.*"[149] ifadesindeki "tezevvüc" kelimesi "söz kesmek" anla-

145 Zehebi, *Siyeru Alamu'n-Nubela*, I, 287.
146 Doğrul, III. 265.
147 Taberi, II, 252.
148 İbn Hanbel, VI, 211.
149 Müslim, Rada, 48.

mında olmalıdır. Zira Hz. Aişe kendisinin söz kesilmesini anlatırken de aynı kelimeyi "tezevvece"yi kullanmakta; "*Rasulullah beni altı yaşımda iken nikâh etti (söz kesti), dokuz yaşımda iken de zifafa girdi.*" demektedir.[150]

Doğrul'un iddia ettiği gibi, Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile evlenme sebebinin ev işlerini yaptırmak olmadığını şu şekilde de izah edebiliriz: Hz. Peygamber, Hz. Aişe ile küçük yaşta evlenerek onun, diğer hanımlarından daha iyi bir şekilde İslamî bilgileri kendisinden almasını ve Müslümanlara aktarmasını amaçlamış olmalıdır. Çünkü diğer hanımları hem yaşları hem de zeka seviyeleri bakımından Hz. Aişe ile kıyaslanamazlardı. Hz. Aişe'nin, erken yaşlarda peygamber hanesine girmesinin en önemli nedeni bu olmalıdır diye düşünüyoruz. Bu küçük ve zeki kız sayesinde diğer sahabenin göremedikleri Hz. Peygamber'in evinde meydana gelen olayların, özellikle kadınlarla ilgili özel meselelerin, Müslümanlara aktarılmasını ve Hz. Peygamber'in Müslüman kadınlarla olan bilgi alışverişini o sağlamıştır. Bundan dolayı, kaynaklarımızda yer alan İslamî bilgilerin neredeyse ¼'i Hz. Aişe'den gelmiştir diyebiliriz.

"Hz. Aişe'nin üstlenmiş olduğu bu görevi diğer hanımları üstlenemez miydi?" şeklindeki bir soruya şu şekilde cevap verebiliriz: Hz. Peygamber'in diğer hanımları, daha önce birkaç evlilik hayatı geçirmiş, zeka olarak yorulmuş aynı zamanda yaşlanmış olan kadınlardı. Bir kısmının, çocuk sahibi olmak gibi, zihinsel anlamda önemli meşguliyetleri de bulunuyordu ki bu durum, Hz. Aişe'nin bilgi edinmedeki konumu ile kıyaslandığında, hanımlar arasındaki fark daha iyi görülebilir. Hz. Aişe ise, özel yetenekleri, diri zekası ile müstesna bir kadın olarak, İslam'ın bütün Medine dönemi hadiselerini gözlemlemiş ve bizlere aktarmıştır. Hz. Aişe'nin meziyet ve gayretleri konusunda şu alıntıyı yapalım:

> Hz. Peygamber'le erken yaşta evlenen Hz. Aişe'nin eğitim ve talimi bizzat Hz. Peygamber'in rehberliği ve nezareti altında gerçekleşti. Hz. Aişe çok zeki, tecessüs sahibi, hıfzı kuvvetli, çok çabuk öğrenmeye kabiliyetli idi. Hz. Peygamber'den ne görüp duydu ise onu hatırladı ve başkalarına nakletti. Bu sebeple Hz. Peygamber ona çok yakınlık duydu ki her söylediğini dinleyip izlesin ve yap-

150 Müslim, Nikâh, 70.

tığını daha hevesli yapsın. Böylece Hz. Aişe, İslam prensiplerini ve Resulün sünnetini diğer hanımlarından daha fazla öğrendi ve hafızasında tuttu. O, bu ilmi Hz.Peygamber'den sonra yaklaşık 45 yıl kadar anlattı. Hz. Peygamber'den 2.210 hadis rivayeti ile en fazla hadis rivayet eden altıncı sahabi olmuştu.[151]

Doğrul, Hz. Aişe'nin bilgisi, kabiliyeti ve İslami bilgilerdeki büyüklüğünü genişçe anlatarak: "Bütün bunları 9-18 yaş arasında bir çocuk öğrenemez. Bu evliliğin 18-27 yaş arasında olması daha makul değil midir?"[152] şeklinde bir akıl yürütmeye girmiştir. Böyle bir akıl yürütmenin zorlama olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bunun için çocukların zeka ve öğrenme yaşına baktığımızda, çocuk eğitimcilerinin büyük çoğunluğunun kabul ettiği ve dünyada hemen hemen her yerde benimsenen öğrenme yaşı 7-20 yaşları arası olduğunu görürüz.[153] Bu yaşlar, genelde çocukların her bilgiyi toplama çağıdır. Yirmi yaş sonrası ise, artık bilgileri değerlendirme çağı başlamaktadır. Bir de sıcak iklimde çocukların bedensel ve zeka bakımından erken geliştikleri düşünülürse, öğrenme yaşının birkaç yıl daha düşebildiği görülecektir. Buna göre, Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'le birlikte yaşadığı (9-18), yaşları arası, onun öğrenmek için en müsait olduğu yaşlardır diyebiliriz.

Doğrul, "Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'le nişanlanmadan önce, Cubeyr b. Mutim'in oğlu ile nişanlanmasından hareketle bu nişanlanmanın nübüvvet geldikten sonra olamayacağı, çünkü İslam'a göre müşriğe kız verilmeyeceğinden dolayı bu nişanın nübüvvet gelmeden önce vuku bulması gerektiğini, bunun sonucu olarak da Hz. Aişe'nin İslam'dan önce doğduğunu dolayısıyla da evlendiğinde yaşının 18 civarında olduğu" şeklinde bir düşüncesini aktarmaktadır.[154]

Bu iddiada iki yanlış tespit etmekteyiz: Birincisi, aktarılan rivayetteki Hz. Aişe ile nişanlanan şahıs Cubeyr b. Mutim'in oğlu değil, bizzat Cubeyr'in kendisidir.[155] Yazar burada bir isim yan-

151 Afzalurrahman, II, 198.
152 Doğrul, III, 266.
153 Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*. Ankara 1987, 200.
154 Doğrul, I, 266.
155 İbn Hanbel, II, 211.

lışlığı yapmıştır. İkincisi ve daha önemli hatası ise, nübüvvetin gelişinden sonra müşriğe kız verilmeyeceği görüşüdür. Hâlbuki Mekke döneminde böyle bir yasak yoktu. Bu yasağı bildiren ayet Medine'de inmiş[156] ve bu nedenle ashab müşrik eşlerini boşamışlardı. Mekke döneminde, sadece Hz. Ebubekir değil, Hz. Peygamber bile İslam'ın en büyük düşmanı olarak Kur'an'da ismi zikredilen Ebu Leheb'in iki oğluna verdiği iki kızını nübüvvet geldikten sonra Ebu Leheb, oğullarını zorlayıp bu iki kızı boşatıncaya kadar boşatmamıştı.[157]

Müslümanlar için durum böyle olduğu gibi, müşrikler için de böyle bir yasak söz konusu değildi. Mekke'de bu yasak ilk defa Mekkelilerin Müslümanlara boykot yaptıkları sırada gündeme gelmiş ve Müslümanlarla kız alışverişini durdurmuşlardı.[158] Fakat Hz. Sevde'nin Hz. Peygamber ile evliliğinde olduğu gibi, boykottan sonra da bu yasağa uyulmuyordu. Nitekim Hz. Sevde'nin müşrik olan babası, nübüvvetin 10. yılında[159] Hz. Peygamber'i beğendiği ve kızına denk bir insan gördüğü için onunla evlendirmişti.

Doğu toplumlarında, ülkemizde de olduğu gibi, çocukların küçük yaşta "*beşik kertmesi*" adı altında sözlenmeleri oldukça yaygındır. Hz. Ebubekir gibi Mekke'nin saygın iş adamlarından birinin kızını, almak isteyenlerin çok olacağı muhakkaktır. İşte Hz. Aişe'nin Cubeyr ile sözlenmesi de bu kabil bir söz kesme olayıdır diyebiliriz. Dolayısıyla, söz konusu nişanlanmadan hareketle, Hz. Aişe'nin yaşının büyük olması gerektiği şeklindeki çıkarıma katılmıyoruz.

Doğrul, Hz. Aişe'nin nişanlısı Cubeyr b. Mutim'in annesinin Hz. Ebubekir'e "Eğer bu kız benim evime girerse oğlumu atalarının yolundan çıkarır." demesini[160] delil getirerek, Hz. Aişe'nin dinî etkinliğinden dolayı nişanın bozulduğunu söylemiş ve bu nişanın nübüvvetten önce vuku bulduğunu, dolayısıyla da Hz. Aişe'nin yaşının rivayetlerde zikredilen yaştan büyük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

156 Bakara, 211.
157 İbn Sa'd, VIII, 36, 37.
158 İbn Hişâm, II, 3.
159 İbn Hanbel, VI, 310.
160 Doğrul, III, 266.

Doğrul'un İbn Hanbel'den naklettiği, Cubeyr b. Mutim'in annesinin Hz. Ebubekir'e söylediği sözün tercümesi de yanlıştır. Bu yanlış tercüme, Doğrul'un rivayetten yanlış sonuç çıkarmasında etkili olmuş olmalıdır. Doğrul'un yaptığı tercümeden, kadının oğlunu yeni dine sokacak şahsın Hz. Aişe olduğu anlaşılırken, rivayetin doğru tercümesinde söz konusu şahsın Hz. Ebubekir olduğu anlaşılmaktadır. İbn Hanbel'deki rivayetin tercümesi şöyle olmalıdır: *"Ey Ebubekir! Oğlumuzu senin kızınla evlendirdiğimizde, sen onu yeni dinine sokmak istersin."*[161] Bizim tercümemize göre; kadının korktuğu şahıs Hz. Aişe değil, bilakis Mekke döneminde birçok kimsenin hidayete ermesine sebep olan Hz. Ebubekir'dir. Kadın bundan dolayı oğlu Cubeyr'in Hz. Aişe ile evliliğini bozmuştur. Doğrul, ayrıca bu rivayeti kabul edip kendisine delil olarak aktarırken, aynı rivayetin birkaç satır sonrasında yer alan; Hz. Aişe'nin 6 yaşında Hz. Peygamber'le sözlendiği ifadelerini maalesef göz ardı etmektedir.

Rıza Savaş da aynı rivayetten yola çıkarak, Cubeyr ile nişanın Hz. Ebubekir'in faal olarak tebliğe başlamasından önce olduğunu, buradan da nişanın bozulduğu nübüvvetin 10. yıllarında Hz. Aişe'nin 14-15 yaşlarında olabileceği sonucuna varmaktadır.[162] Bu tespiti esas kabul edersek akla şu soru gelmektedir; eğer bu nişan nübüvvetten önce veya en azından nübüvvetin ilk yıllarında yani Hz. Ebubekir'in faal olarak tebliğe başlamadığı yıllarda oldu ise, Cubeyr'in ailesi Hz. Hatice'nin vefatına kadar 10 yıl neden bekledi? Nübüvvetin 10. yılına kadar beklemeden bu nişanı daha önce bozması gerekmez mi idi?

Bu konudaki bir diğer görüş de Hz. Aişe'nin "İfk hadisesi" sırasında Hz. Peygamber'e karşı sarf ettiği sözlerin o sıralarda 15 yaşlarında, olgun olmayan bir kızın söyleyebileceği sözler olmadığı, dolayısıyla Hz. Aişe'nin yaşının daha büyük olduğu iddiasıdır.[163] Bu iddia tamamen sübjektiftir. Çünkü insanın önemli sözler söylemesi, yine önemli işler görmesi kişiye ve yaşa göre değişir. Çok küçük yaşlarda, ileri zeka seviyesi gösterenler her zaman var olmuştur. Bu nedenle, Hz. Aişe için "15 yaşında

161 İbn Hanbel, VI, 211.
162 Savaş, 143.
163 Yaşar Kaplan, 13-14 Aralık 1993 tarihli *Vakit Gazetesi.*

böyle önemli sözleri sarf edemez." demenin bir delili yoktur. Ayrıca bu iddianın bilimsel bir dayanağı da söz konusu değildir. Bu yaşlarda o sıcak bölgede genç kızlığının tam zirvesinde olan üstelik 6 yıldır Hz. Peygamber'in yanında yaşayan, daha önce de Hz. Ebubekir gibi İslam'ın en önemli şahsiyetlerinden birinin yanında bulunan bir kimse, bu sözleri rahatlıkla söyleyebilir. Üstelik bu kimse Hz. Aişe gibi gayet kabiliyetli, zeki bir kimseyse...

Rıza Savaş, Hz. Aişe'nin abisi Abdurrahman ile aynı anneden doğduklarını göz önüne alarak, iki kardeş arasındaki yaş farkını Hz. Aişe'nin yaşının tespitinde delil olarak kabul etmiştir. Ona göre, o dönem şartları içinde iki kardeş arasındaki yaş farkının 10 yaş kadar olamayacağı ve ancak 1-2 yaş olabileceği tezinden hareketle, Hz. Aişe'nin de evlendiği sırada 18 yaşlarında olacağı belirtmektedir. Çünkü Abdurrahman Bedir Savaşı'nda 20 yaşlarındadır. Buna göre, aralarında 1-2 yaş fark bulunması gereken Hz. Aişe de 18 yaşlarında olmalıdır.[164]

Savaş'ın yukarıdaki tezini, o günkü Arap toplumunda yaygın olan çocuk edinme koşulları içinde makul kabul etmek gerekir. Ancak genel olan bu durumun, her özel durum için de aynı şekilde değişmez bir yasa imiş gibi kabul edilmesi, bilimsel olmadığı gibi, delil olarak da kabul edilemez. Bu sadece bir varsayımdır. Bir bilgiye/belgeye dayanmamaktadır. Çünkü bir kadından doğan çocuklar arasındaki yaş farkının şu ya da bu miktarda olmasını sağlayacak birçok neden olabilir. Bu nedenleri tespit etmeden, yukarıdaki gibi bir iddiada bulunmak, kabul edilebilir bir durum değildir. Bu nedenle, Hz. Aişe'nin yaşının büyüklüğünü, söz konusu yaklaşımla ispatlamak mümkün gözükmemektedir.

Burada şu noktayı da zikretmeliyiz: Eğer Hz. Peygamber'in bu evliliği, içinde yaşadığı toplum tarafından garip bir evlilik olarak karşılanmış olsaydı, Hz. Peygamber aleyhinde en küçük eksikliği dahi kaçırmayan Mekkeliler bu durumu dillerine dolayacaklar ve Hz. Peygamber aleyhine kullanacaklardı. Fakat bu doğrultuda herhangi bir şey kaynaklarda nakledilmemektedir.[165] Ayrıca

164 Savaş, 143.
165 Doğrul, III, 267; kitaptaki bu iddiaların devamındaki Hz. Aişe'nin çocukluğu bölümüne bakınız.

Hz. Aişe, Hz. Peygamber'den önce Cubeyr'le nişanlanmıştı yani Hz. Peygamber ile nişanlanmasından daha küçük bir yaşta iken yapılmış olan bu tür evlilikler ya da nişanlanmalar, o günkü koşullarda doğal karşılanıyordu. Bu gerçeği Doğrul da kabul etmektedir.[166]

Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile 9 yaşında evliliği ile ilgili rivayetleri destekleyen başka rivayetler de vardır. Şöyle ki; Hz. Aişe, evlendikten sonra kız arkadaşlarıyla oyunlar oynadığı ve oyuncakları olduğunu söylemiştir. Eğer, iddia edildiği gibi 18 yaşında evlenmiş olsaydı, bu yaşlarda bir kadının oyuncaklarla oynaması normal ve makul bir davranış olamayacağından, bu konudaki rivayetlerin kabulü imkânsız olurdu. Bu rivayetlerin bazıları şöyledir:

Ben sokakta oynarken annem çağırdı, eve kapattı ve evleneceğimi anlattı.[167]

Ben Peygamber'le evliyken evde arkadaşlarımla oynardım. Hz. Peygamber gelince arkadaşlarım kaçardı. Hz. Peygamber gider, onları toplar benimle oynamaları için gönderirdi.[168]

Ben evde arkadaşlarımla oynuyordum. Hz.Peygamber geldi. Oyuncaklarımı kastederek 'Bunlar nedir ey Aişe!' dedi. Ben de 'Süleyman'ın atları dedim,' güldü.[169]

Sonuç olarak bu rivayetleri dikkate alarak diyebiliriz ki Hz. Peygamber küçük yaşta evlendiği Hz. Aişe'yi hem eğitmiş hem de İslamî bilgiler ile yetiştirmiş ve bu arada onun çocukça isteklerine karşı da anlayış göstermiştir.[170]

Konu ile ilgili bir diğer iddia da; Hz. Aişe'nin 9 yaşında evlenmiş olduğuyla ilgili rivayetlerin gayet az ve şaz olduğundan hareketle, onun 17-18 yaşlarındayken evlenmiş olması gerektiği şeklindedir.[171] Ancak durum tam tersinedir. Hz. Aişe'nin 18 yaşında evliliği ile ilgili hiçbir rivayet yok iken yani şaz bir rivayet bile yok iken, 9 yaşında evlendiğine dair ise birçok rivayet bulunmaktadır. Bizzat olayın kahramanı Hz. Aişe'nin ağzından 6 yaşın-

166 Doğrul, 151.
167 İbn Sa'd, VIII, 40.
168 Buhari, Edeb, 81; Müslim, Fedailü's-Sahabe, 44.
169 İbn Sa'd, VIII, 62.
170 Hz. Peygamber'in zaman zaman onu eğlendirdiğine şahit oluyoruz. Bir seferinde dışarıdaki oynayan Habeşli bir kadını izletmişti. Hz. Peygamber'in de oynayan bir kadını izlemesi ilginç bir durumdur. Bkz. Tirmizi, Menakıb, 52,
171 Kaplan, agy.

da nişanlandığı, 9 yaşında evlendiğine dair birçok tarihi bilginin de varlığı bizim tezimizi güçlendirmekte ve desteklemektedir.[172]

Bu konudaki tartışmaları noktalamadan önce şu konuyu da aktarmakta fayda görüyoruz. Eğer 9 yaş rivayetlerini esas alırsak, bu noktada 9 yaşında evlendiği bir kızı 18 yaşında dul bırakmak ve Kur'an'daki yasak gereği[173] bir daha evlenememesine sebep olmak zulüm değil midir?[174] şeklindeki bir soru akla gelebilmektedir.

Hz. Aişe'nin on sekizinde dul kaldığı doğrudur.[175] Öncelikle 9 yaşında evlenen Hz. Aişe'den böyle bir pişmanlık hakkında bir rivayet göremediğimiz gibi bu evlilikten ötürü birçok kazancı olduğunu kendisi aktarmaktadır.[176] Kimse ne zaman öleceğini bilemez. Nitekim insanlar çok genç yaşta da ölebilmektedir. Öyleyse bu düşünce ile mantıklı bir sonuca varmamız mümkün değildir. Ülkemizde bile halen 18-20 yaş arasında kocası ölüp ona sevgisinden dolayı bir daha evlenmeyen pek çok kadın vardır. Bu özel bir durumdur, sevgi, aşk gibi çok özel şeyler vardır ki; bunlar bir başkasının kendi öznelliği ile asla tenkit edemeyeceği realitelerdir. Ayrıca sevdiği ile evlenmediğinden dolayı hayat boyu evlenmeyenleri de dikkate alabiliriz. Yine "Hz. Aişe, Hz. Peygamber'le evlenmeseydi ne kaybederdi?" diye düşünmek de gerekir. Eğer evlenmeseydi onun yanında yetişemez, İslam'la ilgili bilgiler konusunda sahabenin kendisine danıştığı birisi olamaz 2.210 hadis aktarmazdı. Hatırı sayılır bir fakihe, müfessire, müctehide ve müftiye olmazdı.[177]

Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'le evlendiği evlilik yaşı konusunda klasik kaynaklarda yer alan bu kadar bilgi, onun 18 yaşında evlendiğini savunan bilginlerin görüşlerinin isabetli olmadığı göstermektedir. Bu kadar rivayet, sadece yorumla reddedilemez. Ri-

172 Bu konuda geniş bilgi ve çeşitli rivayetler için bkz. Buhari, Nikâh, 40, Menakıbu'l-Ensar, 43, Müslim, Nikâh, 70, 71, Zifaf, 9; Nesei, Nikâh, 29; Ebû Davut, Nikâh 32; İbn Hanbel VI, 211; İbn Sa'd VIII, 58; İbn İmad, I, 308; Zehebi, el-İber, I, 60; İbn Hallikan III, 16; İbn Esir, Usdü'l-Ğabe, VII, 189; İbn Hacer el-İsabe IV, 230; İbn Abdilberr el-İstiab IV, 234.

173 Ahzab,6.

174 Bkz. el-Mevdudi, II, 535.

175 Buhari, Nikâh, 40; Müslim, Nikâh, 471; Nesai, Nikâh, 429; İbn Sa'd, VIII, 60.

176 İbn Sa'd, VIII, 59.

177 Mevdudi, II, 538.

vayetlerin aksine getirilen deliller ise, bilimsel olmaktan ziyade, tepkiseldirler. Dolayısıyla, Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'in hanesine küçük yaşta girmesinin pek çok hikmet ve hayırlı sonuçları dikkate alınmadan rivayetler değerlendirilmiştir. Ulaşılan sonuçlar ise tatmin edici olamamıştır.

Bölgenin iklim yapısını ve evlilik kültürünü göz önüne aldığımızda o zaman ve hatta günümüzde bu tür evliliklerin hiç de garip karşılanamayacağı ortadadır. Onun küçük yaşta oluşu hiçbir zaman problem edilmemiş, oyuncaklarıyla oynamasına ses çıkarılmadan, onun Hz. Peygamber'le evliliği devam etmiştir. Nitekim Kur'an henüz hayız görmeyen kızların iddetinin 3 ay olduğundan bahsederek, dönemin örfünün getirdiği sıkıntıları gidermeye çalışmıştır.[178]

Bütün bunlardan sonra özetle diyebiliriz ki: Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'le nişanlandığı yaş 6'dır. Bu da nübüvvetin 10. yılına tekabül etmektedir. Evlendiği yaş 9'dur. Bu da hicretin I. yılında olmuştur. Rivayetlerin geneli bu noktada odaklanmıştır. Bu evlilik o zaman hiçbir kimse tarafından garipsenmemiş ve o dönemde gerçekleşen buna benzer birçok evlilik bulunmaktadır.

Bireyler ve toplumlar bir tarih dilimine ve kültürel geleneğe aittir. Bundan kopmak imkânsızdır. Bu nedenle, herhangi bir tarihi olayı değerlendirirken onu kendi tarihselliği ve kültürel çerçevesi içinde değerlendirmek gerekir. Yoksa kendi şartlarımızı ölçü alarak farklı bir tarih diliminde yaşayan ve farklı toplumsal yapılanmalara sahip birilerini yargılamak; hem doğru değildir hem de bilimsel bir yöntem olarak kabul edilemez.

178 Bkz. Talak, 4.

-D-
SİYASETİN SİYERE İZ DÜŞÜMÜ

SİYERDEKİ ABBAS PORTRESİ (ABBASÎ İZ DÜŞÜMÜ)

Burada siyer kaynaklarında Hz. Peygamber'in amcası Abbas b. Abdulmuttalib'in hayat hikâyesinin anlatıldığı bölümlerindeki mübalağalara değinmek istiyoruz. Bilindiği gibi klasik siyer yazarlarının büyük yoğunluğu Abbasî döneminde yaşamış yazarlardır. Bu durum hadis müellifleri için de geçerlidir. Aynı sebeple Abbasî halifelerinin dedesi olan Hz. Abbas hakkındaki rivayetlere dönemin siyasi gücünün etkisi muhtemeldir.

İslam Öncesi Mekke Dönemi

Olayların aktarımına Hz. Peygamber'in doğumu öncesinden başlamak istiyoruz. Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın kurban edilmesi olayında Abbas'ın, kardeşi Abdullah'ı babasının ayağı altından -tam boğazlanacakken- çekip aldığı, bu esnada yüzünün çizildiği ve bu izi ölünceye kadar yüzünde taşıdığı kaydedilir.[1] Hâlbuki bu kurban olayı sırasında Abbas'ın 2 yaşlarında, Abdullah'ın da 25 yaşlarında olduğu bilinen bir gerçektir.[2] Bu rivayet, Abbasîlerin devamlı şekilde Alioğullarına söyledikleri "*Siz ezildiniz biz sizi kolladık.*" tarzındaki sözlerini akla getirmektedir.[3]

Abbas ile ilgili rivayetler, Hz. Peygamber'in doğumu sırasındaki olaylarda da görülür. Hz. Peygamber, doğunca konuşması dışında, beşikteyken ay ile konuşmuş, ağlamaması için elini nereye hareket ettirirse, ay o tarafa giderek onu avutmuştur. Rivayetlere göre; bu manzarayı seyreden Abbas'ın İslamiyet'ten sonra

1 Halebî, I. 42.
2 İbn Sa'd, I, 99.
3 Abbasîlerin bu tür düşüncelerine bir örnek olması için Ebu Cafer Mansur'un Alioğullarından isyan eden Muhammet en-Nefsu'z-Zekiyye'ye hitaben, gönderdiği mektuptaki şu ifadeler önemlidir: "*Emeviler sizi her yerde ezdiler, öldürdüler, esir ettiler. Bundan dolayı biz ayaklandık. Sizin için uğraştık. Onlara sert davrandık. Ebu Talib ailesini doyurduk* (Dedesi Abbas'ı kastediyor). *Yine hacılara su içirme işini Allah bize tevdi etti.*" (Abbas'da bulunan hacılara su içirme görevi olan sikaye görevini kastediyor) dedi. Taberi, IV, 432; geniş bilgi için bkz. Azimli, *X. Yüzyıla kadar Şii Karakterli Hareketler*, 48 vd.

Müslüman olmasına sebep olan olayın bu olduğu aktarılır.[4] Hz. Peygamber doğduğu sırada ancak 3 yaşlarında olan[5] Abbas'ın bu olayı fark edip birçok insanın fark edememesi ve bu yaşlardaki bir çocuğun bunları hatırlayıp Müslüman olması bu tür rivayetlerin uydurma olduğunu açıkça göstermektedir.[6] Bu tür rivayetler, çocuklardan ilk iman eden şahsın Hz. Ali olması gerçeğini[7] bastırmaya yönelik bir Abbasî propagandası olmalıdır. Ayrıca Abbas'ın neden İslam gelince değil de 20 yıl geçtikten sonra Müslüman olduğunu da düşünmek gerekir.

Haşimoğullarının Abdulmuttalib'ten sonra Mekke liderliğini kaybetmelerindeki temel sebeplerden birinin Abbas'ın cimriliği olduğunu söylersek abartmış olmayız. Abdulmuttalib'ten sonra Haşimoğullarında lider konumundaki Ebu Talib, Abbas'a nispetle fakir bir kimse idi. Abbas Ebu Talib'ten Rifade ve Sikaye görevlerini alacağına karşılık olarak devralmıştı.[8] Ancak bütün bunlara rağmen Mekke liderliği için zengin ve cömert birinin olması gerekiyordu. Bu zenginlik Abbas'da vardı, ancak o malını harcamaktan korkan biriydi. Bu sebeple de Haşimoğulları Mekke liderliğini rakipleri olan Ümeyyeoğullarına kaptırdılar. Fakat onun bu durumu siyer kaynaklarına net olarak yansıtılmamıştır.[9]

Hz. Peygamber'in 35 yaşlarında Kâbe tamiri sırasında Abbas ile birlikte taş taşırken vücudunu acıtmaması için elbisesini çıkarması, çıplak olarak taş taşırken yere düşmesi ve uyarılması aktarılır.[10] Bu anlatımdaki olay, Mekke'deki iki saygın tüccara Hz. Peygamber ve Abbas- yakışmayacak bir anlatım tarzıdır. olayı anlatan Abbas'ın bu sözü sanki onun Hz. Peygamber'e nasıl yakın biri olduğuna vurgu yapmak için aktarılmış olmalıdır ve bu noktada Abbas'ın geç Müslümanlığına da dikkat etmek gerekir.

4 İbn Kesîr, II, 222.
5 İbn Sa'd, IV, 5.
6 Mehmet Özdemir, "Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdillah", *Cahiliyye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed*, ed. Ahmet Yaman, Ankara 2007, 127.
7 Belazurî, I, 130.
8 İbnü'l-Esir, 1995, II, 23; Abbas hakkında aşırı zengin, Ebu Talib hakkında da aşırı fakir olduğuna dair rivayetlerin Abbasîlerin eskiden beri Alioğullarına karşı "*Biz sizi hep kolladık, besledik.*" şeklindeki başa kakmaları ile uyumlu olmasını da düşünmek gerekir. Bkz. Caetani, I, 371.
9 Heykel, I, 177.
10 İbn İshak, 56.

İslam Sonrası Mekke Dönemi

Siyerciler, Abbas'ı Mekke dönemindeki Müslümanlar arasında sayarlar.[11] Esasen o, ilk günden itibaren İslam'ı yakından gözleyen ve akrabalarına yaptığı ilk davette davetliler arasında bulunup Hz. Peygamber'in "*Ben kimseyi kurtaramam.*"[12] şeklindeki uyarılarına muhatap olmasına rağmen Mekke Fethi'ne kadar İslam'a girmeyen birisidir.[13] Ancak Mekke dışından gelen dostlarına Hz. Peygamber ve İslam hakkında detaylı bilgiler verebilmektedir. Nitekim Yemenli tüccar bir arkadaşına Kâbe'de namaz kılan, Hz. Ali, Hz. Hatice ve Hz. Peygamber'in durumunu anlatmış,[14] fakat Müslümanlığa girmemiştir. Bunun en önemli sebebi Abbas'ın pragmatik bir insan olmasıdır. O, kendisi ve ticareti açısından faydalı hale gelinceye kadar da dinî durumunu değiştirmemiş, ancak Ebu Leheb'in yaptığı gibi kabile kurallarını çiğneyerek, Hz. Peygamber'e düşmanlık da etmemiştir.

Abbas'ın Mekke dönemi boyunca Müslümanları korumaya yönelik hiçbir tavrına rastlamıyoruz. Sadece Ebu Zer'in Müslümanlığı sırasında Mekkelilerin onu öldüresiye dövmeleri üzerine Ebu Zer'i kurtarmıştı. Bu kurtarışındaki sebebi de Mekkelilere hitaben şöyle açıklamıştı:

> Yazıklar olsun size! Siz Gıfâr kabilesinden bir adamı öldürüyorsunuz da onun Gıfâr kabilesinden olduğunu ve tüccarlarınızın Şam'a giden yolunun bunların yurdundan geçtiğini bilmiyorsunuz!? Ey Kureyş cemaati! Sizler tüccarsınız! Ticaret yolunuz da Gıfâr yurdunun üzerindedir! Yoksa siz ticaret yolunuzun kesilmesini mi istiyorsunuz?[15]

Bu sözler, onun yaptığı iyiliği niçin yaptığını da ortaya koymaktadır. O, ticaretini ve menfaatini düşünmektedir. Ebu Zer'i kurtarmak, onun için çok da önemli olmasa gerektir. Aynı Abbas -menfaati gerekmediği için olsa gerek- Mekke'de işkence gören Müslümanları kurtarmaya yönelik bir şey yapmamıştır. O, kendisinin ve ailesinin şerefini yerle bir etse bile ticaretini sekteye

11 İbn Sa'd, IV, 10; geniş bilgi ve liste için bkz. Köksal, IV, 20.
12 Buhari, Tefsir, 233.
13 İbnü'l-Esir, II, 62.
14 İbn İshak, 175; Taberî, I, 537.
15 İbn Sa'd, IV, 5.

uğratacak hiçbir olaya müdahil olmamıştır.[16] Hatta o Haşimilerin lideri konumunda sayılırken bile, Taif'ten dönen ve Mekke'de sığınacağı kimse bulamadığı için Mutim b. Adiy'e sığınan Hz. Peygamber'e koruma sağlamamıştır.[17]

Bütün bunlara rağmen Abbas'ın Mekke döneminde Müslümanlığını ihsas ettiren rivayetler,[18] Alioğullarına karşı iktidarlarını kaptırmamak için[19] kıyasıya mücadele eden Abbasîlerin ataları Abbas'ı övmeye yönelik olması açısından dikkat çekicidir.[20] Ebu Talib'in ölümü sırasında Hz. Peygamber'in ısrarlarına rağmen kelime-i şahadet getirmeyip müşriklerin ısrarını kırmayarak Abdulmuttalib'in dini üzere olduğunu belirten Ebu Talib'in bu durumuna Hz. Peygamber çok üzülmüştü. Bu sırada Abbas Hz. Peygamber'e Ebu Talib'in kelime-i şehadet getirdiğini belirtmişti, ancak Hz. Peygamber onun sözünü "*Ben duymadım.*" diye reddetmişti.[21]

Abbas'ın, Akabe Biatları sırasındaki tavırlarında da abartılar gözükmektedir. Akabe'de Ensar'a karşı söylediği "*Onu koruyamayacaksanız, biz koruyoruz.*" şeklindeki sözleri de dikkat çekicidir.[22] Hâlbuki Abbas, Ebu Talib'ten sonra Hz. Peygamber'in korumasını üstlenmemişti ve onu koruyacak bir şey de yapmamıştı.[23] Ayrıca onun Mekke Fethi öncesi Müslüman olduğu belli iken, rivayetlere yansıyan Akabe'de Müslüman olmuş gibi[24] davranması da ilginçtir.[25] Taif dönüşü Hz. Peygamber'i kollamayan Abbas'ın buradaki tavrı kendini hiçbir riske atmayan karakterine uymamaktadır.[26]

16 Bedir Savaşı öncesi Hz. Peygamber'in halası Atike'nin rüyası üzerine Ebu Cehil, herkesin ortasında Abbas'a ve Haşimoğulları kadınlarına hakaret etmişti de Abbas hiçbir şey dememişti. Vakıdi, 29; İbnü'l-Esir, II, 117.

17 Taberi, I, 555.

18 İbn Sa'd, IV, 31.

19 Watt, 14.

20 Abbas'ın Müslümanlığına karşın Hz. Peygamber'in diğer amcası olan Alioğullarının babası Ebu Talib'in cehennemlik oluşu ön planda tutulmaktadır. Bkz. Buhari, Menakıb-ı Ensar, 39.

21 Bu rivayet, Abbas'ın zaten Müslüman olduğuna, ancak Alioğullarının atası Ebu Talib'in ise Müslüman olmadığına telmihtir. İbn İshak, 328. Bu durumun Abbasîler dönemindeki Talibi-Abbasî mücadelesi sebebiyle ortaya çıkmış olması muhtemeldir.

22 Taberi, I. 562.

23 Bkz. Adnan Demircan, *Nebevî Direniş Hicret*, İstanbul 2000, 85.

24 Dozy, 53.

25 İbnü'l-Esir, II, 98.

26 Watt, 155.

Medine Dönemi

Abbas'ın Bedir Savaşı'nda müşriklerin safında bulunduğu ve Müslümanlarca esir edildiği, esirlikten kurtulmak için kendisi ve akrabaları adına fidye ödemesi karşılığı serbest bırakıldığı, hadisçiler ve siyercilerce anlatılan bir gerçektir.[27] Ancak esirler listesi veren kimi kaynaklarımızda Abbas'ın ismi yer almamaktadır.[28] Vakıdî ve İbn Hişâm, Abbas'ı bu listeye dahil etmezken, İbn Hişâm meseleyi şu şekilde izah için "*Genel toplam içinde ismi anılmayan bir kişi daha mevcuttur.*" diye not düşmüştür.[29] Bu ismi anılmayan esirin Abbas olduğu ortadadır. Anlaşılan Abbas'ın Bedir'de Müslümanlara karşı müşriklerle beraber olması gerçeği, Abbasîler için herhalde yüz kızartıcı bir durum olarak görüleceğinden dolayı[30] siyerciler[31] bu şekilde davranmış olmalıdır.[32] Ancak müellifler onu esirler listesine koymasa da onun nasıl esir edildiğini biraz sonra aktaracağımız şekilde anlatırlar. Çünkü bu şekilde esir edilmesi, Abbas için kötülenecek bir durum değil, tam tersine onu öven bir durumdur.

Şimdi Abbas'ın esir edilmesi konusundaki rivayetleri incelemek istiyoruz. Bazı rivayetlere göre zayıf ve çelimsiz bir sahabe olan Ebu'l-Yeser Kab b. Amr, Abbas'ı esir edip getirince ona, Abbas'ı nasıl esir ettiği sorulur. O da şeklini tarif ederek, hiç görmediği bir zatın Abbas'ı esir etme konusunda kendisine yardım ettiğini belirtir. Hz. Peygamber de o zatın melek olduğunu söyler.[33] Bir diğer rivayete göre ise, savaş sonunda Abbas "*Beni kır ata binmiş, güler yüzlü, içinizde göremediğim biri esir etti.*" deyince, onu esir eden Ebu'l-Yeser, biraz önceki rivayetteki sözlerinin tam tersine kendisinin esir ettiğinde ısrar ederek "*Hayır, onu ben kendim esir aldım.*" diye itiraz eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona "*Sus! Allah seni şerefli bir melekle destekledi.*" buyurur.[34] Bu durumda aynı olayla ve aynı şahısla ilgili birbirine zıt iki farklı riva-

27 Örnek olarak bkz. İbn Sa'd, IV, 13.
28 Vakıdi, 138; İbn Hişâm, V, 217; bkz. Köksal, 180.
29 İbn Hişâm, V, 224.
30 Josef Horovitz, *İslami Tarihçiliğin Doğuşu*, çev. Ramazan Altınay, Ramazan Özmen, Ankara 2002, 78.
31 Vakıdî'nin Abbasîlerden yardım aldığı bilinen bir gerçektir. Vakıdi, 6.
32 Zeyveli, 82.
33 İbn Sa'd, IV, 12; Taberî, II, 40.
34 Hz. Ali'den aktarılan rivayet detayları için bkz. İbn Abdilber el-Kurtubi, *el-İstiab*, IV, 220; İbn Sa'd, IV, 12; Köksal, IX, 159.

yetin ortaya çıkması dikkat çekicidir. Buna göre ilk rivayette melek esir edilene görünürken, ikincisinde görünmemektedir. Dolayısıyla aynı konuda aktarılan bu rivayetler birbirini nakzetmektedir. Ancak kesin olan bir durum var ki; iki rivayette de Abbas, güçlü biriymiş ve aslında esir edilemezmiş, ancak melekler onu esir alabilmiş gibi bir imaj verilmektedir. Aslında, bu rivayetler siyer kitaplarının yazıldığı Abbasî asrında, Abbasî sultanlarının dedeleri olan ve o sırada mücadele ettikleri Alioğullarının atası Hz. Ali'nin bu savaştaki kahramanlığına karşı Abbas'ı övmeye yönelik siyasi uydurmalardan başka bir şey değildir.[35]

Ayrıca İbn Sa'd'da geçen bir rivayette ise Abbas kendini esir eden sahabe ile konuşmuş, Hz. Peygamber'i sorduktan sonra kendini esir eden sahabenin Hz. Peygamber'in kendisi için öldürülmemesi konusundaki tembihini öğrendikten sonra savaşmadan teslim olmuştur.[36] Yine başka bir rivayette onun Bedir'de savaşmadığı, put gibi hareketsiz durduğu, hatta savaştan dolayı gözyaşı döktüğü anlatılır.[37] Bu rivayetler de Abbas'ın Hz. Peygamber'e karşı savaşmadığını göstermeye yönelik uydurmalar olup Abbas'ın birçok para dökerek orduya katılıp Hz. Peygamber'e karşı savaşmak için Bedir'e kadar gelmesini temize çıkarmaya yönelik propaganda nitelikli aktarımlardır.

Bu savaşla ilgili anlatılan bir başka rivayet ise Abbas'ın fidye ödememek için parasının olmadığını söylemesi şeklindeki yalanına, Hz. Peygamber'in Mekke'de sakladığı paralarından bahsetmesidir.[38] Bunun üzerine Abbas, bunu eşi dışında kimsenin bilmediğini söyleyerek İslam'a girmiştir. Bu rivayette iki problem gözüküyor. Birincisi Abbas'ın Mekke Fethi'nde Müslüman olduğu sabittir. Bu rivayet muhtemelen Abbasîlerin atasının daha önce Müslüman olduğunu ispatlamaya yönelik ortaya konulmuş olmalıdır. İkinci problem ise olayın Cebrail tarafından bildirilmesidir. Bu konu da sıkıntılı bir konudur. Öncelikle Hz. Peygamber'in savaşa değil kervana çıktığı sabittir. Müşrik ordusunun geldiğinden de haberi yoktur. Bu sebeple yakalanan Mek-

35 Bkz. Caetani, III, 340.
36 İbn Sa'd, IV, 12.
37 Zehebî, *Siyeru Alamu'n-Nubela*, I, 81.
38 İbnü'l-Esir, II, 132.

keli sakaları sorgulamış ordunun durumunu, sayılarını, kimlerin katıldığını öğrenmeye çalışmıştır. Bu durumda Hz. Peygamber'in ifadesi ile "*bir avuç Müslümanı yeryüzünden kaldırmak için yola çıkan Kureyş ordusunun*" geldiğini haber vermeyen Cebrail, neden Abbas'ın altınlarını haber versin ki? Hangisi daha hayatîdir ve daha önemlidir. Bunlar muhtemelen Alioğullarının Abbas'ın "*Tuleka*"[39] ile birlikte Müslüman olduğunu telmih eden propagandalarına karşı, Abbas'ın daha önce Müslümanlığını ispatlamaya yönelik Abbasî dönemi uydurmalarıdır. Doğrusu Hz. Peygamber onun varlığından bahsederek Abbas'tan fidye almış olmalıdır. Ancak bu durum abartılarla bu şekle dönüştürülmüştür.

Ayrıca onun Mekke döneminde değil de fidye vereceği sırada Cebrail'in onun paralarını sakladığı yeri Hz. Peygamber'e haber vermesi üzerine Müslüman olduğu aktarılmıştı. Bu da bu tür rivayetlerin Mekke döneminde Müslüman olduğu şeklindeki rivayetleri nakzettiğini gösteren bir durumdur. Yine eğer Abbas fidye verdiği sırada bütün esirlerin gözü önünde Müslüman olduysa, müşrikler tarafından Mekke'de bir tepki görmemesi ve aynen eskisi gibi hayatına devam etmesi nasıl izah edilebilir.[40]

Konuyla ilgili olarak Abbas'ın Bedir Savaşı sırasında Müslüman olduğunu telmih eden başka bir rivayet şöyledir; "Bedir sonrası sahabenin savaş yerine kervana gidilmesi gerektiğine dair sözüne karşı Abbas'ın "*Yanlış düşünüyorsunuz. Peygamber doğru yaptı. Çünkü Allah ikisinden birini vaat etti.*" dedi.[41] Burada Abbas sanki bir Müslüman gibi ayetleri okuyor ve Hz. Peygamber'in haklılığını savunuyor. Esasen o, bu dönemde Müslüman değildi. Zaten Hz. Peygamber Bedir Savaşı sonrası onun fidye vermekten kaçmak için sarfettiği "*Ben Müslümandım kavmim beni savaşa zorladı.*" şeklindeki sözüne[42] itibar etmemiş ve "*Sözünün doğruluğunu Allah bilir. Eğer doğru isen karşılığını Allah verir.*" demiştir.[43]

39 Mekke Fethi'nde mecburiyetten ve menfaati gerektirdiği için İslam'a girenler anlamındaki tabir.
40 İbn Sa'd, IV, 13-14.
41 İbn Sa'd, II, 22-23.
42 İshak, 475; Zehebî, II, 78.
43 İbn Sa'd, IV, 14. Abbas Müslüman olduktan sonra Bedir'de ödediğinin karşılığını Hz. Peygamber'den istemiş, Hz. Peygamber de vermemiştir. İbn İshak, 475.

Abbas'ın Bedir Savaşı'na müşrikler safında katılması, ayrıca Hz. Peygamber'in müşrik ordusundan son ana kadar haberinin olmaması, Abbas hakkında ifade edilen Hz. Peygamber'in Mekke'deki casusu şeklinde nitelendirmenin ne kadar yanlış olduğunun en güzel göstergesidir. Abbas'ın casus olduğu düşüncesinden yola çıkarak onun eskiden beri Müslüman olduğu tezine Hz. Peygamber'den gelen "*Onu öldürmeyin o zorla katıldı.*" şeklindeki rivayetle destek aranmaktadır.[44] Ancak eğer Abbas casusluk yapıyorsa bunu Bedir'de de yapmalıydı. Onun müşrik ordusunun geldiğini haber vermediği sabittir. Eğer verse idi, Hz. Peygamber, bunu önceden öğrenirdi ve kervana yönelmezdi. Üstelik tam tersine o, müşrik ordusuna katılıp geldi. Hz. Peygamber'in amcaoğlu Talip geri dönerken o da dönebilirdi. Sefere zorla katılmak gibi bir durumu yoktu. Ancak Abbas, ticari riski göze alamıyordu ve geri dönmedi. Çünkü o, ticari menfaatinin olduğu yerde olmak istiyordu. Tefeci olduğu için muhtemelen Mekke'deki paralarını alamayacağını düşünüyordu. Suheyb-i Rumi'nin hicret sırasında yaptığı gibi malından vazgeçemiyordu.[45] Sonuç olarak Abbas'ın Hz. Peygamber adına Mekke'de casusluk yaptığı şeklindeki düşünce Abbasîlere yaranmak adına ileri sürülmüş bir düşünce olmalıdır. Onun Hayber Fethi sırasında Mekke'deki telaşlı hali hakkındaki rivayetler de bu abartılar bağlamında değerlendirilmelidir.[46]

Bir rivayette; Bedir'de Abbas'ın öldürülmesi gerektiğini söyleyen Hz. Ebu Huzeyfe, Hz. Ömer tarafından münafık olarak addedilip tövbe etmesi gerektiği bunun da ancak şehadetle olacağı, şehitlik dışında bu suçun affının mümkün olmadığı belirtilir.[47] Hz. Peygamber'e itiraz eden, karşı gelen birçok sahabe için böyle bir suçlama yok iken, o sırada Hz. Peygamber tarafından müşrik addedilen[48] Abbas meselesinde bu suçlamanın olması bu tür rivayetler hakkında kuşku uyandıracak niteliktedir. Bu rivayeti nakzeden bir diğer rivayet ise, Bedir Savaşı'nda Ebu'l-Buhteri'yi

44 Taberi, II, 34; İbnü'l-Esir, II, 128.
45 Zehebî, II, 23.
46 İbnü'l-Esir, II, 223.
47 İbn Sa'd, IV, 11; Taberi, II, 34; İbnü'l-Esir, II, 128. Kaldı ki Hz. Ömer'in bizzat kendisi Abbas'ın öldürülmesini istemiş birisidir. Ebu'l-Huzeyfe'ye böyle demesi zordur.
48 İbn Sa'd, IV, 14.

Hz. Peygamber'in emrini dinleyip öldürmemesi gerekirken Cahiliyye değerlerini üstün tutarak haksız yere öldüren sahabeye, Ebu Huzeyfe'ye yapılan suçlama yapılmadığı gibi, bir şey de denmemiştir.[49]

Bedir Savaşı'nda Hz. Peygamber'in Abbas'a özel muamele yaptığı şeklindeki bir düşünceyi bizzat Hz. Peygamber ortadan kaldırmıştır. Abbas'ın fidyesiz bırakılmasını teklif eden Ensar'a "*Hayır bir dirhem bile indirim olmaz.*" demiştir.[50] Yine amcasının bağlarını gevşettirdiğinde diğer esirlere de aynı muameleyi yaptırmış, ona bir ayrıcalık tanımamıştır. O, veda haccında da "*İlk kaldırdığım faiz Abbas'ın faizidir.*" diyordu.[51]

Mekke'nin Fethi

Abbas'ın son hicret eden sahabe olduğu belirtilir.[52] Ancak bunu kabul etmek pek mümkün gözükmemektedir. Doğrusu Abbas son ana kadar Hz. Peygamber'le birlikte olmayı kabullenmemişti ve ona karşı devam eden mücadele içinde yer almıştı.[53] Artık Mekke'nin düşeceğini anlayınca kulvar değiştirip Hz. Peygamber'in yanında saf tutmak amacıyla onu karşılamak üzere yola çıktı. Esasen buna hicret denemez. Çünkü o hicret etmemiştir. Hatta Mekkelilerin göreceği zararı en aza indirmek üzere Mekkeliler tarafından gönderilmiş olması kuvvetli ihtimaldir.

Abbas'ın, Hz. Peygamber'in hareketini yavaşlatmak ve Mekke'deki Ebu Sufyan b. Harb gibi dostlarının ölümden kurtulmasını sağlamak için Mekkeliler veya en azından Ebu Sufyan tarafından önden gönderildiği de söylenebilir. Zaten Mekkeliler bu tehlikeyi seziyorlardı ve bekliyorlardı. Nitekim bu konuyu destekleyen rivayetler bulunmaktadır. Kureyş müşrikleri, Ebu Sufyan b. Harb'i, haberler araştırmak üzere göndermekte sözbirliği ettiler ve ona "*Muhammed'le buluşursan, ondan bizim için eman sözü al. Ancak, onun ashabını gevşek görürsen savaşılacağını kendilerine bildir.*" dediler.[54]

49 İbn Sa'd, II, 23.
50 Buhari, Cihat ve Siyer, 171.
51 Vakıdi, 1088.
52 İbnü'l-Esir, II, 243.
53 Armostrong, 217.
54 Vakıdi, 814.

Bu anlamda Abbas, hicret için değil, Mekkeliler için ricada bulunmak üzere gitmiş olmalıdır. Zaten rivayetlerde olay sanki önceden planlanmış bir durum gibi görülüyor.[55] Abbas önden gidiyor, sonra Ebu Sufyan ordugâha yaklaşıyor, Müslüman nöbetçilerin eline düşüyor, her nedense on bin kişilik ordu içinde Abbas derhal orada bulunuveriyor ve Ebu Sufyan'ı himayesine alıyor, çadırında koruyor.

Burada bir de Abbas ile Ömer arasındaki diyaloğu inceleyelim. Abbas'ın Ebu Sufyan'ı koruyup Hz. Peygamber'in çadırına getirmesi üzerine, Hz. Ömer, Hz. Peygamber'den Ebu Sufyan'ı öldürmek için izin ister. Ancak Abbas derhal söze girerek "bu şahsın Ömer'in sülalesi olan Adiyoğullarından biri olsa Ömer'in bu tavrı göstermeyeceğini, Ebu Sufyan'ın Hz. Peygamber'in akrabası olan Abdimenafoğullarından olduğu için böyle davrandığını" söyler. Böylece Hz. Ömer'in âdeta Hz. Peygamber'in sülalesine düşman olduğu izlenimini vermek ister. Buna Hz. Ömer ise şu tarihi cevabı vermiştir: "*Sus ey Abbas! Vallahi, babam Hattab sağ olup da Müslüman olsaydı, ona, senin Müslüman olduğun gün sevindiğim kadar sevinmezdim!*"[56] İşte bu, Abbas ile Hz. Ömer arasındaki Müslümanlık farkını gösteren en önemli belgedir. Birisi Cahiliyye değerleriyle konuşurken, diğeri İslam'ın getirdiği değerler adına konuşmaktadır.

Mekke Fethi'nde anlatılan bir rivayet çok ilginçtir. Buna göre Hz. Peygamber, Abbas'a Ebu Sufyan'ı bir tepeye götürmesini ve İslam ordusu Mekke'ye girerken seyrettirmesini ister. Abbas, -neresi olduğu net belli olmayan- bu tepede Ebu Sufyan'a ordu geçtikçe, geçen askerlerin kimler olduğunu detaylıca tanıtır. Sonunda Ebu Sufyan "*Ey Abbas! Kardeşinin oğluna pek büyük bir saltanat verilmiş. Bunlara, hiç kimse dayanamaz ve güç yetiremez! Vallahi, Fadl'ın babası! Kardeşinin oğlunun saltanatı pek büyümüş!*" der. Buna karşılık Abbas "*Ey Ebu Sufyan! Bu (saltanat değil), Nübüvvetttir!*" der.[57] Bu rivayete bakınca Ebu Sufyan'ın (zaten ilerde çocuklarının yaptığı gibi) saltanatçı bir zihne sahip olduğunu,

Abbas'ın ise nübüvveti gayet iyi bilen biri olarak Ebu Sufyan'a nübüvveti öğrettiğini (!) görüyoruz.[58]

Rivayet birçok açıdan problemlidir. Başka bir varyantta Hz. Peygamber abdest alırken sahabenin ona olan hürmetini görmesi üzerine Ebu Sufyan ile Abbas arasında bu diyalog geçmektedir. Ayrıca esas problem Hz. Peygamber'in Ebu Sufyan'ı Mekke'ye göndermesine rağmen, bu rivayet gereği Ebu Sufyan'ın Mekke'ye gitmeyip Mekke'ye giren İslam ordusunu seyretmek üzere bir tepeye çıkartılmasıdır.[59] Bu durumda Hz. Peygamber'in "*Ebu Sufyan'ın evine giren emniyettedir.*" şeklindeki ilanı yerine getirilmemiş olacaktır. Bunlar rivayetin açmazlarıdır. Yine İslam ordusunun Mekke'ye ayrı yönlerden girdiği bilinen bir gerçektir. Bu durumda Ebu Sufyan'ın ordunun hepsini görmesi mümkün olmamalıdır.

Ayrıca bu rivayete göre daha yeni Müslüman olan Abbas'ın, geçen kabileleri, hatta yüzleri kapalı olan askerleri bile bütün detaylarıyla bilmesine karşılık Mekke lideri Ebu Sufyan'ın bilememesi de ilginçtir. Abbas'ın yeni katıldığı bu ordudaki grupları bu kadar ayrıntılı vermesi dikkatle düşünülmesi gerekir. Yine bu rivayetler, Abbas'ın düşmanını bile kurtarmaya çalışacak kadar merhametli birisi olduğunu telmih eden Abbasîlerin Emevîlere yönelik zulümlerini kapatmaya yönelik ortaya atılmış olmalıdır. Bu katliamlardan bir örnek verirsek onlar özellikle Şam'ı işgal ettiklerinde Emevîleri yemeğe davet edip tamamını katletmiş, katledilen Emevîler can çekişirken üzerlerine oturup yemek yemişlerdi. Bu katliamlardan çok az Emevî kurtulabilmişti.[60]

Rivayetlerde anlatılan Ebu Sufyan portresi de çok problemlidir. Örneğin gece Abbas'ın çadırında kalan Ebu Sufyan, Müslümanların sabah namazına kalkmalarından endişe ediyor ve onların ne yaptıklarını soruyor, Abbas da namaz kıldığını söylüyor. 13 yıl boyunca Mekke'de Hz. Peygamber'in namaz kılışını seyreden, yine Medine'ye elçi olarak geldiğinde onların topluca namazını seyreden Ebu Sufyan'ın namazdan bu kadar habersiz ol-

58 Rodinson, 248.
59 İbnü'l-Esir, II, 245.
60 İbnü'l-Esir, V, 429.

ması mümkün değildir. Ayrıca rivayetlerdeki korkak Ebu Sufyan ile cesur bir şekilde Mekke'ye kendi başına giden Abbas portresi de problemlidir.[61] Sonuçta aynı zamanda Müslüman olmalarına rağmen Mekke Fethi'ne kadar İslam'a girmeyen Ebu Sufyan kötü, ancak kabilesi gereği İslam karşıtlığı dozu farklı olan ve yeni İslam'a giren Abbas'ın iyi olarak tanıtılması, Abbasîlere yaranma veya onlardan korkma gereği ortaya çıkan bir durum olmalıdır.

Bu noktada Abbas'ın Müslümanlığı konusunu bir karşılaştırma ile izah etmek istiyoruz. Mekke'de Ebu Sufyan kabile kurallarına tabi olup Hz. Peygamber'e düşmanlık yapıyordu. Abbas da kabile kuralları gereği düşmanlık yapmıyordu. Bu açıdan aralarındaki fark sadece budur. Zaten Cahiliyye döneminde içki arkadaşlığı yapan Ebu Sufyan ile Abbas'ın birçok konuda birbirini kolladıkları, beraber hareket ettikleri anlaşılmaktadır.[62] Nitekim ikisinin menfaat için ne tür yalanlar söyleyebileceklerini şu rivayet anlatır "Kindelilerin Hz. Peygamber ile aralarında akrabalık bağı olduğunu söyledikleri sözü, Hz. Peygamber'e ulaşınca Hz. Peygamber şöyle demiştir: "*Bu söz, Abbas ile Ebu Sufyan'ın Medine'ye geldikleri zaman Medinelilerden eman alabilmek için*[63] *söyledikleri yalan bir sözdür. Biz babalarımızı inkâr etmiyoruz. Biz Nadr b. Kinaneoğullarıyız*".[64] Bu rivayet, zihniyet, anlayış ve karakter olarak aralarında çok da fark bulunmayan iki kişinin durumunu anlatmaktadır. Bunu Mekke Fethi sırasındaki olaylarda da görüyoruz.

Abbas, İslam'ın hâkimiyetinin gerçekleşmemesi için sonuna kadar Mekkelilerle birlikte hareket etmişti.[65] Onlarla birlikte Hz. Peygamber'e karşı savaşlara katılmış, bu uğurda para harcamıştı. Ancak siyer kaynaklarında Abbasîlerin etkisi ile Abbas göklere çıkartılırken, Ebu Sufyan aşağılanır. Bundaki başat âmil onun Emevîlerin kurucusu Muaviye'nin babası olmasındandır. Doğrusu ikisi de Mekke Fethi öncesi mecburen Müslüman olan

61 Vakıdi, 816.
62 Zehebi, II, 80.
63 Medineliler ile Kindeliler, Güney Araplarından olmaları hasebiyle akrabalık bağı bulunuyordu.
64 İbn Kesir, II, 208.
65 Armostrong, 217.

Tuleka'dan sayılmalıdır. Ancak siyerciler ısrarla Abbas'ı bu Tuleka listesine dahil etmezler.[66]

Abbas, Mekke Fethi sonucunda menfaatini nasıl artırabileceğini düşünerek elinde bulunan Rifade ve Sikaye görevleri dışında, Kâbe anahtarlarına sahip olma görevini de Hz. Peygamber'den istemiş ve bu konuda ısrar etmişti. Ancak vefasıyla meşhur Hz. Peygamber bu görevi yine eski sahipleri olan Abduddaroğullarına geri vermişti.[67] Abbas, ayrıca Arabistan'da önemi artan Hz. Peygamber ile yakınlığını daha da artırabilmek için baldızı Meymune'yi Hz. Peygamber'e teklif etmiş ve evliliğin gerçekleşmesini sağlamıştı.[68] Bu noktada gerek Mekke fethi sırasında gerek Huneyn Savaşı sırasında Ebu Sufyan'ı aşağılayan Abbas'ı yücelten rivayetlere de dikkat etmek gerekir.[69]

Abbas, Müslüman olmasına rağmen İslam'ın vecibelerini de yerine getirmeyen birisidir. Hz. Peygamber döneminde döneminin en zenginleri arasında olmasına karşılık kendisine gelen zekat memurlarına zekat vermemiştir. Onun bu tavrı karşısında Hz. Peygamber, memurlara "*Onun vermesi gereken zekatı ben üzerime alıyorum.*" demek zorunda kalmıştır.[70] Onun bu mal hırsından dolayı Hz. Peygamber Abbas'ın valilik veya zekat amili olma isteğini reddetmiş ve ona şu nasihatte bulunmuştur: "*Bir kişiyi kurtarman hesabını veremediğin emirlikten iyidir.*"[71] Yine Abbas'ın çocuklarının zekat amili olması için Hz. Peygamber'e yaptığı ısrarı da reddedilmiştir.[72] Bütün bunlara rağmen Abbasî baskısı ile şu tür rivayetler üretilebilmiş, Abbas'ı sevmek itikat meselesi yapılmıştır: "*Abbas'ı Allah ve rasulunden dolayı sevmedikçe kalbine kamil iman girmez.*"[73]

Hz. Peygamber dönemindeki Abbas portresini iyi anlatan bir rivayetle bu dönemi bitirip Hulefa-i Raşidin dönemine göz atmak istiyoruz:

66 Bkz. Zehebî, II, 79.
67 Vakıdi, 837.
68 İbnü'l-Esir, II, 310.
69 İbnü'l-Esir, II, 264.
70 Muslim, Zekât, 11.
71 İbn Sa'd, IV, 27.
72 Muslim, Zekât, 167.
73 Belazuri, III, 14; ayrıca "*Abbas hakkında hukukuma riayet ediniz*" *Abbas benden ben ondanım.*" gibi rivayetler için bkz. Murat Sarıcık, *Kavram ve Misyon olarak Ehl-i Beyt*, İstanbul 1997, 133-142.

Hz. Peygamber'e Bahreyn'den mal getirildi. Hz. Peygamber "Onu mescide dökün" buyurdu. Bu mal Resulullah'a gönderilen en kesretli mal olmuştu. Akabinde Resulullah namaza çıktı ve o mala dönüp bakmadı. Namazı bitirdikten sonra geldi ve malın yanına oturdu. Her kimi gördü ise muhakkak (o maldan bir miktar) verdi. Derken Abbâs O'na geldi ve Yâ Resulullah, bana da ver. Çünkü ben hem kendim için hem de Akîl için (Bedir'de) fidye vermiştim, dedi Resulullah ona "Al!" buyurdu. O da avuç avuç bezinin içine boşalttı. Sonra onu kaldırıp yüklenmeye davrandı, fakat kaldıramadı. Bunun üzerine, Yâ Rasûlallah, birine emret de onu sırtıma kaldırsın, dedi. Hz. Peygamber "Olmaz!" dedi. Abbâs, Öyle ise onu üzerime sen kaldırıver, dedi. Peygamber yine "Olmaz!" buyurdu. Bunun üzerine Abbâs ondan birazını döktü de sonra tekrar kaldırmağa davrandı. Yine, Yâ Rasûlallah, birisine emret de bunu üzerime kaldırsın, dedi. Resulullah "Olmaz!" buyurdu. Abbâs Öyleyse bunu üzerime sen kaldır, dedi. Resulullah yine "Olmaz!" buyurdu. Bunun akabinde ondan birazını daha döktü. Sonra onu kaldırıp sırtının üzerine attı ve yürüyüp gitti. Resulullah, onun hırsına olan taaccübünden dolayı gözden kayboluncaya kadar hep arkasından bakıp durdu. Resulullah o maldan bir dirhem bakî oldukça oradan kalkmadı.[74]

Hz. Peygamber, onun bu mal hırsını ve durumunu bildiği halde sessiz davranıp hoş görmüştü.[75] Abbas'ın Hz. Peygamber'in vefatı sırasında bütün sahabe dururken ayetler okuyarak Hz. Peygamber'in vefat ettiği konusunda onları ikna etmesi konusu da dikkat çekicidir.[76] Hz. Ebubekir'i ön plana çıkaranlara karşı o kargaşalıkta en tutarlı, akıllı belki de halifeliğe layık kimsenin Abbas olacağına vurgu yapmak adına olmalıdır.

Dört Halife Dönemi

Abbas mal düşkünü yapısını Hz. Ebubekir döneminde de gösterdi. Hz. Peygamber'in vefatını müteakip halifeden Hz. Peygamber'in mirasından pay istedi. Ancak halife vermedi.[77] Onun gerek Hz. Ebubekir gerekse de Hz. Ömer döneminde bu özellikleri bilinse de Hz. Peygamber'in amcası olduğu için hali-

74 Buhari, Salât. 42.
75 İbn Sa'd, IV, 16.
76 İbn Sa'd, II, 267.
77 İbn Hanbel, I, 188.

feler nezdinde hürmet görüyordu.[78] Hatta zaman zaman bu hürmeti kötüye kullanıp halifeleri sıkıntıya soktuğu da oluyordu.[79]

Hz. Ömer'in "fitnelerin kapısı olduğu, onun ölümüyle fitne kapısının açılacağı" şeklindeki rivayet, özellikle Sünni kültürde yoğun olarak ön plana çıkarılır.[80] Sünni gelenek böylece cebriyeci bir mantıkla Hz. Osman dönemi olaylarının sorumlusunu aramaktan kaçmanın yolunu bulmuş olur. Uydurma rivayetler bununla da kalmamıştır. Abbasî iktidarının etkisiyle benzer rivayetler Abbas için de anlatılır. Buna göre Hz. Ömer bir gün Şam'a doğru yola çıkınca Hz. Ali "*Nereye ya Ömer*!" şeklinde sorar Hz. Ömer de "*Abbas ölmeden önce cihata çıkıyorum. Çünkü sizler Abbas'ı yitirecek olursanız kötülükler çorap söküğü gibi artarak birbirini kovalayacaktır.*"[81] der. Sonuçta fitnelerin de onun ölümüyle başlamış olduğuna vurgu yapılır. Ancak Abbasî halifelerine yaranmak için bu uydurmayı yapan kişi yanlış bir hesaplama yapmış olmalıdır. Fitnelerin başlangıcı H. 28 kabul edilirken Abbas, H. 32 yılında ölmüştür.[82]

Hz. Ömer dönemiyle ilgili tasavvuf erbabının ön plana çıkardıkları bir rivayette; yağmur duasına Hz. Ömer'in Abbas'ı götürüp onun vesilesi ile yağmur duası yaptırdığı ve neticede onun sayesinde yağmur yağdığı anlatılır.[83] Bu rivayet, Ebu Leheb'in torununun bir şiirinden dolayı üretilmiş olmalıdır. Bu şiirde Abbas'la yağmur istendiği ve Hz. Peygamber'in onların kabilesinden çıktığına vurgu yapılmaktadır.[84] Eğer böyle bir vesile yapılacaksa bu kadar öncü ve değerli sahabe dururken, Abbas ile vesile edinilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Kaldı ki Hz. Ömer gibi Haceru'l-Esved'i selamlama[85] ve Rıdvan ağacını kestirme[86] konusunda tevhit inancı hassasiyeti yüksek bir halifenin böyle bir vesile istemesi mümkün gözükmemektedir. Bu olsa olsa Abbas'ı yüceltmeye yönelik bir uydurma olmalıdır.

78 İbnü'l-Esir, II, 321.
79 İbn Sa'd, IV, 20.
80 Buhari, Fiten, 17.
81 İbnü'l-Esir, II, 500.
82 İbn Sa'd, IV, 31; Zehebî, II, 97.
83 Buhari, Fedail, 11.
84 İbnü'l-Esir, II, 557.
85 Buhari, Hac, 60.
86 İbn Sa'd, II, 100.

Abbas'ın Hz. Ömer döneminde de mal konusunda hırslı tavırları bulunmaktadır. O, Fey arazileri konusunda Hz. Ali ile tartışmıştı.[87] Yine bir seferinde beytülmalde mallar dağıtıldıktan sonra artan malın hiçbir sebep yokken ve sanki çok fakir biriymiş gibi kendine verilmesini talep etmiş ve bu malı elde edebilmek için de Hz. Peygamber'in amcası olması yönünü kullanmaktan çekinmemiş ve şöyle demiştir: "*Eğer Musa'nın amcası olsaydı ne yapardınız? Ben ondan daha layıkım! Ben peygamberinizin amcasıyım.*"[88]

Abbas, Hz. Peygamber'in vefatı sırasında Hz. Ali'ye hilafeti Haşimoğulları adına Peygamber'den istemesi konusunda ısrar etmişti. Ancak Hz. Ali bundan kaçınmıştı. Benzer bir telaş, Hz. Ömer'in vefatı sırasında oldu. Abbas, Hz. Ömer'e yerine kimi atayacağını sormuştu. Bu arada Hz. Ali'yi hilafeti alma konusunda ısrarcı olmadığı için suçlamaktaydı.[89] Hz. Ali'ye şöyle demişti:

> *Ey Ali sana herhangi bir konuda teklif etsem hep reddettin. Resullullah ölmeden önce hilafeti iste dedim reddettin, vefattan sonra acele et dedim vazgeçtin, Ömer'in hilafet için seçtiği şûraya dahil olma dedim girdin, bari şu tek sözümü dinle. Bu şurada senin hilafetin dışında hiçbir şeyi kabul etme, dikkat et hilafet bizden gitmesin.*[90]

İlk başta "*muhalefeti sevmem*" diyerek[91] bu görüşü kabul etmeyen Hz. Ali, daha sonraları güya "*keşke Abbas'a uysaydım*" diye hayıflanmıştır.[92] Hatta Hz. Ali öyle pişman olmuştur ki Abbas'ın elini ayağını öpmüş ve "*benden razı ol*" diye yalvarmıştır (!)[93]

Bu rivayetler Hz. Ali'nin hilafetten kaçtığını Abbas'ın ise hilafeti Haşimoğullarında tutmak için çırpındığını ispatlamaya yönelik rivayetlerdir. Abbasîler dönemindeki Ebu Cafer Mansur ile Muhammed b. Abdullah (Nefsu'z-Zekiyye) arasındaki mektuplaşmaları hatırlarsak, bu rivayetlerin Abbasî dönemi uydurmaları olduğunu rahatlıkla anlarız. Hilafetin kendilerinin hakkı olduğu-

87 Buhari, Feraiz, 2.
88 İbn Sa'd, IV, 30.
89 İbnü'l-Esir, II, 217.
90 İbnü'l-Esir, III, 67.
91 İbnü'l-Esir, II, 66.
92 İbn Sa'd, IV, 28.
93 Zehebî, II, 94.

nu iddia eden Alioğullarına karşı Abbasîler devamlı olarak hilafeti kendilerinin elde ettiğini, Alioğullarının ise Emevîlere kaptırdıkları fikrini canlı tutmaya çalışmışlardır. Bu rivayetler de bu fikirlerin uzantısı olmalıdır.[94] Aynı zamanda Abbasîlerin mücadele ettikleri düşmanları olan Alioğullarının lideri olan Hz. Ali'nin Abbas karşısındaki zelil durumu anlatılarak rakiplerine siyasi üstünlük kurma çabası gösterilmektedir.

Hükümdarlığın Abbasîlere Ait Oluşu

Abbas ile ilgili olarak hadis ve tarih kitaplarına yansıyan onun evladı olan Abbasîlerin hükümdarlığı hakkındaki rivayetlere göz atmak istiyoruz.

Hz. Peygamber, Abbas'a hitaben "*Ey Abbas! Sen kıyamete kadar benim ümmetimden meliklerin babasısın.*"[95] Yine "*Ey Abbas! Nübüvvet ve mülk sizindir.*"[96] demektedir. Bu rivayetlerde Abbasîlerin halifeliklerinin kıyamete kadar baki olduğu ve bunun Hz. Peygamber tarafından söylendiği aktarılıyor. Hz. Peygamber, "*Allahım Abbas'ı, çocuklarını, onları sevenleri affet, günaha düşürme, onu ve çocuklarını ateşten koru.*"[97] Bu tür rivayetler tarihçileri şu satırları yazmaya itmiştir: "*Hz. Peygamber, Abbas'ın çocuklarına hilafeti müjdelemişti, Abbasîler bunu bekliyorlardı.*"[98]

Hz. Peygamber bir gün Süreyya yıldızına baktı ve "*Ey Abbas! Şu gökyüzündeki yıldızlar sayısınca senin neslinden melikler bu ümmeti yönetecektir.*"[99] Burada Abbasîlerden ne kadar çok sultanın geleceği anlatılıyor. Böylece halka, Hz. Peygamber'in Abbas'ın soyundan birçok sultanın geleceğini önceden haber verdiğini, dolayısıyla hükümdarlığın onların hakkı olduğunu Abbasîlere karşı hilafet iddiasıyla yola çıkan Alioğullarının yanlış yolda olduklarına delalet-i nübüvvet cephesinden vurgu yapılmaktadır.

94 Bu mektuplar için bkz. Azimli, *X. Yüzyıla Kadar Şii Karakterli Hareketler*, 43.
95 İbn Ezrak, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi*, çev. Ahmet Savran, Erzurum 1992, 47.
96 Belazuri, III, 9; Zehebî, II, 93.
97 Zehebî, II, 89.
98 İbnü'l-Esir, V, 408.
99 İbn Hanbel, I, 209; Zehebî, II, 97.

Abbasîler döneminde Hz. Ali taraftarlarına yoğun baskılar yıllar boyu sürmüştü. Alioğulları artık bu mücadeleyi başaramayacaklarını düşünüyorlardı. İşte bu umutsuz durum, Şia'da kurtarıcı bir mehdi düşüncesini geliştiriyordu. Hatta sonunda Şia'da 12. İmam'ın gaib olduğu ve kurtarıcı olarak geleceği gibi düşünceler yayıldı. İşte bu düşüncelere karşı iktidarlarını korumayı düşünen Abbasîler de antipropaganda amaçlı düşünceler ortaya sürdüler ve mehdinin kendilerinden geleceğini belirttiler. Bu düşünceler de o dönemdeki hadis ve tarih kitaplarına yansıdı.

Doğu'dan birtakım insanlar çıkacak ve mehdinin hükümdarlığını hazırlayacak.[100]

Horasan'dan siyah bayraklar çıkacak hiçbir kuvvet onları önleyemeyecek.[101]

Bu rivayetler, isyan eden Şiîlerin yeşil âlemlerine karşı, siyah âlem kullanarak ihtilallerini Horasan'dan hareket ederek başlatan Abbasîleri göstermektedir. Ayrıca Şia'nın "*Mehdi Ehli Beyttendir.*"[102] gibi düşüncesine karşı Ebu Cafer Mansur'un oğluna Mehdi adı verilip halka "gerçek Mehdi budur" mesajı verilmek istenmiştir. Hz. Ali için söylenen "*Benden sonra veliniz Ali'dir.*" hadisine karşı[103] "*Abbas bendendir, ben de Abbas'tanım.*" şeklinde hadisle cevap verilmeye çalışılmıştır.[104] Yine Abbasî dönemi muhaliflerinin Abbasîler ve dolayısıyla Abbas'a kötü sözler söylemesi üzerine Hz. Peygamber ağzından şu sözlerle bu muhalifler susturulmak istenmiştir: "*Abbas bendendir, ona söven bana sövmüş olur.*"[105] Esasen Hz. Peygamber döneminde Abbas'a sövülmesi mümkün değildir. Bunu kimse göze alamaz. Bu tür rivayetler bu anlamda sonraki siyasi mücadeleler gereği ve sonraki dönemlerdeki sövmelere karşı uydurulsa gerektir. Şu örnek de bunu anlatmaktadır:

Bir gün Abbâs b. Abdulmuttalib öfkeli bir vaziyette Resulullah (sav)'ın yanına girdi. Resulullah (sav) niçin öfkelisin diye sordu.

100 İbn Mace, Fiten, 34.
101 Tirmizi, Fiten, 64.
102 İbn Mace, Fiten, 34.
103 Tirmizî, Menâkıb, 19.
104 Zehebî, II, 102.
105 İbn Sa'd, IV, 24.

Abbâs "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz Haşimoğulları ile Kureyş arasında ne var, kendi kendilerine buluştuklarında güler yüzle buluşuyorlar bizim karşımıza çıktıkları zaman değişik yüzle çıkıyorlar." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber kızdı, yüzü kırmızılaştı ve şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Her kim benim amcama eziyet ederse bana eziyet etmiş olur. Bir insanın amcası onun babası gibidir.[106]

Buradaki hedef de hilafeti gasp eden Emevîler olmalıdır.

Son olarak Abbas hakkında kaynaklarımızdaki mübalağalı bir anlatımı aktaralım:

Abbas şerefli, heybetli, akıllı, güzel, beyaz derisi yumuşak, iki örgülü saçını uzatmış, düzgün vücutlu, insanların en uzunu, en güzel suretlisi, en parlağı, en gür seslisi, hilmi çok olan, şahsında efendilik bulunan, çevresine hakimiyeti olan birisiydi.[107]

Yukarıda aktardıklarımız, Abbas hakkında anlatılan abartılı aktarımların tamamı değildir. Abbasî halifelerinin atası olan Abbas hakkındaki bu abartılı ifadeler, onu gereği gibi tanımamızı zorlaştırmış ve olduğunun çok ötesinde bir Abbas portresi karşımıza çıkarmıştır. Esasen o, çok pragmatist, risk alamayan, menfaatlerini ön planda tutan, Müslümanların gücü ortaya çıkınca İslam'ı seçen birisidir. Bununla da kalmamış Hz. Peygamber'in yakınlığını kullanarak menfaatlerini artırmaya çalışıp her fırsatta mal edinmeye gayret eden birisidir

Tuleka'dan sayılması gerektiği halde onun aleyhine hiçbir rivayet bulunmamaktadır. Bütün rivayetler onu övmeye ve Huneyn'de olduğu gibi kahramanlaştırmaya yöneliktir. Bu ifadelerin tersine Abbasîlerin rakipleri olan Emevîler ise çok kötü ifadelerle anlatılmaktadır. Bunlar bir arada düşünülünce bu tür rivayetlerin Abbasî döneminde yazılan kitaplarda dönemin sultanlarının etkisi ile olduğu gerçeğini ortaya çıkmaktadır. Bu ifadeler daha sonraki dönemdeki kitaplara da bu kitaplardan yansımıştır.[108]

106 Tirmizi, Menkabe, 83.
107 Zehebî, II, 79.
108 Ahmet Önkal, "İslam tarihçiliğinde Tarafsızlık Problemi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 6, Sayı: 3, Ankara 1992.

TOPRAĞIN KABULLENMEDİĞİ CESET (HARİCİ İZ DÜŞÜMÜ)[109]

İslam'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber'e ve onun getirdiği din olan İslam'a en fazla kim düşmanlık yapmıştır? şeklindeki bir soruya verilecek cevap herhalde Ebu Cehil olacaktır. Tabii ki bunun yanında Ukbe b. Ebi Muayt, Nadr b. Haris, Utbe b. Rebia gibi isimler de sayılabilir. Ayrıca düşmanlıkları Kur'an'da açıklanan Velit b. Muğire ve Ebu Leheb'i de unutmamak gerekir.

İslam düşmanlığında ön plana geçmiş bu kişilere baktığımızda, öldükten sonra defnedildikleri yerden toprağın onları dışarı atması gibi bir durum olmamıştır. Bütün bunlara rağmen yukarıda isimleri anılan zevatın dine yaptıkları düşmanlıklarına yaklaşamayacak kadar az kusurları bulunan kimi zevat hakkında, cesetlerini toprağın kabullenmediği şeklindeki rivayetler bulunmaktadır. Şimdi bu rivayetleri tetkik etmek istiyoruz.

Ölüsü Topraktan Dışarı Atılan Mürted

İbn Hanbel'de geçen rivayet şu şekildedir:

Hz. Peygamber'in yanında bir vahiy kâtibi vardı. Bakara ve Âl-i İmran surelerini bildiğinden dolayı Müslümanlar arasında itibar kazanmıştı. Hz. Peygamber ondan "Gafuran Rahima" yazmasını istediğinde, o "Alimen Hakima" yazar, yine Hz. Peygamber, "Alimen Hakima" yazdırdığında "Semian Basira" yazardı. Bu adam irtidat etmiş ve sonra "Ben Muhammed'e gelen vahyi istediğim gibi yazardım." demişti. Adam çok geçmeden öldü. Hz. Peygamber "Yer onu kabul etmez." dedi. Adamın cesedini toprağın dışarı attığını gördüler. Bu durumun sebebi onlara sorulduğunda "Defalarca gömdük, yer onu kabul etmiyor." dediler.[110]

Buhari rivayetinde ise olay şu şekilde anlatılmaktadır:

Hıristiyan bir adam vardı.[111] *Müslüman olup Bakara ve Âl-i İmran surelerini ezberlemişti. Tekrar Hıristiyanlığa döndü ve "Muhammed, benim kendisine yazdığımdan başka bir şey bilmiyor!" diye-*

109 Bu çalışma daha önce makale olarak yayınlanmıştı. Bkz. Mehmet Azimli, "Toprağın Kabullenmediği Ceset", *İslam Araştırmaları*, Yıl: 2, Sayı: 3, Roterdam 2009.

110 İbn Hanbel, III, 121-122.

111 Müslim rivayetinde ravi Enes bu adamın kendilerinden Neccaroğullarından olduğu belirtse de ismini vermemektedir.

rek yaygaraya başlayınca, Allah onu öldürdü. Hz. Peygamber "Yer onu kabul etmez!" buyurdu. Adamı gömdüler. Fakat sabah olunca, gömüldüğü yerin onu dışarı attığını gördüler. "Bu, Muhammed ile ashabının işidir! Onların arasından çıkıp kaçtığı için bu adamımızın kefenini soydular ve onu meydanda bıraktılar!" diyerek iftira ettiler. Tekrar, derin bir çukur kazarak, adamlarını oraya bıraktılar. Sabah olunca, yerin onu dışarı attığını gördüler. Yine "Bu da Muhammed ile ashabının işidir! Onların aralarından çıkıp kaçtığı için, kefenini soyup bu adamımızı kabrin dışına bıraktılar!" dediler. Bu sefer, güçlerinin yettiği derecede derin bir çukur daha kazarak, onu içine bıraktılar. Sabah olup da yerin onu yine dışarı attığını gördükleri zaman, Hıristiyanlar bu işin insanlar tarafından yapılmadığını anladılar ve onu açıkta bıraktılar.[112]

İlk siyer kaynaklarında geçmeyen bu rivayet, hadis kaynaklarından İbn Hanbel, Buhari ve Müslim'de[113] geçmektedir. Rivayette bu adamın kim, hangi kavimden, nerede öldüğü ve nerede defnedildiği gibi esasen rivayetin sıhhati ve metin tahlili için gereken önemli detaylar yer almamaktadır.

Rivayetlerdeki bilgilerde çelişkiler görülmektedir. İlk rivayette bu adamın Müslümanlıktan müşrikliğe döndüğü anlatılırken, ikinci rivayette Müslümanlıktan eski dini olan Hıristiyanlığa döndüğü anlatılmaktadır. Ayrıca ilk rivayette adamın kaçıp müşriklere sığındığı anlatılırken, ikinci rivayette ise kaçmayıp Hıristiyanlar arasında (Mekke'de Hıristiyan topluluk olmadığına ve adam kaçmadığına göre) Medine'de kaldığı anlatılmaktadır. Bunlar rivayetler arası açmazlar olarak görülmektedir.

Yine rivayetlerde adamın ravi Enes'in akrabası olan Neccaroğullarından olmasına rağmen, isminin ısrarla verilmemesi ve kim olduğunun bilinmemesi kuşku uyandıracak türden bir ayrıntıdır. Bu kadar önemli bir olayın failini sahabenin tanımaması ilginçtir. Hadis şârihleri de bu konuda detaylı bilgiler verememişlerdir.[114] Ayrıca ikinci rivayetteki adamın topraktan atıldıktan sonra kefeninin de soyulmasına dikkat etmek gerekir. Eğer toprak bu cesedi attıysa neden her defasında adamın kefeni de kaybolmakta-

112 Buhari, Menakıb, 25.
113 Müslim, Kitabu Sıfatü'l-Münafikin, 14.
114 Bu rivayetle ilgili olarak şerh kitapları bilinenlerin tekrarının ötesine geçememişlerdir. Örnek olarak bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, IV, 776.

dır. Bu da toprağın cesedi dışarı atmasını değil, kefen soyucu kişilerin her defasında kefeni çalıp cesedi ortada bırakıp kaçtıklarını akla getirmektedir.

Daha önce de net olarak belirttiğimiz gibi bu mürted insandan daha zalim insanlar gerek Hz. Peygamber döneminde gerek ondan önce ve sonra dünyada yaşamışlar, dine ve insanlara olmadık zulümler yapmışlardır. Ancak hiçbirini toprak dışarı atmamıştır.[115] Kur'an'da anlatılan Firavun, Nemrut, gibi zalimleri toprak kabullenmişti. Hz. Peygamber döneminde yaşayan Ebu Cehil, Ukbe b. Ebi Muayt, Nadr b. Haris, Utbe b. Rebia, Kur'an'da düşmanlıkları açıklanan Velit b. Muğire ve Ebu Leheb gibi zalimleri de toprak kabullenmişti. Sonuçta bunlar toprağın kendisini kabullenmediği ileri sürülen adamdan kat kat daha zalim idiler.

Bu durumda bu rivayet, bir gerçeği değil, muhtemelen bir temenniyi dile getirmektedir diyebiliriz. Zaten rivayetlerdeki anlatılan tarzda bir olay da kanaatimizce meydana gelmemiştir. Biz, bu rivayetin vahiy kâtibi olup sonra irtidat eden Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh hakkında gelen rivayetten esinlenerek temenni ile birlikte muhtemelen karıştırma sonucu oluşturulmuş bir rivayet olduğu kanaatindeyiz. Bunu temellendirmek için Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh ile ilgili rivayeti aktarmak istiyoruz:

> Kâbe'nin örtüsü altında bile bulunsa öldürülmesi emredilen ve kanının dökülmesi helâl sayılan Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh, Mekke'nin fethinden önce, Medine'ye hicret etmiş bir Müslümandı. Hz. Peygamber'e inen vahiyleri yazanlar arasında idi. Abdullah b. Sa'd; Hz. Peygamber'e inen vahyi yazdığı sırada *'el-Kâfirîn'* yerine *'ez-Zâlimîn'*, *'Azîzün Hakîmün'* yerine *'Alîmün Hakîmün'* diye yazmış ve "*Ben de Muhammed'in söylediği gibi söyleyebilirim. Muhammed'e gelen şeyin benzeri bana da geliyor. Muhammed peygamberse ve kendisine vahyolunuyorsa, ben de peygamberim! Bana da vahyolunuyor. Allah ona Kur'an indiriyorsa, ben de Allah'ın indirdiğinin benzerini indirebilirim! Muhammed 'Semian Alîmen' dedi. Ben de 'Alîmen Hakîmen' dedim!*" demiş[116] Müslümanlıktan müşrikliğe, dönerek Mekke'ye kaçmıştı. Mekke'ye gidince Kureyş müşriklerine "*Kendisi bana Kur'an'ı yazdırırken 'Azîzün Hakîmün' derdi. Ben*

115 Sarmış, I, 488.
116 Belazuri, I, 622, 429.

'Yoksa 'Alîmün Hakîmün' mü?' diye sorardım. 'Evet! Hepsi de doğrudur." derdi.[117] *Sizin dininiz, onun dininden daha iyidir!"* demişti.[118] Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh, Mekke Fethi sırasında Kâbe'nin örtüsü altına girse dahi öldürülecek olanlar listesinde yer almış, daha sonra sütkardeşi Hz. Osman'ın ısrarları sonucu Hz. Peygamber onu affetmek zorunda kalmıştır.[119]

Bu rivayetteki durum açıkça göstermektedir ki; bir vahiy kâtibinin mürted olması ve Kur'an'ı istediği gibi yazdığını söylemesi olayının kahramanı, Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh'tir. İlk olarak aktardığımız rivayetlerdeki toprağın kabullenmediği insan şeklindeki rivayetler ise bu olaydan esinlenerek muhtemelen sahabe dönemi Kur'an'ın farklı coğrafyalarda farklı okunmaya başlandığı dönemde[120] Kur'an'a yönelik tehlikeleri bertaraf etmeye yönelik tedbir mahiyetinde uydurulmuş rivayetlerdir. Ayrıca bu rivayetlerin sonraki yıllarda Mısır valiliği yapıp Müslüman tebadan çok tepki aldığı halde[121] görevde bırakılan Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh'i kötülemek adına ortaya konulma ihtimali de mevcuttur.

Haricilere Karşı Kullanılan Rivayet

İncelemekte olduğumuz rivayet, gerek Kur'an'ın korunması adına gerekse de Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh'i kötülemek adına, bir rivayetten esinlenerek uydurulmuş olabilir. Muhtemelen o dönemde bu gerekçelerle de kullanılmış olmalıdır. Ancak mesele bununla da kalmamıştır. Toprağın bir mürtedi kabullenmemesi olayı sonraki yıllarda maalesef Haricilere -özellikle Ezarika fırkasına- karşı siyasi olarak kullanılan bir delil haline getirilmiştir.[122]

İbn Mace'de geçen bir rivayette şöyle denmektedir:

İmrân bin Husayn (ra) şöyle demiştir: "Nâfi bin el-Ezrak (ki haricîlerin Ezrakîler kolunun başıdır) ve arkadaşları gelerek "Sen helak oldun

117 Vakıdi, 855.
118 İbnü'l-Esir, II, 249.
119 Vakıdi, 856.
120 Hz. Huzeyfe'nin Azerbaycan fetihleri sırasında insanların Kur'an konusunda ihtilafa düşmeleri üzerine durumu Hz. Osman'a bildirmesi sonucu, Hz. Osman ihtilafları önlemek için Kur'an'ın çoğaltılmasını sağlamıştır. Bkz. Buhari, Fedailu'l-Kur'an, 3.
121 Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, 108.
122 Sarmış, I, 490.

(dinden çıktın) Yâ İmrân!" dediler. İmrân "Ben helak olmadım (küfre gitmedim)." diye cevap verdi. Onlar "Bilâkis (Müslümanlıktan çıktın)." dediler. İmrân "Beni helak eden (dinden çıkaran) şey nedir?" diye sordu. Onlar "Allah "Bir fitne (yani Allah'a ortak koşmak) kalmayıp din tamamen Allah'ın (dini olan İslamiyet) olana kadar onlarla (yani müşriklerle) savaşınız." buyurmuştur (Yani sen bizim safımızda yer alıp Haricî olmayanlarla savaşmadın)" dediler. İmrân "Biz, müşrikleri bertaraf edinceye kadar savaştık ve din tamamiyle Allah'ın oldu (Yani Hicaz müşriklerden tamamen temizlendi). Dilerseniz size Resulullah'tan işittiğim bir hadîsi rivayet edeyim." dedi. Onlar "O hadîsi Resulullah'tan sen (mi) işittin?" diye sordular. İmrân "Evet, şu olaya şâhid oldum." dedi. Resulullah müşriklere Müslümanlardan bir askerî kuvvet gönderdi. Giden Müslüman askerler müşriklere rastlayınca onlarla şiddetli bir savaş yaptılar. Neticede müşrikler mağlûp oldu. Sonra benim yakınlarımdan bir adam müşriklerden bir adama mızrakla hücum ederek yanına varınca müşrik adam "Eşhedü enlâ ilahe illallah = Allah'tan başka hak ilâh olmadığına şehâdet ederim. Ben şüphesiz Müslümanım." dedi. Fakat (buna rağmen) yakınım olan adam mızrakla vurup onu öldürdü. Sonra Resulullahın yanına geldi ve "Yâ Resulallah! Ben helak oldum (yani büyük bir günah işledim)" dedi. Resûl-i Ekrem bir veya iki defa "İşlediğin (günah) nedir?" buyurdu. Adam da yaptığı işi ona arzetti. Bunun üzerine Resulullah adama "(Kelime-i şehâdet getirip Müslüman olduğunu söylemesine rağmen samimiyetine inanmadın) O halde karnını yarıp da kalbindekini bilmeliydin?" buyurdu. Adam "Yâ Resulallah! Karnını yarsaydım kalbindekini bilmiş olur (mu) idim?" deyince Resul i Ekrem "O halde sen ne onun konuştuğu sözünü kabul ettin, ne de kalbindekini bilirsin." buyurdu. İmrân dedi ki: Sonra Resulullah adam hakkında bir şey söylemedi. Adam da az bir zaman yaşadı. Nihayet öldü. Biz onu defnettik. Ertesi günü sabahı cesedi yeryüzünde görüldü. Halk "Bir düşman bunun cesedini toprağın altından çıkarmış olabilir." dedi. Biz onu (tekrar) defnettik. Sonra gençlerimize mezarı başında nöbet beklemelerini emrettik. Ertesi günü sabahı cesed (yine) yeryüzünde oldu. Bu kere biz "Gençlerimiz uyumuş (bu arada ceset düşman tarafından çıkarılmış) olabilir." dedik ve (tekrar) defnettikten sonra bu defa biz kendimiz onun nöbetini tuttuk. Yine ertesi günü sabahı ceset yeryüzünde oldu. Artık (toprağa gömmekten vazgeçip) cesedi o dağlar arasındaki yollardan birisine attık. ... İmrân bin el-Husayn bu rivayete şunu da ilâveten söyledi: " (Biz cenazeyi defnettikten) sonra yer cesedi dışarı attı. Bunun üzerine durum Hz. Peygamber'e arz edildi. O da şöyle buyurdu. "Yer, o adam-

dan daha şer kimseyi de şüphesiz kabul eder. Lakin Allah -Lâ ilahe illallah- kelimesinin hürmetinin ta'zîmini size göstermeyi sevdi." dedi.[123]

Rivayete ilk bakışta bunun Haricilerin insanları hiçbir şey dinlemeksizin katletmelerinin yanlış olduğu konusunda onları iknaya yönelik olduğu, rahatlıkla anlaşılabilir. Ayrıca rivayetin şerhlerine bakılırsa bu durum açıkça görülecektir.[124] Zaten rivayetteki çelişkiler kendini açıkça göstermektedir. Sözgelimi Ravi İmran gençlerin uyuyakalacaklarından endişe ederek üç gün sabaha kadar cesedi beklediklerini söyler, ancak cesedin nasıl olup da yer dışına atıldığını teferruatıyla vermez.

Bütün bunların yanında rivayetin ravileriyle ilgili problemler bir yana, bu rivayet ile Hz. Peygamber dönemi meydana gelen bir olay kullanılarak ters bir sonuca varılmaktadır. Hz. Peygamber döneminde meydana gelen meşhur olayda, Hz. Usame b. Zeyd bir şahsı, Kelime-i Şehadet getirdiği halde korktuğu için bu kelimeyi söylediğini düşünerek öldürmüş ve Hz. Peygamber buna çok sert tepki ile "*Kalbini mi yardın?*"[125] demişti. Ancak İslam tarihi kaynakları Usame için öldükten sonra kabrinden atıldığı, toprağın onu kabul etmediği şeklinde bir bilgi vermezler. Sonuçta eğer bu olay Hz. Peygamber döneminde olduysa, Usame'ye de aynı ilahî ceza (!) verilmeliydi.

Anlaşılan şudur ki; yukarıdaki rivayet inşai-kurgulanmış bir rivayettir.[126] Muhtemelen dönemin siyasileri, sahabenin dilinden, Hz. Peygamber dönemindeki bir olayı alıp biraz da ilavelerle rakipleri olan Haricilere karşı kullanmaktan çekinmemişlerdir. Tabi burada "*Toprak bundan daha kötüleri neden kabul etmiştir?*" şeklindeki muhtemel bir soruyu önlemek için de yine Hz. Peygamber dilinden "*Yer, o adamdan daha şer kimseyi de şüphesiz kabul eder. Lakin Allah - Lâ ilahe illallah- kelimesinin hürmetinin ta'zîmini size göstermeyi sevdi.*"[127] şeklinde bir ilavenin eklenmesi de unutulmamıştır.

123 İbn Mace, Fiten, 1.
124 Haydar Hatipoğlu, *Süneni-İ İbn Mace Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1983, X, 138.
125 Müslim, İman, 159.
126 Sarmış, I, 490.
127 İbn Mace, Fiten, 1.

Tarihte kötülükleriyle ön plana çıkmış kişilerin cesetlerinin kabir dışına atılması olayı ne görülmüş ne de tespit edilmiştir. Böyle bir durum akla ve sünnetullah dediğimiz evrensel yasalara aykırıdır. Gerek Hz. Peygamber'den önce gerek ondan sonra günümüze kadar nice gaddar, zalim, din düşmanı, müfteri gelip geçmiştir, ancak hiçbirinin cesedini toprak dışarı atmamıştır.

Hadis kaynaklarında geçen bu rivayet, gerek ravileri gerek tarihsel bağlama oturmaması açısından problemdir ve sonradan kurgulanmış olup Abdulah b. Sa'd ile ilgili rivayete ilavelerle oluşturulmuş inşai bir rivayettir. Ayrıca aynı rivayetin değişik bir varyantı, dönemin aşırı gruplarından Haricilere karşı da kullanılmış olup siyasi olarak onları susturmak için dinî bir argüman olarak kullanılmıştır. Bir anlamda Hz. Peygamber konuşturularak rakiplerin haksızlığı ortaya konmak istenmiştir.[128]

KADINLARIN DEVLET BAŞKANLIĞI (ŞİÎ İZ DÜŞÜMÜ)[129]

İslam'ın ilk dönemine kısaca göz attığımızda görüyoruz ki yoğun yaşanan siyasi olayların hadisler ve tarihi rivayetler üzerinde etkisi olduğu apaçık görülebilmektedir. Bu dönemde meydana gelen sosyo-politik olaylar, hadislere ve rivayetlere etki etmiştir.[130] İnsanlar, kendilerine göre haklı oldukları olaylarla ilgili haklılıklarını ispat edebilmek için ortaya koydukları fikirleri, Hz. Peygamber'e refere ederek rakiplerini susturmayı veya yandaşlarını ikna etmeyi amaçlamışlardır. Böylece özellikle siyasi alanda hadisler yoğunlukla uydurulmuştur.

İslam siyaset bilimcileri, halife için gereken şartları sayarlarken,[131] bazı şartlarda ihtilafa düşmüşlerdir.[132] Bunlardan biri de

128 İsmail Hakkı Ünal, "Hz. Peygamber'in Dilinde Konuşturulan Tarih: Yere Batırılacak Ordu Rivayeti", *İslamiyat*, I, Sayı: 2, Ankara 1998.

129 Bu çalışma daha önce makale olarak yayınlanmıştı. Bkz. Mehmet Azimli, "Kadınların İdareciliği Konusundaki Rivayete Tarihsel Bağlamda Eleştirel Bir Yaklaşım", *İslami Araştırmalar*, Sayı: 3, Ankara, 2002.

130 Cihan Sadık, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Samsun 1997, 110.

131 Bkz. Maverdi, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, Kahire 1406, 6; Ferra', *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, Kahire 1406, 13; Amidi, Seyfettin, *el-İmame*, Beyrut 1992, 182.

132 Geniş bilgi için bkz. Kasımi, *Nizamü'l-Hukm*, Beyrut 1990, 332; Azimli, *Halifeliğin Kurumsallaşması*, 34.

halifenin (devlet başkanının) kadınlardan seçilip seçilemeyeceğidir. Ancak klasik İslam âlimlerinin ekseriyetinin genel eğilimleri, kadının devlet başkanı olamayacağı konusundadır.[133]

Bu kanaatlerini ispat etmek için de değişik izah yollarına gitmişlerdir. Bu konuda Kur'an'dan bir kısım ayetleri delil almaktadırlar. Nisa 34'de geçen "*...Allah'ın kimini kimine üstün kılmasından ve erkeklerin mallarından sarf etmelerinden dolayı erkekler kadınlar üzerinde (kavvam) hakimdirler...*" ayeti çerçevesinde bazı bilginler, kadının devlet başkanı olamayacağını belirtmiştir.[134] Ancak kadının devlet başkanlığı konusunda bu ayetlerde net bir ifade bulunmadığından, söz konusu ayetler üzerinde ulema arasında tartışmalar olmuştur. Ayetteki kavvam kelimesini erkeklerin kadınlar üzerinde tahakkümü olarak algılamak yanlıştır.[135] Ayeti kadının sosyal, siyasal, ekonomik ve medeni haklarının kısılması anlamında algılamak doğru değildir.[136] Ayetteki mananın aile içi hakimiyet olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ayette erkeklerin para harcaması sebebiyle avantajlı olduğu anlatılmaktadır.[137] Yoksa erkeğin kadına egemenlik kurması anlamında değildir.[138] Delil alınan bir diğer ayet de Ahzab 33. ayette geçen; "*... evlerinizde vakarla oturun ...*" ibaresidir.[139] Fakat bu ayetin sadece Peygamber hanımlarına hitap ettiği konusunda müfessirler görüş bildirmişlerdir.[140]

Kadının devlet başkanı olamayacağını savunan bilginler, Kur'an'dan getirdikleri bu delillerden sonra, Hz. Peygamber'e nispet edilen, "*kadının aklının ve dininin eksik olduğu*" şeklindeki hadisle, görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır.[141] Buna ilave-

133 Bkz. Gazali, *Bâtıniliğin İç Yüzü*, çev. Avni İlhan, Ankara 1993, 114.
134 Bkz. Süleyman Demici, *İslam'da Devlet Başkanlığı*, çev. İbrahim Cücük, İstanbul 1996, 225; Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, I, 357.
135 Hayri Kırbaşoğlu, "Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler", *İslami Araştırmalar*, Ankara 1991, Sayı: 4, s. 273.
136 Kasımi (İzzet Derveze'den naklen), I, 341; Halil Çiçek, *Farklı Kültürlerin Bir Arada Yaşama Formülü*, İstanbul 1998, 34.
137 Amine Vedûd-Muhsin, *Kur'an ve Kadın*, çev. Nazife Şişman, İstanbul 1997, 128.
138 Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, İstanbul 1970, 274.
139 Mevdudi, IV, 412.
140 Necla Akkaya, "İslam Hukukunda Kadının Siyasi Hakları", *İslami Araştırmalar*, Ankara 1991, Sayı: 4, s. 265.
141 Salih Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an'da Kadın", *İslami Araştırmalar*, Ankara 1991, Sayı: 4, s. 267.

ten, kadınların namaz kıldıramayacağını belirten fıkhî hükmü ve kadının duygusallığını öne sürerek devlet başkanı olamayacağını ileri sürmüşlerdir.[142] Öncelikle şunu belirtmekte fayda var; İslam'da devlet başkanının vazifeleri arasında namaz kıldırmak yoktur. Zaten her erkek de namaz kıldırma şartına sahip değildir. Ayrıca tarihte namaz kıldırmayan, namaz kıldırma şartlarına sahip olmayan insanların (erkeklerin) halife olarak nitelendirilmesi de işin cabasıdır. Duygusallık meselesine gelince, hakkında nass olmayan bir konu olduğu için devlet başkanlığı şartları hususunda ölçü olamaz. Bu konuda icma da yoktur.[143]

"Devlet İşlerini Kadının Eline Veren Millet İflah Olmaz"

Kadının devlet başkanı olamayacağını iddia eden bilginler,[144] Kur'an'da net bir ifade olmayınca aşağıda aktaracağımız hadisi, en büyük delil olarak ileri sürmüşlerdir:

> *Ebu Bekre'den rivayet edilmiştir; "Cemel vakası günlerinde, Cemel ordusuna katılarak, onlarla birlikte (Ali'ye karşı) harp etmeye başladıktan sonra, vaktiyle Rasulullah'tan işittiğim bir söz ile Allah bana hayr ve menfaat ihsan buyurdu da bu orduya katılmadım. Ebu Bekre dedi ki; Fars halkının Kisra Perviz'in kızını kendilerine melik seçtikleri haberi Rasulullah'a ulaşınca "Devlet başkanlığı işlerini bir kadının eline veren millet iflah olmaz." buyurdu."*[145]

Hadis bilginleri, izahında güçlük çektikleri bu hadisi, tarihi olaylar çerçevesinde bir yere oturtma çabasıyla, değişik yorumlara gitmişlerdir. Böylece Hz. Peygamber'e nispet edilen bu hadis, bir tartışma konusu yaratmıştır. Bu yorumlara temas etmeden önce hadisin ravisi hakkında kısaca bir bilgi vermek istiyoruz.

Ravi Ebu Bekre

Ebu Bekre'den bize ulaşan hadisler genelde ulema arasında tartışmalara konu olmuş, tartışmaya açık rivayetlerdir. İnceledi-

142 Demici, 225; Kasımi, I, 341.
143 Hamza Aktan, *İslama Göre Kadının Sosyal Aktivitesi, Sosyal Hayatta Kadın*, İstanbul 1996, 262.
144 Kasımi, I. 332.
145 Buhari, Fiten, 18, Meğazi, 84; Tirmizi, Fiten, 75; Nesei, Kaza, 8; İbn Hanbel, *Müsned*, V, 43.

ğimiz rivayet, sadece Ebu Bekre'den rivayet ediliyor[146] ve bu hadis bağlamında esasen Cemel Savaşı'nda kendilerine bir kadını lider seçen Hz. Aişe grubu töhmet altına alınmaktadır. Yine Ebu Bekre'den gelen bir rivayette "*iki Müslüman grubun çarpışması sonucu öldüren ve öldürülenlerin cehennemlik olduğu*" belirtilerek[147] hem Hz. Aişe tarafı hem Hz. Ali tarafı ateşe gönderilivermiştir (!)[148] Bu rivayete göre iki taraftakiler de cehennemlik oluyor ancak ne hikmetse iki tarafta da yer alan bunca sahabeden de böyle bir hadis aktarılmıyor? Üstelik Hz. Ali, Hz. Aişe'nin ordusunun cehennemlik olmadıklarını "*bizim isyan eden kardeşlerimiz*" diye ilan ederek, cenaze namazlarını kılıp öldürülenlerin cennete gideceğini umduğunu belirtmesi, Hz. Aişe'nin de her iki taraftan ölenlere rahmet okuduğu ortadayken bu rivayet aktarılabilmektedir.[149]

Yine Ebu Bekre'den gelen diğer bir rivayet de incelediğimiz bu hadisle benzerlik arz etmektedir." *Kadınları dinleyen erkekler, helak olurlar.*"[150] Ayrıca yine Ebu Bekre başka bir rivayette "*komutanları olan kadının cennette, ordusunun ise cehennemde olduğu bir topluluktan korunmak için Cemel Savaşı'na katılmadığını*" belirtmektedir.[151] Anlaşılan şu ki; Cehenneme giden Cemel ashabından ordu komutanı Hz. Aişe kurtarılmaya çalışılmaktadır (!)

Bütün bunlar bir tarafa, Ebu Bekre'nin ne kadar güvenilir bir ravi olduğu kaynaklarda detaylıca verilmektedir. İslam tarihi kaynaklarında, ele aldığımız bu rivayetin ravisi Ebu Bekre'nin, bir defasında Hz. Ömer'in Kûfe valisi Muğire b. Şube'ye zina isnat ettiği, ancak bu iddiasını ispatlayamadığından dolayı, Hz. Ömer tarafından Kur'an'ın emri gereği kazf cezasıyla[152] cezalandırıldığı aktarılmaktadır. Bu anlamda o, Kur'an'daki hüküm gereği kazf cezasıyla birlikte şahitliği de ebediyen kabul edilmeyen bir şahıstır.[153] İncelediğimiz hadis de sadece ondan rivayet edilmektedir. Ebu Bekre, kendisine verilen cezasından sonra tövbe de etmemiş, böylece şa-

146 Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara 1999, 335.
147 İbn Hanbel, V, 43.
148 Akbulut, 226.
149 İbn Kesir, II, 245.
150 İbn Hanbel, V, 45.
151 Abdurrezzak, VIII, 711.
152 Nur suresi, 4.
153 Buhari, Şehadet, 8.

hitliği hiçbir zaman kabul edilmemiştir.[154] İncelediğimiz rivayetin ravisinin durumu hakkında verdiğimiz bu kısa bilgiden sonra hadis hakkında bilginlerin görüşlerini aktarmaya geçebiliriz.

Rivayet Üzerine Yapılan Yorumlar

Hadisin yorumları konusunda bilginler genelde iki gruba ayrılmışlardır. Bunlardan bir grubu hadisin sahih olduğunu ve kadının kesinlikle devlet başkanı olamayacağını savunurken, diğer grub ise hadisi sahih bulmakla birlikte böyle anlaşılamayacağını belirtmişlerdir. Biz bu noktada, iki grubun da görüşlerini inceleyip sonra kendi kanaatimizi ortaya koymak istiyoruz.

Bazı bilginler, hadisin sahihliğini esas alarak, kadının kesinlikle devlet başkanı olamayacağını belirtmişlerdir. Hadisin önemli bir kamu kuralı koyduğunu, devlet başkanlığı gibi bir makamın ancak bir erkek tarafından temsil edilebileceğini ve kadının fıtratının buna müsait olmadığını belirterek bu hakkın onlara verilmediğini aktarmışlardır.[155] Bunlardan Gazali "*Bütün olgunlukları üzerinde toplasa da kadının, devlet başkanı olamayacağını*" belirtmektedir.[156] Kurtubi "Kadının devlet başkanı olamayacağı konusunda icmanın olduğunu" aktarmaktadır.[157] Kirmani hadisten "*kadınların devlet başkanlığı yapamayacağı*" anlaşıldığını belirtmektedir.[158] Ayrıca, bu gruptaki bilginler, aklı ve dini eksik olan[159] şahitlikleri tek başına kabul edilmeyen,[160] toplumla her zaman birlikte olması mümkün olamayan, yufka yürekli bir varlığın devlet başkanı olamayacağını belirtmişlerdir.[161] Görüşlerini aktardığımız kadının devlet başkanı olamayacağını savunan bilginler, bu konuda icma bulunduğunu belirtseler de[162] bu hususta icma bulunduğunu söylemek güçtür.[163]

154 Zehebi, Siyeru *Alamu'n-Nubela*, III, 8.
155 Afzalurrahman I, 362; Zebidi, X, 450.
156 Gazali, 114.
157 Kurtubi, I, 270 .
158 Kirmani, *Buhari bi Şerhi Kirmani*, Beyrut 1985, XIV, 232.
159 Akdemir, agm., 267.
160 Kırbaşoğlu, agm. 273.
161 Demici, 227.
162 Bu konuda İslam dünyasında Hariciler, kadının devlet başkanı olabileceğini belirtip bunu uygulamaya koyarak liderleri Şebib ölünce annesi Gazale'ye biat ettikleri aktarılır. Bkz. Bağdadi, *el-Fark Beyne'l-Firak*, Beyrut 1990, 109.
163 Taberi gibi bilginlerin de bu konuda muhalefetleri bulunmaktadır. İbn. Hacer, *Fethul-Bari*, VIII, 162.

Bu düşünce sahiplerinin görüşleri kullanılarak, "İslam'ın kadını ikinci sınıf bir varlık olarak gördüğü" iddiaları maalesef aktarılmaktadır.[164] Bu sebeple Muhammed Gazali "*hadisi anlayışı kıt kimselerin anlayamadıklarını veya Kur'an'ın ruhuna ters düşecek bir şekilde anladıklarını, bundan dolayı da İslam'a zarar verdiklerini*" belirtir.[165]

Hadis konusunda farklı bir anlayışa sahip olan bilginler ise, birinci grubun aksine son dönem bilginlerinden oluşmaktadır. Bunlar da tartışmasız hadisin sahihliğini kabul etmişlerdir. Fakat hadisin o dönemdeki bir olaya ait olduğunu yani *tahsis* ifade ettiğini vurgulamışlardır.

Muhammed Hamidullah; "rivayetin devlet başkanlığını yasaklamadığını, İslam hukukçularının bunu caiz görmemesinin dini delillere dayanmaktan ziyade zamanın genel telakkilerine ve örfüne paralel şahsi kanaatlerine dayanan bir hüküm olduğunu, çünkü Kur'an'da da Belkıs'ın nötr bir ifadeyle anlatıldığını ya da en azından kınanmadığını, bundan dolayı böyle bir yasağın olamayacağını" belirtir.[166] Derveze'nin de aynı görüşü paylaştığını bildiren Kasımi; "*hadiste Sasanilere ait bir tahsis olduğunu, genel bir ifade şeklinde anlaşılamayacağını*" belirtir.[167]

Hayrettin Karaman, hadisi sahih kabul etmekle beraber, "bunun bir yasak getirmediğini, sadece İran toplumunun sonunu belirttiğini, önceliği erkeğe vermek gerekirken kadına veren bu toplumun felah bulamayacağını ifade ettiğini" belirtir.[168] Abdulhalim Şakka, hadisin "sahih olduğunu, Hz. Peygamber'in buradaki kastının genel liderlik anlamında olduğunu" belirtmektedir.[169] Muhammet Gazali, Kraliçe Viktorya, İndira Gandi, Golda Meir gibi çağımızın başarılı kadın devlet başkanlarından örnekler vererek, hadiste geçen ifadenin "o günkü

164 İlhan Arsel, *Şeriatta Kadın*, İstanbul 1997, 524.
165 Muhammed Gazali, *Nebevi Sünnet*, çev. Ali Özek, İstanbul 1992, 81.
166 Muhammed Hamidullah, "İslam Hukuku Ana Kaynakları Açısından Kitabı Mukaddes", çev. İbrahim Canan, AÜİF İslami İlimler Enstitüsü, Sayı: 111, Ankara 1979, 15.
167 Kasımi, I, 341.
168 Hayrettin Karaman, "Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi", *İslami Araştırmalar*, Ankara 1991, Sayı: 4, s. 273.
169 Abdülhalim Ebu Şakka, *İslam Kadın Ansiklopedisi*, çev. Fethi Güngör, İstanbul 1996, II, 250.

İran'ın şûra ile yönetilmemesinden dolayı yıkılacağına işaret ettiğini" belirtmektedir.[170]

Sonuç olarak ikinci grup bilginler, bu hadisi, özel bir durum ifadesi (*tahsis*) ile açıklamaya çalışmışlardır. Fakat bu özel durumu her biri farklı değerlendirerek, izahta güçlük çekmişlerdir.[171]

Rivayetin Tarihsel Bağlamı

Aktardığımız iki görüşün sahipleri, rivayetin sahihliği üzerinde aynı kanaati taşımalarına rağmen, anlamı konusunda farklı kanaatlere ulaşmışlardır. Bu noktada rivayeti cerh ve tadil metoduna tabi tutarak inceleme işini hadis araştırmacılarına bırakarak[172] rivayeti tarihsel bağlamında değerlendirip, kanaatimizi ortaya koymak istiyoruz.

Yukarıda görüşlerini aktardığımız, kadınların devlet başkanı olamayacağını savunan bilginlerin görüşlerine, ikinci grupta aktardığımız bilginler, gereken şekilde cevap vermişlerdir. Biz burada hadisin sahih, fakat anlamının tarihsel olduğunu, tahsis ifade ettiğini ileri süren ve daha çok çağdaş bilginlerin görüşlerindeki problemli bölümleri aktarmak istiyoruz.

Bu gruptaki bilginler, rivayette tahsis olduğunu belirtseler de rivayetin metninde geçen kavim (millet) kelimesi nekre bir ifadedir. Bu ifadeden bir kavmin kastedildiği anlaşılmaz. Bu anlamda belirtildiği gibi İranlıların kastedilmesi mümkün gözükmemektedir. Eğer rivayet, sadece İranlılar için söylenmişse (oysa rivayetin kullanıldığı bağlam Hz. Aişe ordusu hakkındadır), ravi Ebu Bekre neden bunu diğer insanlara ve Müslümanlara şamil hale getirmiştir?

Ayrıca rivayetteki genel ifadeye göre; eğer bir millet kadınları başa geçirdiği için iflah olmuyorsa bu kural diğerleri için de geçerli olmalıdır. Kadınları başına geçirdiği için bir millet helak

170 Muhammet Gazali, 78-81.

171 M. Akif Aydın. "Anayasa", *DİA.*

172 Kadir Gürler, *Kadının Yöneticiliği Meselesi, Dini Araştırmalar*, s. 8, Ankara 2003 (Bu çalışmada, incelediğimiz rivayet, sahihliği açısından detaylıca incelenmiştir. Sadece Ebu Bekre'den rivayet edilen bu rivayetin, sahih-ferd hadis olduğu, fakat birçok kimsenin bilmesi gereken bir olayın bir kişi tarafından aktarılmasıyla önemli bir kamu kuralının koyulamayacağı sonucuna varılmıştır).

oluyorsa, başka bir millet de aynı gerekçeyle helak olmalı değil midir? Bu nedenlerden dolayı rivayet umumi anlamda olmalıdır, tahsis ifade etmemektedir. Rivayette genel geçer bir kaide sunulmaktadır. Esasen rivayetin tahsis ifade ettiğini belirtenler, rivayeti reddetmemek için bu yoruma gitmiş olmalıdırlar.

Konuya bir de o dönem tarihi verileri ile bakmak istiyoruz. Bu rivayetin aktarılmasına sebep olduğu bildirilen İran Sasani Kraliçesi Baran, rivayetin bildirdiğinin tam aksine çok başarılı bir yöneticilik dönemi geçirdiği, halkına adalet dağıttığı, vergileri kaldırdığı, Ehl-i Kitap'a birçok iyilikte bulunduğu tarihen sabittir.[173] Yani Hz. Peygamber'e nispet edilen bu rivayetin tersine bir olay meydana gelmiştir. Eğer bu rivayet sahih ise, neden gerçekleşmemektedir? Hz. Peygamber'in, İran'da başa geçen Kraliçe Baran için söylediği *"Kadınları başlarına geçiren bir milletin iflah olamayacağını"* sözünün tersine, Kraliçe Baran'ın yönetimi neden çok başarılıdır?

Ayrıca Hz. Ebubekir döneminde İranlılarla meydana gelen Zatü's-Selasil Gazvesi'nden sonraki savaşlarda Pers kuvvetlerinin başında Nahr isimli bir kadın bulunuyordu. Bu savaşta hiçbir sahabe, bu hadisi gündeme getirmemiştir.[174] Yine bu rivayet aynı dönemde yalancı kadın peygamber Secah'ın ordusuyla yapılan savaşlarda da gündeme getirilmemiştir.[175] Hz. Ömer dönemindeki fetihlere kadar, Kraliçe Baran'dan sonra da İranlıların başında zaman zaman kadınlar hükümdar olduğu halde, bu fetihlere katılan sahabe ordusundan hiç kimse bu rivayeti aktarmamıştır.[176] Hz. Ali döneminde başlarında kadın bir lider bulunan Haricilerle yapılan savaşlarda da gündeme getirilmemiştir.[177]

Cemel Savaşı günlerinde Hz. Ali, Hz. Aişe hakkında aktarılan bu hadisi, kendisine karşı bir kadın lider olarak savaştığı halde, hiçbir sözünde ima dahi etmemiştir. Cemel Savaşı öncesi ve sonrası verdiği hutbelerde, hatta Cemel Savaşı sırasında kadınlar-

173 Taberi, I, 493; İbnü'l-Esir, I, 499.
174 İbnü'l-Esir, II, 386.
175 İbn Kesir, VI, 321.
176 Taberi, II, 362.
177 Bağdadi, 109. İslam tarihinde devlet başkanlığı yapan Şeceretü'd-dür ve Mama Hatun dönemlerinde bu hadisin niye gündeme gelmediği düşünülmelidir.

dan bahseden hutbelerinde bile bu hadisi aktarmamıştır.[178] Yine Cemel Savaşı öncesi Hz. Ali'nin elçisi Ka'ka' b. Amr'ın Hz. Aişe ve kurmaylarıyla saatlerce süren müzakerelerinde bu hadis dile getirilmemiştir.[179]

Esasen incelemiş olduğumuz rivayet ile Hz. Aişe töhmet altına alınmaktadır. Zaten rivayetin aktarılma sebebi de Hz. Aişe'nin ordu komutanı olmasıdır. İlginç olan en fazla hadis bilen sahabe arasında yer alan Hz. Aişe, bu rivayeti aktarmamaktadır. Yanındaki Zübeyr, Talha ve Abadile'den sayılan Abdullah bin Zübeyr gibi sahabe ile birlikte Hz. Aişe'nin ordusundaki bunca sahabe de bu rivayeti aktarmamaktadır. Ayrıca İslami bilgisi konusunda hakkında şüphe duyulmayan ve hatta en büyük rakibi Muaviye'nin dahi bilemediği konuları kendisine mektupla sorduğu,[180] rakip ordu komutanı Hz. Ali ve ordusundaki binlerce sahabe de bu hadisi bilmemektedir ve sadece Ebu Bekre bilmektedir (!) Şu bir gerçektir ki; Cemel Savaşı sırasında savaşa katılan bütün sahabe, Hz. Aişe'nin bir kadın olarak liderliğini garip karşılamamışlardır.[181] Eğer böyle bir rivayet olsaydı ve böyle bir düşünce içerisinde olsalardı bu rivayeti elbette aktarmaları gerekirdi.

Rivayetin başka bir varyantında Ebu Bekre, "Allah'ın kendisine ihsanda bulunduğunu ve koruduğunu, bu yüzden savaşa katılmadığını" anlatır.[182] Buradan şu ortaya çıkıyor ki; iki ordudaki binlerce sahabenin bu rivayet gereği iflah olmadığını görüyor ve gidip onlara bu hadisi aktarmıyor ve sonuçta onun ifadesi gereği Allah da binlerce sahabeden sadece Ebu Bekre'yi koruyor (!) Hatta bazı rivayetlerde Ebu Bekre her nasılsa Cemel ordusuyla birlikte tâ Mekke'den yola çıkıp yolda yoğun hilafet tartışmalarıyla devam eden ve Hz. Aişe'nin birçok hutbeler vererek konuşmalar yaptığı Cemel Ordusu'yla Basra'ya kadar geliyor ve bu hadisi hatırlamıyor da Basra'ya gelince hatırlıyor (!)[183]

178 *Nehcul Belağa*, çev. Heyet, Ankara 1990, 94.
179 İbn Kesir, VII, 245.
180 Malik b. Enes, *Muvatta*, Kaza, 18.
181 Emel Topçu Brestıclt , "Kadın Lider Olunca", *İslamiyat*, C. 3, Sayı: 2, Ankara 2000, 166.
182 Nesei Kaza, 8.
183 Tirmizi. Fiten.75.

Biz tarihsel bağlamda düşünerek; Cemel Savaşı sırasında iki ordudaki binlerce sahabeden hiçbirinin bu hadisten bahsetmemesinden yola çıkarak Cemel Savaşı'nda liderliği sabit olan[184] Hz. Aişe'ye karşı Hz. Ali tarafgirliği ile uydurulduğu kanaatindeyiz. Bu uydurma ile Cemel'deki mağlubiyetin sebebi Hz. Aişe'nin kadınlığına dayandırılmaktadır.[185] Uydurmadaki gerçek âmil, Hz. Ali tarafgirliği olup Şia'nın, Hz. Aişe'ye karşı Hz. Ali'nin haklılığını savunmak üzere böyle bir rivayet uydurma işine gittiği kanaatindeyiz. Ayrıca bu uydurmadaki amil artık erkekleri ölen peygamber evladının kadınlarının ön plana çıkarılmasından korkan Emevî tarafgirliği de olabilir. Bu düşüncemizle örtüşen bazı görüşler ise şunlardır, Nabia Abbot bu hadis için "*Bu, Aişe'nin Ali karşısında haksızlığını ispat için uydurulmuştur.*" demektedir.[186] M. Said Hatiboğlu "Mağlubiyetin sebebinin cinsiyete bağlanarak Şia gayretiyle yapılan bir uydurma olduğu" kanaatini aktarmaktadır.[187]

Eskiden beri kadını ikinci plana atan erkeği ön plana çıkaran Arap toplumunun bu toplumsal gerçeği maalesef itikadî noktaya kadar tesir etmiş ve kadını ikinci plana atan bu tip rivayetler uydurulmuştur. Buna karşın klasik dönemdeki İbn Rüşd gibi kimi bilginler bunun bölgesel bir anlayış olduğunu, Afrika'daki bazı kabile kadınlarının bu işi yaptığını belirterek, "kadın toplumu yönetebilir" görüşünü savunmuş ve bunun toplumsal yapıya bağlı olduğunu aktarmıştır.[188]

Sonuç olarak İslam'ın yasaklamadığı bir hakkı kadınların elinden almak mümkün değildir. Kur'an'da bu konuda bir işaret yoktur. Aktardığımız hadis ise siyasal sebeplerle uydurulmuştur. Birçok insanın bilmesi gereken bir konuyu sadece bir kişinin aktarması ile bir dini sonuca ulaşmak mümkün değildir.[189]

184 Buhari, Fiten,18.
185 Cihan, 110.
186 Nabia Abbot, *Ayşe*, çev. Tuba Asrak Hasdemir, Ankara 1999, 167.
187 M. Said Hatiboğlu, *Siyasi İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri* (Basılmamış Doç. Tezi), s. 31/b 78, 44.
188 Muhammet Lutfi Cumua, *İbn Rüşt Tarihuhu ve Felsefetuhu*, Tunus trz, 66.
189 Burada şunu aktarmakta fayda var: Halifenin Kureyş'ten seçilmesinin o dönem için gerekliliği konusunda olduğu gibi toplumsal zorunluluklar ve erkeğin daha randımanlı olacağı gibi yorumlarla devlet başkanlığı konusunda o dönemler için erkeğin öncelikli olması düşünülebilir. Fakat bunu dine refere ederek dinin bir emri gibi aktarmanın kesinlikle yanlış bir tavır olduğunu belirtelim.

EK-1: ORYANTALİSTLERE BAKIŞ: ASIM KÖKSAL ÖRNEĞİ[1]

Burada oryantalistlerin İslam tarihi alanında yaptıkları bazı çalışmalardan söz ederek hem bu çalışmaların İslamî ilimlere kazandırdığı katkılardan hem de Müslüman alimlerin söz konusu çalışmalara karşı ortaya koydukları olumsuz tavırlardan bahsetmek istiyoruz. Ne müsteşriklerin görüşlerinin tamamını, ne de Müslüman alimlerin yaklaşımlarını bütünüyle aktarmamız mümkün değildir. Bu nedenle, sadece bir tarihçimizin -M. Asım Köksal- konuyla ilgili görüşlerini örnek alarak mevzuyu incelemeye çalışacağız. Bu örneği aktarmaktan maksadımız, Batı'daki çalışmalara karşı İslam Dünyası'nda bulunan önyargıya ve tedirgin (kuşkulu) tavra dikkat çekmek ve Batı'da yapılan çalışmalar konusundaki tavrımızın nasıl olması gerektiğini belirtmektir.

Oryantalist Çalışmaların Kısa Tarihçesi

Oryantalistlerin İslami konulardaki araştırmaları üç dönemde incelenebilir:

1. Oryantalizmin çıkışından XIX. yüzyıla kadar yapılan çalışmalardır. Bu dönemde yapılan çalışmaların genelde İslam'a saldırı amaçlı ve haçlı ruhunun tesiri altında tam bir Hıristiyanlık bilinci içerisinde yapıldığını müşahede ediyoruz.[2]

2. XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın ilk dönemlerindeki çalışmalar ise, nispeten birinci döneme göre ılımlı ancak yine de İslam'da bir eksik arama çabasının sürdürüldüğü dönemdir.[3] Bununla birlikte bu dönemde çok orijinal çalışmaların meyda-

1 Bu çalışma daha önce makale olarak yayınlanmıştı. Bkz. Mehmet Azimli, "Müslüman Tarihçilerin Oryantalistlere Karşı Tavırları -Asım Köksal Örneği"- *Marife*, Sayı: III, Konya 2002.

2 Mehmet Görmez, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine", *İslamiyat*, C. 3, s. 1, Ankara 2000.

3 Bkz. Selahattin Sönmezsoy, *Kur'an ve Oryantalistler*, Ankara 1998, 28 vd.

na getirildiği ve bilimsel prensiplere büyük ölçüde uyulduğu görülmektedir.[4]

3. Son dönem olarak niteleyebileceğimiz çağdaş araştırmacıların çalışmaları ise, genel olarak objektiftir diyebiliriz. Oryantalizmin tam akademik bir hüviyet kazandığı bu dönemde bilimsel objektiflik daha ön plana çıkmış ve ideolojik yaklaşımlar büyük oranda azaltılmıştır.[5]

Oryantalizmin İslami İlimlere Katkısı

Oryantalistler İslam Dünyası'nda öteden beri kötü niyetli araştırmacılar olarak algılanmıştır. Gerçi, bu algılamayı haklı çıkaracak birçok çalışma, yukarıda belirttiğimiz birinci ve ikinci dönem çalışmaları içinde bulunabilir. Ancak, Batılı ilim adamlarının İslam dünyasında algılandığı gibi kötü niyetli olduklarını -ki içlerinde kötü niyetli olanları mutlaka vardır- farz etsek bile, bizim bilim tarihimize hizmetleri inkâr edilemez. Bu katkılarına ilk elden verilecek bir örnek olarak, "*Concordance*"ı zikredebiliriz. Bu eser sayesinde hadis alanındaki çalışmalar büyük bir kolaylığa erişmiştir. Bu dev sistematik eser, yaklaşık 40 kişilik oryantalist bir grubun titiz çalışması sonucu meydana getirilmiştir.[6]

Ayrıca İslam tarihi alanında yapılacak olan bilimsel çalışmalarda mutlaka başvurulması gereken orijinal kaynakları ortaya çıkarıp ilk baskılarıyla hizmetimize sunmuşlardır. Bu eserlerden birkaç tanesini burada zikretmek istiyoruz: İbni Hişâm'ın *Siret'i*, ilk defa 1860'da Wustenfelt tarafından neşredilmiştir. İbn Sad'ın *Tabakat*'ı 1904'de Liden'de E. Sachau tarafından neşredilmiştir. *Tarihu't-Taberi*'nin ilk olarak tam neşri 1879-1900 yılları arası Leiden de Geoje tarafından yapılmıştır. İbnü'l-Esir'in *el-Kamil*'i ilk defa Tornberg tarafından ve Makdisi'nin *Kitabü'l-Bed' ve't-Tarih*'i, Claman tarafından Paris'te neşredilmiştir. İbn Nedim'in *Fihrist*'i 1872 de Leibzig de Gustave Fluel tarafından, Yakut el-Hamevi'nin *Mucemu'l-Buldan*'ı ilk defa 1866-1873 yıllarında Leipzig'de Wustenfelt tarafından neşredilmiştir.[7]

4 Bkz. Viladimiroviç Vasilij Barthold, *Asya'nın Keşfi Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*, çev. Kaya Bayraktar, Ayşe Meral, İstanbul 2000.
5 Bkz. M. Hamdi Zakzuk, *Oryantalizm*, çev. Abdülaziz Hatip, İzmir 1993.
6 Bkz. *El-Mucemu'l-Mufehres*, ed. Wensinck, İstanbul 1988.
7 Bkz. Sabri Hizmetli, *İslam Tarihçiliği Üzerine*, Ankara 1991, 120-140.

Yukarıda zikredilen orijinal kaynaklara dair çalışmalara ilave olarak burada zikretmemiz gereken bir diğer önemli çalışma da *İslam Ansiklopedisi*'dir. Bu çalışma, İslam dünyasında ancak şimdilerde yapılan benzeri çalışmalara göre neredeyse bir asır önce yapılmıştır. Günümüze kadar yazılmış Arapça eserler hakkında bilgiler veren *GAL*'ı hazırlayanlar da yine müsteşriklerdir. Kaybolmakta olan birçok el yazması Arapça eseri toplayıp kurtulmasını sağlamışlar ve yine birçok esere tahkikler yaparak neşretmişlerdir. Ayrıca, önemli sözlük çalışmaları da yapmışlardır.[8]

Yukarıda zikrettiğimiz çalışmaların, özellikle çağdaş Müslüman alimlerin bilimsel çalışmalarına çok büyük katkı sağladığını belirtmemiz gerekir. Bir hakkı teslim etme noktasında, onların mezkur çalışmalarının sayesinde, tarihimizde karanlıkta kalmış birçok olayı öğrenip araştırma imkânına kavuşmuş olduğumuzu da itiraf etmemiz gerekir.[9]

Oryantalistlere Karşı Ön Yargı

İslam Dünyası, Batı'da yapılan İslam'la ilgili çalışmaların altında çoğunlukla bir art niyet aramıştır.[10] Bu çalışmalar, genelde sömürgeci güçlerin emri altında çalışan kişilerin İslam'ı kötülemek üzere yaptıkları çalışmalar olarak görülmüştür.[11] Bu önyargı, oryantalistlerin bilimsel bir şekilde İslam'ı incelemelerinde bile kötü niyet aramaya neden olmuştur.[12]

Yukarıda da kısaca bahsettiğimiz gibi, söz konusu çalışmalar içinde kötü niyetle yapılmış olanlar mutlaka vardır. Ancak, bu tür eserlerin mevcudiyeti, bilimsel ölçüler çerçevesinde ele alınmış çalışmaların olduğunu reddetmemizi gerektirmez. Ayrıca, art niyetle yapılan ve bilimsel gerçekleri yansıtmayan çalışmalar, Batı'da da itibar görmemiş ve bizzat Batılı ilim adamları ta-

8 Brayan S. Turner, *Oryantalizm, Kapitalizm ve İslam*, çev. Ahmet Demirhan, İstanbul 1991.
9 M. Hamdi Zakzuk, 53 vd.
10 Bkz. Mustafa Sıbai, *Müşteşrikler ve Hedefleri*, çev. Kemal Çobanköylü, İstanbul 1971.
11 Muhammed el-Behiy, *İslami Düşüncede Oryantalist Etki*, çev. İbrahim Sarmış, İstanbul 1996, 29.
12 Edward Said, *Oryantalizm*, çev. Selahattin Ayaz, İstanbul 1989.

rafından eleştirilmiştir.[13] Burada şu önemli noktanın da belirtilmesinde yarar görüyoruz. Bazı İslam alimleri, Batılı bilim adamlarından, bir Müslüman alimin İslami konulara olan yaklaşımına benzer bir yaklaşım beklemişlerdir ki buna hakkımızın olmadığını düşünüyoruz. Önemli olan, onların yaptıkları çalışmaların bilimsel değerinin olup olmadığına bakmak ve objektif bir değerlendirmede bulunmaktır.

Oryantalistleri tümüyle kötü niyetli ve tek amaçları İslam'ı tahrip etmek isteyen kişiler olarak görmek kanaatimizce doğru değildir.[14] Yukarıda yaptığımız kategori çerçevesinde kötü niyetli olanlarla, bilimsel çalışmalar yapanları birbirinden ayırt edip bu insanları çalışmalarına göre değerlendirmek gerekir. Aksi taktirde, İslami bilimlere birçok değerli katkıda bulunmuş olan bu insanlara haksızlık edilmiş olacaktır. Örneğin son yüzyılda yaşayan Philip Hitti,[15] Henry Laoust,[16]Adam Mez,[17] Marshall Hodgson,[18] T. Carlyle[19] gibi müsteşriklerin eserleri dikkatli bir şekilde okunduğu zaman, bu eserlerin sadece ilmi gerçekleri tespit etmek amacıyla çoğunlukla önyargısız bir şekilde yazıldığı görülecektir. Hatta bu eserlerin, sanki Müslüman bir yazarın kaleminden çıkmış gibi olduklarını bile söylememiz mümkündür.

Bu kısa giriş ve açıklamalardan sonra, İslam alimlerinin sözünü ettiğimiz önyargılı değerlendirmelerine örnek olarak ele alacağımız M. Asım Köksal'ın eserlerindeki görüşlerine ve değerlendirmesine geçebiliriz.

Köksal'ın Eleştirilerinin Değerlendirilmesi

İslam dünyasında, oryantalizm çalışmalarına karşı İslam'ı müdafaa türü yapılan çalışmalar çok eskilere kadar dayanır. Ül-

13 T. Carlyle, 94; Philip Hitti, *İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989, I, 252; İsmet Kayaoğlu, *İslam Kurumlar Tarihi*, Ankara 1985, 97.
14 Meryem Cemile, *İslam ve Oryantalizm*, çev. Faruk Yılmaz, Ahmet Deniz, İstanbul 1989.
15 Bkz. Philip Hitti, *Arap Tarihinin Mimarları*, çev. Ali Zengin, İstanbul 1995, 11-13 vd.
16 Bkz. Henry Loast, *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler*, çev. E. Ruhi Fığlalı, Sabri Hizmetli, İstanbul 1999.
17 Bkz. Adam Mez, *X. Yüzyılda İslam Medeniyeti*, çev. Salih Şaban, İstanbul 2000.
18 Bkz. Marshall Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, çev. Heyet, İstanbul 1993.
19 Bkz. T. Carlyle, 94.

kemizde de bu konuda değişik çalışmalar yapılmıştır.[20] Bu çalışmaların başında- kendisini rahmetle andığımız- değerli araştırmacı M. Asım Köksal'ın İtalyan İslam tarihçisi Caetani'ye verdiği cevaplar gelir. Köksal eserinde, Caetani'ye yerinde/uygun cevaplar verdiği gibi zaman zaman da geleneğimizde yaygın olan anti-oryantalist önyargının tesirinde kalarak şartlı bir tavır takınmış ve bunu çalışmasına yansıtmıştır.

Biz burada, onun Caetani'ye verdiği bazı cevapları eleştirel bir yöntemle tahlil etmek istiyoruz. Aşağıda, Köksal'ın Caetani'ye vermiş olduğu cevaplardan bazı iktibaslar yaparak, bunların hem bilimsel değerleri hem de üslup bakımından sözünü ettiğimiz ön yargılarla ilişkisini göstermek istiyoruz. Bu tahlillere geçmeden önce, Caetani'nin yazımızın başında aktardığımız sınıflandırmaya göre II. dönem oryantalistlerinden; önyargılı, fakat eserlerinde bir kısım tarihî gerçekleri de ifade eden bir tarihçi olduğu kanaatindeyiz.[21] Bu açıdan eseri incelenirse daha faydalı sonuçlara ulaşılacağı muhakkaktır.

Üslup Problemi

Köksal, Caetani'ye cevap verirken zaman zaman ilmi üslubu bırakıp ilmi olmayan hatta hakarete varan ifadeler kullanmıştır. Aktaracağımız alıntılarda görüleceği üzere, müellif Caetani'ye bilimsel cevaplar vermekten daha ziyade, polemik türü bir üslup benimseyerek konuyu şahsiyet problemine dönüştürmüş ve yazarın fikirleri yerine şahsiyetini konu ederek zaman zaman İslam'ı savunma gayreti ile maalesef aşağıdaki ifadeleri kullanabilmiştir.

- ... *iddiasını* ***yüzüne çarpmaya yeter***... (XV, 374)
- ... *el aleme* ***rezil rüsvay*** *etmiştir* (XV, 448).
- ... ***ağzını açmaması*** *gerekmez mi idi* (VIII, 41).
- ... *Caetani'nin* ***ipliğini pazara dökeceğiz*** (XV,148).
- ... *kitabını* ***safsatalarla doldurduğu*** ... (XI, 101)
- ... ***ona yaraşan inat ve inkârcı*** *bir tutum* ... (XI,120)

20 Mehmet Aydın, *Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Konya 1989, 256.

21 Bkz. Leon Caetani, *İslam Tarihi*, çev. Hüseyin Cahit, İstanbul 1924.

- ... ***ahlaki zaaf*** *ve taassup* ... (XI, 254)

- ... ***Caetani'nin şerefsiz vazifesi*** *gerçekleri tahrip ve İslamiyeti kötülemektir* (XI, 32).

- ... *Caetani olanı olmamış gibi göstermekten* ***utanmamaktadır*** (XV, 375; XV, 100).

- ... *Müslümanları her şeyi ezberlemekle ayıplayan* ***hafızasızlar*** ... (XV, 553.

- ... ***ahlaksızlıklarını*** *ortaya koymuştur* (XV, 563).

- ... *bunların hiçbirini* ***yapabilecek karakterde değildir*** (VIII, 337).

- ... ***azılı*** *bir İslam düşmanı* ... (IX, 44)

- ... ***onda ne ilmi mesuliyet ne ahlak kaygusu*** ... (XI, 579)

- ... ***Ebu Cehil dostu*** ... (XII, 114)

- ... *onun bu çabası* ***ne kadar boş ve çocukça*** ... (XIII, 52)

- ... ***garazkar, samimiyetsiz*** ... (XIV, 103, 291; XVII, 29; 322; XV, 563)

- ... ***edebiyata bigane bir aceminin*** ... (XVII, 151)

Yukarıdaki ifadelerin bilimsel bir eserde yer alabilecek hitap şekli olmadığı gayet açıktır. Bu tür ifadeler, yapılan haklı eleştirileri de zedeler ve onların bilimsel değerlerini düşürür. Bir bilim adamının, her halükarda tepkisellikten ve gayr-i ilmi bir ifade tarzından uzak durması gerekir. İktibas ettiğimiz, hiçbir şekilde tasvip edemeyeceğimiz ifadelerin, Köksal'ın değerli çalışmasına da gölge düşürdüğü kanaatindeyiz. Köksal gibi bir araştırmacıdan beklenen bu tür hakaretamiz yaklaşımlar değil, Caetani'in yanlışlarını ve saptırmalarını, bilimsel bir yöntemle ortaya koymaktır.

Bilgi Eksikliği

Bilimsel objektiflik, doğruyu kim söylerse söylesin kabul etmeyi gerektirir. Gerçeklerin kabul edilmesi için, bu gerçekleri ifade eden kişinin niyetlerine bakılmaz. Zaten araştırmalar niyetlere göre de yapılmaz. Aksi taktirde bilimsel gerçeklikler yerine ideolojik tarafgirlikler ön plana çıkar. Bu da bizi muhaliflerimizde gördüğümüz kimi doğruları reddetmeye götürür ki bu durum asla tasvip edilemeyecek bir durumdur. Maalesef Köksal, Caetani'yi eleştirirken sözü edilen olumsuz duruma düşmüş ve onun bazı

doğrularını göz ardı etmeye veya savunmacı bir refleksle yanlış bilgiler aktarmaya yönelmiştir. Şimdi bu durumu gösteren bazı örnekler aktarmak istiyoruz.

a- Köksal, Caetani'nin Halid b. Velit için kullandığı *"kan dökücü"* şeklindeki sözünü sahabeyi savunma gayreti ile eleştirmektedir (XVII, 186). Fakat bizzat kendisi de eserinin başka bir yerinde, Halid'in Ben-i Cezimelere gönderilmesini anlatırken, Halid'in haksız yere kan dökmesinden dolayı Hz. Peygamber'in Halid'den Allah'a sığındığını, Hz. Ömer, Hz. Abdurrahman b. Avf gibi bazı sahabenin, bu savaştaki aşırılığından dolayı Halid'i Cahiliyye dönemindeki babasının öcünü almakla ve yalancılıkla suçladıklarını aktarmaktadır.[22] Görüleceği gibi, aynı olayı bir oryantalist eserinde aktardığı zaman Köksal onu suçlamakta, fakat kendisi aktardığında ise hiçbir problem olmamaktadır. Bunun adil, kabul edilebilir, bir eleştiri yöntemi olmadığı aşikârdır.

b- Caetani'nin eserinin bir yerinde İbni Abbas'dan gelen bir rivayeti eleştirmesi üzerine Köksal, İbn Abbas'ın ne kadar doğru bir kimse olduğunu ve sözlerinin yüzyıllar sonra bile gerçekleştiğini ortaya koymak adına, Caetani'ye karşı bazı rivayetleri delil saymıştır (IX, 49). İşte bu delillerden biri de Taberi'de geçen ve muhtemelen Abbasi dönemi siyasi olayları nedeniyle uydurulmuş bir haberdir. Fakat Köksal bu rivayeti, maalesef Caetani'ye karşı delil olarak getirebilmiştir.

Taberi'nin İbni Abbas'dan aktardığı bu habere göre, Şûra suresinin ilk ayeti İbni Abbas'a sorulduğunda; o bu ayetin "Ehli Beyt'ten Abdullah ismindeki bir adamın, şark ırmaklarından bir ırmağın ikiye ayırdığı bir şehirdeki (Bağdat) mülk ve saltanatı sona erdireceğini bildirdiğini" söylemiştir.[23] Köksal, bu rivayetten hareketle, 1950'li yıllarda Bağdat'ta General Kasım'a karşı yapılan ihtilalin, on dört asır önceden İbni Abbas tarafından haber verilmiş olduğu şeklinde değerlendirmiştir. Köksal'ın anlayışına göre bu haber sayesinde İbn Abbas'ın ne kadar doğru söylediği ortaya çıkmaktadır (!) Hâlbuki bu rivayet kanaatimizce, Abbasi döneminde zulme uğrayan Ehl-i Beyt taraftarlarınca, Bağdat'ı

22 Geniş bilgi için Bkz. Köksal, XV, 387.
23 Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XIII, 10.

merkez edinen Abbasilere karşı uydurulmuş bir sözdür. Çünkü rivayette şarktaki bir ırmağın ikiye ayırt ettiği şehir olarak işaret edilen yer Bağdat'tır. Köksal, savunmacı bir anlayışla getirmiş olduğu bu cevabıyla, delil aldığı rivayetleri tahkik etmeden kullandığı için âdeta hadis literatüründe; *"Hatıbu'l-leyl"* [24] benzetmesiyle ifade edilen bir duruma düşmüştür. Köksal'ın İbni Abbas'ı savunması doğru, hatta bu konuda haklı da olabilir. Fakat bir doğruyu, yanlış bir delille savunmak sonuç olarak o doğruyu da şüpheli hale düşürecektir.

c- Köksal, İbn İshak'ı güvenli bulduğunu belirten Caetani'nin yanlışlıklarını belirlemek için delillerini İbni İshak'tan aktarmış ve böylece onun çelişkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Hâlbuki bir ilim adamının bir kitaba güven duyduğunu belirtmesi, o kitaptaki her şeyin yüzde yüz doğru olduğunu kabullendiği anlamına gelmez. Bu nedenle, güvenilir kaynaklardan biri olan İbni İshak'ta da yanlışlıklar olabilir. Bu kaynağın bazı bölümlerini delil olarak kullanmış olması Caetani'nin eleştirilmesi için bir neden sayılamaz. Dolayısıyla Köksal'ın, Caetani'nin yöntemine ilişkin yapmış olduğu eleştirisi ilmi değildir (XI, 13; VII, 387). Çünkü bugün yapılan bilimsel çalışmalarda da bir eser bazı bölümleriyle bir konuda delil sayılırken, bazı bölümleri itibarıyla da eleştiriye konu olabilmektedir.

d- Köksal, Caetani'nin; Hz. Peygamber'in bazı zamanlar abdestsiz kıldığı namaz hatıralarının bulunduğunu belirtmesine karşı cevap verirken kullandığı üslup ve ifadesinde yer alan bilgi son derece problemlidir (VII, 390). Köksal'a göre; Hz. Peygamber *abdestsiz söz bile söylememiştir.* Halbuki en sahih rivayetlerde yer alan haberlerden öğrenmekteyiz ki Hz. Peygamber değil abdestsizlik, *cünüp halde iken bile; hem söz söylemiş hem de söz söylenmesine* müsaade etmiştir.[25] Dolayısıyla Hz. Peygamber savunulurken bu arada en temel İslami gerçeklerin göz ardı edilerek konunun takdim edilmesi ilmi bir üslup olarak kabul edilemez.

24 Bu tabir, hadis literatüründe her önüne gelen rivayeti hiçbir değerlendirmeye tabi tutmadan alan kişi anlamındaki gece karanlığında odun toplarken başka zararlı şeyleri de toplayan adama yapılan benzetmedir.

25 Bkz. Buhari, Gusl, 12, 24, 26.

Batı Karşıtlığı

Caetani'nin İslam tarihinde yer alan şiddet olaylarını eleştirmesini, Köksal tepkisel bir tavırla değerlendirmiş ve Caetani'nin iddialarını bilimsel tespitlerle çürütmek yerine, müellifin mensubu olduğu İtalyanların gerek Libya'da gerekse başka yerlerde yapmış oldukları zulümleri zikrederek cevap verme gereği duymuştur. Köksal'ın bu tarz eleştirisi, eserinde yer alan bir başka handikaptır. İfade etmeye çalıştığımız husus için birkaç örnek vermek istiyoruz:

... Müslümanlara hürriyet dersi vereceğine ***Romalılara baksın*** (XV, 521).

... bu soysuzluğu Araplarda değil, ***Batı dünyasında arasa*** *iyi eder.* (XVII, 167)

... bu barbarlığı ve zalimane katliamları İslam tarihinde değil, ***İtalyan sömürgecilik tarihinde*** *bulabilir* (XII,374).

... bu ***soysuzluk*** *Batılılardadır* (XVII, 167).

Bizce, gerek Romalıların tarihteki barbarlıkları, gerekse Caetani'nin mensubu olduğu İtalyanların Libya'da yaptıkları zulümler, bizim tarihimizde yapılan yanlışlıkları savunmamızı gerektirmez. Böyle bir akıl yürütme kabul edilemez. Çünkü, böyle bir akıl yürütmeyi kabul ettiğimiz taktirde İslam tarihi içerisinde yer alan saltanat dönemlerindeki zulümleri ve haksızlıkları izah edebilmemiz zorlaşacaktır. Bu durumda yapılması gereken, Caetani'nin milletinin yaptıkları zulümleri sayarak bizim ne kadar iyi bir millete ve tarihe sahip olduğumuzu anlatmak değil, yanlışları ilmi bir üslup ile cevaplandırmaktır. Caetani'nin eserinde yer alan iddialar tamamen iftira olsalar bile onlara bu metotla yapılan bir eleştiri ve cevap verme şekli ilmi bir yöntem değildir diye düşünüyoruz.

Subjektiflik Problemi

Köksal'ın kendi değerlerini, eleştirdiği müsteşrikin görüşlerinde bulmak istemesi de ayrı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi Köksal, eserinde Caetani'yi eleştirirken, şöyle bir yanılgıya düşebilmiştir: Eleştirilen müellif bir Hıristiyandır. Dolayısıyla tarihteki olaylara bir Müslüman gibi bakmayacaktır. Bu

doğaldır da. Fakat Köksal, Caetani'nin de kendisi gibi düşünmesi gerektiğinden hareketle eleştiride bulunmuş ve bunun sonucunda yanlış yaklaşımlarda bulunmuştur. Örneğin, Hudeybiye Antlaşması sırasında vaki olan Peygamberimiz'in devesinin çökmesi ve ilerlememesi üzerine Hz. Peygamber'in "*Deveyi Allah çöktürdü.*" şeklindeki ifadesini, Caetani'nin "*Devenin ayağı sürçtü.*" şeklinde yorumlamasını onun mucize inkârcısı olduğu şeklinde değerlendirmiştir. Ayrıca Caetani'nin İncil'de yer alan mucizelere inanıp da Hz. Peygamber'in mucizelerine inanmamasını bir çelişki olarak değerlendirmektedir. Yine benzer tavrı, Hudeybiye Antlaşması sırasında vuku bulan kurumuş kuyunun suyunun Hz. Peygamber tarafından çoğaltılması olayında da ortaya koymaktadır (XIII, 237-239).

Hâlbuki Caetani, Müslüman bir bilim adamı değildir ve ondan Müslüman olmadığı halde bir Müslüman gibi inanmasını beklemek doğru da olmaz. İncil'deki mucizelere inanıp bu mucizeye inanmadığı için Caetani'yi yargılamak yanlıştır. Eğer bu mucizeyi Caetani kabul etse idi, zaten Caetani ile yapılan bu tartışmalara gerek kalmayacaktı.

Kaldı ki Müslüman olan bir bilim adamı da bu rivayeti, rivayetlerin zayıf olduğu veya abartıldığı şeklinde bir yorumla kabullenmeyebilir. Bir Müslüman bilim adamının bile yapabileceği yorumdan dolayı Müslüman olmayan birisini suçlamanın uygun olmadığı kanaatindeyiz.

Sonuç olarak anlaşılmaktadır ki; İslam Dünyası Batı'daki Oryantalizm kaynaklı çalışmalara karşı önyargılarını bırakıp bu çalışmaları bilimsel bir süzgeçle inceleyip faydalanmalıdır. Eğer Batı'da yapılan çalışmalara karşı bakış açımızı düzeltebilirsek, onları şartlı bir şekilde değerlendirmezsek, bu çalışmaların yanlışlarını doğrularından ayırıp değerlendirebilirsek ilmi çalışmalarımızın daha bilimsel olacağı ve Batı'daki çalışmalardan daha iyi bir şekilde yararlanabileceğimizi düşünüyoruz.

SON SÖZ YERİNE

Dünyada hakkında en fazla söz söylenen insan kimdir sorusuna hiç şüphesiz ki Hz. Muhammed'dir cevabı en uygun cevap olsa gerektir. Onun hakkında söylenen yığınla söz yanında onbeş asırdır ve özellikle de son iki asırdır gerek akademik seviyede, gerek onu yüceltmeye yönelik mucize temelli yazılanların sayısını tespit etmemiz mümkün değildir.

Biz bu kitapta bunlara bir kitap daha eklemek için bir gayret içinde olmadık. Söylenen sözü tekrar etmek gibi bir niyetle de ortaya çıkmadık. Bu kitapta kronolojik olarak Hz. Peygamberi tanıtmaktan öte, klasik peygamber algısının eksikliklerine temas etmeye gayret ettik. Onun hayatından bazı spesifik olaylar seçip onların üzerinde tahlillerde ve tenkitlerde bulunmaya çalıştık. Bunu da tam olarak başardığımızı ve her şeyi çözümlediğimizi iddia edemeyiz. Bu tespitlerimizin bir kısmında tam olarak yeterince tahlillerde bulunmamış da olabiliriz. Ancak o yüce insanın hayatının daha iyi ve gerçekçi anlaşılmasına katkıda bulunabildikse bu bizim için yeterli olacaktır.

Bu alanda yapılması gereken daha çok şey vardır. İslam tarihi araştırmacısı bir kişi için önünde, birbirine karışmış, gerçekle hurafesi net olarak belli olmayan yığınla rivayet kültürü bulunmaktadır. Bu rivayet kültürü içinden seçilmiş bilgilerle oluşturulan "delail ve hasais edebiyatı" ile İslam toplumlarına aktarılan peygamber imajı ise gerçeğinden hayli farklı noktalarda seyretmektedir. Doğrusu hayatı yaşanabilirliğinden çok ötelere sürüklenmiş bu imaj, onun hayatının örnekliğini yoksun bıraktığı gibi gelecek nesillerin de onu örnek almalarında önemli bir engel olarak durmaktadır. İnsanüstü demesek de insanın ötesinde melek gibi, işlerini olağanüstü yardımlarla yürüten bir peygamber hayatı, bizim için çok anlamsızdır ve bize örnek olamaz. Böyle bir anlatım ancak tatlı efsanevi hikâyelerle vakit geçirmeye yarayacaktır.

Bu tür anlatımlar onun hayatına anlam katmadığı gibi, onu örneklikten ve gerçeklikten de uzaklaştırmaktadır. Bu tür klasik peygamber algısı, günümüz insanının zihinlerinde efsanevi türde ve ancak masal türü bir algı olarak kalacaktır ve devamlı da sorgulanmaya hazır bir halden kurtulamayacaktır. Çünkü anlatılan portreyi hiçbir insan örnek alamayacağı için bu türde bir hayat hikâyesi yani siyerin hiç de örnekliği olmayacaktır. Hâlbuki Kur'an bize şöyle buyuruyor: "*Andolsun ki; sizin için Rasulullah'ta güzel bir örnek vardır.*"[26]

Bu imajı, gerçeğiyle yer değiştirmek de o kadar kolay değildir. Çünkü üzerinde on beş asırlık birbirikim bulunmaktadır. Ancak bu imaj böyle de kalmamalıdır. Onu gerçeği ile değiştirmek de onun hayatını inceleyen her araştırmacının görevi olmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber, mücadelesini mucizeler üzerine değil, hayatın gerçekleriyle uyumlu, makul ve mantıklı birtakım tedbirler alarak gerçekleştirmiştir.

Hz. Peygamber, bir beşerdir ve beşere ait işlerle kendini ortaya koymuştur. O, tarihinin ve coğrafyasının adamıdır. Bu durum, her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Onun hayatındaki olaylar, yaşadığı tarih bağlamında değerlendirilirse onu gereği gibi anlayabiliriz. Onun getirdiği değerler de mecburiyetten ötürü zaman zaman kendi tarihi ve coğrafyasının değerlerini aşamayacaktır. Ancak bu durum onun değerini eksilten bir durum değildir. Bilakis, o tarih dilimi ve o coğrafyaya kendini kabullendirdiği gibi çağlar ötesine de ışık tutabilecek değerler manzumesi hediye ettiğinden dolayı tüm insanlığın ona şükran borcu bulunmaktadır.

Onun tarihinin ve coğrafyasının adamı olduğu şeklindeki tarihsel gerçeklik net olarak kabullenilebilirse, onu yergi adına eleştirenler ve övgü adına yüceltenler de onu daha iyi anlamış olacaklar, böylece o gereksiz eleştirilerden ve yersiz övgülerden kurtulacaktır.

Hz. Peygamber'i haksız yere insafsızca eleştirenler bu gerçekliği bildiklerinde başka bir çağın şartları içinde yaşamış olan Hz.

26 Ahzab, 21.

Peygamber'i bu şekilde eleştirmenin yanlışlığını kavramış olacaklar, onun Arabistan şartları altında yaşadığını göz önüne alarak bu eleştirilerine insaf gereği rezerv koymak durumda kalacaklardır.

Övgü temelli Hz. Peygamber'e yaklaşanlar da onun tarihsel gerçekliğini, göz önünde bulundurduklarında bunların yüceltmeci ve uydurulmuş övgüler olduğunu teslim edeceklerdir.

Bu iki tarafgir grubun tekelinden kurtarılan Hz. Peygamber ise getirdikleri ile gereği gibi anlaşılacak, getirdiği değerlerden alınması gereken gerçek istifade elde edilebilecektir.

Kitabı, çalışmamızın özünü teşkil eden şu ayet ve sonrasında dua ile bitiriyoruz.

"*Ona Rabbinden mucizeler indirilmesi gerekmez miydi?*" *derler. De ki: "Mucizeler ancak Rabbimin katındadır. Doğrusu ben, sadece apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine okunan bir Kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu? Bunda, inanan topluluk için rahmet ve ibret vardır."*[27]

Allahım!

Bu güçsüz kulun Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili söyleyeceği sözler, derin bir alçak gönüllülükle ve içten bir boyun eğişle burada sona erdi. Hamd kendisinden başka ilah olmayan Allah'a özgü, salât ve selam onun elçisi olan Ümmi Nebi'ye olsun.[28]

27 Ankebût 50-51.
28 Bkz. Esed, sh. 1340.

BİBLİYOGRAFYA

Abbot, Nabia, *Ayşe*, çev. Tuba Asrak Hasdemir, Ankara 1999.

Abdurrezzak, *el-Musannef*, Beyrut 1972.

Abdülaziz, Hatip, *Kur'an ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, İstanbul 1997.

Abdülhalim, Ebu Şakka, *İslam Kadın Ansiklopedisi*, çev. Fethi Güngör, İstanbul 1996.

Abdullah, el-Khatib, "Jerusalem in The Quran", *British Journal of Middle Eastern Studies* (2001), 28 (1), 25–53. 2000.

Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, çev. Heyet, İstanbul 1988.

Ahmet Ced'a, *Vallahu Yağsımuke Mine'n-Nas*, Ürdün 1983.

Aişe Abdurrahman bt. Şatı, *Rasulullah'ın Annesi ve Hanımları*, çev. İsmail Kaya, Konya 1987.

Akbulut, Ahmet, *Sahabe Devri Siyasî Hadiselerinin Kelamî Problemlere Etkisi*, İstanbul 1992.

Akdemir, Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'an'da Kadın", *İslami Araştırmalar*, Ankara 1991.

"Kur'an'ın Toplanması ve Kıraatı Meselesi", *I. Kur'an Sempozyumu*, Ankara 1994.

Akdoğan, M. Nur, *Mekke Fethi*, Diyarbakır 2008, 51 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Akkaya, Necla, "İslam Hukukunda Kadının Siyasi Hakları," *İslami Araştırmalar*, Ankara 1991.

Aktan, Hamza, *İslama Göre Kadının Sosyal Aktivitesi, Sosyal Hayatta Kadın*, İstanbul 1996, 262.

Algül, Hüseyin, "Ficar", *DİA*.

"Haram Aylar", *DİA*.

İslam Tarihi, İstanbul 1997.

Alusi, *Ruhu'l-Meani*, Beyrut trz.

Amidi, Seyfettin, *el-İmame*, Beyrut 1992.

Amine Vedûd-Muhsin, *Kur'an ve Kadın*, çev. Nazife Şişman, İstanbul 1997.

Apak, Adem, *İslam Tarihi*, İstanbul 2006.

İslam tarihi-Hulefa-i Raşidin, İstanbul 2007.

Arafat, W. N., "Medine Yahudileri ve Ben-i Kureyza Hikâyesi Üzerine Yeni Bakışlar", *İslami Araştırmalar*, çev. Şaban Öz, C. 17, Sayı: 2, Ankara 2004.

Armstrong, Karen, *Hz. Muhammed*, çev. Selim Yeniçeri, İstanbul 2005.

Arsel, İlhan, *Şeriatta Kadın*, İstanbul 1997.

Atalay, Orhan, *Doğu Batı Kaynaklarında Birlikte Yaşama*, İstanbul 1999.

Atçeken, İsmail Hakkı, "Asrı Saaadet'te Yahudilerle İlişkilere Genel Bakış", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 2003.
"Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saadet'te Yahudiler", *İstem*, Sayı: 4, İstanbul 2004.
Ateş, Ali Osman, *Oryantalistlerin Hz. Peygamber Hakkındaki İddialarına Cevaplar*, İstanbul 1996.
Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an Tefsiri*, İstanbul 1989.
Kur'an-ı Kerime Göre Hz. Muhammed'in Hayatı, İstanbul 2003.
Kuran Ansiklopedisi, İstanbul trz.
Aycan, İrfan-Sarıçam, İbrahim, *Emevîler*, Ankara 1993.
Avcı, Casim, "Kudüs", *DİA*.
"Kaynuka", *DİA*.
İslam-Bizans İlişkileri, İstanbul 2003.
Aydın, Mehmet Akif, "Anayasa", *DİA*.
Aydın, Mehmet, *Müslümanların Hristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Konya 1989.
Aynî, *Umdetu'l-Kari*, Beyrut 2005.
Umdetu'l-Kari, el-Mektebetu'ş-Şamile, el-İsdaru's-Sani-II, 2006.
Azami, Mustafa, "Asr-ı Saadette Vahy Katipleri", *Asr-ı Saadette İslam*, çev. Durak Pusmaz, ed. Vecdi Akyüz, İstanbul 1994.
Azimli, Mehmet, *Abbasiler Dönemi Babek İsyanı*, Ankara 2004.
"Hz. Peygamber'in Hastalığından Kur'an'ın Cem'ine Kadar Meydana Gelen Bazı Olaylar Üzerine Mülahazalar", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: I, Nisan 2009.
"Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkmazı", *İslami Araştırmalar*, C. 16, Sayı: I, Ankara 2003.
"Allah'ın Hz. Peygamber'i Suikastlerden Koruması Çerçevesinde Siyerdeki Bazı Olayların Tahlilleri", *İslami Araştırmalar*, C. 20, s. 1, Ankara 2007.
"Hulefa-i Raşidin Döneminde Gerçekleşen İlk Fetihlerin Sebepleri Üzerine Bazı Mülahazalar", *İstem*, Sayı: 6, Konya 2005.
"Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu ile İlgili Rivayetin Tarihsel Bağlamda Farklı Bir Şekilde Okunuşu", *İslamiyat*, Ankara 2003, C. 6, s. 1.
"Siyer Yazıcılığının Problemlerine Bir Örnek -Ben-i Kaynuka Savaşının Sebebi-"*İslami İlimler Dergisi*, Sayı: 7, Çorum 2009.
"Müslüman Tarihçilerin Oryantalistlere Karşı Tavırları -Asım Köksal Örneği-", *Marife*, Sayı: III, Konya 2002.
"Kadınların İdareciliği Konusundaki Rivayete Tarihsel Bağlamda Eleştirel Bir Yaklaşım", *İslami Araştırmalar*, Sayı: III, Ankara 2002.
"Toprağın Kabullenmediği Ceset", *İslam Araştırmaları*, Yıl: 2, Sayı: 3, Roterdam 2009.
Halifelik Tarihine Giriş, Konya 2006.

İhz. Safvan b. Muattal, İstanbul 2008.
Siyeri Farklı Okumak, Ankara 2008.
X. Yüzyıla Kadar Şiî Karakterli Hareketler, Konya 2006.
Bağcı, Musa, *Hz. Peygamber'in Beşeri Yönü*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.
Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu, Ankara 2004.
Bağdadi, el-*Fark Beyne'l-Firak*, Beyrut 1990.
Balcı, İsrafil, "Peygamber Sonrası Hayata İntibak ve İslam, Toplumunda Yaşanan Süreç", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, *VI* (2006), Sayı: 1, sh. 16.
Barthold, Viladimiroviç Vasilij, *Asya'nın Keşfi Rusya'da ve Avrupa'da Şarkiyatçılığın Tarihi*, çev. Kaya Bayraktar-Ayşe Meral, İstanbul 2000.
Başkan Sağlıklı Yaşam Ailenin Tıp Ansiklopedisi, İstanbul 1987.
Başmil, Muhammed Ahmed, *Gazvet-u Bedru'l-Kubra*, byy. 1964.
Bayraklı, Bayraktar, *Kur'an Tefsiri*, İstanbul 2002.
Bayram, Mikail, "Kur'an'da Adı Geçen Mescid-i Aksa Nerededir?", *İktibas*, Sayı: 274, Ankara 2001.
Fil Olayının Mahiyeti ve Fil Suresi, Konya trz.
Bebel, August, *Hz. Muhammed ve Arap-İslam Kültür Dönemi*, çev. Veysel Atayman, İstanbul 2004.
Behiy, Muhammed, *İslami Düşüncede Oryantalist Etki*, çev. İbrahim Sarmış, İstanbul 1996.
Belazurî, *Ensabu'l-Eşraf*, Dımeşk 1997.
Fütuhu'l-Buldan, Beyrut 1991.
Berki, Ali Himmet-Osman Keskioğlu, *Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara 1978.
Beyhaki, *Delailu'n-Nubuvve*, Beyrut 1980.
Beyzavi, *Tefsiru'l-Beyzavi*, Beyrut 1988.
Bikbulat, Sun'atullah, "İnşikak-ı Kamer Meselesi", *İslamiyat*, Yay: Bünyamin Erul, C. 7, Sayı: 3, Ankara 2004.
Bodley, R.V.C., *Hazreti Muhammed*, çev. Osman Nebioğlu, İstanbul 1958.
Bozkurt, Nebi, "Mescid-i Aksa", *DİA*.
Brestriclt, Emel Topçu, "Kadın Lider Olunca", *İslamiyat*, C. 3, Sayı: 2, Ankara 2000.
Buharî, *Sahih*.
Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih, çev. Abdullah Feyzi Kocaer, İstanbul 2003.
Buhl, "Kudüs", *İA*.
Bulaç, Ali, "Asr-ı Saadet'te Medine Vesikası", *Asr-ı Saadette İslam*, ed. Vecdi Akyüz, İstanbul 1994.
Buti, Said Ramazan, *Fıkhu's-Sire*, çev. Heyet, İstanbul 1987.
Cabirî, *İslam'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul 1997.
Caetani, *İslam Tarihi*, çev. H. Cahit Yalçın, İstanbul 1924.

Canan, İbrahim, *Kur'an'ın Mucizevi Korunması*, İzmir 2006.
Carlyle, T., *Kahramanlar*, çev. Behzat Tunç, İstanbul 1976.
Cerrahoğlu, İsmail, "Garanik", *DİA*.
Cemile, Meryem, *İslam ve Oryantalizm*, çev. Faruk Yılmaz-Ahmet Deniz, İstanbul 1989.
Cihan, Sadık, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Samsun 1997.
Coşkun, İbrahim, "Din-Bilim Uzlaşı ve Kur'an'ın Aklî Mucizeliği", *Akademik Araştırma*, Sayı: 101, Konya 2001.
Çağatay, Neşet, "Hz. Muhammed'in Soyu, Çocukluğu ve Gençliği", *AÜİF Dergisi*, Ankara 1961.
Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989.
Çelebi, Ahmet, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Hasan Fehmi Ulus, İstanbul 1997.
Çelebi, İlyas, "İnşikaku'l-Kamer", *DİA*.
İtikadi Açıdan Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler, İstanbul 1996.
Çelikkol, Yaşar, *İslam Öncesi Mekke*, Ankara 2003.
Çiçek, Halil, *Farklı Kültürlerin Bir Arada Yaşama Formülü*, İstanbul 1998.
Darimi, *Sunen*.
Daryal, Ali Murat, *İslam'ın Doğuşu ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açıdan Tahlili*, İstanbul 1989.
Davella, "Ömer", *İA*.
Davutoğlu, Ahmet, *Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi*, İstanbul trz.
Demir, Asım, *İslam Tarihinde İlk Kullanılan Ölçü Birimleri*, Diyarbakır 2002, 11 (Basılmamış Çalışma).
Demirci, Süleyman, *İslam'da Devlet Başkanlığı*, çev. İbrahim Cücük, İstanbul 1996.
Demircan, Adnan, "Cahiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İstem, Ek-1*, Konya 2008.
"Hz. Peygamber'in Çok Kadınla Evliliği Üzerine Bazı Düşünceler", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, Çorum 2007.
Gadiri Hum Olayı, İstanbul 1996.
Nebevî Direniş Hicret, İstanbul 2000.
Dermenghem, Emile, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Reşat Nuri Güntekin, İstanbul 2006.
Derveze, İzzet, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Muhammed*, çev. Mehmet Yolcu, İstanbul 1989.
Dihlevi, Şah Veliyullah, *İslam Düşünce Rehberi*, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul 2003.
Dineveri, *el-Ahbaru't-Tıval*, Tahran 1960.
Diyarbekrî, *el-Hamis*, Beyrut trz.
Dozy, R., *Tarihi İslamiyet*, çev. Abdullah Cevdet, İstanbul 1908.

Dozy, Reinhart-Pieter, Anne, *İslam Tarihi*, çev. Abdullah Cevdet-Vedat Atilla, İstanbul 2006.
Duman, Zeki, *Beyanu'l-Hak*, Ankara 2005.
Ebû Davut, *Sunen*.
Ebu Hayyan, el-Endülüsi, *Bahru'l-Muhit*, Beyrut 1992.
Ebû Naim, *Delailü'n-Nübüvve*, Beyrut 1988.
Ebû Zehra, Muhammed, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul trz.
Ebu Zeyd, Nasr Hamid, *İlahi Hitabın Tabiatı*, çev. M. Emin Maşalı, Ankara 2001.
Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, Kahire 1396.
Ebû'l-Fida, *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*, Beyrut 1997.
Ebu'l-Fazl, İzzeti, *İslam'ın Yayılış Tarihine Giriş*, çev. Cahit Koytak, İstanbul 1984.
Elik, Hasan, *Kur'an'ın Korunması Üzerine*, İstanbul trz.
Erarslan, Sadık, *Sosyal ve Politik Sonuçları İtibarıyla Hz. Ömer Devri Fetih Hareketleri*, Ankara 1997.
Erkol, Ahmet, "Hz. Peygamber'in Mucizesi Meselesi ve Nübüvvetin İspatında İnşikak-ı Kamer (Ayın Yarılması) Hadisesi İle İlgili Bir Değerlendirme", *Dicle ÜİF Dergisi*, C. I, Diyarbakır 1999.
Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Özel Sayısı*, Ankara 2003.
el-Mucemu'l-Mufehres, ed. Wensinck, İstanbul 1988.
Esed, Muhammed, *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak, İstanbul 1998.
Kur'an Mesajı, çev. Cahit Koytak-Ahmet Aktürk, İstanbul 1999.
Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 2006.
Ezdî, *Fütuhu'ş-Şam*, Kahire 1970.
Ezraki, *Ahbaru Mekke*, Mekke 1996.
F. Buhl, "Ebrehe", *İA*.
Fadlallah, Muhammed, *İslam'da Kuvvetin Mantığı*, çev. Vahdettin İnce, İstanbul 1997.
Fahrettin, Razi, *Tefsir-i Kebir*.
Faruki İsmail R.-Luis L. Faruki, *İslam Kültür Atlası*, çev. Mustafa Okan Kibaroğlu-Zerrin Kibaroğlu, İstanbul 1991
Fayda, Mustafa, "Bahira", *DİA*.
"Busra" *DİA*.
"Aişe", *DİA*.
Fazlurrahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Ankara 1993.
İslami Yenilenme, çev. Adil Çiftçi, Ankara 2000.
Ferra', *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, Kahire 1406.
Fığlalı, Ethem Ruhi, *İmamiye Şiası*, İstanbul 1984.
Filipeli, Ahmet Hilmi, *İslam Tarihi*, Edisyon: Cem Zorlu, İstanbul 2005.
G. Levi Della Vida, "Selman", *İA*.

Gadban, Münir Muhammed, *Nebevi Hareket Metodu*, çev. Tarık Akarsu, İstanbul 1998.

Gazali, Muhammed, *Fıkhu's-Sire*, çev. Resul Tosun, İstanbul 1987.

Gazali, *Bâtıniliğin İç Yüzü*, çev. Avni İlhan, Ankara 1993.

Görmez, Mehmet, "Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine", *İslamiyat*, C. 3, s. 1, Ankara 2000.

Guillaume, Alfred, "Garpte İslam Tetkikleri", *İslam Tetkikleri Enstitüsü*, İstanbul 1954, ed. Zeki Velidi Togan, C. I, Cüz: 1-4, 127.

Güler, Zekeriya, "Hicret Sırasında Hz. Peygamber'in Üslubundan Etkilenerek Müslüman Olan Büreyde b. Husayb Hadisesi ve Günümüze Yansımaları", *İstem*, Sayı: 4, Konya 2004.

Gürler, Kadir, "Kadının Yöneticiliği Meselesi", *Dini Araştırmalar*, s. 8. Ankara 2003.

Halebî, *İnsanu'l-Uyun*, Mısır trz.

Halife b. Hayyat, *Tarih-u Halife b. Hayyat*, çev. Abdülhalık Bakır, Ankara 2001.

Halil, İmaduddin, *Muhammed Aleyhisselam*, çev. İsmail Hakkı Sezer, Konya 2003.

Hamidullah, Muhammed, "İslam Hukuku Ana Kaynakları Açısından Kitabı Mukaddes", çev. İbrahim Canan, AÜİF İslami İlimler Enstitüsü, Sayı: 111, Ankara 1979.

"Hılfu'l-Fudul", *DİA*.

el-Vesaiku's-Siyasiyye, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul.

İslam Peygamberi, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul 2004.

Hz. Peygamber'in Savaşları, çev. Nazire Erinç Yurter, İstanbul trz.

Hatip, Abdülaziz, *Kur'an ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar*, İstanbul 1997.

Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1983.

Hatiboğlu, M. Said, *Müslüman Kültürü Üzerine*, Ankara 2004.

Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy, Ankara 2009.

Siyasi İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri (Basılmamış Doç. Tezi).

Hattab, Mahmut Şit, *Komutan Peygamber*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul 1988.

Havva, Said, *el-Esas fi's-Sunne*, çev. Heyet, İstanbul 1989.

Heykel, Muhammed Hüseyin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Vahdettin İnce, İstanbul 2000.

Heysemî, *Mecmuu'z-Zevaid*, Beyrut 1967.

Hindî, *Kenzu'l-Ummal*, Beyrut 1989.

Hitti, Philip K., *İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989.

Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihi*, Ankara 1999.

İslam Tarihçiliği Üzerine, Ankara 1991.

Hodgson, Marshall, *İslam'ın Serüveni* çev. Heyet, İstanbul 1993.
Horovitz, Josef, *İslami Tarihçiliğin Doğuşu*, çev. Ramazan Altınay-Ramazan Özmen, Ankara 2002.
İbn Abdülber, el-Kurtubi, *el-İstiab*, Beyrut 1328.
İbn Asakir, *Tarih-i Dımeşk*, Beyrut 1998.
İbn Asem, *el-Futuh*, Beyrut 1986.
İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Veciz*, Beyrut 1993.
İbn Ezrak, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi*, çev. Ahmet Savran, Erzurum 1992.
İbn Hacer, el-Askalani, *Fethu'l-Bari*, Beyrut trz.
İbn Hacer, *Fethu'l-Bari* (el-Mevsuatu'ş-Şamile, el-İsdaru's-Sani) *el-İsabe*, Beyrut 1328.
İbn Habib, *el-Muhabber*, byy. trz.
İbn Hanbel, *Musned*.
İbn Hazm, *Cemheratu Ensabu'l-Arab*, Beyrut 1983.
İbn Hibban, *Sahih*, byy. trz.
İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut 1994.
İbn İshak, *Siret-ü İbni İshak*, Konya 1981.
İbn Kayyım, el-Cevziyye, *Zadu'l-Mead*, trc ve thk. Muzaffer Can, İstanbul 1990.
İbn Kelbi, *Putlar Kitabı*, çev. Beyza Bilgin, İstanbul 2003.
İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 2005.
Büyük İslam Tarihi, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1994.
el-Bidaye ve'n-Nihaye, Beyrut 2005.
Mucizatu'n-Nebi, Riyad trz.
Tefsiru'l-Kurani'l-Azim, İstanbul 1985.
İbn Kuteybe, *Hadis Müdafası*, çev. Hayri Kırbaşoğlu, İstanbul 1989.
el-Mearif, Beyrut 1970.
İbn Miskeveyh, *Tecaribu'l-Ümem*, Beyrut 2003.
İbn Mace, *Sunen*.
İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kübra*, Beyrut 1985.
İbn Teymiyye, *el-Kelimu't-Tayyib*, thk. Muhammed Nasıruddin el-Elbani, Beyrut 1405.
Sırat-ı Mustakim, çev. Salih Uçan, İstanbul 1991.
İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, Beyrut 1995.
en-Nihaye, Beyrut trz.
Üsdü'l-Ğabe, Kahire 1970.
İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-Zeheb*, byy. trz.
İbrahim, Şuğut, *Ebadil*, Cidde 1983.
İsmail, Fenni, *Kitabu İzale-i Şukuk*, İstanbul 1928.
İzmirli, İsmail Hakkı, *Siyer-i Celile-i Nebeviyye*, haz. İsmail Hakkı Uca, Konya 1996.
Karen, Armstrong, *Muhammed*, çev. Selim Yeniçeri, İstanbul 2005.

Kapar, Mehmet Ali, "Hz. Peygamber'in Güvenilirliği", *İstem*, Sayı: 1, Konya 2003.

Hz. Peygamber'in Müşriklerle Münasebeti, İstanbul 1987.

Kaplan, Yaşar, *13-14 Aralık 1993 Tarihli Vakit Gazetesi.*

Karadeniz, Osman, *İlim ve Din Açısından Mucize*, İstanbul 1999.

Karaman, Hayrettin, "Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi", *İslami Araştırmalar*, Ankara 1991, Sayı: 4, s. 273.

"Rasulullah'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı", *Asrı Saadette İslam*, ed. Vecdi Akyüz, İstanbul 1994.

Kasımi, *Nizamü'l-Hukm*, Beyrut 1990.

Kastalani, *İrşadu's-Sari*, Beyrut trz.

Kayaoğlu, İsmet, *İslam Kurumlar Tarihi*, Ankara 1985.

Kazancı, Ahmet Lütfi, "Ebrehe", *DİA*.

Kazıcı, Ziya, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1996.

Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri, İstanbul 2003.

Keleş, Ahmet, "Hadis İlminde İsnadın Otoritesi veya Akla Rağmen Hadis Okuyuculuğunun Çağdaş Bir Örneği "Recm Cezası" Çalışmasına Eleştirel Bir Bakış", *ÇÜİFD*, C. 4, Sayı: 1, Adana 2004.

"Kadınlar ile Tokalaşmanın Haramlığını Bildiren Hadislere Semantik Bir Analiz", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 14, Sayı: 3-4, Ankara 2001.

"Kur'anın Cemi ve Tertibi", *İslami Araştırmalar*, Yıl: 14, Sayı: 1, Ankara 2001.

Keskin, Yusuf Ziya, *Recm Cezası*, İstanbul 2001.

Kehhale, Ö. Rıza, *Alamu'n-Nisa*, byy. 1977.

Kirmani, *Buhari bi Şerhi Kirmani*, Beyrut 1985.

Kister, M. J., "Biri Maune Seferi", çev. Ünal Kılıç, Ali Aksu, *İstem*, Sayı: 1, Konya 2003.

Kitab-ı Mukaddes.

Kılıç, Ünal, "Peygamberimizin Risâlet Öncesi Geçim Durumu," *İstem*, Sayı: 1, Konya 2003.

Yezit b. Muaviye, İstanbul 2001.

Kırbaşoğlu, Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Ankara 2002.

İslam Düşüncesinde Sünnet, Ankara 2000.

"Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler", *İslami Araştırmalar*, Sayı: 4, Ankara 1991.

Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi*, İstanbul 1987.

Peygamberler Tarihi, İstanbul 2005.

Köprülü, M. Fuat, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1994.

Kuran Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı, haz. Heyet, Ankara 2004.

Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kuran*, Beyrut 1993.

Kutluata, Yusuf Kemal, *Büyük Kumandan Hz. Muhammed*, İstanbul 1960.

Kutub, Seyyid, *Fizilali'l-Kuran*, çev. Heyet, İstanbul 1990.
Lings, Martin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İstanbul 1994.
Loast, Henry, *İslamda Ayrılıkçı Görüşler*, çev. E. Ruhi Fığlalı-Sabri Hizmetli, İstanbul 1999.
Malik b. Enes, *Muvatta*.
Makrizî, *el-Hitat*, Beyrut 1998, IV, 408.
Maverdi, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, Kahire 1406.
Ebu Mansur Maturidi *et-Tevilât*, haz. Ahmet Vanlıoğlu, kont. Bekir Topaloğlu, İstanbul 2005.
Mert, Musa, *Ebû Mûsâ el-Eşarî Kökenli Hadisler*, Konya 1999 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
Mesudî, *Mürûcu'z-Zeheb*, Beyrut 1997.
et-Tenbih ve'l-İşraf, Beyrut 1981.
Metiner, Mehmet, *Yemyeşil Şeriat Bembeyaz Demokrasi*, İstanbul 2004.
Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhit Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, çev. Ahmet Asrar, Ankara 1983.
Mez Adam, *X. Yüzyılda İslam Medeniyeti*, çev. Salih Şaban, İstanbul 2000.
Muhammed Ali, *Peygamberimizin Hayatı*, çev. A. Asrar, byy. trz.
Muhammed Tahir, İbn Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, trc. Vecdi Akyüz, İstanbul 1995.
Muhammet Lutfi Cumua, *İbn Rüşt Tarihuhu ve Felsefetuhu*, Tunus trz.
Muhyiddin ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an ve Beyanuhu*, Beyrut 1994.
Mevdudi, *Tefhimu'l-Kuran*, çev. Heyet, İstanbul 1990.
Müslim, *Sahih*.
Nedvi, Süleyman, *Hz. Peygamber Hakkında Konferanslar*, çev. Osman Keskioğlu, Ankara trz.
Asrı Saadet, çev. Ali Genceli, İstanbul 1984.
Nizamülmülk, *Siyasetname*, çev. Nurettin Bayburtlugil, İstanbul 1987.
Numanoğlu İhsan, *Çocuk Cerrahisi*, İzmir 1991.
Nehcul Belağa, çev. Heyet, Ankara 1990.
Nesei, *Sünen*.
Nöldeke, *Kur'an Tarihi*, çev. Muammer Sencer, İstanbul 1970.
Ömerî, Ekrem Ziya, *Hadis Tarihi*, çev. İsmail Kaya, Konya 1990.
Önkal, Ahmet, "Büreyde", *DİA*.
"Hicret", *DİA*.
"İslam Tarihçiliğinde Tarafsızlık Problemi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 6, Sayı: 3, Ankara 1992.
"Sariye Olayı Üzerine Bir Rivayet Araştırması", *İstem*, Sayı: 6, Konya 2005, 9.
Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu, Konya 1989.
Öz, Şaban, *Hz. Peygamber'in Siretiyle İlgili Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri*, AÜSBE, Ankara 1999 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri, İstanbul 2008

Özafşar, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara 1999.

Özdemir, Mehmet, "Peygamberlik Öncesinde Bir İnsan Olarak Muhammed b. Abdillah", *Cahiliyye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed*, ed. Ahmet Yaman, Ankara 2007.

"Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal*, C. 4, s. 3, 2007.

Özdemir, Serdar, *Hz. Peygamber'in Seriyyeleri*, İstanbul 2001.

Özdemir, H. Ahmet, "Son Peygamber'in (sav) Son Mesajı Olarak Vedâ Hutbesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* V (2005), Sayı: 1.

Özkuyumcu, Nadir, "Asr-ı Saadet'te İçki ve Yasaklanışı", *Asr-ı Saadet'te İslam*, İstanbul 2006.

Palabıyık, M. Hanefi, "İslam'ın İlk Yıllarında Emniyet ve Asayiş İşleri", *İstem*, Yıl: III, Sayı: 6, Konya 2005.

P. Newton-Refiku'l-Hakk, "Kur'an'da Gramer Hataları", çev. Cevat Ergin, Ali Akay, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. I, Diyarbakır 2005, 173-199.

Rağıp, el-Isfehani, *el-Müfredat*, İstanbul 1986.

Razi, Fahrettin, *Tefsir-i Kebir*, çev. Heyet, Ankara 1990.

Reşit Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, Beyrut 1993.

Rodinson, Maxime, *Muhammed*, çev. Atilla Tokatlı, İstanbul 1998.

Sa'lebi, *el-Keşfu ve'l-Beyan*, Beyrut 2004.

Sadık, Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Samsun 1997.

Said, Cevdet, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, İstanbul 1991.

Said, Edward, *Oryantalizm*, çev. Selahattin Ayaz, İstanbul 1989.

Sarıcık, Murat, *Kavram ve Misyon olarak Ehl-i Beyt*, İstanbul 1997.

Sarıçam, İbrahim, *Emevî- Haşimi İlişkileri*, Ankara 1997.

Hz. Muhammed ve Evrensel Mesaj, Ankara 2003.

Sarmış, İbrahim, *Hz. Muhammed'i Doğru Anlamak*, Konya 2005.

Shaban, M.A., *Islamic History A New Interpretation*, New York 1976.

Savaş Rıza, "Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım", *DE İlahiyat Dergi*si, Sayı: IX, İzmir 1995.

"Hz. Peygamber'in aile Hayatı ve Evlilikleri", *Asrı Saadette İslam*, Editör: Vecdi Akyüz, İstanbul 1994.

Hz. Muhammed Devrinde Kadın, İstanbul 1991.

Seydişehri, Mahmut Esa'd, *İslam Tarihi*, sad. A. Lütfi Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul 1983.

Sıbai, Mustafa, *Müşteşrikler ve Hedefleri*, çev. Kemal Çobanköylü, İstanbul 1971.

Sırma, İhsan Süreyya, *İslamî Tebliğin Medine Dönemi ve Cihat*, İstanbul 1996.

Sofuoğlu, Mehmet, *Sahihi Buhari ve Tercemesi*, Ankara 1987.

Sönmezsoy, Selahattin, *Kur'an ve Oryantalistler*, Ankara 1998.

Söylemez, Mehmet Mahfuz, "Fil Hadisesinin Arap Yarımadasındaki Etkileri Üzerine Bir İnceleme", *İslami İlimler Dergisi*, C. 1, Sayı: 2, Ankara 2006.
Suheylî, *er-Ravzu'l-Unf*, Beyrut 2000.
Suyuti, *Hasaisu'l-Kübra*, Beyrut 1985.
el-İtkan, İstanbul 1978.
Tarihu'l-Hulefa, Mısır, 1952.
Şarkavi, Abdurrahman, *Özgürlük Peygamberi*, çev. Muharrem Tan, İstanbul 1993.
Şen, Ziya, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*, İstanbul 2007.
Şener, H. İbrahim, "Hicretle İlgili Şiirler ve Tahlilleri", *İstem*, Yıl: 2, Sayı: 4, Konya 2004.
Şeriati, Ali, *Dua*, çev. Kerim Güney, İstanbul 1993.
Şevki, Ebu Halil, *Atlasu's-Sîrati'n-Nebeviyye*, Dimeşk 2003.
Şibli, Mevlana, *Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1978.
Şibli, Numani, *Hz. Ömer*, çev. T. Yaşar Alp İstanbul 1986.
Şibli, *Hz. Muhammed*, çev. Yusuf Karaca, İstanbul 2003.
Şimşek, Sait, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, byy. trz.
Şuğut, İbrahim, *Ebadil*, Cidde 1983.
Şulul, Kasım, *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul 2003.
Tabatabai, *el-Mizan*, byy. 1971.
Taberî, *Camiu'l-Beyan*, Beyrut 1990.
Tarihu'l-Ümemü ve'l-Mülük, Beyrut 1995.
Taftazani, *Şerhu'l-Akaid*, İstanbul trz.
Tanyel, Cahit, "Çocuklarda Sık Görülen Cerrahi Hastalıklar", *Katkı Dergisi*, Ankara 1997, Sayı: XVIII (2-3).
Tekineş, Ayhan, *Kur'an'ın Mucizevî Korunması*, İzmir 2006.
Tirmizi, *Sunen*.
Topaloğlu, Bekir, "Abdullah", *DİA*.
Turgay, Nurettin, *Hz. Ali ve Tefsirdeki Yeri*, Ankara 2004.
Turner, Brayan S., *Oryantalizm, Kapitalizm ve İslam*, çev. Ahmet Demirhan, İstanbul 1991.
Türk, Hüseyin, *Nusayrilik*, İstanbul 2005.
Uğurluel, Telha, *Mekke-Medine*, İstanbul 2007,
Umeri, Ekrem Ziya, *Medine Toplumu*, çev. Nurettin Yıldız, İstanbul 1988.
Ünal, İsmail Hakkı, "Hz. Peygamber'in Dilinde Konuşturulan Tarih: Yere Batırılacak Ordu Rivayeti", *İslamiyat*, I, Sayı: 2, Ankara 1998.
Uyar, Gülgan, *Hz. Muhammed'in Risalet Öncesi Hayatına Dair Bazı Rivayet Farklılıklarının Tespiti* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, İstanbul 1993.
V. Vacca, "Kureyza", *İA*.
Vakıdi, *Kitabu'l-Meğazi*, Beyrut 1984.
Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Munir*, çev. Hevet, İstanbul 2005

Vicdani, M. Sadık, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi*, çev. Ahmet Karadut, Ankara 1998.

Watt, Montgomery, *Peygamber ve Devlet Adamı; Hz. Peygamber*, çev. Ünal Çağlar, İstanbul 2001.

Hz. Muhammed Mekke'de, çev. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Ankara 1986.

Wensick, Concordance.

"Mescid-i Aksa", *İA*.

Yakubi, *Tarihu'l-Yakubî*, Beyrut 1993.

Yakut, el-Hamevî, *Mucemu'l-Buldan*, Beyrut 1990.

Yavuz, Adil, "Evlenmeyi Haram Kılan "Beş Kez Süt Emme" Üzerine Bir Değerlendirme", *SÜİFD*, s. 23, Konya 2007.

"Kur'an'da Eksiklik Olduğu İddiaları Bağlamında Bazı Surelerle İlgili Rivayetler Üzerine Bir Değerlendirme", *Marife*, Yıl: 6, Sayı: 1, Konya 2006.

Yavuz, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Ankara 1987.

Yavuz, Salih Sabri, "Miraç", *DİA*.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1993.

Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, byy. trz.

Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, İstanbul 2001.

Yüksel, Ahmet Turan, "Bir Tacir olarak Hz. Peygamber", *Diyanet Hz. Peygamber Özel Sayısı*, Ankara 2003.

Zakzuk, M. Hamdi, *Oryantalizm*, çev. Abdülaziz Hatip, İzmir 1993.

Zapsu, Abdurrahim, *Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 2006.

Zebidî, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, çev. Kamil Miras, Ankara 1986.

el-İber, Beyrut 1987.

Zehebî, *Mizanu'l-İtidal*, Beyrut 1995.

Siyeru Alamu'n-Nubela, Beyrut 1990.

Tarihu'l-İslam, es-Siret'ü-Nebeviyye, Beyrut 1994.

Tezkiretu'l-Huffaz, Beyrut trz.

Zemahşerî, *el-Keşşaf*, Beyrut 1997.

Zerkanî, *Menahilu'l-İrfan*, Beyrut 1988.

Zerkeşi, *Menahilü'l-İrfan*, Beyrut 1996.

Zeyveli Hikmet, *Kur'an ve Sünnet Üzerine*, Ankara 1996.

Zuhaylî Vehbe, *Tefsiru'l-Munir*, çev. Heyet, İstanbul 2005.

12 İmam 33

A

Abbas 259, 392, 407, 408, 415, 459-467, 469-472, 474, 475
Abbasiler 42
Abduh 132
Abdullah 96
Abdullah b. Abbas 147
Abdullah b. Amr 147, 442
Abdullah b. Cahş 238, 239
Abdullah b. Cudân 93
Abdullah b. Ebibekir 193
Abdullah b. Huzafe 351
Abdullah bin Cud'ân 94
Abdullah bin Zübeyr 492
Abdullah b. Mesud 147
Abdullah b. Ömer 147
Abdullah b. Ravaha 381
Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh 25, 480, 481
Abdullah b. Übey 281, 285, 330
Abdullah b. Ümeyye 297
Abdullah b. Üneys 294
Abdullah b. Üreykıt 201, 206
Abdullah b. Zeyd 230
Abdullah b. Zübeyr 54, 163, 166, 167, 447
Abdulmuttalib 39, 46, 57, 78, 80, 92, 217, 363, 460
Abduluzza 105
Abdumenaf 41, 105, 121
Abdurrahman b. Avf 222, 245, 248, 322, 501
Addas 84
Adiy b. Hatem 233
Adnan 39, 40
Ahmed Çelebi 117
Ahmed Önkal 63, 86
Ahsa 55
Akabe 183
Akra b. Hâbis 399
Akseki 132
Alak suresi 107
Ali b. Ebi Talib 329
Ali Murat Daryal 117
Âmine 43, 46, 61, 66, 69, 78
Amir b. Fuheyre 193, 201, 205, 293
Amir b. Sasa 292, 430
Amir b. Tufeyl 293, 294, 403
Ammar 219
Ammuriyye 213
Amr b. As 348, 442
Amr b. Cemuh 288
Amr b. el-As 388
Amr b. Ümeyye ed-Damri 294, 351
Ankara 41
Arrafe 43
As b. Vail 93, 119
Aşere-i Mübeşşere 245, 294
Asiye 62
Asım b. Sabit 295
Ata b. Rabah 148
Attab b. Esit 395
Avn b. Amr 195
Ayneyn geçidi 286

B

Bağdat 501
Baharat yolu 91
Bahira 82, 85, 86, 88
Bahreyn 89
Batnı Nahle 238

Belazurî 34, 129, 157, 158, 160
Belkıs 489
Ben-i Abdişems 427
Ben-i Cezime 235, 396
Ben-i Fezareler 372
Ben-i Mulevvahlar 380
Ben-i Mürreler 380
Ben-i Sa'd 69, 70, 77
Beytlehem 89
Beytu'l-Makdis 162, 163, 168
Bilal 83, 85, 230, 245
Bir'u Maune olayı 311
Bişr b. Bera 378, 379
Bizans 60, 91
Budeyl b. Verka 345, 393
Budist 101
Büreyde b. Husayb 205
Busra 61, 97

C
Cabiye 164
Caetani 99
Cafer b. Ebi Talip 381
Cebr 84
Cebrail 15, 21, 74, 109, 188, 189, 257, 260, 287, 298, 301, 302, 307, 308, 324, 464
Cemil b. Mamer el-Cumahi 119
Ceraş 95
Cidde 98
Cirane 170, 171
Concordance 35
Cuayl b. Süraka 333, 399
Cubeyr b. Mutim 143, 147, 451, 452
Cünad b. Müleyhe 144
Cüveyriye 417, 419, 421, 422, 430

D
Dağatır 365
Daru'l-Erkam 112, 119
Daru'n-Nedve 40, 122, 124, 185, 187, 189, 191
Deccal 68
Demircan 205
Derris 83
Dicle 61
Dihye 354, 355, 365
Dihye b. Halife 324, 351, 366, 367
Duha 103
Dumetu'l-Cendel Gazvesi 296

E
Ebabil 49
Ebrehe 49, 53, 57, 59, 91
Ebu Amir 387
Ebubekir 83, 85, 104, 112, 128, 175, 440, 491
Ebubekir kızı Ayşe 417
Ebu Bekre 487, 492
Ebu Bekr el-Esamm 265
Ebu Bera 292, 293
Ebu Cafer Mansur 476
Ebû Cehil 94, 114, 119, 125, 136, 137, 142, 144, 185, 191, 199, 244, 478, 480
Ebu Eyyub 212, 216, 335
Ebû Kebşe 111, 363
Ebû Kubeys 55, 93
Ebu'l-Buhteri b. Hişâm 137, 139, 144, 145
Ebû Leheb 45, 69, 135, 136, 191, 452, 461, 478, 480
Ebu Lubabe 323
Ebû'l-Yemân 163
Ebu'l-Yeser Kab b. Amr 259
Ebû Musab 195
Ebu Neyzer 290
Ebu Şahm 323
Ebû Seleme b. Abdulesed 69
Ebu Sufyan 163, 242, 359, 363, 364, 389, 392, 395, 403, 428, 429, 468, 469, 470, 471
Ebû Tahir 55

Ebû Talib 80, 81, 83, 87, 88, 94, 98, 123, 124, 133, 134, 137, 138, 140, 143, 159, 177, 179, 462
Ebu Ubeyde b. Cerrah 405
Ebû Vehb b. Amr 100
Ebû Zer 110, 111, 461
Ebva 77, 78
Ehabiş 134
Ehl-i Beyt 94, 416
Ehl-i Kitab 58, 88
Ehl-i Sünnet 113
Emevî 94
Emile Dermenghem 237
Enes b. Malik 147, 153, 193
Ensar 19, 63
Esat b. Zurare 231
Eski Hint 175
Esma bt. Ebibekir 193

F
Fatimîler 55
Fatıma 96, 231
Fâtıma Hatun 80
Fazlurrahman 131
Fedale 395
Ferve b. Amr 367
Ficar 90, 95, 103, 106

G
Galib b. Abdullah 380
Garanik 129, 131, 132
Gazali 117
Gazze 41, 48
General Kasım 501
Golda Meir 489
Gulat-ı Şia 215
Gülsüm 62

H
Habbab b. Eret 93, 115, 120
Habeş 76, 129
Habeşistan 223
Habeşliler 60
Hac 41
Haccac 56
Haceru'l-Esved 55, 99, 100, 186
Hafsa 417, 419, 421, 422, 433, 437, 438, 440
Hakim b. Hizam 137, 241
Hakka suresi 115
Halime 69, 71, 72, 76
Halit b. Velit 235, 348, 381, 396, 428, 501
Hamidullah 83, 103, 130, 154, 155, 163, 168, 175, 189
Hamne bt. Cahş 335
Hamza 46, 69
Hanif 47
Haram aylar 145
Haram b. Milhan 292
Harb b. Ümeyye 42, 80
Haris b. Umeyr 380
Harre 371
Hasan Basrî 148, 152
Hasan Elik 130
Haşim 41, 121, 123
Haşimîler 134, 135
Hassan b. Sabit 63, 332, 333
Hatib b. Ebi Belta 351, 390
Hatice 108, 417, 419, 426
Hatim 99
Hattat 223
Hayber 233
Hendek Savaşı 59
Heraklius 354, 355, 357-360, 362, 364-366, 368, 370
Hevazin 91
Hicaz 166
Hira 85, 87, 93, 107, 153
Hişâm b. Amr 144
Hılfu'l-Fudul 93, 135, 227, 425
Hübel 48
Hubeyb 295

Hudeybiye 233
Humma 51
Huyey kızı Safiye 418
Huzaa Kabilesi 363
Huzâlılar 41, 42, 54
Huzeyfe b. Yeman 147
Hz. Abbas 43
Hz. Âdem 40, 44
Hz. Aişe 53, 174, 334, 336, 409, 416, 427, 434, 442, 444-447, 449, 450, 452, 453, 456, 487, 491-493
Hz. Ali 112, 113, 189-191, 222, 223, 231, 233, 245, 287, 338, 375, 400, 408, 409, 416, 442, 473-476, 491, 493
Hz. Bilal 27
Hz. Davut 197
Hz. Ebubekir 20, 190-195, 196, 198, 201, 205, 206, 217, 220, 222, 249, 311, 375, 405, 411, 412, 414, 427, 428, 446, 452, 472
Hz. Esma 447
Hz. Fatıma 449
Hz. Hacer 183
Hz. Hafsâ 434
Hz. Hamza 114, 133, 245
Hz. Hatice 85, 95-97, 102, 137, 177, 431, 449
Hz. Hüseyin 197
Hz. Huzeyfe 166, 262
Hz. İbrahim 39, 40, 48, 89, 106, 183
Hz. İsa 15, 64, 67, 81, 89, 411
Hz. İshak 42
Hz. İsmail 39, 40, 42, 183
Hz. Meryem 101
Hz. Musa 15, 81, 88, 110, 174
Hz. Ömer 26, 114-118, 120, 122, 124, 125, 127, 133, 163, 220, 230, 249-251, 311, 312, 336, 367, 375, 401, 405, 412-415, 428, 442, 466, 468, 472-474, 487, 491
Hz. Osman 122, 219, 222, 288, 408, 473
Hz. Sevde 452
Hz. Yahya 15, 188
Hz. Zekeriyya 188

İ

İbn Ebi Kebşe 362
İbn Hacer 22, 90, 130, 116, 146
İbn Hatal 395
İbn Hayyeban 211
İbn Hişâm 34, 91, 156, 158, 173, 195, 196, 199
İbni Abbas 501
İbn İshak 18, 34, 102, 116, 128, 156, 158, 180
İbn Kayyım 67, 195
İbn Kelb 132
İbn Kesîr 116, 129, 165, 169, 196
İbn Natur 362
İbn Rüşd 493
İbn Sa'd 34, 100, 112, 116, 128, 156, 158, 160
İbn Şihab ez-Zuhri 162
İbn Teymiye 169
İbnü'l-Esir 116, 165
İbn Zubeyr 94
İdris 175
İkrime b. Ebi Cehl 393
İ'la olayı 426
İlya Capitolina 168
İmam-ı Malik 321
İncil 55
İndira Gandi 489
İsa 19, 68, 101
İşaya 175

K

Kab b. Umeyr 380
Kâbe 41, 58

Kafirun suresi 128
Ka'ka' b. Amr 492
Karade suyu 285
Karmatiler 55, 56
Kerbela 162
Kinane b. Rebi 377
Kisra 65, 203
Kisra'nın Sarayı 61
Kral Hirodes 64
Kraliçe Baran 491
Kraliçe Viktorya 489
Kuba 216, 218
Kubbetu's-Sahra 168
Kudüs 159, 160, 163, 165, 168, 321
Kureyş 63, 91
Kureyşliler 41, 43
Kurtubî 148
Kürz b. Cabir 237
Kusay 18, 39, 40, 41
Kuşeyrî 148

L
Lahm 367
Lat 82

M
Mahmut Şit Hattab 233
Mansur b. İkrime 135
Mariye 419, 431, 436, 437, 439
Marya 418
Maverdî 148
Medain 312
Medine 20, 216, 223, 251
Mehmet Metiner 101
Mekke 18, 19, 40, 42, 223
Mekkeliler 41
Merhab 376
Meryem 19, 62
Mescid-i Aksa 159, 160, 163, 165, 166, 168, 170
Mescid-i Haram 162, 240
Mescid-i İlya 163
Mescid-i Resûl 162
Mescid-i Ulya 161
Mesruh 69
Mevdudi 85, 129, 130
Mevlana Şiblî 116, 241
Meymune 418, 419, 421, 422, 430, 471
Meysere 85, 95, 96
Mikyes 395
Mina 145, 167
Miraç 16, 73
Mısır 89, 98
Mıstah b. Üsase 335
Muattıb b. Kuşeyr 250, 313
Muaviye 219, 223
Muaz 223
Mubezan 61
Müddessir suresi 107
Muellefe-i Kulûb 114
Muğire b. Şube 193, 487
Muhammed b. Mesleme 144, 400
Muhammed Esed 148, 266, 442
Muhammedü'l-Emin 425
Muhazzir b. Ziyad 144
Münebbih b. Haccac 184
Müreysi kuyusu 325
Musa 68, 175
Musa b. İmran 412
Musul 213
Mutim b. Adiy 139, 143, 462
Muttaliboğulları 123, 135

N
Nadr b. Haris 102, 191, 478, 480
Nebih b. Haccac 93
Necaşi 352
Neccaroğulları 216, 217
Necidli 100
Necit Bölgesi 293
Necm suresi 128, 131
Nemrut 89

Nuaym b. Abdullah 115
Nusaybin 213
Nusayrilik 215

O-Ö
Ömer 440
Osman b. Mazun 128

P
Pavlos 175

R
Razi 56, 266, 274, 304
Reca b. Hayve 167
Reci olayı 311
Reşid Rıza 266, 306
Reyhane 418, 419, 431
Rifade 41, 42
Rukayka bt. Sayfi b. Haşim 189
Rukayye 96
Rum 99

S
Sa'd b. Ebi Vakkas 137, 222
Sa'd b. Muaz 250, 318, 323
Safa tepesi 60, 112, 146
Safiyye 419, 421, 422, 430, 433
Safvan b. Muattal 28, 330, 331, 333, 334, 336, 337
Safvan b. Ümeyye 251, 393, 398
Said Havva 152
Sa'lebi 148
Sasani 60
Sava Gölü 61, 65
Sebîr 93
Secah 491
Selman-ı Farisi 213, 223, 309
Seniyyetu'l-Veda 218, 219
Sevde 419, 421, 422, 417, 427, 433
Sevr dağı 193, 193, 194, 196, 198
Sevr mağarası 196
Seyf b. Zî Yezen 79
Seyyid Kutup 130
Sikaye 41, 42
Sıffın 219
Sufyan b. Halit el-Lihyani 295
Suheyb-i Rumi 466
Süheyl b. Amr 393
Sülafe b. Sa'd 295
Sümame b. Usal 235
Suraka b. Malik 193, 202, 203, 204, 205, 255
Sureka b. Cuhşum 244
Süreyya 475
Suriye 85
Süveybe 69

Ş
Şakku'l-Kamer 145-147, 149, 150, 152, 154, 156, 158
Şam 41, 48, 61, 85, 88, 95, 112, 162, 166, 213, 285, 312
Şemâil 156
Şeybe 41
Şi'bu Ebi Talib 134, 137, 138, 145
Şı'b semti 60

T
Taberî 34, 112, 116, 123, 128, 157, 158, 165, 166, 195, 199
Taif 143, 179, 180, 270
Talha b. Ubeydullah 289
Taliban 101
Tayy-ı Zaman 208
Temam 83
Terviye 55
Teslis 83
Tevrat 55
Tyadoks el-Patrik 383

U
Ubey b. Halef 136, 191, 369
Ubeyde b. Haris 246

Ubeydullah 162
Ukaz 76
Ukbe b. Ebi Muayt 136, 191, 199, 478, 480
Utbe b. Rabia 91, 241, 478, 480
Uyeyne b. Hısn 373, 397, 399
Uzza 82, 105

Ü
Ümeyr b. Vehb 251
Ümeyye b. Halef 191, 245
Ümeyye b. Salt 22, 75, 175, 213
Ümeyyeoğulları 460
Ümmü Abdullah b. Ebi Hasme 125, 126
Ümmü Eymen 49, 77
Ümmü Gülsüm 96
Ümmü Habibe 389, 418, 419, 421, 422, 428
Ümmü Hani 172
Ümmü Kırfe 372
Ümmü Mabed 198, 199, 200, 201
Ümmü Seleme 219, 417, 419, 421, 422, 428, 434
Üneys 110
Üsame 235
Üsame b. Zeyd 26, 190, 329, 483

V
Vakıdi 34
Varaka b. Nevfel 108
Velid b. Muğire 99, 119, 213, 478, 480

Y
Yemen 49, 53, 60, 79, 89, 98, 312
Yesar 84
Yusuf 89

Z
Zat-ı Atlahlar 380
Zatu'r-rika Gazvesi 296
Zatü's-Selasil Gazvesi 385, 491
Zehebî 84, 162, 195, 196, 200
Zema b. Esved 139, 191
Zemahşeri 304
Zemzem 42, 74
Zerdüşt 22, 75, 175, 213
Zevi'l-Erham 135
Zeyd 429
Zeyd b. Ali 197
Zeyd b. Amr 104, 105
Zeyd b. Erkam 193
Zeyd b. Harise 98, 222, 372, 388
Zeyd b. Muhammed 98
Zeyneb bt. Cahş 419, 422, 434
Zeyneb bt. Huzeyme 419, 430
Zeynep 96, 417, 421, 422
Zeynep bt. Cahş 418, 429
Ziyad b. Ebih 162
Zübeyr 83, 89, 91, 222
Zübeyr b. Avvam 231
Zübeyr b. Bata 212
Züheyr b. Ümeyye 139, 144
Zuhrî 163
Zu'l-Huveyrisa 399
Zü'l-Üşeyre 205

Mehmet Azimli

Siyeri Farklı Okumak

"Dinlere en büyük düşmanlığı kendi mensupları yapmıştır" dersek herhalde yanlış söylemiş olmayız. Bütün dinler için geçerli olan bu kaideye İslam dini mensupları da dâhildir. Ehl-i Kitap kendilerine gelen hak dini nasıl tahrif ettiyse, son dinin mensubu olan Müslümanlar da kendilerine gelen dinin kitabını tahrif etmeseler de, kitabın örnek uygulayıcısı olan Hz. Peygamber'in hayatını örneklik zemininden, örnek alınamayacak bir noktaya taşıyarak bu tahrifi bir ölçüde gerçekleştirmişlerdir.

ISBN 978-9944-162-11-1

ANKARA OKULU YAYINLARI